

Móricz Zsigmond

Tündérkert

(Az „Erdély-trilógia” első része)

Első könyv

[I]

Ragyogó téli nap volt odakinn, február tizedike, vasárnap.

Az ajtónálló úgy elbámészkodott az ablakban, a kint ácsorgó népen, hogy maga is a fejét csóválta rá.

- De mi az ördögöt tudnak úgy csudálni ezeken az ablakokon - mondta magában. A Szent Mihály temploma körül vastagon állt a nép, bundások meg darócosok vegyesen. Hidegnek kellett odakint lenni, mer nagyon dugták zsebre az öklüket, s asszonyok nagyon húzták nyakba a kerek subácskákat meg a posztó ujjasokat.

- Má pég csak déllére gyün meg a fiatal fejedelemasszony - perelt velük magában a hajdúlegény -, azt igen, annak lesz láttattya, ha az meggyün, mer arra mindenki kíváncsi mien lehet, hogy a fejedelem mán egy esztendeje nem ereszti be Erdélyországába...

Elmosolyodott, mert ő tudná az okát, mér... Nagyon remek egy fiatal gyerek a fejedelem önagysága, a fejedelemasszonynak áspisnak kell lenni, hogy annyira nem kívánja...

De azér ezek a bámész városiak, a mégis csuda, hogy tudnak odale fagyoskodni...

A nagy mélézásba észre se vette, hogy a háta megett elsillant s már a kilincset fogja a szépséges kancellárné asszony...

- Nem szabad - kiáltott rá olyan ijedten, hogy ő is megijedt, de az asszonyság is megállt... - Nem szabad bemenni!

- Nekem se, Lukács? - nevetett rá nagy szemmel a szépasszony, aki olyan szép volt az arany ruhájában, bő arany szoknyájában, mint egy arany kemence.

A hajdúlegény nagyot is nyelt, mer ennyi aranyat még sose látott egész életibe s azt mondta:

- Még magának a magasságos jaó istennek, neki magának se!

A szép asszonyság felemelte a karját, s csókra nyújtotta azt a drágalátos gyönyörűséges fejér kezét:

- Hagyd, csak egy félpillantatra nézek be...

Avval bebillent a nehéz zöld ajtón.

A hajdúlegény az üstökét vakarta: hú atyaisten - mondta alföldi szójárásával -, hogy micsoda ménkű pofontok lesznek ebből.

Az asszony azonban átsuhogott a két fegyverszobán, s az ablakon besütő nap amint arany ruhájára rávillant, kigyúltak a falak, s hetykén csillogtak fel a fekete, füstös boltívek alatt felaggatott fegyverek.

Be sem kopogtatott, kissé hallgatózott s benyitott.

A fejedelem hálósobája fullasztó meleg volt. A fejedelem már teljesen felöltözve készen állott, a tükör előtt nézte magát, az öltöztető komornyikja olyan mosolygással gyönyörködött benne, mint a szakács a jól sült kalácsában.

Habos selyem dolmány volt a fejedelmen, szederszín, sárga csizma arany sarkantyúköttövel. Gyönyörű volt, kihajló patyolatinge skófumarannyal gazdagon kivarrva, az ingujja kilógott a dolmányujj alól, dús aranyhímes volt, s egész takarta a kézfejet. Nagy fekete haja csimbókba volt kötve elől, s kondorítva verte a nyakát, régi magyarosan.

Most megrázta, hogy odanézett az ajtónyílásra, s egy cseppet sem látszott rajta, hogy váratlan vagy kellemetlen lenne neki a vendég.

- Jó reggelt, Imreffyné! - kiáltott rá, boldog nevetéssel.

- Jaj, de gyönyörűséges - csapta össze két kezét az asszony.

A fejedelem olyan fiatal volt, még huszonhárom évesnek sem látszott (fél esztendővel több), keselyűarca, fekete bőre csupaszra borotválva, mintha kékkal volna bevonva nagy fekete szeme alatt s duzzadt, kicsit ferde szája fölött. Telt és ragyogó volt, s valami drága és elbűvölő érzés áradt róla.

- És te! - kiáltott hasonló elragadtatással s kinyújtva kezét, egy ujján fogta az asszonyt s megpenderítette, hogy körülgyönyörködj.

Pézsaszag áradt az asszonyból, s aranyba borítva lágyan fordult körül. Vontarany szoknyája, mint tündöklő kupola, fehér, dús selyem ingujja ezer ráncban a könyökéig, szemérmetlen bátorsággal ez időben, szabadon hagyta könyöktől a kart, kihajló kis skófiummal hímezett gallérja, aranszegett cipellője: olyan volt, oly csiklandó szépségű, hogy a szem felsikoltott örömeiben, látásán. Így gyönyörködtek egymásban néhány pillanatig, akkor a túlsó ajtón koppantás volt kettő, a fejedelem ráintett a komornyikra: hogy be ne eresszen valakit.

A komornyik az ajtóhoz rohant: az udvari apród hangja hallatszott.

- Nagyságos fejedelem, a sereg előjárt.

- Jóvan - kiáltott a fejedelem, s legyintett -, fontosabb dolgaink vannak.

Nevetett, s kibuggyant az ajka, úgy kínálta magát az asszonynak, aki kacéran elvonta magát.

Komornyik, borbély, vaknak, siketnek tették magukat, és siettek elhordani a szerszámaikat.

Az asszony kényes volt, féltette ruháját, de a fejedelem derékon ragadta, ám gyöngéden és pallérozottan, mint ahogy csak udvari ember tudja; magasabb volt kissé az asszonynál, s úgy dőlt rá fekete kondor feje az asszony bronzszőke hajba bokrozott s kissé kendőzötten fehér arcára, mint egy fiatal mackó a sárga gidára...

- Hagyja csak, hagyja Nagyságod, kár elkoptatni... - lihegte forrón az asszony.

A fejedelem csiklattan kacagott:

- Irígy vagy a mai éccakára?

Távolról durranás hallatszott, ágyúlövés.

A fejedelem figyelte... Csak nem jött be a kiszámíthatatlan?... Kolozsvárra?... De nem volt több lövés.

- Brassóban örömet lőttek! - szólt az asszony titokzatos értelemmel.

- Brassóba...

S a fejedelem visszamászott az asszony arcába és rágta a szemét, a fülét. Ahol nem volt olyan erősen beírva.

- Brassót megvesszük, ha ármádia feleség érkezik is - lihegte -, brassai bírónak fejét vesszük...

Az asszony nevetett, s ruháját nagyon védte:

- Nono, nono, Nagyságod... aki reggel tüzel, estére elfogy a puskapora.

A fejedelem kajánul kacagott s hangtalan:

- Ha megharagítasz... ellőttetem az összes ágyúkat és nem megyek elébe...

Mint egy rossz kölyök, gonoszul kuncogott.

- Nagy parádé lenne!... - ezzel elvette a lakáj kezéből a serleget, és fenéig kiitta.

Az asszony szeme megvillámlott. Nagy parádé lenne, de mi haszna belőle?... Utána a semmi... ő élni akar még itt... a fejedelemasszony első udvarhölgye lenni... s a brassai bíró fejét... Ezért komoly lett, és elvárta, míg a fejedelem a bortól megborzongva újra rávetette szemét.

Kint trombita volt... Ahá, az ágyúlövés adta az első jelet... Most a trombitások... Kint lódobogás, lovak patája veri a hangos köveket...

Az asszony a körmére ütött: a fejedelem ugyanis egy kicsit rossz helyen kapart, s ujjal bökött belé.

- Estére elvárlak - fújta fülébe sistergő tűzzel.

- Kit?

- Téged.

- Hol?

- Itt.

- Bethlen uram hozza a Nagyságod feleségét.

- Bethlen uram nem azt hozza, hanem a háborút. - S a fejedelem lihegett:

- Háborút, háborút, háborút!

Evvel hüvelykujjal, harapósan belebökött az asszony közepébe:

- Éccaka bejössz!

Az asszony elvonta a száját.

- Éccaka egész regiment fog fegyverben állani - szólt s a háta megé intett gúnyosan, az ajtóra, ahol bejött s a hátsó folyosóra, mely a kancellária házát összekötötte a fejedelmi palotával, s ahová ő naponta, sőt minden órán átfutott.

A fejedelem nevetett, az ágy faragott bálványoszlopáról levett egy öreg tarsolyt, abból egy bokor kulcsot, melyet az imént hozott be a kolozsvári bíró, megmagyarázván, hogy a város ősi szokása, hogy e kulcsot nász alkalmával adja át a fejedelemnek, mert ez titkos utat nyit meg a fejedelemasszony lakosztályába s egyúttal az udvari folyosóra, nemszeretem dolgok esetére.

Egyet odaadott:

- Eljössz?

Az asszony tétovázva nézte.

A fejedelem feltárta a nagy állószekekrényt az ágy mellett, annak a hátát ajtóformán nyitni lehetett, s mögötte lépcső volt. Az asszony rögtön megértette, hogy ez titkos kijárat a fejedelem hálószobájából s már tudta is, melyik ajtó nyílik e titkos lépcsőre.

Fogta a kulcsot, s belecsúsztatta a keblébe: a hideg vastól megrezzent, s azt suttogta:

- Most el vagyunk jegyezve egymásnak: viselem a Nagyságod jegyét.

- Én is a tiedet - mondta a fejedelem -, kék a helye...

Úgy dürrögtek és suttoztak, mint a tavaszi nyihogó csikók, foggal, szóval mardosva egymást.

- Ha keresztet vetek: megérti Nagyságod?

- Én meg! csak prédikátor uramék meg ne értsék - nevetett a fejedelem -; s ha én török üdvözlést teszek, megérted? - Keresztbe tette törökösen a karját, s jobb tenyérrel tapogatta a bal karján a harapás helyét. Az asszony a szemébe nézett, vad nézéssel:

- Ha keresztet vetek: Brassóra gondoljon Nagyságod.

- Ha szálem alejkumot teszek: az éjszakára gondolj... s arra, hogy ha Bethlent teszem fővezérré - biztos az egész háború.

- Bethlen le fogja beszélni Nagyságodat.

A fejedelem nevetett: - Oktondi, nem mondom néki, hogy érted van a had, de hogy a hazáért.

Kint harsogott a trombita, s az asszony elfutott.

A fejedelem utána akart menni, de amint elfordult tőle az asszony, mintha rontásból szabadult volna...

A tanácsterem harmadik szoba volt, zsúfolásig urakkal, akik úgy állottak, hogy önkéntelenül is rang szerinti csoportokban voltak közel az ajtóhoz, amelyen a fejedelem beléphetett. Mindjárt elől a kolozsvári bíró s a tanácstagok. Fekete, egyszerű palástban, ők a vendéglátó gazdák. A kövér, pedrett bajszú prédikátorok s rendkívül magas, erős, mentés püspök, egyszerűen és idegenül állottak a bársonyok és selymek és aranyékszerek tarkabarka vásárában, mereven állottak, fennkölt arccal, lelkipásztori tisztük méltóságába öltöztek, hogy fenntartsák rangjuk tekintélyét, a rangok és tekintélyek e nyomasztó sokadalmában.

Az ablakban annál fesztelenebbül, hányavetibben s kihívóbban álldogáltak a katolikus főurak, Kornis Boldizsár, Sennyey Pongrác, az olávezető, aki Mihály vajdát Kornis Gáspárral behozta; hm, ilyek is vannak itt..., de hogy mér emberek közé menni. Nem fogja megnyergelni a fejedelmet, mint az öreget, aki ország főgenerálisává tette... Kornis György és a volt kancellár, a kedvetlen Kendy István is itt vannak s mögöttük sunyin Keresztury György deák, az öreg tordai kamaraispán, aki félve csatlakozott hitsorsosaihoz, mert olyan politikát folytatott, hogy keresztet is vetett, meg nem is. De itt voltak a kálvinisták is, Kamuthy Farkas és Kamuthy Balázs, s az öreg Bánffy György és fia, a gögös Bánffy Pál. Apor István, Wesselényi Farkas, Petky János, a méltóságos kolosi főispán, a nagy orátor, és itt van Bethlen Farkas is, aki az udvari lovasok főkapitánya, már harmadik fejedelem alatt, de ez nem a székely főkapitány Bethlen Gábor atyafia, hanem a régi százados kigyósi Bethlenekből az egyetlen férfikorú főúr.

A kálvinista urak rossz szemmel nézték a pápásokat, s nehéz szívvel gondoltak arra, hogy a fejedelem voltaképpen a pápista vallásban született, s vér nem válik vízzé, hiába verte belé a vallást az árvába fogadott atyjaura, Ecsedi Báthory István, az országbíró: „ismerjük a pápistaság kigyóját, akkor bújik ki, mikor nem is várja az ember... Nincs istennel, hogy a pápista urak ilyen jókedvűek... Nem kell ahhoz sok bizonyosság, hogy az ember meglássa, kinek hogy áll a szénája a politikai konstellációk közt: aki jókedvű, az messze hirdeti, hogy jó dolga vagy.”

Az öreg Bánffy olyan szemeket vetett az ablak felé, hogy agyonütötte volna vele az ítélőmesteréket, Kamuthy Farkas nagyot nevetett, s cigányfekete képiből kivillantak nagy fehér fogai; mellbe taszította Bánffy Pált s az öreg Bánffy Györgynek udvarolva kiáltotta: Ki hitte volna: pápista az ítélőmester!...

- Új Mohács készül a világon, méltóságos uraim - mondta patetikusan a püspök.

- Kegyelmed ne panaszkodjék Mohácsra - kacagott hangosan Kamuthy Farkas -, a prédikátoroknak nagyobb szerencséje se vót, mint Mohács, mert ott vágták le a pápista papokat! Lehetett reformatizálni!

- A szegény plebsét, de nem a főembereket.

- Á, sose lesz olyan jó dóguk, püspök uram, mint a tordai gyűléstől Zsigmondig, húsz esztendő alatt az egész Erdély reformált. Ketten-hárman maradtak pápizáló urak, ezek már nem nyelik le a kösséget.

- Ha ezek megereszti a derékszíjat, majd felfalnak öcsém téged is - morogta Bánffy György, s a pápista urakra intett mérgesen, pedig azok nem is őket rágták maguk közt, hanem a brassói bíró, Weisz Mihály disztichonján nevettek, amelyet most hozott meg Kereszturi uram.

- Mondja el, mondja kegyelmed - sürgette Kornis György puffadt, vastag tokáját kidüllesztve.

- Nem lehet, nagy uraim, mert még megsejditik.

De aztán mégse fért bele; összébb hajoltatta őket, s elmondta:

*Multa vorans et multa bibens, male multa locutus;
Gabriel hic vere tam Sardanapalus erat.*

Fuldokolva nevettek. Ha a fejedelem megtudja valaha, lenyakaztatja a brassai bírót.

- A kancellistám magyarul is megmagyarázza - mondta Kereszturi.

*Hogyha zabál, ha leszopja magát s kedvére fecseghet
Gábríel őkelme száz Szárdanapált lepipál.*

- De hát még amit Imreffynére csinált!...

Akkor megnyílt a tömör ajtó, mindenki elhallgatott s az udvarmester pálcáját nézte.

Ahogy a fejedelem a hosszú pálcás udvarmester után belépett, egyszerre mindenki megmozdult, egyenesebbre húzta ki magát, s vivátot kiáltott.

A fejedelem olyan üde, fiatal, boldog és szíves volt, hogy mindenkinek betöltötte a szívét. Érezték az emberek, hogy ez a fejedelem, ez annyira boldogságra született, hogy lehetetlen, hogy baj érje, s vele mindannyian valami szerencsés és megnyugtató jövő elé néztek.

A fejedelem kezét fogott legelőször a katolikus urakkal, s a szemükbe mosolygott, mintha titok volna köztük:

- Itt a feleséged? - kérdezte Kendy Istvántól.

- Itt, nagyságos uram - felelte az, s fanyarul mosolygott, sajnálta voltaképp, hogy a fejedelemasszony érkezését annyira megtisztelte, hogy a feleségét behozta.

- Micsodás idő van, méltóságos apámuram? - szólt a fejedelem Bánffy uramhoz.

- Jó - bakkantott az öreg, nagy borvirágos orra alól -, most fagy le a gyermeklónak a szarva.

Nevettek. A fejedelem kezét nyújtott a kolozsvári bírónak, aki megcsókolta a kezét, s alázattal hunyorgott, értvén, hogy mért e meleg kézfogás, s takarta mosollyal a nevetését: a titkos kulcsok felett...

- Megyünk-e már, nagytiszteletes uramék - szólt a püspökhöz, s feleletet se várva, elindult az ajtó felé.

Lent az udvaron nagy vivátot kapott, a lovasok már fent ültek a lovakon, mind nagy díszbe voltak öltözve, csupa bársony, selyem, de legalábbis színes posztómenték tarkázták az udvart.

Az utcán óriási tömeg volt. Aki csak épkezláb, az mind tágasra nyitotta a két látóját: úgy nézték, úgy bámulták, úgy szíjták fel a hirtelen megjelent lovas úrrend tündöklő szépségét, mintha ezért lettek, születtek, éltek volna, e látvány boldogságáért, mintha ezzel ki volnának fizetve az elmúlt évek rettentő napjai után a leégett házak, az elpusztult vagyonok, a tönkrement életek, a rettentő sok rettegések után...

- Milyen jó kövérek az urak! - sóhajtott fel egy sovány kis mesterember, mire nagy nevetés lett körülé. „Mit mondott, mit mondott?” tudakolták, s továbbadták a szót, amely egyszerre végigfutott s a legjobban kifejezte mindannyiuk érzetét: „milyen jó kövérek az urak!”

Hosszú tíz éven át csak nyomor és szenvedés, tatárdúlás, pincében rejtezés, barlangokba lappongás, s tatárabság... És micsoda rabság... tízével-húszával verték egy láncra a testvéreket, rokonokat, jó barátokat, s úgy hajtották őket, hogy mindeniknek a láncban, egy-egy karika szolgált a nyakán... Ha megrántották a láncot, az egész csapat elbukott... És a rémségek fekete napjai... mikor bujdosni kellett a havasokba, nőkkel, lányaikkal... s ott keserű gyökéren tengették az életet... Ah, mennyien odavannak most is, senki se tudja, merre s hol... ki se lehet váltani, mert nem adják ki az embert... kell nekik a férfi mezei munkás rabnak, az asszonyféle kenyérsütő asszonynak... meg isten tudja mire... És itt ezek mily vígan vannak. Milyen fényes a palota, zöld ágakkal, fenyőgallyakkal díszítve s zászlókkal teletűzdelve... És igazán, az urak milyen jó kövérek...

- Csinálhatnak háborút! - mondta egy hang, mire valaki keservesen mondta:

- Csak ennivalónk legyen, nem háború!

- Bizony, ennivaló - szólt oda helyeselve a városi „polgár” -, de se bor, se gyümölcs, se kerti vetemény, se gabona, a tavalyi májusi fagyok miatt. A Mezőségen sincs már széna egy szál se, köles, zab kevés vagy majdnem semmi...

Zúgó vivátozás futott végig a tömegen, s erre ők abbahagyták a panaszt s szintén ujjongani kezdtek.

Ez a pompa, ez a vígság, az a jó és boldog falka, amely itt szemük láttára felvonul, feláll, s előttük és nekik ugratja a lovát, gyöngyét, aranyát s kócsagos, strucc-tollas süvegét: ez valahogy mintha feltétlen biztosíték volna mindannyiuknak a jövőre. Ha ezeknek már jó, nekünk is jó lesz; ha ezek így virágoznak, meg is fogják védelmezni magukat s akkor nem hagynak el minket sem. A nagy fák árnyékában húzódik meg a vihar elől a kis galagonyabokor... Ha ezek már elő merték szedni a befalazott ékszereket, mi is kiáshatjuk a rézüstöt s kis dénárocskákat...

Hogyne szakadt volna ki hát lelkükből a boldog vivát, s hogyne köpték volna ki tüdejüket a rivalgó éljenben.

Az a gyönyörű fejedelem, azon a drága kócsagtollas főlovon, abban a csupa arany, csupa prém bíborköpenyben, ahogy kiveti az arany kengyelbe azt az arany sarkantyús drága sárga csizmáját, s kivillan a mente alól a legdrágább vörös skarlát nadrág térde, ahogy kondor haja meglegbben a nyusztos süveg alatt, félrecsapva azon a gyönyörűséges magyar fején: az emberek sírva fakadtak, az asszonyok egymás karjába ragadtak, úgy mutogattanak felé, a gyerekek sívítottak, s míg ott táncolt előttük a lovas csudamenet, mint egy tündérálom, úgy lelkendezett s úgy ájultozott a nép, s utána oly kimondhatatlan szent boldogságot érzett, hogy látta, meglátta s hogy újra fogja látni s hogy jön a feleség, a fejedelemasszony... Nincs rá szó, mi ez a

boldog érzés, az egész testüket eltöltötte a gyönyör: mert e szépek és nagyok, ez urak és szentek nekik kell hogy nemzzenek csöndes boldogságot...

Dehogyan adta volna oda bármelyik is a helyét, dehogyan fázott, dehogyan akart hazamenni...

De a fejedelem sem maradt volna el a mai nap ragyogásából.

Elöl ment a lovas testőrség, ötszáz legény, utána a tizenkét szántalpakra szerkesztett hintó, tele negyvennyolc gyönyörű dámával, mellettük s utánuk az urak lovon, s végül a bandériumok, Bánffy Pál, György úr fia, százötven embert, Kendy István Újvárból nyolcvanatot hozott, Kornis Boldizsár százat s mind a többiek is ki ötvenet, ki legalább húszat s mind külön kis zászlókkal. A fejedelmi gyalogosok is, ötszázan, felvonultak s az útvonal mentén s a kapukon álltak.

Mit törődött a fejedelem a nézők suttogásával, míg repkedett s parádézott a pompás téli napsütésben; minden tekintet magán érzett, s nem tudta, hogy mennyi szem lesi a titkokat: Imreffynét, akit szóba vettek vele, s az idegen követeket s kivált a hiányzó oláh küldöttséget; nem hallotta, de örült volna, ha hallja, hogy jövendölték a háborút, s hogy szidták a szászokat, mert a szásznál van a pénz, a gazdagság, mert míg a magyar a háborúban tönkrement, a szász meggazdagodott; a városi polgárok hogy sokallták a fejedelmi vendéglátást, hogy a tavalyi szertelen szűk esztendő miatt üres magtárakból meg kellett vonni a városi szegénység segélyezését arra az időre, míg idebenn van a fejedelmi udvar...

Szél lengette a strucc tollakat, s a lovak viháncoltak, cikáztak a hosszú téli istállózás után a friss ég alatt. De a néző nép, mikor elvonult a sereg, nyugos és savanyú szavakat is ejtett: „Egyiptusban kilenc hete hó van, pedig ott száz esztendőben eccer esik - mondta a városi polgár, aki a török követek szolgáitól tudja -, Taliánországba meg oly árvizek vagynak, városokat pusztított el. Az Impériumban karácsonykor rettenetes mennydörgések és számtalan mennykövek, tűz- és véreső.”

- És az egész esztendő igen dögös vót; égi csudák és szörnyűségek voltak...

Hallgatva hallgatták a nagytudományú beszédet.

- Szertelen kevés búza termett egész Erdélyben.

- Mégis pazarol a város.

- Dúlják a közöst.

- Ki dúlja - kiáltott a városi polgár -, a fejedelemnek maga personalis udvarán kívül ezer embere van a város nyakán, immár negyed napja. Nem így csinálta Bethlehem Gábor, mikor a török athnamét hozták; ezer lovas jött a székelységről, mind jó lovas, jó ruhás, de elég abrakot hoztak maguknak!...

- Hogy lehet annyi embernek hozni eleget?

- Hát a rákosi gyűlésen - kiáltott az öreg nemes, aki vénségére beállott szappanfőzőnek -, nyolcvanezer lovas is volt a gyűlésbe, azok min éltek? a rákosi homokot abrakolták?

- Mégiscsak legszebb a sárkányos Báthory-zászló!

- No, gyerünk haza... itt nem tartanak jól...

- Majd jól tartanak a fejedelem konyháján...

- Majd jól tartanak Barassóba!

- Nocsak ne menjünk Brassóba, mer aki a Barcaságba elmén, meg se áll a pokolig: nem kell háború...

- Nem látta keme, merre álltak az oláhországi követek?

- Merre? semerre! Nem küldött követet Serbán Radul vajda. Küldött a török, a moldvai vajda, a lengyel, vótak magyarok, de oláhországi egy se vót.

Elhallgattak, dörögtek: „mindig ez a békebontó, az oláh”.

Háborús szeleket éreztek a lelkek: „Ezek igen, ezek csinálhatják a háborút” - sóhajtott valaki, s utánaintett az úri rendnek, mely már kint volt a városból, s dörögtek az ágyúk...

Mikor a Mihály kapun a menet kieredt, egyszerre megdördültek a várfalakon az ágyúk, hogy meghallják Szász-Lónán is, most indulnak...

Az ágyúszótól a fejedelem almáspej lova megbokrosodott, két hátsó lábára állt, s úgy táncolt. De a híres lovas ráfeküdt a ló nyakára, vele táncolt, aztán kirúgattatta, s elvágtatott keresztbe, el a várfal alatt... A menet ijedten, tétovázva állt meg, nem tudták, mit akar a fejedelem, aki úgy otthagyta őket, mintha sose akarna visszajönni; a bástyánál el is tűnt szem elől. Akkor a fejedelem udvari fiai, Kereki Ferenc meg még ketten megsarkantyúzták a lovukat, s utánavágtattak.

Jó fertályóraig megkavarodva várták, míg a városból nagy vivátozás hallatszott... Hinnétek-e, mesélték később sokat s még a historikusok is írásba tették: a fejedelem a Közép kapun kirúgván magát a seregből, Monostor kapun be, Hídutca kapun ismét ki.

Ömlött a tajték a lóról, s gazdája is ki volt hevülve kegyetlen, aztán nagy vivátmondás után mégis megindult a menet Lóna felé.

A fejedelem Kornis Boldizsárt vette maga mellé, s másik oldalról Kendyt. Még nagyon eleven volt a seb mindkét főúr lelkében; Kendyt a kancellárságtól fosztotta meg, s Imreffy Jánosnak adta, felesége cicájáért. Kornis Bold a székelyek főkapitánya volt, elvette tőle, adta előbb Petki Jánosnak, aztán Bethlen Gábornak, holott Kendy volt az igazi fejedelem-aspiráns idehaza Erdélyben, s hogy most a volt fejedelemnek, Rákóczy Zsigmondnak nevelt leányát elvette, valóban megraboltnak érezte magát, s olajbarna epés arcán állandóan ott is volt a hallgatás, ami sokat takar és sokat elárul. Kornis életvidámságához nem illett ilyen merész és túlzó vágy, bár ő is, mint minden ifjabb főúr Erdélyben, nemcsak főkapitányságra valónak tartotta magát, de szíve fenekén fejedelemségre termettnek: s míg a fejedelem udvarlásában érezte, hogy gyönyörködik ez a bosszúságukban, átsuhant benne a gondolat, milyen bolondul tette, hogy ő maga vezette a küldöttséget tavaly Ecsedbe ezért a fiatal úrért. Mily bolondság volt, hogy szegény köszvényes Rákóczy Zsigmond szavát nem tartották meg, és idegenből hoztak fejedelmet, pedig mondta neki az öregúr, hogy: „Bódi fiam, alkudjatok meg...” Nem lehetett, Kendytől féltek, őt nem vették be, mindenki a Királyhágón túl nézett s a Báthory-kincsekről és a Homonnay Bálint seregéről beszélt... Jobban kellett volna szorítani, de hát az erdélyi ember csak belekap mindenbe, semmit se csinál végig... Még Rákóczy is a Báthory Gábor javára mondott le.

- Csak ezt az egy szokását irigylem az török kontyoséknak - mondta a fejedelem, s tarkóját törölgette, mert a verejték a szélben ráhúlt a bőrire.

- A hárem? - mondta nevetve Bold, s a fejedelemmel a hintószánokat, az asszonyokat nézte.

- Az ember nem únhatja meg az oldalbordát... - szólt a fejedelem. - S nemcsak, de még a hölgységét is el nem csaphatja, mikor kedve szottyanyik...¹

- Ez nem jól van - mondta Kornis Boldizsár -, hogy nincs rá törvény az erdélyi hármass nemzett statutumaiban.

Nagyot nevettek, s ki-ki azt gondolta amit akart.

- Ezek a törvények csak arra jók, az ember életét elkeseríteni. Törvényben vagynak Erdélyben a magyarok s székelyek s szászok s örmények, cigányok, zsidók, olájok s kálomisták s pápisták s bestye háromságvallók s mindenfélét: de lélekadta, e mind csak a kanját válogatja széjjel: a nyőstinye közt nincs különbség téve...

Az urak hangosan kacagtak, s a fejedelem, aki a pompás tavasziasra enyhült napsütésben úgy ringatta, himbálta magát a nyeregben, mint egy mesebeli királyfi, tréfás őszinteséggel szólt: - Én nem látok különbözést asszonyokba, lányokba... én testvér, nem nézem, török-e vagy zsidó, szász-e vagy oláj, feleség vagy szerető, mind egyformán szeretem, csak asszonyruhás legyen... Vagy hát van különbség a kálvinista s pápista asszony közt?

Az urak mindketten házassemberek voltak, s pláne Kendy István csak két hete hozta haza a feleségét Szerencsről, s a szeme féltő gonddal villant oda a sárgára festett szánra, melyben felesége ült. Szemébe csillant a Csapy Zsuzsinka aranyhajának egy bodra, s megmelegedett a szíve. Mennyire méltó volna az erdélyi fejedelemasszony rangjára!... Keserűen hallgatta az urak vígságát, még nem ismerte a fejedelem feleségét, aki elé mentek, de nyugodt volt felőle, hogy az ő felesége különb asszony és fejedelmibb teremtés.

Kornis Boldizsár azonban szokott nyers módon, kidagasztva tokáját, mint egy pulykakakas, így csördült...

- Van...

- S mi? - kérdezte a fejedelem felütődve.

- Hát... a kálomista asszonynak mindnek szennyes a füle...

A fejedelem furcsán nézett a Kornis Boldizsár szemébe:

- Na ezt mindjárt meg fogjuk vizitálni - mondta -, esküszöm kegyelmednek Bold uram, hogy mire Lónára beérünk minden asszonynak belenézek a fülébe...

Kirúgatta lovát, aztán még visszaszólt:

- S tudja mit kegyelmed: akinek legszebb lesz a fülecskéje: annak az ura kapja meg a Katus nevű rézágyút...

Kendy István még jobban elkomorodott: ezt az ágyút ő kérte volt a fejedelemtől pénzverési joggal, hogy belőle újraépíthesse Szamosújvárt, amelynek kapitánya volt.

Izzó szemmel nézett a fejedelem után, aki már a legközelebbi hintónál udvarolt, s ki tudja, mit sugdos az asszonyok fülébe, de azok nagyon nevetnek, s csillogó szemmel rázzák a fejüket...

A két főúr fejcsóválva s mogorva nevetéssel kísért szemmel a fejedelmet furcsa vizitjén, csak akkor ijedtek meg, mikor egyszerre csak egészen elől, a második hintónál volt s tovább maradt, mint a többenél... Abban a hintóban Kornis Boldizsárné s Kendy Istvánné ültek, s szemben velük két suhanc lány: né csak né, a fejedelem ottragadt, mint lépen a rigó, a két asszonynál...

---

¹ Ez időben hölgységnek az Amasiát, a maîtresse-t nevezték.

Kendy István nehéz szívvel gondolt felesége szőke szépségire: Úristen, vajon nem ennek a martalóc fejedelemnek házasodott-e?

Az aranyveretű csákányát hirtelen marékra kapta. Gondolatban odaszánta a fejedelem fejébe...

Ellenben Kamuthy Farkas vágatott elő:

- Mit vizitál a fejedelem az asszonyoknál?... Az én kis feleségemnél meg se állt... De fáj az nekem...

Már itt voltak Szász-Lónán.

A fejedelemasszony az első emeleti üveglakban állott, onnan nézte a menet bevonulását.

Szívszorulva várta s mikor feltűnt a kanyarodónál a lovascsapat, s mikor a fejedelmet megpillantotta, könny gyűlt a szemébe, amitől mindjárt nem látott semmit.

Unokanővére, Sára, Bebekné, aki elkísérte ide, hozzáfutott s átölelte. Megérezte, hogy itt a várt, tragikus pillanatot. A két unokanővér egymásra borulva nézte a ragyogó lovasok elődobogását.

A bandérium a kastély előtt állott fel, úgy eresztették elő a hintósort, amely felvonult, s az ezernyi lovas a tágas udvaron rendeződött el.

- Éppen így álltak föl! - mondta a fejedelemasszony mögött mézédés hangján az agg Kamuthy Ádámné, a kastély úriasszonya, s a fejedelemné megremegett -, éppenségesen így volt akkor is, mikor a Zsigmond fejedelem menyasszonya érkezett... A jó angyali osztrák főhercegnő, ő istenem, istenem.

Főúri asszonyok állottak a háttérben, akik lábujjhegyen ágaskodva igyekeztek valamit ellopni a gyönyörű látványból. Mind ebbe az egy ablakba gyűltek, mert a többi ablakon nem volt üvegtábla, csak lantornahólyag, s azon nem lehet átlátni; ahhoz pedig erős hideg van, hogy kinyissák az ablakokat.

Báthory Zsigmond feleségének említése a fejedelemasszony szívét mint valami balsejtelem érintette... Egész Erdély tudta s sajnálta a „szűz fejedelemasszony” sorsát... Még él valahol Grácban, s apáca lett, de ittmaradt az emléke az erdélyiek szívében a boldogtalannak, aki szerelemrokkant s különben ifjú férje mellett csak éppen a díszet és pompát nyerte el, de pártját el nem veszíthette. A kövári bércek még ma is visszhangozzák a sóhajtasokat s a szomorú virgína-muzsikát, amellyel gyászos fejedelem-asszonyságát enyhítette szegény...

De a háziasszony a fényre emlékezett s a büszkeségre, hogy a kicsiny Erdély a Habsburgok közül nyerte asszonyát. Odáig csak vajdák voltak az erdélyi urak, akkor nyerték a császártól, a pápától s a spanyol háztól az Illustrissime Princeps titulust: felséges Fejedelem! Nem engedhette Rudolf császár, hogy az unokahúga valami barbár vajdáné legyen a világ sötét végén: megméltóságosította Erdélyt...

Szemüket nagyra nyitották, hogy a ritka ünnepséget feledhetetlenül magukba vegyék. Karéjba állott fel a kastély feljáró tornáca előtt a közlovasok csapata: az urak díszlovakon, amelyek közt a főbeknek zöldre, sárgára volt festve a sörénye, s kócsag- és strucc tollakkal volt díszítve, mint a rajta ülő levante forgója, szeszélyes csoportokban imbolyogtak, mint a nyári szélben a kerti virágok.

- Nézze mán, milyen remek! - mondta Sára, s mint mindig, magázva becézte hűgát, aki nála nagyobb is, szebb is, rangosabb is volt, de aki mégis önzetlen, szinte gyermeki odaadással csüggött a kevéssel idősebb, boldog asszony néjén. - Ugyan ne legyen mán ilyen komoly, tapsoljon egy kicsit, nézze milyen szépek!

De a fejedelemasszony nem szólt, csak nézett.

- Mondja mán, hogy mit néz olyan igen.

A fejedelemasszony csak az urát nézte... ott az ő embere, az édes jó emberkéje... óh, a fejedelem... Könnyeik úgy peregtek, mint a gyöngy, ha lefűződik a selyemfonálról... Borzasztó volt ez az év, amit eltöltött... Erdély kapuján, Szilágysomlyón kellett vesztegelnie, mintegy kővárba falazva, s egész éven át sem levelet, sem hírt, sem követet... alig... óh, alig kapva bármit is... Csak a szörnyű üzenetek, hogy: még nem lehet s még nem lehet: most lesz az országgyűlés, most a székely zendülés, most a szász bajok, oláh háború... s a pletykák, hogy: ez mind nem úgy... csak farsang s mind csak farsang... mint a francúz király híres udvarában...²

- Szójjon mán kedves, tán megkukult a boldogságtul - tréfálta Bebekné.

- Hhh - nyöszörgött kedvesen a fejedelemasszony -, s nem néz fel...

Bebekné megijedt.

- Ugyan hogy is nézne! Még mit kíván - zsörtölt rá kedves zörejjel -, nem lássa, mennyi baj van a lóval. S meg hová nézzen. Legalább nyissa ki s lobogtassa meg a kendőjét, majd felnéz akkor. Ugyan melyik ablakra nézne.

A fejedelemasszony fájdalmas gyötrődéssel nézett:

- Megérzi, aki szeret - mondta magában, s visszatartotta Bebeknét, hogy feltűnést ne tegyen az ablakban.

Homlokát kezére hajtotta, s az ablak belső oszlopához támaszkodott:

Milyen jó volt, mikor még nem volt fejedelem, csak egy szerelmes fiatal fiú... Már két esztendeje... egy édes árva fiú volt, egy édes, szíves, figyelmes, jó anyagi lélek... Hogy tudott kedvében járni, hetven mérföldet lovagolni egy szál rózsáért... hogy mindene volt és mindenki... Igaz: kényes volt, gögös volt, nagyon tudta, hogy ki ő: hogy a Báthoryak utolsója, az ország leggazdagabb ura; meg merte mondani, ki tudta mondani öelőtte: hogy „Magyarország harmadrésze az övé...” De az akkor más volt: nem sértő volt, nevetetően boldog dicsekedés... mert amellet jó volt, s áldott, s úgy lehetett bízni rá... S ő is... ő is volt valaki: nem hitte volna, hogy valaha így...

Kis kendőjével törülgette arcát, a lányok, akik székeken állva lestek ki a feje fölött, azt hitték, a boldogságtól sír...

Milyen büszke volt az ő jó mostohája, mostoha létire, a kedves; nem adta oly könnyen, s meg is mondta: „ne gondolják, hogy oly hirtelen s postán adom a Palotsay-lányt! nem ahhoz való, hogy csak jöjjenek s gyorsan elvigyék...” Ó, bár ne adta volna, bár egyáltalán ne adta volna oda; most... Talán ezt a hosszú várakozást fizette vissza a hosszú várakoztatással... Ó, asszonyi sors, innen nézni az ablakból, hogy ficáncol lent a paripája, hogy csillámlik, mint a napban az aranyforgó madár, ez a gyönyörű fejedelem... És nem néz fel, nem vonzza a szíve, hogy idetekintsen az ablakra fel...

Hirtelen a lovasok vágtába erednek, kört futnak az udvaron s úgy sorakoznak a tornác elé... megette kis boldog sikoltások:

- Be ékes, be édességes, ó be gyönyörűséges...

---

² Ebben az évben IV. Henrik francia király még élt és uralkodott, s kalandjainak híre, úgy látszik, Erdélyig terjedt.

- Az udvari asszony jelt ad; arra a fiatal nők egész csoportja gyorsan visszavonul, s halk zsiszegéssel mennek át a másik szobába.

- Jöjjön kedvesem, gyerünk szépülni!

- Ah.

- Jaj, ne sopánkodjék mán, kedves, úgy tesz, mint aki nem is örvend.

- Hhh.

- Tudom én, tudom, a szíve majd megcsikkan. Édes babám, Ankikám.

S tele volt a szeme könnyel.

A fejedelemné ránézett, s a könnyek benne valami ellenszegülést keltettek. Igazságtalannak s méltatlannak találta, hogy úgy tünteti fel az egész világ ezt a helyzetet, mintha egy férfiért volna a világ. Félretaszítottanak, második sorba leszorítottanak érezte magát. Itt ő az első személy! itt őmiatta kellene mindennek történni! És itt minden szem és minden szó és minden mozdulat valaki mást szolgál. Nem őt. S őt is kiszolgáltatják, sőt rákényszerítik, hogy ugyan-úgy szolgáljon.

És: nem!

Egy pillanatig mereven, hidegen nézett. Elszállani. Eltűnni.

Mint valami lélekmegalázás, úgy érezte, hogy öneki, íme cselekedni kell, s azt kell cselekedni, ami összetöri az önérzetét.

- Szójjon már, szójjon már, kedves, jaj, sose láttam ilyen önfejű embert - mondta Bebekné egész megijedve.

- Nemcsak, hogy föl kellett volna nézzen - mondta Palotsay Anna -, de már itt kellett, már itt kellett legyen.

- Hogy? most jött a sereg...

- Ló-halálába... - tagolta a szót - ló-halálába... én már egy éjszakát itt aludtam... és ő.... hol?...

- Nem vagyunk ám otthon, értse meg kedves, érti mit vélek?... Fejedelmi ceremónia. Hallotta? Zsigmond is!... Nagy ám itt a rang...

- Ló-halálába... - ismételte a fejedelemasszony. - Ő nem az ausztriai kisasszonyt várja, de a hűtves feleségét! Neki itt kellett legyen az éjszaka s ló-halálába!...

Bebekné elrémülve s kétségbeesetten nézett rá, összecsapta a kezét, s fel akart kiáltani, hogy valami önkéntelen tiltakozással szolgálja a békét, de csak fölszisszent, mert belenyilallott a mellébe. Most választotta el a picit, s épp ezt az utat használta erre, úgyhogy a teje már oly kemény volt, mint a kő, és fájt, s még forrósága is volt.

Akkor a vénasszony megérinti az ő karját, s a fejedelemasszony egy szó nélkül indult el, mint aki tudja, kötelessége van, előkészíteni magát, hogy egy percenetig se várjon lent a feldíszített nagyteremben a fejedelem...

Fájdalmas hidegséggel engedte magát a nagy, zöld fényű tükör elé vitetni, de alig egy kis pillantást vetett belé. Csak akkor látta a visszamaradt tükörképét, mikor már el is lépett előle, s olyan fehérnek, oly kísérteties haloványnak, oly márványkőből faragottnak... s méltóságosnak, s fejedelminek... és büszke volt...

Ha a fejedelem kevély... ő büszke volt...

Az ő ereiben is volt fejedelmi vér: Szapolyai-lány volt egy őse, s atyjaura gőgben nem engedett a Báthoryaknak...

- Jaj szegény picikém! - sóhajtott fel Bebekné.

A fejedelemszorongó odapillantott. Nővére kicsijét úgy érezte, mintha övé volna, a férjétől távollét alatt, mintha a sors Bebeknének adta volna, ami neki járt... S most megszállt: ah, nem ez a harc a boldogság... valami más... a csönd és béke és édes kis gyermekkacagás.

Ezalatt a földszinti nagy csarnokban a hosszú pálcás udvarmester rendezte a társaságot.

A fejedelem azonban mielőtt belépett volna, egy ital bort kért a vendéglátó házigazdától, az öreg Kamuthy Ádámtól.

Az öregúr elnevette magát, s helyeselte a dolgot: ő sem volt a jónak ellensége.

A hölgyek egy része csoportban állott, s fojtott nevetéssel beszélt valamit.

Imreffyné intett az urának, s a kancellár odasietett hozzá.

- Kérdezze meg a fejedelmet, kegyelmed, micsoda fülbevaló-vizitációt csinált az úton?

Imreffy kedvetlenül mordult az asszonyra:

- Mindig bolondokon jár az eszed.

Az asszony egy pillanatig hallgatott, aztán meggondolta s nem kezdett civódást. Belevegyült az asszonyok csoportjába s bement a nagy csarnokba, ahol az öreg méltóságos Vizkelethyné szigorú szemmel s nagy méltósággal jelölte ki a helyét maga mellett első helyen. Kancelláriusné asszony...

A fejedelem megitta a kupa bort; rajta kívül senki sem ivott. Kornis Boldizsár azt mondta a mellette álló Keresztury György deáknak:

- Borunk s fejedelmünk vagyon.

Az öreg kamaraispán sunyi, arcába húzott haja alól odapillantott:

- Komámuramnak szép felesége is van még azonfejl.

Kornis Boldizsár vörös lett.

- Van az komámuramnak is, csak várjon sorára.

Keservesen nevettek s kicsit megcsóvázták fejüket a maguk baján.

Megettük ott állott nevetve Bethlen István. Gábornak öccse, aki Csáky Krisztinkát a zárdából szöktette el, és már két gyereket csinált neki. Az urak gyanakodva néztek rá, nem fület s nem leskelődött-e? De István, kerek piros arcával s kipedrett bajuszával olyan volt, mint egy kis hadnagy a váradi várban. Míg magát kellett, messziről látni lehetett rajta, hogy nincs a fejében semmi egyéb, csak fene büszke, hogy itt lehet az urak között. Úgy hetykélkedett, mint egy kis kakas a szemétdombon, csak úgy virított piros orcája a vadonatúj kék mente felett.

- Szép multság, aj de szép - mondta.

Az urak nem szólottak rá. Neked lehet szép, gondolták. Bátyád nélkül soha ide be nem állhattál volna.

Kornis Boldizsár úgy nézett el felette, mint egy udvari hajdún, Keresztury György, nem hiába deák, de kicsit messzebbre látott, s megveregette a fiatal ember orcáját. Ki tudja, a másik Bethlenből még lehet valami, s akkor erre is szükség lesz.

- Tetszik, öcsémuram? - mondta.

Bethlen István megpirosodott.

- Ugyancsak.

- Feleséged nincs itt?

- Nem, otthon van, szoptat.

- Kár... A fejedelem szereti, ha szép fiatal asszonyok nem sokat szoptatnak, hanem az udvarban mutogatják magukat.

- Micsinájjak? - szólt Bethlen István minden szóra megpirosodva.

- Üres puskával kell ilyen világban puffogatni - mondta Keresztury György, de nem fejtette meg, hogy érti.

Rhédey Ferenc, a váradi kapitány meghallotta a gúnyos szót, s ő haragudott meg Istók helyett. Bethlenekkel sógor lévén - ő Károlyi Katát bírta, s Gábor ennek a húgát, Károlyi Zsuzsannát.

- Hiszen azt csináljátok, György uram, üres puskákkal puffogtok - mondta élesen, ahogy egy vitéz huszárhoz illik, aki nem törődik a politikummal.

Keresztury György hallgatott, s a nagy csarnokba mentek az urak, a hetykén lépkedő fejedelem után. A csarnok, amely alkalmas nagy ebédlőház volt, most fel volt díszítve. A falakra felvonták a „házruhát”, amely drága selyemlepedőkből állott, s mitológiai alakok voltak rajta szőve, hogy szépen betakarja a falak füstös sivárságát az ünnepélyes alkalomra. Azonfelül zászlókkal, fenyőgallyakkal volt ékesítve a terem. Trón is volt készítve az ablakok mellett jobbról, két lépcsővel s nagy faragott karszékekkel. A trónnal szemben volt az az alacsony vaskos zöld ajtó, amelyen a fejedelemasszonynak be kellett jönnie.

A fejedelem vidáman s fesztelenül ment fel az emelvényre a pántlikás udvarmester után s leült, ő volt az egyetlen, aki süvegét fenntartotta. Körös-körül mindenki állott, éspedig fedetlen fővel, a süveget az urak a vállukig emelték s a dámák a drága hímes varrott kiskendőket az ajkukig.

Így vártak néhány pillanatig. Az udvarmester elment a fejedelemasszonyért, s nem jött vissza. Nem jött, meghökkentően hosszú ideig. A fejedelem, akiben a bor kezdett dolgozni, mert a Kamuthy uram bora krudélisan erős bor volt, hirtelen megszédült; de nem az ittasságtól, hanem attól a gondolatától, hogy: az asszony talán truccol... Talán várakoztatja... talán bosszút akar állani ezzel az egész évért...

Hallatlan düh kezdett benne felbuzogni.

Fejedelmi s férfiúi méltósága lobbant fel: a konok és kemény lány, aki vőlegénykorát is úgy elrontotta! Már akkor is csak azért vette el, hogy megtanítsa: másképp nem lehetett legázolni, hát tizenkilenc éves fiú léte-re feleségül vette... De nem is volt ideje vele lenni, mennie kellett Kassára, a megmérgezett Bocskai fejedelemhez,³ mert már akkor égett a vad vágtyól: a fejedelmi süveg után nyúlt gondolatban... Az asszonyt azonban mindig számon tartotta: úgy tartotta számon, ahogy az ember folyton készül kidresszírozni egy különben kedvére való ebet... Hisz ezért nem hozatta Erdélybe!... ezért nem ment elébe Nagyváradig, ezért nem akarta

---

³ Bocskai maga is hitte, hogy a bécsi udvar mérgeztette meg, s gyilkosául Kátai Mihály kancellárt nevezte meg, akit az ő halála után az urak darabokra vágta.

fogadni Kolozsváron... S most az asszony merné vele éreztetni!... Hű lélekadta! s feldühödött szemmel gyúlt ki: ha még egy percig nem jön az asszony: isten az atyánk, de feláll, sarkon fordul, elmegy, s akkor mehet vissza a némbor oda, ahonnan jött, a mostohája Palotájába...

Ahogy mámoros szeme végigbukdácsolt a tömegen, a szemeken: egyszer csak beleütődött egy sűrű fekete éles pillantásba: csak lassan eszmélt rá, hogy Imreffyné...

Az asszony igézve, boszorkányozva nézett rá, s felemelte az ujját, a kebléig emelte, s senki másnak észre nem vehető kis mozdulattal a keresztvetést jelezte.

A fejedelem kijózanodott, felvidámodott, megörült s szélesen elpillantva a tömegen, két tenyerét, két hatalmas nagy tenyerét, amellyel a lópatkót be tudja fogni s megroppantani, keresztbe vetette két karjára.

Erre mindenki megörült s felnevetett kicsit. Érezték a feszültséget, az izgatottság reájuk is átragadt. Most e törökös köszöntési mozdulat, amely nem volt szokatlan, sőt meglehetősen divatos volt, úgy tűnt fel, mint nekik szóló tréfa, hogy nem kell olyan nagyon megijedni: ha az Asszony így várja is magát!...

Imreffyné ereiben elfolyt valami titkos kék s lankadság...

Ebben a percben nyílt a szemközti ajtó: belépett az udvarmester, azután két nemesi apród, azután a székelő főkapitány, Bethlen, s mellette maga a fejedelemasszony...

Halotti némaság, az egész terem pillantása reádobbant.

Halotti némaság s halotti fehérség. Mindenki eldöbbsen nézte a királyi magas nőt, aki fehér volt mint a ruhája, az arcán semmi szín, csak kibeszélhetetlen fehérség, s a ruhája csupa vöröset és fehér selyem tarcolán és mérhetetlen dús fehérgyöngy borítás...

Halotti csendben várta el a fejedelem, hogy az asszony lassan s gögösen s megenyhíthetetlen arccal közeledjék... Talán ha ránéz, kiengeszteli; talán ha elpirul, a szívéhez fér: de már ő tudta, hogy ma éjjel nem fogja elrekeszteni az titkos ajtót az idegen hölgy elől... Tudta, hogy reggelre valami pokoli... valami szörnyű bosszút tesz... elmegy... elutazik, s maradjon most már Kolozsvárt az asszony a gögijével... És ülve maradt...

De mikor az asszony már szinte a trónnál volt, s a halálos feszültségben e nem várt, ez el nem képzelhető sértéstől szinte esztét vesztve járt: akkor ő hirtelen, fiúsan felpattant, s fickós mozdulattal tárta ki a két karját a felesége előtt... És az asszony odaomlott, belerogyott, szakadt a karja közé... És elvesztette a gögöt, a halálos végtelent, az élet rogyasztó súlyát, s lett egy elzokogó gyöngy személy... ki odaborul a férje ölébe...

Ettől a csodálatos villanattól kitört a szívekből a tomboló felujjongás, s ágaskodva és rekedt vivátozva tört ki belőlük a nyilvános rémület után a kacagás és az éljen...

Hosszú, hosszú percekig tartott a tombolás: aki ott volt, aggastyánkoráig sem feledte e percek különös elragadtatását, s Kendy István az éles fájdalmat, amit szívében az irigység vágott a fejedelmi dicsőség láttára... Már apja gyilkos lőn a trónért, s íme, ő is koldusa a suhanc Báthory örömének.

Aztán a fejedelem felvezette asszonyát a trónra, s mikor leültek, mindenki meglátta, hogy a halottfehér arcon nagy vörös rózsák virítottak ki.

És erre új ujjongó hujjába tört ki a társaság.

A trón előtt azonban megállott a székelők főkapitánya, Bethlen Gábor, s most mindenki ránézett.

Nagy, erős, természetes, széles vállú, rövid nyakú fiatalember volt, fekete szakállal öregbítette magát, még nem volt harmincéves, de már egész ország tisztelte, s jól tudták róla, egyforma becsülete vagyon Bécsben s a portánál.

Tisztelettel hallgattak el, s tudták, hogy ennek minden szava súlyos, nagy boltos homlokában egész ország gondja nyugszik.

- Illustrissime Princeps, domine, domine nobis naturaliter clementissime... - kezdte. - Nagyságos fejedelem, minékünk legkegyesebb urunk...

A hangja vastag volt, kissé rekedt, s oly nyugalommal s ritka fekete szakállába eresztett fővel ejtette a szavakat, megérzett rajta, hogy számtalanszor szólott már, s a legveszélyesebb percekben is egyformán higgadt, meggondolt s rendíthetetlen volt.

Megnyugtatóan hatottak a lelkekre a kerek, egészséges, megszokott formájú mondatok, amelyek szinte hivatalos merevséggel sorolták fel az ország minden rendének szerencsekívánatait az ifjú fejedelmi pár számára... Csak akkor ijedtek fel a hallgatók, akik szinte elringatóztak a szónoklatnak e biztos gályáján, mikor a főkapitány, a fejedelemasszonyhoz intézett szavakban a következő szirtekre s zátonyokra vezette a beszéd hajóját:

- És Te Nagyságodnak, Nagyságos Fejedelemasszonyunk, lesz elhivattatása, hogy a kisdéd ország dolgai jó rendben haladjanak...

Hirtelen, mint a távoli vihar előszele, sustorgó izgalom futott végig a társaságon, s tágra nyílt szemmel, meghökkenve figyeltek.

- ...mert ezen kisdéd országocskának, tudnia kell magáról, hogy szűkek a határai: igaz, való, kincsekkel rakott ország: de mennél aranyosabb a kapca, annál jobban szorít, ha kicsi a saru... Okosan kell lépjen, aki viselje: mert avagy a saru megyen szerte, avagy a láb nyomorodik el...

Mindenki tudta s a fejedelem arcát nézte: Bethlen most a fejedelem háborús terveire vonatkozik. Az utca tele volt izgatással, egyre jobban szidták az oláhot, aki követet sem küldött íme a fejedelemasszony érkezésére s a szászokat, akiket a nép felelőssé tett a saját szegénységéért s még a múlt esztendei siralmas szűk termésért is...

A fejedelem méltósággal viselte magát: fiatal kora mellett híres arról, hogy jól ért a politikumhoz... Túljárni jól tud az öregek eszén is, pompás volt, ahogy a vén fejedelmet kiugratta a fejedelemségből (megijesztette a hajdúkkal, hogy nemcsak Kolozsvár felé támad, hanem Szerencs felé is, és a fejedelem magyarországi birtokát még jobban féltette, mint a fejedelmi süveget), s megnyerte maga számára a külföldi magyarokat, sőt a cseheket, s lefegyverezte a porta ellenséges indulatát is... Most a főkapitány, érezték, hogy a legvelejére tapint: de ez az ő arcán nem látszott meg. Nem látszott a főkapitányén sem. Ez úgy mondta a szavakat, s az úgy hallgatta, mint a legártatlanabb ígéket: csak a tömeg feszült figyelme lett egy fokkal fojtottabb.

- ...Bölcsességet és békességet vár e kisdéd ország hármass nemzete a fejedelmektől, jól tudván, hogy embernek hazájáért úgy méltóságos állapotban, mint barompásztor alacsonyságban egyformán jól kell szolgálnia: tehát nemcsak teherviseléssel és élete fogyasztásával, hanem főképpen emberséges polgári munkával...

A háborúra való izgalomnak s a fejedelem farsangos kedvének e pillanatban úgy hangzott ez a szó, mint valami nagy kő zuhanása a terem boltozatáról... Messzebb zúgó hang volt ez, mint hogy csak e kis társaságnak szólt volna, s e percnél: messze kellett e szavaknak visszhangozni a lelkekben, s új idők új akarata fundamentomául szolgálni...

- Polgáraitól két kar s egész lélek szorgalmas munkásságát kívánja a haza, s fejedelmétől, tudván, hogy minden hivatal Istentől van: bölcsességet kíván, s békességet s munkára való lehetőséget... Mert kész e hármasság nemzet mind vérére s mind életét kioltani a hazáért, míg rációja nagyon, de sajnálna ócska bocsorát is elnyűtetni hiábavaló herce-harcokon...

A csönd még mélyebb s már kriptai lön. A főkapitány hangja még lejjebb ereszkedett, szörnyű erejével még közvetlenebb módon járta át a csontok velejét, mintha az örökítélet lüktetne bennük.

- Viselje azért Nagyságotok az ország békességét szívében, a fejedelmi hitlevél ötöd pontja szerint: amelyre Fejedelmünk önagysága felesküldött volt, de amelyet fejedelemasszonyunk önagyságának is szabad lenne elébe tárunk:... „Ez felháborodott állapotban önagysága mind a két császár között hazánkat békességes állapotban megtartani igyekezzék, mivel mi a hadakozásra akármelyik ellen is elégteleneknek ismerjük magunkat, kiváltképpen a törökkel, szegény hazánknak régi szokása szerint frigyét tartson. A két Oláhországgal is a jó szomszédságot megtartsa”...⁴

Ez már sok volt.

A fejedelem megsokallta, hogy a hitlevél így fejéhez vagdossa a főkapitány: jól látta, hogy az egész azt jelenti, hogy nyíltan szembeszáll az ő brassói s oláhországi terveivel, pedig még semmi sincs készen, még csak a lelke fenekén ég az indulat, a harag s a harcvágy: még csak a vérében van, s máris szembe mernek szállani. Hőség áramlott fel testében, s izzóan nézett a fekete emberre.

De az merev volt, mint a szikla, s meggyőzhetetlen falként állott előtte, s tovább fejtegette higgadt cicerói mondatokban, hogy:

- ...kis országot a nagyhatalmak egy rossz percért árvíz-ként gázolhatnak keresztül... hogy: kis országnak más politikája nem lehet, mint vesztet ülni s gyarapodni polgári mesterséggel, amiben lehet... hogy: kis országnak csak egy főgondja lehet, az, hogy ellenséget a határain be ne engedjen... s hogy: kis országnak különösen meg kell becsülni a mestereket, a kalmárokat s pénzcsináláshoz értőket... mert kicsiny ország kardjának csak akkor van ereje, ha mögötte a polgárság rakott szuszékjai s tömött erszényei állanak...

Emeltebb hangon, de kiáltás és kitörés nélkül, mint valami vallásos igazságot mondta:

- ...könnyű megrendíteni a békességnek fundusát: de azt újra felépíteni nehéz...

- ...Jaj Erdélynek, ha mint pusztában maradt kő, a varjak és seregélyek serege lepi meg, s nem lesz őrizője s oltalmazója...

A fejedelem már nem izzott s nem tüzelt: egyre zártabb lett, s fagyosabb.

Jól van. Azt véled, tavaly trónra ültetted, s most le akarsz szállítani a lóról?...

Szemhéja visszacsukódott, s gondolatait úgy lezárta, hogy ő maga se akadjon rájuk... Holnap izenni fog a hajdúkapitányokért, s megindítja a hadszervezést... Ma senki sincs e teremben, aki érte háborút kiáltana: de ő érezte az idegeiben, hogy Brassót mégis meg fogja ostromolni... Szebent bevenni... az oláhot megzúzni... a Moldvát kifüstölni... a lengyel koronát feltenni... a bécsi császárral kezét fogni... s a törököt fészékben, magjában törni meg!...

Valami rettenetes, valami szörnyű, világokat gyújtó hőséget érzett magában...

---

⁴ Báthory Gábor eredeti hitleveléből.

S érezte e mellette ülő nagy test, e Palotsay Anna előreborulását, hogy ez hogy issza a setét főkapitány szavát: s ez az ő felesége?... Soha... Utálta, gyűlölte s máris megölte a gyilkos erkölcsöt és szentséget; a feleségét, aki éppoly ellensége, mint víz a tűznek, a tűz az aranynak, arany a hűségnek... Hogyan? ő ezentúl otthonülő, szoknya mellet sütkérező, virrasztó, kontyos férj legyen; aki talán pálcával járjon az utcán s nézze a tímárok és vargák hasasodását...

S most roppant fekete szemeit a fejedelemasszony szemébe emelte, s amit azokban a kékségesen kék tengerszemekben látott, attól íme elzsibbadt a nagy ember lelke, és mélyet, nagyot lélegzett.

Nagy és mély lélegzetet vett, mert lovat érzett maga alatt s kardot kezében s harcot, harcot, harcot a fél világ, az egész kerek világ ellen...

Ormótlan egy beszéd! utolsó szava is szíven vágta hiúságát, midőn azt kívánta: „érje föl Nagyságod őseit: nagy tettekkel a nagy Báthory Istvánt, kegyességgel Kristófot, hazaszeretetbe Andrást...”

Hogy? ez az ember az őseit hozza föl neki: s nem tudja, hogy ő meg akarja haladni mindazokat, mint Nagy Sándor Fülöpöt?...

Hosszú csönd után felállás nélkül, méltósággal s önbizalommal felelt:

- Fidelibus nostris universis et singulis egregiis, nobilibus partier et ignobilibus ac alterius cuiusvis status... salutem et favorem nostrum!... Köszöntjük az mi híveinket mindközönségesen...

Megállott, körülnézett, s látta az asszonyok, a szép asszonyok szemét, s könnyelmű kedvesen elmosolyodott.

S a hangja fölcsengett, és a szíveket megbirizgálta, mint a hajnali szellő a virágokat:

- Ugyebizony látják kegyelmetek: immár megújítjuk a mi fogadalmunkat, hogy bizony Erdélyországból tündérországot statuálunk...

Újra elmosolyodott, s vele nevetett minden szív, s úgy felragyogott minden arc, mintha kisüt a nap nehéz felhők után.

- Ímhogy ezért hoztuk be a mi kicsinded tündérkertünk asszonyfejedelmévé az mi szerelmes feleségünket.

Ma már harmadszor tört ki a torkokból s a szívekből a tomboló lelkesedés, amit e teremben ő provokált.

Ó, hogy kitör az emberekből a vivát, az éljen... Be jó volt elfelejtkezni a súlyos gondokról, miket a fekete Lófőszékely görgetett reájuk, be jó volt ébredni a lélekharang kongása után lakodalmi ezüstcsengettyűkre.

Azzal a fejedelem egyszerre befejezte a ceremóniát s odakérte Nagyságos és Méltóságos Vizkelethyné asszonyt, aki negyven év óta minden erdélyi vajdáné s fejedelemasszony udvarmesternője, s rangját, címét az Impériumtól, a prágai udvartól kapta, s féltékenyen őrizte: aki is most mély bókkal közeledett a fejedelemasszony elé, s megcsókolta annak kezét.

De ez átölelte a vénasszony fonnyadt nyakát, megcsókolta neki a homlokát, utána visszacsókolta a kezét, s ezzel örökre megvette az agg nő szívét.

Megkezdődött a bemutatás sora.

De amint az öreg méltóságos asszony a legelső nagyságos asszonyt előléptette s néven nevezte Szerdahelyi Imreffy Jánosné, kancellárné asszony ő Nagyságát, nagyságos Asszonyt, akkor egyszerre megfagyott a fejedelemasszony arca.

A kancellárné kecsesen és kacéran hajtott térdet s főt előtte, de amint szemét fölemelte reá: halálíg megsértve látta, hogy a fejedelemasszony keresztülnéz rajta, mintha üres levegőbe nézne.

A fejedelem ránevetett:

- Ne törődj vele - intett neki.

Már tudta, hogy ma nagy tréfa lesz: még az éjjel itthagya az asszonyt, s megy Somlyókőre Imreffynével nászt és háborút csinálni.

És vidáman nevetett: fejedelem! S fejedelemé az ország és a dicsőség!...

[II]

Fiatal komondor kölyök módjára birkózott a lánnyal a medvebőrön. Leteperte, s ártatlan kedvvel gyúrta, marcangolta; nem szerelem volt ez, két erős gyerek birkózása volt a szénában; hancúrozás, erős játék, püfölték egymást, hogy csakúgy csattogott, s a lány karmolt és sikongott, mikor túl erős ütést kapott.

Nagyon összeszoktak ez alatt a három nap alatt, ezzel a cselédformán tartott erős, egészséges kislánnyal, az Imreffyné húgával. A fejedelem különben állandóan morózus volt, bántotta az ostobasága, hogy akkor éjjel, részeg fővel csakugyan nem zárta le a titkos ajtót. S hogy félmagatudatlan csakugyan meg hagyta magát szöktetni e bitang hölgygel... Még most, a lánnyal való viháncolásban is szorult a szíve mélye, s nem mert a feleségére gondolni, aki ott élt Kolozsvárt, s mártír módra tűri a magára maradottság titkát, s mire véli, mire véli... Uhh, az a vad s korhely s duhaj s mégis annyira üres részeg éjszaka... Kint fújta a sípos:

Szól a kokas mán...
Majd megvirrad mán...
Uccu fickós... piros csizma...
Hej, ki patkol meg mán...
Ki patkol meg mán...

A nótába felejtette bele három nap óta minden szívbéli gyötrődését. Minden pillanatban csak megállott, elgondolkozott s búsongóan rágyújtott, hogy:

Szól a kokas mán...
Majd megvirrad mán...

Ez a nóta meg ez a kacagó, piros kislány volt az egyetlen frissülése. Ez a gyerek, ez még ártatlan volt, mint egy tavaszi barka, s még nem tudott semmiről semmit, gyerek volt, s nem nőstény.

Jó volt, szórakozottságát s a nagy gondok feszültségét abba a csábult nótába s borba, mindig tele kancsóba s ennek a lánynak a sikongató dévajságába ölni... mintha otthon volna Ecseden, gyerekül, a csikászok, pákászok lányaival a fonóban, orsót lesni a többi paraszt fiú dühére... Aj de bestia is ez a hölgy:... hanem lesz az még másképp is... mert:

Szól a kokas mán...
Majd megvirrad mán!...
Uccu fickós piros kislány,
Hej! ki csókol meg mán!
Ki csókol meg mán...

A lány végre egy gorombításra úgy feltaszította, hogy hanyattesett, s falba vágta a fejét. De azért se haragudott el, kacagott hangosan, mint egy lurkó, azon, hogy a lány is lezuhant a földre.

Abban a pillanatban belépett az asszony.

Belépett, s vér öntötte el az agyát, ahogy látta a húgát föltápászkodni pirosan, kócosan s tőle megijedve, sunyi pusmogósan.

Most először támadt fel benne féltékenység a lánnyal szemben, hiszen napok óta ezt használta csemegének, csalogatónak, mert érezte a fiúban az erkölcsi csömörlést. Folyton Évuskát küldte, Évuskával üzent, Évuskát tolt előre; a hűgát használta rá, hogy felébressze az étvágyát a kedvre... De most, hogy ezt a nyers és jóízű dulakodást megérezte, elsvította magát:

- Ki!... Ki!... Ki innen!...

S utat mutatott a lánynak, aki körülkerülte a szobát, s nem mert mellette az ajtón kimenni, mert félt a veréstől...

Az asszony kapta a fejedelem kurta korbácsát az asztalról, utánament, e egy pillanat múlva hallatszott a csattogás s a kislány fojtott, fogaszorított nyögése...

A fejedelem felült, s hallgatta, ahogy az asszony minden csattanás után egy-egy szót vetett:

- Te eb... te eb... te kapca...

Most fel kellene állani, kimenni, s egypár pofonnal igazságot tenni, de hát... a gyereket úgyis verni szokás... s nem jó az asszonyt mérgecsíteni.

Az asszony nem fért a bőrébe, helyett, hogy ment volna a dolgára, visszajött, s dühvel kezdett lármázni:

- Nagyságod is jobban tenné, ha már felöltöznék, s menne ki, levegőre, lovagolni, megmoccan-ni, olyan bűdös van itt, mint egy cigányputriba, három napja ajtó se nyílt... ez a fa is fűstől, mint a... vesztés...

A fejedelem megérezte, hogy a szavak közt az asszony megbotlott, mint a karókban, sövényben; elbotlott s amilyen fennen kezdte, olyan csínnyan végezte, erre ő is adott egy vágást; huncutul, gazul:

- Én nem éreztem itt semmi bűdösséget: a fiatalságnak jó szagja van.

Az asszony sápadt lett.

- Ó, a cafrang - dűnnyögte -, nyár óta nem mosdott meg.

A fejedelem kibugyanó komisszággal:

- Lehet, hogy nem mosdott... de nem is vénült meg...

- S én megvénültem?! - csattant ki az asszony... - Ha megvénültem, Nagyságod vénített meg.

A fejedelem felállott. Csizma volt a lábán, nadrág, selyeminge bőséges volt, a nyakában nyitva volt, a kis piros selyem madzag, amivel meg szokás kötni, el volt tépve, s a nyaka szabadon volt, s veres az előbbi dulakodás után, mintha megmarkolásták volna.

- Mi vagyok én! - mondta hányavetien - kapucinus barát?... vezekelni jöttem a pusztába?...

De az asszony rikácsolt:

- És én nem vénültem meg! Nem vagyok vén!... Tudja meg Nagyságod!... Azt hiszem megbizonyítottam itt most csak három nap óta is... Nincs még egy asszony Erdélyben, aki ezt kibírta volna... - s elcsavarta a szót - ezt a szekatúrát...

A fejedelem mosolygott. Már jól vagyunk, mondta magában, s unta, hogy jön a nagy vihar, aminek se vége, se hossza... Éppen még ez kell, azt se tudja, hol áll a feje, három napja nem tud se feleségéről, se az ország dolgáról, s most patvarkodást...

- Hát nem gondol Nagyságod magára? Nem tudja Nagyságod, mi a Nagyságod dolga? Ilyen rusnyácskákkel kell Nagyságodnak lealázni magát?

Már egészen úgy kiabált rá, mint egy gyerekre.

- Ezt várja Nagyságodtól az ország? ezt várja Nagyságodtól a világ? Ijen cigányköjökkel fogja Nagyságod elkápráztatni Erdélyt? ezek lesznek tündérek a Nagyságod kertjében?

Tombolásában fékezni nem bírta magát.

- Ilyen nagyságos úr, olyan nagyságos úr! hát különb ez, mint valami garádjaaalatti martalóc? Tudja meg Nagyságod, hogy mindenki annyit ér, amennyit maga mellé állít...

- No akkor nekem ugyancsak nem nagy becsem fog lenni, mert én téged állítottalak magam mellé.

A asszony elnémult.

A fejedelem dühöngéssel.

- Hanem az a bestye lélekadta Lukácsa, az még kirepül az ablakon, ha egyszer jókedvemben talál... - s hozzáfogott dühösen öltözni.

Az asszony egyre sápadtabb lett: megértette, hogy a hajdúról van szó, aki öltözéskor az ajtót őtőle őrizte.

- Mert engem beeresztett ugye?... Nagyságodhoz... Mert énnekem csak akkor szabad bemenni, Nagyságodhoz, mikor a hajdúk cipelnek be? mikor jámbor asszony voltam s Nagyságod Ecsedében járt utánam, akkor szabad lett volna bemenni: de akkor Imreffyné asszony nem ment, hiába esküdözött a nagyságos úrfi, hiába csúszott a térgyin, mint egy kis eb... Már akkor is lehetett volna más után futni: mégis Iffjú Kata után futott valaki, s nem a nagykisasszony mátká után... Most kevesli Nagyságod, hova tette be a böcsületit? akkor nem kevesellette? akkor tudott falat átvágtatni s átbujkálni, tudta hajdúkkal lefogatni az Imreffy úr jámbor feleségét, tudta cédává tenni, s tudná most megútálni s felhányni?...

Az asszony üvöltött, fakó volt, a fűrtel szerte, mint egy boszorkány...

- Hát megvan, megvan, s így is marad! tudja meg Nagyságod: nincsen menekvés: Sólyomkőn van a fejedelem! s Kolozsvártt az felesége!

- Hallgass! - ordította el magát a fejedelem, s megragadta az asszony karját, megrázta, mint egy bábót -, a Fejedelemasszony Ónagysága nevét a szádba ne vedd... mert kettészakítalak... erdei farkasverem... piszkos fülű kálomista asszony... ahogy Kornis Boldizsár mondta... de jól mondta... itt kell nekem elvesztegetni az időm...

- Kinek milyen a füle? - kiáltotta Imreffyné.

- Kérdezd meg a Kornis uramat, milyen a református asszonyoké!

- Ó, az ocsmány pápistája! a festett arcú feleségével! három gyereke van, de írja az orcáját! húsvétkor beírja pirossal, pünkösdkor is tart rajta.

- Piros szín is szebb szín, mint a fekete retek színje.⁵

Felcsatolta kardját, s csak azon félt, hogy valami okon el fog csendesedni a veszedelem, s nem tud elmenekedni innen, pedig már örült, hogy ma aztán igazán végez a hölgygel.

- Változik a gusztus - szólt élesen Imreffyné -, hallottuk s láttuk is, mekkora patikaládával jöttek Somlyóról...

Ez a szemtelen célzás a feleségére, ismét kirobbantotta a fejedelemből a dühöt.

- Fogd meg a nyelved - rivallt rá, belevörösödve -, vagy kivonatom...

Homlokon csapta magát:

- Ó, hogy én itt pusztítom az életemet!...

- De pusztítja!... s ki hívta ide...

- S még hogy ki hív!... Ki lopott ki a palotából? ki öltöztetett fel, ültetett lóra, ki csábított ki az emberek világából... Erre vagyok én?...

- S ki adta ide a kulcsot?

- S ki vette el?!... Nem azt kellett volna mondani, hogy... nem neked kellett volna eszednek lenni?... Illik ez?... Így kell ezt?... Mondják, az asszony népnek hamarabb érik az esze, no a tied már megérhetett volna, öt esztendővel vagy nálam öregebb.

- Hazugság!

- Micsoda?

- Hazugság!... Hazudik, hazudik!

- Ki hazudik? Az erdélyi fejedelem hazudik?

Az asszony elnyelte:

- Téved!... Téved - mondta gögösen -, Nagyságod téved.

- Tévedsz te, ha azt hiszed, hogy oroszánt pántlikán lehet tartani - s kevélyen csapta fel süvegét -, míg kölkök: ebescének hijhadd; de mégis ő lesz a végén ez világ királya.

Az asszony erre élesen, metszően felkacagott.

A fejedelem kezét emelt rá. Ha megüti, vége. Vére fakad, ahogy rettentő öklét az iszonyú gyűrűvel, visszakézzel, arcának szánta!...

De ereje féken maradt, csak dühödött gúnnnyal nézett végig rajta, aztán kardjára csapva így szólt:

- Itt is voltunk!

Ezzel kinyitotta az ajtót; végig vágta, sarkáig, s döngő léptekkel kiment.

---

⁵ Ma, a mindennapos mosakodás szokása mellett alig értjük meg ezt az ízléstelenséget, hogy volt felekezeti tragikus harc jelszava a mosdás. De az Imreffyné koránál száz évvel később, gróf Bethlen Miklós memoárjában még így dicsekszik: „Ritkán feredtem, kivált hideg vízben; lábomat két hétben, néha minden héten mosattam, számat reggel, ebéd és vacsora után mindenkor és gyengén a szememet is hideg vízzel mostam, kezemet gyakran, de az orcámat, ha csak valami por, sár, vagy valami gaz nem érte, sohasem mostam, hanem a borbély, mikor hetenkint a rabságomig a szakállamat elberetválta. (Szakállnövesztés után úgy látszik ez is elmaradt) A fejemet talán huszonöt esztendeje van, hogy meg nem mosták.” Ez különben egész Európában így volt. Versailles-ban nincs fürdőszoba.

A másik szobában ott állt az Imreffyné vénasszonya, s hangtalanul tördelte a kezét.

A Kancellárné érezte, amint a fejedelem tőle elfordul s elmegy, hogy borul rá a semmiség setét éjszakája, érezte a zuhanást a mélybe, a feneketlenbe...

- Engem többet nem látsz - morogta a fejedelem búcsú helyett.

Észrevette a kislányt, aki a sarokban guggolt, mint egy csomó szennyes ruha.

- Nyergelni! - kiáltott ki az ablakon, amely nyitva volt az udvarra.

S a leány felé billentett kicsit.

- Áldjon isten, kismadár...

A harmadik szoba volt a ház közepe, a nagy ebédlő. Mire belépett, Kereki Ferenc úrfi, Lónyai Farkas hadnagy s Kristóf deák, akik kockáztak, avval ütötték agyon az időt, már talpon állottak, a belőlről való lármára.

- Nyergeljetek! gyerünk innen! - kiáltotta a fejedelem, s kiment a tornácra.

Az úrfiak utána siettek, s pár pillanat múlva már vígan hozták kifelé a lovakat az ólakból. A fejedelem török lovát Lukács hozta, az ecsedi legény.

- Átkozott kutya - kiáltott rá a fejedelem a hajdúra -, pusztulj a szememből, te vagy oka ennek.

A legény mint egy eb, hátrakotródott.

Akkor Imreffyné kirohant, úgy ahogy volt, egy szál vékony háziruhájában, a törökveretes kendővel, s jobb kezében a fejedelem adta kis selyem kendőcskáját emelve magasra:

- Gábor! - kiáltott magafeledten - ne menj el, Gábor! - sikoltott mindenki füle hallatára - ne menj el, Gábor!

- Elmegyek! - kiáltott vissza a fejedelem - soha többé nem látsz!

- Nem lehet, Gábor - sikított Imreffyné, s lehajolt a havas korlátról s eszeveszejtőn bámult a fejedelem szemébe -, nem lehet!... - és különös, elnyújtott boszorkányozó hangon vonította, hogy a gerincébe állt a hideg, aki hallotta: - Nem mehetsz bé Kolozsvárra mámma!... - s a kis tarka selyemkendőn mindenek szeme láttára három gömöt kötött: - Vissza fogsz fordulni, Gábor! ha meglátod a kaput, vissza fogsz fordulni, s ebédre visszajössz!...

És az ajka még soká mozgott, nem hallható szavakat rebegve.

De a fejedelem örült, hogy kint volt a házból; felőle boszorkányozhat, felpattant a lóra, s köszönés nélkül el, kivágtatott.

Kereki Ferenc visszanézett a hegyoldalból, s még látta a vörös asszonyt a hóba fült kastély tornáca közepén, ahogy állott, s felemelt karral utánuk meredt.

De a fejedelem lóhalálalig vágatott, fel a hegynek, le a hegyről, míg csak a Bodonkúti dűlőn a lova a csúszós szakadékba nem zuhant.

Lassan érték be az emberei, akik egyenként eredtek utána. Vezetéklovat adtak alá, s a szegény Emírt, a török lovat ketten kezdték lecsutakolni...

Ettől kezdve lassabban poroszkált a fejedelem, fejét lesütötte, nagyokat lélegzett, s csak most kezdte igazában szidni magát e bitang asszonyért.

Ha ez így ment volna tovább, ország-világ jussal meg fogta volna vetni... Hú, csak soha többet. Fertő, feneketlen sár, zsombék, mint az ecsedi határ, virágos bürü, ha rálépsz, beleszakadsz, hogy a csíkok esznek meg... Hó, cudar bestye, nem elég, hogy egész esztendőben ez szakaj-

totta el a feleségétől... minden praktikát kifundált, hogy tőle ment legyen, még a patikaládát hozza elé: mintha Palotsay Anna pingálná orcáját... Hűj, hogy meg nem korbácsolta; azt a kislányt is, ostorral hogy verte, csak úgy csattogott; rút némbér; hűgát mocskos cselédnél mocskosabban tartja... uhh, csak erre a napokra, erre ne kelljen gondolni többet...

Mikor Kájántó határán túl a völgy egyre szélesedett, a vérében kezdte érezni Kolozsvár közeledését, s csodálatos mód, egyre lassabban járatta a lovát.

Be haszontalan egy játék is volt ez most... Hogy fog bemenni a városba... üres kézzel... s a felesége s a Bethlen Gábor szeme elé...

Süvegét egyre jobban szemébe húzta, a kis szél is szembe vágott, de nagyon szép napsütés volt, vakított a hó, s csapata, kísérei szépen utána léptettek.

A legények igen jól érezték magukat, hogy hazafelé húznak, s valamelyik elkezdte, aztán halkan, majd egyre hangosabban kezdték dalolni a virágéneket:

*Oh kedves filemilécske,
Zengedező raj méhecske,
Szépecske, fejér menyecske,
Szánd szívem, mely szegényecske...*

*Az Isten azt adta volna,
Reád sem találtam volna,
Meg sem ismertelek volna,
Most szívemnek könnyebb volna...*

A dal olyan édes volt, s oly szépen zengett a tavaszias napfényben, a sípos is rácsendített, lóhátán, és a síp szava messze vert az erdőkön, s egyszer csak őrá is elragadt s velük dalolta:

*- Meg sem ismertelek volna,
Most szívemnek könnyebb volna...*

De csodálatos, nem Imreffynére gondolt, hanem a feleségére... s rettegte a nagy fejér asszonyt.

A fejedelem hirtelen, megütődve egyenesedett föl.

Most jut eszébe, ebben a pillanatban, ami egész idő alatt szorítja...

Hiszen ő Sólyomköre hívatta be Géczyt, Nagy Andrást...

Ó, az a sok italbéli... s ez a haszontalan asszonydolog... Amint hétfőn Sólyomköre beért, rögtön küldte Szilassy János udvari hajdú hadnagyát stafétának Zilajra, ahol ott volt Nagy András, a hajdúk vezérlő kapitánya s üzenetére várt, s alkalmasint ott volt már Géczy András is, a máramarosi főispán, aki a palatinus levelére kellett hogy ott várjon... Nagyon alkalmasint jött, hogy a közel eső s eldugott Sólyomkőn tanácskozhat velük, sietett azért ide rendelni őket. Ki tudja, a mai napon nem érkeznek-e meg már?

Most mit míveljen... Se Géczyt, se különösen a hajdúkat nem rendelheti be Kolozsvárra, egész világ szeme s nyelve elébe...

Csöndesen s egyre csöndesebben ballagott tovább, s nem hallotta már háta megett a csapat dúdolását... Menjen be Kolozsvárra? ahol minden ijedezik a háborúnak még gondolatjától is... hogy inkább nyelvét harapnák az emberek, minthogy hadat kiáltsanak... A tavalyi rossz termés után, a szűk télben megijedve... S ott van maga a Főkapitány, aki Szász-Lónán, úgy kipakolni

merészelt ellene... S a fejedelemasszony... Hiszen ha a hajdúkapitányok csak végiglovagolnak Kolozsvár utcáján, ki van dobolva a nagy háború kerek világ előtt...

Szóval, amint meglátta a kolozsvári nagy torony hegyit, ijedten állította meg a lovát, s visszakapta a zaboláját, mintha az ítélet helyét látta vón.

A vitézek, akik hallották az Imreffyné boszorkányozását, meghökkentek.

Ijedten néztek össze: hogy bámulja a fejedelem Kolozsvárt.

Egyszerre ütődtek meg mind, s gondoltak a sólyomkői boszorkányra, de még idejük se volt elmosolyítani magukat, a fejedelem megfordította a lova száját s korbácsával egyet suhintott.

- Fordujj! Vissza!...

Kereki Feri félreugratott, hogy utat adjon a fejedelemnek.

- Sólyomköre? - kiáltotta Lónyai Farkas, a hadnagy.

A fejedelem elkurjantotta magát:

- Ha Sólyomköre, Sólyomköre, ha Brassóba, Brassóba! ha a pokolba, a pokolba!... Utánam!

- Vivát! - kiáltották a legények egy szívvel s lélekkel, s mind utána káromkodták: - Átkozott kutya boszorkánya!

A fejedelem egy emelkedésen megállott, visszanézett embereire, kit küldjön Imreffyhez. Lukács leselkedő arcáról elfordította a szemét:

- Sárkány! - mondta egy vén katonának - eredj le Kolozsvárra, mondd meg Imreffy uramnak, hogy igyók jöjjön Sólyomköre fel. Még ma éjjelre ott kell legyen... Nesze, itt a pecsét.

Zsebébe nyúlt s kis rézpecsétnyomót adott a markába, hogy ezzel igazolja magát a kancellár előtt.

A vén katona fordult s elvágtatott.

A többiek annál kíváncsibban néztek össze, csiklandósnak tetszett, hogy a fejedelem a férjet is felrendeli, s még ilyen hamar...

Visszafelé aztán ugyancsak ügetve mentek. Szép volt a kis csapat, ahogy követték a dali fejedelmet. Hetyke magyar vitézek voltak ezek, mind más volt, mind egyéniség, mind magára kevély vitéz. Fegyverük is, kinek lándsája, kinek pallosa, fustélya s puskája, kinek furcsa, karcsú ijja, s olyiknak kétöles hosszú dárdája vala, hogy a faágaktól erdőben alig tudott menni. A fák pergették a zúzmarát s behintették süvegüket, vállukat fehér ezüstporral.

Most bezzeg nem dalolt senki.

Mikor aztán déltájban feltűnt újra előttük a sólyomkői kis kastély, úgy látszott, mintha a piros pont még mindig ott tüzelne a tornácon... De ahogy soká nézték, eltűnt, mintha csak a szemük káprázott volna.

Átkozott boszorkányfészek, morogták, s dühösen nézték. Ez is a Rákóczy Zsigmond fejedelemé volt, e vár, csak az ősszel kapta volt Imreffy uram, amikor a megegyezést perfektuálták... S már hogy befészkelte magát...

Mikor leértek, senki sem volt sehol. Üres volt a kastély, mintha kihalt volna, de a konyhán annál jobban sütöttek-főztek a szakácsok, s nemcsak a fejedelemnek, de mind a vitézeknek is. Nagy bográcsokban főtt a vadhús, s be az asztalra készült a sok jobbnál jobb étel.

- No, ezek biztosra dógoztak - csóválták a fejüket a vitézek, s meghaltak volna, hogy hallják: ugyan hogy s mit beszélnek? hogy békülnek? s vajon mit csinálnak odabenn?...

Ebből ugyan mit sem hallottak, hanem azért, mikor ebédelés után, ejtőzve heverték el a lovak mellett, s ki a szénába feküdt, ki a zsuppon üldögélt, ki ácsorogva dugta össze fejét a ló farkánál, míg a paripák csendesen hersegették a rossz csátét, a jó meleg istállóban suttogva beszéltek:

Körtvélyesi Gyurkó, a fejedelem ajtónállója, sok szóbeszéd után nagy titokkal s esküdözéssel mondta:

- Emlékezem reá, bizonyosan, hogy egyszer mondja vala Vincen Móré Gáspár: Imreffyné asszonyom házában volt, senki se volt bent, s ilyen szózatot hallott a pad alól: „*Gábor, Gábor, Gábor!*...” A pad alá tekintvén, hát egy fazekat lát s az fedőt levevén róla, mellyel be volt fedve, gyorsan kezdé mondani a szózat, hogy „*Gábor, Gábor, Gábor!*...” Azonközben a dajka bejutván, mond: „*mit csinálsz az istenére?*” s mondja Móré Gáspár: „*mi dolog ez?*...” S ez vén dajka a fedőt kapván ráfedé a fazékre s mond: „*ebben a nyomban úgy kell jönni, majd nyaka szakad a fejedelemnek!*”⁶

Kimeredt szemmel, titkosan néztek egymásra a legények, mintha a pokol tornácában volnának...

Mikor ebéd után Kereki úrfi kinézett, kíváncsian kérdezgették, mit csinál a fejedelem, az úrfi csak mosolygott, ebből gondolták, hogy még nem ették meg a boszorkányok...

Estefelé néhány lovas érkezett, Szilassy János jött a hajdúvezérekkel. Négy idegen volt köztük, keménykötésű nagy emberek.

Nagy András jött, Csonka Bálint alkapitányával, s Foktúi Mátéval, a híres kálomista pappal; s Géczy András.

A fejedelem már nagyon sokat ivott, s kábuló fejjel ült a nagy karosszékekben. Mikor a vendégeket jelentették, tétova kézzel legyintett, hogy jól van, s keményen fogadta, nem bocsátotta maga elé őket, előbb enniek adatott, s maga más ajtón kiment a friss levegőre egyet mozdulni. A hideg dermesztő volt, szinte érezni lehetett, hogy most röptiben megfagy a madár; távolról farkasüvöltés hallatszott a hegyekből és a kutyák eszeveszetten vonítottak.

Tántorgó lábakkal ment át a havon, sajnálta, hogy ily hamar készen van, de nem hitte, hogy már ma megjönnek a hajdúk... Irtózatot sok bort öntött magába, s a bor sátáni lelke horgas körmökkel vajt az agyába.

Nagyokat lélegzett, és érezte, hogy a hideg oltja a mámor tüzét.

Benézett az istállóba: „Hé fiúk, van-e mit enni, innyavaló?” A legények felugrottak s lelkesen igenlették s vivát.

A fejedelem nem sietett; megállt köztük, szeretett a legényekkel lenni; itt volt ő igazán itthon s első ember! Köztük nőtt, effajta emberek között Ecseden, ahova a nagybátyja mint árvafiút hozatta; minden nevelése a vitézek közt folyt. Velük versenyt tudott lovat csutakolni, udvart seperni, trágyát kihányni, ló elé adni, fegyvert tisztogatni, lovat, ebet tanítani, vadászni, halászní, solymászní, csónakot faragni, ostort fonni, dárdát vetni s vasököllel szörnyen verekedni...

---

⁶ Az Imreffyné elleni tanúvallatási jegyzőkönyvből szó szerint.

Köztük tanulta a meséket, nótákat, a tündérhistóriákat s babonákat, tőlük szíjta be az ősvilág igéit, s velük egy érzés lobogott benne, a politikában való gondolataiban is.

- Hát a lónak van-e abrak?

- Dehogyan van - s erre kitört a panasz. Se széna, se szalma; valami rossz csátén kínlódnak a szegény párák, s gyerünk már innend, mert ez itt veszett üres világ...

- Sehol sincsen - mondta a fejedelem -, nincs az idén takarmány, eleség a baromnak...

- Dehogyan sincsen - mondta hátrább a sötétből egy vastag hang.

A fejedelem ugyanarra gondolt, amire az, s odanézett. Az olajmécses gyenge, imbolygó világán mint ördögfiak néztek s vigyorogtak a katonák.

Csak néztek, nem is kérdezte a fejedelem, s azok feleltek:

- Van a szászoknál!

- Ott van!

- Van ott!

- Micsoda rakott csúreik vagynak ott!...

Így szólogattak, s maguk sem tudták, mennyire duzzasztják, növelik a fejedelemben a bent forrongó akaratot.

- Ott minden van: bor, eleség, széna, zab, füstölt sonka, arany-ezüstmarha, rakott ládák; a szásznak még a bőre alatt is pénze vagyon.

- Mikor Szebenbe voltunk a multiba, ugyihé láttuk szemünkkel.

- Szemünkkel láttuk.

- Tán még bele is akartál markolni.

- Én akartam vóna, de nem hatta a szász.

- Bion nagyon hidegek vótak, a konyha, mindenütt.

- Aszonták, coki pajtás, tágasabb kível.

- Nem a te bendődbe győtték.

- Tilos volt a körmünknek az arany.

- De még a réz is.

- De még a kenyér is.

- Mán én megkövetem Nagyságos Fejedelem, én csak szegény kódus vitéz vagyok, hanem az akkor nem vót becsület... Szász uraméktul... Se bor, se kenyér, se széna, se abrak, akinek adtak, morogva adtak?... Tiszta fejű ember érthetett ebből, nem kell sokat beszélni az ilyen felül...

- Nekem csak a vót nehéz, hogy mikor megjöttünk, ágyúval lőttek!... harmincat lőttek a kőfalról! Harminc ágyúlövést cselekedtek!... Nem vót az istenes, bármit beszél bárki... Mert tisztességlövés: lőjön bár hatot, jó; vagy hetet, jó... Vagy tizenkettőt... az is jó... De harmincat lőttetni!... Krisztus urunkat is harminc pénzért adták el: nem jó numerus a magyarnak a harminc azóta!

A fejedelem kábultan hallgatta: ezt eddig nem tudta, s nem figyelte meg, senki nem is tette szóvá a tanácsban: de ezeknek az egyszerű vitézeknek a szájában valami különös súlyt kapott a szebeni vendéglátás. Ő persze nem vette észre, hogy barátságtalanul fogadták, neki csak

lövésnek és tisztességszavának tűnt fel: most minden kifordult, más értelmet kapott... az igazság értelmét... S mámorba még fátyolozott ez igazságnak és nagy tüzek lángoltak...

- A szegény magyarságon, a szegény székelységen, mindenütt vígan élt a had; mulatságul jártuk az urakat, városokat, mindenütt országul ajándékozták a szegény vitézt: csak az egy Szeben morog s dérdúr, semmi marha nincsen egy summába, mindent béborítottak a titkos házba...

- Csak én egyszer vethessem csákányom neki ama bakszász ajtójának, de recsegni fog a palló, de zuhogni fog a sárgacsikó...

Hogy a fejedelem nem szólt, egyre nyersebb s egyre tüzeesebb lett a szó. Végül már káromkodva s dühöngve, olyan sérelmeket soroltak föl, amikre csak most gondoltak, s amiknek talán oka sem volt. A fejedelem hallgatása olaj volt a tüzre, s a vitézek lelkében mint a puskaropogás sistergett ki az idegen faj elleni gyűlölet, a szegényeknek a gazdagokkal szemben érzett vadsága, a heverő katonának a szorgalmas polgárság elleni féktelensége és káröröme, a rombolás szédlítő gyönyöre a csöndes és unalmas építkezők világa ellen...

A fejedelemben nőttön-nőtt a láz s az elszánt akarat.

Ezt jobb volt hallgatni, mint a Bethlen Gábor szónoklatát vasárnap Szászlónán, s érezte, hogy a vendégek, kik odabent vannak: azok a háborút hozzák, azok fegyvert hoznak... Ugyan mi mást hozna Nagy András s a hajdúk... Jól ismerte a hajdúerkölcsöt: Bocskay le akarta őket telepíteni, hogy röghöz kösse s háztűzhöz láncolja e vad s kósza népet, amely csak a rablásnak örül, s nem nézi se fajtáját, se vallását, se igazságát: üsd vágd, nem apád...

Benne is valami ilyen vad érzés szertelenkedett föl s a tömérdék bor, amely már testét is áthatotta, előbb a hidegben, most az istállómelegben mámorban borította: egyre jobban kilobbantotta a „lóra hajdú, lóra”... veszekedett kedvet...

Mintha ördögök ezredei tombolnának a lelkében, csak hallgatott, s itta, mint táltos a tüzes abrakot, itta a szavak mérgét...

Jöjjenek, csak jöjjenek a hajdúk tízezrei, víg aratás lesz itt... Farsang lesz Erdélyben... s hátraszegte fejét és érezte, már hallotta a hideg szászok fogcsikorgatását s vajúkoló üvöltését... s kacagott rá a szíve, s gondolatban, képzeletben csatabárdjával, buzogányával mutatta az utat... A keleti úr Attila-álma burjánzott fel benne: lóháton ülni s végigrepülni a rongy embervilág rakott hátán...

A napkeleti urak gögje és vére buzdukt föl benne, ilyen harcos sereggel e rothadt Európát végig lehetne még egyszer lovagolni...

- Hujjáhu!...

S lova patkója már ott csattogott Szeben kövén, Brassó kövén, Tergovistye kövén...

- Hujjáhu!...

Maga mögött egy határtalan sereg, amely felsodorja az egész szilaj világot, a fészken ülő másik világ ellen...

- Hujjáhu!...

Mintha megindulnának szívében, s szíve szárnyán a büszke bús fellegeken szálló sasmadarak, s a rabló király dögleső serege, a kaparók, gázolók, fészken tojók, rögben bűvők ellen...

- Hujjáhu!...

[III]

A fejedelemasszony a szoba sarkában ült a fakó reggelen egy öreg karosszékekben. Megfeszített érzésekkel nézte az igazságot, mintha csak az akaraton múlna: készen s felvont idegekkel várta a pillanatot, hogy megértse, ami történik...

Senkit sem tűrt a szobában, udvari népe előtt nem mutatkozott: sértette, hogy azok, akik tanúja voltak egy hosszú éven át szenvedéseinek a számkivetésben, s akik annyi várakozással és örömmel kísérték az úton s valahogy úgy képzeltek, a paradicsom felé: hogy azok most arcát lássák, halványságát s bármit gondoljanak...

Senkinek sem szabad belenéznie, s nem fogadta Bethlent, a főkapitányt, aki elébe ment volt Erdély határáig, s akivel úgy összebarátolt, mint testvérbátyával. Nem lehet, most jobban meg volt alázva és összetörve, mint atyja halálakor.

De most nem volt már oly zsibbadt, kábult, mint az elmúlt két napon: az éjjel megtörtént a csoda, amely új emberré tette.

Bebeknét erővel hazaküldte a kisgyermekhez, mert a csöppség őt jobban nyugtalanította, mint a saját sorsa. Különösen lelkéhez nőtt az a két kicsi gyerek, s úgy szerette, vagy jobban, mintha a magáé volna. Úgy is gondolta, hogy senki sem tud velük bánni, csak ő. Az anyjuk oly furcsán vette őket, egyéves gyerekekkel úgy bánni, mint egy okos lénnel...

Mínthogy neki csak a létezés csodája volt a gyermek, és nem örömeinek, boldogságának és szenvedésének gyümölcse: idegenül és tisztelettel, sőt csodáló imádatlalt foglalkozott velük... Az anya úgy, mintha semmi különös titok nem volna rajtuk... Hogy lehet egy kicsi gyermektől azt kívánni, ami fölötte van az érzelmének... Nem akar enni... az anyja ráparancsol; „beléd tömöm... nézd csak ezt a bűdös köjköt, még mi kicsi s már hogy tud szekírozni”... Hogy kapta ő ölbe, s vitte, ne is lássa Sára, mert csak elrontja. Egyszer egy nagy eset, most nem régen... a kicsi nem akart a kisasztalnál maradni, a nagy asztalhoz kéredzett... Az anyja dühös lett „maradj veszteg, míg szépen vagy”, az apa nevetett (ez is, a nagy húsos, nevető, kicsit selypítő férfi a háznál... az apa, a kenyérkereső... aki nevet, ha a párja a gyereket öli...), mert Sára egyszer csak fölugrott: „jaj szét tudnám tépni ezt a köjköt...” s a nevető apa szeme láttára felkapta a kicsi gyermekasztalocskából, és bevitte a másik szobába, s belevágta a nagy ágyba, s ott hagyta, s el. És a gyerekecske sírt, sírt, és ő is sírva fakadt, nem tudott enni, felállt az asztaltól, s kimene.

A sógora unszolására ment utána Sára néne, s békítette. És nem értették meg egymást: az anya és a lelkiánya... És a kicsi, mikor bementek hozzá, oly csodája istennek, óh, különös rendelése a természet törvényének, a kegyetlen anya felé tárta ki pici karjait. De szívmelegítő, hogy aztán anyja öléből átkéredzett Anki nénihez...

Könny volt a szemében és szégyenkezve ébredt tudatára, hogy íme, maga szomorúságos gyötrelmeiből a boldogság édes kis álmai közé menekül.

Szabad neki még valaha a szépségre és öröm csöndjére gondolni: ebben a magára vett siralomban.

Mily kietlenség környös-körül.

Nem várta... de remélte... hogy fejedelmi urának ölelése... csókja... legalább egy kicsit jószava az övé leend... És oly magános éjszaka után reggel arra virradott, hogy a fejedelem önagysága tiszteletének átadásával izenteti, hogy néhány napra ország dolgában elutazott.

Lehunyt a szemét s szédült az ágy vele... aludni, aludni... óh... örökre, ha el lehetne aludni, hogy ne jönné a virradás és szembenézés a nappal...

Aludni nem bírván, vénasszonyát felébresztette s bibliát olvastatott vele. Az asszony nehezen silabizált: s ő értetlenül hallgatta a szavakat. De mikor a vénasszony azt olvasta hogy:

„*Megjelenik pedig az Úr Salomonnak azon éjjel s mondá neki...*”, akkor felijedt, s kibuggyant belőle a keserűség az élet ellen, a világ ellen, az Isten ellen, aki neki íme nem jelenik meg, s hirtelen váratlan azt mondta:

- Mondjadsza Kegyes...: vót-e mán valaha ilyen kemény szív?...

A vénasszony ijedten állott meg az olvasásban: soha, soha még ennyi idő alatt, egyetlenegyszer sem fakadt ki a fejedelemasszony, s ettől könny borította el a szemét, hiszen ő csak egy vénasszony, akinek mindene megvan, s akinek akkor se volna jobb dolga, ha másképp volna, de bizony jobban szenved, mintha a saját vérént való gyermekét kellene siratni...

Lehajtotta a fejét a szentkönyvre, soká pityergett, s csak lassan bírt annyira erőt venni magán, hogy szót dadogjon.

De elébb a kezét a szájára tette, hogy a szavak mérgét, ha már ki kell mondani... bár ő alázatos cselédlelkével sohasem merészelte volna, hogy megbírálja az urai életét, s hogy beleszóljon asszonya sorsába.

- Nagyságos és méltóságos úr, Báthory István uram, országbíró uram őkegyelme, a fejedelem önagyágának apja helyett apja, aki vót, az olyan ember vót, hogy utolsó öt esztendejében csak *egyszer se szólt hitves feleségéhez...*

Mély csönd lett; szű percegett valahol a régi bútorban, az is tisztán hallatszott. A fiatalasszonyban a vér lefolyt lassan a szívéből, valahol le mélyre.

A vénasszony, aki csodálatos módon tudott kísérteti titkosan mesélni, halkan, egész lélekkel, szívvel és kétségbeeséssel, ünnepélyesen mondta:

- S mikoron halálos óráját víjja, bémene hozzá az asszon önagyága s megállott a betegség előtt, sírván és szíve szerint mondja neki:... „*vaj, te kemény szívű...*”

Erre az ő öreg szíve újra elfacsarodott az uraknak e régi s elmúlt kínján, szeméből könnyek futottak ki, s halkan, piszogva mondta:

- S az úr... *csak befordula a falnak...* egy szó nélkül; és meghala.

A fejedelemasszony megértette. Ez volt a nevelőatyja az ő urának...

Dermedten feküdt, ujjai melle alatt összekulcsolva: s kiverte a halálos hideg; mintha a koporsó fedelét most tették volna rá...

Mit keres akkor ő az életben. Mi várni s remélni valója van. Elevennek kriptája lön e világ, melyből nincsen menekvés...

Mért jön a holnap, a holnapután, mért a többi élet...

Ó, asszonynak lenni ilyen ember mellett... Ilyen világban, ilyen életek között...

Mint valami zűrzavar s hűhó, lármázott fel lelkében az ecsedi élet emléke... Vad s félelmes tanya a rettentő mocsár közepén, gémek s vadmadarak sűrű serege fogja el a napot, s korhely és fekete emberek, marcona réti farkasok bűdös és piszkos kastélya a vár... Iszonyatos híre a régi úrnak, az *országbírónak*, akinek nevében benne van, hogy: ő bír az országgal s minden benne valókkal...

A vénasszony fejét ingatva ült, ölében a szentkönyvvel, s így mesélt, s hangja nyíltabb lett és derűsebb:

- Rodolfus császár komisszáriusa, mikor Erdélybe jűne, tért volt be Ecsedbe, Bátori Estvány uram őnagyságához, hogy a császár szükségire pénzt kérne tőle. No, Ecsedben megszállt, Bátori uram gazdálkodhatott neki tisztességesen az városában ételvel, italval, abrakval, de harmadnapig audenciát nem ad vala neki: akkor béhívatja vala... Ó, lelkemadta; micsoda nagy úripompával fogadja vala. Mind az szolgák s urak, nemesek, vitézlők bé vannak rendelve az várba, három ezren fejűl, s mind új ruháson, fegyveresen, módosan, frissen öltözve... Szalutájja nagyon a komiszáros eztet is, aztat is, a tizenkét szobán; míg előtolják az úr elébe... Se feje, se lába már nem vót, hát osztán lehet gondolni, hogy mely szörnyen szalutájja az urat, őnagyságát: és kéri, ahogy meg vót parancsolva neki, adna a császárnak az úr százezer aranyat levélre, kőcsönre, annyi meg annyi birodalmat ad a császár érette...

Az öregasszony elmosolyodik: hazafi büszkeségének szolgál a dicsőség; szeretete, hogy magyar volt a nagyúr s magyarán cselekedett:

- Felelé pedig Bátori Estvány az komiszárosnak: „Komiszáros uram, császárodat tisztelem; pénzen az én eleim sem nem vőttenek, sem nem adtanak birodalmat, mert kalmárok sose vótanak: én is, eleimnek tisztességes szokásitúl nem akarok el ténnem, hát pénzt nem adhatok... Mondd meg neki, hogy látod, sok cselédjeim vagynak, akiket az ország szükségire tartok s akiknek a császár soha egy batkát sem ad fizetésbe, magamnak kell ez hitvány rossz jószágomból űnekik gyűtenem... Mondd meg, hogy ami jószágom vagyon s miből kellene, hogy a pénz begyűljön: az mind égett, pusztá, hitván. S nem török, se tatár mívelte, ű császári felségének hadjai mívelték, vallonok mívelték, hajdúk miegymás, dúlók, kóborlók, császár kenyeresei pusztították el. Eredj hát komiszáros uram a te császároddhoz; mond meg: Bátori Estvány tiszteli, de pénzt egy fiát se ad... Hanem neked adok két arany ökröt, kivel elvonattathatod magad keresztül a sáron...”

A vénasszony fogatlan szájjal nevetett:

- S ada neki két olyan kis öklömnnyi aranyökröt, kibe vót egyikbe-egyikbe ezer arany; olyan módjával vótanak csenálva, hogy letérgepűtek a kisjézus előtt a jászójho; oláj templomból hozta vót Bátori uram, mikor Mihály vajdát űzte ki az országbul; csak akkor üres vót a kis aranyökröske... No az komiszáros azt mondá: „Nem urak szálájába jártam, kirájok gyülekezettyibe álltam”... Ijen úr vót a szegény bódogult: erős természetű úr...

Aztán újra felsóhajtott.

- Ennek keze alatt nyölt... ennek nevelése a mi fejedelmünk...

A fejedelemasszony megvonaglott:

Egyszerre megkeményedett a szíve, erős lett ő is, ércerejű... Nem!... Ha tíz évig... száz évig... ha százszor száz esztendeig kell is így feküdnie: akkor sem fog szólani, sem kérni... Nem, még halottas ágyához sem menne bé, még ha halottaiban tizenöt évig feküdne eltemetetlen, akkor sem menne hozzája, hogy panaszt tegyen s sírjon: „Jaj, te kemény szívű...”

Nincs. Soha. Nincs ura, férje többé...

- Olvasd Kegyes, tovább a bibliát...

Úgy érezte, most itt a csodák perce, s feszült figyelemmel figyelt: a vénasszony tovább olvas a bibliában, ahol abbahagyta:

- „Meghallgattam a te könyörgésedet...”

A szívét ütötte ez a szó. Mintha csak őhöz szólna az ige; felelet gondolataira; megdöbbsen:

- „és választottam ez helyet magamnak áldozatnak házána...”

az ő szívét... az ő életét...

- „Ha mikor az eget megtartóztatandom, hogy esőt ne adjon: és ha mikor a sáskának meghagyandom, hogy a földet megeméssze: isméglen, mikor döghalált bocsátandok a én népemre...”

Összekulcsolta a kezét, értette, igen, ez mind el fog, ennek mindnek el kell következnie: bosszúállás és káröröm csírázott a szívében s íme, itt van az Isten ígéje, amely máris ígéri a beteljesítést... Ó, a biblia csodálatos könyv, isteni hangok valóban: ha a megfájdult szívű ember felüti bármely fokán: közvetlen és egyenes üzenetet kap az égtől... Nem lehet azt a rémülettel teljes elragadtatást kimondani, amely e szavaknak hallatára eltöltötte a fejedelem-asszony szívét: van Isten, valóban van hát Isten, aki igazságot tesz érettünk úgy, amint mi magunk reméljük az igazságot.

- „És megalázandgyák ő magokat, akik az én nevemről neveztetnek...”

Örökkévaló Isten! egész teteme vonaglott: megalázza még magát előttem... Megalázza magát... megalázza még előttem magát.

- „és az én orcámat megkeresendik...”

És az én orcámat megkeresendi - utána rebegte.

- „megtérendnek az ő gonosz utokról...”

Szíve fenekéről lihegett fel a kevély könyörgés: megtér az ő gonosz útjáról...

S ekkor az olvasóasszony akaratlan emeltebb hangon mondta:

„Én is meghallgatom őket a mennyből...” „kedvezek a ő bűnöknek...” „földüket is megszabadítom...”

Mint villámütés sújtott le rá a váratlan fordulat, amely pedig a szívben ott van: bocsánat a megtérő bűnösöknek... S már visszahanyatlott a párnára, s most már megindult a könnye hullása...

Az asszony észrevette, felneszelt, abbahagyta a silabizálást, s várta, hogy olvasson-e még?

De ő intett, hogy elég, „Feküdj le...”

A vénasszony fejére húzta szoknyája szárnyát s ott az ágy előtt abba-nyomba lefeküdt a vastag török pokrócra s mindjárt el is aludt...

Ő pedig a gyertya bolygó fényén elmeredve, hitt a szent könyvnek, és odaadta magát, és könnyek s édes elalélás közben a tündéri boldogságról ábrándozott: mikor a gonosz megtér a gonosz útról, s orcája orcánk felé folyamodik, s én meghallgatom őtet a mennyből s kedvezek az ő bűnöknek...

Most először aludt el annyi idő óta megint boldogan, mint kislány korában, sírásra biggyedt ajkkal s álmában meg-megpihenő lélekkel, mint a gyermek a nagy verés után, a boldog felébredés reményében...

Egészen úgy, mint a kicsi gyermek, akit a kemény Anya, az Élet nem enged az öröm asztalához ülni, hanem félretol a sarokba s beledob a nagy ágyba, ahol addig sír és emésztődik, míglen elalszik és csendes püsszegéssel várja az ébredést...

[IV]

Bethlen komoran, sőt szomorúan, lehajtott fővel járkált a szomorú utcákon.

A város belsejében már nemigen látszott a török dúlások nyoma, a templomot, a palotákat már mind rendbeszedték, de itt kint, a várfal felé sok volt az égett ház. Némely helyen ötven-hatvan puszta udvar volt, kormos gerendák, amelyek évek óta úgy állottak, s lakatlan udvarok, aztán egy-egy hirtelen épült faház...

Bethlen véletlenül került ide. Úgy elmerült gondolataiba, hogy egyre tovább ment. Erősen lesújtotta a fejedelem megérthetetlen magaviselete. Fogalom se volt benne, hova lett. Tudta, hogy Imreffyné is eltűnt, a pletyka elért hozzá. Ily sérelem a nemes fejedelemasszonyon, akit majdnem szerelemmel szeretett meg.

Szerelem erős szó, csak azért gondol rá ily szóval, mert nem talált még feleségén kívül soha nőt, aki oly mély értelemmel hallgatott és szólalt volna meg, mint Palotsay Anna, (Fölvillant szívében a másik Anna, Báthory Anna. A vérvörös bűn, a parázs tűz, az égető veszedelem. A gyermek-szűz... s már ki nem is szűz... és mégis perzsel... Megrázta fejét, elhessentette: az más.) Meg volt győződve felőle, hogy ennek mindent elmondhat, ami a szívében van, ez a nő meg fogja őt érteni és segítségére lesz a háború ellen...

Mindent csak ez ellen... Eget és földet meg kell mozgatni, hogy a háború ellen újítsa a lelkeket és szíveket. Ő megtette a magáét, Lónán egész szívvel kitálalta magát... vajon s nem emiatt ugrott ki Kolozsvárából a fejedelem?... Nem öellene van ez az egész? Neki itt csak főellenségei vannak és senki barátja. Aki ő barátja, az mind hátra van most valahogy szorítva. Láta, hogy Gyerőffy gondban nézett maga elé, míg ő beszélt. Gyerőffynek semmi szava a fejedelem körül, pedig régi ember és régi főispán s hadvezér... Bánffy Demeter s a többi öreg, mind csak messziről nézi a holdat... A fiatalok közt is, aki neki belső barátja s híve, mint Wesselényi Farkas, Kovácsóczy István hallgatnak, és úgy tesznek, mint akinek semmiben semmi szava...

Mélyeket sóhajtott. Imreffy kezében van itt az egész. És ez a csaló, alávaló hazug elzárja előle a fejedelem szívét... de még a szobáját is... Beszéd után úgy mordult s nézett rá, mint házieb a farkasra... Irigyen és morogva szűkül... gyáván, de ellenségesen...

S a fejedelemasszony sem fogadja... Kell beszélni vele... Kell tudnia, hányat ütött, hogy a fejedelemasszony tud-e valamit a dologban?

Kimondhatatlanul vágyott rá, hogy szót szólhasson vele, már akár megrablott szerencsétlen, akár nem... Mégis, most ő a fejedelemasszony, s örökké nem fog tartani ez a különös dolog, hogy a fejedelem eltűnt: nem egy nap a világ... a törvényes hitvesnek jogai vannak, elébb-utóbb csak megnyeri, s mindig csak jó lesz, ha a fejedelemasszony jóakarata az övé...

Arra eszmélt fel, hogy égett s romlott házak közt jár. Külső utca, egészen a várfalak előtt, s lesnek utána.

Mindenki látta, hogy kardos főember, nagy úr s alázatosan köszöntötték, azzal az alázatossággal, ahogy a tigrisnek köszönhet a bárány: fél, s nem tudja, mely percben kapja be.

Egy száz polgár jött szembe, megállította:

- Halljad csak - mondta neki -, mért nem építtették fel még a várost?

A szász összehúzta magát, ahogy tudta, s alázattal mondta:

- Nem tud, nem tud...

A főkapitány németül ismételte el a kérdést, de erre a szász még nagyobb zavarba jött, s egészen belesápadva ismételte, hogy ivesznit, iveesznit...

A főkapitány összehúzta bozontos fekete szemöldökét... Megharagudott, érezte, hogy a szász nem akar szólni s inkább süketnek s bolondnak tettei magát. Szegény nép elkezdett összegyűlni körülöttük, s kíváncsian lesték az urat, aki a szásszal megállt.

A főkapitány egy asszonyra nézett, aki ijesztő sovány volt, s a karján piszkos kisgyereket tartott. Éhes, fakó arccal vizslatott, a gyerek iszonyodva meredt a feketementés úrra.

- Gyere csak ide - intett az asszonynak a főkapitány.

Az asszony úgy megijedt, majd összeesett, s a gyerek éktelenül elkezdett sivalkodni, oly iszonyú visítással, mintha betegség fogná el rögtön.

A főkapitány látta, hogy ezekkel semmire se megy, s körülnézett, gyerekek futottak össze és az üszkös udvarok égett gerendáit oltalomnak véve bátorságos távolból, mint a kuvaszok, lesték az uraságot.

- Hol van egy értelmes, becsületes ember itt? - kiáltott felindulva.

A csoportból kiállott egy kék kezű öregember, a süvegét kihúzta a fejéből s két lépést közelebb jött:

- Csókolom a nagyságos uram kegyes kezeit - dörmögte félnyakkal, az egész állát betakaró nagy bajusza alól.

- Mondsza csak, öreg, mért nem építették itt még fel ezeket a leégett házakat?

Az öreg keserűen legyintett.

- Mán aztat, nagyságos uram, csókolom a kegyes kezeit nagyságodnak, azt már csak a könyörülő jó isten tudná, kezit csókolom...

- Mikor volt az, hogy leégett a város! azóta fel kellett volna halottaiból is támasztani.

Az asszonyok, akik egyre nagyobb csoportban gyűltek össze, bátrabbak voltak, mindjárt megéreztek, hogy itt segítség jött, s egyszerre többen is elkezdtek kiabálni, úgyhogy nem lehetett érteni:

- Isten ellen való... égi földi zshiványság... sok a latorság... nem hagyták megrakatni... ólba kell nekünk a teleken át kucorogni... - s más efféle szavakat hallott.

Tudta, ha sürgeti, csak elijeszti őket, hagyta, hogy magától kijöjjön a szó az emberekből.

A nagy bajuszú tímár csendesítette volna a zajongókat, de azok mind arcátlanabbak lettek, s a nagy gyávaság után vérszemet kapva, most már egyszerre tízen, húszan is beszéltek, s nagy csődület volt a kardos úr körül, mégis oly távolságban, hogy se illetlen, se veszedelmes ne legyen a közeledés.

A főkapitány lassan megértette, hogy a városi előljáróság bizonyára új utcarendezést akart csinálni s nem engedte, hogy az emberek a maguk réti telkén, a régi módon felépítsék apró s tűzveszedelmes házacskáikat, mivel pedig bizonyára a város szegénysége s a közdolgok miatt, arra nem volt sem erő, sem idő, hogy nagyszabású építkezésbe kezdjenek, csak haladt, maradt, s a régi leégett házak lakói sötét s szomorú zugolyokban töltötték az éveket...

A népek elkeseredése érthető volt:

- Jöjjön ükeme, lakjon itt, tesszen megnézni nagyságos uram, mien helyen kell nekünk lakni, a sertédisznó is jobb ólba lakik a szászoknál, de a szásztanácsúr ijen helyet ad minekünk.

A főkapitány lassú léptekkel továbbment, de most már mint az üstökös farka, húzódott utána a népség. Az emberek, asszonyok, gyerekek, látva, hogy ez a jó úr nem olyan, mint a többi kardos nemes, aki csak átszáguld közöttük, s éppen úgy nem veszi észre a szegény emberek koldus raját, mint az utca porában hempergő kuvaszokat s békákat és hangyákat, legfeljebb kardját megzörgetve ijeszti el őket magától, vagy ragyogó csizmájával rátapod... Hanem ez az úr, ez megnyitja szívét a bajoknak s panaszoknak, s ki tudja, hátha ennek a segítségével egyszerre minden jó lesz, jön a szép ház, jó koszt, pénz, gazdagság, becsület... Most már valamennyien beszéltek, s hogy még hathatósabbá tegyék a szót, sírtak s jajgattak...

- Megfúlunk a füsttől... meghalunk a bűdösségtől... nincsen tüzelőfánk... nincsen ennivalónk... ebeket s macskákat rágnak a gyerekeink... kenyeret nem láttunk ősztől óta... fakéregből csinálják a sütők a lepényt... A szegénységnek siralmas veritékéből lakodalmaskodnak s menyegzősködnék a tanácsbéliék... elfogyván a tehénhús, lóhússra szorulánk... elfogyván a lóhús, ebhússra s valamennyi eb leve az városon, mind megevők... az macskát is mind megevők már... már az egerek, patkányok vagynak becsben, nagyuram... az a főbb mester, ki hamarabb s több egeret foghat, mert az lakik hamarabb jól... a pusztá város helyén, ami leégett, az udvarhelyeken régi hitván megrothadott bőrt ha találunk, megmossuk, nagyságos uram, bévisszük, szárasztjuk, vagdaljuk, őrjük s esszük... Boldog, ki ökörbőrt, lórbőrt, juhbőrt, kecskebőrt megfőzhet s megőhet... a le-lenyírott szőr ihon repül, nagyságos uram... Van már, akik hitvány sarujokat s cipellőjüket megfőzték s megőtték... kiszedjük a ganéjból, nagyságos uram, a hitvány sarutalpat és dirib-darab régi hitván rohadt falat bőrcskét, megmossuk, megfőzzük s esszük... még jó, aki kap, nagyságos uram, ökör szarvát, juh szarvát, kecske szarvát, megpörköljük a tűzön s meglágyítjuk, s a gyerekecskék azt őszik, rágják szegények...

Mint az örülteknek kísértetes vonítása, hangos jajveszékelés, sírás, üvöltés töltötte be a levegőt, s a főkapitány sápadtan s kétségbeesve hallgatott...

- Nem vagytok talán ostromlott várban... - kiáltotta.

- Dehogynem vagyunk, dehogynem vagyunk, bizony ostromlott várban vagyunk, nagyságos uram, a mi szegénységünk a vár, amibe bele vagyunk szorítva, nagyságos uram...

Mint kísérteties rossz álomból, ki akarta magát szakítani ebből az iszonyú csoportból, amely egyre dagadt, s egyre szörnyűbb lett. Nyomorult alakok, beteg, kiéhezett, kelésekkel borított testek, fekete, soha vizet nem látott arcok, kezek, a hóban mezítláb járó meztelen térdű, hasú, didergő nyomorultak...

- Vétkezett Izráel, s lopott, azért nem állhat meg ellensége előtt - kiáltotta egy őrjöngő, aki aztán számtalanszor ismételte ezt a szót...

- Egy igaz sem találta Isten előtt az élők közt - kiáltotta a másik.

- Kétszázezer aranyat küldött Mathias császár, az bécsi fejedelem - harsogta a harmadik -, kétszázezer aranyt huszonkilenc szekérrel, sok posztóval együtt, hogy avval fizessenek annak, aki az Básta-dúláskor szenvedett, kőházom volt, s kertem, udvarom volt, két tehenem volt, s három fiatal csikóm volt, s disznóm, tyúkom, ruhám, mindenem volt, s az Áchánok mind az aranyakat s pénzeket ellopták...

A főkapitány szemébe nézett az embernek, nagy, sovány, ősz ember volt, mintha már látta volna valaha... Míg beszélt az ember, s újra meg újra elmondta a kétszázezer arany s a saját vesztesége listáját: egyszerre fölillant előtte egy régi kép, mikor nyolc évvel ezelőtt kibújdosi indult, tejet kapott egy jóra való embertől a Rézmálon...

- Rézmálon? - kérdezte.

Az embernek nagyra nyílt a szeme, fölemelte a két karját s felzokogva ordította:

- Rézmálon bizony, kertem, kőházam, két tehenem, három fiatal csikóm, feleségem, négy gyerekem halott, és én kalazsvári kaldus...

A főkapitány nehéz szívvel nézte az összetörötteknek s nyavalyásoknak ezt a seregét, amely egyre fenyegetőbben vette körül...

Akkor trombitaszó hallatszott, s egy csapat lovas darabant vágatott be az utcába, mire eszeveszetten futott szét a rongyosok pokolbeli serege.

A darabontok csaknem elgázolták magát a főkapitányt is.

- Ájjon meg kend! - szólt a vezetőjökre.

A lovasok megálltak.

- Kik vagytok?

- A fejedelem önagysága hajdúi.

- Hová mentek?

- Takarítunk a községbe - mondta a porkoláb -, nagyon cudarzavargós aljasnép lakik itt, nagyságos uram, ha egy nap kétszer-háromszor be nem járjuk a várost, könnyen vérszemet kapnak, s bajt kezdenek.

A főkapitány intett, hogy menjenek. Azok elléptettek, a lovak csattogó körmökkel vágták a keményre fagyott utcát, a katonák rendetlenül, tolongva, félelmesen, vadul mentek tova.

A főkapitány gyalog ment tovább s érezte, hogy az előbbi alakok újra kibújnak az égett házak falai megül, de nem mernek többet feléje közelíteni.

Fájt a szíve: a fejedelem számára ötszáz gyalogos s ötszáz lovas testőrséget szavazott meg az országgyűlés. E katonák jóllakottsága ijesztő volt az éhhalálba dűlt szegénység nyomorával szemben.

Már tegnap deputációban volt nála a városi tanács, s könyörgött, hogy vigyék ki a sereget a városból, mert zendülés tör ki, a múlt évi nyomorúság után itt nincs semmi, s a szegények élelmét is meg kellett vonni már két hete, hogy a fejedelmi udvar számára élelmet takarítsanak meg. Még így is már napról napra rekvirálni kell a polgároktól, akik zúgnak, s már éppúgy el vannak keseredve, mint a szegénység, mert a kamrákat felkutatják a rekvirálók a pincétől a padlásig, s akinél szalonna van, annyit nem hagynak meg, ami egy egérnek elég... Nem bírja a város a vendégséget...

A főkapitány érezte a rettenetességet: a leigázottak nyomorát s a leigázók erejét... Érezte a bajt, ami fenyeget, hogy kell segíteni e nyomorult városon, amely egy ostromlott vár éhínségét szenved... Mit segíthet rajtuk a katonaság egyebet, mint azt, hogy kivonuljon belőle s hagyja magukra őket, hogy annyival is kevesebb szájat kelljen táplálni a városnak...

Most a másik utcán új népcsődületet talált: az előbbi rongyosok hada ömlött újra elébe, egy házat vettek körül, amely magas, szigorú falaival egyedül állott az égett város rossz putrijai közt.

Kövekkel döngették a kapukat s szitkok s éktelen üvöltések hangzottak.

- Törjétek be a kapuját - vonították asszonyok s gyerekek -, odabenn minden van. Kihordjátok-e má a szászok pincéjéből a kenyeret?... A szászoknak minden, a magyaroknak semmi?

A nagyúr megjelenésére eszeveszetten futottak el. De voltak, akik megállottak, s fagyott rögöket, köveket szedtek és meghajigálták az urat. Bethlen vállában, mellében kőütést kapott. Szerencse, hogy a lovasok újra itt voltak, és nekimentek a nyomorultaknak, akiket a lópatkók alá tiportak. Bethlen még szomorúbban ment tovább, föl a Piac felé, a templom irányában a ház felé, ahol a fejedelemasszony lakik.

Eddig egy nap sem fogadta.

A fehér asszony ma is úgy ült az árnyékos bolthajtásos szoba mélyén, mint aki a fény elől rejtőzik.

Az éjféli érzés még reggel is tartott, s e délelőtti órán, fényes és csillogó szemmel ült: mint aki megtalálta az utat és az Istent.

Ekkor nyílik az ajtó, s a vénasszony:

- Bethlen uram - mondja csöndesen.

A fejedelemasszony összerezzen, megrázkódik. Mondják, a tündérlányok egy rázkódással le tudják vetni hattyúbőrüket, s egy rázkódással újra fel tudják öltetni: ez ilyen rázkódás volt: a fejedelemasszony most felölti a hattyútollakat, s azzal elfedi sebesült szűz lelkét...

- Ereszd be, Kegyes... várj...

A vénasszony körülrendezgeti, de ő világért fel nem állana ott a sarokban, a homályban levő öreg székből; mint egy beteg, lábadozó ült ott, törődötten, gyengén.

Várja, míg bejön a fekete ember.

Fél tőle, s mikor meglátja, megörül... Talán hírt hoz...

A főkapitány komolyan, nyugodtan jó előre. Latinul köszönti, a szokásos hivatalos ceremóniával, aztán rámosolyodik kicsit, kedvesen, bátorítóan, mint ki gyermekhez jön, beteg gyermek ágyához.

- Szép időnk van - duruzsolta -, jó időnk van... Éjszakai fagyok járnak, de ahogy a nap feljő, úgy kisüt, és oly kellemes, hogy a csap is megcsordul az ereszben.

- Vegyen széket kegyelmed - mondta a fejedelemasszony, s megfagyott, mint a téli éjszakai fagyon... Jéggé vált: már látta, *semmi* mondanivalója sincs... csak vigasztalni jött...

Bethlen széket vett, közelebb hozta, s úgy ült, hogy világosban legyen az arca.

- Semmi különös? - mondta a fejedelemasszony.

Nem bírta a kérdést magába temetni, gondolta Bethlen, és halkan felelt.

- Nincs... semmi különös sincs, nagyságos asszony.

Az asszony szívéből felszakadt egy kis hang. Kicsi hörgés. Mint a tehetetlen csecsemőből a láz tüzeiben. Bethlen búsult.

Most mit mondjon s tegyen. Ez egy megcsalatott s jötehetetlen nő. Mit lehet egy néembernek mondani, ilyen s ekkora bánatban. Hirtelen egy nagy érzés tört ki benne, s nyugodtan, komolyan szól:

- Nagyságos asszonyom: egy fejedelemasszony nem él... Egy fejedelmi ember nem sír és nem sóhajt és nem gondol magára, csak egyre... a hazára...

Kicsit hallgatott. Tudta, hogy az asszony megdermed, és összevont szemmel néz rá, ennél nagyobb csapást egy asszony nehezen kaphat. A haza nem az asszonyembereké, a férfiaké, még azok közt is keveseké. Nem mert a fejedelemasszony arcába nézni, hagyta, hogy szavai, mint az éles nyilak fűrődjanak a szívébe, és a méreg beleégje magát az egész lelkébe.

- Erdélyben vagyunk... Egy megszaggatott kicsiny szigetje ez a magyar nemzetnek... A nagy király, István óta, mintha ezer ördög és tízezer ördög csak arra várna, hogy minden erővel és hatalommal eltörölje ezt a föld színéről... Mi ehhez képest az egyes ember szenvedése?... Egy nemzet kínlódik kifeszítve a vesztőn... Vér és tűz és éhség... Mindenkinék kijut belőle... Nagyon nagyot kellett vétenünk az Isten ellen, hogy ennyire ver és büntet...

Hallgatott. A szavak úgy robbantak ki belőle, mintha bombákat és petárdákat gyújtogatna meg minden szóban, amit kiejt... Vigyáznia kell, hogy ezt a szegény lelket épségben meghagyja...

- Nagyságos asszony, mikor én születtem, még csak kilencven esztendeje múlt Mátyás király halálának... És mi történt ebben a században? több baj érte a magyart, mint előtte öt századokon át... Mátyás alatt volt a legnagyobb a magyar... Bécs rettegte öklét, s ott is halt meg királyi dicsőségében, Bécsben, mint a világ nagyságos és felséges ura... Akkor nem volt nálunk külön sem francia, sem spanyol vagy angol hon... Magyarország egy volt a föld legelső nemzeteinek...

Fölemelte fejét és szembenézett a fiatal nővel, aki mértéktelen komolysággal és félelemmel nézett reá:

- Ma olyanok vagyunk, mint a széttört tükör cserepei. Apró darabok, dirib-darabba zúzott semmiségek... Nem is tudni, hol a régi nemes magyar haza?... Kétharmadán a török, egyharmadán a német az úr, s itt Erdély, akin a pokol uralkodik... Mint a levágott szárnyú fogolyfőké, foglyok vagyunk, és csak sírunk és csipogunk...

Kiterjesztette erős tenyereit, s tétován eresztette le őket a térdére.

- Izráel és Juda históriája ott van a Bibliában: mink e kis Judeában csak egyet tehetünk: sírunk Izráelért. Fogunk-e még valaha kezét fogni tudni? Minden magyarok, akik széjjel vagyunk vágva éles karddal?... Jön-e valaki, aki valaha valamiképpen összeforrasztja a magyar szíveket és egész edényt csinál a cserepekből?

A fejedelemasszony megértette. Talán még soha erre életében nem gondolt: erre a magyar összetartozásra. Ő már itt született a törékeny világban, ő már nem látott a régiből... neki már más nem jutott, csak a belenyugovás, hogy ez így van... Félelem feszítette a gondolatait e percben: mi köze ahhoz, ami volt? mit tehet ő, s miért kell maga szegény baját öregbíteni azzal, hogy még nagyobb s ezerszerre fájóbb rémületekkel gyilkolja magát?

- Bizony mondom, nagyságos asszonyom, a magyar sem rosszabb és nem alábbvaló semmiféle más népeknél ezen a világon... Voltam gyermek-ifjú fővel Bocskai úr kíséretében Bécsben és Prágában... Prága volt akkor a birodalom feje, Rudolfus császár ki nem mozdult a Hradsin palotáiból... onnan ölte hű népeit... Láttam a német és cseh és más fajú népeket, szorgalmasok és mivesek... de a mi erdélyink ugyanúgy szorgalmasok és mivesek tudnak lenni, ha csak egy falat erejük és egy lélegzetnyi idejük vagyon... Voltam Konstantinápolyban, s láttam a

mérhetetlen török birodalmat színről színre; vitézek és életüket nem szánják, ha a próféta zászlaját elgöngyölítik és szélnek eresztik előttük... de a mi erdélyi magyarunk is van oly vitéz és megadó, ha a fejedelmi zászló fenn repül... Már ez az Erdély koldussá volt tiporva s égetve, de Zsigmond fejedelem a törökön nagyobb győzelmet tudott venni egymaga, mint egész Európa minden serege akárhogy összeszedték is magukat... És mégis, soha nem felejttem, milyen orcapirulással kellett eljönni Prágából... Avval mentem, mint gyermek, hogy hazámnak már semmi baja, Bocskai úr el fog mindent igazítani a császárral... és a császár nem is eresztette őt a szeme elé, mi jöttünk haza, mint a megszégyenült cselédek... És mikor Konstantinápolyban voltam, a török szultán szinte nem eresztett maga elébe, de a basák s bégék, a nagyvezér, valósággal féltek tőlünk... És erre éreztem meg, hogy vagyunk valakik.

Nagyot, mélyet lélegzett:

- Ha nekünk adatik, hogy néhány esztendőcskét nyugalomban a magunk építésére fordíthassuk. Mi, nagyságos fejedelemasszony, mi kiállhatunk a fene török birodalom százezres seregeivel szemben... Kivált ha egy testvérré és egy karddá válhatunk a mi odafelvaló testvéreinkkel, Izráelnek fiaival.

A fejedelemasszony nem szólt, csak fehér arccal és megszakadó szívvel figyelt.

S Bethlen beszél; ilyeneket mond:

- Asszonyok nehezen értik meg az férfiúi dolgokat... Igaz, sokszor férfi is nehezen érti... Erdély az elmúlt esztendőben olyan volt, mint a felperzselt mező: de csak egy tavaszi újulást értjen, mind benővi a fű a fekete torzsákat s még annál kövérebben virágzik az erdő... Nem kellene untatnom Nagyságodat ilyenekkel, nem gyenge asszonyoknak valók az kormányzási dolgok: de én nem tudok jobbat s szebbet mondani Nagyságodnak, mint azt: hogy a tavalyi esztendőben a fejedelem olyan volt, mint egy orvos, aki a beteget síppal, nótával s jó kedvvel gyógyítja... Mikor bejött az országba virágvasárnapján senkinek háztűzhelye békén nem volt, senkinek egészsége, bátorsága nem volt, sehol vetés nem volt, az aratás emiatt nagyon szomorú is lett. De mit kívánhat első évtől az ember... Tíz rettenetes esztendő háborúsága alatt egy udvarház épen nem maradt: ember csudálta, hogy valaki ura akar lenni ennek a romlott világnak, az öreg fejedelem örvendett, hogy lemondhatott s kitakarodhatott... És mire vége lett im az évnek, megújult a lélek, és most már legalább remélni merünk.

A fejedelemasszony lágyan nézett a beszélőre, annak inkább a hangja hatott rá, mint a szavai: érezte, hogy ez meg akarja, s hogy meg is fogja őt nyugtatni...

Eleinte nem is figyelte a szavak értelmét, túl nehéz, idegen volt neki az ország dolgainak ez a magyarázása, de megtisztelve érezte magát, fölemelkedetten, hogy ez a komoly ember ilyen komolyan veszi őt.

Aztán mégis kialakult a gyöngéd és értelmes beszédből valami határozott felfogás benne, csodálatosan rájött valamire, amit eddig nem értett s nem hitt volna: arra, hogy az ország dolgai, felülről nézve semmivel sem nehezebbek s megérthetlenebbek, mint egy háztartásnak a dolgai... Erdély egy nagy kert, egy uradalom lett a Bethlen szavaiban, amelynek megvannak a földolgai, s minden egyes dolog ezer s tízezer embernek a dolga, de az ő szájában mégiscsak egy idea s egy szám...

Mikor azt mondta Bethlen, hogy: „a tavalyi év farsangos esztendő volt...” már nem volt az neki az a távolról irigyelt mulatós dorbézolás: megértette, mit jelent a Bethlen szájában az a szó, hogy „ország farsangja”...

Már látta a végén, ő maga is, Erdélyt, a tönkrement s megijedt népet, amely tíz éven keresztül nem tudta, mi vár rá holnap, hogy nem lesz-e újra itt a török, a német: borzasztó zavarok voltak ezek...

- Gondolja csak el Nagyságod - mondta Bethlen közvetlen egyszerű módján -, Báthory Zsigmondtól kezdődik az egész. Ő nagysága úr volt, gavallér, azért vett a felséges osztrák-házból való lányt: s folyton törökkel, harccal kellett bajoskodni; pedig ő tanulni, mulatni, cselengeni, idegen országokban utazni szeretett volna. Le is mondott egyszer a fejedelemségről is, hogy megy idegen földeket látni. Tordán elbúcsúzott az országtól, de aztán Szamosújváron megijesztették, hogy ha elmegy, elveszti az országot, világ koldusa lesz, s a bátyja, Boldizsár lesz a fejedelem... Erre elfutotta a sárga irigység, megfordult, visszaüzent, hogy nem megy Olaszföldre, fejedelem akar maradni... Bizony kár volt; Boldizsár külön legény volt, erős, okos, szép ember! megirigyelte... Kolozsváron a rendek nagy viváttal fogadták vissza... elébe mentek Szamosfálvára, s nagy lakodalommal hozták be... Most tizenégy esztendeje... Én akkor mint árvafiú (a nevelőatyám nagy mostohám volt, nem taníttatott bennünket István öcsémmel, s én, meggondolván, mint gyermek, hogy így csak vad leszek, tudatlan: beszereztettem magam a fejedelemhez apródnak) s ez időbe már agarak komisszáriusa voltam... Láttam a fejedelmet eleget, sovány sápadt ember volt, hirtelen dühű, fiatal, nálam hét vagy nyolc esztendővel volt üdösebb de nem látszott meg rajta; nagyon bántotta, hogy itthon kellett maradni, s gyűlölte Báthory Boldizsárt... Akkor rájöttek egy nagy praktikára! Kendy Sándor, ennek a mai Kendy Istvánnak az atyja, azután Kendy Ferenc, Kendy Gábor, Kovacsóczy Farkas, s többek; Gergely deák, fiscalis director; mind nagy hivatalbéliek, valami praktikát kezdtek... Azt beszélték, hogy meg akarták a fejedelmet fojtani.

A fejedelemasszony fölremült e szótól, ez egyszerű szótól, mely mint a puskalövés csapott reá.

Bethlen nyugodtan magyarázott:

- Ettől nem szabad Nagyságodnak megijedni, ez az erdélyi udvarnál mindig így volt, aki útjában állt a másiknak, azt mindjárt el kellett ótani, mint a gyertyát...

Az asszony üres szemekkel bámult a Főkapitányra, aki ezt oly egyszerűen mondta, mintha tréfát mondana, amin mosolyogni kell. A hideg borzongatta a kegyetlen jövőtől...

- Bocskai István uram akkor németes lelkű volt. Mert Prágába nőtt, s Rudolf császárnak titkos tanácsosa volt, hát ő vigyázott az öccsére, mert ő nagybátyja volt Báthory Zsigmondnak, s a praktikásokat (így hívják nálunk, aki a fejedelem ellen konspirál, ellene esküszik...), mondom, a praktikásokat ügyességgel mind összefogatta: Boldizsárt Újvarba vitték, ott megfojtották, Kendy Sándort, Kendy Gábort, Ifjú Jánost, Forró Jánost és Gergely deákot itt az ablak alatt levágták...

A fejedelemasszony az ablakra nézett s kicsit borzongott, de megnyugodva a sors kérlelhetetlenségén.

Bethlen halkan folytatta:

- Ez volt a mi édes hazánknak rettenetes veszedelme, ezeknek a törvénytelen s ártatlanul való megöletése, nem konspirátorok voltak ők, szegények, hanem a két nagy monarcha közt a békességet akarták... akkor volt az aurea aetas vége Erdélyben, azután kezdett elromlani; soha többet nem jó elő Báthory István boldog ideje.

A fejedelemasszony hallgatott. Valami kényelmetlent érzett: Bethlen, aki előbb lecsillapította s elhallgattatta, oly rideg-egyszerűen szólván a fejedelemgyilkosságról, most a megölt fejedelemgyilkosok iránt részvétet akart. Az asszony öntudatlan ellene szegült, és ha ily boldogtalan nem lett volna, nem is tűri szóval...

- Akik ez ártatlan véreknek kiontásában tanácsosok voltak, mind egytől egyig hasonló szomorú véggel végezték... - mondta Bethlen.

De mintha ő maga is érezné, hogy e ponton az asszony lelkében ellentmondásra talált, szinte harcosan, élesen, támadóan folytatta: - No, akkor felrúgták a békességet a török császárral... Nem akarom mindet végire beszélni: Báthory Zsigmond uram állhatatlan elméjű siheder fejedelmecske volt; háromszor lemondott, el is ment, meg visszajött, ránk hozta Básta hadát. Darabig itt fejedelmeskedett, akkor társzekereket rakatott meg erdélyi kincsekkel, arany-ezüst marhával, s elszökött véglegesen Prágába. Mehetett, Erdély immár el volt foglalva, Básta generális kimondta, hogy egész Erdélyt egy kővárból, Szamosújvárból, a császár markában bírja fogni... Lehetett is, mert a vallon hadak Besztercétől Brassóig úgy sétáltak, mint a parádén, s minden élőt kiöltek, és minden házat felperzseltek, ki mert moccanni?... Még rosszabb lett; Mihály vajda bejött az olájokkal a Básta segedelmére: a megijedt, elaljasodott urak ijedtségbe megválasztották fejedelemnek; Kornis Gáspár s Sennyey Pongrác addig hajták praktikával a dolgot, a német gyomor s az olasz szív addig nyughatatlankodának német császár pénze s praktikák által, hogy a vajda levágta a kegyes Báthory András fejedelmet, aki Zsigmond után következett, s maga ült helyébe, s hazánkfiai dúltak, pusztítottak legjobban... Székely Mózes feltámadott, elébb jól ment, azután elesett ő is, a székelység fellázadt, az urakat ölték, a hajdúkat behozták, s azok hallatlan kegyetlenséggel túltettek az idegeneken... Sok volna ezt mind elbeszélni: Erdély úgy elrontaték, pusztították, hogy azt mondták, soha vég nélkül többször meg nem épül, soha előbbi állapotjára vissza nem megy...

Nagyot sóhajtott, fejét lehajtotta, a fejedelemasszony dermedten ült, s ereiben pezsgett a félelem, hisz ő mind keresztülment ezeken a rémségeken. Ezekben a harcokban esett el édesatyja a Mihály vajda elleni hadakban... Egész testét rázta a félelem. Nem, nem neki valók ezek az életharcok. Kolostor inkább, mint házasság és trón... ha ez így megtörténhetett, akkor újra bekövetkezhettek...

- Én magam akkor mind csak a bújdosás kenyerét ettem. Én a némettől gyermekfővel iszonyodtam, hogy ennyi kegyetlenséget csinált, s a temesvári pasánál laktam, Konstantinápolyban jártam, s Istennek legyen hála, török uramékkal s a győzhetetlen császár vezérivel, basáival s hív embereivel akkor történt ismerkedésem és barátságom, úgyhogy alig van most már Konstantinápolyban vezető főember, akit személy szerint ne ismernék s barátságába ne számíthatnám magam...

A fejedelemasszony összehúzott szemmel nézett Bethlenre; első eset volt életében, hogy a törökről valaki ne iszonyattal, reszketéssel s gyűlölettel beszéljen, hanem megbecsüléssel, sőt meghajoló barátsággal...

- Akkor hoztuk vissza a magyar ügühöz Bocskai uramat, aki látva szerelmes hazájának romlását, Istentől visszanyerte magyar szívét, s két kis esztendő alatt a megpusztított s romba dőlt Erdélyből, amelyikből Básta uram, mint főtudós katona, ezer főnyi állandó katonaságot se mert várni, úgy üzte a németet, hogy az Bástástul, vallonostul, plundrástul mind Bécsig szaladott... Bocskai uram az egész magyarság szívét megvette, s akkora erejű békekötéseket csinált, hogy azokon lesz a magyaroknak országos fundamentuma, míg csak a hitetlen törökkel s keményszívű Ausztriával kételen szövetkezésbe kell lennünk... És kivált ez, mert a magyar-nak Szent István óta más ellensége nincs, csak Ausztria, a magyar országa határin kívül sose törekedett, ez is sok volt neki, ez a kerek föld, ezt sem bírta teleszaporítani, de Ausztria mind a világgal bírni akar, és a magyar fajta állította meg a politikáját kelet felé.

A fejedelemasszony hallotta is, nem is, nehéz volt neki.

Bethlen azonban nem akarta komoly szavait könnyű beszédre fordítani.

- Minden ember ember, kegyelmes asszonyom, a legkisebb plebejus önnön magának éppolyan bibliai ember, mint a római császár: de az emberek csoportja közös dolgaiban mintha ismét egy emberré lenne: egy város, mint város, egy ember és egy ország is, mint ország, egy ember... Így szemben állanak egymással az országok, s a kis Erdély így áll a nagy rettenetes török birodalom és a hatalmas, páncélos német birodalom között, mint egy gyermek az öklöző, bajvivó, csatázó gladiátorok közt... De a gyermek Dávid parittyája leterítette Góliátot, és a kicsiny Erdély lehet még a nagy birodalmak között valakivé... De csak akkor, ha nem felejtí gyermek voltát, erőinek vékonyságát, és nem akar többre nézni, mint amit Isten rábizott... Még Mátyás király is elvesztette birodalmát; mihelyt meghalt, vége lett, összedőlt, mert nem volt egy test, egy lélek, nem volt egyetlen corpus, amelynek minden tagja kívánja az egész test továbbélését: szétugró, egymást gyűlölő népeket egyesített vasvesszője alatt, s amint kihalt a vezérlő gondolat, az agy: rögtön megszűnt az ágyúkkal kierőszakolt törvény... A magyarságnak ura és fejedelme azon dolgozzék, hogy a magyar népet idebent erősítse, kifelé való hódításra ha gondol, megörli vele a belső erőt. István vajda, a nagy Báthory István nagy volt mint erdélyi vajda, s nagy volt, mint lengyel király, de nehéz örökséget hagyott ivadékaiban, akik maguk is lengyel királyok vágytak lenni, s ezzel vesztegették el a gyermek Erdélyt. Pedig Erdély szép és jó birtok, csak élni kell tudni vele. Zsigmond éretlen nagyravágása tíz esztendei nyomorúságot hozott ránk. Bocskai bölcsessége egy év alatt erőssé és nagyvá tette.

A fejedelemasszony lassan megértette a mindenfelől prédának nézett kis Erdély sorsát. Egyfelől a török, másfelől a német: ezt nem érti meg más, csak aki a magáét félti... S hiába volt magános asszony, elhagyott és boldogtalan, egy pillanatig fejedelemnek élte ki magát, birtoka volt neki Erdély, s már féltette, mint ládját, kincsét.

- A Báthoryak rövid életűek... voltak... És akik nyomukba jöttek, szintén... Bocskai meghalt, két év alatt és gyermektelenül: itt van a mi szerencsétlenségünk, ez a mi legfőbb bajunk, hogy itt minden fejedelem csak egy-két esztendeig él, s egynek sincs gyermeke, akire szállhasson az ország; mindig új meg új családot kell keresni, s az újdonna költ fejedelem tapasztalattalan és nagyot merő...

A fejedelemasszony örvendett, hogy sötétben ül, lassan elpirult, keményen, de fájdalmasan mosolygott... Neki sincs, neki sem lesz: ő, s ne is legyen gyermeke...

Bethlen lassan, bólogatva szólt:

- Csakhogy immár vége vagy on e rettenetes időknek! Most már úgy kell fordítani a politikát, hogy száz esztendő múlva embernek való életet élhessenek az emberek még Kolozsváron is...

Hallgattak; a férfi arcán látszott az átélt nehéz élet nyomora, fiatal volt még, de mély barázdák voltak már az arcán, s fekete szakálla legalább tíz évvel öregebbnek mutatta.

- Isten adja, talán jobb idők jönnek még kopott fejűnkre - mondta enyhe mosollyal, s szelíden nézett a fejedelemasszonyra, aki lehangoltan megérezte, hogy bármily nagy is az ő bánata: Erdélyt nagyobb csapások érték már... a fejedelmi pár bajánál... De bármilyen kincs is Erdély, neki nem kell, sem öröme, sem gondra.

Bethlen szelíden, előzékenyen mondta:

- Feleségemért mégis elküldöttem István öcsémet, Fejérvárra, hogy a kolozsvári időzés látom hosszabb leszen: kérettem asszonyomat feleségemet, se lovat, se fáradságot nem sajnálva, jöjjön hamar...

A fejedelemasszony arcát könny lepte el: nagyon érzékeny volt most, és könnyen síró... Tudta, hogy ez a legnagyobb figyelem a főkapitánytól: az úton Somlyótól Lónáig Bethlen Gábor volt a násznagya; sokat beszéltek, s megismertette őt boldog s szerelmes házasesetükkel, és sokat beszélt szép gyermekeiről, kiket mindennél jobban szeretett, s kikért minden harcot vállalt: most azzal akar íme segítségére jönni, hogy asszonyát hozza?...

Ebben a pillanatban azonban valami rettenetes történt, iszonyú ordítás, sírás, üvöltés, vonítás robbant fel az utcán. Mintha vihar tört volna ki, mintha az utolsó ítélet halálsivalkodása harsant volna fel, megfagyott ereiben a vér: néptömeg rohant az ablak alatt, s égre kiáltó üvöltés, fenyegető veszett kiabálás.

A főkapitány fölállott:

- Nagyságod meg ne ijedjen - mondta -, semmi baj: nincs itt sem a török, sem a tatár.

A fejedelemasszony felszökött, de a Bethlen lényéből valami nyugalom áradt.

Bethlen az ablakból nézte, hogy kitört a szász-üldözés. A tömeg elrohant, s ő látta a katonákat, akik nevetve néztek utánuk.

Megcsóválta fejét, s haragos arccal fordult vissza:

- Gaz fattyai! imhogy még örvendnek rajta.

A fejedelemasszony kutató szemmel várta. Tudatlanul e világ dolgaiban, most egyszerre úgy nézett felfelé, ellenségesen, mégis bizalommal a Főkapitányra, mintha valakije volna, férfinak, erősnek; sziklaszilárdnak látta! Már elmúlt a pillanatnyi rémülete, meg volt nyugodva: ennek az embernek jelenléte talán a föld megrendülésekor is nyugalomban tudná tartani.

- A régi időkben ez mindennapos volt - mondta Bethlen, - Ínségek idején a szegénység nem tud mit tenni, hát fel-felbuzdul, s ész nélkül futkos... - aztán egyszerűbben tette hozzá, hogy másra terelje a szót. - Remélem, feleségem reggelre megjő... Nincs Nagyságodnak semmiben hiányossága?

A fejedelemasszony leült. Ez is a feleségére gondol, mindenki párjára... csak ő nem szólhat az uráról? Kinyújtotta kezét, önkéntelen Bethlen elé fehér ujjait...

- Mondja kegyelmed... Róla semmit sem tud?...

Bethlen hallgatott.

- A fejedelem önagyságát véli Nagyságod?

- Őtet.

- Minden percben megjöhet a hírhozója... Nyugodjék meg Nagyságod, bizonyos országos dologban kellett elmenjen...

A fejedelemasszony sóhajtott:

- Országos dolog!...

Könny borította el a szemét, ennyire híres és semmitmondó vigasztalás... Országos dolog... Ezt hallja egy esztendő óta folyton... Ott kint még csak megnyugodott benne, de itt... Itt is, hát folyton s ezután is szakadatlan ettől kell szenvedni, ez érthetetlen országos dolgoktól...

- Meg kell benne nyugodnia Nagyságodnak, a fejedelemnek hitvese: az országnak hitvese...

A fejedelemasszony hirtelen, erőszakosan felállott s előre lépett a világosba.

Bethlen vele együtt emelkedett fel.

- Mondja kegyelmed - mondta az asszony remegő ajakkal, szót alig bírva kirebegni -, ha kegyelmed fejedelem volna... otthagyná a feleségét első nap?...

Könnyes, izzó szemmel meredt rá a férfi fekete arcára, de nem látta azt, mert messzebb nézett, mert egy más arcot akart látni, egy rózsás és ragyogó fiatal arcot...

Bethlen komolyan szólott:

- Ha az ország parancsolja: minden bizonnyal...

Az asszony megütődött, aztán könnyei gyorsan elsikkadtak, szeme hidegebb lett...

Indulattal mondta:

- Maguk, emberek, mind együtt tartanak... De én nem törődöm a maguk orszádjával!... Adják vissza az uramat!... Követelem ettől az országtól az uramat!...

Bethlen halk és szelíd volt:

- Nagyságodnak igaza van emberek és Isten előtt, de Nagyságod nem tudja: mi az, az ország szolgálja lenni!...

A fejedelemasszony hevülten kiáltott:

- Szép ország és ezer ország sem pótolja nekem a boldogságot. Hogyan?... Az én szerencsétlenségemen kell felépülni az ország örömének?... Hát ha én boldog lettem volna ebben az esztendőben, az az országnak kárára lett volna?...

Bethlen szomorúan nézett maga elé:

- Nagyságod figyeljen reám: csak két szót szólok, s Nagyságod maga fogja mondani, hogy ne vigasztaljam meg többé... el fog küldeni innen, s nem kívánja, hogy megnyugtassam... inkább akar a legnagyobb szerencsétlenségben lenni itt tovább, egyedül s megrendült hittel, mint hogy visszatartson...

A fejedelemasszony megtorpadva nézett rá, s nem értette.

Bethlen szárazon ezt mondta:

- Éhes és nyomorult emberek gyilkolják egymást - s arrafelé mutatott, amerre imént elvonult a zajgó tömeg. - *Én megakadályozhatom...* Kívánja Nagyságod, hogy ne menjek oda?

A fejedelemasszony halántékához kapott, lágy, hosszú fehér ujjával végigsimította arcát, hátrafelé hárítva haját, aztán kinyújtotta kezét Bethlen elé és azt mondta:

- Menjen.

Bethlen lehajolt s megcsókolta a kezét.

A fejedelemasszony megborzongott, férficsoók nem érintette testét oly régi, régi idő óta.

Mintha szűzi szemérmében sértődött volna meg, riadtan menekült hidegségének rejtekébe, s fagyosan, keményen, elutasítva ismételte:

- Menjen kegyelmed.

Bethlen még egyszer meghajlott, s az arca sötét:

- Látja Nagyságod: ez az ország... Unodalom az a fejnek, ha a sajgó sebre figyel a test bármely részén?... Ha Nagyságod hallani fogja a népet, mint egy beteg sebet, beteg gyermeket, feléje jajgatni, aztán hálálkodni, ha jót kapott... akkor nem fogja sajnálni eladni magát, örömeivel fájdalmaival együtt azért: amit az ország szolgálata jelent...

Most szembe nézett a fejedelemasszonnyal, s mikor annak a gögös, hideg, kék szemébe nézett, hirtelen valami keménység fogta el.

- Nagyságod elmondott nekem egy rendkívüli történetet, ahogy atyjaura holttestéért maga elment, s ahogy meggyőzte a halált és életté változott a lelkében a halál gondolata... Aki ezen a legfőbb emberi dolgon átment, az győzni fog az egész életben. Ma még talán nincs elrendezve. De én nem féltém Nagyságodat. A gazdagságban és örömben fejlődött szív győz az élet minden baján, mint a fű, benövi a sebeket az önmagától regenerálódó nyugalom. Nagyságod a legkülönb fejedelmi személy, mert szíve fölött úr az ész.

Meghajtotta fejét, s gyorsan elment.

A fejedelemasszony iszonyú megdöbbenéssel magában maradt. Eleinte nem is értette Bethlen szavait, szédelegve ment az ablakhoz, megtámaszkodott annak az oszlopában, s mielőtt zokogva fakadt volna, rémülten hallotta meg a félrevert harangok iszonyú muzsikáját, amelytől megfagyott szívében a vér: hogyan, s ez az ember úgy látja őtet, hogy neki szíve nincs? csak esze?

Bethlen poroszlója vígan beszélgetett több katonákkal, s a Főkapitány hallotta, hogy nevettek:

- Melegük van a szászeknek... Perzselik a tűzrevalókat...

- Fegyverbe - kiáltotta a Főkapitány -, fussatok a városkapitányhoz, parancsolom: minden katona fegyverbe!

Vágtában ment lefelé, a Szentjób út felé, ahonnan a tömeg üvöltése hallatszott.

Egy keresztutcán lovas csapat jött, maga után rendelte őket.

Mikor meglátta a tömeg a lovasokat, azonnal eszeveszetten futásnak indult, s egy perc múlva sehol egy lélek sem volt. De a nagy szürke ház, amelynek nagy kőlabái alatt bazárok voltak, eltakarta a bent dülők előtt a katonákat, s bentről ordítva, visítva, szűkülve, vad s veszett módon hányták ki az ablakokon át a bútorokat, ruhákat, lisztes zsákokat, embereket az utcára.

Bethlen harsányan kiáltott, artikulátlan hangon, s az ablakban levők rémülten húzódtak vissza...

Mire odaértek, sehol senki sem látszott a támadókból, egy pillanat alatt eltakarodott a csőcselék.

Más oldalról a városi előljároság futott a rombolás helyére, gyalog s fekete darabontok élén.

- Mi történt itt? - kérdezte Bethlen a bírót - kendet teszem felelőssé az egészért.

A bíró ebben a pillanatban jajveszékelve rogyott le a földre: egy hullára, egy asszony hullájára borult, akit a tömeg a kőlabas ház ablakán vetett ki...

- Testvéröcsém ez asszony - kiáltotta a bíró, s két kezét az égnek emelte... - Engem tesz felelőssé Nagyságod? - mellét verte, s arca kék lett a vértódulástól. - Engem tesz felelőssé Nagyságod?... Kérem alázatosan nagyságodat, tegye felelőssé azt, hogy statutumaink ellenére egy esztendő óta már hatodszor száll meg nálunk a fejedelem önnagysága. S most is két napra kívánta a várostól a vendéglátást és immár hatodnapja vagyon ezerkétszáz katona a városon. A raktárak üresek, a népnek ennivalója nincs, a szegénységtől, mióta a katonaság bent vagyon, minden segítséget el kellett húzni, a szegénység éhez, a tavalyi szertelen szűk esztendő után mindenfelé éhség... Ezt tegye Nagyságod felelőssé a lázadásért... és most vágassa le Nagyságod a fejem, úgyis agyonvágta már a dülők az egy testvéröcsémet, szegény Wajszpurgerné asszonyomat.

S kezeit összekulcsolva állott a halott nő, Weiszbürgerne asszony felett.

Bethlen kemény s hangos szóval mondta:

- Kolozsvár városának tanácsát bizonyossá teszem felőle, hogy a katonaság hajnalban mind egy szálig kitakarodik a városból. De felszólítom a város tanácsát, hogy ami liszt raktáraiban vagyon, írja egybe s még a mai napon nekem summába adja: s rögtön és nagy sietséggel kenyereket süssön. S doboltassa ki a város szerin-szerte, hogy minden városi szegény naponta egy cipót kap a fejedelemasszonytól, a fejedelemasszony palotájának kapuján. Hitemet s becsületemet kötöm hozzá, hogy az elhasznált lisztet tetejésem fogom én magam a székelység gránáriumából megtéríteni.

A katonák némán hallgatták, aztán vivátba csaptak.

Bethlen azonban megfordította lovát s visszafelé ügetett. Néhány tanácsúr jött elkésve, Imreffy vágatott szembe az élükön.

Bethlen rákiáltott:

- Kancellárius uram, kegyelmednek tudnia kellett az város állapotját: fejedelem távollétében kegyelmednek kellett kiküldeni a katonaságot a városról...

Imreffy setéten nézett vissza.

- Hova az eszes odvába küldtem vón - mondta hányaveti komiszkodással... - A fejedelem nincs oly távol; ebbe a percbe kaptam éppen üzenetjét s parancsát - s felmutatta a kis pecsétet, amit most hozott meg a vén Sárkány.

- Hol a fejedelem?

- Nincs parancsom rá, hogy kijelentsem.

Bethlen ingerülten mondta:

- A katonaság hajnalban kitakarodik a városról, s ma este még kenyérosztás lesz a fejedelemaasszony kapuján.

Imreffy elszörnyedt, aztán sunyin morogta:

- Nem kommandálom, hogy Nagyságod a fejedelmi jussokat frekventálja.

- Nagy dolgok követelik - mondta Bethlen s a kardjára ütött. - Nagy dolgok lesznek különben.

- Nagy dolgok? - ismételte Imreffy. - Kegyelmed nem is álmodja messmijen nagy dolgok készülnek!

Ezzel hátat adott, s elvágatott a kancellária felé.

Bethlen az uraktól hallotta aztán, hogy valami idegen követek jöttek, olájok, vagy moldvák, nem lehet tudni, mert Imreffy uram rögtön lecsukatta őket a setét udvarban, s rajta kívül senki se beszélt velek.

Bethlen a városházára ment, s maga nyitatta fel a lisztkamrákat.

Mikor délután a fejedelem palotája felé indult, hogy referáljon a történteokról, már csődület volt a palota előtt, szegény asszonyok álltak ott hosszú sorral s templomi énekeket énekeltek s közben a fejedelemaasszony nevét dicsőítették, zokogások, áldások végtelen litániájával.

Bethlen megállott a palota előtt. Imreffy uram akkor fordult ki a kancellária kapuján, kis szánnal, amely meg volt rakva ládákkal s zsákokkal s tizenkét lovas kísérte.

Behúzta a fejét a nagy hósapkájába, hogy úgy tehessen, nem vette észre a Főkapitányt, aki lóhátról nézi végig az ő elvonulását.

Az asszonyok állhatatosan zengték:

- Istennek áldása szálljon a mi fényességes fejedelemasszonyunkra.

A fehér asszony fent a palota ablakában csüggedten hallgatta az áldásokat, miket egy idegen férfi ajándékozott neki.

Most felvillant előtte Bethlen utolsó szava, hogy neki nincs szíve, csak esze, s sértődve és haraggal kapott homlokához. Emiatt küldött parancsot Bethlenért. Átengedte magát a forró, forrongó gondolatoknak, amelyek annyira emésztették. S nem tudta, melyik férfi sértette meg jobban, a férje, vagy ez a fekete ember.

[V]

A kandallóban égtek a nagy fahasábok s a fejedelemasszony a nagy karszékben, magába süppedve ült. Végtelenül tudta nézni a lángok lobogását, s kibeszélhetetlen bánattal. Mily iszonyúan magányos volt. Mily fölöslegesnek érezte magát. Hiába nézett előre s hátra, sehol semmi öröm és semmi cél nem intett feléje. Mintha az életnek egy szigetén volna, körülötte borzalmasan csapkodtak az élet tengerhullámjai, s ő tehetetlenül s akaratlanul ül a hőségig fűtött szobában, mellette egy fekete finom talicska s benne mézzel s cukorral sült apró mogyorócskák. Nagyon szerette az édességet, bár mindenki tiltotta tőle, hogy hizlal. Néha egy-egy szemet vett, s kicsiny fanyarka mosollyal rágicsálta a török süteményt.

A vénasszony lopakodott be. A kövér vastag dada, aki egész életét mellette töltötte, a hű jó lélek. S van-e jószág? Ennek az életcselekvése az volt, hogy önfeláldozóan, s kitartóan, éjjel s nappal mind csak őt szolgálja, semmi más gondja nem lévén.

- A főkapitány uram ökegyelmessége vagyon itt - mondta az asszony.

- Bene - szólt a fejedelemasszony, - Hadd gyűjjön.

Kissé elrendezte magát, kicsit egyenesebbre ült, önkéntelenül méltóságosabbra, bár nem is tudott más lenni, mint fejedelmi és méltóságos és gyermeki szerénységével ártatlanul az.

Bethlen bejött.

Kissé állott az ajtóban, s meglepve és áhítattal nézte a szép asszonyi csodát, aki a borús alkonyodó szobában, az apró ablakoknak háttal ült, s a tűztől nyert fényt és fehér arcába tündéries csillogást.

Csudásan szép volt fekete selyem ruhájában, melynek ujja buggyosan takarta a kart csuklóig, s szoknyáján széles fekete bársony pántok voltak, öt fekete meleg csík szaggata a fekete tompa selyem fényét. Fekete cipellője volt, fehér ezüst csillogódísszel, kissé erős bokája vékony fekete harisnyában. Oly monumentálisan ült a fehér arc a vörösen lobogó fényben.

- Üljön le kegyelmed.

Bethlen szóval beljebb lépett, s kicsit távoldad széket fogott, úgy ült le.

- Bocsánatát esedezni jöttem kegyelmes asszonyom - mondta -, levelecskéjéből értettem, hogy utolsó szavam miatt neheztel rám Nagyságod.

A fejedelemasszony hallgatott, igen komolyan nézett a tűzbe.

- Bocsánatomra nincs szüksége, nem haragszom. Egy kicsit megütődtem valamin, és ezt tisztázni akarom, ennek tulajdonítsa kegyelmed ezt a veszedelmesen hosszúnak ígérkező kihallgatást, amelyre berendeltem... Azt hiszem a nők ritkán vannak megelégedve a portréjukkal, s látja, most velem is az történt, hogy csalódtam abban a képben, amit maga magának alkotott rólam.

Bethlen nem volt tisztában vele, mire gondol a fejedelemasszony.

- Én Nagyságodat a legszebb asszonynak ítélem Erdélyben, sőt...

- Nem a külsőmről beszélek, mert erről immár hallottam kegyelmed szavait, sőt úgy tudom, túl sok udvariasságot erőltetett magára, mert úgy gondolom, a hízelkedés nem kenyere, de egészen más... Megdöbbszem azon, amit ma utolsó szavával mondott: ily tökéletlenül tudom

kifejezni magam, s gondolataimat s lelki valóságomat, hogy azokat egy helyes felfogóképességgel bíró ember, mert kétségtelen, hogy a hiba nem itt volt - így értelmezi... Nem arra gondolok, hogy kegyelmed egy izgatott pillanatban túl őszintén fejezte ki egy mondatban magát... hanem arra, hogy úgy állított be engem, mint egyikét a világ legnagyobb győzőinek, aki tisztázta magában a halál misztériumát, s meg is mondta, hogy az okát a józanságomban, az egészséges, életokos felfogásomban találta meg. Tévedett. Én bizonyosan emlékezem, mit mondtam kegyelmednek azon az úton, mikor engem Somlyótól Lónáig elkísért.

Bethlen feszülten figyelt. Soha senkit, nőt, nem talált csak a feleségét, aki ily mélyen érdekelte volna. A felesége azonban sokkal objektívabb s tárgyiasabb volt. Emberekről, tényekről, egész világról oly pontos, szemléletes és érdekes képet tudott adni, hogy egyetlen pillantásra ismeretlen emberek jellemével s egész élettartalmával meg tudta őt ismertetni. Ő maga egy cselekvő s kemény emberi szilaj rohamával ment neki az élet elvégzendő dolgainak, nem állhatott meg a jellemek boncolásánál: neki mindenki figura volt, aki cselekvésében csak mint hasznos, vagy hasznavehetetlen tényező szerepelt. A felesége kitűnő segítőtárs volt, hogy azt találja meg, ami legfontosabb: a karakter erejét s vonalát valakiben. Ő teljesen ösztönszerűen kapott az emberek után, s a szükség gyakran vitte bele, hogy valóságnak vegye azt, ami csak szükséges volt számára: de ha a felesége szeme segítségére jött, úgy érezte, csalhatatlan s meggyőzhetetlen... A fejedelemasszony valami más, sokkal zártabb és absztraktabb lény volt. Annyira, hogy ő, a nyílt cselekvés embere, nem is értette.

Most oly nyitott fülekkel s oly nyitott szívvel figyelt, ami több volt minden érdeklődésnél, ami már veszedelmesen közel járt az érzéki megzavarodás izgalmához.

A fejedelemasszony maga elé nézett, s különös halk s egyenletes hangon mondta:

- Tehát én ezt mondtam: egyetlen momentuma volt az életemnek, mikor a halált úgy fogtam fel, mint ahogy érzem, hogy kellene: tudniillik az élet természetes következményének. Nem ijesztőnek s nem titokzatosnak.

Hallgatott, a feje picit megbágyadt, s fájó, alig érezhető mosoly volt az arcán.

- De ez a hangulatom, sajnos, bármennyire igyekeztem is megőrizni, elmúlt, s azóta csak ritkán, pillanatokra tér vissza. Ez történt azon az úton, mikor Palotsay Ádám, édesatyám testeért mentem el... Azóta sokszor kutatom az okát, s találok reá egy-egy feleletet, de érzem, hogy csak tapogatózás mind az egész. Ma is megoldatlan előttem, mint jutottam akkor eme tökéletes lelkiegyensúlyra. Egyik elősegítő jelenségnek találtam azt a mélységes és jóleső csendességet, melyben az utolsó napot az óriási havazás után, szánon utazva oly végtelenül élveztem... Nagybátyámmal, egy engem megértő emberrel ketten hallgattunk, és így nem zavart semmi, ellenben oly fogékony volt a lelkem, mint amilyen csakis ily csöndben és ennyire a természet ölében lehet. Ott oly természetesen hatott minden, az útfélen elhagyott sírok és a rettenetes háború maradványai, úgy egybeolvadtak azzal a nagy békével, ami az egész vidéken uralkodott. Miért? Én nem tudom. Még az is eszembe jutott azóta, hogy talán mert sokáig egy nagy sima hómezőn haladva, úgy egybeolvadva láttam magam előtt a földet az éggel... Mélyen messze egymástól és látszóan mégis közel, még a mezsgyéje se látszott. Mikor az útfélen szózat kiáltotta az általunk felkeresendő község nevét, hogy megdobbant a szívem, féltem attól, ami következni fog.

Mély csönd volt a szobában. Kint is semmi nesz. Most az ablak megreccsent, a kémény felüvöltött, szél csapott át a forró szobán, s a fejedelemasszony, két gyönyörű eres, ideges kezét, e fehér kígyókat előre tette egy parányit egymásba, s fejét még előbbre ejtve a tűzbe néző izzó szemekkel, amelyek a távolba, a múltba s a végtelenbe néztek, folytatta:

- Mikor a sírhoz megérkeztünk, ismét ez a megnyugvás érzése vett erőt rajtam.

Angyali pillantással mondta.

- Olyan szépen beleilleszkedett abba a környezetbe, egy nagy fenyőfa ráhajló ágai alatt, egy puha, hóval fedett sírhalom. Az ember biztosítva érezte azt, akit szeret, a hó betakarja a hideg ellen, a fenyő árnyékot tart rá a forró napban. Egész bizonyossággal érzem, hogy nagyon jó ott lent, nyugalom van, béke, ami a legnagyobb gyönyörűség.

Az arca egész különös volt, Bethlen nem tudott betelni ezekkel a nagy kék szemekkel, ezzel a drága gömbölyű homlokkal, amely szinte glóriával fénylett a csillogó szőke haj dús hullámos zuhataga alatt...

S milyen természetesen s egyszerűen beszélt.

- Csak azután, magamnak gondolva szakadt fel a szívemből a fájdalom, ez már önzés volt, neki jó, de én itt maradtam egyedül, nem élvezek belőle semmit, mikor úgy szerettem, olyan nagyon szerettem. Emlékszem, ezek voltak a szavak, melyek az ajkamra tolultak.

Kissé visszább mozdult, mint aki megérezte, hogy túlságosan kiadta magát.

- Amint láthatja, nem értelmes józanság, sőt ellenkezőleg, ábrándozás, poétai képzelődés volt, és talán valami megérzés egy előttünk ismeretlen világból, ez volt az oka, hogy felébe kerekedtem úgy átmenetileg ennek a szörnyű problémának. A sírfelbontást persze nem lettem volna képes látni, s ebben volt egészséges a gondolkozásom, hogy nem akartam magamban lerombolni azt, amit a természet jótékony keze rendezett el az életemben, a lelkemben, azáltal, hogy bepillantsak az előttünk oly iszonyatos, romboló munkájába... A koporsót a faluban láttam, a nagy hármaskoporsót, amint impozánsan fel volt építve a társzekéren... És valami leírhatatlan nyugalom volt rajtam. Igaz, hogy az élet nem állott akkor előttem úgy, mint valami érték, nemcsak a magamé, de a másé sem. Abban a kis szilágysági faluban, távol minden kultúrától, kis roszkatag házakban együtt éltek az emberek és az állatok. A mi odaérkezésünk kizavarta őket. Mindenki kibújt az odvából, és olyan értelmetlen, olyan ostoba nézéssel és vigyor mosolyokkal találkoztam, hogy az a gondolatom támadt, így érezhette Ádám magát a paradicsomban az állatok közt.

Újra visszaereszkedett mély s egyszerűbb hangulatába.

- Hazatérve, a nyugalmam napról napra engedett, vagyis egy más hangulat kezdett erőt venni rajtam és ez tartósabb, illetően szilárdabb alapokon épülőnek látszott. Kezdtém vallásos lenni igazabb értelemben, mint addig voltam, átérezve és szívemre ömlve. Én addig csak a belém szoktatott és lélekben meg nem értett vallást gyakoroltam. Bízam vakon, azt gondolva, hogy mint jó, egyenes, nyíltszívű embert, akitől már úgyis elég vámot vett az élet azzal, hogy az anyai szeretet melegétől megfosztott... nem érhet semmi nagyobb csapás... Úgy gondoltam, hogy ez a nagy bizalmam szinte kötelezi a Gondviselést az irántam való kegyességre. S az első érzésem, mikor az apám halálát megtudtam, a megcsalatottságnak a kínos felháborodottsága volt: ezt is? Miért? Mivel érdemeltem?

Megdöbbentő csönd volt.

- Lassanként azonban letört a büszkeségem, és kinyílt a szemem. Megtörve, testben, mert az árnyékhoz lettem hasonló, s lélekben, mert a föld porába lesújtva éreztem magam. Hosszas tépelődés árán rájöttem, hogy semmi igazságtalanság nem történt velem, mert hiszen annyira nagy a gyarlóságom, hogy semmi jogom sem volna azt kivinni, hogy az életem zavartalanul boldog legyen... Mindent elveszítettem az apámmal, én anyátlan, akit megfosztott a sors attól, hogy csak egyszer is érezzem magamon pihenni az édes anyai szemet... s oly mélyre süllyedtem, hogy ebből a megalázkodásból már mindent természetesnek találtam, sőt már bizonyos

derűvel fogadtam: ebből maradt meg a nyugalom, amit maga az egészséges gazdag emberek önmagától regenerálódó nyugalmanak nevez.

Bethlen felszisszent. Ez oly rendkívüli volt, ez az egész vallomás. S oly súlyos volt ez a visszacsapó metszés, hogy egy pillanatig nem is tudta, mit mondjon:

- Kegyelmes asszonyom - szólt -, én kilenc esztendő koromban apátlan s anyátlan árva maradtam; udvari inas, egy kegyetlen embernél, aki belőlem semmi mást nem akart, csak kopó-vigyázó cselédet. De bennem égett valami iszonyatos vágy a fényesség felé, és én vadászkutyáktól üzetve szöktem meg s futottam idegenbe, s ültem a könyvhöz és tudományhoz, melyből vajmi kevés részem lött, mert tizennégy esztendő koromba már kész embernek kellett lennem, magam kenyerén, öcsémet is magam taníttatván... És itt vagyok... és szemben ülök íme Nagyságoddal, s életem tévedésének ítélem, hogy meg nem értettem a Nagyságod igaz lelkét... Magamról ítéltm Kegyelmességedet... mert én vagyok az a vad s kegyetlen, aki túlohan az élet minden eseményein, életem s halálom s embereken...

- Bethlen - mondta a fejedelemasszony -, én úgy gondolom, elvesztettem maga előtt az érdekességemet, mikor megtudja, hogy az a nyugalom, ami bennem van, nem az uralkodásra született ember felsőbbsege, hanem egy vallásos ember alázatossága. Mert én megéreztem magamban az Istent, aki akkor emel, mikor mi azt hisszük, hogy sújt. Mennyire átéreztem én a szükségét és a jó hatását az engem ért eseményeknek, csapásnak. Sajnos, ez a kedves jó hangulat - amely míg uralkodott rajtam, addig csak másokért éltem és másokban: - nem volt végleges... felütötték bennem fejüket a vágyak, s jött egy iszonyú szerelem, amely két teljes esztendőmet egyetlen perccé, a mohó kívánságnak egy gyötrő percévé tették...

Bethlen kidagadt erekkel bámult a márványsima arcra.

A fejedelemasszony, mintha magára eszmélt volna, végét akarta vetni a beszélgetésnek.

- Nem tudom, hogy miért van magához különösebb bizalmam. Úgy latszik, nem bírom elviselni, hogy félreismerjenek, még akkor sem, ha ez hízelgő reám... Szeretek magammal foglalkozni, s azt hiszem, jól ismerem magamat, és szívesen beszélek magamról... azt is mondhatnám, másról nem beszélek szívesen... s inkább beszélek kegyelmednek, mint Kornisnének, vagy Kendyénének...

- Nagyságod bizalma, s ha ezt a bizodalmat megőrizhetem...

- Nem... Magának van egy nagyszerű felesége, és maga boldog férj...

S Bethlen elsötétedett:

- Kegyelmes asszony: én boldog férj vagyok... mert én együtt indultam az én asszonyommal, és rajta kívül számomra nincsen asszony. De a házasság Isten rendelése: egyformán tömlőc a férfiú lelkének s az asszonyénak.

- Tömlőc! - kiáltott fel a fejedelemasszony. - Boldog tömlőc! De mi lesz, ha lerombolják a tömlőc falait, s az együvé láncolt rabok elfutnak, egyik keletre, a másik napnyugatra?... Az én Gáborom elrepült, mint a vadászó sólyom, és én elmegyek, mint a megtépett galamb.

- Hová megy Nagyságod?

- Én még ma éjjel vissza az úton, melyen jöttem. A módja és végrehajtása kegyelmedé... Azért tártam fel lelkem titkos házát kegyelmed előtt, hogy megértse: nekem itt semmi keresni és cselekedni valóm nincs... Vagy még mindig a boldog és győző vagyok a kegyelmed szemében?

Bethlen hallgatott.

- Nagyságod nekem egy aranykrajcárt adott, s én azt, mint egy rossz petákot ejtettem vissza lába elé... - szólt. - Nagyságod visszaveszi tőlem bizodalmát.

- Igen - mondta a fejedelemasszony -, az én bizodalmam már csak a csecsemő gyermekeké lesz, akik várnak rám nénémnek házában... Nekem klastrom való, nem fejedelmi udvar...

Könnyetlen szemeit aláeresztette, s Bethlen volt az, aki érezte, hogy könnyár borítja el ilyenkor az ember szemét.

[VI]

Mikor a fejedelem az istállóból befelé indult a házba, az udvaron Évuska szaladt keresztül a hóban. A fejedelem utána nézett a lánynak, aki frissen s nagy fehér gubakendőbe burkolózva szaladt a konyhaház felé... Kereki Feri odahúzódott hozzá, csendesen azt mondta:

- Nagyságos uram, mán feljedzettem az Évuskát.

A fejedelem csodálkozva nézett rá.

- Hova, te bolond?

- Hát a lisztába.

A fejedelem lisztát íratott mindazon asszonyokról s fejércselédekről, akikkel dolga volt, s most meghomályosodott a szeme, hogy a kislányt ártatlanul gyanúba vették; kajánul mosolygott, a lányka épp eltűnt az alsó házban, aztán gorombán mondta:

- Ó, te baromállat... vakard ki...

A köpönyegét jobban magára húzta, s most, hogy tele volt az iménti háborús tűzzel, röstellt kerülni a hátulsó ajtóra, amerre kijött, mert a szűk házban nem akart a vendégek előtt megjelenni; első hely s első út kell a harchoz... A nagyturnácon ment föl.

Kereki Feri fejcsóválva ballagott utána; akkor mért volt a nagy encsenbecs... Ej, gondolta, ami késik, nem múlik... tudom én, amit tudok: mér gyütt vissza a fejedelem...

Míg ők a legények közt voltak, a vendégek megvacsoráztak. Arcuk kivörösödött a kemény hideg után a forró szobában, s az evés, a forralt bor is fűtötte őket. A három komor hajdú, Nagy András, főlsemű Csonka Bálint s az örökké lázas szemű Foktűi Máté hallgatva ültek az asztal mellett. Felforralt bort ittak, de Géczy András eleven és beszédes kedvű volt.

- Hogy utaztak kegyelmetek - kérdezte Imreffyné háziasszonyi nyájassággal.

Géczy András felnevetett.

- Jól, csak majd megettek a farkasok. Ugructól Kis-Esküllőig üztek, csak a falunál maradtak el. Vót vagy kétszáz farkas, huj de vonítottak utánunk, úgy gyüttek le a hegyekbül, mint egy tatárfalka. Szerencse, hogy még nappal vót, egy-egy puskalövással messze lehetett tartani...

Az asszony tágra nyílt szemmel nézett rá. A férfi, ahogy beszélt, valami gyönyörű ember volt, a hangja szinte dalolt, kis barna bajusza volt, s a szeme apró, de úgy csillog, mint a bogár: áradt belőle a vidámság.

- Csak ott láttam ennyi farkast - mesélt vidáman tovább Géczy -, mikor Konstancinápolyba jártam. Most öt esztendeje Trautmannsdorf urammal Viennából... No, mikor Belgrádot elhattuk, a fekete hegyekbe valami kétezzer farkas támadott meg. Szerencsére volt százötven jó muskétásunk, úgy megháborúskodtunk velek, hogy avval a törököt is ki lehetett volna vetni Tömösvárából. Adta farkasa, van ám annak esze, nem is hagytak békén, követeket küldtek utánunk, hogy addig el nem hagynak, míg legalább a becsület kedvéért adót nem fizetünk nekik.

Imreffyné felnevetett.

- A farkasok?

Géczy boldog lett, hogy az asszony így nevet, és vére felszökött, és már tudta, hogy ezt az asszonyt kívánja, és meg fogja kapni, mert ez is vérrel issza őt... Rettentő belehevült: Báthory babája... Ez maga elég, akár ha fejét veszti is bele... Már úgy beszélt, mintha nem is a farkasokról szólna, de ő kínálná magát felforrósodott vérével...

- Nem is hinné, Nagyságod, hogy értenek a farkasok a háborúhoz, jobban, mint sok német generál. Őrsöket állítanak, segítőcsapatokat rendelnek, bekeríteni, ostromolni, ravaszul visszahúzódní senki jobban nem tud. Hitemre, csak az érti meg a farkassereg mozdulását, aki maga is jó hadiember.

A fejedelem belépett, s egy pillantással mindent látott.

Az asszonyt látta, aki ragyogó arccal nevetett, s az ő beléptére idegesen, árulóan hamis figyelmetességgel pattant fel.

Nagy András nehézkesen, mint nagy test, megmozdult, ahogy őt megismerte, felállott, s a többi is.

Ismerte őket; Ecsedből; abból az időből, mikor velük füstöltette ki az öreg fejedelmet, Rákóczy Zsigmondot, akit avval ugratott ki a fejedelemségből, hogy Szerencsre uszította a hajdúkat. Az öreg köszvényes Rákóczy Zsigmond egyszerre rájött, hogy Szerencs az igazi vagyon, Erdély meg az igazi nincsen, s kétévi fejedelemség után úgy elmúlt innen, mint a hó. Ismerte a hajdúvezéreket még régebből is, a Bocskai udvarából, Kassáról. Akkor ő is siheder úrfi volt, de ezek már éppílyen szörnyűséges komondorok: ma ő a fejedelem, s nem adott kezet, csupáncsak bólintott, s továbbment, be a belső házba.

Mindenki erősen megzavarodott a fejedelem megjelenésén, Imreffyné egész odavolt, hajába nyúlt, kontyát lapogatta, s hirtelen suhogó lépésekkel, mint háziasszony, utanasietett.

Ahogy belépett, a fejedelem a kandallónál állott. A tűz parázsban, pernyében hamvadozott, vörösen izzott.

- De legény Nagyságod - billent be Imreffyné -, be hegyesen jár kint, megveszi az isten hidege a lelkét a lelkemnek, amíjen frissen kijár...

A fejedelem nem szólt, csak nézte a tüzet.

Az asszony megcirógatta a vállát, aztán az asztalon fogta a serleget, belepillantott, megtöltötte a nagy zöld korsóból, s itatra vitte a fejedelemhez.

- Szeressen Nagyságod - mondta, megemelve a serleget; kicsit beleivott, hogy az ajka nedves lett, úgy adta oda.

A fejedelem ránézett, a szeme fenekéig nézett, farkasnézéssel, még a szája is harapásra vicsorodott, aztán csak elvette a poharat, kissé megnyugtatta a kezében, s inni kezdett.

Az asszony beszorított szájjal, halk mosollyal számlálta a kortyokat: így, így, ígyál, vessz meg, mosolygott: míg így iszol, az én emberem vagy.

- Csak azt akarom mondani - mondta a fejedelem aztán, dürrögve, félrehajtott fejjel, a torka fenekéből, szerelemérdes, boros hangon - csak azt, Katya... hogy az frantzuz betegség legszebb, mikor az orra mász... - Kicsit hallgatott, kívárta, hogy az asszony megértse: az este beszélgettek róla, hogy a külföldről jött, kívált a nyugatról jött urak, mind tele vannak a rettentő betegséggel, ami Sigmond fejedelmet elvesztette, s hogy az erdélyi urak ezért vannak megnyugodva, hogy a császármadarak nem hódítják el a hölgyeiket: nem mernek az asszonyok... Én láttam olyat, kinek feje, pofája, nyaka mind fekete varral volt színültig, a tőgyfa

kérge sima vót hozzá képest... csupa szemőcső meg pattogzás meg kelés, mindig vakaródnak...

Az asszony nevetett: féltékenység, gusztusrontás Géczy ellen, s öntelten mosolygott.

Kényesen elfordította a fejét, nem felelt, félt, hogy a hangja csakugyan elárulja, hogy a vére megpezsdukt, s nagy szívcsiklandás vágyon... A kandallóhoz dült, két puha fehér kezével a kandalló oszlopát megfogta, s mint párnára fektette rá az arcát. A tűz kicsit fellobbant, s megfestette vörös lánggal sárga fénnel karcsú, meghajlott, kíváncsú, sárló kanca alakját, élves tekintetét, ahogy kacéran, izgatóan, csalogatósan nézett visszafordított arccal a fejedelemre.

Ez grimaszolt, s tíz körmét horgasra görbítve, így lihegett, feléje hajolva:

- Így kell aztán kaparódnizni... tudod-e... bestia... mind a tíz körömmel.

Felvette a korsót, s kiitta, ami még benne volt.

- A füled, orrod tele lesz gennyedtséggel, csak a szemed marad ki belőle...

Az asszony tiszta nagy boszorkányszemeit ráfeszítette.

- Pedig jobb vón neked, egész tested fejez tiszta maradna, de erre a két cudar látóra vakulnál meg...

Evvel hirtelen hátulról, mohón, vadul átkapta az asszonyt, aki nem s nem szólt s nem mozdult, csak markolta a kandalló oszlopját; szemét lehunyta, mint aki nem bánja, ott hátul mi történik az éjben, ő gondol, amire vágy...

A vénasszony jött be, hogy a tűzre tegyen, mikor meglátta őket, ördögi vigyorgásra torzult az arca: azokat egy csöppet sem zavarta az ő bentléte, s rekedten virnyogta:

- Gyakjad csak, gyakjad, nagyságos uram, az én jó nagyságos asszonyomat.

A fejedelem csókolta az asszonyt, aztán eltaszította, hirtelen durván ellódította:

- Küldd be a hajdúkat!

Az asszony kiegyenesedett és sóhajtvá, fáradtan, remegő térdekkel, szétzúzottan, párás, nedves mosollyal, nagy szemeit lehunyva, szédelt tova.

- Nagyságodhoz nem lehet szólni - duruzsolt -, mindjárt... goromba zsák...

- Lódulj - kiáltott a fejedelem. - Országos dolgok vagynak!...

Az asszony szédelegve, mosolyogva, hallatlanul megszépülve imbolygott az ajtó felé, hogy a hajdúkat behívja... Szemét lecsukva és álmodva járt: a fejedelem megborzongott: ezt meg kell égettetni, ezt a boszorkányt, ettől másképp meg nem szabadul...

A vendégek bejöttek.

A fejedelem a kandallónál állott. Nem lépett feléjük, mereven állott, érezte a közeledő szédülést. Mereven állott, s vigyázott magára... A hajdúk odamentek elébe. A gyengén világos, mély boltozatos szobában, ahol a tűz volt a legerősebb világító, komor, bozontos alakok voltak ezek a nagy bundás, nagy csizmás emberek; Nagy András még a szűrforma nagy fekete mentéjét is magán hagyta a tekintély kedvéért. A fejedelem sorra kezet fogott velek, s lassan, mámorosan járatta rajtuk a szemét, aztán Géczyt nézte, óriási szemeit rámeresztve; tetszett neki, szerette volna megölelni, megpofózni vagy megkorbácsolni: olyan szálegyenes, sugárzóan ifjú férfi volt, lehetett huszonnyolc-harminc éves, de fiatalabbnak látszott.

- Hogy gondolkodnak az mi dolgunk felől felföldi uraimék? - kérdezte tőle, kissé megbicsakló nyelvvel, imbolygó lábain állva, lengő árnyék formán.

Géczy elmosolyodott, s hátrább ereszkedett, a kardjára támaszkodott.

- Azt mondják, hogy Bocskai uram a Tiszába ejtette a kalapácsot!...

A fejedelem úgy kapott a szón, mint a hal a horgon, nagy szemeit kidüllesztette, s előrehajlott Géczy felé, aki úgy állott, kitérve magát a nézésének, de világért szembe nem pillantva, a tekintete valahol fent kalandozott a kandalló ormán.

- Ugyanugy - mondta a fejedelem.

- Illésházy uram maga mondta - szólt Géczy, s egy villanásra odanézett a fejedelemre, s aztán vidáman s fecsegve hazudozni kezdett: - még akkor nádor se vót, meg szüretkor, Thurzó György uraméknál voltunk Bicskén, ott volt Pálffy Kata asszony, az Illésházy felesége, Czobor Erzse asszony, a Thurzó felesége, nagy politikadámák: mind aszonták, hogy Bocskai uram jó magyar vót, jó szerencséje vót: de nem a török ellen csinált békességet, hanem a török mellé: ez a baj.

Nagy András, a hajdúvezér, nagy deres bajsát, mely szinte a melléig lógott, fekete öklével félreigazította, s azt mondta dörmögve:

- Mondtam én Bocskaj uramnak előre, de nem hallgatott a jószóra...

A fejedelemnek dagadt a szíve. Íme, itt az igazság: fölibe kerül Bocskainak. Kárörömmel lebbent meg a lelke, a haldokló fejedelem először őt jelölte ki maga után örökösének, de mikor felismerte, hogy mennyire törökgyűlölő, akkor Homonnay Bálintot... Nagy elégtételt érzett: hol van Homonnay, s lám, ő a fejedelem!... És hol a Bocskai nagy becsülete, ha az egész világ így beszél...

Csonka Bálint, a hajdúkapitány tódítani akart:

- Akkor lehetett vón megtörni az kégyó fejit, de úkeme eemulatta!

Nagy András egyet köhintett. Láta már, hányadán vagyunk, ha már így lehet beszélni szegény Bocskai fejedelemről, hogy *úkeme* s nem *űnagyságja*...

- Kígyó fejit!... - mondta. - Embernek attul sose kell megretírálni!... - Kardjára csapott, s felhördült: - Megvan még az vén vaskó, aki akkor vót!... - s csúful beleköpött a tűzbe.

A fejedelem mámora egyre nőtt, hamar, hamar, hallani akarta, mire számíthat, mert az ő ezerfőnyi testőrsége csak arra jó, hogy a kolozsváriakat egy kicsit felpaprikázza, evvel még nem mehet harcba.

- Egy szál karddal rámenni? gondolja kend? - mondta nyersen Nagy Andrásnak.

Ez egyet rántott a mentéjén, úgyhogy fél szárnya a földre csúszott, s bunkós öklét megemelte:

- Egy szál kard! - mordult fel - egy szál kard!... Az a bökkenője, hogy kijé az a kard!... Mer ha az erdéli fejedelem őnagysága húzza ki, nem egy szál az, uram, hanem erdő... Még a mezei sas is vérre áhít akkor!... Az én vasam csak egy rossz görbe nyeső: de ha én kihúzom, osztán felemelem, oszt előremutatom - s kihúzta tenyérszerű széles, rettentő pallosát, s lassan a kandalló párkányára tette -, hát emellé, uram, hatvanezer hajdúkard szegődik...

A fejedelem tudta, hogy túl nagy szó, de nem üres szó, s a melle tágult. Foktúti Máté, a pap, tisztességgel vetette utána:

- Az megajjasodott szegíny hazájír...

Géczy nem tűrhette, hogy olyan sokáig háttérbe szoruljon.

- Nagyságos fejedelem: az egész plánum tenyeremen fekszik... Konstantinápolyban a török meg van dögölve, magam szemével láttam... Ahmed, a győzhetetlen padisah, asszonyruhában táncol a rabszolgalányokkal: ez? Nagyságod! ez egy kész Szárdanapal! ez nem fog kardot! iszonyodik még a nevétől is: ha ezt megtámadjuk, ez nem is védekezik: máglyára hordatja a kincset, s elégeti, de meg nem védelmezi... Vége van a törökségnek, már az előtte való szultán, Muhammed, tizenkilenc testvéreit, rokonját ölette le, hogy trónra kerüljön, s azóta minden héten egy főember zsákba, s bé a tengerbe... A janicsárok: voltak; a katonavirtusnak: vége; a nagyvezértül az utolsó muzdurgánig: mindenki csal, lop: adjon nekik Nagyságod egy jó lovat, s eladja érte az országát; vállalkozok rá, hogy elég baksisajándékkal kieszközlöm, amit akar Nagyságod: tízévi adómentességet vagy a lengyel koronát: itt vágassa le a fejem Nagyságod, ha nem...

Úgy hallgatták, azzal a hevüléssel, amely a pillanat vágyától felgyújtva, akarja a hangulaterősítő dolgokat.

- Ezt csinálja a bécsi udvar is, pénzen veszi a békét; a töröknek már csak az árnyéka ijesztő: annyi becsülete van, amit szegény Bocskai fejedelem szerzett nekik a Zsitvahátán kötött békességgel...

Géczy az ujján kezdte számlálni, s oly egyszerűen, oly természetes hangon, hogy nem lehetett benne kételkedni:

- Ha Nagyságod felemeli az ujját: mindjárt maga mellé számlálhatja a magyarokat, meg a prágai imperiumot, azután a lengyeleket, azután a persákat, ürményeket, ázsiabelieket: csak eccer vesse neki egy szelindek a torkának a fogát, jön a többi mind... Ha Nagyságodnak jó lova vagyon, Szamosfalván abrakol, s a Mármara tengeren itat rá...

A fejedelem megmozdult, sok volt a tűz egyszerre: s bentről a bor pokoli kínokkal marta, nem tudta már, melyikre figyeljen a két gyötrelem közül.

- Azt mondom Nagyságodnak: Szakadjon le rullam a testi ruhám: ha a korona még bent nem vagyon az országban, akit Bocskai uram elszalajtott: Nem a török cifra tehemtelen koronája, hanem a régi magyarok szentséges szent koronája: azt mondta nekem Szklabinján Révai Péter uram: öcsém, ha korona kelletik az magyarnak: a korona az én őrizetem alatt vagyon!... Akinek esze van: értse...

A fejedelem nem bírt tovább egy helybe maradni, nagy léptekkel lépkedett az asztalhoz, tétovázó ujjakkal fogta a tele kupát s hosszú kortyokkal fenéig kiitta. Akkor, érezte, megtántorodik; lassú téveteg, óvatos kézzel tette le a kupát, de az erősen az asztalhoz koccant s felborult; úgy nézett utána merev szemekkel. Rátámaszkodott az asztalra, s úgy maradt: minden mozdulata hosszú, hosszú időbe került, míg véget ért.

Géczy még nem vette észre a fejedelem színeváltozását, s előbbi hangon folytatta:

- Csak két hely van, ahol megfeneklik, ha előre nem vigyáz az ország, minden dolog. Egyik hely kívül van a határon s ez az olá vajda, Serbán Radul; ez az ajjas fickó, ez keresztet vethet a tervekre. A másik pedig idebelül van, az ország belsejébe...

- Mondd ki... mondd ki: ha tulajdon vérünk is: kivetjük... az útból.

Géczy nagy szemet meresztett, csak most látta meg a részegségét.

Ebben a percben bejött Imreffyné, aki ijedten rögtön látta, hogy a fejedelem ily váratlan s hirtelen levitézlett. A többiek még nem jöttek rá a titokra. Géczy nagy hangon, ahogy a süketeknek s gyerekeknek szokás beszélni, mondta:

- Én megnevezem, ha Nagyságod akarja!... A fejedelem dolga a parancsolás: a szolgálé az engedelmesség... Én kimondom ápertén: én nem féltem a fejem... Pedig nagy bökkenő: mert még a római pápa is arrafelé int keresztet először, ahunna a pénz nevet feléje... Ugye, tiszteletes uram?

Foktúi Máté, akit váratlanul aposztrofált, kihúzta magát, s szónoki bólintással helyeselt, de a fejedelem nem hallotta, nem figyelte, nem értette meg őket, nagy erővel tartotta fenn magát, bal karjára támaszkodva az asztalon, a jobb kezét kidobta ingatag, merev mozdulattal:

- A szászok... A szászokat gondolod?

Géczy előbbi módján folytatta:

- Nem én mondtam!... Nagyságod mondja!

- A szászok?! - ismételte a fejedelem.

- Ha Nagyságod mondja: úgy vagyon: a szászok...

- A száászok - károgtá Báthory, s az ujjával megfenyegette a távult -, a szászok csak várjanak!... Tudjátok? - s széthúzott szájjal, nevetésre ferdült ajakkal, vad kárörömmel dadogta: - Tudjátok, mért dugta zsebre István vajda Szeben kulcsát?... Tudjátok?... Mer aszonta: aki Szebent bírja: az bírja Erdélyt!...

Lassan, lötyögve elfordította a fejét, mert még ebben a setét éjszakában is, ami ráborult, a hirtelen részegségnek ebben a rázúdulásában is őrizte titkát s fejedelmi méltóságát. Intett, hogy elmehetnek.

Most már mindnyájan látták, mi történt. A hajdúk, akik még sehol se voltak a borral, fiatal még az idő, nagy csodálkozással vették, hogy a fejedelem máris elázott legyen... Imreffyné már ott állott az asztalnál, készen rá, hogy szükség esetén segítsen. Báthory újra intett, széles, heves intéssel nyögte:

- Kegyelemben... elbocsátjuk... kegyelmeteket...

Elferdült szája már értelmetlenül csemcsegté a szavakat, s a haja mind az arca előtt hullt, olyan volt a kondor fekete hajával, mint egy cigányvajda.

Az urak összenéztek. Imreffyné megszólalt:

- Terítve a másik házban kegyelmetek számára, nagyjóuramék.

Erre döngő, nehéz lépésekkel kimentek a másik szobába...

A fejedelem addig nem ült le, míg bent voltak, úgy rémlett neki, ez méltóságosabb. De az utolsó percekben elszédült, Imreffyné hamar átölelte, de a rettentő nagy ifjú mellett ő egy vékony támaszka lett, s Géczy visszaszökött az ajtóból egy ugrással, s az asszonyon keresztül fogta el a fejedelem karját, hogy el ne zuhanjon: átölelte az ittas, nem ravaszság nélkül ölelvén át hosszú karjai közt az ott maradt asszonyt, aki csak sokára tudott kibújni az ölelésből.

A fejedelem álmosan feltámasztotta a fejét, óriási álmos szemét, s belebámult a Géczy arcába, Géczy egész közel volt hozzá, most már maga ölelte a hóna alatt a beteg fejedelmet, s arcuk csaknem egymást érte.

- Nyugodjon le Nagyságod, heverjen le Nagyságod... hozza ide kegyelmed - mondta becéző s erélyes hangon Imreffyné. Géczy a medvebőrrel letakart heverő felé cipelte a fejedelmet, „nehezebb két bécsi mázsánál”, mondta a fiatal testre, mely minden erejét úgy elvesztette, hogy egy sártömeggé vált.

Géczy a nehéz tölgyfaasztalt félrenyomta, a széket felrúgta, amint cipekedett vele.

A fejedelem mosolygott, szemét félig leejtette, mint a haldokló, s a szája szélén elfolyt a nyála. Végre Géczy lefektette a heverőre. Egész belevörösödött a munkába, halántékán az erek vastagra dagadtak.

- Nem kell edény? - kérdezte, a természetes megkönnyebbülést várva a részegnél.

- Nem, nem, nem - mondta Imreffyné -, csudálatos nagy természetje van, soha nem okádik.

- Sokat bevehetett.

- Többet egy akónál ez három napba; hatvan-hetven iccét bevedelt. És még mennyi égett bort...

Ajkát szorította, hogy ne nevéssen; nagyon furcsa volt, ahogy az előbb Géczy úgy hozzáölelte a fejedelemhez, majd megfojtotta...

Kint azonban nagy csörgés-zörgés volt, az asszony örült, hogy ablakhoz futhatott, nagy csodálkozással ismerte fel, hogy az ura érkezett meg.

- Ó, az alávaló - mondta felindulva.

- Ki az, mi az? - kérdezte Géczy, de ő nem felelt rá, legyintett, mosolygott. A fejedelemhez sietett, aki a díványon hörgött.

- Mi az, kedvesem, mi az, gyönyörűségem - becázte az idegen férfi előtt odaadó szerelmes hangon, s a haját ujjjaival elfésülte arcából.

Géczy utánament, szintén feléje hajolt, szemtelen bátorsággal egyre közelebb az asszonyhoz, úgyhogy végre arca érintette az asszony haját. Az asszony úgy tett, mintha nem venné észre, bár az ereiben tűz futkosott. A fejedelem felnyitotta a szemét, s hályogos, megtört, szenvedő pillantással mereven nézte őket. Akkor mintha valami gondolat ébredt volna fel benne, lassan valami mozdulatot tett. A keze a mellén volt, s ujjai elkezdtek mozogni.

- Mi az, virágom - mondogatta az asszony legédesebb hangján.

Az ujjak egyre folytatták szinte gépiesen a furcsa mozgást.

- Kaparódzik - szólt Géczy halkan.

Az asszonynak felakadt a szeme. Megértette a fejedelmet, hogy az együtt látva a kettejük arcát, öntudata utolsó szikrájával tréfál, félti, s az előbbire céloz: a frantzuz betegségre, amiről beszélt, hogy; vigyázzon...

Mintha nem is volna részeg, beteg, hanem rendes állapotú, asszonyi kacérsággal ráütött az ujjára:

- Ó a lelkem! - mondta s nevetve felpattant - s én még itt ölöm magam érte.

Az ura ebbe a percbe belépett a szobába, mogorván, havasan, jégbe fagyva nagy bundájában.

- Éhes vagyok - mondta szokott nyers módján.

- Ez a jóestét? - pattant fel az asszony. - Terítve várjuk! csak hozzá kell ülni! Az ördög tudta, hogy jön... Nem elég, hogy egy hete száz embert etetek itt: ha lélek volna benne, azt mondaná, mit hozott!

- No, csak ne ugass - morgott a férjeura -, tele van a szán... - Akkor megismerte Géczyt, s rendesebben tette hozzá: - Azért fordultunk fel a diósi kaptatón... Servus humillimus - s megörvendett neki -, no kegyelmedet az Isten küldte most.

Erősen megrázták egymás kezét, s az asszony otthagya őket, ellenben bejött a vénasszony a gazda holmijáért.

- Hát az fejedelem? - kérdezte a kancellár s hozzátette óvatosan - önagysága...

Géczy kajánul nézett a kanapén heverőre:

- Nem fejedelem ez, hanem részeg disznó.

Imreffy álnokul leste a szegény fejedelmet, aki vonaglott s szöszörgött öntudatlanságában.

- Nagy Sándor, a világbíró fejedelem is ivott - mondta álnokul s tettetett alázatossággal -, mégis az ő Párménioja meg nem vetette, bétakargatta...

Avval odament a fejedelemhez, s ráterítette a mentéjét. De ott hagyta, s hogy meg ne haragudjanak odakint a hajdúk, visszament hozzájuk Géczyvel. Ott beszélgettek s ott ette meg a vacsoráját is. Kitudakolta, hogy s mért jöttek ide.

Azután elkészönt, jóccakát kívánt, hogy neki még sok mindent kell, referatumot tenni a fejedelemnek.

Evvel bevonultak Géczyvel a fejedelem szobájába.

- Nagy dolog kegyelmednek, kancellár uram - hízelgett Géczy neki -, ilyen borbogárral vezetni az országot.

Imreffy leült az asztalhoz, s botos csizmáját kezdte bontogatni. Jött a vénasszony a tál meleg vízzel; Imreffy, míg a csizmával kínlódott, nyögve kezdte:

- Hát bizony, azt csak a jóisten tudja, mit tesz az: részeges fejedelem az ország élin... Nem ő diktál: a bor diktál belőle; s nem ő cselekszik; a bor cselekszik benne... Sose lehet tudni, mire virrad az ember - hagyta, hogy a vénasszony a lábát a meleg vízben pacskolgassa, s hátradült a széken -, csak egyet gondol, mán felfordult környös-körül minden... Nem lehet a szaván építeni, nem lehet a gondolatit kiismerni; megszédül a feje, s eccerre felborít mindent...

Koccintás helyett csak megemelte a kupát s visszaemlékezett utolsó együttlétükre, mikor Bécsben Rudolf-öccse Mátyás udvarában a fejedelem akceptáltatásán dolgozott. Nem volt épp rossz emlék, mert súlyos politikai engedmények árán nem csekély gazdagsággal jöttek meg mindketten. A levegőbe meresztette szemét, s komolyan mondta:

- Kegyelmed tudja legjobban, hogy mennyire nem akarták elismerni Bécsben... ahogy hazajövök, bor közt lelem, fogja a kancsót; az isten ne adja, ha el ne kapjam fejem, úgy nekivág, hogy fordulok fel... Hogy aszongya: ha nem esmerik, nem esmerik: ű nem fél az harctul... Jó nagyságos uram: úgy véli részeg fővel, amit kimondott, már meg is történt: pedig hosszú út van még a lélekadtateremtettétől a győzedelmes békekötésig...

Összenevettek, mint cimborák, akik egy húron pendülnek.

- Hat hétig nem s nem eresztett színje elébe, akkor megbékélt, hogy Kendy Istvánt elcsapta a kancellárságból: nem szerette, visszafeleselt neki... Azóta csak vagyunk, toszogatjuk egyik napot a másik után... De most Isten küldte kendet, mert nagy idők kezdődnek, s éppenséggel

semmi segítségem nincsen: az kutya átkos Bethlen uram fejedelmet játszódik az fejedelem mellett, s minden számítást elront...

Hallgattak egyet, aztán csöndesen mondta Imreffy:

- Mit izen az nádorespány?

Géczy öntelten mosolygott:

- Hajlandóság van benne, hogy találkozzon a fejedelemmel, s együtt megbeszéljenek mindeneket...

Imreffy elborult:

- Tanálkozni?... Hát ez mi szélfúvás?... Mondta má neki?

- Isten őrizz - nevetett Géczy, s a fejedelemre pillantott.

Imreffy tűnődve szólt:

- Ahogy borközibe találja: vagy aszongya, szívesen tanálkozik vele, de csak seregek élén, s kész a háború... Vagy azt, hogy „nyergeljete”, s lóra ül, s meg se áll Pozsonyig... Mit lehet tudni e borivók felől?... Mint bátyja, Zsigmond fejedelem, ha veszedelmes kezdett lenni a fejedelemkedés, farba rúgta, s elment hercegnek Prágába: azután mesmeg eszébe jutott, akkor hazalovagolt körül Nagy-Lengyelországon, s karácsony éccakáján beizent az uraknak, hogy audienciára rendeli őket... De akkor még lehetett, mer a még bolond világ vót: akkor még engedelmesek vótak az alattvalók... Most próbálja Bethlen uramékkal...

- Pedig ott nagyon kötik az ebet a karóhoz, hogy szerződésük vagyon Erdélyre, nem hagyják, meg kell kapják az országot.

Imreffy elgondolkozott:

- Bethlen uram azt mondta tegnap, avagy tegnapelőtt: „Én nem bánom, ha jön a római császár: de hozza magával a török szultán engedélyét, hogy Erdélyt neki hagyja... a lengyelek egyességét, hogy nem difficultálják; hozza magával az erdélyi szabadságot, hogy mink nem alávetett tartománya leszünk Ausztriának, hanem magunk szabad gazdája; hozza magával az iparbéli, kereskedésbéli szabadságot, hogy itt élni, dolgozni, gyarapodni lehessen mindenkinek, s végtire hozza a vallásszabadságot...”

Géczy felkacagott:

- Okos ember Bethlen uram, csak nem kéri tülle költsön az okosságát.

Imreffy bólogatva mondta:

- Felelém neki, hogy: az elsőket, ha nem hozza is, de megígéri; hanem ezt az utolsót, ezt meg sem is ígéri soha... Erre azt mondja: így pedig papucsunkat se kapja meg, esküszöm kegyelmednek!

Jó ideig beszélgettek, s egyre fesztelenebbül ügyeledtek bele a politikába, mikor a fejedelem szokatlan s váratlan dolgot mivelt: felült, nagyot ásított s felkelt. Rendes szokása volt, hogy legnagyobb részegségében is vissza-visszatért az öntudata: bikatermészete volt, s valami irgalmatlan, elpusztíthatatlan őserjeje.

- Á, istennek ajánlom Nagyságodat - álmétkodott Imreffy, s felugorva köszöntötte a fejedelmet. - Nagyságod szunnyadott egy kicsit.

A fejedelem csak mosolygott, s nyújtózkodott, mint egy diák.

- Kendyt! - mondta - hol van most Kendy?

Imreffy s Géczy összenéztek, nem értették.

- Híjjátok Kendyt.

- Igen, Nagyságos uram - mondta Imreffy -, hé! Kereky fiú! - s kiáltani kezdett Kereky Feri után a másik szobába, mert azt hitte, udvari inasát akarja a fejedelem, de ez nevetett.

- Kendyt... Írjál levelet Kendynek, hogy holnap okvetlen itt legyék...

- Kendy István uramat?

- Igen - bámészkodott el Imreffy, s morogta: - bene, bene, princeps maximus.

A fejedelem felállott, s mentéjét magára vette, hogy kimenjen az udvarra.

Géczy kész volt rá, hogy karon fogja, ha kell, s kísérje, de a fejedelem leintette.

Kereky Feri bejött, őt eresztette magához, vele ment.

- Mi a csudát akar a Kendyvel? - morogta Imreffy, - Vagyon itt a fejedelemnek egy levele, amit az ősszel írott volt Kendynek, szüretkor, de mire elküldtük volna, megharagudott rá, s nem engedte. Ez a levél most is itt van valahol az téntás ládába.

Sehogy se fért a fejébe, hogy a fejedelem csak úgy felébredt mámorából, s éppen Kendyt, az ő megölő ellenségét kívánja...

Nagy léptekkel járt fel s alá a szobában, előszedte az írószeresládát, s csakugyan meglelte a fejedelem saját kezű levelét, s azt el is olvasta Géczynek.

A levél így szólt szóról szóra, betűről betűre:

*- Gabriel Bathory Dei Gratia Princeps Transsilvaniae.
Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes.*

- Még akkor sem volt Moldva fejedelme - szúrta közbe Imreffy -, de hogy az ősszel az olá vajda úgy szorította a moldvai vajdát, ez hatalmunk alá adta magát, s felvettük ennek is a címjét azóta... No, majd felvesszük úgy lehet egy hét múlva, kettő múlva. Oláország vajdaságát is! - titokzatosan mosolygott, aztán továbbolvasta a levelet:

*Spectabilis ac magnifice domine, fidelis sincere nobis dilecte.
Salutem et favorem nostrum.*

Sok jókkal aldia meg isten kgdet. Az kgd küvér teheneet megadtak nekönk melyet erdei vad gyanánt keöldeött, de inkább hisszük, hogy majorjában verette agyon kgd, mindazonaltal kgdteöl kegyelmesen vettök, kívánjuk is, hogy erdön mezeön és majoriban sokat verethessen. Az mi ennek előtte való írását illeti, hogy minden jószágában se lesz több egy ako boránál, kgdnek nem lesz több, de hisszök isteneönket, nekeönk több lesz. Attul is vagyon talán, hogy mink jobban kapáljuk az szeölleöszemet kgdnél. No, mindazáltal kgd meg nem fogyatkozik sem borunkban sem zereteteönkben. Tartsa meg isten sokáig jó egessegeben kglmedet Datum Albae Juliae die octobris Anno 1608. Spect: ac. magn. dom. nrae frater benevolus Gabriel Báthory m. p.⁷

---

⁷ Ez a levél Báthory Gábor hiteles eredeti levele; fennmaradt maga kezeírásában. Mike S. úr gyűjteményében.

Mikor a fejedelem bejött, Imreffy látta, hogy a friss levegő egészen rendbehozta az elméleti állapotját.

- Nagyságod parancsolatjára abba nyomba jöttem - mondta Imreffy -, ahogy pecsétjét vevém...
- zavarodottan megállott, s úgy tett, s úgy forgatta szavát, mintha a fejedelem előtt valamit titkolni akarna.

De ez oly ártatlan volt, s a hideg után olyan jókedvű, hogy nem vette észre a mesterkedését. Erre ő magától folytatta:

- Hát iszen el is jöhettem könnyen... ami igaz, igaz... nem maradt híjunk Kolozsvárott...

A fejedelem odapillantott rá.

Imreffy tovább szurkálódott, a papirosokkal motozva.

- Nagyon javallom magam is, hogy Nagyságod Kendyt híjtassa, mert ha az ember egy tromfot elvesztett, másat szerez helyébe... Itt van az Nagyságod őszi levele, evvel bízást el lehet hívni Kendy uramat.

- Őszi levél? - kérdezte Báthory, aki már régen elfelejtette azt a levelet, de aztán ráismert a saját írására. - Írja meg neki kegyelmed, hogy hozza magával feleségét, mert kegyelmednek szigorú parancsolatja van, hogy odaadja a donációs levelet az Katus nevű rézágyúró, amit az ő felesége kapott meg, tüpénznek valónak.

Imreffy nagyon felmeresztette a szemét, visszaemlékezett arra a fecsegésre, amit Szászlóna felé folytata a fejedelem az urakkal... Nem szerette ezt az ajándékozást, mert ezt nagy recenzust fog kelteni az országban: de mit tegyen a cseléd... hallgat...

- Igenis... Jól teszi Nagyságod, hogy fejedelmi jogaiban másokat is osztogat, úgyszemint mások is gyakorolják már kéretlen...

A fejedelem megéreztte, hogy valamin piszkálódik, s rászólt:

- Mit zagyvált? - azzal poharat vett, s egy kicsit szájöblítésformán ivott.

- Bethlen uram!... - morogta Imreffy.

- Hugyan?

- Bethlen uram fejedelemnek képzi magát Kolozsvárott... Hogy éppen jöttemfele, nagy hangosan parancsolta ki a katonaságot a városból...

- Megbolondult az ember? - hördült fel a fejedelem.

- Hogy: holnap reggel pitymallatra egy fia katonája a fejedelemnek bent a várba ne legyék!

A fejedelem azt hitte, álmodik:

- Bethlen?...

- Valamit *főznek* a palotában...

A fejedelem lángvörös lett: a felesége.

Villámló szemekkel ordított rá Imreffyre: - De beszélj eszed bestye lélekadta rossz bocskora, mert meglapítom az agyad.

- Ha kettőbe metsz is Nagyságod, egyebet nem mondhatok, csak hogy a fejedelemasszonyt az egész város népe a palota kapuja előtt zsoltároskodva imádja, s térdre borulva, mint egy szentet, s Bethlen uram a katonaságot ki akarja tudni, mán hogy ki is rendelte a városból.

A fejedelem sötéten, vértódulásosan nézett rá, szinte a hév ütötte, aztán hosszú léptekkel járkálni kezdett.

- A fejedelemasszony megérdemli a dicséretet s dicsőséget - mondta fojtottan -, s Bethlen uram is tudja, mit csinál... Egyéb újságja nincs kegyelmednek Kolozsvárral?

Imreffy hallgatott, aztán szólt vontatva:

- Nagyságodtul engedelmesen bocsánatot kérek, de igenis hogy van, s pedig nagy: ma reggel befutottak Brassóbul a moldvai vajda követei, hogy az napra virradólag, mikor az erdélyi fejedelem fejedelemasszonyát várta Szászlónán: akkor éjca az olá vajda fegyverrel támadta meg... Ahelyett, hogy követit ajándokkal küldte volna az ünnepségre - haddal támadta meg a moldvaiakat, a fejedelem hív alattvalóját, s a moldvai gyermekfejedelemnek, anyjával együtt, menekülnie kellett... Brassóig meg sem álltak; ott éjszaka be nem eresztették őket, s reggel Fejér Mihály brassói bíró rögtön követeket küldött, moldvaiakkal együtt, hogy jelentést tegyen...

- Bethlenhez?! - kérdezte ingerülten a fejedelem.

- Isten őrözz! - kiáltott Imreffy - a követeket én fogadám, s mindjárt bezárattam őket a setét udvarba. Rajtam kívül más még nem tudja a dolgokat.

A fejedelem soká járkált, akkor így kiáltott:

- Bárhogy s mint, nekem reggelre ideteremtsétek Kendyt, Kornist s Boncidáról Bánffyt... A nagy Isten küldi ez dolgot nekem...

Fogta a serleget, fenéig itta. Az urak érezték: itt valami nagy dolog készül.

Egyéb azonban nem történt egyelőre, minthogy a bor újra megtette hatását. A fejedelem szemmeláthatóan elvesztette energiáját, ajka félrefitult, s a szavak hebetölve jöttek ki a száján.

Érezte maga is, s asztal szélébe fogózva, székkarján araszolva átevezett a pamlaghoz, s nehéz fejét újra leejtette.

Imreffyné, aki közben házi dolgok után nézett, bejött hozzá:

A fejedelem intett: - Ki, ki már...

Géczy s Imreffy összenéztek.

A fejedelem már nem törődött velük, Imreffy fogta az írószeres holmikat, s átköltözött a nagy szobába, az ebédlőbe.

Imreffyné ott akart maradni, de a fejedelem észrevette, álmos nagy szemeit rátámasztotta, s azt mondta: - Évuskát akarom...

Az asszony azt hitte, nem jól hall, s csitította:

- Elaltatjuk a fejedelem önnagyságát, lefektetjük a fejedelem önnagyságát...

- Évuskát akarom! - a fejedelem vastag, buja ajka, mint a litániában duruzsolta: - Évuskát akarom...

- Jójójó, csak aludjon a nagyságos kisbaba...

- Évuskát akarom! - csikarította fogát az ittas, s félő volt, hogy botrányt csinál. Nem is nyugodott meg, míg be nem jött a lány. Csíkosan szőtt, feketével tarka sávolyos abroszba volt burkolva, ijedt volt és kócos.

Egyedül jött. A fejedelem intett neki, szinte maguktól mozgó ujjáival, hogy dobja le a kendőt. A lányka szepegeve leeresztette; véres, kifakadt vérhurkák voltak a vállán.

A fejedelem mintha csak ezt akarta volna látni, talán homályosan visszaemlékezett a lány reggeli megkorbácsolására... mikor volt már az... feltámasztotta fejét, úgy nézte dermedő pillákkal:

- Vér... - motyogta - vvér...

Aztán valami káromkodó szavakat dadogott:

- E, boszorkány, híres bestye... sánta, koszos, tipertes boszorkány... - aztán intett - ereggy aludni...

Elkergette a lányt; aki nem ment messze, csak a kandallóig, onnan nézte iszonyodva és keserű szerelemmel, hogy a kedves fejedelem fejét elejtette, elbicsaklította, s felfordult szemmel már aludt is...

[VII]

Hajnalban, ahogy az ablakok elkezdtek kicsit világosra izzani, a fejedelem iszonyodva, hörögve riadt fel.

Azt álmodta, hogy dulakodott, verekedett, vagy mi is volt... Irtóztató rossz álma volt, meg akarták ölni. Átkozott kegyetlen álom, tüdejét szorították, s a kard hegye már torkán volt...

Érezte, mint hervadott színe, mint hidegült s merevedett lába, mint kékült keze, mint béestek s nagy kínok miatt kifordultak szemei, mint vonódott s keményedett homloka, mint feketült nyelve, mint hörgött mellye, mint fakadoztak könnyei, mint folynak hideg izzadási, mint fárad lélegzése... s akkor kiszakítja magát, s mégis felszökik az életre, mint a sárkány tarajára...

Szörnyű nagy lélegzeteket vesz, hév örömmel issza magába újra az életet.

Géczy volt: érzi, tudja, Géczy volt: az álom... Géczy emelte rá a kardot s döfködte oldalába, tüdejébe, torkába s szorította hosszú karjaival, hogy szinte beledöglött.

- Átkozott, nyilvánvaló boszorkány, lidérces álmnyomás... inkább laknám egy házban egy ebbel, mint még egyszer itten megháljak...

Törölte a hideg tajtékot homlokáról, akkor az ő mozgolódásaira s sóhajtásaira valaki elébe szökik, s ő nagy markaival megmarkolja a vállát, mire egy fojtott s iszonyú s fájdalmas sikoltás:

- Évuska!... te mit keresel itt...

A lány szipogva sír, s térdre esik az ágy előtt; a fejedelem ujjai maguktól eresztik el a pillanatban, ahogy felismeri a fájós testecskét.

Homályosan valami felverődik a fejedelem agyában: korbácsütésekről, amelyek vérbarázdákat hagytak a lányka fehér vállán, s nem tudja, hol s honnan... mikor s mért látta volna... de elfelejti már az álmot, s valami annál kínosabbra, az éberlétre eszmél...

Nem, még egyszer itt meg nem hálal, ebbe a setét boszorkány bűvös tanyába... s már Kolozsváron van, s már Szebenben van, már hadak élén áll, s szinte kiugrik az erős bundák közül, amelyekbe be van takarva... Csizma is lehúzza lábáról, ugyan ki mívelte, s mikor, ingujjban fekszik a medvebőrön, nadrágja azonban rajta van...

- Ereggy ki innen - mondja a lánynak nyersen -, eriggy a jányszobába, hagyj engem...

A kislány szepegve feláll, elmenne, akkor meggondolja, a kandallóhoz megy, felszítja a tüzet, s fával jó megrakja, aztán visszakucorodik a helyére, a kandallósarokba a tűcre, ahol ülve, szunyókálva húzta ki az éccakát... valami öreg nagy décbundába fülíg burkolózva.

A fejedelem észre sem veszi többet, feje fájdul, nagy gondban s nagy tűnődésben van.

Szeben várát ostrommal be nem veszi senki, de ha megveszi is, amiben nem kétkedik, sok idő és sok veszteség... Mikor a múlt esztendőben aratás után először volt Szebenben, még ma is érzi az ütést, szíven találta az irigység, mert a Székelyföldről jött, s amerre járt, az az ország mind el volt dülva, pusztítva, egy falu nem volt leégetlenül, kirablatlanul, mindenütt sírással folyt a vívát, s minden arcon több volt a szomorúság, mint az elevenség: de Szebennek nagy fekete várbástyái büszkén állottak, s mikor harmincadmagával bément, mert az átkozott szászok törvénye szerint még a fejedelem sem mehet be harmincnál több kísérettel a városba, hol magyar embernek sem házat venni, sem vásárlani, sem eladni, sem lábát csak be is tenni a városi tanács írásbeli engedelmé nélkül tilos: úgy érezte magát, mint eger a csapdában.

Hogy szét tudta volna rúgni azt a várost, mint kakas a szemétrakást, s látta a szászok arcán, hogy ezek félnek, reszketnek ezek, hogy felkeltik az irigységet maguk ellen... koncukat féltő ebek voltak, éljenüket foguk közül eresztették ki...

Átengedte magát a féktelen haragnak, amely elfolyt ereiben, s mint a tűz, csörgött minden tagjaiban.

Bárhogy s mint, de úrnak kellett lennie e városon.

E pillanatban nagyszerű idea.

A sípos!

Felpattant helyéből: *Szeben be van véve!*

A sípos! az olasz sípos!

Kacagott és tapsolt. Az olasz sípos fújja a szebeni piacon, a várfalokról odanéznek a polgárok a puszta mellől... A hajdúk a kaput kint a mélységből megrohanják... Szeben be van véve.

Soká nyitott szájjal, hangtalanul nevetett, és egész hasa zsiborgott.

- Nem, nem lesz jó mindent a hajdúkra bízni... Keresztessy Pál... az egy ördögkapitány... a lippai várdarabontokkal... az igen...

S hát Szebennek vége.

A szászok ki.

Pokolian viszorgott.

- Miért ne?

Mikor először volt Szebenben, ahogy kifelé költözött hadaival a várból, kedvetlen volt s már gyűlölködő: sértette a szászok szabadsága, magukba zárkózottsága, bántotta, hogy ennyire szabad törvényeik s rendjük van: mégiscsak hallatlan, hogy magyar ember házat, földet nem vehet köztük, s hogy a fejedelem maga is csak vendégképpen mehet be hozzájuk. Sértette, hogy: ez nem az övé! Ez nem az ő országa. Mi dolog az! Hát az erdélyi fejedelem csak rongyos vitézein, égett házú parasztjain, vedlett, kopott nemesein uralkodhatik, s velük fog harcolni az egész világgal: de ím, a gazdag s jó ruhás szászokkal nem bír? Ezek csak a maguk jószántából járulhatnak hozzá az ő kiadásaihoz?... Forralta, égette a vérét, hogy az országának egy-egy foltja ki van szakítva kezéből, s épp a kincsek, az ékszerek! „Mit kezdjek ez nyűtt mentével, ha a forgókat s boglárokat fel nem tehetem, csak ha az uzsorás egy avagy két napra kölcsönadja... Mit csináljak kertemmel, ha csak a parlagok s tarlok enyéimek, de a gyümölcsös kertek s a halastavak nem...” Az egész országot azért járta volt be, hogy lássa, érezze, az egész testében feligya a birtoklás gyönyörűségét; érezze, hogy ez az egész terület úgy az övé, mint maga a teste, a karja, s lábai; ruhája, s vagyona... Nem fért a fejébe, hogy nőtt, hogy történt ez, kik voltak ama balga fejedelmek, akik együgyűségből, tehetetlenségből, baromságból megengedték, hogy kiszakítva maradjanak s magukban nőjenek, hízzanak, éljenek a szász városok... De ahogy volt, volt, ezután ez másmint lesz: érezte minden idegében, hogy véget fog szakítani ez dolognak.

És ha tönkre fog menni, menjen tönkre.

Ha az egész magyarságnak jó, koldusan, szegényen s nyomorultan élni, legyen akkor koldus, szegény s nyomorult az egész lakosság: a szász is... Már otthon, árvagyerek-korában, Ecsedben, a parasztok csácsogása és sápitása közben hozzáedződött, hogy nem igazság s nincs rendjén, hogy az édes haza édes gyermekeit nyomorúságban, tudatlanságban s rabbilincsekben

tartja, de idegeneknek megengedi, hogy e bolond paraszt nemzet fölött jóllétben, díszruhában, vigadozó pofával tündököljön... Ő, ha már nem tudja egy csapásra megszüntetni a nyomort s felemelni a sötétségből a maga véreit, akkor legalább eltörli ezt az ordító ellenképét az ő életüknek: kimossa a szászság boldog hetvenkedését a nyomorúságoknak e siralom-völgyéből...

Csak ügyesen... csak okosan...

Mikor először járt Szebenben, előbb körüljárt farsangos útján, körül az országon, körül a székely hegyek völgyén, Csíkszéken, Udvarszéken, Háromszéken húzott át, s csak mikor a vígan indult s keserűen, fájó szívvel végzett út után haraggal csordultig volt, csak akkor ment be a fényes Brassóba, ahol epével és méreggel telt meg; s a hatalmas és komoly Szebenbe, ahol gyűlöletre s égő bosszúvágyra fordult minden indulata...

Akkor történt, mikor Szebenből kifelé jőne, hogy észrevette, hogy a város kapujából nem látszik a serege, a várfal alatti tízöles lejtő bokrai miatt... Ez mint egy tündéri villanás, egy fényes haditervet keltett benne... S most farsangon azért látogatott el Szebenbe, hogy bentről megnézzé a kapukat: a felséges csel számára, a mesébe való cselcsinálás kedvéért, amelyről még a saját süvegének sem mer beszélni, mert fél, hogy idő előtt elárulja...

Hiszen míg köztük volt, forrt az indulata, hogy megcsúfolja őket, hogy szétüssön köztük, s csak a jövő reménysége tartotta vissza, hogy uralkodjék magán s tisztességesen hagyja el forró indulataival mellett is a szászokat... Láncot vetett lázongó dühére, s mosolygott, mikor harapni szeretett volna, mert várt a holnapra: mikor mindenestül bekapja s lenyeli ez várat, polgárostól, törvényestől, s úgy fogja megrágni, mint a duránci barackot s mint a gyümölcs kemény magvát, kiköpi majd a híres szász statutumokat, privilégiumokat, törvényeket...

A sípos, a sípos!...

A sípos fog játszani a kapupiacon, míg az egész szász népség, s a várfalokról a szász katonaság, mind odabámul: azalatt kint a magyar sereg... No, de várjunk sorára... meg kell ezt gondolni, hátha kevés egy trufa, s még más is kell...

Végig se merte gondolni a gondolatot, annyira féltette; felpattant az ágyból, ököllel dörgölte fejét, kábult, nehéz agyát, aztán csizmát húzott, bundáját vállára vette, s kiment.

Az ebédlőházon kellett keresztülmennie; ismerte már az ajtózárat, s kinyitotta a nagy kapcsokat s tolóreteszeket, amelyekkel éjszakára, mint valami kis vár, el volt torlaszolva a ház bejárata...

- Hujhó - kiáltott kint a virrasztó, mikor az ajtócsikorgást hallotta, s ő viszonzta: hujhó...

A reggel jobban itt volt, mint az apró ablakokon át gondolni lehetett, az istállóban s a konyhaházban világosság volt, s mozogtak az emberek. A hó világosságát a felkelni készülő nap fénye már kavarta, Báthory teleszíjta tüdejét hideg, szúrós levegővel, s nagyokat itt a szabadságból s a közeli, távoli hegyeket felhabzsolta; úgy érezte, mintha most lett volna az övé végre az országa...

Csak addig volt kint, míg jól át nem fázott; félmeztelen állott a tornácon szétlógó bundaszárnyakkal, belőlről forralta az izgalom s a tűz...

Aztán hirtelen ráérezett a kegyetlen fagyra, összeborzongott, összekapta magán a bundát, s visszafordult, visszament a házba.

Az ebédelőház bűdös volt, s a gyenge világosságban látta az alvókat. A hajdúk ott feküdtek a lócákon, a karos ládákon, csak úgy bundába, csizmásan, fejükbe húzott süvegben, s horkoltak.

Csak aluggyatok - mondta magában -, jó farkasim, majd fogtok még paplanos ágyban nyugodni.

Mosolyogva gondolt a gazdag szászok szokásaira, akik este levetkeznek, s hálóimegben bűnak be a pelyhes, paplanos ágyakba... Erre kell nekik az erős várfal s a biztos törvény, hogy ilyen puhaságban fetrenghessenek... Báthory férfibbnek, keményebbnek, emberebbnek érezte magát, hogy elgondolta, hogy ő, mióta fejedelem, talán tízszer sem vetközött le este az alvás kedvéért: egy medvebőr, vagy egy láda elég, feje alá gyűrt kisködmön s magára rántott mente a legnagyobb hidegben is...

Az ő szobája meleg volt, a kandallóban nagy fáhasábok égtek, s ez jó volt... Körülnézett, s meglátta a kandallókuckóban a lányt. Elmosolyodott: ez olyan ím, mint a jó kutya...

- Vigyázol a tűzre, kis szógám? - mondta neki.

A lány kicsire gubbaszkodott, hogy valahogy ki ne verjék innen...

A fejedelem nem törődött vele: nagyobb dolgok forralták most a vérét, leült a kanapé szélén, s maga elé meredt...

Már szomjúsága is felébredt, bal kézzel kutatva babrált az asztalkán, s meglelte előbb a kardját, azután a kupát...

- Az egész várost kipusztítani!... Minden szásznak menni kell!... Elég sokáig éltek a jó hajlékokban s a gazdagságban, most menjenek ők szét a csíki havasokba, a fakalyibákba, s tanuljanak meg faragni, fát vontatni, kecskét legeltetni s éhkoppot nyelni...

Felvette a kupát, az asztalra tette, s visszafeküdt a fekvőhelyére, magára húzta a meleg bundát, s elvetve magát a kemény deszkán, a melegen gyűrődő nagy medvebőrön, dermedt testtel, lehunytt szemmel várt új gondolatot.

Hosszú-hosszú ideig feküdt így, míg csak meg nem világosodott. Közben szunnyadásig elmerült gondolataiba, anélkül, hogy aludt volna, de oly mélyen belekábult a tervezgetésekbe, hogy alvással felért a kábultsága.

Haditervet csinált, s végiggondolta az időt: a hajdúk felkészüléséhez, az országgyűlés összehívásához, a fegyveres felkelés kihirdetéséhez, a katonaság, a vitézi rend egybegyűjtéséhez idő kell. Ma február tizenhárom vagy tizennégy; két hét, három hét kevés erre, március eleje előtt ki tudja, bent tud-e lenni Szebenben?... Szeben annyira lekötötte, lenyűgözte, hogy Brassóval nem is bírt törődni... Pedig arra is rá fog terülni a vizes lepedő...

Kint csattogás, morgás, beszédek voltak. Visszahangozott a boltozatos szobák fala, aztán ő is felkelt, s álmélkodva látta, hogy a lány még mindig itt van, s most kábultan s mélyen alszik a kialvó tűz mellett: nyilván egész éjszaka virrasztott s rakta a fát a tűzre. Szegény kislány, szép gyerek... A válláról lecsúszott a kendő s a ködmön, s látszik a véres seb: csakugyan egy átkozott boszorkány az asszony: ily pogány kegyetlenül verni egy gyenge lányt... No, nem soká fogja már látni a bestyét... érezte, hogy most aztán örökre s tökéletesen szakított vele, nincs hatalom, hogy még egyszer egybefonódjék vele...

Míg készült s magát rendezgette, oda-odapillantott a leányra, de mely csudálatos, most ez nem volt neki leány: egy szegény gyerek volt, egy kis inas volt, egy kis ember volt...

A lány csak akkor ébredt fel, mikor Imreffyné bejött.

- Nos - kérdezte kimondhatatlan gúnnyal -, jól vígadott-e Nagyságod?

A fejedelem végignézte, hideg s ellenséges szemmel.

Nem szólt, s nem tudta maga sem, mért, Géczy jutott eszébe... Indulatosan intett, s kiutasította az asszonyt.

- Hm, be rátartós a lelkem - mondta az asszony, aki érezte, hogy valahogyan kitelt az ideje, s nem merte feszíteni. - Küldöm a Nagyságod mosdóvizét, no.

Géczyt az Isten küldte - mondta magában a fejedelem, s most érezte meg először, hogy Bethlen nem fog beleegyezni, nemcsak a szászok kipörkölésébe, de a háborúba se... Pedig a török szultán engedelmé nélkül hadat az országból kivinni nem lehet, s a török ez fene Bethlen tanácsa szerint igazodik: Isten küldte, vagy ördög küldte, ez a Géczy éppen jókor jött... Ez ki fogja a portán csinálni... Géczyvel szemben másképp érezte magát, mint Bethlen előtt, érezte az egyforma gondolkozást, a cimboraságot, előtte semmit sem restellt s nem szégyenkezett...

A dajka behozta a tálban a vizet, mert ő ezt az egyet el nem hagyta, a mindennapi lemosódást. Nagy tót csapott a szoba földjén, s kemény vászony kendővel törülközte magát...

Közben jött udvari inasa s a borbély. Hogy az idegen férfiak bejöttek, ijedten nézett a kályhasutra, de a lány már nem volt a szobában, észre sem vette, mikor ment ki, de örvendett rajta, hogy elment.

A hajdúk odakint nagyon morózusak voltak. Fejüket lógatták. Dolmányukat helyre ringattak, üstöküket tenyérrel ellapogatták, s ezzel megvolt a reggeli munka. Nagy András uram kint volt, s a hóban megdörzsölte kezét, Foktúi Máté sápadtan s dideregve húzódott össze, Csonka Bálint egy nagy turhát kiköpött, ennyi volt a reggeli tisztálkodása.

Odakint csengettek a konyhán.

- Mi az e? - kérdezte Csonka Bálint, a házidarabontot.

- Cipó - felelte ez vigyorogva. - Meleg cipó!

Értették, ez idők jó szokása volt, hogy a kenyérsütő mester, minden háznál, minden reggel egy-egy cipót sütött minden személy számára, aki a házban tartózkodott. Azzal kellett beérni egész napon át. A fejedelemtől végig az utolsó béresig ki-ki megkapta a maga cipóját.

- Ugyan szógám, hozd fel nekünk is az mi jussunkat - mondta Csonka Bálint a darabontnak, amit az jószívvel meg is ígért.

Később forralt bort kaptak a meleg cipóhoz; keveset törtek a kenyérből, a többit eltették a tarsolyba, mert meglehetősen szűkecske volt a kenyérbeli prebenda, takarítani kellett belőle az ebédhez meg a vacsorához is. Rövid időre kijött hozzájuk a fejedelem.

Most a fejedelem egész más volt, mint az este.

Mintha nem is ivott volna tegnap, friss volt s jókedvű, de rendkívül komoly, a szeme égett, az arca éle piros volt, s szórakozott volt beszédben, mozgásban.

Kérdezte s hallgatta őket. Ők szétvetett lábakkal állottak s makogva elmondták a hajdúvilág állapotját. Nagy a harag s a keserűség a hajdúnép között, mert hiába volt a Bocskai végrendeletje, nem kapták meg sem Kállót, sem a hajdúföldet. Hiába volt Imreffy uram tavalyi alkuvása is a császáriakkal, csak bitangjába laknak ők, s országfutóbolondjai, ahogy Nagy András uram dörmögte...

- Bizony nehéz az hajdúk élete, Nagyságos uram - szólt Csonka Bálint s szokása szerint maga elé köpött -, télen, nyáron kint a szabadban él a hajdúlegény a fűvellő helyeken. Most is mely nagy hó van, soká kell a marhával járni, míg fűvet kapar magának a hó alól. Sokat kell ám a farkasokkal küszködni, nem tudják azt a városokba lakó népek, mer a farkas a mi nagy ellenségünk, csak még egy nagyobb van annál is: a kóbor latrok, tolvaj, prébik, útonálló katonák, uram; most is, mikor az őszén a felhízott göbölyöket magam hajtattam a bécsi köre, rajtunk ütöttek a latrak: iszeng nem ütüllek ijed meg az ember, mer őket szétugratni a csak gyerekség, hanem osztán a megjesztett marhát egybeterelni, az a dolog...

A hajdút csak meg kell piszkálni, a hajdúból mindenkor ömlik a panasz, mert a hajdúk élete a legnehezebb élet a világon.

- Próbáljuk, próbáljuk, katonának állnak a fiaink, de ott még csak evesebb a soruk... A várbeli katonaság sora alábbvaló az erdei állatnál, az éhség kerget immár koldulni menni, ilyen szűk időben feleségünket, gyermekünket éhhel nem ölhetjük meg...

A fejedelem értette őket, hogy ez a háború után, a hadizsákmány után való kesergő vágy panasz:

- Nem kell félnetek - mondta a komor, vén embereknek -, olyan országokra viszlek én még benneteket, ahol tejjel virágzik a patak is.

- Nem is lesz Nagyságodnak, Nagyságos uram, fejedelmem, nem lesz Nagyságodnak soha panasz a hajdúkra, mer mánis úgy imágygák a hajdúbéliek a Nagyságod felséges nevét, hogy elébb imádkoznak az fejedelemhez, mint az istenhez, Nagyságos uram! - hálálkodott Csonka Bálint s leemelte süvegét.

Most, most lett ura az embereknek! Érezte, a markában vannak; s érezte, hogy soha még fejedelem szilajabb sereggel Attila óta nem indult hadnak: ezek az emberek, akiket Bocskai azért akart letelepíteni, hogy kiüsse a kezükből a kardot, ezek nem akarják megérteni az új időket, nem akarnak csahos paraszttá lenni, vér van bennük s erő, s nem kedvelik se a szántást, se a kapálást, de kedvelik a rablást és vérontást... Ezek mind egy szív, egy lélek fognak talpra szökni, hívni sem kell, csak engedni, hogy jöhessenek harcolni...

Volt köztük eleget, tudta, a hajdú nem gyűjt, se nem takarít; az a szava, hogy addig nem takarékoskodik a hajdú, míg másnak van falatja... Hogy fognak ezek rászabadulni a világra, úristen: a fejedelemnek a szeme lobogásában benne volt népek veszedelme, tüzek erdőzése, siralmak orgonázása.

De egyúttal a gazda megérezte a veszedelmes játékot s birtokát féltette. Mindjárt kereste az utat, hol s merre vezesse a hajdúságot, hogy a maga kertjének, a maga országjának ne árthasson... Mert ha egyszer betette a lábát a határon, azontúl a jóisten ha bír velük, vagy asse...

De csak várjunk a szóval; majd a szerződésben...

Nagy András is hallgatott; ez nem tárgyalás, nem ez annak a módja; tartogatta erejét s gondolatait.

A fejedelem kiment, a vitézeket nézte, míg a szobáját kitakarították.

Imreffy kísérte. Imreffy elmondta, hogy az éjjel a leveleket elküldte, s nagyon hiszi, hogy foganatja lesz, mert még tegnap megtudta, hogy az egész társaság Bánffyéknál van Boncidán. Ha a levél ott érte őket, akkor két avagy három óra múlva itt is lehetnek.

A fejedelem szórakozott s komoly volt. Az udvar közepén csak így szólt:

- Március elsejére megvehetjük-e Szebent?

- Brassót is, Nagyságos uram - mondotta Imreffy féltréfával, felelősség nélkül.

Nem beszéltek tovább, járták az istállókat. Mikor a másiktól is kijöttek, a fejedelem szólt:

- Megvenni, megveszem, de: megtartani!...

Imreffy csak ennyit mondott rá:

- Disszipáltassék... Szét kell szórni a népet belőle...⁸

A fejedelem szeme lobbogott: ez volt az ő gondolata is hajnalban, de azóta sok mindenre fordult már: ha szétszórja Szebent s a többi szászszágot, akkor ki fogja fizetni a nagy adókat, a tízezer aranyakat, beszolgáltatni a fegyverek garmadáit s mindenféle mivek s eszközök bőségét... A magyar jobbágysága csak termésével segítheti, a paraszttól nem lehet mestermunkát várni... Harcolt benne a lázadó s irigy magyar a szásszal szemben; szívesen szétszórta volna őket, hogy magjuk se maradjon: de a gazda megérezte, hogy még csak ennyi háborúba se foghat a szász céhek segítsége nélkül... Elfordult hát lelkében Imreffytől, s nem vitatkozott és nem tanácskozott vele...

De Imreffy felhasználta, hogy a fejedelemmel négyszemközt lehet, s elmondta, tegnap mi minden történt volt.

Míg a fejedelem úgy nézett az udvaron, bundájába burkolózva, mintha semmi nem volna benne, csak éppen nézi a vitézek jöttét s mentét, a lócsutakolást és jártatást, Imreffy elmondta, amit már az este kezdett volt, hogy megjöttek a moldvai követek, s mily nagy hírt hoztak...

A fejedelemben iszonyú düh lobbant. Serbán Rádul egy új Mihály vajdát akar játszódni vele szemben. Hírül adatta neki a napot, amely Erdély örömnapijának kellett lenni, hogy feleségét behozatta, s ez napon követeit és ajándékait elvárja... És Serbán Rádul ahelyett, hogy követeket küldött volna Kolozsvárra, ugyanakkor az ő fennhatalma alatt levő Moldovára támad, és megrabolja, és megüzi az ő protekciójában lévő özvegy vajdánét...

Nem szólt, de ebben a percben már tudta, hogy Szebent beveszi, de mihint beveszi, már lóra kell ültetni az egész hazát, és rajtaütni a gazon. Nem tűrheti, hogy a szomszédjában egy ilyen hatalom és vakmerés maradjon... Sem jobbra, sem balra szabadnak nem érzi magát, ha egy Serbán fegyverben s készen áll, hogy ellene pártot üthessen... Még ettől az is kitelik, hogyha ő a szászok ellen indul, fegyveres segítséget küld ezeknek... Meg kell törni a kígyó fejét, ott bent, odvában...

- Kancellár uram - mondta Imreffynek. - Öt vagy hat tanácsúr kell, akiket még a mai napon ide behozzál.

- Semmi sem könnyebb, nagyságos uram... Nagyságod már az éccaka parancsolt, hogy Kendy Istvánt behozassam... A Katus nevű rézágyú miatt...

A fejedelem tűnődve ment be a házba és Géczyt hívatta.

Géczy jött. A fejedelem az ablaknál állott, onnan fordult vissza. Mikor meglátta Géczyt, megütötte a szívét valami ijedtségféle, nem tudta mi. Ez az ember valami iszonyattal teljes vonzódást keltett benne. Úgy nézte, mintha valami veszedelmet nézne mögötte: a gonoszság, a ravaszság, a rokon- s barátgyilkosság töre villant ki mosolygása alól...

---

⁸ II. Fülöp „győzhetetlen armadiáját” 1588-ban semmisítette meg a vihar. „Afflavit Deus et dissipati sunt.” Ráfűtt az Isten s szétszórattak.

- Jól tudsz-e németek nyelvén? - kérdezte tőle.

- Tudok, Nagyságos uram.

A fejedelem hallgatott s gondolkozva nézte az arcát.

Ez bátor ember, ügyes fickó, ezzel végbeviheti, amin az esze jár. Hirtelen másra fordította:

- Nádor uram, hallom praktikál az én pápistáimmal... De ha ő paktál velük: én markomba tartom őket...

- Levél még nem had... Nádor uram sok levelet ír. Kit felségednek, kit Kendy István uramnak.

A fejedelem soká nézett Géczyre, de nem szólt. Ezt az embert mindenestől zsebre kell vágni, hogy hűséges legyen.

- Hol vagyon a feleséged, gyerekid? - kérdezte hirtelen.

Géczy újra nevetett, ezzel keresett utat, hogy meggondolja közben a választ.

- Az én szegény feleségem s két kicsi bocsom - mondta vontatva -, azok most testvéröcsémnél vagynak, Mágócsy uram önagságának várában. Munkácsban... Vagyon ott nekem derék kőházam, akit pénzemen vöttem, földjeim s rétjeim, asszonyfeleségem azon mívelkedik, hogy rendbetartsa, gazda nélkül, szegény, sokat törődik.

A fejedelem erősen a szemébe nézett Géczynek:

- Írj levelet feleséged asszonyodnak, s postán hozasd bé az országba... Neked adom tövisi udvarházamat, kinél derekabb ház Erdélyben nincsen. Vagynak hozzá szántók, erdők s hatvan jobbágy, malom s vásár is.

Géczy szeme tágra nyílt: Munkácson ő ugyancsak alárendelt állapotban van: itt most megnyílik az útja az emberek közé?... A fejedelem kegyéből, már van úri titulusa: máramarosi főispán, bár a megyét még pozsonyi útja s megbízatása miatt nem is látta, most mit tévő legyen: odahaza a nagy semmi, itt egy gazdag, szabad s uras jövő... A szíve dagadt; szegénységből indult ki, apja, anyja részegesen s condrában haltak el: s fiók, a törvénytelen gyerek, ahogy mindenki tudta, s maga is hirdette, a Magócsyak zabigyereke, most itt van egy pompás út fordulóján... Most aztán nem bánta, hogy nem maradt meg ispánnak Munkácson, bár sokan vetették ezt szemére, hogy mért van oly nyughatatlan vére; magyar főúri szokás lévén, hogy a bastardokat a grófok gazdaságba vették, s mint maguk vérének, nagyobb bizalmat és befolyást engedtek nekik, úgyhogy az uradalmak dolgát ritkán is intézték maguk az urak, hanem e szerelemgyermekéből kialakult gazdatiszti osztály. Géczy azonban nem tudott megmaradni a pontos, serény, engedelmes szolga, uradalmi ispán életében, hanem folyton zsarolta az apját, s az egész világot bejárta szerencse után. Mióta az öreg Magócsy meghalt, rossz dolga volt, mert a fiatal még igen ifjú, s a gyámok nem túrték az ő követeléseit... Ej, ha felvirrad egyszer a nap őréa is...

- Nagyságod parancsol: a szolga engedelmeskedik - mondta a szokásos mondást, amit mindenki szokott a fejedelem előtt.

A fejedelem kevés vártatva szólt:

- Akarom, hogy még mai napon levelet küldjön kegyelmed feleségeért.

- Oly sietős? - kérdezte Géczy.

- Sietős, mert sietős időket élünk... Kegyelmednek sebesen el kell mennie nagy parancssal, titkos parancssal...

- Értem, Nagyságos uram.

- Németek közé fog menni kegyelmed... - majd megérti a mai nap folyamán, hogy mit s miért... Nem akarta s még nem tudta kimondani, mit akar.

Géczy feszülten hallgatott. Gondolta, hogy Brassórol van szó:

- Ha kelletik, Weiss Mihály brassai bíró, úgy van kezeim közt, mint a viasz, azt formálom belőle, amit akarok.

A fejedelem hallgatott. Aztán ránézett, s azt mondta:

- Tudd meg, hogy oly főmagasságra akarunk vinni, uram, amilyen kettő sincs utánunk Erdélyben... De ha árulónk akarnál lenni, nincs az Istennek az a hatalma, ami tőlünk és kezeink közül megszabadítson...

- Csinálja velem felséged, amit akar - szólt simán Géczy -, életünket és vérünket Nagyságodnak kezeiben helyeztetjük... De mit is kelletik szólanom, nagyságos uram, egy szegény kis verebecske vagyunk, és mindent nagyságod kezétől várunk...

Ezt meg kellett érteni s el kellett hinni. Ez az ember olyan senki ma még, akinek sem inge, se gallérja ez nagy világon, hacsak Báthory Gábor meg nem szánja. Hogyne volna hűséges és odaadó szolga, mikor innen jöhet az szép élete, s nem fenyegeti semmi veszedelem... Akárhogy s mint van is, a fejedelemnek szüksége volt egy emberre - aki kicsit tovább lát az ország határánál, mert senkije ebben az országban... Imreffy János szűkfejű, mint egy komisz eb, csak kapar és harapdál a rossz fogaival... Bethlen Gábor pedig félelmes, mert magában gondolkodik, s túlságosan is tudja, hogy csak az ő kezéből jöhet keletről akármilyen... A többi urak senkik neki. Gyávák, mert sok bajon mentek át, s országgyűlésen megvoksolnak mindent, amit csak kíván, de nem eresztheti közel magához egyiket is...

- Hogy volna az, s hogy tudná meg kegyelmed - mondta hirtelen s óvakodva -, ha egy száz városba bémegyem, annak az ötven, avagy száz embernek a nevét, akiknek legtöbb érő vagyonuk van abban a városban?

Géczynek felvillan a tekintete. Ez az, ez, amire legjobban vágyik. Erre törekedik már annyi idő óta, spion és denunciáns lenni. Mit tud ő cselekedni, ha szabad kezet adnak neki!... Csak még eddig semmiféle fejedelmi személy erre neki becsületet nem adott.

- Nagyságos uram, méltóságos és felséges fejedelem, ebben nagyságodnak semmi gondja ne legyen.

A fejedelem újra másra fordította a szót:

- A nádor uram... Hogy gondolkodik felőlünk a nádor, ha mink háborúra gondolnánk?

- A nádor, nagyságos uram, a nádort felséged úgy tekintse, mint egy harapós ebet... Az egyszerre kétfelé csahol... Thurzó György ravasz és fekete ember... Szíve belsejével oly protestáns, hogy lélegzeni nem tud Luther nélkül, de a felséges Matthiás császárnak oly alázatos szolgája, hogy minden percen kész volna Erdély szabadságát lábai elé vetni... A nádor Thurzónak az az egy célja van, hogy Erdély szegény legyen és koldus legyen, és Erdély fejedelme vazallusa legyen a Császárnak... A nádortól felséged semmit ne várjon... csak egyet kíván, azt, hogy a Báthory Zsigmond szerződését megújítsa... Ennek kedvéért még arra is kész, hogy köszvényes lábaival eljöjjön lóháton, s felségeddel megtalálkozzék és kezeljen... De én csak úgy gondolom, hogy szükséges volna, hogy az erdélyi fejedelem elébb úr legyen a maga országában és a török felől is...

- Úr leszünk, uram, a magunk országában... Nagy megharagvások vagynak itt, uram... Az országban rendet kívánunk... A török felől pedig úgy gondolkodunk, hogy nem akarnánk megvadítani a fene tigrist, inkább féken tartani és békén... Ha volna emberünk s hívünk, akit erre elküldhetnénk, s aki Konstantinápolyban otthon lenne...

- Nagyságos uram... nincs Isztambulban oly basa, aki nekem barátom ne lenne... Tegyen próbát vélem Nagyságod, fejem elvesztése alatt vállalom, hogy minden parancsolatját a Divánban keresztül viendem.

A fejedelem úgy itta ezt a beszédet, mint a méh a mézet, ha frissen csöpög eléje.

Hosszú ideig tárgyalt Géczyvel, aki elmondta neki konstantinápolyi útjait, s néven nevezte a fővezértől kezdve az utolsó szubasáig mindazokat, akikkel oly jó barátságban van. Hallgatott s mélyen gondolkodott. Még nem adta ki magát s terveit, csak érlelte. Ezt a Géczyt nagyon szerette, hogy most s éppen ma került elébe... Hadak és támadások, nagy seregek és roppant győzelmek jártak elméjében... Indulni kell valamerre, s indítani kell, ha nem akar megfulladni a sárban... Örült, hogy végre egy igazi, neki való főkövetre tesz szert.

Kimondhatatlan öröm duzzadt benne: nem mert lélegzeni, hogy ki ne beszélje magából a roppant indulatot... Az Isten látja, mégis csak ő a fejedelem, s itt az fog történni, amit ő akar... Háborút, háborút... Mintha megfulladna ebben a soká nyúló télben, ha ki nem szállhat a mezőkre hadak élén... Nem arra kell neki a háború, hogy nyerjen, vagy a vant védje... csak arra kell, hogy dühét, erejét, fiatal lobogó fantáziáját kiterjeszthesse... Fejedelem, s ezt kell megtudja mindenki a világon...

Milyen jó, hogy az Isten így kezére adta az ürügyet: evvel az ostoba és galád Serbán Rádullal... Megvan, megvagyon az ok, már akár ki is dobolhatja... Nincs senki, aki kételkedjen benne, hogy neki jussa van a Serbánt s az olájt megfenyíteni... De útba esik Szeben, amit a vére kíván, mint páncélt... és útba esik Brassó, amit a büszkesége és sértett szíve fenemód kíván, hogy a Weiss Mihály bírónak vérét igya, komisz dög szász az epigrammáért... Azért a disztichonért sok szász feje fog porba hullani... Mert ő a fejedelem, s a szász merte száját a kúfalak megül rája tátogatni...

Lihegett és nagy lélegzettel fújta s csak fújta: mert ő fújhatja, ő a fejedelem...

Nem kell már itt semmi: dologhoz kell látni. Fegyver kell, és fene had, olyan, ami meg nem ijed maga árnyékától. Ez pedig nem az erdélyi nép, mert ezek gyengék és szegények, és folyton országgyűlés, örökké voks és dikció és oráció... Neki oly had kell, aminek rajta kívül senki nem parancsol. Neki farkascorda kell, amit fizetni is nem maga zsebéből fog, hanem a prédából, amit odavet nekik: nesztek, vigyétek, faljátok... gazdagodjatok a máséból... Minél jobban rablanak, annál jobban gyengítik az ellenséget...

Elfordult, az ablakon kinézett. Soká állott így, akkor hirtelen valami szorongás és rettegés fogta el, s hirtelen vissza kellett fordulnia, mert úgy érezte, valaki hátulról le akarja döfni...

Semmi sem volt. Géczy mosolyogva, boldog derűvel állott hátrább, mint akinek kisütött a nap.

Aztán közvetlen hangon, mintha már teljesen magához tartozónak tekintené, szólt: - Küldd be Nagy Andrást egymagát.

Géczy prágai módra meghajlott s frissen kiment. Nem bírt annyira uralkodni magán, hogy arcáról ne virítson a meglepődés, s odakint csodálkozva néztek rá.

- Nagy András uram ökegyelmét kéreti fejedelem urunk önagysága. Egymagát.

Nagy András nehézkesen mozdult. Imreffy sértődötten hallgatott.

Mikor a hajdúvezér a fejedelemmel szemben volt, az még mindig az ablakban állott, háttal az ablaknak, amely nem volt átlátszó, nem lehetett rajta kinézni, mert nem üveggel volt behúzva, hanem áttetsző hólyaggal, lantornával. A fejedelem úgy állott itt, hogy az arca sötétben maradjon, s a szemben állót világosan lássa.

- Nagy András uram - mondta komolyan -, mi régen ismerjük egymást, kegyelmed tudja, hogy én nem vagyok a sok szóbeszéd embere. Én azt kérdem kendtől, hány emberre ad parolát?

Nagy András, aki az este hatvanezer kardról beszélt, tűnődve nézett maga elé a földre.

- Nagyságos uram - mondta -, az a beszéd, hogy hát mire való nézvíst... Tudni kell azt - hun? merre? s mér?

A fejedelem hosszan, élesen nézett az arcába. Hallgatott.

- És ha én azt kegyelmeteknek ma még meg nem mondom?

Nagy András hallgatott.

- Az is lehetséges... Mer vagy a fejedelem fizet, vagy a föld népe...

- Csak mondja kend - biztatta a hajdút, s élesen vizsgálta annak a hidegtől, melegtől feketére perzselt arcát, amely olyan volt, mint a kordovány, nem ártott neki se szél, se jégeső; víz nem érte, csak ha eső verte, szemérem nem pirította, csak ha korbácsütés vágta.

Nagy András nem nézett szembe. Néha fel-felvetette a pillantását a fejedelemre, de csak épp egy villanásig, különben maga elé kalandozott, s lassú, tempós, higgadt szóval bötyögte, amit mondani hajlandó volt.

- Mer aztat kérdezi Nagyságod - mondta -, hogy hát mennyi vón a szálkard?!... Hát uram, Nagyságod, könnyű annak válasza: ahány s amennyi szám köből búzát ad Nagyságod előre ki: annyi szál kard pattan az födből ki...

- Búzát? - álmélkodott el a fejedelem.

- Mer nagy az ínség, nagy a szükség... Ha erdéli fejedelem őnagysága ötvenezer köből búzát béküld a hajdúságra, akkor ippeg annyi kard fog kiállani; ha többet: több...

- Ötvenezer köből búzát - mondta a fejedelem megdühödve. - Hogy gondolja kigyelmed?! Hogy én itt a magtárakból csak úgy kiveszek, szekérre rakatok ötvenezer köből búzát, s azt postán küldöm... Tízezer vagy húszezer szekeret rakatok meg búzával, állítok minden szekér mellé tíz katonát, avagy húszat, hogy az latroktól ment legyen ez szűk világban: vagyis küldjek bé nektek instanciával ötvenezer köből búzát százezer kísérvél, akkor tik felültök, s úri mód tíz- vagy tizenkétezren elsétáltok utánam, azt a lélekadta... így gondolja kend?

Nagy Andrásnak még a szeme se rebbent.

- Nagyságos uram, én Nagyságodat szómról megkövetem: nem kell késérő, sem tíz-, sem húszezer, sem ezer, sem ötszáz: rakassa Nagyságod szekerekre, a többi a mi dólunk.

- Azt elhiszem - kiáltotta magából kikelve a fejedelem -, rakassak szekérre ötvenezer köből búzát, nem is kevesebbet, ötvenezer köblöt! akkor aztán eljönnek a hajdúk, s majd elviszik; nem kell búsulni; elviszik ők szekerestül lovastul, még attul se félnek, hogy szerezzenek hozzája egy kis vágómarhát, disznót, récét, ezt azt, ami a körmük alá kerül... Hogyan is? avval kezdem-é az hadat, hogy először is fejemre gyújtom a házat? Nem úgy, lélekadta! hanem, ha egy szál hajdú beteszi a lábát földemre, parancsok parancsát hirdettetem meg, hogy mindennek kuttyakötelessége miszlikbe vágni még az lelkit is!...

Nagy András jól tudta, hogy ez így van rendjén, s hidegvérrel, éles gúnnyal vont vállat:

- Nono, ídes nagyságám, nem kell tüzelni, kár egy szót is vesztegetni... Nincs ebbe semmi... Jövő-menő ember vagyok én: ahogy gyűttem, el is mehetek: én nagyságod parancsolatjára mindenkor szívesen átgyűvök az országba egy kis reggeli cipóér.

A fejedelem forró lázban intett:

- Hagyja kend a cigánybéli nyelvelést! Tudja kend, mi mindenkor megértettük egymást!... Én megmondom kendnek, mit akarok, ki ellen és hol fogok harcolni, de esküszöm kendnek, hogyha kend nekem káromra s ellenemre tesz: isten istenem ne legyen: én kendet felkutatom még a bécsi császár udvarába, még a réti bokor alatt is, s evvel a tulajdon szablyámmal szegem fejét kendnek: értette?

Villámló szemét belemeresztette a konok hajdú mozdulatlan, apró fekete szemébe...

- Velem nem lehet se alkudni, se huzakodni: hadat viszek Moldovára... az olára... Értette kend?... Én kendnek adom Havaselvét... Azt kelmetek devasztálhatják, felszedhetik még a földjét is, ha kell, hazatakaríthatják. De nekem, az én Erdélyországomba, hajdú az én parancsom nélkül, lábát be ne tegye, mert ha kendtek még egyszer úgy megdőlják, mint az elmúlt esztendőknben, isten ne legyen az atyám, de én kendnek torkán leszek, s otthon maradtjaikat, még a csecsszopókat is, mind ebek koncára vettetem... Értette kend?

Nagy András, mintha széldöngicsélést hallana.

- Nono - dörmögte -, szóbul ért az ember...

- Én kegyelmedet kinevezem hajdúk főparancsolójának, Nagy András uram! de semmi packázást! ég roggyon le, föld szakaggyon meg inkább az alatt, aki szembeszegül... Most mondja meg kend, hány szál kardot hoz?...

Nagy András fejét leeresztette:

- Uram, nagyságos uram, Erdély vezérlő csillaga... ha én úgy mégyek haza az én népem elébe, hogy még egy véka élést se *ígérhetek*... engem az én embereim koncok koncára hánynak, s nem kell akkor Nagyságodnak fáradni az én megmetszetésemmel...

Báthory elérte:

- Ígérni!... - mondta higgadtan - ígérni!... Ígéretből még nem vagyunk szegények... Ezt azonban kincstartónkkal, tanácsunkkal, kancellárunkkal mind meg kell beszéljük... A mi erőnktől telik, el nem vonom kelmetektől... A dolog sürgős; Ma februárius tizenöt, s március elsejére Tergovistyébe kell lenni mind a hajdúságnak...

Nagy András hallgatott.

- Milyen utakon parancsolja Nagyságod?

- Átmennek kendtek a Kőrös vizeken, Maros vizen, egyenest Lugosnak: onnan a legkurtább úton ki az olá födre.

Nagy András fejét csóválta.

- Nagyságod nem háborút akar! Nagyságod csak *jót* akar!... De abbul nem élünk meg Nagyságos uram... Otthol az asszonyceselések, míg mink odajárunk, éhhel vesznek el, mind pulyástul, gyerekestül egybe... De még mink is, ha ez szegény éhholt utakon csavarogjuk el az havas időket... Nagy sor ez, Nagyságos uram...

- Ha otthon maradnak az emberek, a legnagyobb kenyérpusztítók, akkor több jut a gyerekeknek?... - kérdezte a fejedelem győztes örömmel, mert már tagadhatatlan, hogy fölébe került a hajdúkirálynak. - Ez mind nem én dógom: én kedteknek hadat adok, jó bőséges háborúval szolgálók: a többi, a hadak felültetése a ked dóga...

Aztán gondolkodva, keményen mondta:

- Tudja meg kegyelmed, hogy én kegyelmedet kinevezem nemcsak hajdúk főparancsolójának, de hajdúk főispánjának s tanácsombélinek is...

Nagy András, aki evvel régi követeléseit beteljesedve látta, egy percre elhallgatott...

A fejedelem elébe tartotta tenyerét:

- Csapjon bele kend, hány szál kardot paroláz le kegyelmed?

Nagy András lassan, vontatottan beletette roppant kezét a fejedelem hatalmas markába: a két kéz, a fiatal meg az öreg egyforma erős volt, egyforma nagy s egyforma férfikéz...

Úgy érintette egymást a két kéz, mint két életre-halálra elszánt ellenség, aki most méri, tapintja, próbálja egymást, mielőtt ökölbe vágva egymás agyának rontanának... Elhallgattak, mint ahogy elhallgat az ember, ha idegen jön be a szobába.

Imreffyné suhogott be; elszántan mosolygott, de a csönd, mint ellenség kelepcéje, megijesztette.

- Mit akar Nagyságod ebédre? - kérdezte kedveskedő módján.

A fejedelem szintén mosolyogni kezdett, de ez a mosoly álarc volt s védekezés:

- Kegyelmed számára van valamink, kedves - mondta hirtelen, s a kisasztalról felvette a boglárt.

Az asszony nevetve szólt:

- Felvarrjam? - s nézegette a gyönyörű kis ékszer.

- Csináltass magadnak belőle másfát...

Az asszony nagyon megörült, mintha minden baj elmúlt volna; ez a kegy, hogy neki adta, hogy rágondolt, hogy foglalkozik vele, hogy nem utálja, ez a szívébe nyilamlott s mindent, mindent elfelejtett érte...

- Mit főzzek én ezért Nagyságodnak, kegyelmes uram - mondta szerelmes boldogsággal, a komor, oda sem figyelő, magában tűnődő hajdúvezér előtt.

- Lásd el a vendégeidet!... Ebédre tíz avagy tizenkét evő jön, úgy lehet...

Az asszony megütődve hallotta, de ennek sem volt keserű íze, a fejedelem kegyének új megnyilatkozása a tegnapi s mai történetek után, ez nagyon megvidította.

Mikor kiment, a fejedelem befelé mosolygott: megérezte, hogy: a színes képmutatásnál s az ajándéknál nagyobb fegyver nincsen.

[VIII]

A kolozsvári udvarra Bánffy Pál jött meg a legnagyobb bandériummal, azért úri szerencsájének tartotta, hogy a leggazdagabb négy-öt urat meghívja magához Bonchidára, mikor a fejedelem oly botránykozva megszökött reggelre.

Ugyanis a lakodalom öröme senki le nem feküdt akkor éjjel, hanem mind hajnalig virrasztottak, bor és muzsika mellett. A katonák is mind bent maradtak a városon, és az utcán járták a táncokat, karikába fogódzva, és bort kaptak hozzá a szilágysági ajándok hordókból.

A bonchidai kastély kicsinyke volt, így úri mód volt benne, hogy senki mást magával ne kérjen, csak Kendyt, a két Kornist: az öregebb Boldizsár feleségével, György rideg, egyszál ember, Kamuthy Farkast az új feleségével, akit második asszonynak most vett csak egy hete, egy tizenhét esztendő kis csendes barna ünöcskét; ezeket már azért is, bár Farkas urammal ortályoskodtak a mócsi birtok miatt, de hogy a pápisták el ne hatalmasodjanak, Kendy s a két Kornis katolikus lévén, meg még Kapy Ákost, hogy a kálvini felekezet teljes legyen.

Így mulattak keresztül újra két napot, s volt elég megbeszélni való, hova lött a fejedelem s Imreffyné... Csak Súlyomkőt gyanakodták, s jó leső vadászokat küldtek ki, megtudakolni, csakugyan ott vannak-é. Mert mi lehet más úri s felettébb való érdekesség, mint a fejedelem urunk nyomát lesni.

De már az asszonyokat nem bírták tartani, mind haza vágyakozott s éppen fel is voltak készülve, hogy reggel induláskodnak, mikor megjött az Imreffy levele.

Éktelenül fel voltak háborodva s módfelett. Nagy csodálkozás volt, hogy beste Imreffy merészkedett egy Kendy Istvánt magához meghívni, ha még akkora öreg ágyú volna is a prezent, Katus rézágyú... De hát a fejedelem csakugyan ott vagyon?...

De meg ha igaz, ami a levélben van, hogy két nap óta Kolozsvárott oly dolgok történtek, amit tanácsurakkal kell közleni... Kendy István el is gondolkodott efelett... csak Bethlen Gábor ellen mehet ez... Bethlent Kendy s Imreffy gyűlölték... emiatt csakugyan muszáj megtenni a vizitát, nem is tanácsos elmulasztani, ha a fejedelem jelen legyen, mert a fejedelem önagyságának ellenére tenni isten őrözz.

Úgy határozták hát, hogy elindulnak a szánakkal, de a súlyomkői ház előtt a dámák ki se szállnak, a tanácsurak bémennek, s ha van fejedelem, igen, ha nincs, tovább.

Kapyék elillantottak, még a levél előtt. Ezek jól jártak, hazamehetnek s lefeküdhetnek.

Ők azonban, négy úrasszony s öten urak, szánakba ültek, s elindultak Súlyomkő felé, lovas sereg előttük s utánuk.

Roppant farkasbundákba voltak bécsavarva, s a kellemes csípő hideg az orrokat egészségesen megharapta, s takarták a dámák a párásan permetezett szőrbunda prémjébe. Jólesett a sok bor és mulatási gőz után a friss hideg.

A súlyomkői vár alháza úgy volt építve úttal, hogy be kellett hajtani a tágas kerített udvarba. Ország útja nem ment tovább, csak az udvaron át. Se ellenség, se barát, el ne kerülhesse a régi Szentpály úriházat. Ott az urak kibontakoztak s méltósággal leszállottak s egy perc múlva már fordultak az asszonyaikért, mert ott várta őket az udvar fejen Imreffy és Imreffyné s a fejedelem nevével instálta a társaságot. Ki kellett az asszonyoknak is szállani. Majd meghaltak, hogy nekik az Iffjú Kata házában kell vizitát csinálni.

De csak bementek hát a tornácról az ebédlőházba... A tágas nagy teremben, a belső sarokban hatalmas kandallóban égett a tűz. Roppant fáhasábok percegtek s ropogtak, s akörül a hajdúvezérek, akik nem akarództak felállani a nekik váratlan vendégek miatt... Géczy is ott volt, s úri könnyűséggel jött előre, s várta, hogy megmutassa magát...

Az urak, úgy bundában s a dámák szintén felső prémköpenyeikben állottak meg a meleg szobában, s a világért senki le nem tette volna a felsőt, úgy állottak, mint valami kis ideig tartó várással, s topogtak, mert a hideg a csizmákba egy kicsit minden lábzsákon át is beszivárkodott.

Imreffy engedelmet instált, és bement jobbra a fejedelem szobájába.

Ők magukban maradtak, s Kendy haragosan nézte az előre törléskedő Géczyt, akit csak azért sem tűrt, mert tudta, hogy ez a fejedelemnek felsővidéki ispiónja.

Az asszonyok közt Kornisné volt a leganyásabb és jóságosan gyűjtötte maga köré, majdcsak mint lányait, a három fiatal asszonyt. Mióta a fiatal fejedelem volt az úr Erdélyben, azóta nagyon megváltozott a főrendek társasága. Csak fiatalok s különösen csak fiatal házások kapták a legfőbb tisztségeket. Kornis Boldizsárné is fiatal, de mégis már három gyermeke van, míg a többi három még mind gyermektelen.

Imreffyné tessékelte nagyon őket, hogy jöjjenek be a balfelől ő szobájába, de az asszonyok érthetetlen makacsságból nem akarták uraikat elhagyni, inkább itt összebújtak, s csinálták, mintha Imreffyné nem is háziasszony lenne.

Az uraimék is úgy vették, hogy a jelenlevő hajdúk nem számítanak, s összehajoltak és vártak, Kornis Boldizsár különösen felfűjta tokáját, mint egy kanpulyka, mert megismerte Nagy András hajdúkapitányt, aki tavaly éppen őtet felverte Szolnokon túl, mikor a budai basának az ajándékot vitte. Kifosztotta őt a hajdúk főkapitánya, vagy az emberei, s hiába izent rá, nem adta vissza, amit elrabolt, s most mégis itt kell véle találkozni a fejedelem urunk várásában. Nem hogy szót váltson vele, inkább szeretett volna rárohanni a vaddisznóölő késsel.

- Magam is véletlenségből vetődtem ide - szólt Géczy, s úgy tett, mintha semmi köze nem lenne a hajdúkhöz. - Fejedelem urunk őfelsége parancsára jöttem.

Az urak Géczyt kénytelen-kelletlen elfogadták, a fejedelem miatt, de oly hidegek voltak, s úgy tartották magukat, mintha tetves volna az úr. Géczy azonban igyekezett ezt észre nem venni. Ismerte már az erdélyi módot, hogy itt az urak mind egyig úgy vannak egymással, mint a külön-külön csordából való farkasok.

Csak Kamuthy Farkas volt vidám, ahogy mindig lenni szokott. Most tudta, mi baja ezeknek az uraknak: kálomista hajdúkat orrintanak, s nagyokat röhintett, hogy jó helyre kerültek misemondó uramék.

S csakugyan, a hajdúk megismerték s megsúgták egymásnak, ki ez a három katolikus. Foktői Máté oly vérbenforgó szemeket is vetett rájuk, mint a baziliszkusz. Tekintetével akarta felperzselni őket. Csonka Balázs flegmával nézte a pápás urakat. Nagy András, aki már aláírta a fejedelemmel a szegődéslevelet, most már azon gondolkodott, hogy s mint lehetne mégis vargabetűt csinálni s bójönni egy kicsint erre a hazára; nagyon egészséges lenne meglátogatni ez úri főnépeket...

Géczy, mint udvarokban jártas ember a legújabb pletykával kedveskedett.

- Nem tudom, hallották e nagyságotok, nagyságos asszonyaim, hogy Mágócsy uram özvegye átugrotta az ura sírját?

Erre mindenki odafigyelt. Mágócsy Ferenc, Munkács ura a múlt év őszén halt meg. Még Brassó ostroma idején ő volt a felvidéki vicegenerális. Hogyne ismerték volna, a társaságba tartozott. Nagyon hamarnak találták, hogy Dersffy Orsolya már férjhez ment volna. Mindnyájan nyitott szájjal figyeltek oda, s bármilyen ellenszenves volt is, aki a hírt hozza, a dolog nagyon érdekes volt.

- Ne mondja kegyelmed - szólt Kornis Boldizsárné.

A többi asszony csak ajkbiggyesztve nézte, s várta a hírt.

- Ó, s nagyságotok még nem hallotta volna?... Eszterházy Miklós...

- Ki az?

- Egy udvari hadnagyocska.

- Ugyan ugye?

- Ó, nagyon érdekes volt. Most történt január elsején a várban... Az úgy esött, hogy szokás Munkácson is, mint másutt, hogy újesztendő napján köszönteni jön a várnép, s akkor az úr megajándékozza őket... Itt is, és csakugyan a nagyságos asszony önnagysága nagyon kegyes volt és minden udvarinak valami ajándékot adott. Kinek egy tört, kinek egy poharat vagy köntöst, vagy más ruhabélit, vagy bort s cukort és így... Már mindenki megkapta a magáét, s volt ott egy jóképű hadnagyka, Miklós úr, s ez nem kapott semmit... Hát kérem, nagyságos úrnőim, mikor vége van a köszöntőnek, előlép a hadnagy, s azt mondja, hogy ő elmegy... Mért? Mért?... Mondja: én is megérdemeltém volna valami ajándékot, ha más megérdemelt... No, mondja Mágócsyné nagyságos úrasszony, ha neked adom a kezem, meglelégszel-é?

Mindnyájan felszisszentek. Az asszonyok nem nevettek, annyira meg voltak lepve. Mágócsy Ferenc a leggazdagabb főurak közé tartozott a felső vidéken, és Dersffy Orsolya szintén oly gazdag.

- Ki az a hadnagy?

- Senki, egy ismeretlen fiatalember. Már nem is oly fiatal, harminc felé jár. Eszterháznak híjják. Eszterházy Miklós. Nincs egyebe, csak a kardja.

Az asszonyok végre nevetni kezdtek. Nagyon különösnek és csodálatosnak találták a dolgot, mint a mesében.

Géczy ismerte a törvényt, hogy semmivel sem illik túl soká foglalkozni, s az urakat is mulattatni kell, nemcsak az asszonyokat. Ezért átcsapott a másik oldalra s az urak felé fordulva mondta:

- Alig várom, hogy az híres erdélyi agarakat meglássam. A felföldi uraknak már agaruk nincsen. Bocskai uram őfelsége agarászi egyet se hagytak belőlük. Ami van, az is mit sem érő, csudálva beszélnek, hogy erdélyi uraimék nemcsak nyulat, hanem őzet, szarvast is fognak az agarakkal.

- Medvét! - vetette oda dicsekvéssel Kamuthy Farkas - medvét, uram! Farkast, medvét, a csillagát neki! Kendy Imre is a múlt nyáron kölyökmedvét hozott be az agaraival, Sennyei Pali meg farkast üzött velek, s le is fogatta a rusnya férget, most a farsangon.

Ez egy olyan téma volt, hogy az erdélyi urak nem bírták el hallgatással, Kornis György is beleszólt, ez még gőgösebb volt talán az öccsénél is, de formátlan, vastag, kövér pófájú s kis orrú ember:

- Szarvast, farkast, rókát, őzet, nyulat egyaránt fogdostatunk, űzetünk velek, sőt láttam oly agarat, aki személy szerint elfogta a hiúzt.

- Farkast, medvét, hiúzt! - mondta Géczy túlzott álmélkodással, s boldog volt, hogy sikerült az urakat belevinni a diskurzusba - nálunk bizony inkább csak nyúlra tartják az agarat.

Hirtelen nem tudta volna megmondani, hogy hol van az a „nálunk”, de persze belejátszotta magát a felsőmagyarországi urak körébe, ahol még sokkal inkább túrt s lenézett ember volt, mint itt, de ott meg erdélyinek játszotta ki magát.

- Csizijó e! - ujjongott Kamuthy Farkas, s a tenyerével csapkodta boldogságában a csizma szárát - lélekadta, kétféle agarunk vagyunk nekünk: egyik az nagyvadra, másik az apróvadra!

Még a hölgyek is megelevenedtek egy parányit, egy csoportban álltak, elhúzódva sértőn Imreffynétől, s mindnyájan inkább az urakat figyelték, mint hogy a háziasszonnyal beszélni kelljen; büszkék voltak az erdélyi dicsőségre s szerették, hogy ez a magyarországi így el van ájulva.

- Feleségem, Poltháry Soós Fruzina asszonyom - mondta Géczy, túlkiabálva őket kellemes éles hangján -, Révay Péter urammal igen jó sógorságban levén, mert Révay Péterné Forgách Mária, és az öccse ura, trencsényi főispány Révay Ferenc uram felesége Forgách Zsuzsanna, a világszép asszony (csak az urával rosszul él), Poltháry Soós anyátul valók...

Kendy Istvánné, a szép és jéghideg Csapy Susa odanézett, mert ők a Poltháry Soósokkal közel atyafiságban vannak, s most először méltatta Géczyt pillantására.

De Géczy, aki ezt igen jól tudta, s épp ezért szúrta közbe, a legnagyobb nyugalommal folytatta a csevegdélést:

- Sokat híjtak vele agarászásra, de azért nem is ez: hanem az prágai agárversengés! az volt a legszebb, amit agártul láttam...

- Mikor halt volna meg Mágócsy uram? - kérdezte Kornis Boldizsárné, aki nem tudott belenyugodni csak egy-kettőre a Dersffy Orsolya dolgába -, nekem úgy látszik, csak most hallottam halála hírért, Karácsony tájba.

- Október huszonnyolcadikán betegedett meg a szegény úr - szíveskedett Géczy -, csak hirtelen, semmi baja nem volt, s életének virágjában harmincnégy éves korában, november huszonegyedikén meghal, és újesztendő napján felesége megprezenteli Eszterhás úrfit magával és az egész Mágócsy és Dersffy birtokkal, Munkácsról Zólyomig... Csak az egy Thurzóknak van még ennyi birodalmuk.

- Ez nagyon hamar volt, ez páratlan hamari dolog - néztek össze az asszonyok, s annyira meg voltak illetődve, hogy még nevetni sem tudtak.

- Én ismerem ezt az Eszterházyt - mondta Kendy István -, Illésházy nagyságának, a régi nádornak keresztfia és öccse volt, s mikor visszatért az Anyaszentegyházba, azt mondta neki Illésházy úr: Öcsém, neked adom Trencsén várát, ha újra kálvinizálsz. S nem tette.

- Pedig Mágócsyak, Dersffyek kálvinisták.

- Már az Orsolyácska nem - szólalt meg Géczy. - Eszterházy Miklós rögtön jezsuitát hozatott neki, s azóta meg is fordították a vallásában.

- Istennek hála - szólt keményen Kendy, éreztetve katolikusságát. - Mágócsyak ősei is mind katolikusok voltak.

A hajdúk tovább ültek, s nemigen értették, amit a társaság beszélt, de Foktői Máté, a prédikátor, mint egy vadat álló eb, felszúkkolt erre a szóra:

- Óh, Úristen - rivallta el magát -, meddig tartod vissza haragod tüzét?

Csönd lett. Senki sem nézett oda, csak Kamuthy Farkas nevetett nagyot.

De Géczy nem hagyta:

- Nagy becsőletes versengés volt pedig az is, egy sarampó volt felállítva, s a megett az agarak, belül. Kürtszóra voltak kaptatva... De elébb azt hagyom meg, hogy: az dámák mind ott voltak a versengésen, mert odafent az impériumon az a szokás, hogy a dámák minden udvari mulatságon jelen vagynak, nem ülnek ám otthon a suton, hogy mind csak süssenek, főzzenek, szőjenek s fonjanak; hej, a legszebben felöltözve mennek az urak multságiba, s itt is: magasra csinált létrás állásokból nézték, legalábbis kétszázan, a versengést... No a pecérek, mind egyforma ződbe öltözve, tiszta ződ az egész ruházat, csak a saru s a főre való barett sárga, mint a tengeri fűtyülő madár színe... Hát mondom, felvonják a sarampót...

Kamuthy Farkas ingerülten hallgatta s belevágott:

- Kézen vótak az agarak?... Kézen vótak-e? vagy csak úgy vótak?

Géczy, aki nem volt jelen ezen a versenyen, csak elbeszélni hallotta, ezt nem tudta, hát azt mondta:

- Tudomány agarak voltak! Bédresszirt főagarak.

- Jól van, de kézen tartották?

- A sarampón belül vótak.

- Igen, de az isten, istened ne legyen, kedves komám, kézen vótak?

- Há mér lettek vóna, ha sarampó vót.

Kamuthy Farkas nagyot csapott újra a csizmaszárára, s hatalmasat, harsogósan röhintett:

- Kutya farkát se ér az egész: az agarat nem úgy kell tartani, mint ökröt az vásárba, sarampó megett: kézen kell tartani!

- Hogy lehet kézen tartani huszonnégy agarat - indulatoskodott Géczy.

- Huszonnégy milliomot is, komám! Nem az agárra bízunk a kürtszót, hanem az pecérre; Gyere csak, gyere Egerbegyre, s láss csudát... Agáreresztő szíjjal, ugye Nagyságod? - s tele szájjal kacagva fordult a belépő fejedelem felé.

Mindenki a fejedelemre nézett, Kamuthy üvöltő vidámsággal folytatta:

- Így tartom e! Párba az idesanyja ne legyen vele, vagy pórázon két párt, s ahogy a jel adódik, egyszeribe csak egy rántás, s neki a vadnak!... ez döfi. Ez embernek való öröm... De azok a plundrás veszett nimetfélék, baromállat az mind az agárho!...

- Annál jobban ért ahho Bethlen főkapitány - mondta Kornis György -, agarak kommandánsa volt Zsigmond fejedelem udvarában.

- Most meg a székelyeké - vágott vissza élesen Kamuthy Farkas.

- No isz, a nem szégyen.

- Mit kell emlegetni, hogy agarak kommandánsa vót.

- Csinnyán - szólt a fejedelem, megvédve Bethlen Gábort.

Géczy sietve el akarta simítani a kínos szóváltást, és a fejedelem kedvéért röviden rekapitulálni akarta az agárügyet, s szokott udvariasságával deferált:

- Nem akarom tanétani Nagyságotokat - inkábbhogy azért gyöttem bé Erdélbe, mert itt vagyon az vadászatnak, agarászatnak igaz paradicsomföldje.

A fejedelem nem ügyelt az urakra, hanem az asszonyokat nézte, s nyitott buja ajkai, mint a vadat álló ebé, lefittyentek, s szagot álltak, orrlíkai tágultak, s szeme nedvesen izzott, négy új s gyönyörű fiatalasszony volt előtte. Csapy Suskát már úgy nézte, mint magáét, hogy ím, ily hamar megjött az édességes tiszta fülecskéjeért kapott donációs levél után...

Sorra megfogta a kezüket, szót se tudott szólani, csak nézett, s egész testében, arcában, feszült, lecsapó, ragadozó mozdulásában, benne volt a leső sólyom készsége, aki a levegőben egy pillanatra megáll, kóválygás után, hogy melyre hulljon le az alatta kerengő galambocskák közül...

Az asszonyok megéreztek, s a szívük kéjesen elzsibbadt a gyönyörtől, mert ellenállhatatlan volt a Báthory Gábor szívödölesztő bátorsága; Csapy Susi vékony fejér kezét odahagyta, s az arca ijedten tündöklő lángszín lett, s fejét meghajtva, úgy fogadta a fejedelem köszöntését, hogy kigyúlt, mint a rét a hajnali napsütésben.

De Bánffy Pálné is lázba gyúlt, sőt a derék Kornisné is végigborzongott; oly csudálatos mód tudta művelni a fejedelem a dolgát, hogy mindenik asszony csak magára s csak saját magára vette minden hőségét és szíveszerelmét, vágját...

- Gyere má tézis, Kata - kiáltott Kamuthy a feleségecskéjére, aki oldalaslag állott -, ne szégyelld magad, mutasd meg, kiskivagy.

A ripők szóra a fejedelem odanézett a negyedik asszonykára, kit eddig számba se vett, oly homályban állt, s ismeretlen volt, Kamuthy csak most vette második feleségnek, a múlt héten Mojzes Katát. A fejedelem ajkai megdermedtek, s a szíve görcsös ütést kapott: egy alig kivirult, szinte harmattal begyöngyözött, édes ifjú barna nőcske állt előtte.

Abban a pillanatban halálosan beleszerelmesedett.

Itt ő volt a megtámadott; a szíve dobogása megállt, s szerencse, hogy setétben s ablakoknak háttal volt, mert most mindenki meglátta volna rajta az elváltozást.

De senki se figyelt rá, mikor megfogta az asszony nem kicsiny, de meleg s puha jó kezét: mindkettejükön forró lázak rohantak keresztül.

Csak Imreffyné, aki hallgatva állott az asszonyok között, lett sápadt, s a szemére lehullott a szempilla, mint koporsófedél: ő volt az egyetlen, aki látta, tudta, érezte, mi történt.

- Isten adta Nagyságtokat hozzánk - mondta a fejedelem, s úgy állott középütt, oly nagy, amellet oly ragyogó s nyájas volt, minden szem rajta függött, s érezni lehetett, hogy ez valóban a fejedelem, aki itt mindenekkel bír.

- Bizony nem mondhatjuk, hogy ez szerencsét reméltük volna - szólt legelőbb Kornis Boldizsár, akinek a legtöbb szabadott -, nem tudtunk Nagyságod itt való lételéről.

- De pedig milyen jó, hogy kegyelmetek betoppantanak, immár bízom szerencsém csillagában - s titkosan mosolyodott.

- De visszük is Nagyságotat magunkkal - mondta Kendy István.

Imreffy idegesen mozdult meg.

- Ebédre Újvárbán várnak - szólt a férje pillantása után, Kendyné.

A fejedelem úgy pillantott oda, mintha váratlan volna a fiatalasszony szava, s melegen gyönyörködte a kis zavarát.

- Ne fussanak Nagyságuk - szólt Imreffyné kissé gőgös-mézesen -, szegénységünkől is kitelik egy s más.

Ha a fejedelem nem szólt, olyankor valami fanyar izgalom, feszültség volt köztük, csak addig voltak egy úri társaság, míg a fejedelem személyes varázsa kötötte össze őket, különben feneketlen gyűlölet vetett köztük ellenséges sáncot. Erdélyiek voltak, urak.

- El, el, elmegyünk - mond a fejedelem széles és nyílt nyájasságával, mindnyájuk felett szinte széthintve a kegyeket, mint egy fiatal nap -, csak előbb örvendek, hogy együtt vagyunk!

Jelt adott a kancellárnak, aki száraz módján előre lépett s nyekegve de szapora szóval szólt:

- Megvallom, hogy nincs módom, kedvek ellen megtartani kegyelmeteket, de hasznos és szükséges, hogy Isten egybevezérlette ez kompániát, mert az országról kelletik beszélni... Kérem azért az urakat, uraimat, mint őfelsége tanácsát, hogy a benyíló házban pár percenetre egybegyűlni méltóztassék, hogy referátumot tehessek az ország fontos és súlyos dolgairól.

Annyira biztos és kényszerítő volt a szava, hogy mindenki fontosnak s elkerülhetetlennek érezte.

- Ej, rázzuk le magunkról ezt a kis alkalmatlanságot - mondta a fejedelem, újra sorra bókolv a dámáknak. Mikor Kamuthynéra kellett néznie, szemét lehunyta, s pillái közül itta fel az asszony csudálatos gyermeki szépségét, de nem akarta kimutatni, hanem inkább oda menekült a tekintete s az érzése, ahol biztonságban volt, s Susikához szólott és őt becézte:

- Hogy érzi magát, édes atyámfia, ez mi országunkban? - mondta, s hirtelen meg is fogta az asszonyka kezét.

Susi fülig pirult, s kezét vont, nem akarta engedni, de a fejedelem óriási tenyerében elveszett a keze, mint egy gyermekkéz. S a fejedelem, érezve e vonakodást, annál támadóbb lett, s játékból az asszonynak tenyerét vakarintá. Pedig hiába nézett úgy rá, s hiába árult el az egész világ előtt nem lévő forróságokat, ez az egész csak védekezés volt a másik asszony, a Kamuthyné bűbája ellen, amely úgy sütötte s perzselte, hogy sem holt, sem eleven nem volt.

Kendy István fakó olajbarna arca még egy fokkal fakóbb s ónosabb lett. Kezét kardjának markolatára tette; nem markolta azt, de nyomta, lenyomta, hogy a kard hüvelyé hátul a hosszú mentét magasra emelte. Mély lélegzetet vett, s szédület környékezte az agyát.

- Noshát, gyerönk - mondta a fejedelem, s eleresztette a Susa kezét, aki tizenhét éves ifjúságában úgy állott, mint akit súlyos inzultus ért, lángoló arccal, lihegő kebellet, főve, forrva, teljes izgalomban.

A fejedelem még annyit szólt:

- Aztán mulassanak jól kemetek, húgaim-asszonyomé, míg mink odabent ez nyomorúságban senylődünk.

Nevetett, s mindenki vele nevetett.

- Ez lator elveszt bennünket mind országhostúl - morogta Kendy István Kornis Boldizsárnak.

Bent a fejedelem leült helyére, az asztal belső oldalára, kivont kardját keresztbe letette maga elé az asztalra; szembe vele úgy helyezkedtek el az urak, hogy középen széket fogott Kornis Boldizsár, mellette jobbról Kendy, balról Bánffy Pál. Emellett Kornis György ült le, s Kamuthy

álva maradt, mert nem akart, maga sem tudta mért, Kendy mellé ülni. Imreffy az asztal felső végét foglalta el, s írásainak bőrzsákját maga elé tette.

- Magnifici domini generosi, fideles, nobis sincere dilecti - kezdte a fejedelem. - Kancelláris uramnak vagyon referálnivalója kegyelmeteknek az országról; hallgassák meg kegyelmetek, s ámbátor ez jelenlevők száma gyűlésnek non valet, meg nem érő, azért mondják ki kegyelmetek gondolatjaikat országúl.

Imreffy felállt, papirosait soká rakosgatta, rendezgette, úgyhogy mindenkire lassan valami szorongó s kényelmetlen érzés telepedett. Mikor aztán elkezdte lassan s latinul a beszédet, a nehezen kialakuló mondatokból annál feszítőbb lett a história.

Előadta a moldvai eseményeket. Bőven elmondta, hogy ugye mindenki jól tudja, a fejedelemnek legelső szándéka az volt, mikor a fejedelmi széket elfoglalta, hogy Oláhországot megtámadja, s Serbán Radult elkergesse, s evvel elégtételt vegyen a Mihály vajda szörnyűségeiért, aki a tizenöt éves háború alatt folyton átkozottul beleavatkozott Erdély ügyeibe, s némely alacsony, hitvány és hazájaáruló magyarnak segítségével Erdély fejedelmi címét is elragadta. Beszért a sok dúlásról, fosztogatásról, sarcolásról, amit sokkal inkább a vad oláhnak kell tulajdonítani, mint a töröknek, s a nemzeti kétségbeesésről, amely soha ki nem fog aludni az oláhval szemben, kivált míg ilyenfajta vajdák ülnek Havaselve felett, mint ez a Serbán Radul is, aki a Mihály politikáját folytatja... A fejedelmet akkor az ország instálta, ne kezdené a hadat, mert azt mondták: még nem elég erős arra a megkínzott s vérevett ország... A fejedelem engedett. Sőt békét és szerződést kötött a vajdával...

- Úgyvan - szólott Kamuthy, aki a legelső pillanatot megragadta, hogy a fejedelem mellett vivátozzon.

- Az urak jól tudják, hogy ősszel Konstantin, a moldvai hospodár alávetette magát az erdélyi fejedelemnek, s országával egybe Erdély vazallusává, a fejedelem birtokává lett... Most vasárnap is követei feles ajándékkal itt voltak Kolozsvárott, s a fejedelemasszonynak bőven kedveskedtek kincsekkel, szőnyögökkel s más drága marhákkal... De hol voltak az olá vajda követei?... Mindenki kérdezte vasárnap, hogy hol az olá vajda, hogy semmi hír felőle... Talán hogy elkéstek, mondta az ország.

Imreffy szünetet tartott, körülnézett:

- Igenis, a hír, bár későn, de az olá vajdáról is megjött. Az olá vajda azon az éjszakán, mikor itt kellett volna tisztelegnie - haddal megtámadta a fejedelem birodalmát, Moldvát, a mi alattvalóinkat, akinek éjnekévján, futva s egy ingben kellett menekülnie...

Mindenki elsörnyedt. Ez valóban olyan hír, amire nem számított senki.

Felhördülések, dühök s káromkodások robbantak ki a fogak közül...

- Ez az, amit referálnom kellett kegyelmeteknek: hogy a moldvai vajdáné Brassóba menekült, magával hozta a fiát a hospodárt, az ártatlan tizenhárom éves gyermeket, magával hozta harminc szekér kincsét, drágaságát, s követei tegnap reggel megjűttenek az Weiss Mihály brassói bíró embereivel egybe, s mindeneket elbeszéllettek.

Mindenki néma lett: valóban nehéz idők nagy jövő szele csapta meg őket.

- Nyolcezer aranyforint fizető alattvalóinkat éjszakának idején ágyából szalasztja nevetlen gyermekével, várát s palotáit elfoglalja, országát most sarcolja: akit kegyelmetek kíméltek, most az olá vajda mind elviszi a moldvaiaknak minden, bár egy fityingérő vagyonát.

- Ki kell irtani őket egy lábíg - rikácsolta Kamuthy Farkas, öklét rázva.

- Halhatatlan szörnyűség - mondták a többiek is.

A fejedelem várta, hogy az egész társaság háborút kiáltson, s hogy csak az egy Kamuthy - behúzódtott szempillái mögé, s ismerni akarta az embereket, ezért szabad folyást engedett a szónak, s felállt Kornis Boldizsár.

Hosszan beszélt; s ő is felsorolta Erdély nagy nyomorúságait az elmúlt esztendőben, amelyek miatt még ma is csak olyan, mint a vérevett báránny... S a tavalyi szertelen szűk termés után pláne úgy vagyunk, mint az éhhalott a hóban: ő nem akarja megállítani, hogy azt határozza majd az ország, amit akar, csak ezt a két dolgot nem szabad elfelejteni, hogy ki vagyunk fosztva, s ma éppen még kenyérbélünk sincs... s hol van még az aratás! A tavaszszűkét még csak két hónap múlva vetik, és a hadhoz rögtön elemosia kell...

Aztán Kendy István szólalt fel: ez is dühítően higgadtan fogta fel a dolgot, s azt kívánta, bizottságot kell kiküldeni, aki megvizsgálja a dolgot.

De Bánffy Pál felpattant, lángvörös lett, rossz szónok volt, mikor felállott, csak akkor kezdett belezavarodni az indulatába: igazságot követelt, igazságot, igazságot! A háta mögött Kamuthy Farkas kontrázott neki, minden szó után helyeselve. Bánffy Pál voltaképpen azért tüzelt annyira, mert e három nap alatt nagyon kiismerte a vendégeit, akik mindent pápista-szemmel néznek, fumigálják Erdélyt, csak a német felé kacsingatnak, s mégis a nyakán voltak három napig, igaz, hogy tartóztatta, szekerekből a kereket, szánjukról a talpat leszedette, s ajtókaput rájuk szegeztetett, de aztán annál veszekedetttebben tele is volt velük...

Kornis György persze a bátyjával tartott, kurta darabos módján levágta a berzenkedőket, s csak békét és csak a békességet prédikálta.

Kamuthy dühöngött, nem hallgatta a beszédet, külön perorált, s egyre azt lármázta, hogy bosszút, bosszút, bosszút. Igazságot, igazságot!...

- Ej mit ivölt kegyelmed - fordult vissza a feje fölött ágáló s lármázó Kamuthy felé Kornis Boldizsár -, egy székelő katonát se adok az egész Mulduváért! mind Oláországgal egybe!

- Tudni kell a dolgokat! - kiáltotta Kendy István is a fejedelem felé.

- A Konstantinocska elrontott éccakai álmáért!?... - dühöngött Kornis Boldizsár.

A bátyja ezt a szót felkapta:

- Talán nem is igaz, csak álmodták az egészet!...

A fejedelem megszéduült; kiobbant a dühe... Mi ez?... Az urak nem tudják, hogy ki a fejedelem? Szemtől szembe ellene mernek ugatni?... - fogta az asztalon előtte álló kupát, csengetni akart vele, kopogtatni, de ahogy kézbe vette, előbb kiitta, ami benne volt.

Ez lehütötte s megjuhászította az embereket. Érezték, hogy a fejedelem nagyon nyugodt, s ez hatott rájuk, mert bizonyos oka van e nyugalomnak.

Mikor kissé lecsillapodtak, Kornis Boldizsár hetykén összefoglalta:

- Nem adom véremet gaz kutyák ugatásáért.

A fejedelem így szólt:

- És ha én azt mondom kegyelmednek, hogy nem is kell a Nagyságotok vére s áldozatja...

- Arra ne is számoljon... - kiáltotta Kornis, de meggondolta - a kancellár uram!... mert az ország nem ül fel...

A fejedelem hirtelen felemelte fejét s villámló szemmel nézett szembe Kornissal, mint egy ugrásra készülő tigris.

- Nem is számolok rá!... - kiáltotta - sem kancellár uram!... Tudjátok meg, hogy más mint akarom, magam költségén s erejébül... Mit nekem Erdély! - kiáltotta el harsogva boros szilaján.
- Nem arra való ország, hogy ezen uralkodjak! Arra más birodalmakat kell keresni: ez kisdud ország csak egy fölöstökömre való... megenni, meginnyá...

Megdöbbszent csend lett erre a hirtelen jött kinyilatkoztatásra. Báthory maga is megigenlette, s visszaszállt a vér az agyából, higgadtabb lett, s hátrább ült, féloldalt fordult, úgy nézett vissza s körül rájuk:

- Kancellár uram, hívja be az hajdúkat és Géczy Andrást, nádoreispány követjét.

A pápista urak sóbálványá lettek. Ím, hát itt kicsinált dolog, kész praktika van az ország ellen... Hajdúkkal!... Most jött ki a lóláb... Hajdúkkal akarja ez elfoglalni az országot?...

Annyira el voltak szörnyedve, hogy a vér megfagyott bennük, s nem mertek egymásra nézni, hogy el ne árulják a gondolataikat.

Néma csöndben várták el, hogy Nagy András bejöjjön, két kísérelőjével, felszemű Csonka Bálinttal s a tűzben izzó Foktűi Mátéval, aki már nem bírt magával a rettentő gyűlölettől a pápisták ellen.

Jött Géczy is, aki azonban végigment a szobán, s annak a belső végében egészen magában, összefonnt karral figyelmesen nézte mi történik.

Nagy András megállott az asztal alsó végén. Komoran állott, bal kezét csípőjén tartva, szűrét könyökével kidagasztva. Már nyugodt volt, rendben volt, írás volt a zsebében. Jól hallották a lármát s ordításokat, amely elől az asszonyok el is menekültek egy odábbi szobába, mert nem akartak a hajdúkkal együtt leskelődni, s érteni úgysem lehetett egy szót sem a visszhangos boltozatok miatt, csak ijedtségük nőtt, hogy egymást ölik az urak. Kornisné nyugtatta őket, nem kell búsulni: ez mindig így megyen, mihelyt az országra fordul a szó: ez már erdélyi szokás...

Imreffyné terítettett odabent, s egy kis harapnivalót. Hallgatva s kedvetlen s ímmel-ámmal, szorongva csipegettek.

- Egregii fideles, nobis sincere dilecti - mondta a fejedelem, a latin szólítással visszaállítva a tárgyalás hivatalos nyugalmát -, Nagy András uram, köszöntöm kegyelmedet, mint a vitéz hajdúságnak legelső fejét, vezetőjét s parolája bíróját... kérdem kegyelmedet: ...ha Erdély-ország fejedelme kardját kihúzza s leüti; és kiadja a szót, hogy: Ki Oláhországra!... Mennyi kardot hoz kegyelmed az fejedelem mellé?

Nagy András megmozdult, előrebókolt bús bikafejjel, egyet vetett magán, apró véres szemét körülhordozta az urakon, azzal fogta, kivonta tenyérnyi pallosát, s az egyenes nagy kardot, mit két kézzel kell emelni, végigfektette az asztalon, de markolatját markából ki nem bocsátotta s szólt:

- Nagyságos fejedelem! uram! Nagyságos uram! Erdély fejedelme s gazdája!... Nagyságos uraimék! Énnem se szavam, se bötüm benne: de ez az én kardom temintelen harmincezer hajdú s még harmincezer paraszt csákányt jelent...

- Isten úgy segítjen?

- Isten engem úgy segítjen.

Az urak némán ültek, hallgattak.

Nagy András visszavette kardját. Maga elé támasztotta, s állt, mint egy bakó. A fejedelem Géczyre nézett.

- Uram, Géczy uram, mit hoz kegyelmed az pozsoni gyűlés felől?

Géczy előbb lépett, Imreffy mellett, belől, a fejedelem felől s megállt az asztalnál.

Szónoki formában beszélt, mint a Plutarchos orációi. Széles feneket kerített, s latinul beszélt, mert ez időben komoly dolgot komolyan megtárgyalni csak latinul lehetett s mindnyájan úgy érezték, fontosabb a gondolat, ha deákul mondják el. Ha magyarul szóltak, rögtön dühök lobbantak ki, s káromkodásba fűlt a düh, de a latin nyelv iskolai nyugalma az idegekre csillapítóan hatott, természetesebbnek találták az okfejtést s az érvek csoportosítását.

Géczy nagyon kellemesen beszélt, nem mondott semmi újat, de e perc igen alkalmas volt, hogy újra végiggondolják beszéde alatt az ország szerencsétlen állapotát... Kiszakítva az Alföld, a török parancsol benne... Elszakítva a felföld, a német parancsol rajta... s itt a kis Erdély, mely a török felé repes... „A magyar nemzet, Spectabiles ac Magnifici Domini, a nagy Mátyás dicsőséges idejében huszonkét nemzetnek tudott parancsolni s ma nem bír saját magán uralkodni. Nagy Lajos fényes birodalma a tengerektől a tengerekig terjedt, s ma a hegyektől a hegyekig sem terjeszkedik... S lássák kegyelmetek erdélyi uraimék, mégis kegyelmetek nem is tudják milyen boldog állapottal vagynak: kegyelmeteknek szabad: magyarnak lenniök... Kegyelmetek perelhet és osztozhat s civakodhat, magyar a magyarral, de akik kívül vannak ez határon, azoknak semmit sem szabad, de magyarnak lenni: az legislegjobban tilos!... Nekünk odaát, szolgáltnak s raboknak kell lenni. Itt az emberek az lehetnek, amivé akarnak vagy tudnak, aki nemes, nemes lehet, aki mester, mester lehet, aki pásztor, pásztor lehet: de odaát a magyar, ha gyűjt, csak arra gyűjt, hogy aki jön, elszedhesse tőle... ott csak dolgozni s hallgatni szabad: jön a török, elhajtja barmainkat, jön a német, elszedi rongyainkat... ott van békeség csak, ahol pusztá a föld, mert ha híre kel, hogy van egy falu, ahol még emberek laknak, soha semmi isten meg nem őrzi a dúlóktól s fosztóktól... csak a jóisten tudja, mi lesz ez világból, ha így telik a magyarság dolga, nem lesz szabad többet nevetni s dalolni, csak sírni s jajgatni... Atkozott nyomorék az emberi fajta, hogy ebbe is bele tud törődni s másra is gondol néha, nemcsak a bajra... Ha kegyelmetek tudnák, mi az: hogy itt a magyar urak hajba tudnak ragadni egymással, menjenek-e bosszút állni régi megbántó ellenségeiken, vagy ne? hogy itt harmincezer s hatvanezer szablyát tudnak egybe seregeltetni!... akkor áldanak az Istent, mert odaát, a határon túl, ha valaki három embert tud maga mellé szerkeszteni, bárha földtúrásra vagy bőrkalapálásra, vagy kereskedésre: akkor már egy hét múlva rebellis kell legyen: mert szűk az ég odakinn a magyar felett...”

Lekötötte a figyelmet, s elterelte az indulatokat, s pillanatnyilag keserűséggé változtatta át. Sóhajtások és nyögések kísérték szavait vagy legalább fakó és fásult szomorúság, mint a temetésen, míg a pap beszél a halottról.

- Nádor uramtól jövök, s eleget hallottam, asztal mellett, kupa mellett önnagyságaik beszélgetéseit... Hogy gondolják azt kegyelmetek, Nagyságos uraim, hogy a magyariak szablyát ne rántanának, ha jel történik: hogy szabadságidő lett!... Itt van kész példa, Bocskai fejedelem dolga: ahogy kiűtötte a zászlót Biharba, az egész ország, Brassótól Pozsonyig, eccerre lángot vetett; a németnek minden hada úgy maradt, mint egér a fogóba; harcolni se kellett ellene, csak leszedni, akár az ázott ürgét... Nem mondhatom: nincs írásbeli meghagyatásom: de én esmérem az urak gondolatját, s azt mondom kegyelmeteknek: csak kard kihúzva legyen, s a kard kézbe legyen! akkor mellettünk lesz az egész világ, s hátunk mellett az egész kereszténység...

Báthory Gábor, a szavaktól megmámorosodva húzódott vissza magába; itt az új Bethlen Gáborom - mondta magában -, ez az igazi, s ifjú vére gőzt vetett, nincs, nincs hatalom, ami többet visszatartsa...

Foktúi Máté azonban tűz és láva dörgéssel robbant ki közülük, abban a pillanatban, ahogy szót foghatott. Már másodnapja forr benne a kirobbanó düh, most aztán megeresztette dühei zsákját:

- Szerelmes atyámfiai az Úrban, nézzetek az hatalmas Isten trónusára, mely csodálatosság az ő míve: hogy kiterjesztette fejetek felett az égnek firmamentumát, s lábatok alatt megerősítette a földnek fundamentumát...

Kornis Boldizsár is szólani akart, de látva, hogy ezt megállítani többé nem lehet, visszaült, s gúnyosan nézte a parasztok papját, aki iszonyú hévvel öblögette a szokott papi frázisokat, míg elért a nagy rávallásra, amit ki kellett magából üvöltenie:

„...az a hatvanezer szablya, azkit Nagy Andorás uram ükeme ígért: az mind Krisztus igaz vitézinek kezében vagyon, nincsen azok közt egy is, amék a pápisták rothadt fekete fertőjébe fetrenkednék...”

Kornis Boldizsár nagy robajjal taszította hátra a székét, s a fejedelemre nézett: tűri-e az ő jelenlétükben ezt a lázadást. De a fejedelem úgy ült, mintha nem is hallotta volna a papot. Lázba és mámorba révedten ült: nem látta, érezte, a szilaj jövődőt, minden idegét felgyújtotta a harc tüze... Akkor megrázta magát, mintha erőszakkal hozná vissza ez világba, tollat fogott, s egy papirosra jegyzéseket kezdett tenni.

A pap azonban egyre súlyosabban támadott, s öntötte a kálvinista sérelmeket:

- Ugyi Szatmárt megadták a nímét kommandónak, de csak, hogy pápista papot a várba soha be nem hurcolnak, a vallást nem háborítják a pápistaságnak berakásával és a templomok diszpozícióját semmiképpen meg nem sértik... S szemléljed a pokolbeli sátán mívét! jezsuitákat állítottak a pápista urak mellé, hogy mint test az lélek által, az urak az ő tanácsaik által cselekedjenek!... És még azonfelül kollégiumot nyitottak, hogy már a gyermeki lélekbe imbibálják az pápizmust, és a pápista uraknak Bécsből nagy jutalmakat ígértek, ki mennyi ajándékot küld az kollégyiomra... Ilyen időket értünk nagyságos uraimék!

Egy pillanatra szünetet tartott, a katolikus urak sápadozva s lélegzetvesztetten hallgattak; hát ilyen hangon lehet beszélni a fejedelem színe előtt? a kálomista urak, Kamuthy és Bánffy Pál is hallgattak, de örültek: hogy jön ez a paraszt, s az ország gyűlésében így megtáncoltatja a pápistákat, akik csak karácson előtt tettek nagy karakallát, mikor Kornis Boldizsár országgyűlésében azt kiáltotta: „tik Lutterek örültök, de mi is pápisták nyolcezeren vagyunk még, s majd mink kacagunk, mikor ti a fogatokat csikorgatjátok!” Akkor csak fővesztés fenyegetésével lehetett elhallgattatni, most hallgat, s fogát ő csikorgatja; azt azonban még Kamuthy Farkas sem merte, hogy hangosan helyeseljen a papnak...

- Új feje vagyon az katolikus religiónak az jezsuiták közt - mennydörögte Foktúi Máté -, aki kimondta s hirdeti, hogy a pápizmust nem hűhóval s lármával kell trombitálni, mint Jakab János jezsuitái idejében Kassán: inkább a kis eklézsiákat kell megbontani: a fő és zászlós urak a szegénység hitét s templomait szedjék el úgy sundám-bundám, csendes módjával, a papi tizedet ne adják meg a reformata religión való papoknak, majd így a református papok lassan eléheznek s elotródnak a vidékről, amibe erősen csalatkoznak a kutyahitű töröknél ajjasabb lelkű pápista urak és az ő Pázmányuk...

- Quis asinus ululat, micsoda számárbögés ez! - kiáltott s ugrott fel Kornis Boldizsár - azért vagyunk itt, hogy ilyenekkel traktáljanak a fejedelem önagysága jelenlétében?... Kövesse meg magát kend, s tegyen lakatot a nyelvére... Ilyen szavakkal fogják az prédikátorfélék a szent békességet plántálni?...

- Nem kelletik békesség, tűz kelletik s veszedelöm - üvöltött a pap égre emelt ököllel.

A két Kornis és Kendy egyformán kiáltottak s velük Kamuthy és Bánffy Pál is, egyik csillapított, másik tombolt, egy percen múlt, hogy az urak kardra nem keltek. A fejedelem a kannával vágta az asztalt s mindeneket túlkiáltott:

- Szilencium!... Parancsolom, hogy csendesség legyen... Én békességet akarok mívelni, jobbrul is balfelé, meg balrul is jobbfelé...

Lehülve e szótól, alábbhagytak mindnyájan a lármával, de a fejedelem folytatta:

- Nagyobb dolgok indulnak ez világban, nem lehet üstökvonásba kezdeni: nem tűröm, hogy valaki más vélekedésbe legyen, mint én vagyok: s nekem ország dolga számít: mind az egész magyarságra vagyon az országnak szüksége, s nem csak a pápistákra s nemcsak a kálomistákra...

Kornis göggel vetette oda:

- Oltassa ki akkor Nagyságod a bolond tüzet, akit pásztorok gyűjtogatnak, mert elég az egész erdő, s süthetjük az makkot...

- Megmondtam kemeteknek már, hogy én ezt az országot úgy akarom tartani, mint egy tündérkertet... s kardunk s haragunk csak kifelé gyűjtogasson... Ezt mondom az uraknak, s ezt mondom a hajdúknak...

Foktúi Mátét Nagy András félretolta. Nagy András már félt, hogy a bolond pap szétrontja az egész reménységet: ha az urak összevesznek, még porba pottyán a háború pecsenyéje...

- Nagyságos uram - szólt, s a hangja olyan rendületlen volt, hogy mindenki csodálkozva nézett rá, s megenyhült a mozdulatlan higgadtságától: - Nagyságos uraimék; kár a sok szójír; szóbeszéd. Mire való a? Nem arról van itten títova! hanem arról, hogy meggyünk-i az olájra vagy megköszönnyük neki, hogy újfent kezdik az Mihály vajda gráciáját.

Kamuthy Farkas nagyot kiáltott:

- Persze hogy arról van szó!

Még a katolikus urak is elhallgattak; egy percre nem látszott nekik rossznak, ha a hajdúk háborút kezdenek, legalább pusztulnak a verekedő haramiák...

Kendy István vette át a szót s latinul beszélni kezdett; higgadt volt már, s lassan visszatért a nyugalma. Kár arról ilyen nagy erősen gondolkozni, nem azért vannak itt együtt... majd az országgyűlés... - mondta.

Ebben megnyugodtak, s Imreffy ki is fejtette, hogy az országgyűlés már egybe is van hívva, minél előbb, Besztercére... de azt nem árulta el a kancellár, hogy a hajdúkkal már meg is szerződtek, hogy az országgyűlés napjára nekik már Lugason kell lenni...

Maguk sem vették észre, hogy eltelt az idő, s felhangzott a konyhacsengő, amely az ebédet hirdette.

A fejedelem örült, mert végeredményben jól végződött a dolog, hiszen nincs is semmi igazi ellenmondás, még jó is volt a pap tűszúrása, legalább felfakadt és kitisztult a kelevény... Elmúlt. Odaadta Imreffynek az írást, amit a gyűlés alatt jegyezgetett össze.

Mindenki kíváncsian, szinte ijedten nézett az írás után: vaj, mi lehet az... Mióta Zsigmond fejedelem gyűlésben írta meg, nyájaskodás közben a Báthory Boldizsár s társai halálítéletét, azóta nem szeretik az írkáló fejedelmet. Imreffy nagy gonddal olvasta az írást, az arcáról nem látszott más, csak hogy nehezen olvassa a betűket.

A fejedelem néhány szóval megköszönte a tanácsadásokat, azzal felállt, s ebédre invitálta az urakat.

[IX]

Az ebédrehívás mindannyiuknak jólesett, mert az ember megéhezik a sok beszéd közt s a háború félelmében.

Kitüzesedett arccal állottak fel, hogy a fejedelem után az ebédlőbe menjenek.

Az ebédlőház közepén ezüst mosdómedencével állott két darabontinas, hosszú törülközőkendő vállukon. A fejedelem odament, s megmosta kezét; a többiek sorba álltak, hogy rang szerinti rendben végezzék a szokásos kézmosást.

- Kendy uram - szólott a fejedelem, s kívánta, hogy vele azonegy medencében s együtt mosódjék, s az ő törülő kendőjébe szárítkózzék.

Kendy a kitüntetést úgy vette, mintha fogát húznák, felesége miatt vagyon minden... A pap otrombasága is csak olaj volt az eleven tűzre, s fejfájdulásával jobban szeretett volna inkább a pokolba sántálni, mint asztalhoz ülni a fejedelem oldalán.

Az asztal elég szép volt, aranyhímzéses asztalszélcsipke csillogott környös-körül, s közepén fehér abrosz volt felterítve. A szürke ezüst- s óntányérok, a nehéz kupák s vörhenyegmázos boroscsuprok komoly s módos díszet adtak az asztalnak, amely a fal tövében nyúlt végig a boltív alatt, úgyhogy belső oldala a falig volt téve, csak annyival kiebb, hogy mégis az inas végigmehetett a lócák mögött a falnál, belül. Ez a belső oldal a tisztesség helye, persiai szőnyegek a falon, a fal hidege ellen, meg díszül; az asszonyok itt ültek. A fejedelem az asztal felső végén egymagában helyet fogott, a jó tágas asztalfőn: a fejedelem soha úgy be nem szoríttatja magát, hogyha kardra kerüljön a sor, bő helye ne legyen. Csakugyan, most is háta mögött áll a gyermek Bárdy Pál, apródja, aranyos kardjával, melyet büszkén tartott a fejedelem fejénél.

A fejedelem intett, s Kendy István ömellette ült le, csak azon túl ült Kornis Boldizsár, Bánffy Pál, Kamuthy s Kornis György. Az asszonyok férjeikkel ültek szembe.

Imreffynének háziasszonyi joga lett volna, hogy az asztalfőn a fejedelem mellé üljön, de ő tartózkodással az asszonyok után telepedett. Mellette, az asztal alvégén Kornis György ült, szemben a fejedelemmel. Ellenben Imreffynével szemben Géczy.

A főasztalnál csak ezek voltak, mert a fejedelem nem tűrte, hogy asztalánál tizenkettőnél többen üljenek.

De volt másik asztal lejjebb, a más oldalon. Ott ültek a hajdúk, az udvari tisztek, s asztalfőre, maga képében Imreffyt rendelte a fejedelem.

Mindnyájan felálltak, s Foktúi Máté rövid imát mondott, mint pap. Úgy telepedtek zörgéssel vissza.

- No, lássuk a medvét! - mondotta Kamuthy Farkas, fogát csattogtatva, s kivette a csizmaszára mellől az étszeres tokot.

A többiek is előszedték az evőeszközt, csak Kendy Istvánnak adta az inasa át, a háta megől, a drágamívű evőszerszámot, s feleségének is, asztalon át a tisztaarany s trébelt aranyremekkel cifrázott nyelű eszközt.

- Ó be gyönyörű - kiáltott Géczy, messziről felismerve az olasz munkát. - Hol vette nagyságod e remeket?

- Lengyelkirályasszony keresztanyámtól nyertem - szólt enyhe göggel Csapy Susinka.
- Ilyet csak az itálián fabrikátorok szoktak készíteni - beszélt Géczy, aki mindenről tudott szólni.
- A mi szász míveseink is nagyon csudálatosakat tudnak csinálni - mondta Kornisné, nem hagyva a magáét.
- Az olaszok mesterek, Nagyságod - szólt Géczy -, ezüstbe és ércbe úgy kiverik a Nagyságtok képét, hogy azt várná az ember, hogy megszólalomoljon.

De Kornisné nem egyezett ebbe: jóságosan mondta:

- Én láttam Zsigmond fejedelemnek képét írva, sok aranyakba került, az leghíresebb piktorok csinálták, kit Prágába, kit Velencébe, de bizony soha nem hasonlított hozzá.
- Velencébe? - kérdezte Géczy megütközve. - Hát volt Zsigmond fejedelem Velencébe?
- Mér lett vón? Akart menni, mert a fejedelemséget is ott rúgta - kiáltott Kamuthy -, de mégis meggondolta, s nem ment el.
- Hát az festőműves volt itt talán a fejedelemnél?
- Ó ugyan! annyi földről eljönni!

Géczy nevetett:

- S nem is látta a fejedelmet?
- Nem.
- S mégis jól eltalálta légyen?

- Dehogysis, egyik oly maskara volt, mint a másik, a prágai olyan szakállat írt neki a képire, urambocsá, egy nagy kövér szakállas vént fabrikált a szegény árva fejedelemből; visított a kacagástól, ki látta. A cseh nagyon kövérnek, a talján nagyon soványnak metszette, az egybe jól hajazott, hogy nagy orra volt mindenik képen, csak másmilyen szabású, mint nekie vólt...

- Jaj Nagyságod - szólt Géczy -, a legnagyobb műves is, ha nem látja, meg nem tudja cselekedni! Hogy süti spékelt pávamellet a szakács, ha nem is látta szemeivel se a pávát?

Az étékfogók felrakták az asztalra a fehér kendővel letakart tálakat.

Kristóf deák ekkor hatalmasan elkurjantotta magát, szertartásosan.

- Asztalrendtartás: első étel öreg tálra, Tehénhús tormával, másodétel Báránnyús ecettel, sályával, harmadétel Borjúhús éles lében, lemóniával, azaz citromnyal.

Csörögve, zörögve nekiláttak. Mindenki abból a tálból vett, ami éppen előtte volt. Három ezüstkánál volt feltéve az asztalra, s ezt egymástól sorra kéresgélték, hogy a szép szelet húsokat mártással meghintsék. A lakájok a kenyeret sorra hordták, de csak a vendégeknek adtak, mert erősen kenyérszükibe voltak. A hajdúk örültek most, hogy a reggeli cipót megkapták. Azután a poharakat töltötték meg, a kupákat, de senki sem nyúlt világért sem hozzá, mert csak a második tálalásnál illik poharat emelni. Ezt még maga a fejedelem is respektálta.

Vígan ettek, s nagy falatokban rágatlan nyelték a kemény húsokat, mert az volt a férfias, hogy az étellel hamar végezzenek. Beszélni sem beszéltek egyelőre, csak a háziasszony mentegetőzött, hogy duflumos szégyenbe került, egy az, hogy két órával elkészt az ebéddel, mert bizony tíz órára meg kellett volna lenni rendes szokás szerint úri háznál, másik szégyene

pedig az főtelen s sajtalan hús, de az sietség miatt van s hogy a só elfogyott, mind az egész kósók, amiket Désről hoztak volt, a sok ember mia' s már csak a jövő héten küldhet újért.

- No majd küldetek én asszonyomnak - mondta Kornis György - akkora táskasókat, csak a szekér bírja.

Kamuthy Farkas azonban cáfolta, hogy a hús főtelen volna:

- Nem vagyunk mink vénasszonyok - mondta -, hogy a híg kását se győzzük megrágni!

S neki csakugyan olyan fogai voltak, mint a farkasnak.

- Utálom is az német szokást, hogy a húst puhára főzik, mint a kocsonyát, igaz-e az? - kérdezte Géczytől.

Géczy igenlette, mert Mathias királynak úgy kell megfőzni a húst, hogy kés nélkül kalánnal is meg tudja enni.

- Akkor az már harmadhetes szag! - kiáltott Kamuthy Farkas.

- Én is eleget perelek a pácért - mondta Kornis Boldizsár - feleségem asszonyommal még az vaddisznó húsát is csak félig sütvé szeretem, nyárson úgy érzem ízét; ha pácba rothasztják, akkor már nem étek...

A fejedelem nem szólt, pedig az egész társaság belekeveredett a vitába, s ilyenkor mindig fejedelmi döntés kell; ő azonban félig lehunyt szemmel ült, belőlről forrt a vére, szórakozottan rágcsált, s egyre mosolygott; mire a kikelet bójón, hol lesz már ez az egész csendesség!...

Kristóf deák a második fogást hirdette:

- Asztalrendtartás - mondta harsányan -, másodfogás: első öreg tálra: Káposzta vaddisznó orrjával, más öreg tálra: Nyúlhús fekete lével, Borjú gyümölcsös lével, Tehénnyelve kaszás lével.

Most aztán fel lehetett venni a serleget vagy a két-három iccés mázolatlan bögréket, mindnyájan egymásra s az asszonyokra köszönték az italt; a dámák szintén apróbb poharakat fogtak, s bele nyújtották a nyelvecskéjüket, mutatták, hogy nem megy beléjük a bor, a világért se.

Ivás után mindenki ujjongott a tálakon, váratlan volt a bő étel, s kisült, hogy egyik vagy másik tál valakinek éppen a legkedvencebb kosztja. Most már a tálak csereberélése is szabad volt, s a szomszédok odább-idább kérték a bősíros húsokat.

- Héjnye bárannyi kenyérem vóna, kivel bajszom feltörlöm - kiabált Kamuthy uram -, hogy fogok asszonyomtól csókot kérni oly zsíros pófával.

Mindenki hangosan nevetett, s a fejedelem, mintha durván s dárdával bökték volna meg, odanézett Kamuthy asszonykájára, aki lángba borult arccal s lesütött fejjel nevetett az ura goromba tréfáján.

Ott is hagyta a szemét az asszonyon, a nagy háborús lázban elvesztette előbbi nagy szívütését, de most egyszerre megint valami fájó, szorongó, nagy vágyakozás támadt benne a nyíló rózsabimbóhoz hasonlatos fiatalasszonyka után... Olyan tiszta volt, olyan egészséges s üde; nem is tudta mi ez, nem is ismerte soha a szerelmes fájdalomnak ezt a szorongását, de minél tovább nézte az asszonyt, annál kínzóbb volt valami odabent; hisz ő minden asszonyt szeretett, minden asszonyt megkívánt, de ezt a kis asszonykát, ezt nem úgy, mint mást.

Ezt fájdalommal vágyta, sírni tudott volna, ölébe borulni és sírni, mert annyi baja s félelme van, úgy fárasztja s kínozza már az a sok minden, ami felgyűlt az életében, az az asszony hasonlít

egy kicsit Palotsay Annához, mikor még kislány volt, s hasonlít Évuskához, aki megkorbácsolva aludt az alvóházban, s minden ártatlanhoz, s szépsége valami remegő, berzengő, ártatlan és gyanútlan volt... Mint gyermeket szeretné ezt ölbe venni, karjára, mint a csecsemőt; gyermeket szeretne tőle fogni, a karján érzi, milyen jó lehet, az erős, acélos bicepsében az apai édességet, ahogy a parányi, édességes kölkök kis súlya rajta fekszik... Óh, de gyűlöli az Asszonyt, aki nem tudott neki gyereket hozni, csak gögőt s fagyosságot. Ez igen, ez tudna, szinte síróra s nedvesre, könnyesre ernyed a szeme sarka, míg csak nézi, nézi lopva s retteg tőle, valaki észre ne vegye, félti elárulni; mintha minden elveszne abban a pillanatban, amint idegen szemek felfedezték...

El is kapja szemét s mereven néz át az asztalon az Imreffy fakó arcába.

Elálmélkodását az asztalnál ülők mind figyelik s félreértik, mert hogy Kamuthyné s Imreffyné egymás mellett ültek, nem tudják, kettőből melyikre néz a fejedelem, s hitték a régre... De Imreffyné tudta. Minden vígsága s elevensége mellett is tudta már, hogy baj van: hiába játszott s kacérkodott Géczyvel, hogy magára vonja a fejedelem féltését, ez nem vette már észre, nem élt neki többet...

Imreffy azonban felállott az alsó asztalnál, előre jött, a fejedelem közelébe, az urak megfordították székeiket, hogy lássák, s mindenki várta a háború behirdetését.

A kancellár azonban poháremelni kezdett: némely köhintések után így intézvén szavát:

- Serenissime Princeps! Domine, Domine, nobis semper colendissime... S kezdte felsorolni, hogy a fejedelem hogyan jelent meg Erdély gyászegén, mint a ragyogó kométa, az üstökös csillag, s mint megnevelte már az megtöretett hazának szerencséjit... meghozta a békességet, megadta a munkában való lehetőséget, hozott erőt s nyugodalmat s mindközönséges boldogságot... De ezenfejl még a haza fiaihoz külön s egyenként is mely nagy jókkal vagyon, mely nagy kegyelmét tanúsítja, s mely csodálatosképpen nem rest kimutatni szívbéli jóakarátját még csak e csekély alkalomkor is, hogy mind a jelenvalóknak kegyelmességét tanúsítsa...

Csodálkozva hallgatták, mert mindig jólesik az embernek, ha valami ajándékot várhat, bár hozzá voltak szokva, hogy a Báthoryaktól vendég megajándékozatlanul el nem mehet... A kancellár a következő adományokat, ajándékokat s kitüntetések sorolta fel:

- Kendy István, hűségéért, a fejedelem dolgaiban való serénységeért, az országért való szerelmes törekedéseért megkapja Szamosújvárt, örökös ispánságul, firól fira szállva, s hogy fiatal házasságában szerencsés és jó előmenetelű legyen, megkapja felesége számára parafenumul az Katus nevű rézagyút, hogy abból mint újvári asszonyság számára pénz veretessék...

Irigykedéssel elegy elámulás lepte meg a társaságot, de a kancellár folytatta:

- Kornis Boldizsár, portai követségeért, a budai basával való szerencsés alkuvásáért zászlósúrrá s az udvari testőrség főkapitányává, marsalkká léssen...

Újabb elámulás: ezt még a hajdúk is döbbenve vették: hogy? a fejedelem személye mellé a legfontosabb helyekre pápisták ülnek?... És mi lesz akkor Bethlen Farkassal? Mehet haza Bunra elbúni?

Kornis Györgyöt Belső Szolnok vármegye főispánjává, Bánffy Pált, Kákoni István uram betegeskedése miatt való visszahúzódása után ország kincstartójává, s Kamuthy Farkast Torda vármegye főispánjává nevezi ki...

Mindezek régen vágyott, sürgetett s szívbéli kívánságok voltak, s mennyei boldogsággal töltötték el, nemcsak a férfiak, de az asszonyok szívét is... De Kornis György Désre és Kamuthy Farkas Gyalu várára várt forró szívvel, s hogy ez elmaradt, mind a kettőt kielégítetlen, lázas vágyakozás lepte el.

- Géczy András megerősítést kapott a máramarosi főispánságban, s azonfelül a tövisi udvarházat, kit a fejedelem pénzen vett, fődekkel, szántókkal, rétekkel, malommal, s hatvan jobbággyal...

Mindenki Géczyre nézett, csodálkozva s irigykedve, hisz ilyenformán akkor ez a sehonnai itthon van Erdélyben...

- Nagy András a hajdúk generálisává s az udvari hadak vicekapitányává neveztetett. Csonka Bálint hajdúsági királybíróvá, s Foktúi Máté udvari káplánná lőn...

Most a pápista urakon volt a lehülés sora: a vad pap udvari káplán? s hajdúk főméltóságban? s Nagy András vice lesz Kendy István mellett?...

Annyira összevissza voltak zavarodva, hogy megállott a kés és villa mindenki kezében, s tátott szájjal bámulták Imreffyt, mint valami boszorkánymestert.

Őt se kell féltetni, ő is megkapja a magáét: megkapta a mezei hadak első generálisságát s hozzá nyomtatéknak Alvincet.

Kornis lángvörös lett, Kendy fakóbb: Imreffy hát mindnyájuknak felibe kerekedett...

Kis ideig szertelen csend volt, akkor a fejedelem röviden s egyszerűen szerencsét kívánt nekik.

Felemelte kupáját, felállott, vele mindenki s fenéig itták az edényeket.

Mérget ittak valamennyien a borban, dühöt s kedvetlenséget: mit ér a nagy adomány, ha a másnak, ebnek, még nagyobb konc juta...

Akkor a fejedelem egyenként kezét fogott s megcsókolta az urakat, aztán sorra a megajándékozottaknak a feleségeit is.

Kendy István látta, hogy a fejedelem Csapy Susikát nem homlokon, de szájon csókolja, mélyet s iszonyút lélegzett, keze a markolaton volt, s arra gondolt, legjobb volna most kirántani a szabályát, s markolatig átdöfni e bitangon. Mikor helyükre visszaültek, az asztalnok fiúk leszedték a megfagyott ételeket, s újakat hoztak.

- Asztali rendtartás: harmadfogás: öregtálra Borjúhús tiszta borssal, Zöld káposzta májossal. Tejes ételek. Apró torta.

Jó volt újra beletemetkezni az evésbe, mindenki tele volt valami zavarral: ilyen felfordulást, mint ez adományzápor után, még ördög se látott...

Az asszonyok maguk is ajakhegyét mosollyal pecsételék, mind úgy érezték, az egész adomány, az mind csak a csók miatt volt, s most nem tudták férjük uruk előtt hogy fogják elsimogatni: a fejedelem minden asszonyt szájon csókol, kivéve Imreffynét, akit homlokon s Kamuthynét, akinek csak a hajaszálát érintette meg. Imreffy nem látta, de Kamuthy ezt kegyvesztésnek vette s megijedt, mi lesz Gyalu várával: ez a beste asszony egész nap rá se néz a fejedelemre, bezzeg Csapy Susinka tudta megvesztegetni a szívét...

Imreffy most intett egy legénynek, aki ott állt a pohárszék mellett, s az rágyújtott egy virágénekekre:

*Áll előttem egy virágszál,
Örvendetes liliomszál...
Kis kertemben ékesen áll.
Bús életem!... egy virágszál...*

*Kis kertemben szép virágok,
Jó illatú szép virágok,
Tündöklő szép piros rózsák
Szomorúságos violák!...*

Az asszonyok kéjes borzongással hallották a dalt, arra gondoltak, hogy ezt meg nem fogják mondani otthon a pátereknek a tiszteletes uraiméknek, mert elátkozzák mindhalálíglan, hogy mely bachanáliában valának... ahol virágéneket fűttak...

A fejedelmet a dal egészen megváltoztatta. Eddig is tűnődő s csendes volt, de most egyszerre sírni kezdett.

Bal tenyérrel a fejéhez kapott, hátravetette magát a szék karjába s lehunyt szeme alól szivárgott a könny az ének szomorú hangján...

Aztán felemelte az ujját s az énekesnek intett:

- Azt hogy: - s halkán elkezdte:

*Titkosan szeretek!
Csak egyet kedvelek...*

A dalos legény megbillentette fejét, elkezdte s folytatta a dalt.

*Ki legyen...
S hol legyen...
Én jól tudom...*

A férfiak a feleségükre néztek, mindenki jelentést értett ki a dalból...

*Én tudom s jól tudom
Másnak nem is mondom.
Mi közü...
bár fűzi...
másnak ehhez...*

Nono, gondolták magukban a férjek, s az asszonyok mosolyogtak.

*Igaz, sokan vagynak,
kik engem vizsgálják,
s akarnák,
hogy tudnák
kit szeretek?...
Némely már kérdezte.*

*Ezt mondtam: quid ad te?
Pirultak,
Némultak,
Az ilyenek...*

A nótás mintha maga is megérezte volna, új lendülettel gyújtott rá az utolsó strófára:

*Nem köll vizsgálódni,
Más titkát nyomozni.
Okos az,
Boldog az,
Ki hallgathat...*

Aztán a daloló egyet, másat kezdett, komolyat s szomorút:

*Panaszát Úristen mi szegény hazánknak,
Hallgasd meg siralmát jó Magyarországnak!...*

Míg a hosszú, nehéz versek egyhangú, fájdalmas szavai lassan zokogtak, a vendégek egyre poharaztak s apró, sült tortákat rágcsálgattak.

- No de indulóskodjunk - mondta Kornis Boldizsár s a feleségére nézett, aki rögtön kezdett állani felfele.

- Ne siessenek Nagyságotok - tartóztatta Imreffyné a társaságot, de ahogy kiadták a szót, rögtön megbomlott az asztal.

Kendy István azonban még felállt, s Szent János poharát elköszöntötte egy kis beszéddel éspedig a fejedelemasszonyra.

A köszöntés kínosan ütötte meg mindenkinek a szívét. Ez a szó ott lappangott köztük egész idő alatt, de senkinek sem volt mersze kimondani. Felállottak s ki-ki telekupát emelt. A fejedelem is felállt, de míg a többiek fenéig itták az edényeket, ő alig itt bele.

- A fejedelemasszony önagysága - mondta - közőzködik Görgénybe...

Mindenki elcsodálkozott.

- Nem szereti a nagy lármát s mulatságot - kérte, hogy nyugalomban s békességben élhessen, s Görgény várát adjuk önagyságának.

Megdöbbenve hallgattak.

- Szép erdők vagynak arra, szép, könnyű, főasszonyoknak való vadászások, Nagyságos uram - kiáltotta Kamuthy Farkas.

- Hát nálatok Tordába mikor lesz egy jó hajtás? - kérdezte a fejedelem.

- Jövő héten, nagyságos uram, Géczy uram kedves komámat már éppen meg is híjtam agár-eresztésre.

- No, azt én is szeretném látni - mondta hirtelen a fejedelem. Kamuthy egy pillanatra meghökken, mert a fejedelem látogatása félelmes kitüntetés, s neki se szénája, se abrakja, pedig akkor legalább párszáz lóról s emberről kell gondoskodni, de egybe meg is örvendett, mert Gyaluvára lehet ez lakodalomnak ára... Verte hát a vasat s kiabált:

- Nagyságodnak olyan szarvasokat s őzeket hajtatok - jött elő a terem közepén álló fejedelem elé -, hogy deákat kell állítani, szarvának bogát számba-szerbe venni!... Gyere csak, asszony, híjd az mi édes nagyságos urunkot, az te szódra tán elgyün.

A kis Kamuthyné fülig pirulva jött, szemét fölemelte a fejedelemre, a szeme nagy volt, diószínű, s csodálatos módon csillogó, tágas, nagy ártatlan gyermekszemek, de a mélyükön mintha tűzlángok szikráznának ki, a fejedelem szeme meghomályosodott tőle...

- Szójjál, no szójjál - mondta Kamuthy.

A fejedelem elfordult, Csapy Susinka állt mellette, annak hirtelen megfogta az állát, s önkéntelen zavarral simogatta.

- Ha szép asszonyok széjjeltépnek, akkor megmenekedek a pokolbeli ördögök tüzes villájátul.

Kendy István azonban idegesen remegő hangon, bár fojtott nyugalommal szólt bele:

- Szeretnők nagyságodat meghívni fejedelem urunk, az újvári hegyekbe, de feleségem asszonyomnak haza kelletik mennyen Szerencsre.

Általános csend lett a váratlan szóra.

- Háromhetes asszonyt hazaküldeni - zsibongott a társaság. Maga az asszonyka is csodálkozva nézett az urára.

- Anyja, édes asszonyom őnagysága betegsége mián - mondta Kendy -, kivel nem akartuk búsítani a társaságot...

A fejedelem élesen nézte az újonnan kinevezett újvári kapitányt.

- De kegyelmed velünk jön Tordára!

- Csak elébb Nagyságod engedelmeiből feleségem elkésérjem - mondta ez főt hajtva.

A fejedelem megfagyott; mindenki nyugtalan lett az asztal utáni kézfogásokban lassan zsuborogtak az emberek.

Mikor Imreffynével a fejedelem összekerült, ez lihegő sziszegve súgta feléje:

- Kiejtettél a játékból, Gábor, vaj meg ne keserüljed...

A fejedelem nevetett:

- Ez a köszönet a tágos Alvincér?

- Se Alvinc, se Felvinc, te jól tudod, nekem csak egy Vinc kell: s azt nem hagyom, Gábor... Engem nem vitt Szerencsre az uram, hogy tőled megmentsen!...

A fejedelem elfordította fejét, s a közelébe levőkhöz szólva mondta:

- Elkésérem a társaságot Válaszútig én is...

Imreffyné elsápadt, megértette, hogy elmegy, s hogy gyáván és szökve megy el tőle, szakítás nélkül s egyenesség nélkül: tudta már, hogy többet nem fogja látni, s nagy bosszú s nagy düh volt a lelkében...

A fejedelem Imreffyvel beszélt: most adta ki neki a rendelkezést, hogy a fejedelemasszonyhoz sietve menjen, s mire ő beér Kolozsvárra, akkorra fel legyen indítva minden útikészlet, hogy Görgénybe kísértethesse.

A társaságban nem volt egyetlen ember sem, aki ne nyugtalan s zaklatott lélekkel állott volna a lábán. Igazi boszorkányfészek ez híres boszorkány Imreffyné hajloka, csupa seb és sértődés, nyugtalanság s forrongás.

Kamuthyné elvesztette fejét, emberek szeme előtt esdekelt az urának:

- Kérem kegyelmedet, ha jót akar s istent esmér, el ne hozza Tordára a fejedelmet...

Kamuthy sok nagy fogával nagyot kacagott; rácsapott a felesége orcájára egy kicsit, s azt mondta neki, Bánffy Pál és Kornis György füle halltára:

- Tarts fiam, tarts Kata, Gyaluváráért!...

Az urak vele nevettek, nagyon jó mondás volt, jól meg lehetett nevetni.

A fejedelem a hajdúkkal kezét fogott, keményen megrázta az öklüket:

- Nagy András uram: a szó, szó; az írás, írás: számolok kedtekre!

- Nagyságos uram, az úr úr, a szolga szolga!

Értették egymást.

Talán csak ők ketten voltak megnyugodva a dolgok rendjén, s még velük Géczy, aki míg Imreffyné szemeit vadászta, úgy látta, kivirított sorsának szép napja...

- Kegyelmednek, Imreffyné asszony - szólt a küszöbön a fejedelem -, köszönjük az vendég-séget, lakomát...

- Isten áldja meg Nagyságodat - mondta Imreffyné sápadtan, gőggel mosolyodva. - Kívánom, még megemlegesse Nagyságod ez lakomát...

Mikor az urak fenn ültek lovaikon, s a dámák a szánakba, bársonyba s prémekbe burkolva, Imreffyné utánuk nézett, egyedül maradottan, az üres tornácról, s most, most érezte, tudta, hogy mindennek vége. Hiába már minden varázsolás, remény, hiába a bűvölés, bájolás, vége vége. Vége már...

Az örömnnek vége, de a halálnak nincs. Úgy nézett, sötéten, gyilkosan, mint egy boszorkány.

Második könyv

[I]

A fejedelem a bokor megett állt, a bokor temérdekül borítva zúzmarával, a nappali melegek, párák után egyre vastagabb a lombokon a zúz. Szellő se rezdül, nesz se hallik, az egész erdő mélységesen néma, csöndes, megborzad az ember, még a lelkek se járnak...

Vár, vár, kezében leeresztett fegyver, más keze a kés markolatján, bundája panyókára vetve, s vár, vár, mintha nem is vaddisznót várná, hanem a jövőt; a holt-halálos fehér tündérvilágban, amint a boldogasszony szoknyája suhogása megsugárlik, feszült idege mind játszodva borzong bele: ez a vadászat, példája lesz jövődöbeli hadainak; jön-e a vadkan, s mely és minő: az olá, vaj a szász, vaj a török, vaj a magyar, vaj a német; hogy mind összevág-é a sok kifeszített terv és csel, s megbírja-e szívvel...

Fel van vonva s nekifeszülve: egymaga az egész világ ellen: előttem a mindavilág, megettem a kisdöd ország...

Ebben a percben felhördül feljebb s nemigen messze egy kurta ordítás.

Csak, mint egy szitok kigurgulása, fojtottan s félelmesen, a fejedelem kését ragadja: itt a vad!

Csörtetés, s már vakon, vadul, vérbeivott rémült szemmel rajta a szörnyű nagy fekete vadkan.

Mint egy vastuskó, lábra kelt szikla, pokolbeli fekete sátán, az agyara véres, a pofája véres, agyarán egy ember bele lóg; a fejedelem felordító dühvel érzi feldagadni bent a roppant erőt: düh és ordítás fogta el embereért, a kék posztóért, ami ott lóg a kan undok fogán, s úgy ugrik el oldalt, mintha a föld rúgná el a rohanó görgőkő elől, visszakézzel elkapja fülét, lábára hág, ledönti, hóba hemperíti... s az ordító állat eszeveszetten üvölt, érzi végét, s ott az irgalmatlan marok alatt megfekszik egy percig, a hosszú, hosszú, rémítő rohanás után, lihegőn elgyengülve könyörögve visít, végsőt s ártatlanul, mint egy erőtelen gyermek s mire észhez jutna, mire ijedsége eloltódna, a vadász széles és iszonyú kése már bőrét karcolja, a szűgyét keresi, hol legjobb a bemenetel, s már a szívében jár, szörnyűt kanyarít bent a tüdőben, s az iszonyú állat, mely annyi esztendőn át büszkén csemcegett s rőfögött a hegyek makkosain, annyi nehéz esztendő szigorú telét s szörnyű koplalását, a borzalmas falkabeli verekedéseket az életért, a nőstényért, mind erőben bírta, most egy síró csecsemő alig ellenkedő jószágával horgi ki a párát: de akkor még egyszer, későn, csak most éberedik fel benne az ellenszegülés, végső erejével hanyatt fordul, szembe, s szembeköpi, váratlan, kivédtelen az első vérsugárt, szembe löve a vadászt, nincs már több ereje, csak vére lő, hosszú vad sugárban szeme közé, melle közé, berondítva gyilkosát.

- Kurr - ordít ez felhördülve, s elugrik, de későn; remeklése után való kevélységében meg van alázva, megbecstelenítve, tenyérrel veri magáról a vért, elvakult szeméből a forró latyakot, a disznó felfordul, lábraállhatatlan, szeme megtörik, a hangjai egyre kisebbek, gyöngék, fájdalom-
masak, szíve egyszerűségével sóhajt az égre, s vérével életet sír a semmibe...

Szitokkal nem győzi, tehetetlen, kését vakon a tokjába vágja, s szemét beszorítja, pislog, nem lát, tétován kotorász, megvakult: előbb egy vadkannal játszva elbánt, s most egy bak fellökheti: csak ennyi kell, s az ember dög, semmi...

Kis kendőcskét vakar, cibál elő, avval mossa ki szemét s mikor látóra nyíl, boldog mohósággal falja fel a fehér s ragyogó s boldog világot...

S már elfelejtett mindent, s annál erősebb volt a győzelem boldogsága, lába előtt ott feküdt a disznó, már dög: még az imént két összezsapó élet, életek, vágyak, harcok, dühök, most ez dög, bundája becses, emlékeztetni fog valamely várfalon egy szép téli percre...

A kis kendőt, mellyel magát látóra törülte, kezében találja, a Kamuthyné kendője, egyszerre eltorzul az arca, ez a két hét elég volt, fűj, messze veti a véres kis csipkés kis keszkenőt, nem a vért, az asszonyt utálta el, s hóba markolt, a jó éles kemény hóval súrolta, mosta magáról a foltot.

Keze forró lett a hideg hótól, aztán eszébe jutott, s futva ment felfelé a vad csapásin, óriási szökésekkel, s nem soká ott volt a jó öreg Sárkány teteménél... Úgy feküdt a hóban, mozdulatlan a derék legény, még felette lebegett a hűség, mint a kihammadó parázson a meleg: a szívébe vágott, úgy szerette őket, ezek voltak a lelke darabjai, minden szegény legény, aki körötte élt, a szegénység, amelyet magáénak, tulajdonának bírt... Szörnyűség: szétagolva, hasa felbontva, messze húzva, a nyomorú, búsan szitkozódott érette: hogy verje meg a, verje meg az isten... ezt a dolgot... Hát így fog menni: leghűbbjei árán?...

Ökörszarvkürtjét fogta, befűjta dühét, s a hang sítva, nyersen bőgött szét a hegyekbe, nagy dühös csapkodással a havakon, újra meg újra, míg új jelek, hangok feleltek a távolból...

Míg rájuk várt, savanyú, szájaízevesztett komorsággal támaszkodott a holt felett, fába... Már nem látta szegényt, gondolata messze járt, keze, arca, véres, nedves, a hideg kikezdte, mentéje szárnyával szárogatta magát, egy szegény gyatra, szennyből mosakodó gyerek volt...

De mikor az emberek megjöttek, egyszerre megnőtt a rábámuló szemek előtt, nagy lett s kemény.

- Sárkány apó - ijedt el sorra a legény, s a halottat nézték; az arcokon kiült az ijedtség a nagy erdő fenekén...

- Saraglyát - mondta a fejedelem, s hogy munka lett, frissen mozdultak a kezek, halk susurlással s pörölve, pattogva hozták a hordozó hevedert, s rá a tetemet.

- Adjatok neki egy Miatyánkot - morogta a fejedelem, s az arcok rögtön megmerevedtek, a kezek összekulcsolódtak, s lehajtott fejjel nézték a halottat, míg egy nagy csontú szőke legény imádkozni kezdte az úr imáját.

- Hejaj - sóhajtott fel utána a fejedelem, s körülnézett hű emberein -, nem adtam volna ez szegényt tizenkét zászlósúrért: mert ez, tudom mindenkor meghalt volna értem... de azokrul nem tudok... semmit...

Az emberek szíve körül melegség volt, hogy ez a nagy fejedelmi úr ily nehezen veszi a szegény halálát, szomorkodva kíséri a testet: mék úr tenné meg ezt? Nem egy fejedelmi úr, de csak kurta kis urak is Erdélyben!... Ha apja volna, se kísérhetné szebb orculatjával... Más mit vetne: az apja istenit szidná, be számár vót, s hogy még kárt tett a halálával... de e fejedelem, nem olyan, mint a hasas grófok, ez a szegényt is embernek veszi...

Mikor meglelték a vadkant, fejcsóválva nézték, kifeszített hüvelykujjal egyik mindjárt araszra, sukkra mérte, hosszát, vastagságát, iszonyatos egy dög, ez dísz lesz a fejedelmi palotának.

- Pusztítsátok el! - szólt dühödten a fejedelem, mintha erre felelne, s uhh, hogy vágja a baltáját az első rögtön a disznóba, csak a foka látszik. Csákánnyal szétszabták, egy-kettőre koncok koncára hányták cafatokba darabolva s annál dühösebben, mert boldogok voltak, hogy legalább nem kell karon lecipelni a dögöt a hegyről...

Az ebek vártak, míg az emberek végeztek akkor neki, s mind rá, perc múlva kutyák konca volt minden miszlikja...

Nyomott hangulata csak akkor változott, mikor leért a kastélyba.

- Ki a vendég? - kérdezte még a lóhátáról, s az idegen szánat nézte az udvarban.

- Egy főasszonyság, Nagyságos uram - mondta a csatlós s elvezette a lovat.

Erre sietve igyekezett elbújni véres ruhájával, arcával, aki meglátta, mind megijedt tőle, hogy nem a saját vére rondította-e be.

Mikor egy óra múlva bement a nappali házba, amely szép sarokterem volt, üvegtányéros szép ablakokkal, a délutáni nap televilágította a zugokat is, akkor már egész más ember volt, legény, s nyalka s vidámságra váró fiú.

Örömmel köszöntötte a vendégét, akiben Török Katát a legnagyobb örömmel ismerte föl; unokahúga volt ez a madárnyi csöpp asszony, Dengeleghy Mihály ifjú özvegye. Török Kata ragyogva pattant föl, s begyeskedett szökén, csinos kis arcával, puha törökselyem ruhában a háziasszony mellett, aki viszont hervadt volt, lankadt, bágyadt, kimerült.

- Isten jónap, szép hugámasszonyom.

A vendég ujjongott, minden porcikája játszott, olyan volt, mint egy kis fehér ördög, az arca festve fejrre s pirosra, a szeme alja is kékre lilázva, de nem állott neki rosszul a festett orca, furcsa volt, mintha játékszer volna az egész asszony.

- Hallom, milyen nagy hős Nagyságod - mondta fesztelen nevetve -, szembeköpösdit játszik az vaddisznóval - s mint maga bátorságának örvendő, erősen ihogott.

Oly váratlan volt ez az első kedves, ficsegő, csicsergő beszéd, a fejedelem nevetett, s úgy érezte, mintha kisütött volna a nap...

- Inkább pedig Török Katával játszanék az ember - mondta hirtelen.

Dengeleghyné csillogott, hogy a fejedelem szavában, hangjában valami azonnali meghódolást kapott, hozzá volt szokva, hogy mindenki folyton kedvére s kedvébe jár, de triumfált, hogy harc nélküli győzelem.

- Török Katával nem lehet játszani - mondta -, Török Kata egy komoly matróna, mint szegény özvegyekhez illik.

Az ám, nagyon ingerlő volt, hogy ez az asszonyka háromhónapos gyászával ilyen piros és izgékony és ízes, csiklandós, olyan, mint valami jó korty diópálinka, amitől az embernek fejébe száll a vér...

- Szegény öreg cimbora - mondta, s leült az asztal mellett, előrehajolva, s úgy bámult az asszonyka arcába, nyitott szájjal, egész testtel, nagy lelkes kiugró szemeivel felitta az illatát ennek a különös virágnak.

- No csak hagyjunk békét a holtaknak - hárította el a kínos kegyeletet Dengeleghyné, egy pillantásnyi gyásszal eleget téve a kötelességének -, maradjunk az élőknél, megjövendölöm, hogy Nagyságod éhes.

Az ujjával úgy bőkött előre, furcsa pici fehér keze s fehér ujjá volt, olyan kicsike, mint egy kisgyermeké, s olyan mozgékony, mint egy kis madaré. Az arca állandó s rezgő nevetéssel volt tele, a hangja mint egy kis verébé, vagy tengeri sárga madaré, csattogott s csicssergett.

A háziasszony, aki eddig némán s megdöbbenve nézte kettejüket, az evés szóra ijedten mozdult, hogy asszonyi kötelessége után nézzon: szent isten, ha ezt hallaná az ura, talán pofon verné, s úgy igyekezett szegényke, hogy eleget tegyen, de ha nem jut magától eszébe... Semmi se jut eszébe, csak szorul a szíve, s mély, mély fájdalmas szomorúság van benne belől...

- Mit parancsol nagyságod - mondta csendesen, alázatosan, pisszegve. Úgy nem illet a szájába a komoly megtanult szó, egy ilyen kis megkínzott asszonynak csak sírdogálni illik.

A fejedelem ránézett, s utálta, gyűlölte, hogy olyan buta, mint egy falusi parasztlány, s hogy ez a kéthetes szerelem letépte az arcáról a rózsákat s megfonnyasztotta, a bőre halvány lett, s zsíros, a szája mint egy kibuggyant kis seb, sápadt kövér arcában, szeme alatt törött a bőr, s az egész teste elplattyant, léhogó, érett s töltött, mint a tömött fiatal lúd, eltikkadt, esett. A hátgerincén futosott a hideg ettől a szerelemkoldustól, aki egészen elvesztette régi magát, hol van az a harmatos üde, nyíló bimbó, aki két hete volt...

- Nem vagyok éhes - mondta nyersen -, szomjas vagyok!...

A hangja nyersségében volt benne az eltasztás és minden; Kamuthyné megsápadt, akármilyen ostobácska volt, ezt érezte, hamar maga sietett, hogy kimenjen bor után, rendelkezni, s hogy meneküljön a durvaság elől, s hogy a könnyeit letörölje.

Ahogy ketten maradtak, mind a ketten megkönnyebbültek.

- Hogy kerülsz te ide? - kérdezte a fejedelem Török Katát, s nagy kíváncsi szemekkel bámulta, előrehajolva, de valahogy nem úgy nézte, ahogy nőt szokott megkívánni, hanem mint valami exotikumot csodálta s kíváncsi volt rá.

- Szép asszony hozott a kötőjébe - mondta Török Kata túlságosan -, nekem itt éppen úgy helyem van, mint akárhol - s az orrocskáját megmozgatta, mint egy kis állat, mely azzal is tud vakarózni -, éppen úgy helyem van nekem itt, mint a Palotsay Anna búzájának a tordai szekereken...

A fejedelem egyszerre elmeredt, s nagyot nézett.

- Minek?! - mondta, s az egész arca elképedt... Ezt ma hallja először, hogy valaki a felesége nevét ily profánul s könnyen meri kimondani.

Török Kata nevetett, de a nevetését csínytevő gyerek módján fojtotta.

- Mikor Tordáról eljöttünk, nem lehetett járni, félre kellett az útból állani - negyven szekér búzát vittek Kolozsvárra.

- De milyen búzát?

- A Palotsay Annáét, a Palotsay-birtokról hozták Kolozsvárra a piacra, eladni. Én legalább úgy értettem, azt beszéltek.

A fejedelem elkomolyodott.

- Nincs Palotsay Annának birtoka Erdélyben!

- Hát Görgény?

- Görgény?!... - ahova ő űzte el a feleségét? ez igen! - de eltakarta a gúnyt, s csak azt mondta:

- Görgényben nem terem negyven szekér búza, legfeljebb cigánymogyoró...

Az asszonyka a vállát vonogatta.

- Akkor nem tudom mi! még olyan szép istóriát meséltek a szent asszonyról, aki fehér cipót osztatott a palota kapujában a kolozsvári szegényeknek, úgyhogy most mindenki áldja! Bizony nemes és istenes nagyjónak miveltet volt... Nagy jámbor asszony...

A fejedelem mulatott a szemtelen szavakon, amikhez templomi arcokat tett Török Kata, s azt mondta:

- Nagy... nagynak nagy... - dörmögött a fejedelem.

- És jámbor - szólt áhítatosan a nő.

- Elég jámbor.

- Hát az ő búzáját viszik...

A fejedelem legyintett:

- Na, az övét nem viszik.

- De bizony azt mondták, az övét viszik... A cipót se a magáéból süttette: a fejedelmi kamrákból sütötték, mégis ő adta!... Ezt is, ha nem az ő birtokán termett, biztosan neki termett, ő adja... őtet áldják érte, azé a dicsőség, aki adja, azt istenítik!

A fejedelem elkomorult, a felesége meg Bethlen Gábor játékot játszottak a kolozsvári cipóosztással. Értette már, hogy ezt a búzát Bethlen küldi a Székelyföldről a fejedelemasszony nevében, hogy még egyszer megismételjék az áldásokat, s iszonyú düh ébredett fel benne, az ajkát rágta.

Kamuthyné bejött, s utána egy legény, aki nagy korsót hozott, s szó nélkül megtöltött egy karcsú magas ezüst kupát, amelynek szépen mívelt fedele volt, s az oldalába pogánypénzek voltak beleépítve, a fedele közepébe s belől a fenekébe is, hogy ha ivott belőle az ember, látta. Vajon hol csórta ezt Kamuthy? A Bocskai címer van rajta... A szegény úr kincseit kifosztották Széchy Györgyék, mikor a testét hozták... Úgy látszik, adtak egy-egy darabot annak is, aki a koporsó elé jött.

Kínos csend volt, a fejedelem tűnődött, aztán fogta a kupát, s nagyot húzott belőle.

Török Kata kis ezüst ollót vett elő a bársony szütyöcskéjéből, s elkezdte a körmeit sorra nyálgatni s darabolta a hegyét, a levágott szilánkokkákat pedig gondosan maga elébe gyűjtötte. Mojzes Kata csodálkozva nézte ügyességét.

- Bethlenné asszony is megjött Dévából - mondta.

Csöndben ültek, mindnyájuknak volt erre valami gondolni valója.

Dengelegyhyné csöndesen szúrta:

- Izzad is most főkapitány uram.

A fejedelem kíváncsian nézett fel.

Jó volt ez a hegyes, furcsa, csípős beszéd, ez a tiszteletlenség, bátorság: ahhoz volt szokva, hogy asszonyok, leányok alázattal, főhajtással s irulva-pirulva zavarban voltak előtte, ez nem, ez olyan szemtelen volt, mint egy drága kis pimasz veréb, s csakúgy pergett, csakúgy bökögette a fullánkokat, s azok nem is voltak oly ártatlanok, amilyen tréfások voltak.

- Én jól vagyok Gábriellel - nevetgélt Török Kata -, unokatestvérem után sógorom, már hozzászokott, hogy mindent megmondjak neki, de Susánna! a bibliai Susánna!

A fejedelem visszagondolt Bethlennére, komoly, hűvös, halk mosolyára, az nagyon szép, mikor szótlán mosolyodik, erős barna szemére, sima haja, díszítése nélkül való finom ruhái, nagy tisztasága, erkölcsi felsőbbbsége... ez az ider-bodor kis nőcske, megérezte, milyen kicsi valaki, mellette.

- Derék nőszemély - mondta irigy fanyarul.

- Nagyszerűen tud sertést hízlalni - szólt ugyanolyan komolyan Török Kata, - Mit nevet?... ez nem nevetség... ez komoly dolog... Erdélyt a sertések fogják megmenteni, és annak a disznónak, akit ő hízlal, dufla szalonájá lesz, a legderekasabb vásárhelyi szalonna; alól is

szalonna, felül is szalonna, közepén hús: nézze meg nagyságod bár a Főkapitányt, azt is ő hizlalja.

Kitört belőlük a kacagás, ez az asszonyka, ez úgy nevetett, annyira tele volt életkedvvel, hogy nem nevette végig s harsonásan s kacagva a szót, de minden mondat végébe beletört a nevetése, s minden nevetése csak pillanatokig tartott, mert az új gondolat már új erővel küzdött felette...

- Azért tetszik neki annyira Palotsay Anna is... a főkapitánynak!

- Te bestye - mondta a fejedelem -, hogy mersz te a feleségedről így beszélni előttem?

Dengelegyhyné halkán vihogott, már tudta, hogy beszélhet:

- Én nagyon tisztelem Palotsayt, Palotsay Annát, csak még a Susannát tisztelem jobban, Károli Susannát.

- És engem? - szólt a fejedelem.

- Magát nem, de Kös Annát igen. No. Húgodat. Gondolja Nagyságod, hogy Báthory Anna Bánffy Diénessel soká fog együtt vadászni?

- Ő választotta, az ő ura - mondta a fejedelem elkedvetlenedve -, jó vadász.

- Jó vadász, de van neki most egy jágerja, az még jobb vadász...

A fejedelem kedvetlen nevetett. Török Kata rákacsintott.

- Ez most a legelső vadász, szíve vadásza. Ez most a novum elegans, Dersffy Orsolya is a vadászához böcsülte magát. Mágócsy után valami Eszter Miklós. Vagy Eszterházy... Kös Annánk túltesz rajta, Krajnikné kíván lenni, ahogy rebesgetik... Jó... Krajnik, jó... Madame Krajnik, née Báthory...

Mintha elfojtott töltés roppan fel a bányában, a fejedelem felpattant, s nehéz köveket kezdett dobálni, ropogó dühvel:

- Beste lánya, ment volna Lengyelbe! - kiabálta - ment ehhez a vén kecskéhez... ott van Lengyelbe a nénék, a kis öcsénk: oda kellett vón mennie, előrecsinálni a királyválasztást! Érik a lengyel korona, döglődik a király... de ez csak szutyázkodni vágy: ne kerüljön elibem, mert megpofozom, hogy orrán-száján gyün az vére... minden nevet rajtam, hogy az erdéli fejedelem hűgja hajdúkkal s kocsisokkal adja össze magát, de ne legyen isten istenem, ha mind belénél fogva nem aggatom fel, akit vele kapok...

Török Kata boldog volt, még alig vannak együtt, s már legtitkosabb sebeit rakja ki...

- Most nem szabad bántani - mondta álnokul -, most nagy.

- Nagy? - kiáltotta Báthory, felugrott, s dühösen rágta ajkát. - Majd elrekkenti, mint az többi ilyenfélék...

- Igen, Imreffyné mondja, hogy már Ecsedben is elsikkasztotta...

Mintha kígyó szúrta volna bokán, a fejedelem visszafordult:

- Imreffyné? - lihegte - s az még él?

- S még hogy szépen!... Most varrassa a besztercei ruhákat.

A fejedelem darabig nem bírt szóhoz jutni, úgy felindult, s megrémült az előbbi szótól, mely Báthory Annára, hűgára vágott, de uralkodott magán, és mélyet nyelve, hörögve mondta Imreffynére:

- Tán ő is a zászlósúruk közé tartozik?

- Közé, vagy belé, vagy alá... vagy fölé... - vihogott lehajtott fejjel s fellesve Török Kata.

- Az igaz, szablyát köthet az oldalára, amilyen nagy csontú: de ő csak hallgasson, s nyelvét ugyan jól kantáron tartsa, mert majd én vettetek béklyót rá.

- Mért haragszik rá oly igen Nagyságod?

- Beste boszorkány - morogta a fejedelem, s felvette a kupát s kiitta.

Kamuthyné sápadtan hallgatta e beszédet, minden szó után úgy reszketett, mintha gyilkos bűnbe esett volna már avval is, hogy hallja: iszonyodva nézte a kis Dengeleghynét, aki oly vígan s mulatón vett részt e főgondok húzkodásában, ő még megsendíteni is, dehogy, még elhallgatni is alig merte, bújt volna föld alá szégyenletében, hogy ilyeseket kell fülével megérteni, s nem tudta, hogy s mikor fog halál jönni rá, mert szándékolatlan tanúsága van e szókról.

A fejedelem letette a kupát, s lázas, véres szemeit rémesen forgatta; elhallgatni nem bírta Imreffyné ellen:

- Még hogy Ecsed... azt az egy szót ő ki ne mondja, hogy Ecsed... Ő néma legyen, mint a sír, s hallgasson hogy, Ecsed!...

Dengeleghyné ártatlan arcot csinált, aztán, mint aki valamit végre biztosan megtudott, dagadó örömeiben igyekezett másra terelni a szót.

- Rédey Ferkó uram is bent van Erdélyben... Megjüttek Posonbul - mondta.

A fejedelem laposan nézett rá:

- Te is sokat tudsz - mondta dörmögve, fenyegetően...

- Nem szóltam semmit - pillantott rá az asszonyka.

A fejedelem járkálni kezdett a szobában, a vastag deszkapalló recsegett a csizmája alatt, fel volt dűlva, s nem is tudta volna megmondani pontosan, hogy mért, csak vad volt s búsbika...

Az asszony nem beszélt, befejezte körme nyesegetését, s mikor a fejedelem az ablakhoz állt és kinézett, óvatosan a morzsa körömdarabokat a tenyerébe szedte, hogy egy pirinyó szilánk is el ne vesszen belőle, azzal fogott egy pogácsát a tából az asztalon, megvakarta s a körmöket mind belegyúrta a belsejébe, közben az ajka sebesen mozgott, szavakat pergett hang nélkül s szaporán, szaporán. Észre se vette, hogy a háziasszony holtsápadtan nézte a munkáját, s kitalálta, hogy most boszorkányoz, varázsló igéket mond:... „ahogy én nem élek köröm nélkül, ő se éljen nálam nélkül... ne legyen nekie nyugta, nyugodalma, mint a víznek a patakba, mint a szélnek az erdőbe, mint a fának a tűzbe; ne legyen nekie nyugta, nyugodalma, evéskor evése, alvásakor alvása, menéskor menése; ahogyan fáj az éhség, úgy fájjak én neki, ahogyan fut az éhes ételér, úgy fusson én utánam; ahogyan az éhes ételét örömmel is ássa, úgy ásson engem éhesen, ételnek ásson...”

A pogácsát visszatette a többi tetejére.

- Honnan tudod? - fordult vissza a fejedelem.

- S mit?

- Találkoztál velek?

- Tordán.

A fejedelem tovább sétált.

- No? - mondta aztán, s ránézett, hogy beszéljen.

- Én Nagyságodnak nem beszélek többet, mert Nagyságod leharapja a fejem - mondta kuncogva az asszony.

A fejedelem révedező szemmel nézte.

Dühe elhomályosította pillantását:

- Akkor: hallgatsz - vetette oda.

Az asszony kissé hallgatott, vidáman, bátran, fölényesen, mert tudta, hogy övé, mert a nő, a maga hatalmára ébredt fiatal nő, nem fél férfitől, bár ifjú, bár öreg, bár lassú, bár tüzes legyen is az: jól tudja, mert...

- No egyen inkább egy kis pogácsát - mondta -, többet ér a Kata pogácsája, mint az én csárálgatásom.

A háziasszonyka, varrójára hajolva, megrémülve s megdermedten maradt, a vér mind leszállott a szívére, a tú megállt kezében, s a torkán befűlt a felsikoltás: ne, ne, ne...

A fejedelem dühöngött fuldokolva:

- Tudsz valamit, vaj nem tudsz semmit?

Dengeleghyné úgy játszott vele, mint macska a gombolyaggal, a férfiú ki így kiadja magát, s erejéről, hatalmáról leszédült, ez nem más: szerelemőrülés...

- Ha megeszik egy pogácsát, megmondom.

Kamuthyné elájult. - Senki sem vette észre. Karjai lelógtak, mint a hévűtött virág: ezt nem, a bűnrészességet egy ilyen szörnyű boszorkányságban, ezt el nem viselhette.

A fejedelem tovább sétált, fűtyörészni kezdett, s azon tűnődött, hogy mely igen jó volna most az a hüvelykszorító s vasszűz s hóhér ha kéznél volna, akit a papok beszéltek, hogy Spanyolországban avval beszéltek a boszorkánynékat... Nono, de persze úgy, hogy kárt ne tegyen a hímes tojásban, hajszála se görbüljön meg a drága asszonynak...

Valami kis neszre most Török Kata észrevette a Kamuthyné rosszulvalólétét, egy pillanatig ijedten nézte, aztán csengetni kezdett a kis csengővel, ami az asztalon volt.

Kereky Feri jött be:

- Asszonyotok másmint vagyon? - kérdezte tőle.

Kereky Feri meg volt sértődve; mi köze neki az asszonyhoz, s hogymintségéhez, csak nagy szemeket meresztett, a fejedelem is odafigyelt.

- Küldjétek be a vénasszonyt - idegeskedett Török Kata.

Kereky Feri sietve kikiáltott, hogy mutassa, hogy nem órá tartozik: - Hej, küldjétek be a vénasszonyt.

Török Kata észrevette, hogy a fiú személyében tévedett, annál kényesebben, hangosabban mondta:

- Jaj, vigyétek, vigyétek, hiszen oda van, le kell vetkőztetni, ágyba tenni - s idegesen nyafogott, nem mintha meg lett volna ijedve, vagy oly nagyon hatott volna rá a betegség, mert hisz olyan idegei voltak, mint a kötél, de ezt helyesnek tartotta, védekezett vele az asszonyiság gyengeségének gyanúja ellen.

Mire egy kövér és ostoba vénasszony bejött s asszonyát nagy maflán gondjába vette, akkorára ez már magához is tért, s kicsit szédelegve, de maga erején ment el véle.

- Nem bírom, nem bírom el, nem tűröm ez fiatal kényeseket, mikor ilyenkor így ájuldoznak, én nem tudom, én ezt a szegény Katát szeretem halálig, anyárul való mostoha testvérem nékem, de nem bírom nézni, ha beteg; olyan gyenge szívem van, inkább meghalnék érte, de nem vagyok képes egy beteghez ujjal is nyúlni - nyafogta, pityegte, magát kellemeztetve.

A fejedelem, aki férfiszólás szerint durván, de belől annál jobban megilletődve nézte a halálra vált kis nőt, hirtelen érezte, hogy ez az asszony őt is így otthagyná, ha beteg volna: „de én nem leszek beteg - mondotta magában -, én nem ájulok el!”

- No ki vele - folytatta támadóan.

- Nagyságod velem csak packáz - nyafogott az asszony még mindig ugyanazon a kényes hangon. - Egyen pogácsát.

- Nem!

- Jó: ha nem, nem...

- Nem!... Érted?!...

- Értem...

A fejedelem indult, hogy itt hagyja, mint... de aztán az ajtó táján a lépése megbillent, ellankadt, s az ajtótól sétálásformán visszafordult.

Török Kata mosolygott befelé, győztesen.

- Pedig megérne egy pogácsát - mondta izgatón, szeme sarkából rálesve -, mert hozzák ám Mathiás királytól „az Illustrissime Princepsét!”

A fejedelemben felgyúlt az öröm, s egyszerre mindent másképp kezdett látni: hozzák!! hisz akkor más... az jó... akkor rendbe van... Nagyot sóhajtott: hát ez is megvan: ezt eddig nem tudta elérni, hogy a prágai s bécsi udvar elismerje őt felséges erdélyi fejedelemnek, vajda volt nekik eddig csak, vojvoda... Ez tud, ez az asszony... - gondolta aztán - ez ám a boszorkány!... az ebadta, s nem Imreffyné...

Hirtelen egyet gondolt, fogta a pogácsát, s egy falásra lenyelte.

Török Kata hallatlanul elkezdett kacagni; rémülete, félelme szakadt el, mert ha lassú rágásban kiderül az körömbéli praktika!... életre-halálra ment neki e dolog...

Úgy kacagott, hátravetett fejjel, lehunyt szemmel, kivágott nyaka fejéren tündöklött, az ajka kéjesen elvonaglott, Báthory odalépett hozzá, nagy fekete markába vette vékony gyereknyakát s farkasul vicsorogva hajtotta rá a száját, s az meg csak nevetett, és nem volt ereje tiltakozni se...

A fejedelem soká csókolta s rágta, és mikor vérelobbanva el akart válni, az asszony két karjával, amely meglepően húsos, erős s szoros volt, magához ölelte s azt mondta:

- Még!...

A férfinak minden vére fejébe dagadt, ekkora hőséget soha nem érzett, az asszonyt felkapta, mint a farkas a gödölyét. Őlbe vette, s körülnézett, hol tegye le.

Mikor feleszméltek a kemény karos lócán, a nap leszállt s vörösen ködlött be a sugár az ablakon.

- A nádor találkozni akar veled - mondta Török Kata hirtelen, lágyan s tézve...

- Azt elhiszem - kiáltott fel a fejedelem -, de én nem akarok vele...

Szokása szerint oly hirtelen fellobbant, hogy nem bírt magával.

- Mért nem akarsz vele találkozni?

- Jöjjön ide... Nagyon szívesen látom... De az mégiscsak orcátlanság, hogy ő akar engem odarendelni, ahova ő kívánja... Ha velem valaki találkozni akar, oly kíséretet adok eléje, hogy országot lehet véle hódoltatni... De azt nem merészelje egy másik uralkodó cselédje, hogy magát hozzám tegye.

Török Kata nagy szemet meresztett. Nem mert beleszólni. Még nem ismerte ezt a fejedelmet annyira, hogy bár a legkisebb kicsinyítő megjegyzést is tegye rá, s annyira asszony volt, hogy nagyon finoman érezte, hol van a határ, ahol egy férfi érzékenységet meg lehet sérteni. De magában bolondságnak tartotta. A nádor az ő szemében nagyúr s nagyobb országot jelent... S kivált ez a Thurzó, ez maga oly nagy birodalommal bír a Felvidéken... nagyon nem tetszett neki ennek a Gábris fejedelemnek a magabízottsága.

- Igaza van nagyságodnak - mondta tehát női ravaszsággal, oly őszinte hangon, hogy még egy élesebb szemű fejedelem is komolyan vette volna.

Erre Báthory csakugyan megszelídült egy kissé. Beszélni kezdett.

- Nézd, te kedves - én neked mondom... én evvel a Mojzes-lánnyal úgy póruljártam, Istenemre, soha úgy el nem vesztegettem az drága időmet... Ez oly buta, mint egy csirke vagy tyúk... Ez még kotyogni se tud... Meg kell örülnöm, hogy én két hetet el tudtam vele vesztegetni... Mikor minden a körmömre égett... Ezek azt mívelik, amit akarnak, de nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy engem az orromnál fogva vezetnek... Az én körmeim ott kaparnak, ahol nem is gondolják... Embereimet kieresztettem, s Bethlen Gábor uram arra ébred fel, hogy nem is vélte...

Hozzáfogott a szobában nagy lépésekkel járni. De nem szeretett soká gyalogolni, lovon akár egész napot is elült a nyeregben, de máris levetette magát egy kemény székbe.

- Éppen ideje, hogy felébredtem... - furcsa, kacagó suttogással súgta: - Farkas uram ugyan hiába fájdtíja fogát Gyalura, abból nem fog egyhamar enni...

Nagyot nevetett. Most olyan volt, mint egy kölyök.

- Neked pedig azt tanácslom, hogy országos dolgokba bele ne ártsd magad, mert megégeti körmöd... Honnan kaptad ezt, hogy a nádor velem találkozni akar?

- Nohát megmondom - Károlyi Zsuzsanna mondta, neki pedig csak az ura mondhatta.

- S ezt így hírelük úton s útfélen, és én itt ülök, mint egy koppasztott gúnár?... Ez jó...

Újra felugrott és egy másik székbe ült át.

- De nem baj... Az erdélyi fejedelem teheti... Az erdélyi fejedelem megülhet a maga kedvére, ahol akar, s jönnek és mozdulnak a hadak, túlnő a hatalma az ország határin... Már... vannak hadak, kik lovon ülnek s indulnak s hétfőn hajtanak le Lugos felé... s odafel a nádor is izeg-mozog s lesi, hogy csalja be a hálójába a fejedelmet... Most kihevertem magam, és marokba fogni a gyeplőszárat... s rá a kígyóra... egy csapással levágni a sárkányfejet... mit gondolsz: ez való egy Báthoryhoz?

- A nádorra vigyázzon nagyságod - mondta Török Kata.

- Mit vigyázzak?... Én?... Ismerem, kurta nyakú, szakállas... ez nem néz messze... mintha a lobogó fáklyának mondanád, vigyázz, meggyújtották az olajmécset... A nádor nem numerál... Kötött szolga... mint nekem Bethlen Gábor... annyit tesz, ami meg van neki hagyva...

Maga elé nézett s azt mondta:

- Csak mink tehetünk valamit: odaát a császár, s itt én...

- Nem a császártul kell féljen nagyságod, hanem Thurzó pendel legény... mint Bethlen Gábor, az asszony viseli a kalpagot... Czobor Erzse fejében van ott valami... Azt véli nagyságod, hogy Mathias király?... hogy ő törli fejét, mi legyen Erdéllyel?... Bizony Bittsén főzik azt, mint a lekvárt... Lutheránus nádorespánnak nagyobb baj a tisztség, mintha katolikus lenne... Bizonyítani kell neki, hogy hívséges és hasznos...

- Persze, nagy jó volna ökeminek, ha a Zsigmond fejedelem szerződéseit csak úgy behozhatná... Hogy Erdély ingyen és ajándéku essen az ölkébe... De énnekem más dolga van...

Török Kata úgy gubbasztott egy párnás nagy székben, mint egy tarka macska, és még a lábát is felhúzta maga alá.

- Szabad nekem valamit szólni a fejedelem önagyságának?

A fejedelem ellenségesen nézett rá:

- Mit?

- Bizony, ha nagyságodnak más dolga van, akkor nem tudnám, miért ne kötné be szemét ennek a hályogosnak.

A fejedelem meglepetve bámult rá. Nevetni kezdett.

- Csak azért se, hogy egy asszonynak igaza ne legyen... felőlem felfújhatja magát... Mire ő felébred, én már oly dolgokat végzek, amit el nem bont semmiképp...

De magában azt gondolta, hogy ennek a kis bestiának hátha igaza van?... Nem volna rossz, lekötönni azoknak ott kezét, lábát, hogy meg se mocsanjanak, míg ő Oláhországot megjárja...

Kint lódobogás volt, lovasok érkeztek. A lódobogás úgy hatott rá, mint valami ébresztő... Hujja... hadd járjanak a lovak... Mi van a hadakkal... Mit végez Géczy Szebenben, hová elküldötte...

A melle úgy feszült. A perceket sokallotta. Már indulni s rajta.

De erről nem beszél, ez nem tartozik a nőre... Még nem is ismeri, nem tudja, mi lakik benne...

Kereky Feri bejött:

- Nagyságos uram - mondta -, megjött az úr, Kamuthy uram és kancellárius uram.

Török Kata felállt, eszébe jutott, hogy okosabb lesz beteget ápolni, mint mindjárt szájra adni magát.

- Megyek, megnézem a szegény Katát - mondta -, ó, be disznóság, hogy ilyen gyengék vagyunk, mint a harmatok - furcsán hunyorogva a setétben, odakacsintott a fejedelemre, hátát vonogatta, jelezve huncutul, hogy meg vagyon törve, s elröpködött, mint egy pillangó...

A fejedelem utána nézett, ahogy eltűnt a belső ajtón s nagyot lélegzett:

- No, Feri fiam - mondta, s az úrfi vállára tette a kezét -, ennél jobb ízű lelki-testi emberrel nem közlöttem magam, mióta megvagyok.

Feri nagy szemeket meresztett, s a zsebe felé nyúlt, a lajstrom után kapott.

- Küldd be az urakat - eresztette el a fejedelem.

Imreffy s Kamuthy természetük szerint, egyik fanyarul, másik vígan jött.

Kezet fogtak, leültek, bort ittak. A kancellár előadta a legújabb dolgokból, amit szükségesnek látott.

- Reggel lemegyünk Fejérvárra - metszette el a beszédet a fejedelem -, s magunk meglássuk a nádor izenetét... Kamuthy uram? - fordult hirtelen a házigazdához: - kegyelmed igyók újjék lóra, vegyen magához legényben eleget, Tordán valamelyes negyven szekér búzát visznek keresztül bé Kolozsvárra. Ezt a búzát szállítsd bé a tordai kamránkba, így akarom s így parancsolom, secus nem facturus, különben nem történvén...

- Igenis - mondta Kamuthy, s üstökvakarva gondolt arra, hogy mióta a fejedelem itt van a háznál, egy éjszakát itthon nem tölthetett, ennek mindig annyi s oly sürgős parancsolatja lévén.

A kancellár boldogan hallotta a parancsot, s hosszú lisztájára mutatott.

- Kívántam én is Nagyságodat erről informálnom - mutatott rá egy pontra...

- A Bethlen uram búzája most nem elpocsékolni való, mert vagy háború, vagy nem. De ha igen, akkor kamrába gyűjtendő...

- Hozzatok már gyertyát - mondta kedvetlen pofával Kamuthy, aki látta, hogy ez alól a gyalázatos éjszaka alól kibújni nem lehet, menni s menni kell.

- Bort! - mondta a fejedelem - egy ital bort!... No, megnézhedd feleséged elébb - vetette Kamuthynak.

De ez süvegét feltette s kedvetlenül dünnyögte:

- Maj megnézem, ha meggyüvök, láthatom még eleget, míg minden foga kihull - s kiment, hogy a lovak felől rendelkezzen...

- Kell is, hogy Nagyságod bėjőjjön Fejérvárra, mert a beszercei országgyűlést elő kelletik készíteni, itt vannak a legátusok - mondta egyszerűen Imreffy.

- Posonbul - szólt a fejedelem kényelmesen.

De Imreffy fejét lógatta:

- Lengyelbül.

Mintha villám ütött volna le, a fejedelem megdöbbsent, aztán kiegyenesedett.

- Lengyelbül?!

- Jaroszláv uram maga.

- Jaroszláv! itt!... - a fejedelem pillanatokig szinte bénán állt. Török Kata besurrant. - S mi hír?

- Már nagyobbbat nem szóltak, minthogy megholt a moldvai tatár khán.

- Megdöglött a Kazi-Gerej?

- Puskaporos hordót tettek ágya alá, s meggyújtották.

- Ezt nekem tették kedvemre - szólt a fejedelem, s minden izma lihegett, lángolt. Az asszony ijedten s összehúzott szemmel nézte, tágas cimpákkal figyelte, mintha az illatot ijedten inná fel, valami bőszt illatot, a nagy vágyak, nagy indulatok szagát.

- Béhozom az írásokat Nagyságodnak, a nyeregkápából - mondta Imreffy s elment.

A fejedelem ottmaradt állva, egyenesen, magasra emelt fejjel és izzó lobogásban.

- Valamit mondanék Nagyságodnak - szólt Török Kata s előrehajolt az asztalon.

A fejedelem nedves szemeit rávetette.

- Mondja meg nekem - az imént -, mikor én pogácsával kínálám - mért vött? s mért evett?...

A fejedelem nem felelt, csak tétován nézte.

- És ha vett, mért vette ki a legeslegfelsőt, ami magába volt legfelül.

A fejedelem megrázkódott. Büszkén mondta:

- Első vagyok, nekem az első dukál. Én vagyok a fej, az enyém mindennek a színje...

- És ha méreg van benne készítve?

- Méreg?... - a fiatalember elképedt - s ki készítene énnekem mérget?

Valami hallatlan ártatlanság és büszkeség sugárzott belőle.

Az asszony kitérően felelt:

- Kazi-Gerejt puskaporral vetették fel. S ha e Jaroszláv mérget hoz?

- Nekem?!...

Hirtelen legyintett.

- Még Bocskai élt s én már kevertem a kártyát Lengyelbe!... már engem a Stadnicki-párt királlyá meghívott... taknyos kölyök voltam, tizenhat éves... és megráztam a rohadt bordájú reszpublikát... De most fejedelem vagyok, egyik papucsom Moldva, a másik Oláhország, úgy emelem fejszémet Lengyelre. Lovam Erdély, csatlósom Magyarország, lakajom a bécsi császár: birodalmam közepe a hét vár s környös-körül a lapos föld tengerekig Dunáig... Azután a sárkány fejére, rá Konstantinápolyra, ott töröm bárdommal, s a teteme magától megdöglök...

Nagyot sóhajtott, nevetett:

- Ejh, asszonyom, elsőknek első jár.

Az asszony bámulva, csodálva s szíve fenekén szomorúan nézte.

[II]

A két boltíves teremben nem volt egyéb bútor, csak asztal s lócák, a belsőben pohárszék is volt, s a falon fogas, amire a kardokat, mentéket rakhatták fel a kihevült urak. Ez a ház a „pogányház” volt Gyulafejeváron, ahol a főurak borgazdája lakott, Maradék Bálint uram, aki mindenkor szíveskedett borral a szomszéd uraknak, jó komencióért.

A külső teremben most csak néhány jó családokból való ifjú ember volt, a fejedelem s Bethlen Gábor udvarából, de a belsőben kilencen vagy tízen ittak a pápista főurak.

Éjfél tájban volt, s már nagyon részegek voltak.

- Én töttem fejedelemmé - verte az asztalt Kornis Boldizsár - Kendy István testvéremmel!

- S Bethlen magának vindikálja, hogy ő... - kiáltotta az öreg Keresztury György deák.

- Bethlennek mi szava volt Erdélyben? Semmi jószága nem volt itt neki az egy pusztá Illyén kül, Rákóczy fejedelemtől megszökék, s kimene szolgálni Ecsedbe: mit tész egy szolga mást, mint szolgál? Itt én tettem, s Kendy, mi ketten, veszetthordta eszünk elmentiben.

Újra ittak s ittak, s megnyíltak a szívek, s mindenki tartalék nélkül kimondta a gondolatját. Az asztalfőn Kendy István ült s a szótalan embert még szótlanabbá tette a bor. Fakó arca most egész sárga volt, s bentről tüzelte a nagy indulat. Vékony száját összeszorította, s kevés fekete bajsza fényes volt.

- Ha tudtad volna, kedves komám - nevetett Kornis Boldizsár -, hogy majd még sógora leszel Homonnay Bálintnak, nem hoztad vón nyakunkra a Báthory fattyat.

- S ki volt a hivatal előlmenője? - szólt élesen Kendy, aki sokallotta a komázást még Kornis Boldizsártól is.

Mindenki nevetett; mikor meghíjták a fiatal Báthoryt a fejedelemségre, Kornis Boldizsár volt Ecsedben a követség vezetője.

Kornis felállt, a haja a homlokába hullt:

- Ha én voltam, én voltam: de akkor nem mondta ökelme, hogy neki Erdélyország egyébre nem való, csak megenni, s meginnya... hogy más birodalmakat kell keresni, hogy uralkodjunk rajta!... Majd más birodalmakat szerzünk neki...

Mindenki kacagott s borosan zúgott; akik itt együtt voltak, egy sem kívánt hadat, sem magának, sem az országnak. Birtokos emberek voltak, akik sokat hányódtak, vetődtek az utolsó tíz évben, s jobban szerettek volna már itthon agarat nevelni, mint hadikutyák lenni. A két Kornis mellett itt volt Sennyey Pongrácz, különben a fejedelemnek közeli rokona, ugyanaz a Sennyey, aki Mihály vajdát bevezette volt az országba; azután az idősebb Keresztury György, deák, tudós ember, lelkes pápista, aki minden percben meghalt volna a jezsuitákért. Sarmasághy főispán, tüzes ifjú legény, nagy család nagyreményű fia, s két kurtanemes, Basa István meg Torma György, mindannyian bortól elázottan, indulataik féktelenségében, hol sírva, hol üvöltve kiáltván a hazát, s e percben mind oly háborúellenesek, hogy szinte gyilkoltak...

- Majd szerzünk neki egy jó birodalmat - harsogta Sarmasághy -, majd egy jó birodalmat szerzünk üneki!...

Kendy István az asztalfőn felemelte a fejét:

- A mennyek birodalmát - mondta egy pillanatnyi csöndben.

Még részegen is ijedten néztek oda rá. A Kendy névhez sok lenyakazás emléke tapadt, a hátukba állt egy pillanatra a hideg; ennek az apja fejét is hóhér bárdja csapta el, nagyapját szinte, de elmaradni nem akartak:

- Korpázd az bestyét - kiáltotta Basa István sivító hangon.

Kornis Boldizsár ebben a pillanatban nyitotta ki a másik terem ajtaját, mert ki akart menni, s hogy meglátta az ott ülő fejedelmi embereket, a szíve elkezdett szorulni, s hogy takarja a bent kitört indulatokat, nevetősen nézett vissza rájuk:

- Igazítsátok a ló száját, fiúk! - mondta.

Szédülve, tántorgásán uralkodva ment el mellettük, ő az udvari testőrség főkapitánya, „marsalk” lévén, mindnyájuknak főnöke volt.

Kornisnak a hangja olyan fulladt s ideges volt, hogy megijedtek, s egészen másra, közönséges bajokra fordult a szó.

Kornis és Kendy sötéten nézték a sötét képet, a gyertyák füstölgő világán, ahogy feketén folyt s bűzösen csillogott a bor az asztalon, a vérbe borult szemű emberek, boráztatta bajsszal, komoran s révedezve néztek maguk elé: Kornis soknak, Kendy kevésnek találta az állapotot.

- Gyerünk aludni - mondta Kornis György.

Megindultak, felállottak; minden szem folyton Kendy Istvánra fordult, s minden szív feléje hajolt, mintha már meg is lett volna erdélyi fejedelemmé s Keresztury György, nem közönséges jelentőséggel ismételte el a magyarországi urak izenetjét, hogy: „Kár az erdélyi fejedelemség eretnek embernek!”

S ahogy a teremből kifelé omoltak, mindnyájan megérezték, hogy ez naptól fogvást nem lesznek többet oly magukbízásban az országban, mint eddig.

Kendy István különösen köszönt el tőlük, száraz kemény szóval mondván:

- Rakjátok az tüzet.

S mikor egymástól az utcán elköszöntek, ők is ezt dörmögték jónyugodalom kívánás helyett az éjszakában, hogy:

- Rakjátok az tüzet.

Kornis Boldizsár a sok borital után alig érte, hogy álomba essen, kábultan rögtön elaludt, mintha belezuhant volna. De alig aludt valami két órát, ijedten felserkent, s a szíve megdermedt arra, hogy publikussá lett a szó.

Kendy napok óta folyton kapacitálja a fejedelemgyilkosságra.

Iszonyú ember ez a Kendy, mégis gyilkosok faja. Hiszen jó, jó, böcstelen Báthoryja, Sennyey Bálintnak a feleségét, Keresztury-nak a lányát, s ha a fáma igaz, sok családot megszeplősite, igaz Sennyeyné maga ugrott a tűzbe s a Keresztury-lány is amolyan legénypörzsi; de az Imreffy iszonyú hatalma, amitől rettegni kell, hogy ez így felnyurguljon köztük, a székelyeknek, szászoknak, nemeseknek privilégiumi széjjeltapodása, s külföldi praktikái, lengyelre, moldvára, olára törekedése, a pogány megharagítása s a némettel való tanácskozási: az embernek füstöt vet a feje, hogy egy haszontalan éredetlen lurkó, mert mi egyéb még ez a huszonhárom esztendő legény: apródnak kellene lennie még, s hogy ez mi mindent mert s tett már: de

mégis, mégis! Mégis fejedelem, s hogy lehet kardot emelni a fejedelemre... Még csak a feddő ének is, akit gyermekkorában tanított a mester, még az is azt mondja:

*Isten szerzése az fejedelemség,
Fejedelmet illet ezért minden hívség.*

Pedig az egy eretnek mester volt, és a fejedelemről minden rosszat oktatott...

Álmatlan vergődve, hányta-vetette magát a hosszú téli éjszakában, s szeretne volna, ha már megvirrad, vagy szeretett volna álmodni szemére... De se nem aludni, se fel nem kelni: nem volt gazdasága itt Fejérváron, csak üres szállása, még ha kimehetett volna cselédeket, kocsisokat, lovászokat felabajgatni, hogy vetettek-e a lovak elé, akkor kicsit megnyugszik, de így csak magát kínozza a sötét gondolatokkal.

Egy-egy kicsit elszunnyadt, meg újra felijedt:

Sicarius kezére adni: akkor ő is sicariussá lesz: gyilkos ember, titkos öldöklő... Kendy elmondta, hogyan lehet valakinek végire járni, Homonnay Bálintot a múlt esztendőben úgy pusztították el, hogy nyergét megkenték maró méreggel, s mind az alfele megrothadt tülle. Lám, pedig most ennek kellene fejedelemnek lenni Erdélyben, Bocskai ennek hagyta a fejedelemséget... s nem fejedelem, hanem férgek azóta meg is ették... S a Dóczy pohár, aminek híre vagyon, ki azt megissza, belehal... s magát Bocskait is méreggel rontották meg, a beleit, etettek vele tudtán kívül valamit: de Kátai kancellárt ugye darabokra is vágták, úgyhogy felesége tarisznyába, lepedőbe szedette a diribdarabjait, hogy eltemettetni valója legyen az urából... Hogy ő is annyit hagyjon magából a kedves jó feleségének, az istenfélő aranyos, jó szerelmes asszonyának? vaj ezt érdemli őtülle sok jóságáért, szelídségéért, okosságáért, türeleméért...

Könny borította el a szemét, s nagyokat sóhajtván fordult egyet a recsegő ágyon, amelyen aludt, feje alatt gyűrve a bársony párnát; ezt is a felesége varrta, hímezte önéki, s soha nem feledte utána küldözni s inasára ráparancsolni, hogy ágyat vessen, bár a táborban is vele... És a gyermekei, három szép gyermeke, egyből papot, másból jézusfiát s harmadikból apácát csinál, mint ezt már régen megbeszélték, mivel nincs ennél nagyobb jó a házára, s ne legyenek mint apjuk, ne legyenek olyan nyomorúságos szolgái a világi bajoknak, mint ő...

Mondta valamely nap Kendy, hogy a szolnoki béget katonái úgy tették el, hogy egy tonna puskaport ágya alá rekkentettek, s azt harsogva, ropogva elroppantották, még morzsája se maradt s... kinek lehetne belőle kára... Azért mondta, hogy őket persvadeálja, hogy hívja házához a fejedelmet, s tegye ezt vele!... de hogy?... hiszen soha el nem lehet titkolni... mit ér, hogy a fejedelem a Báthory-nemzetség utolsó magva, s nem volna, aki bosszút álljon érte, hacsak valaha a Lengyelországba szakadt Báthory-ágból nem jönne bosszúálló - de hiszen, még ha nem ő mívelné is, akkor is mind ez világ széles Európában mind azt hírelné, ő tette, s gyermekei nevén tapadjon-e?

Rettenetes, ha megindul a dombról a hordó, meg nem állítja semmi soha többet: úgy kínlódott máris, mintha része volna, s meg is lőtt volna: a nyelve a szájpadról ragadt, s vetette-hányta magát s fulladt a belső hévtől.

Csak ő ne szólott volna; de szólt, azt vetette oda: legjobb reámenni urakul s karddal... Ha nem kell, nem kell: mutassa meg az országot... Ő kész az első csapásra, de csak, ha mindenki mellette van, s nyitott szablyával körülötte...

El fogják beszélni, itt is, ott is, meg fogják mondani, s akkor neki vége... Csak feleségének hírével ne legyen.

Hajnalgig vergődött, kínlódott, akkor aztán egy kicsit elszunnyadt. Világossal ébredt, mikor a szolgálja bejött a tiszta csizmával. Estve a magát le se hagyta húzni, most cserélte mindjárt.

Feje kábult volt és nehéz, el is határozta, s el is ment a borbélyműhelybe főt mosatni.

A szép tiszta téli reggel jót tett neki: még ma hazamegy, aztán ki nem mozdul otthonról, az az egy szent, van neki otthul is elég dolga, fogadkozott magában, s Kendynek megmondja, vigyázzon az irhájára, Erdélyben vagyunk, s itt hamar lába kél a szónak s a főnek...

A borbélynál ott ült a fiskális direktor, Kolosváry János deák. Ez is isteni intésnek látszott, hogy legelső ember, akivel találkozik, a közvádoló... Úristen, gondolta magában, míg a borbély a fején dolgozott s egy-egy szót vetettek egymásnak át: milyen jó, hogy ember a más ember gondolataiba belenézni nem tud; ha ez olvashatná az ő szívét: rögtön perbe vinné s rögtön megírná a megnotáztatást: a fő- s jószágvesztésről való írást... Még el is mosolyodott rá.

Egyszerre végeztek velük a borbélyok, s mikor szép tiszta fővel megfésült, száraztott hajjal, a borbélynak a négy krajcár taksát letévén, elindultak ki az utcára, valahogy úgy voltak, mintha összetartoznának, jóllehet Kolosváry úr vastag kálomista ember.

Ahogy a piacon keresztülmentek, s a fejedelmi palota szemükbe tűnt, megállottak s nézték a házat:

- Kiket tesz ország tanácsának! - mondta hirtelen, váratlan a direktor -, szeretőjinek férjit, e Kurafi Jánosokat, s most megint Kamuthy uram ugrál...

Kornis megdöbbenve nézett a főfiskálisra.

A vénember nyers módján, kálomista őszinteséggel pattogott:

- A mezei hadak főgenerálisa is ez a bestye lett... Uramisten, mire jutunk, ha efféle emberek végzik Erdély sorsát...

- S várjon az ember békességet - mondta Kornis szokatlanul bánatosan.

- Ez mind így van Erdélyben - dörögött Kolosváry -, itt mindenkor nagyobb keletje van a latorságnak, mint a jámborságnak...

Kornis morogva mondta régi, többször elismételt szavát:

- Mind országhostul elveszt ez lator.

A fejedelmi palota előtt állottak, s annak az ablakaira néztek fel. A ház ütött-kopott volt, fala romladozott, vakolása mind lehullt, az ablakok töröttek s pókhálósak, a tető a hó alatt besuvadott.

- Annyi gazda sincs Erdélyben - mondta a fiskális direktor -, ki a házat meggyógyítsa.

- Nincs gazda, nincs gazda - legyintett fel Kornis egyre kevesebb óvatossággal s megvetően az ablakokra, nem tudván, hogy a fejedelem az éjszaka megjött, s most az ablakon át megütődve nézi őket.

- Nincs gazda, csak ivókapitány; pedig elkelne egy hű fejedelem, aki poraiból megélemlítse az Főnikszet.

Kolosváry direktor kimondta:

- Jó uram, annyi csákányt pusztítanak ez hazában a fickók, egymás fejeszaggatásában; hogy hogy nem száll egyik jó helyre: nem érthetöm...

Kornis halálosan megdöbbsent: hát igaza van Kendynek, mind a világ halálára esküdött már ennek a fejedelemnek.

Csak ennyit mondott:

- Talán még az is meglösz...

De most elhallgattak, mindketten érezték, hogy tovább mentek a kelleténél.

Ebben a percben az út kanyarodóján egy ernyős szán fordult be, négy jó lóval, s utána lovasok kis csapatja. Kíváncsian néztek oda, ki lehet az, s felismerték a Bethlen Gábor színeit.

A szánban ült orrahegyéig beburkolózva a Főkapitányné asszony. Nagy süvegemeléssel köszöntek neki, s ő fejbólintással fogadta.

- Bátor asszony - nézett utána a direktor, ahogy elment a szán, s fejét csóváltatta -, éjszaka idején útnak indulni...

Kornis szíve elszorult: az imént már épp Kendyről akart szólni, s kitapintani az öreg vélekedését, de most egyszerre elhallgatott: kálvinista ez, s ki tudja, mi gondolatja van, hogy Bethlen Gáborné után úgy néz... Homályosan valami szorította, hogy nem kezdődik a másik oldalon is valami praktika...

Már egyik sem bízott a másikban: a zavarok tíz esztendejében, a rettenetes években megszokta minden ember, hogy igaz szót senki emberfia előtt, még saját maga előtt se merjen kimondani, mert nem lehet tudni, mire virrad aztán. De ez a pár esztendő, amit Bocskai alatt s most Báthory alatt töltöttek, mégis egy kicsit nyugodalmasabb s bátorságosabb volt.

Fölmentek a palotába s az őrtálló katonáktól megdöbbenve hallották, hogy itt a fejedelem.

Kornis komoran ment fel az emeletre a poros, tisztítatlan falépcsőkön.

Ma el fog dőlni, érezte, ma el fog dőlni! Szorongó szívében visszavonulásra ferdült, hátha mégis meg lehetne tartani a békét, az életet, a nyugalmat, még semmi sem történt... meg fogja vizsgálni, s máris másképp nézte a dolgot, haraggal gondolt a Kendy István éjszakai vakmerésére, hogy publikussá tette a titkos szavakat...

A nagy palotában már sokan ott voltak, s ő szorongó érzéssel ögyeledett bele a tanácsurak csoportjába.

A fejedelem hirtelen megjelent köztük, s ő megütődve nézett rá: olyan friss fiatal, vidám, egészséges volt. Az arca sugárzott, s nagy szemei lobogtak, derű és szép jókedv ragyogott róla, s mindenkinek kisütött az arcán a nyugalom, amint megjelent köztük.

Sorra kezét fogott, s az érintésével mintha megváltoztatta volna az emberek belső állapotját, elmúlt mindenki az aggodalom, a háborútól rettegés: „Minden jól megy, főispán uramék”, „fenn jár a zászló, fennen repül már” s más ilyeseket mondott, s úgy eltörpültek mellette az aggódók, s úgy felsodorta őket a szilajságával.

Kornishoz különösen s szokatlanul szíves és jó volt, megölelte, és azt mondta mindenkinek előtt: „Boldizsár urammal ketten, elindulnék Indiákat megvenni.”

Nem tudott rá felelni, nem bírt szót lelteni, hazudni, csak igyekezett hű arcot ölteni, s érezte, hogy minden szem rajta függ, s szörnyű kétség háborgott belsejében, ki nem tudta volna mondani, mi...

Bethlen otthon volt, házában; nem tudta, hogy a fejedelem megérkezett, de éppen kész volt, hogy felmegy a palotára, jelentik, hogy a felesége itt van.

Süveg nélkül rohant le elébe, úristen, mikor kellett indulnia Tordáról, egész éjszaka utazni, hogy már ilyen korán bejött, ebben a szörnyű télben, Gyulaféhérvárára... Az asszonyt, aki összegubbaszkodva kuporgott a tömérdek bunda, lábzsák, szőr és pokróc között, de mégis gémberedett volt, két hatalmas karjába ölelte, úgy vette ki a szánból, s boldogan csókolgatta hidegkicsípte arcát:

- Eggyem, eggyem, édes eggyem, ilyen vakmerőséget! Éccaka utazni, farkasok, medvék meg nem ettek...

Az asszony csak most fázott meg, a bundákban szinte kiizzadt, de most didergett, gazdasszonyi szeme körülfutott a házon, mert már esztendeje nem látta, s míg az ura csókolta és ölelte s ölben vitte, hátraejtett fejjel meglátta a lépcső felett lógó téglákat, miket a veréb, vagy a macska kimozzgatott, s azt mondta válaszul:

- Azt a téglákat csináltassa meg kegyelmed, baj lesz, még fejére esik valakinek...

Bethlen felpillantott, s meglátta a tető alatt a bomlott falat, nevetett, no nem olyan nagy a baj.

- Meg, meg, minden meglesz, csakhogy te itt vagy, s nincs bajod szivecském...

Ölelkezve vitte fel a lépcsőn, az asszony alig tudott lábán állani, zsibbadt volt és didergett. Bethlen folyton nézte az arcát, de nem tudott telni vele, de az asszony szomorú volt, vagy inkább kedvetlen, s ez átragadt lassan az urára is, mint valami gyötrő ismeretlen baj, amit még nem tud.

- Hamar tüzet, tüzet - nem volt meleg a belső teremben, mert el készült hazulról, a kandallóban kihamvadt a parázs, a szolga igyekezett felszítani, füst is volt, a Vénasszony lépni se bírt fagyos lábán, Zsuzsanna csak belebújt egy nagy zsöllyébe a kandalló előtt, lábait felrakta a kandalló párkányára, s a fellobbanó tűzben sütkérezett.

- Hamar borlevest, enni-innivalót - rendelkezett az ura -, minden meglesz, szívem, csakhogy te itt vagy, s nincs semmi bajod, hogy van a fejedelemasszony Görgényben?... Vessétek az ágyat, rakjatok a tűzre, melegítsétek a vánkosoakat...

Az asszony lassan elmosolyodott.

- Ez borzasztó volt, ez az éccakai utazás.

- Na ládd, illet senki más asszonyember meg nem tett volna, csak te, kellett ez?... s nem féltél a vadaktól?...

- Félttem - mondta az asszony, s sírónevetve dugta a fejét az ura karjába, most egyszerre sírt is, nevetett is, fáradt volt és nyűgös, mint a beteg gyerek, s nevetett a saját bátorságán, jaj, csakhogy baj nem lett belőle...

Oly fáradt lett s oly kimerült, hogy nem bírt sem maradni, sem vetkezni, az ura szedte le róla a ruhákat, mikor aztán ágyba került, párnák közé, dunyhák közé, fogvacogva, hidegrázósan eresztette el magát, s fogta az ura kezét.

Mikó Ferenc, a Bethlen deákja bedugta rőt furcsa fejét:

- Nagyságos uram, itt a fejedelem a palotán - mondta suttogva.

- Ne menjen el kegyelmed ma hazúl - szorította meg az asszony az ura kezét.

Ha itt a fejedelem, már fent kellene lennie a palotán, de azt mondta:

- Dehogy megyek, dehogy megyek, egyetlen aranyom... Mondd meg a fejedelem őnagyságának, fuss és jelentsd, hogy megjött a feleségem, kérem gráciáját, délelőtt nem mehetek föl a palotára.

- Délután se - suttogta az asszony -, soha többet, soha, soha, soha többet!...

Bethlen intett, s a deák sietve elment.

Az asszony szemét könny borította el, a férje csókolta ezeket a könnyeket.

- Rossz ember az, rossz ember az nagyon - mondta -, az a szegény fejedelemné, az a szegény asszony...

A könnyei lefolytak finom bőrén, arcán a fehér párnára...

- Azért jöttem, mert az éccaka rajtaütöttek a kegyelmed harminc szekeren, s beszállították a tordai magtárakba a kolozsváriak búzáját...

Bethlen ijedten kapta föl a fejét:

- Az én búzámat! - kiáltotta.

- Igen.

- Az én becsületemet!

Az asszony indulatosan sírt.

- Amit oly keservesen s csak az én egész erőmmel tudtam a székelységtől venni, ki merte azt...

- Ő... Ki más?... lefoglaltatta Kamuthyval.

Bethlen nyöszörgött dühében s tehetetlenségében.

- A kolozsvári koldusok miatt az ember nem szakíthat a fejedelemmel... - morogta aztán.

- Ilyen ember, lássa, ilyen ember! - szólt az asszony - most valahára meglássa, s maga még mostan se látja...

Bethlen már uralkodott magán, már egyensúlyba került, már beforrt a váratlan seb: bármekkorát is ütött hiúságán s önérzetén a fejedelem tette, mégis elismerte jogosságát: ha háború lesz, s ebből immár csalhatatlanul látni, hogy az lesz, akkor a fejedelemnek a maga szempontjából igaza van, a kolozsvári koldusok majd csak eltengenek tavaszig, fájdalommal gondolt rájuk, s még nagyobb gonddal a háborúra...

- Báthory nagy ember - mondta csöndesen a feleségének, aki keserűen, makacsul fordította el a fejét, s erre a szóra megdermedtek arcvonásai.

- Az. Rabló.

Bethlen vastag szemöldökei megmozdultak:

- Urak fejedelme.

- Rablóké - lihegte az asszony.

- Az urak tették fejedelemmé, nem az éhezők...

S lassan folytatta:

- Minden status egy unitas; minden egy úr magában bírja az összes alattvalókat; a fejedelem azért az urakból való status egységét nézi... Ha Erdély tizenkét emberé, akkor a fejedelemnek evvel a tizenkettővel kell számolni... A fejedelemnek úgy kell nőnie, hogy e tizenkettők fölött

mindig elérhetetlen magasságban legyen... Báthory nagy politikájú ember, nemcsak e kis ország véletlen lett feje, nagyobbakra s oly nagyokra tör, hogyha eléri, akkor mindazok, akik itt nyüzsgnek s forognak körülte, messze elmaradnak és semmikké lesznek: e harminc szekér búza egy igen komoly tett; megmutatta, hogy szava nem tréfa s akaratja nem szélfúvás. Mert csakugyan, ha háborút épít, akkor gondolni kell a hadakra...

- És a Bethlen Gábor szava, amit a fejedelemléleknek adott?

- Én a szavamat oly gyorsan beváltottam, hamarabb, mint magam reméltem... Még nincs két hete, hogy ígértem, s már Tordán van a búza... - S mikor lesz Kolozsváron? - Én a szavamat beváltottam: ezt tudni fogja a fejedelemlélek, ezt tudják Kolozsváron, ezt tudni fogják az egész Erdélyben; tovább a felelősség nem rajtam van, hanem azon, aki a végrehajtást megakadályozta... És a fejedelem, mikor tette, bizonyára tudta, mit cselekszik; tudta, hogy a szegény népet maga ellen ingerli... A fejedelemlélek neve áldott marad Kolozsváron, de a fejedelem magára vont a haragot...

Az asszony megértette az ura gondolatát, vagy talán inkább a belőle áradó nyugalom csillapította le; érezte, hogy nem fenyegeti őket veszély a be nem váltott ígéret miatt, s lecsillapodott.

- Báthory ma csak arra gondol, hogy a háborút gyorsan és sikeresen kiállíthassa, hogy holnap mi lesz, arra nem gondol: az mind az ő holnapi lépésétől fog úgyis függni. Mert vagy sikerül a had, s akkor a győzelem örömeiben mindenki meg fog elégedve lenni, vagy nem sikerül, s akkor egy ilyen parányi ok elvész... Független kell azért tenni maga alatt mindenkit, s az országban ma már nincs, csak kétfajta népség: akinek birtoka van és úr: az mind az ő megadományozott, fizetett cselédje, nála nélkül akinek semmije sincs, járom alatti szolgálója.

- Nincs neki annyija, hogy az egész világot megfizethesse - szólt felfelé az asszony -, pedig könnyebb az étvágyat felkelteni, mint annyi éhes jóllakatni.

- Erre kell a háború... Erdély romlott, szegény koldus, de sok benne az éhes ember, s az éles kard... Báthory keresi a háborút, hogy jóllakassa saját dicsőségszomját s jóllakassa az embereket... Már is sok a katonája: annyi dologtalan éhesnek ki teremt ételmezt?... majd a más kamaráján megelégednek...

- Úgy látom, kegyelmed is belenyugodott már a háborúba - kiáltott fel az asszony -, ha valaki nem győzi elcsépelni az asztagját, gyűjtsa fel?...

Bethlen lehajtotta a fejét.

- Igazad van, édes lelkem, de nekem ma ebben az országban más dolgom nem lehet, csak megérteni, s amiben lehet, minden erőmmel segíteni az országot... Én a fejedelemléleknek nem parancsolhatok, rebellió nélkül ellene nem szegülhetek: utána gondolom azért az ő gondolatait, s megnézem, mi fordulhat jóra... Én nem vagyok ellene annak, hogy az ország határain kívül hadat ne viseljünk, mert annyi s oly nehéz ellenségeink vagynak, hogy azokkal muszáj minden nap leszámolni, Oláhországnak Moldva elleni cselekedete csak egy első lépés, utána jó ugyanez Brassó ellen, a Székelyföld ellen s miellenünk, mint már láttuk az elmúlt esztendőben Mihály vajda alatt... Ha háborunk sikerül (és nem tudom, miért ne sikerülne), elég jó vitézeink, vezéreink s erőnk van hozzá, s a fejedelemlélek még csak ez a harminc szekér búzáról való rendelkezése is azt mutatja, hogy minden erejét összeszedve a leggyorsabban fogja végrehajtani a dolgot... Egy ilyen lépés a portán sem lesz kedvetlen, mert ott már torkig vannak Serbán Radullal, s meg vagyok győződve, hogy igen meg fogja erősíteni az erdélyi fejedelem nevét, hogy egy ily galád cselekedetet a leggyorsabban megtorolt.

Az asszony megnyugodott: az urának higgadt hangja, békés és harmonikus szava lassan betöltötte őt, mint az Isten igéje a templomot, de azért hidegen visszhangzott benne az idegen szó: az egész gondolatmenet oly távol volt az ő életfelfogásától, asszonylelke iszonyodott a nyugtalanságoktól és félelmektől és a váratlan fordulatoktól, egy rendületlen élet nyugalma áhította, ahol megszabott s biztos tevékenység folyik, s jólét, gyarapodás, emberek tisztelete, az elvetett mag biztos megaratása s a gyermekek boldog fölnevekedése... Már látta, látta már, hogy az ura újra készen van harcra, háborúra, el fognak szakadni, s hosszú idők telnek, míg magára hagyva él, s csak epedni fog s dühöngeni ura távolléte miatt, valami kínos jövő előérzése kongott ott a háttérben, és izzadott, mint a nyirkos falak, melyek a víz áradását érzik már, hiába prédikál a pap oly bölcsen és oly igazakat...

- Kegyelmed mindig a legjobbat látja s mindig a legrosszabb jut énnekem...

Bethlen gondterhesen s szomorúan nézte az asszony eres kezecskéit, ezeket a dolgos, fáradhatatlan kezeket, amelyek lehetővé teszik neki az életet, mert teljesen ráhagyhatja a házat, a munkát, a gyerekeket, a gazdaságot; de őt magasabb erők kötik le, s nagyobb rendeltetés, mint egy család sorsáról gondoskodni, s már félt, félt a kitörő vihartól, mely minden percben fenyegette életüket... Igaz, az asszony ezt az életet jobban elvégzi, mint bármely asszony tenné Erdélyben, akit ismer, de bizony teljes joggal elégedetlenül s hiába látja be jogát a panaszra és keserűségre, nem segíthet rajta... Gondolatai részesévé, belső tagjává nem teheti, s ez az egyetlen, ami kínozza, hogy az asszony nem látja be az ő koncepcióinak nagyságát, nem érzi lázát, s nem veszi magába a szenvedélyt, amely őt minden rostján, lelke minden rezdülésén át fűti...

- És nem kell ez az élet - kiáltotta az asszony -, nem leszek özvegy! élő ember özvegye! hogy olyan dolgokkal harcoljak, ami férfinak való, minden asszonynak megvan a férje, aki részt vesz az életében, csak nekem nincs. Ha özvegy vagyok, akkor tudjam, hogy az vagyok, biztosítom, hogy nem fogok senkire szorulni, de hogy énbőlőlem éljen egy férfi, s ő csak kint parádézzon a világ előtt és okosabb legyen az országnál, hatalmasabb a fejedeleminél és mégis egy senki, mindenki cselédje, és mégis learat mindent, mindenkit szolgál, csak engem nem, és senkitől se kap semmit, csak éntőlem...

Bethlen szomorúan nézte az asszony éles arcvonásait, úgy feküdt ott az ágyban keményen s mereven, mint egy szobor, bronz, kő s hideg ellenség.

- Nézd, kedvesem - mondta csöndesen -, mikor elindultam az életre, semmim sem volt, még szüleim, testvéreim, rokonaim sem, mikor megesküdünk, mik voltunk?... Egy nagy cifra üst vett körül, s ma mégis a mienk az dévai uradalom s a szép dévai völgyesség, melynél szebb uradalom nincs egész hazában... Nem mondhatod, hogy elfelejtem a magam dolgát, nem panaszkodhatsz, hogy...

- Hogy dolgom ne legyen, arra nem panaszkodhatom. Más asszonyok mulatnak, parádéznak, vigadnak, táncolnak, udvarlókkal szórakoznak, s én itt szenvedek s nyomorgok és dolgozom, ez az enyém és semmi egyéb... - a szemében könnyek voltak, s nehéz levegő telepedett a szobára...

A férfi ráfektette fejét az asszony mellére, fáradt volt és nehéz ez a fej: mindent elbírt, mindenütt feltalálta magát, de itt, ha az asszonyán erőt vett a csüggedés, akkor itt elvesztette minden erejét és rugalmasságát...

Az asszony csak nagy sokára emelte fel kezét, lágyan átölelte a nagy bozontos fejet.

- Rossz ember ez, Bethlen, mondom kegyelmednek, rossz ember... evvel az életét össze ne kösse, boszorkány a testvérje is, az az Anna, rossz lelkek ezek... Aki így fél a feleségétől, így el tudott vele bánni...

Bethlen megenyhült, örült, hogy másokra fordul a felesége gondolata, s kész volt belemenni idegen lelkek megrágalmazásába, hogy meneküljön saját bajától.

- Báthory-vér, azt csinálja, amit Zsigmond fejedelem csinált... - mondta megvetően az asszony, férje fejét simogatva.

- Zsigmond titkos beteg volt - mondta az ura -, Zsigmond szerette volna a feleségét, de nem tudta...

- Ez is titkos beteg, egy titkos nyomorult, hitvány, ennek a becsülete beteg: ez nem mer az asszonya szemébe nézni... Ez, attól fél, annak a becsületes, hűséges jó szemétől!...

Bethlenben felvillant a fejedelemasszony rendkívüli tisztasága, kövér fehérsége s gőgös hidegsége. Mikor Kolozsváron szolgált, megvillant benne némi buja kívánság e rendkívüli asszony felé, de annak jégszirtjén még ő is ellenszegülő hullámokba csapott, hogyne a fejedelem, aki még ezerszer kevéssé bírja megérteni az idegen lényeket... Szép és ostoba nő az erény tornya, de az Erény toronyőre a korlátoltság... Most azonban nem törődött vele, felesége meleg és illatos teste már föltüzelte, s óvatos kis mozdulatokkal, nézéssel és apró csókokkal tapasztalgatta az asszony hajlandóságát, amit mindig csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudott kiérdekelni...

Felállott, az ajtó závarát rátolta s visszajött:

- Az estve Dévából lovaslegény jött, a gyerekecskék jól vannak...

Az asszony energiátlanul feküdt, s egyszerre két, fészken ülő, szerelembúgó lett belőlük: az asszony lassan cirógatta az ember fejét, s párázott belőle a kíváncsi jóság...

Ezalatt a fejedelmi palotában egyre jobban kialakult a Kornis szeme előtt a fejedelmi tanácskozások sok csudálatossága.

A fejedelem senkit sem szokott dolgaiba avatni, mindenkor külön tanácskozik minden követekkel, úgyhogy még kancellárja is ezt az ügyet ismeri, s azt nem. De ma Kornist folyvást maga mellett tartja, s legbelsőbb dolgai tudójává teszi. Imeffy is folyton elszalasztotta, Géczyt is minduntalan postának használta, úgyhogy a legfontosabb dolgoknál nem lehetett ott. Bethlen felhívni nem engedte, Kornis megérezte, hogy tart Bethlentől, s talán azért siet annyira, hogy addig mindeneket megcsináljon, mire a főkapitány feleségétől feljöhet... Kornis nem értette a dolgot, mért vagy onnan órányi szükség máma; igaz, lengyelül elég jól tudott s németül, oláhul is: de a fejedelem is tudott; előtte ma mindennek mélyebb, izgatóbb s titkosabb értelme van...

Ijedten figyelte ennek a fiatal fejedelemnek tudományát: hogy ismeri ez Thurzó nádort, s mi mindent akar tudni róla, még a köntöse színét is... A királyi udvarnak minden pletykáját s a zászlósurnak minden szavát... Mért gyűjt sereget Forgách Zsigmond Kassán fejül, s Thurzó Szaniszló: mit akarnak a portai követséggel, s mit vittek ajándékba a nagyvezírnek, kajmekámnak mit, s a kapitányok kik s mit mívelnek... Csakúgy ömlött a kérdés, s olyan tisztán kialakult még Kornis előtt is az odaátvaló vélemények sora, jobban, mintha ő maga ott járt volna... Most megértette, milyen nagy dolog, benne lenni abban a társaságban, amely az uralkodókat körülveszi, az uralkodás minden dolgát, akaratját, tervét fontra s latra vetik, s a környülálló családok

asztalán, mint száz részgyűlésbe, vitatják s örlik meg s visszafelé is irányítják, ha közhelyesséssel nem találkozunk az uralkodás dolga...

Ha ez idegenek innen elmennek, bizonytalán ők is éppoly biztos módon tudják az ittvaló dolgokat, csak legyen, aki őket így kifaggassa...

És a tanácsurak, főispánok, összevissza, mint egy kavardás: referátumot tenni, mit, mennyi katonát, élelmet, szénabélit lehet nála szedni, ezt mind tudni fejben tartani, Kornis már rég elfelejtette a Doboka megyeiek szavát, mikor a háromszékiek jöttek, de a fejedelem, az nem: déllére az egész ország állapotát tudta, s tíz, húsz embernek dolgot adott, annyi írásbélit, hogy füstöt vetett a feje, csak aki hallgatta is. S a lengyel s a moldvai követekkel közbe-közbe s siránkozó vénasszonyok, akik panasszal jönnek szomszéd urak rablásiról, megvert jobbágyokról, elhajtott barmokról s osztályos atyafiak istentelenségéről, s mind meghallgatja, mind megnyugtatja, felbízta, s boldog arccal ereszt el s aztán a lengyelekkel pihenés nélkül úgy diskurál Zolkiewsky terveiről s a mi zendülőink praktikáiról, mintha nem is erdélyi s magyar, de nekik is fejedelmük s lengyel volna... Moldva, Oláhország mind ki van terítve, s már belső háborúk támadnak távoli országokban, már idehallik a védtelenek ordítása, felgyújtott falvak füstölgése...

Kornis nem volt képes tiszta aggyal figyelni, mert minduntalan közbe tolódott valami, ami őt megrémítette: a pozsonyi követek elmondták, hogy Forgách Zsigmond korrespondenciát tart fenn valamely erdélyi urakkal, a lengyelek ugyanezt mondják s a moldvaiak is: de a fejedelem elhallgatja, elsiklik felette, ezt most nem faggatja, csak az ő szíve dobogása erősödik vagy csendesedik, ha ráfordul a szó, vagy másfelé terelődik... Átkozott Kendy, milyen jó, hogy őtet eddig még semmibe bele nem vitte, ezer szerencse, hogy oly messze van Radnót Szamosújvártól, ezt mind a felsőországiak csinálják...

De mért? Mért nem vallat a fejedelem? Ez nem bánja, mit írt Zolkiewsky Szaniszló, a lengyel királyi fővezér Erdélybe s kinek? S kinek másnak, hisz azt minden gyermek tudhatja, hogy ha valakinek ír, az csak a sógora lehet, Kendy, a Csapy Susa anyja lengyel lány, s Kendy így egész lengyelségnek sógor...

S Kendy milyen bátran jön-megy, a fejedelem minduntalan hívja, tanácskozik vele, rábízta a főkapitányra tartozó dolgok rendbeszedését, a katonai mustrák registromainak vezetését, a prebenda, az országos kamarák, élelemrekvirációk számadásait, s ez úgy jő-megy, az ember nem hinné, hogy gyilkos van az övében, Kornis nemegyszer érzi kezének ideges mozdulását: hogy ő csak kirántsa most kardját s az első csapással behasítsa ennek a fejedelemnek a fejét.

Iszonyodott attól, hogy az ő füle hallatára faggassák a titkos praktikák dolgát, s végre is szólt:

- De ugyan micsoda dolog az, Nagyságos Uram, kik írnak és hová leveleket?

A fejedelem egyszerűen, nyílt szemmel nézett rá:

- Ugyan hová gondolsz, ki van itt, aki ellenem praktikába menne?...

Olyan bátran, egyszerűen s nyíltan állt. Kornis hitt neki, hogy ez semmit sem tud, bár nem mert hinni, de azért jólesett ez a nyugalom, s esküdött magában, hogy véget vet, vagy elhalasztja Kendy a dolgát.

- No, Bold uram, eredj s csináltass ebédet, mert krudeliter megehültünk - mondta a fejedelem nevetve.

Kornis máskor halálosan megharagudott volna, hogy effélére használják, inasnak, egy Báthory, őt; de most boldog volt, patvar nézze az ebédet, csak hogy kimehet.

- Az ebédnél két asszony is lesz - csapott vállára a fejedelem -, két szép asszonyok s főasszonyok pedig!

Ki lehet az, tűnődött magában Kornis, s ahogy kiszabadult a fejedelem boszorkánygyűrűjéből, nagyot lélegzett, szitkozódott, nyújtózkodott; legjobb volna jó messze lenni innen. S ahogy a csarnokon átment, érezte, tudta, hogy minden szem rajta van, irigykednek, s feléje húzódnak az emberek; mi ördög ez? de hízelgett neki, hogy őt vélik a fejedelem legtitkosabb kedves emberének.

Kendyvel a grádicson találkozott.

- Rakjátok a tüzet - morogta halkán Kendy.

A vér a fejébe, s az ijedtség a lábába szállt:

- Eszeveszett bolond, hallgass - mondta neki nyersen -, jól vigyázz, mert alattad a máglya!...

Kendy különösen s gyanúsán nézett rá:

- Ma estve még szólunk egymással, Bold!

- Nekem haza kell siessek Radnótra, feleségemhez.

- Magadban?! - mondta Kendy s szúrósan nézett a szemébe.

Kornis elérte, hogy a fejedelmet kellene magával vinnie s ott leölni... Megborzadt:

- Vidd magadnak Újvárba - morogta, s elfordította szemét; a fényes nappal józanságában iszonyú rágondolni is.

Kendy kicsit gondolkozott:

- Jól van, én vállalom; elhívom Újvárba... de jössz te is.

- Mit faggatsz engem! - pattant fel Kornis, szokott hetyke hangján - nekem haza kell mennem az asszonyomhoz: veletek nem megyek, de ott leszek... Kornis Boldizsár még megéri a tulajdon szavát...

Elváltak, s ő titkon reménykedett, hogy majd az asszony megszabadítja, majd valami közbejön, s nem kell részt vennie... Mikor kijött a fejedelemtől, eszébe se volt, hogy csakugyan az ebéd után nézzen, de most a konyha felé ment, s úgy dolgozott, úgy törtetett, úgy igyekezett a fejedelem kedvét megnyernie, mintha tanúkat szaporított volna maga mellett, hűsége mellett. Ó, de jó volna lóra ülni, ebédre se menni, de haza Radnótra, a maga drága, tisztaságszerető hív és becsületes feleségéhez...

Kendy azonban folyton szemmel tartotta, s mikor az ebédre gyültek, Kornis egyre érezte a Kendy szúrós, gyilkos szemét magán égni.

Beteg volt, s forró a teste, semmivel se törődött, az is csak most jutott eszébe, kik lesznek a két asszonyok, mikor már itt is voltak, s látta Bethlennét és Dengeleghynét.

A fejedelem nagyon udvarolt a két főasszonynak, akik sógorasszonyok lévén, egész nyíltan utálták egymást.

A fejedelem Bethlennét a jobb oldalára, s Török Katalint a bal oldalára vette. Bethlenné mellett ült az ura, s Kata mellett Kendy István. Csak kis asztal volt, az urak mind a más szobában voltak, itt velük még csak hárman ettek, Imreffy, Géczy s Kornis.

Géczy nagyon kedves volt, de hiába, itt nem törődött vele senki, visszavonult, mindenki a fejedelemmel volt elfoglalva. Az asszonyok nem is hallották a bókolásit, s ő éles szimattal megérezve az új fejedelmi hölgyet, buja vágygal vetette utána magát s leste messziről.

De a fejedelem nem tudott egy pillanatra sem alázatos vagy hódoló lenni, szórtá sugarait s csipkedését is, mindenkire, az asszonyokra is.

- Hiába gögösködsz - mondta Bethlennének -, nem vagy Károlyi Zsuzsanna, csak Bethlen Gáborné! Akkor születél, mikor Bethlenné lettél, s ezt nem szabad elfelejtened.

- Palotsay Anna is akkor született? - vágott vissza Bethlenné.

Török Kata ingerkedve felnevetett, Bethlen Gáborné előtt elszántan jó kislány akart maradni, s oly rendes volt, sima volt a haja is, mint egy kislányé, még pingálva is csak épp egy parányit: de most elárulta magát e nevetéssel.

A fejedelem nem haragudott meg:

- Palotsay Anna? - mondta, bort ivott, s elnézett messze, tűnődve s furesán - Palotsay Anna kivirított, mint a tündérvirág a tündérkertben, mikor Báthory Gábor meglátta: addig setét volt, lucskos volt, kis piszokfentő volt, akkor pedig kisütött a hajnal, ráhullott a harmat, kivirított a virág... Csakhogy Palotsay Annának nem kellett a hajnalnóta, nem adta a szerelemet szerelemért: Palotsay Annának ostoba rossz vére van: nekie diadémum kellett...

Lehunyta a szemét borbódultan, nagy szemére nagy sötét szemhéja szinte betegen húzódott, vastag ajkát nyelvével nyalogatta, az arca elbágyadt, fáradt lett, idegesen rángatózott, fanyar ízek gyűltek az ínyében, újra ivott, Bethlenné komolyan, megilletődve nézte.

Rángatott szájjal, eltorzulva mondta a fiatal férfi:

- Nem jött velem lóháton vágtatni a nap elébe... neki csillogó korona kellett, nem csattogó csók... megkapta: örüljön neki... még mit akar, ő a fejedelemmé!...

Bethlenné hallgatott, aztán így szólt:

- És ha nincsen hámja, kötőfékje, hanem együtt vágtat a vágtatóval, akkor most mi volna? Hogy volna? Akkor valaki *csak* az övé volna?...

A fejedelem kajánul felnevetett, s egészen Károlyi Zsuzsa arcába hajolt:

- Ha én egy virágot szerelemből megszeretek, száráról leszakasztom, illatját felszívom...

- S elvetem a porba.

- Igen... - húzta a nyakát, mint egy rossz fiú -, de ha egy drága forgót pénzemen veszek: akkor azt bezárom a görgényi kincstárba, registromba íratom, s kincstartómat felakasztatom, ha elvész...

- Értem: azt kérdezi Nagyságod, ki akar virág lenni, s ki diadémum.

A fejedelem mélyen, erősen s huncutul nézett az asszony szemébe.

- Igen...

Bethlen gyönyörködve nézte a feleségét, aki kicsit kipirult, üde s friss volt, s az összetűzés kivirágoztatta, de gyönyörű, íves metszésű szája gúnytól, asszonyiséga örök bújától remegett s azt mondta:

- Az asszonyember is tud olyasokat gondolni, mint a férfiember: csak nem teheti meg... Az asszony csak megkívánja, kivágyja, kigondolja: de el se kezdheti, már elfárad, azért lesz ő jámbor asszony, szegény.

A fejedelem galád kárörömmel nevetett:

- Azt mondja a biblia, a kegyelmed ura jól megoldassa, bizonyíthassa, az asszony nem ember, de asszonyi állat!... - s a Kornis szemébe kacsintott, amitől ez mint bűntárs megszédült, maga sem tudta, mért.

- De bezzeg a férfi, az aztán ember - szólt Bethlenné csöndesen -, s a férfi, pláne egy fejedelem, végrehajtja, amit gondol! vagy sikerül, vagy nem: de mit tegyen egy asszony?

- Mért lett asszony? - kuncogott Török Kata, némbertársát a férfiak szájára kiadva, s ezen a vad és nyers emberek fel is kacagtak.

- Én sokszor szeretnék asszony lenni - mondta a fejedelem -, folyton égni, rohanni, űzni, hajtani?!... Jó volna megülni, várni, ellágyulni... Kapni, zsarolni, kínozni...

Bethlenné ránézett; most olyan kócos és jó kis fiú volt, s egyszerre úgy érezte, a kettő közül ez inkább a sajnálni való, a maga rákényszerített vad élet hajszájában... E pillanatban közelebb érezte ezt a szerencsétlen bolond fiút, mint azt a hideg, magán uralkodni bíró kemény embert: kisujja megmozdult, ahogy nézte, úgy szeretne volna baglyas nagy puha haját megsimítani, bolond, részeg fejét ölbe venni: s talán ő, ő meg is tudná fordítani sorsát...

Még tán sose vesztette el életének biztos alapjait, de most megbillent, imbolygott, mint ködvár lengett előtte az élet...

Báthory ivott, s újra ivott, aztán dúdolt, borongott, végre fölpattant: - Kornis uram, most pedig megyünk hozzád Radnóra!

Kornis belesápadt; ez váratlan!

- Szombaton Besztercén kell legyünk. Nem megyünk Torda, Vásárhely felé, inkább árkon-bokron át, Radnót, Széken át... Kancellár uram velünk jő, Bethlen uram, ti mentek a sereggel Kolozsvárnak, Ujvári kapitányékkal.

Nem törődött az asszonyokkal, azok menjenek, amerre akarnak, Bethlenné megérezte, milyen más az ő ura, s már sajnálta percnyi szerelmét, mit rávesztegetett: ez nem ember, ez egy égen tündöklő csillag; tesz s mível, mit akar: nincs ennek a lelkében senki más, csak ő saját maga...

[III]

Éjfél után két órákor felharsant a kürtszó, felugrott s útra készült mindenki.

Nagyon jó volt az esti vacsora, s a fejedelem, álmából tisztulva, de még egyre bódultan, füttyörészve rendezgette magát. Örült ennek a napnak és éjszakának, amit itt töltött Radnóton.

Kornis kijött a belső kishálószobából, ahol feleségével hált, az arca derült volt, oly melegen s hálásan nézett a fejedelemre, soha, soha hünek és igaznak nem érezte magát hozzá, de ma igen.

- Hogy aludott Nagyságod? - kérdezte szeretettel.

A fejedelem kezét adott neki, s jó erősen megszorították egymás kezét, mintha messze útról jöttek, most végre találkoztak volna...

A fejedelem erősnek, keménynek, győzőnek érezte magát, most úgy tele volt az élettel: örömmel gondolt a hosszú útra, a hó hátán föl Besztercéig havas erdők s hepehupás dombokon, nem is bírt már házban maradni, a tüdeje tágult, s egyre csak nyújtózkodott.

- Jókat álmodtam - mondta vidáman, s Kornis boldog volt, hogy az ő házában a fejedelem oly jókat álmodott.

Bejött Imreffy; savanyúan s fonnyadtan, mint valaha, írásai nagy bőrtokját cipelte hóna alatt, utána jött Géczy, ez is álmosan s fáradtan, mint olyan ember, aki jobb szeretne ágyban heverni virradatig, mert semmi célja az úttal. Pláne, most érkezett Szebenből, zsebje tele iratással, s nem bír a fejedelemhez jutni, tehát átengedi magát a fáradottságnak.

Kornis mosolygott s azt mondta:

- Megyek, körülnézek odakivel, szétverek a legények közt.

Süvegét fejébe nyomta, bundáját vállára kanyarította, s kiment.

A fejedelem még egyet nyújtózott, Géczy hangosan ásított:

- Hej, teremtetted! - kiáltotta -, Bethlen uramék azóta Besztercén alusznak.

- Pszt - mondta a fejedelem s a szomszéd szoba ajtajára mutatott vissza ujjal -, még alszik a házi gerlice.

Hirtelen valami ütötte, láng lobbant fel benne, a szeme vérbe borult s azt mondta:

- Búcsúvétel?... - a torka elfült a hirtelen vérlobbanástól - ki oly paraszt, hogy búcsúvétel menjen el? - s a belső szoba felé nézett.

Imreffy egyszerre szörnyen kijózanodott, Géczy olyan lett, mint a nyárs: megdermedve értették meg a fejedelem gondolatát.

Ez azonban már süvegét letette, egy szökéssel az ajtón volt s lassan benyitott. Bentről meleg és sötétség és jóillat csapott ki, a két úr egymásra nézett: ez a két ember, a régi és az új kegyelt, most együtt lőn tudó és cinkos, iszonyodva nézték egymás arcán a félelem színváltozását.

Imreffy kiterítette táskáját, reszkető ujjakkal írásokat szedett elő:

- Menjen kegyelmed az kívülre - mordult Géczyre. - Senki emberfia is be nem jöhet: az moldvaiaknak írja a fejedelem a felelőt.

Géczy abban a pillanatban kisietett. Jó is volt, mert Kornis jött mindjárt visszafelé nagy vidáman jókedvével:

- Készen vannak a legények - mondta -, lehet indulni.

Géczy kedvetlenül mondta:

- Még a fejedelem belefogott valami munkába.

Kornis nagy szemet meresztett.

- Munkába?

- Igen - morogta Géczy -, pedig jobb lett vón elhalasztani: ír... Elővette a pennát s ír...

- Mit ír?

- Felelíst az lengyeleknek vagy moldovaiaknak. A kancelláriussal.

Kornis megcsóválta a fejét. Távolról, e pillanatban, mintha valami asszonyi sikoltás lett volna, de nem lehetett kivenni, honnan s merről. A házigazda mindenfelé fülelt, s tűnődve és szimatolva kiment a szobából. Géczy ott maradt, s az ablakba állt, meg visszafordult, nagy lépésekkel járkált.

Kint semmit sem vett észre Kornis, aki újra visszament a lovasokhoz; ezek lóháton várták az indulást, csillagos, de holdvilágtalan éjszaka volt, s nem volt felettébb hideg.

- Indulunk-e már, Nagyságos uram? - kérdezték.

- Mindjárt, csak a fejedelem még dolgozik - mondta s továbbment.

Csudálkozva hallották s nevetni kezdtek.

- Dolgozik? - mondta egy hadnagy - nincs egy szép menyecske a közelbe, früstökre?

Kornis ezt félfüllel meghallotta.

- Országos levelet ír úfelsége - szólt vissza ingerülten.

De az a szó valahogy a szívében maradt, mint egy tövis. Az udvaros gazda abrakot kért, s az ispán az itthoni munkákról kezdett még szólni; míg ezekkel tárgyalt, egyre szorította valami.

- Te, Mihály, micsoda asszonysikítást hallottatok tik az elébb?

Senki sem hallott semmit.

Kornis egyre rémültebb s félelmesebb lett; idekint akárhol lett volna az a sikoltás, azt hallani kellett, ha még ő bent a nagy palotán is meghallotta...

Egyszerre felugrott s rohanva föl a házba.

Ajtókon át, mint a fenevad, tombolt végig; Géczy még most is ott volt, ahol hagyta.

- Még mindig! - riadt rá, rekedten, szörnyű felindulással - még most se lehet bemenni?

Géczy oly sápadt volt, s annyira zavarba jött, hogy Kornis félretaszította az útból s nekivetette magát az ajtónak.

- Udvari marsallk vagyok én - kiáltotta -, nekem éjjel-nappal szabad a bejárás a fejedelemhez.

Ahogy azonban képéből kikelve, feldúlva, s sarkaiból kivetett lélekkel benyitott, odabent Imreffy az asztal mellett ült, írt, s a fejedelem fölötte állott, ráhajolva s nézte az írását.

Ettől egyszerre, mintha hideg vizet öntöttek volna rá, elmúlt a hősége.

- Mi az? - kérdezte Imreffy szigorúan.

Kornis nem tudott felelni, csak tátozott, s egyre nagyobbakat lélegzett.

- Indulni... indulásra... - hebegte - hogy nem indulunk-e még, Nagyságos uram, kérem felségedet.

A fejedelem azt mondta:

- Hagyjuk ezt no, kancellár uram, úgyse tudjuk egy ülésre megszerezni.

Imreffy engedelmesen s nagy nyugalommal fogta az írást, megszórta a portartóból homokkal, aztán kényelmesen összetekerve, a tokba dugta.

Kornis ijesztően meg volt nyugodva, de nézte, nézte a fejedelmet, azért úgy nézte, mintha egy sárkánykígyót nézne, nem tudta, miért, de iszonyúság volt néznie...

- Köszönjük a szállást, a vacsorát, hálást - mondta a fejedelem, s vállára csapott Kornisnak.

Úgy térítette, előre akarta tolni, hogy előtte lépjen ki.

Kornis öntudatlan megfeszítette a lábait s nem mozdult:

- Még én asszonyomnak köszönnék, Nagyságos uram - mondta, de mintha úgy érezné, nem kellene bemennie, hogy lopás, ha bemegy, mintha a fejedelem ellen való cselekedet volna, amit tesz...

A fejedelem hangosan, de erőltetetten felkacagott, aztán előre indult, kiment az ajtón, utána Imreffy.

Kornis úgy vette észre, mind a ketten kardjuk markolatára tették a kezüket...

Géczy is az ajtóban állott, ez is kardra készen, s mind oly különös volt...

A fejedelem, ahogy lóra ült, rögtön indult. Az urak ott voltak körülötte, Kamuthy, Kornis György, Sarmasághy, kivált a pápista urak, s kicsit vivátoztak.

- Van-e töltések? - kérdezte a legényeket Géczy.

- Igenis.

- No puffantsatok csak egyet a levegőbe - kiáltotta a fejedelem. - Hadd emlegessék meg a bűcsúzást a lányok!

Tízen, húszan felkapták a puskájukat, szerelni kezdték, s kevés idő múlva a hadnagy parancs-zavára egyszerre elsütötték a fegyvereket.

Iszonyú durranás volt a nagy éjszakában; az egész falu rémülten ijedt fel almából, a legények hatalmasan kacagtak s ebben a percben megjelent a tornácon Kornis Boldizsár.

Arca nem látszott a sötétben, megölelte a tornác oszlopát, csatlósa ott állt a lóval, ő kis habozás után felvetette magát a nyeregbe, s a csapat kilovagolt a parasztok, az álmos fejércselédek vivátozása közben az udvarból.

A fegyverdurranás megdöbbsentette. Érezte, hogy ez az ő megfélemlítésére való, s most már biztos, egészen biztos volt, s szörnyű, szörnyű... Óh, ha a föld megnyílna, hogy elmúljon a jövő iszonyúsága...

Most már mindent tudott: a felesége bódultan feküdt, álomból ébredett: de ki hinné el, hogy aludni tudott e reggelen: feláldozta magát uráért, magáért: gyermekeit említette, akik a gondviselőasszonnyal háltak az éjjel az épület más részében: mért mondta gyermekei nevét?... Kornis kábult volt, sűrű vértódulások döngették az agyát, nem láthat, nem láthat tisztán, s mind igaz...

De azok már kiszáguldottak az udvarból, s ő egyedül itt maradt: megragadta az öröm, hogy el fog maradni tőlük: de megrohanta a rémület, hogy így soha többet, többet soha közelébe sem férhet: s ha igaz, Erdélyben megállása nem lesz: ma még, talán ma még lehet: bösz dühe elragadta, lóra ugrott s utánuk vágatott...

A Marosháton érte be őket, a sereg vígan ügetett az éjszakában a csillagok alatt, s ő egyedül utánuk, mint az átok, a hegyek környös-körül gubbasztottak, s csúfondárosan terültek el, mind reá nyúltak, neki fordultak, s széles pofával lesték a vágató dühöt.

S újra meg újra beleszédült rémületébe.

Hát ezért, ezért jött hozzá Radnótra a gaz, s ezért, ezért, már előre tudta, így kicsinálni szörnyű: egy pillanat alatt megfosztani mindenétől, elvenni vagyonát, birtokát, becsületét, életét, egy kincse volt, egy értéke, amit legtöbbször becsült; vette volna el, koboztassa szét minden vagyonát, de így kivágni, kimetszeni a legbelsőbb lelkét, a szíve szívét, magját, töviben vágni ki a fát... Rá a rablóra, rá, rávágni, sújtani, aki ilyen deli módra, üresen s vígan száll előtte, s mégis elrabolta s magával viszi minden kincsét.

Mikor utolérte őket s beugratott közéjük tajtékos lován, bátyja mellett, Kornis György mellett mégis megnyugodott. Magába gubbadva hagyta, hogy párologjon dühe és fájdalma, s oszlott s tisztult kissé a vad iramlás.

Körülnézett s kieresztette hálóját, hogy társakra szálljon, elől ügetett a fejedelem a cinkosai közt, Imreffy, Géczy, e két irgalmatlan lator, krisztusi latrok, keresztre való, micsoda népek az ország élén: elszánt gazemberek, akiknek egy íze nincs jó, világcsavargó bestiák, akiknek itt éppolyan jó, mint bárhol a világon, s mind ebből élnek, mint a gomba a fán, ki kell vágni már csak azért is a reves fát, hogy ettől szabaduljunk: mik lesznek ezek, ha nem ez a fejedelmük... Hát arra való Erdély, hogy ilyen sehonnai haramják prédája legyen...

Szíve szerint húzódott most bátyjához, Kornis Györgyhez, aki kövéren, pöffedten ült lován, gögös, de nem csoda, oly sokat dudálta neki haragját s gyűlöletét mindezek ellen... tőlük félt a galád, csak most is Fejérváron: reggeltől estig maga mellett hordta: egyszerre ez is felgyúlt előtte: szüksége volt rá: az ő becsületes nevével akarta takarni, amiket csinált: az ország előtt kell neki, hogy Kornis Boldizsár jelen legyen mindenben, hogy világ szerin szerte hírrel legyen, hogy Kornis Boldizsár főfőtanácsúr míve ez...

Úristenisten, már minden tiszta és kész: Kendy nem kell, Kendytől fél... Bethlen nem megy vele, Bethlen nem akar... Majd jó lesz ez ostoba Kornis Boldizsár, aki olyan, mint a tuskó, oda állítom, ahová akarom s kifelé, hadd tudja Forgách Ferenc érsek, hogy a háborús tanácsokban részt vett Kornis Boldizsár, s vigye hírül a császár udvarába, hogy a katolikus urak mind egyik e bitanggal...

Egyszerre minden visszájára fordult: most visszafelé értette meg, mi lesz Erdéllyel: háború, háború, hadra had...

S már nemcsak a saját férfiúi vesztesége fájt és sikoltott benne, de az egész országért érezte magát úgy, mint a férj, ki látja, tehetetlenül, hogy lator tör ágyasházára. Most már egész hazájáért rettegett s szédült a felelősségtől; ő fog fizetni még ezért is: őt fogják számon kérni:

te ott voltál, tanácskodtál, mindent láttál, belenyugodtál: a pápisták követeit elutasították a lengyel zsványokkal a te füled hallatára szerződtek törvényes királyuk ellen...

Kamuthy hangja hasított most a levegőben: úgy volt, hogy Ludastól fel északra mennek, Szegyel, Zab, Méhes felé, de Kamuthy kapacitált, hogy Egerbegyet útba ejtsék. Megállt a keresztúton a lovas sereg, akkor ő is beletorladt a többiek közé...

- Jó lesz vigyázni - döntött magában -, jó lesz jó arcot mutatni, hogy észre ne vegyék, ami bent forr...

- Nem megyek felétek - mondta Báthory nevetve s különös jelentőséggel -, ha a fejedelem egy házba belépik, mindjárt varjúkárogás száll az asszony híre.

Kornis tudta, hogy ez neki szól, uralkodott magán.

- Nagyságos uram - rikoltott a szélben s a nagy szabad levegőben Kamuthy -, ne gondoljunk vele, hadd csevegjenek reánk! kivel mi gondunk!... Ki kellene nyelvét vonatni egynek, afféle szóhordozó bestye rimáknak!

A fejedelem felnevetett, s megindult a Maros völgyén Egerbegy felé.

Ott fröstököltek, egy friss nyársonsültet ettek s bort ittak rá bőven.

- Mit búsulsz, testvér - mondta Kornis György az öccsének.

Ez rá se nézett, azt mondta:

- Ma meg kell mejjjesztenünk ez latort.

Kornis György megdöbbsent, az öccse oly hangosan szólt, hogy meghallhatta volna valaki.

Félrehíjta, s úgy beszélt vele.

- Csak nézd el - mondta Kornis Boldizsár -, nézd, a latrok hogy vigadnak a meretrixekkel: mondsza csak, kik ezek az országfutó bitangok?... Az övék Erdély, avagy a miénk?... Behoztuk magunknak külföldről ezt a garázdát, s hozta magával a bandáit. Nézd csak, nézd, mienk tán Erdélyország! harmincan, negyvenen ha összeállunk, kész a birodalom s mi, a nemzet, kényire-kedvire hagyjuk ezt a futosó latrat... Hát hogy? Tíz főembert sem lehet együvé hozni rá?... nekem is van itt húsz emberem, neked is húsz, itt van Mikola János, komoly, jóra való ember, annak is tizenhat embere, Gyerőffy uramnak is van vagy húsz.

- Ezekre ne számolj - mondta Kornis György -, ezek a Bethlen-bandába vannak, nem jönnek velünk.

- Ez a cudarság: akinek száját bedugta s feleségét még holnapra hagyta, az már az ő testi-lelki embere: el kell veszni Erdélynek: itt olyan baromállat a főnép, mint a tulok: addig egy se mozdul, míg tüzes vassal út magát nem bökődik...

Kornis György gyanakodva nézte öccsét, ez maga is tegnap még másképp beszélt, történt valami azóta?

- No de itt vagynak Sennyey Pongrácz, Torma György, Basa István uramék és Sarmasághy koma, ha összeszámolom, kétszáz főből százötven mi kezünk alatt vagyunk. S ha Széken hálhatunk, ráhozom Kendyt legalábbis háromszáz emberrel...

- Hallgass - nagyon néznek ide.

Kornis Boldizsár egyet gondolt, fogta kupáját, s visszament az ebédlőházba, bort töltetett magának, azzal odament a fejedelemhez s koccintásra emelte a kupát:

- Nagyságod életire! - mondta a köszöntést.

A fejedelem nevetve nézett rá:

- Úgy élj, ahogy nekem kívánod - mondta.

Kornis értette, elsötétedett: most már bizonyos volt mindenben: a fejedelem fél, mert tudja, mitől kell félnie: kiitta a serleget fenéig... akkor leborította...

- Hát Nagyságos uram, szép köszöntésnek szép a felelete. Isten tartsa Nagyságodat!

Nevettek mindnyájan.

Sarmasághy csodálkozva nézte ezt, s később induláskor így szólt Kornisnak:

- De nagy kedv van ilyen hajnalba! Korán kél, aki virradatkor kél.

Kornis komolyan nézett rá:

- Aki a csorgóból inni akar: meghajol előtte: de aztán hátat fordít neki!... Én inni akarok ma ennek csorduló vériből...

Sarmasághy elrémült:

- Eszed veszett?

- Vagy ma, vagy soha: Beszterce után nem lehet.

Jó volt, mikor már újra ló hátán ültek s lovagoltak a hó szironyos hátán, hegynek fel, völgynek le. Délben Kötelenen etettek.

A fejedelem szerencsére ragaszkodott ahhoz a tervéhez, hogy Széken éjszakáz.

- Rossz hely, Nagyságos uram, nincs ott se kastély, se éls, gyerünk be inkább Szamosújvárra, az már onnan csak egy kis hajtás, estére bent leszünk - mondta Sarmasághy.

De a fejedelem nevetett:

- Tudunk rosszabb helyet is Szék városánál - mondta -, Kornis Boldizsár marsalkunk előre mén, s helyet szerez.

Kornis örült.

Kezembe adta Isten - mondta magában -, mint Jónathánnak, kezembe adta Isten a filiszteust.

Szék nyomorult kis fészek, dombok közt feküdt, s az egyetlen nagyobb ház a régi, kihalt Székelyek háza is olyan volt, mint a granárium. Annál jobb, hogy ezt a helyet is az Isten rendelte, mert ettől a háztól sehova se látni, ha Újvárból a katonákat behozza, észrevétlenül lehet rávezetni.

- Szedjétek fel a kerítéseket - rendelkezett, s mikor a saját emberei, gondolatait nem ismerve, csodálkozva néztek rá -, tűzre, tűzre - kiáltotta -, tehenet húzzatok nyársra, s megsütni, mire bejő a fejedelem.

Mindjárt hozzá is fogtak az emberek s nemsokára az összes sövény s palánk, ami csak köröskörül volt, máglyába volt hordva a ház udvarán. Az ajtókon erős vaszarak voltak, ezeket Kornis udvarbírójával szedette le s csak a fakilincseket hagyta meg.

Mire megjött a fejedelem, még világos volt; a ház pusztaságát metszett fenyőgallyakkal takarták; ki volt cifrázva a ház, s a fejedelem vidáman köszöntötte érte Boldizsár urat.

A tehén is nyárson sült, míg ezek lakomához láttak, ő azon az ürüggyen, hogy szétnéz a vadas mezők felé, s reggelre hajtást rendel: ellovagolt s meg nem állott Szamosújvárig.

Ez csak jó félóra járás ide lovon, s Kornis otthon lelte Kendyt, bár nagyon félt, hogy elment Bethlennel már Besztercére.

Kendy meglátva Kornist, fanyarul elmosolyodott:

- Egészséggel, sógor.

- Rakjátok a tüzet - mondta rá Kornis.

Kendy hallgatott, élesen nézte sógorát.

- Rakjátok! - szólt vontatottan.

- Meg is van már rakva, sógor, csak alá kell gyújtani.

Kendy karon fogta Kornist, s bevitte a házba, még meghallja valami cseléd, pedig a szó is öl.

Egy óra múlva Kendy behívatta Szász János gyaloghadnagyot.

- János uram - mondta neki keményen -, válogasd meg a legényeket. Az öregeket hagyd itthon a várat őrizni, a jobbakat, jó puskásokat szedd össze, kivisszük a várból.

- Főkapitány uram - mondta a hadnagy -, nincsenek ám itthon a legények, disznót makkoltatnak a széki erdőn.

- A széki erdőn, no, akkor azokat megtaláljuk, csak ti készüljetek.

A hadnagy sarkon fordult s kiment.

Mindjárt összedoboltatta a legénységet s megmustrálta őket egyenként, jól, már akkor Medgyessy Péter szolgabíró is ott volt a várban, Zsigmond azt is a főkapitány hívatta, s nemsokára itt látták Körpedy lovashadnagyot is.

A három nemesember összeállt.

- Székre megyünk mindjára - mondta Medgyessy Péter újságolva.

- Székre - morgott Körpedy uram -, mi a nagyisten haragjának indulunk estve, ide elég közel van Szék, ha hajnalba indulunk is, elég idejébe odaérkezünk.

- Ennek így kell lenni - mondta Medgyessy Péter, mint aki tud valamit.

Bomlott nyugtalanság vett erőt az embereken, mindenki nézett, suttogott, valami vérszag szállt az orrokba, a Kornis bomlott lelke Kendyt, ennek fellihegő izgalma a hadnagyokat s ezek a közembereket gyullasztották fel, mindenki sietett, lökdösődött, kapkodott, az asszonyokra átragadt, ez is lesett, az is, mi történt, mi készül, mért mondta Medgyessy uram tegnap: „Egyetek, igyatok fiúk, majd meglátom, a napokban milyen vitézek lesztek!”

Setét estve lett, mikor az úr kijött Kornis Boldizsárral, az estve setét volt, de az arcok még setétebbek. Hamar lóra ültek, a huszárokkal indultak, s azok egész úton eleget látták, hogy sustorgott, zsigorgott a két úr.

- Hova mennyünk má no - rántotta meg Szász János gyaloghadnagy a szolgabíró mentéjét:

- Kevés a fejedelemnek a gyalogja, szaporítani kell a népet - mondta Medgyessy Péter -, mert nagy hajtást akar reggel a széki erdőkön.

Hallgattak, hogy ettől úgy megijedt mindenki?

Elindultak a setétbe, alig láttak menni, mikor a széki Kapusra jutottak, megálltak lovaggal, gyaloggal, valami kanócvilágot láttak, eredj előre, súgja Szász egy legénynek, kik vannak ott? ez dobogó szívvel lopakodik előre.

- Kik vagytok? - robbant rá a kalyibára; hát a disznómakkoltatók voltak. - Pakoljatok fel, gyertek, vár a hadnagyuram, itt vagy-e puskátok?

Puska nincs, csak ki karddal, ki dárdával, kelevézzel. Fojtott hangok: csönd legyen; lódobogás, mindenki elhallgat, Medgyessy Péter jön lovon szembe:

- Hadnagy uram - suttogja rekedten.

- Ihon vagyok, uram.

- Hun vagynak a legények?

- Ihol vagynak, s ki lovon, ki gyalog.

- Nohát, indulj mindjárt, s jöjj a város alá, én bemegyek előre, maj megizenem, hun állj meg.

Elvágtatott vissza, amerre jött, az emberek szíve egyre izgatottabb mit ez a suttogás, vágatni előre, hátra, jön Szakmáry Gáspár a városbul elébük:

- Gyertek má jobban, mer alig vár mán az úr benneteket.

Szász János megfogja a Szakmáry lova kötőfékjét - torokhangon dörmögi:

- Mi dolog ez, Szakmáry uram, hova az anyánk kínjába visznek ebbe a setítbe.

- Én nem tudom, hadnagy uram, csak azt tudom, hogy az úr ma hétszer esketett meg, hogy nem mondom meg senkinek soha.

Jön Szék város alatt szembe újra Medgyessy Péter:

- Álljatok be ebbe a csűrbe, le ne tanyázzatok, legyetek készen.

Szász uram a katonákat tereli befele s halkán káromkodik rájuk: csend, csend. - Itt a lovasok is.

- Van-e töltések elégendő? - kérdi a szolgabíró.

- Bizony minékünk nincs - szólt mérgesen a lovas hadnagy -, nem tudtuk mink, mire híjnak minket.

Medgyessy a gyalogokhoz megy, azoktól elszed kívül egy, kívül két töltést s kiosztja a huszároknak.

- El ne puffantsátok, mert megöl az úr engem, tartsátok szükségre.

Elüget, de Szász uramban nem fér a nyugtalanság: „Várjatok, megyek, majd én az urat magát megkérdem.” Elmegy, egy ház előtt nagy tűz, de már éjfél felé van valahogy az idő, ott katonák gubbasztanak a hóban, meg deszkákon, hogy megüti egynek a talpát, vén várkatona, Bertók uram volt, felugrik: „legények, keljete fel, hadnagy uram ez!”

- Mit akarnak az urak, mit hordoznak bennünket - dörmögi Szász uram.

- Én nem tudok semmit - fojtva káromja Bertók -, csak azt tudom, hogy a bort méretlen adják, akinek kell, ihat dúlásig.

Szász uram elindul befelé, hopp, valaki megfogja a karját hátulról, de maguk embere volt, Dobokai nemes uram Újvárból:

- Tudod, mi a dolog? - mondja ez.

- Mi?

Dobokai is úgy suttog, hogy még a szót is alig érteni.

- Meg akarják öletni Imreffyt az urak, mert sokat vétett a fejedelemnek.

Szász János fellélegzett, végre megtudta, intett s boldog volt, megnyugodott.

Dobokai többet nem tudott, Szász uram futott vissza csapatához, s most már hogy tudta, a világért meg nem mondta volna senkinek.

De Dobokai sejtette, hogy nem jól találta ki, maga akart valamit tudni s Medgyessy Pétert fogta el:

- Imreffyt ölitek? - kérdezte tőle suttogva.

- Besztercére visznek bennünket - dörögte Medgyessy, ahogy ő már tegnap hallotta -, hogy ott a fejedelem a pápistákat mind leölesse, azért csálnak a kerített városba, de mink is meg akarjuk magunkat ótalmazni, mert lovagunk, gyalogunk elég vagyunk.

Ebbe most már Dobokai is megnyugodott, de most meg Medgyessy Péter lett nyugtalan, s ő akart végre biztosat tudni s bement a házba, ahol az urak tanácskoztak. Egy perc múlva magából kikelve jött vissza. Basa János, a rémséges nagy marcona lovászmester, akit csak törökök is hívnak - az ólból jött égő gyertyával, rászólt: „Ózsd el a gyertyát hamar, haragszik az úr.”

A lovászmester elfújta a gyertyát, Medgyessy a torka fenekéből dörögte Dobokainak:

- Meg akarják ölni a fejedelmet.

Basa János fülét hegyezte az úriember szavára, s megnémult: a fejedelmet? Ebben a percben kilépett a ház ajtaján Kendy, s meglátta a két suttogó embert:

- János - mondta -, gyertek bé.

Odabent a ház tele volt urakkal, az ablak mentékkal betakarva, hogy ki ne világítson, s szörnyű meleg és füst volt; Kendy az ajtóban megállt velük, odabelől az urak mind beszéltek s kiabáltak, de bor nem volt az asztalon semmi.

Kornis Boldizsár éppen abban a percben, ahogy ők beléptek, kipattant az asztaltól a ház közepire, s tele tüdőből kiáltotta:

- Ilyen gonosz életű fejedelem sehol ez világon nem volt, csak ez Erdélyben van, ezt el nem szenvedhetjük s el akarjuk távoztatni rólunk ez veszedelmet.

Dobokai tágra nyitott szemmel hallgatott, szörnyen meg volt ijedve, mert ő mint nemesember, csak azért volt ma Újvárbán, mert szénát hozott be két szekérrel eladni, hű, de jó lett volna otthon maradni s bele nem keveredni, lázas szemmel nézdel körül az urakon, de csak Kornis György urat és Sennyey Pongrácot ismerte köztük.

De rémület volt minden arcon, izgatott, heves, önmaguktól megrémült emberek kétségbeesett vitatkozása volt itt, Kendy a lovászmestert, a törököt karon fogta és magával vitte a belső szobába, mert itt egy szót sem lehetett hallani s mondani:

- János, téged választottalak ki erre, János fiam: te fogod a fejedelmet... te fogsz vele elbánni...

- Nagyságos uram - szólt ijedt húzódozással a lovászmester -, én hitös vagyok a fejedelemnek.

- Én is hites vagyok, János, mi mind hitesek vagyunk, nagyobb esküt tettünk, mint ti együttvéve; de ennek meg kell lenni. Te is hazafia vagy, s ha ma meg nem tesszük, most már mellettünk tik is karóba kerültök!

Basa János meredten hallgatott, mintha a villám ütötte volna meg.

- Ide figyelj! - kiabált Kendy, ellentmondást nem tűrő hangon, s ekkor Kornis Boldizsár bejött.
- Elmégy előre - rámutatott Kornisra - a nagyságos úrral; ű marsalk, neki éjjeli nappali szabad bejárása van a fejedelemtől, még a hálókámba is, ű véghezviheti igyekezetét, az ágyba fogja átalverni... De ha azok valamit megsajdítanak, akkor te az úrral maradsz, s karddal vered az ajtóvalókat, míg az úr bemen, s vigyél egy embert, aki távol nézi, mi lesz, s viisszaszalad, ha baj van, megmondani, akkor megustromoljuk a házat...

Basa János megdermedten hallgatta, még egy igent se tudott rá mondani.

- Ha végben viheted, nemes ember lész János fiam, s öt ház jobbágyot kapsz éntülem magaméból Vincen. No felelj, felelj!... No!

Basa János agyabódultan állt, s csak sokára mondta, kemény, durva szóval:

- Szolga vagyok, nagyságos uram!

Kendynek megenyhült a szeme, amely már villámokat szórt, s ha a szolga ellentmond, most azonnal keresztülvereti. De most úgy volt, mintha egy pillanatban eldőlt volna a győzelem.

Kimentek az udvarra az ordító, káromkodó nemeseken keresztül.

- Megállj - mondta Kornis a lovásznak -, még a magam emberiből vagy kettőt magamhoz veszek. Eredj előre, menj be az udvarra, téged azok ismernek, a tűz mellett a katonákkal beszélj, mondd meg, hogy virradatkor a darabontok indulnak, ahogy hajnallik, rögtön mennek Besztercére, érted, avval gyere vissza, az égett templomnál várj reám.

Basa János a szemébe húzta a bőrsüveget, s morogva adott engedelmes hangot, neki ez úr nem ura, s nem parancsolója.

Kendy nem bírt a házban maradni, kijött; a fészert alatt volt a lova felnyergelve, ahogy most kilépett, s ezeket még itt látta, szólt Basának, hogy vigye a lovat utána, a ház előtt a fiatal Bornemisza Tamáskó jött hozzá ijedt, hosszú képpel, s Dobokai, aki már előbb kihúzódott a fedél alól, mintha már ezzel is menekült volna.

Elindultak felfelé a kerten a hegyoldalra; hideg volt, s szél elindult, tisztult is a levegő, már nem volt oly sötét, a hó jól világított, fellegek vágtattak az égen.

- János fiam - mondta fent az oldalba Kendy, mintha most jutott vón eszébe -, eredj csak, hadd a lovat Dobokai uramnál, ereggy közelebb a házhoz, nézd ki a fejedelem állapotját, de okosan viseld magad.

Basa odaadta a lovat Dobokainak, s lesunytt fejjel elment. Kendy várt, várt, aztán elkezdett káromkodni:

- Krisztusteremtette ezt a bestye Kornist, eddig csak nem s nem, most meg csak rajta s rajta, még semmi nincs kész, odaadnék tízezer forintot s fél Lónát, ha ezt nálam nélkül elvégezték vóna...

Dobokai suttogva hajlott hozzá:

- Nagyságos uram, itt a lovad, gyere Újvárba, erős hely az az Újvár.

Kendy nem szólt egy krükköt se, csak jó idő múlva dörmögte:

- Ez a Kornis, ez a Kornis egy bolond eb, veszett-teremtette bolond eb.

Dobokai még halkabban morogta:

- Úgy gondolom, a fejedelemnek is van gyalogja.

Takargatta, lappongatta a gyávaságát, minden pillanatban izgatottabbak voltak, s végre lóra ült. Amikor a domb gerincén, a más kertek felől jött lóháton Kornis Boldizsár, megijedve ismerte fel Kendyt a lovon.

- Hova mégy koma?

- Ezek a jó szolgálaim instállnak, hogy menjünk Újvárba.

Kornis majd leesett a nyeregből.

- Ne menjünk még egy kevés ideig - avval fordította a lovat, rá Dobokaira, Isten őrizte, hogy le nem tiporta, az ember egy fa mögé húzódott előre:

- Ez a te dolgod, Dobokai János!...

Dühöngve verte a lovát, most már sajnálta, hogy ki nem vallotta Kendynek a reggeli dolgot a feleségével: látná, hogy muszáj, neki így is, úgy is vége, akármilyen lesz, ha itt virrad elevenen reggelt.

- Maradj veszteg egy kevéssé koma, majd próbálok én, nem bánom, ha nem is jössz oda, csak várj itt meg, ne menj sehova.

Elugratott a ház felé, valami út ment itt a kertek felett, ezt ő már délután kiszámította.

Kendy ott maradt a ló hátán, s nézte, ahogy eltűnt a szem elől Kornis, a fekete tájat, amerre Basa is elment.

Basa egész bátran jutott a fejedelem háza kapujáig, ahogy a pusztai kerítéshelyen átment, senki szót se kiáltott rá, csak ahogy közel ért, felpattant a kialudt tűz mellett egypár ember, s abba a pillanatba megkötözték kezét-lábát.

- Hallgass - mondták neki -, mert ha nyikkansz, benned a kés.

Basa hallgatott, bevitték a házba s be a fejedelem elébe.

A fejedelem ott feküdt az ágyon, a szeme se rezzent, mikor az embert behozták, mintha várta volna.

Imreffy ott ült az asztalnál, s Géczy az ablaktól jött vissza, az ablakok itt is be voltak dugva felsőruhákkal.

A katonák szót se szóltak, csak megállították az embert. A fejedelem előre hajolt, s nagyra tárgult szemmel nézett rá:

- Mit keresel?

- Felségedet, nagyságos uram - nyögte Basa János.

- Minek?

- Hogy az urak megparancsolták, hogy megöljem Nagyságodat.

Ez a szó, ily egyenesen, mégis megborzongatta a fejedelmet.

Felállt, kihúzta magát, Basa Jánost a hajdúk térdre nyomták, de ő maga is azt kívánta, úgy nézett fel az óriás, a fejedelemre.

- Hát itt vagyok, öljd meg.

Basa János elfelejtkezett arról, hogy meg van kötözve, elszorult a szíve a fejedelmi személy láttára, levágta magát a földre, fejjel, meg újra felemelve a fejét s úgy kiáltotta torkaszakadással:

- Én, nagyságos uram? Felségedet! Báthory Gábor ides jó fejedelmemet, aki a szegényt megszanja? Hogy én arra kezemet emejjem, inkább födből is kikaparnám a csontját.

Ömlött a szeméből a könny.

- De nemcsak hogy én, nagyságos uram - kiáltotta Basa János olyan ordítással, ahogy fért -, nincsen itt egy legény sehul, egy utóssó kódufi, bárha fővétele vón is, aki kezét emejjen Báthory Gábrisra!...

- Akkor mér jöttél ide?

- Parancs vót, nagyságos uram!... Szegénynek az úr parancsol! De úgy meg van ijjeddal a legénység, hogy sírván fohászkodik, bár elkerüjje a jóúr a törvetíst.

Báthory elkomolyodott:

- Oldjátok el.

Eloldozták a köteleit.

- Adjátok kezeibe azt a szablyát.

A saját kardját az asztalról.

- Eskettessétek fel rá.

Imreffy mondja az esketést. Basa János utána esküdött.

- Most ereggy ki közék - kiáltotta a fejedelem. - Minden urat levágni!... Koncra hányni!... Csak az egy Kornis Boldizsár ebet elevenen!... Huszonöt háztelket kap, aki nekem behozza... Minden legény, aki az urak ellen áll, szabadságot kap s házhelyet az urakébul: mind nemessé teszlek benneteket!

Basa János hátralépett, felemelte a kardot s mint egy tigris ordította rettentő fogvicsorgással;

- Jaj most nektek, gyilkos uraimék!

Elrohant.

- Mind együtt van, rendben van? - kérdezte a fejedelem.

- A darabontokat elvitték, messze szállásolták, csak a huszonöt testőrség van itt.

- Elég nekem az is!

E percben egy új embert hoztak megkötözve, Bornemisza Tamáskót, az úrfit, sápadtan s reszkető lábakkal.

- Tamáskó - kiáltott a fejedelem elámulva -, te is fegyverrel jössz rám?

A fiúnak könny futott a szemébe, lehajtotta a fejét, szégyellte magát, reszketett.

- Én, nagyságos uram, csak azt parancsolták a bátyámék, hogy ennek meg kell lenni, hogy én megtudjam, Nagyságod él vagy alszik.

- Hm, hát ők még nem alusznak?... Kereki Feri, szaladj, híjd Kendyéket, az urakat kéretem, gyöjjenek, hívatom.

A fejedelem kacagott, izgatott, forró volt, minden porcikája táncolt, mint ketrecben az oroszlán, ugrásra készen s egyben magán úr, fogát csattogtatva s harapásra állt, mint egy dúvad: boldog volt, mert érezte a győzelmét.

A hegyen Kendy még mindig lován ült, vére zuborgott ereiben, s nem tudta mire vélni, mi lesz s minek kelljen lennie.

Három-négy úr volt vele már, akik lassan észrevették eltűnését, s utána szivárogtak. Akkor jön letről Kereki Feri, a fejedelem udvari fia.

- Nagyságos uram, a fejedelem önagysága hívja Nagyságotokat.

Mély csend lett, a hó kísértetiesen világított a fehér fák alatt. Hogy jutott épp ide hozzájuk a követ?...

Kendy összesűgött Sarvasággyal:

- Mondjad szolgálatunkat a fejedelem önagyságának, mindjárt megyünk.

Kereki Feri visszafordult, elment, s oly gyorsan, amint bírt; rettegett, hogy egy nyilat vagy dárdát kap hátulról; amint elkanyarodott, levetette magát s csúszva más útra tért.

E percben lent a városon nagy fegyverlövöldözés kezdődött, az urak, kik gyalogszerrel voltak, hamar futottak lovaik után, Kendy lovast vett észre, kardot rántott, de csak szolgálja volt, Vajda György.

- Fussunk, nagyságos uram - kiáltotta ez -, mert Basa János rajtunk vagy.

- Basa-é? - ámuldozott Kendy.

- Utánunk van Basa János! Azt hirdeti fejedelem szavával, mindenki nemessé lesz, aki az urakat öli!

Kendy sarkantyúba vette a lovát, s vágatni kezdett fölfelé Szék városa mentén, ész nélkül, nagy kerülővel haladt az újvári rétekre. Hátról nagy ordítás, csatazaj, puska- és kardlövöldözés, szörnyű volt, a fejedelemnek alig pár katonája, mégis mintha minden bokor az ő fegyverese volna.

A fejedelem a ház előtt lovon, vont karddal, megette Imreffy s Géczy fegyverrel; tág tüdővel s boldogan szíjta a csataordítást: ez őerte, s neki s az ő ellenségénél.

Kereki Feri futva, lélegzetfogyottan jött vissza, jelentve, az urak majd jönnek.

- Jól van Ferke fiam, most lóra ülj s vegyél magad mellé néhány legényt, vágass Besztercére, mondd meg Bethlen uramnak, jöjjön ide, tartson törvényt az urakon, mind láncra veressétek, akit lehet.

Sohasem érezte még életében így az erőt s hatalmat, emberek ölik egymást érte, fegyverek ropognak őerte, s csak érte, most vágott neki a kevély jövőnek, embereknek, országoknak, istennek, világnak, babonás bizalommal, varázsló büszkeséggel várta a viadalom végét, s az meg is jött, nemsokára hordani kezdték a setét katonák leölt urak testét az udvarra:

Megvetően nézett a hullákra:

- Annyi urat s bárót csinállok, amennyit akarok.

Aztán kísérettel bejárta a várost. Az aprinkó házakban rémült lakosok húzták meg magukat, mint ijesztett pondrók, míg kint a harc viharzott, csak a csecsemők sírása sikított itt, meg ott. Már csend volt mindenütt, aztán nóta csattogott, valami vad s egyhangú dal, amit győztes csaták után szoktak fűjni...

Fáklyavilágnál, lóhátról nézte végig a tegnapi víg cimborákat, sorra rakva a hóban, egy húr nem rezdült meg szívébe, nem sajnálta őket, s ki az, aki ott gubbaszt, csupa vér, lehajtott fővel, sebben, komoran, kötözve, lova lába előtt: Kornis Boldizsár.

Nem szólt hozzá, csak nézte, nézte:

- Világítsatok a pofájába, lássam, miféle nagy vad ez.

- Hozzatok egy kupa bort - kurjantott vígan: - Életedre, Kornis uram! - s magasra emelte.

Kornis Boldizsár megvonaglott.

- Ki csípte el ez haramiát! - kiáltott, és a kupát messzire vetve: - Harminckét háztelket kap Radnóton!

Ahogy lova táncolt, valami ténfergő kis fekete kölyökkutyát megtaposott:

- Vegyétek fel ezt a dögöt - kiáltott -, ezt az ebecskét is jobban szánom, mint e nagy kutyákat.

Mindjárt indult Beszterce felé, egész éjjel mentek átkozott utakon. Kamuthy Farkast küldte a sereggel Újvárt ostromolni, ő maga kevés testőrrivel fölfelé ügetett.

Reggel Lekencén állt meg s ott kapta meg délre a Bethlen Gábor izenetit, hogy nincs semmi veszély. Mikó Ferenc jött meg, a Bethlen komornyikja s elmondta, hogy az úr lefogatta Kálnoki uram főkirálybírót és Mikó György alkirálybírót; de nem tudnak semmiről, sem ők, sem más; a fejedelem bátran bejöhet, mert mindenki fel van bőszerűlve az attentátumon.

Ahogy a foglyok megjöttek a sereggel, mindjárt Kornist maga elé hívatta.

Szörnyű állapotban volt szegény, lovasok közt a szügyellőhöz kötve gyalog kellett jönnie Széktől Besztercéig, csak mikor összeesett s nem bírt menni, életét féltették, akkor dobták fel egy saroglyába.

Meg volt törve s összekínozva. A fejedelem maga is megborzadt: - ki műve ez? - kérdezte, kisült, hogy Géczyé.

Egy pillanatig tűnődött, mire ez? Akkor eszébe jutott, hogy Géczy a szász városokat hasonlóan meg fogja neki jól puhítani, s könnyelműen vállat vont és Kornis felé kiáltott: - Mért praktikált! Nem volna jobb most úri módon széket ülni, bárha felesége csorba is!...

Még ez egy volt, ami a roncsból s tönkretett tetemből dühöt, ellenszegülést és erőt csiholhatott ki, ez a sértés, Kornis váratlan felüvöltött:

- Kutya vagy Báthory, ebfajzat minden magod; de tudd meg, hogy a kövek is élőkké lesznek, hogy tégedet agyonverjenek: ellened van egész világ, nem soká kerülöd el sorsodat!...

A fejedelem elsápadt, kezét emelt, de mit ér, csak meg is fenyegetni, kötözött láncolt s sárrá nyomorított embert.

- Hazudsz kínodban, nyelvedet rágod, Boldizsár!

Ez gőgösen nézte:

- Szegény!... Én voltam egy, aki melletted voltam, egész tegnap reggelig Báthory; jól tudod, én hoztalak be Erdélybe, én is tartottalak ezidáig: errül megemlékezz!... Majd Kendy azonban nótádat elhúzza.

Már tudták, s látszik, ő is hallotta, Kendy megszökött, s azóta kint van Magyarországon.

- Majd a nádor, a felső kapitány, a császár, hitevetett.

- Pápista tajték - lihegett a fejedelem.

- Isten színe előtt te éppen úgy vagy pápista, mint én, Báthory, csak elcsavartak... de nem vagy te se kálomista, se pápista, csak tarisznyahitű, s tudd meg, egyformán utálnak s megvetnek úgy pápisták, mint kálomisták...

- Pápista tajték, csak egy nevet se tudsz mondani!

- Bátor vagy!... vitézebb a hóhér annál, akit akaszt! De ha szemedbe köp az akasztott, mit csinálsz!... Kérdezd csak meg publikusz direktorodat, Kolosváry urat, nem azt mondta-é, hogy aki csákányát a te lator fejedben szakasztaná, azt ő el nem ítélné, de Isten nevére méltatná!...

A fejedelemnek eszébe jutott, hogy Fejérváron egy reggel, amint kinéz, ez a két úr fenyeget a palota felé, s ordítva parancsolta, hozzák elő Kolosváry nagyságos urat.

A jóúr a tanácsurak közt ült, mikor a hadnagy térdefeje hajtásával köszöntve, a fejedelem elé hívta. Ingyen se vélte volna, mi lesz.

Elhalt a színe, mikor Kornis elé állatták, s szavát ismételték.

- Vigyétek - rikácsolt a fejedelem -, akasszátok a besztercei kapura, amerre bejöttünk, hogyha majd kimegyünk, utánunk köszönhessen.

- Törvényt, nagyságos uram! - kiáltott esdekelve a főbíró.

- Törvényt a népekre tartok! Ha a törvény urai esnek bűnben: kívül vagynak minden törvényen! Menjen Nagyságod odafel az istenéhez törvényt kérni.

Az országgyűlés meg volt halva a rémülettől s mindent szó nélkül megvokolták, amit Imreffy kancellár elébük tett.

- Ne mondják a népek, hogy hitetlenek vagyunk és istent s törvényt nem esmérünk - mondta a fejedelem lángolva. - Parancsoljuk, hogy mind e gazokat nagy szólemnitással, friss ceremóniasággal, mintegy menyegzői lakodalmat, végezzék ki... A besztercei piacon nagy kvadrátumot csinájának s a négyszegű mező közepén állítsák fel a falakról lehozva a legöregebbik ágyút. Amellett kétfelől máglyát rakjanak s amint az estve beáll, azt meggyújtván, a főbűnöst, Kornis Boldisárt, annak az ágyúnak torkára kötöztvén, úgy süssék el, hogy teteme izzé-porrá szálljon s az egész világra vigye hírét, hogy így jár, aki szentségtelen kezeit urára s fejedelmére emeli.

Mindenkiben hűlt s fagyott a vér.

- Annakfelette a kapura, melyen bėjöttünk volt, akasszák fel Kolosváry uramot, aki felség tanácsa lévén, s ítélőmester, mégis a rebellisekkel egy követ fűni merészelle. Ennek is egy külön máglya legyen, mely reggelig megvilágítsa, ahogy csákányával a fejedelmet fenyegette.

Végre ezt mondá:

- A többieket pediglen, kikre a főbenjáró vétek megbizonyosodott, a Kornis uram ágyúja előtt üssék el fejét s önekie az ágyún, azt mind végig kellett nézni, csak azután következék az ő ítéleti. - Még főlemelé kezét:

- Ama szolgákat, fegyvereseket és más földönlakó szegénységet, akik ebben a nehéz dolgunkban segítségünkre jötenek, mind firól fira nemessé és szabaddá tesszük, hogy bízson a szegénység a mi fejünkhöz és hatalmunkhoz.

Imreffy kancellár előrelépett s szólt:

- Ófelsége, Isten kegyelméből való uralkodó fejedelmünk szava parancs és törvény... Az egész országgyűlés minden tagja s a városnak összes lakosi kötelesek a törvénytételnek ünnepségén jelen lenni és azt hasonló büntetés terhe alatt mind az utolsó fáklya kioltásáig végignézni, hogy

lelkükben megerősödjének az Istennek nagy hatalmassága és fejedelem urunk őnagyságának szent igazsága felől.

Iszonyú érzésekkel borzongott végig az emberek teste: rettentő volt, hogy a fejedelem ellen gyilkosságot építettek, de szörnyű volt a megtorlás és mindenek közt legjobban az utolsó pont, a nemtelenek fölemelése ijesztette meg a rendeket; mintha a nemesi privilégiumok sziklavára egy pillanat alatt tiszta híg vízzé válik vala.

[IV]

Imreffynének megvolt az az elégtétele, hogy a fejedelem mégis minden este nála vacsorázott.

E célból eszébe jutott testvénénje Iffjú Benigna, beszercei gombkötő Sebestyén uram felesége. Számos szekérrel jelent azért meg az országgyűlés idejére Besztercén, s már itt volt, mikor a fejedelem megérkezett; Imreffy már első este vitte a fejedelmet házához enni. A fejedelem örült, hogy eldughatja magát az emberek elől, s minden tartózkodás nélkül fogadta az invitálást elrúgott szeretője házához, s minden estve itt vacsorált s ivott a részegségig.

Sohasem voltak az asztalnál, csak öten-hatan; asszony csak Imreffyné, a testvére első estve megjelent, de azonnal eltűnt háziasszonyi dolgai miatt, s üresen állt a helye, gombkötő Sebestyén egyáltalán meg sem volt híva az asztalhoz, ő mintha nem is lenne, szász és mester létére örvendett, hogy nem kell az urak körül szerencsétlenkednie.

Rendesen ott ült Bethlen Gábor, akit a fejedelem most nagyon pártolt, s Géczy, az elragadó cimbora, aki annyit már megsúga, hogy száznegyvenhét főgazdag szebeni polgár neve itt van a zsebében. A fejedelem ráesett örömében, mint éhes a rakott asztalnál: mindjárt jól fal, csak ezen a kis baleseten túl legyen... Szerette Géczyt, ezt senki fia neki meg nem tette volna. A kancellár szokott helyén ült az asztal alsó végén, s fanyar képpel leste a fejedelem kegyét.

Ma az utolsó este volt, holnap indulóban voltak mindnyájan, s Imreffyné már napok óta ígérte, hogy e vacsora egy olyan terítéssel fog szolgálni, amit ingyen sem vél a fejedelem önagysága.

Az urak persze politizáltak; a hajdúkkal nagy baj volt, mert már felkészülve várták a parancsot az indulásra; hogy azonban közbe jött a nádorral való találkozás, szó sem lehetett addig harcról s a hajdúknak türelemmel kellett bevárniuk a hónap végét. Közben folyton jöttek, mentek a követek s hozták a vérforraló híreket, hogy Forgách Zsigmond, a kassai főkapitány is ugyancsak gyűjti a hadakat, s ő is tárgyal a hajdúkkal.

Szörnyű izgatottságok: minden egy kockán; hatot vagy vakot: néha úgy látszik, csak meg kell indítani s megy minden a maga útján, majd, hogy visszafordul minden.

Ez az öt ember úgy össze volt tanulva, hogy fél szóból értették egymást, s mégis mind külön részében élt a dolgoknak, s mind tudta, mit nem szabad a többiek előtt meg sem pendíteni.

Bethlen örült ez egyszer Iffjú Katának a vacsoráért, mert így a fejedelem sehol másutt nem volt látható, csak a gyűlésben, pedig ha asszony nem lett volna, akkor könnyen nagy és nyilvános skandalumok eshettek volna.

Legtöbbet az összeesküvésről s Kornis Boldizsárról beszéltek.

Imreffyné tajtékozott a dühtől s kárörömtől, föltétlen fővételét óhajtotta. Az ura s Géczy tódították, Bethlen hallgatott s a fejedelem Pogány kutyájával játszott. Örömet szerzett neki ez a kutya, „ezért magáért nem sajnálom a széki éjszakát - mondta -, mert végre egy húséges szolgát találtam”.

Bethlen csodálkozva el-elnézte, szerette s csak valamikor, Ecsedben, volt ilyen közel Báthory Gáborhoz, akkor tudott így elgyönyörködni benne, gyermekes vidámságában s duzzadó erejében. Már az utóbbi években a fejedelem nagyon elvadult s igen kevély lett, de ez a szörnyű éjszaka visszatérítette a józanságra, enyhébb lett s emberibb.

Az egész társaságban valami gyermekes jókedv kapott lábra, a fejedelem ártatlansága minden-
kire ragadt, s Géczy ellenállhatatlan volt a dalokkal, amik csakúgy dültek belőle s anekdoták-
kal, amiket a világ minden részéből gyűjtött össze; nagy kobzos is volt, s ha hozzáfogott
pengetni a hangszert, mindnyájan elandalodtak, Bethlen néha ámulva ébredt szörnyű
gondolatokra: iszonyú idők előtt állanak, kiút a háború, ki tudja, mire végzi...

- Kegyelmed csakugyan annyira a háború ellen van? - kérdezte Imreffyné váratlanul Bethlentől.

Bethlen gondolkozva szólt:

- Én a háborútól nem félek, én már tizenhat esztendősen sereget vezettem Zsigmond
fejedelemnek kapitányságában... Lovon ülni szeretek, éhségtől, fáradságtól meg nem ijedek, s
vágyok a vitézi életre, mert legfőbb öröm, karddal kézben, kis csapattal a nagyobbbat
megtáncoltatni...

Egyszerre összehajoltak, mindnyájan csataedzett emberek voltak; minden vadászásnak ez a
legkülönb neme, emberekre vadászni, ez jobban forralta őket, mint minden más hecc s harc. Jól
ismerték a más-más fajta népek harci módját, török, tatár s anatóliai, a janicsárok és a szpáhik,
a török lovasok s a haramiák, valamint a magyarokról, hajdúkról, felvidéki s alföldi népekről,
dunántúliakról, végekről, a német hadakról, vallonokról, svájciakról sok beszélő volt az
embereknek, akik annyit forogtak a világ dolgaiban.

- Mégis, kegyelmedet had ellen valónak ismerik - mondta Imreffyné, aki szívesen kipiszkálta
volna Bethlent a fejedelem közelségiből, kivált ma estve.

A fejedelem nemigen ügyelt rájuk, a kutyáját ugratta, s nagyokat kacagott vele. Bethlen
elkomolyodott, így szólt:

- Nem a hadért vagyon az ember, hanem a had vagyon az ember szükségire... Szép a tűz a
kandallóban, de senki se gyújtja fel a házat, hogy a szép lobogó lángba sütkérezzék... Ha már
itt van s elkerülni nem lehet, akkor én szeretem minél jobban végezni a had dolgát, de azért
nem csinálnék háborút, hogy a tagjaimból kirázzam a poshadtságot... Én úgy tapasztaltam,
hogy a háborúban jó lovon, jó szablyával s jó katonákkal igen jól lehet vigadni, s örül az ember
szíve a győzelemnek; de a halottakat s tönkrementeket nézni a csata után s a had alatt... Ezt
nem szereti magyar s székely s szász.

- A jó ló szereti az igavonást - szólt bele a fejedelem -, de nem kell tőle megkérdezni, hogy
édes lovam, hordjunk-e követ?

Szörnyen nevettek, de Bethlen elkomolyodott:

- Ha nagyságod várépítéshez fogja be, meglátandja, örvend-e vagy se... De követ cipelni s
beteríteni vele a szántóföldeket s ledibolni a szőlőket és vetéseket...

A fejedelem az ellenmondástól hirtelen ingerült lett:

- Nem a ló dolga meglátni, mi lesz; az övé: húzni.

- Az ember nem ló.

- Ló! - kiáltotta a fejedelem s az asztalra vágott - s ha ki szembefordul, azt füstéllyal vágom
agyba, hogy szeme szikrát hány, s majd von tovább.

Bethlen elhallgatott, hogy a fejedelem ne forrjon tovább.

- Vivát - kiáltotta Géczy -, úgy vagyon, a fejedelem az ország feje, s egy fej elég egy testnek.

Bethlen hallgatott, ivott is, nevetett is a nevetőkkel, nem találta jónak ezeket a napokat, hogy
ellenmondjon.

Örült, hogy a székelyek hajnalban indulnak Beszterceből, s őtet elhívták s mehetett.

A fejedelem hátravetette magát a széken, s nagyot emelt a poharán:

- Ez nagy lovat még hámba fogjuk - kiáltotta, mintha felszabadult volna -, maga se vélné, mit fog húzni s vonni mind székelyivel egyetemben: Erdély egy nagy szekér, tele kanpajtásokkal s lotyókkal, rimákkal, s ökeme húzni s vonni fogja, vagy belégebed.

- Jaj de nagyon jó - kacagott Imreffyné -, ezért hozok valamit nagyságodnak, ami jóízű, mint a muskotálykörte, s puha, mint a selyemdunna s édes, mint a törökméz, s tudom, kedves lesz nagyságodnak!

A fejedelem összehúzott szemmel nézett az asszonyra, akit a szenvedély egész megaszalt e hónap alatt, le volt fogyva, fekete lett, az orra megnyúlt, s egy pillanatra sem tudta benne felébrésztetni a régi vágyat, most már úgy nézte, mint egy boszorkányt, s nem tudta, mit kell várjon tőle.

Imreffyné felállt, s elsietett, szederszín szoknyája volt, egész ruhája öreges, egyszerű, ujjai is csuklókig értek, most nem volt kacér s testemutató, mint máskor, olyan volt, mint egy templomos asszony, aki minden hívságról letett.

Egy pillanat múlva egy fiatal lánnyal jött vissza.

A lány gyönyörű török selyemruhába volt öltöztetve, arca piros volt, csíkok libegtek a fehér ruha színén, s fekete hajába is piros szalag kötve: Évuska volt, az Imreffyné húga, ijedten, nagy szemekkel s kétségbeesve.

- Itt a nagyságod kis tündérje - mondta Imreffyné, a lányt prezentálva a fejedelem elé.

Az urak nagy, mohó szemekkel nézték a lányt, akinek karja, válla mélyen ki volt vágva s fehér bőre jól megmosva, de az arcán a fehér s piros szín az ijedtségtől egyre változott.

A fejedelem összehúzott szemmel nézte a lányt, nézte, nézte, s eszébe jutott, hogy ez, hogy aludt nála egy éjszakán, megverve, letörve, véres csíkokkal a hátán, és ő szíve szerint szánta, szerette, az egyetlen lány, akit úgy eresztett ki kezéből szűzen s édes ártatlanul, s most lassan, bentről valami düh és indulat undorodott fel. Míg az asszony szemtelen arccal kínálta, ő hosszan nézte a lányt, aki közel volt az ájuláshoz, se holt, se eleven nem volt.

- Tündér? - mondta aztán gúnnyal - patvar látott tündéreket ilyen maskaradéban: le rulla!

Az asszony meghökkent.

- Húzzátok le rulla a ruhát! - ordított a fejedelem.

Imreffy kushadt, Géczy félig felállt, ijedten, most mi lesz!

A fejedelem saját hangjától felgyújtva, magát belelovallva, dühöngött:

- Le rulla, le rulla! - s korbácsát felragadta.

Imreffyné szörnyedezve szállt szembe:

- Nagyságos uram! - s azzal a mozdulattal állt elébe, mint régen, mikor még az övé volt, s minden dühét egy mosollyal tudta leszerelni.

A fejedelem ellökte. Nem hagyta magát.

- Nagyságos uram, térjen észre nagyságod!

- Észre?... Becstelen dög!... eszemen vagyok! Jól tudod, e gyermeket kedvelem bitang, s korbáccsal verted, mikor a náladi piszokban megsajnáltam, nekem akarod most feltálatni, hogy elégtételek legyen? Legyen hát no, elégtétel! - s ezzel korbácsával végigvágott az asszonyon, ahol érte.

Imreffyné mint egy fúria egyenesedett ki:

- Engem?... megütni!... Óóó... - ordított - veresse, aki vétett ellene, akasztassa fel Kornis Boldizsárt, de engem hagyjon...

- Kornis Boldizsár?... - kiáltott a fejedelem - neked Boldizsáron jár az eszed?... És ha én azt kieresztem és ha téged agyonveretlek, kinek mi szava benne: Ringyó!... Báthory Annára mersz száját tátni? - ordította, s korbáccsal verte az asszonyt.

Imreffy elfordult, hogy ne lássa, Géczy odaugrott s hátulról átölelte a fejedelmet, aki erősen ittas volt:

- Kímélje magát nagyságod!

A fejedelem toporzékolt s őrzöngött, csapkodott a nagy, erős ember karjai közt, mint egy hal:

- Tanizsd jóra a feleségedet - kiáltozott Imreffyre, s Géczy eleresztette, hogy így az asszonyt már elhagyta -, vagy lovakkal szakgattatom szét!... Húgomra pletykál ország-világ előtt? Veszett hírét költi? Mit rekkentett el az én húgom Ecsedben?...

Imreffy felkelt, s iszonyatos rútul szitkolni kezdte az asszonyt.

- Te merted a nagyságos asszonyt undok szádba venni? ahelyett hogy csókolnád a lábuk nyomát is, akik a piszokbul kivettek?!... - s ordított s dühöngött, mint egy őrült s nekiment, hogy a falnak dőlt, elnémult, megtört asszonyt meggázolja.

Évuska, aki eddig megdermedve nézett, sikoltva kifutott.

A fejedelemnek elsavanyodott, elízetlenedett a szája, fogta süvegét, fejébe nyomta, s kutyájának fütytyentve elment, otthagya a családi veszekedést.

Kint a szabadban megállt, s lassan józanodott.

- Ocsmány, alacsony dögök - mondta morogva, háta megett ott állott Géczy egy kutya alázatosságával... - Géczy uram!...

- Parancsoljon Nagyságod!

- Én téged küldelek bé Konstantinápolyba...

Géczy felragyogó szemmel hallgatott.

Győzött Bethlenen!

- Aranyat, ezüstöt adok, s te nékem megszerzed a lengyel háborúra való athnamét, jobban, mint akárki.

Géczy hallgatott.

- Igen?

- Igen, Nagyságos uram.

Lassan, járkálva mentek az utcán, amelyen fagyott a nappali olvadás, de a hidegen át is érzett, hogy itt a tavasz.

A fejedelem csizmája sarkával vágta a vékony jégpillét.

- A találkozásra elmegyünk - mondta -, a nádorral való beszélgetésre... De neked arra semmi gondod, te ki fogod mívelni, hogy nekünk hadra s háborúra fermánunk legyen. Majd meglátjuk aztán, mit kell a magyarokkal kezdeni...

Felvitte hálólházába Géczyt, s órák hosszáig beszéltek s tárgyaltak a török tervekről, az oláh háborúról, melynek mindenki előtt, még Imreffy előtt is titkosnak kellett maradnia...

Mikor Géczyt elküldte, s egymaga maradt, nehezet, nagyot sóhajtott; sűrű s nehéz volt itt a levegő, a nagyon élő emberek halálérzése támadt fel benne, s elbújni szeretett volna, kicsi lenni és gyermek, réten futkosó, s Török Kata után vágyott a szíve, felvillant előtte annak szőke haja s fitoskája, melyen valami forradás volt, olyan fiús sérülés, bizonyára gyerekkorában megütötte magát; nem volt kedve, ereje vetkőzödni, csak dolmányát tette le, s úgy dobta magát az ágyba, Kereki Feri apró, álmos szemekkel jött be, s lehúzta csizmáját...

Boldog volt, mikor másnap reggel kivonult ebből a nehéz városból, a kapun még ott lógott a Kolosváry direktor teste, Imreffy még fűzfacsákányt is adatott a kezébe, de nem szerette ezt a tréfát, mintha jelentene valamit: utána fenyeget?... ostoba dolog... ez a Géczy csupa ostobaságokat tett, az az érzése volt, hogy Géczyt kellett volna odaköttetni, mert mit tehetett ama nehéz testű s vastag nyelvű paraszt: de ez, ha módját teszi, ez friss s alávaló...

Elűzte a gondolatot; szüksége van reá, mert nincs senkije, akit a portára küldhetne ily titokkal...

Csak akkor üdült fel, mikor Almásra beért; hogy Sólyomkő határát meghaladták, azontúl mintha az ég is kitisztult volna, s a tavasz csupa zölden virítva s napsugarasan nyílt ki előtte a völgyeken.

Török Katánál egy boldog hetet töltött, messze voltak mind az alávalók s szörnyű emlékek, s az asszonyka oly kicsi volt, s hegyes nyelvű s üdítő, fiú lett nála, kacagó s játszó kisfiú. Nem volt itt sem fejedelem, sem vadkan, sem politikumok nem kínozták, hevert s hagyta, hogy játsszon a szívébe fészkelődve egy kismacska asszony.

Gyönyörű tavasz volt, arany és rubint, smaragd és az ég kék, kék, mint a szafirus...

Megjöttek a fecskék, fészket raktak az ereszbe, ez jó jel: élni akarnak, s élni fognak, itt nem leszen veszedelem.

Egy hét múlva megjöttek Kolozsvárról, Fejérvárról az országgövedek, jött az átkozott Imreffy, hozta az ország gondjait: a nádor elindult Trencsénbül Kassára, onnan ezer főnyi kísérettel jó Szatmárra; úgy van elrendezve, hogy a fejedelem Tasnádon száll meg, s közbül majd valahol találkoznak. Török csauszok is jöttek, s Imreffy aggódott, hogy a nádorral szólni nem lehet majd... A török nagy szigorúsággal faggat, s les, mire végzik a római császárral: szagolja a török, hogy nem egy olyan szövetkezés-e ez megint, mint a Báthory Zsigmondé volt, aki Rudolfussal Erdélyre szerződést kötött...

Mikor a fejedelem elhagyta a Török Kata puha, színes, meleg kis fészket, gyűlölettel s dühvel gondolt Thurzóra, aki úgy útjába állt minden tervének... Csak az vigasztalta, hogy meg fogja neki mutatni, ki a fejedelem: ha ezer főnyi kísérettel jó, ő ezekkel fog menni; Tasnádra voltak rendelve a székelyek, a bihariak, a hajdúk, legalább ötezer lovas s annyi gyalognak kellett összejönni: lássák a magyar urak, hogy nem lehet a fejedelem ellen csak úgy ringy-rongy praktikákkal felállni... Soha nem merte volna szavát felemelni se Kendy, se Kornis, ha ezek onnan fel nem bátorítják...

A goroszlói csatatéren szállottak meg délre, a rongy kis faluban.

Nem volt egyetlen ház, amely a föld felett állott volna, csupa félig földbe ásott veremputrik, a füst ott gomolygott ki az ajtaján, úgyhogy benézni nem lehetett; baglyas, soha ollót nem látott gyerek- s asszonyfejek kandikáltak ki belőle ijedten, mint a vadállatok. A malac, a tehén ott lakott velük, csak a visítása hallatszott a malacnak, amit őelőlük dugtak el a nyomorult népek.

A fejedelem soká nézte őket, csodálkozva s idegenül:

- Emberek ezek, vagy réti farkasok?

- Farkas ebben a pizsokban, bűdösségben mind elhullana, nagyságos uram - mondta Kamuthy Farkas röhögve -, embereknek kell nekik lenni.

A fejedelem soká hallgatott:

- Hány napig tartott a Thurzó uram lányának a lakodalma - fordult a magyarországi követekhez.

- Hány hónapig, nagyságos uram! - szólt Ostrosith uram, a főkövet.

A másik követ, Pozsgay Orbán, fiatal legény, cifra lovon s atlasz mentében henevni kezdett:

- Külön lakodalmas palotát építtettek. Én is tisztviselő voltam a nagy lakodalmon, étek előtt járó főgazda.

- Nálunk nagy lakodalmak vagynak - magyarázta Ostrosith úr -, ezer asztalkendők, aranymívek s mindennemű ruhák ládákkal. Hadseregekre ment a vendégek számok, az esztergomi prímás, a kalocsai érsek, az Erdődy, Zrínyi, nyitrai püspök, Ostrosithok, Czobor, Jakusit, Thurzó, Pálffy, Révay, Nádasdy, Balassa, Dóczy, Zay, Perényi, Szunyog, Forgách, Ujfaluassy, Illésházy, Nyáry, Lóránffy urak mind feleségestül, nagy kísérettel, bandériumokkal, nagy szépségű főnépek voltak mind, nagyságos uram, felséged örvendett volna, ha látja.

A fejedelem fagyban hallgatta a dicsekedést:

- És mit ettenek, ittanak ott ez sok rendbéli népek?

- Eleget öttek, ittanak, nagyságos uram - szólt Pozsgay uram. - Csak pástétomnak való feje liszt elfogyott százötven köböl. Hús, hal, ökör, borjú, bárány csordaszám, csak az idegen szakácsok száma harminchárom vala.

- S hol vették az sok ételbelit?

- Ó, nagyságos uram, nagy tartományok azok a trencsényi, árvai rózsahégyi uradalmok.

- S oly bőséges a nép állapotja?

Pozsgay uram nem képzelte, hová visz a fejedelem kérdése s kacagott:

- Bizony az nemigen bőséges, mert ott meg nem terem egyéb az haricskán s zabon kívül.

- S mégis be tudták szolgáltatni a sok bő élelmet?

- Égették a bestyétet; beszéltették, hogy a tisztartók nagy tüzeket rakattak, s ahol a paraszt elvonta a beszolgáltatni parancsolt holmit, mind azon fenyegették, hogy gyerekeit nyársra vonják, úgy sütik meg, ha eszez órára meg nem lesz a kvantum.

A fiatalabb emberek nevettek a jó tréfán, s volt, aki megjegyezte ezt magának a jövőre, ha majd szolgabíró lesz.

A fejedelem így szólt:

- Mikor az én istenben boldogult, bátyámuram, Báthory István országbíró uram, az én nevelő jó apám, testamentumot tölt, pénzül meghatta a temetésnek minden költségit, még a deákok számára is, s azt írta a testamentumába: „az szegénységen még egy tyúkfiát, vagy tyúktojást is ne vonjanak, mert nem akarom, hogy a koporsómnál a szegénység sírjon.”

Ezzel sarkantyúba kapta a lovát, s elugratott.

Gyönyörű úton mentek, a hegyek elmaradtak, s a Kraszna völgyére jutottak, a fejedelem megállt, s a tündöklő tavaszban elnézte a zöldellő oldalakat, az aranyosan csillogó vizeket, a kék eget s buborodó fehér fellegeket, s azt mondta:

- Istenemre, szép ez a világ, szépek a füvek, a hegyek, tavak, folyások, mezők, a föllegek: csak egy csúf van benne, az emberi állat...

Mikor Tasnádra beértek, már ott volt a sereg nagyobb része, Imreffy már itt fogadta a fejedelmet, s beszámolt a dolgokról. A nádort is várták Szatmárra, s még az estve folytán megjött a nádor követe, hogy ő is megérkezett, s azt üzeni, hogy a fejedelem menne elébe Zsadányig.

A fejedelem éppen asztal mellett ült, s a jó érmelléki meszes bort szopogatta:

- Hol az a Zsadány - kérdezte mámorosan.

Megmagyarázták, hogy az Szatmár alatt van.

- Én ebből a megyéből ki nem megyek - mondta a fejedelem -; ha valaki akarja, jöjjön ide hozzám, avagy visszamégyek.

A fejedelem napokig kötötte magát, hogy legfeljebb Érmindszentig, vagy Szentkirályig megy, végre rábírták, hogy menjen át a határon a legelső helyig, s a nádor is belement, hogy a megye legutolsó városáig eljő, Királydarócig.

A mezőn voltak felvonva a sátorok, csudálatos nagy tavasz lett egyszerre, eső egyszer sem volt a hóesések elmaradása óta, s por volt, mint a kánikulában.

Báthory Gábor gyönyörűen volt öltözve, sose volt szebb legény, mint e napokban, egyik oldalán Bethlen Gábor lovagolt, másikon a hajdúkapitány Nagy András. Mögötte Imreffy, körülte az erdélyi rendek s a szászok részéről a brassai s szebeni bírák.

Szentkirályon ették a früstököt, jó szenensült malacpecsenyét, s ittak rá bő szilágyi bort, s nevettek a két török főcsauszon, akik egyforma borzadással nézték mind a kettőt, s maguk tarsolyából eddegéltek valami piláfot.

A Bocskay budai útjáról volt szó, mikor a szegény fejedelem nem tudta, mire végzi, koronát kap-e vagy fővétele lesz...

- Sokat is szenvedött ez a szegény ország - mondta a fejedelem -; s akár töröktől, akár némettől, szenvedett: mindig csak messziről nézték a magyarországi urak.

Bethlen valami fontos szót mondott ki:

- Igaz, nagyságos uram, úgy vagyon, de megtanult édes atyámfia, hogy nekünk mindenkor veszedelmünk Magyarországból volt, mikor egymást nem értettük... De viszont igen szép csendességünk, nekünk is, nekik is, akkor volt, mikor egymás szeretetében voltunk. Csak addig lesz a magyar nemzetnek becsülete, békessége, míg együtt tart: de mihelyt veszi észre a két nagy szomszéd, hogy ennek vége: akkor várhatjuk a veszedelmet!

A sátorok a daróci mezőn feltűntek, fehérek voltak és sárga dísszel ragyogtak a napfényben. Már a nádor serege fel volt állítva szép rendben, lovasok hosszan a mezőn gyalogok tömötten.

A fejedelem is megérkezvén, a maga sátoriba szállt, s tömérdek lovasa kétfelől felállott készen lovon. Egy jó parittyavetésre volt a két sereg szemben egymással, s szeretettel köszöntek egymásnak a magyarok süveglendetéssel.

A fejedelem is, a nádor is a sátorban megtisztogatták magukat a portól, s egy kürtjelre mindketten kiléptek a sátorból, egyfelől ő, szemben a nádor.

Csak ők ketten ültek lóra, a főemberek mindkét felől gyalog kísérték őket s a had mozdulatlanul állott hátul.

Báthory vigyázott, hogy a nádor hogy léptet, s az is nagyon ideügyelt. Lassú lépésben közelítették egymáshoz, a fejedelem nagyon gőgös volt, várta, hogy a nádor feléje mosolyítson, utóvégre, ő egy ország ura, s az pedig csak szolga...

De a nádor komor volt s olyan merev, mint Imreffy uram, de nem hóka, mint ez, hanem szakállas és barna, de Báthory folyton csak úgy gondolta, hogy ő most a római császár Imreffyjével jön össze...

Már a lovak egész összeértek, akkor mind a ketten mosolyodás nélkül főt hajtottak, egyszerre s leszálltak a lóról, de nagyon vigyáztak, hogy egyik a másiknál hamarabb ne lépjen.

Lassan szembe mentek s kezet fogtak.

A kézfogás soká tartott, s most végre mind a két arc elnyájasodott, mosolyogtak egymás szemébe, s a fejedelem így szólt:

- Isten hozta, istenáldotta kegyelmedet, Nagyságos uram.

A nádor így felelt:

- Isten tartsa, Isten áldja Nagyságodat, Felséges uram.

A fejedelem fellélegzett s kissé kegyesebb lett, hogy a nádor megadta a felséges címet; még egyszer megrázta annak a kezét, azzal vissza, újra felültek a lóra s most már egymás mellett léptettek a fejedelem sátora felé.

A sátor előtt leszálltak, s a fejedelem előre bocsátotta Thurzót, aki komolyan s mereven ment be.

Odabent nagyon szép volt, a vászonház falán átaltűzött a nap, csak meleg volt nagyon, nagy török szőnyegek voltak a földön s az asztalon s ülés volt csinálva kettő az asztal mellett s deszkából rótt lóca, selyem pokrócokkal leterítve a tanácsuraknak.

Thurzó bemutatta a maga kíséretét s a fejedelem is tanácsosít, kölcsönösen sorra kezet fogtak.

Leültek, s Thurzó kezdett beszélni:

Latinul s nagy körmondatokban adta elő, hogy a magyar nemzetre legjobb s Istentől leg szebben rendelt a békességes szeretet: Erdély s Magyarország testvér, s kell, hogy egy test s egy vér legyen. Szövetséget ajánlott fel azért, úgy, hogy mind a kettő *minden ellenség ellen* együtt álljon fel, s jóban-rosszban összetartsen mindaddig, míg az Isten megadja, hogy egybe szerkesztessenek a határok...

A beszéd hosszú nem volt, értelmes is volt, világos, meg lehetett érteni. De Thurzó nagyon szűk orátor vala s nyögve beszélt.

A fejedelem magyarul szólt bele:

- Minden ellenség ellen?

- Igen - mondta Thurzó nádor, s hangsúlyozta: - minden ellenség ellen: akár keresztény az ellenség, akár pogány - s újra latinra fordította: - mert milyen szövetség volna az, amelyikben kivételek vannak? Hogy az egyik fél a másikra nem ügyel, s a maga szövetségeseivel külön traktál, s talán szembeszáll...

A fejedelem újra magyarul szólt:

- Ha minden ellenség ellen s ez jól van: akkor az belső ellenségek ellen is?

Thurzó kicsit hallgatott:

- Minden háznak megvan a maga háztartási állapota - mondta -, ha én szerződést kötök akár harcra, akár munkára felebaráttal: nem kötök szerződést arra, hogy ő feleségivel s gyerekeivel ha hajvonásba jut, akkor is vele tartok.

A fejedelem fellobbant:

- S arra sem köt kegyelmed szerződést, hogy szerződött barátjának cselédit, béresit fel nem izgatja a gazda fejére?

Thurzó jól értette, hogy ez a Kornis-Kendy összeesküvésre vonatkozik, s mivel el volt szánva rá, hogy ebben semmit sem enged, idegesen szólt:

- Nagyságos uram! Mind ez ideig ha a magyar királyok s bécsi fejedelmek Erdély felé pillantottak, csak azzal a gondolattal tették, hogy Erdély a magyar korona része, Erdély az övék s Erdélyt meg kell vegyék, barátsággal vagy fegyverrel... Én jövök először Nagyságodhoz azzal a kéznyújtással, hogy: Magyarország is egy test, Erdély is egy test, a két test nyújtsa ki a kezét, s fogjon össze, mint egyrendű republika... Nem akarom azt mondani, hogy Nagyságod nem vette szívére ezt a nagy konceptumot...

Báthory belevágott:

- Értettem s megértettem, s szívem szerint vettem; a jövődönk nincs is más útja, csak ez az egy: Magyarország eddig nagyon fennye bánt velünk, s csak vesszőcskét tartott a számunkra, mint egy megszökött kölyöknek... Immár azonban mink vagyunk annyi emberek, mint kegyelmedek: helyesen: Erdély egy ember, s Magyarország is egy ember, s fogjunk kezét, s ha együtt maradunk, ketten egymásnak vetve hátunkat, keletre s nyugatra megverekedhetünk...

- Úgy van Nagyságod - mondta Thurzó örömmel.

- De addig nem adhatok hátot kegyelmednek, míg azt kell éreznem, hogy abba a percentbe, ahogy nem vigyázok, a szerződött társam oldalán való gyilok nem ellenségimre van, hanem hogy belém döfje.

- Hogy érti ezt Nagyságod? - pattant fel ingerülten Thurzó.

- Kegyelmed ellen nincs panaszom, Nagyságos uram - mondta a fejedelem felsőbbbséggel -, Thurzó György úr jó evangéliumos protestáns, és jó magyar, de vagynak ott uraimék, az pápistások, akik beledöftek Erdély belső életibe, nálunk lázadást csináltak, megszökött veszett ebeinket magukhoz vették, s isten tudja, miféle reménységeket plántálnak velük: beláthatja kegyelmed, hogy ilyen állapotok mellett a két testvér nem szerződhet életre-halálra.

- A bosszú rossz tanácsadó, felséges uram, én is lutherista ember vagyok, s a nehéz időkben oszlopa voltam, s akarok lenni hitemnek s pajzsa az Úristen igaz igéinek. De ami Erdélyben történt, az semmi volt, néhány embernek magányos praktikája; mert ha nem az lett volna, akkor most nem volnának itt ennyien s ily dicsőséges színnel Felséged mellett.

Kicsit lekéztető módon tette hozzá:

- Ha a tüzet piszkáljuk, akkor felszítjuk s kis szikrából nagy égések keletkezhetnek. Ez a dolog, Felségednek, mint ifjú embernek...

Báthory felförmedt:

- Nem vagyunk ifjú emberek! s nem vagyunk kiszikkadt elmék! - kiáltotta sértőn - Erdély fejedelme tanácskozik Magyarország nádorával.

Thurzó beharapta a szájaszélét, s fejet hajtott.

- Távol vagyon tőlem, hogy Felségedet szavaimmal megbántsam, de meg kell mondjam, hogy ez a dolog Felségednek magányos sebje, de ha nem vigyázunk, egész országnak égedelme s veszedelme lehet belőle.

- Ha olyan nagy dolog lehet, akkor annál inkább s rögtön el kell kezdeni.

Thurzó gondolkozott:

- S mit vélne Nagyságod?

- Mi azt óhajtjuk erdélyi fejedelmül, hogy: a lázadásnak még csírája is eltapostassék: nekünk kezünkben vagynak a levelezések s hites vallomások, kik s mely módon vettek részt odaát a lázadás csinálásában. Kívánjuk, hogy a mi megszökött jobbágyainkat nekünk beküldjék, s saját híveik közül mindazokat, akikre rábizonyosodott: a szövetségnek s barátságnak megfelelő büntetéssel büntessék, hogy egyszer s mindenkorra kedvüket elvegyék az embereknek hasonló praktikáktól.

A nádor hallgatott: tudta, hogy benne van maga Forgách Ferenc, a primás, a főkapitány s a legfőbb urak; itt semmit tenni nem lehet: neki volt parancsa, hogy a szerződés alapja a Kornis György szabadonbocsátása legyen.

- Nagyságos uram - mondta higgadtan -, kérem Felségedet, én tudomásomra veszem ebbéli kívánságát, s uram elé fogom terjeszteni. Kérem azonban, hogy addig is a magammal hozott pontok meritumára térjünk...

Báthory legyintett:

- Minden tanácskozásnak alapja a földolgokban való egyetértés: míg kegyelmed szavát nem adja, hogy panaszomat s kívánságomat magáévá teszi, addig nincs értelme a bő tanácskozásoknak. Kegyelmed az én haragomat semmibe veszi s gyerekes duzzogásnak nézi: de én mondom kegyelmednek, hogyha olyan vasláncokkal volna megkötve a szövetség, mint a Kraszna folyó, s olyan pecsét volna rátéve, mint a tokaji hegy: akkor is kettészakasztanám, ha ebben nekem eleget nem tesznek.

Thurzó felállott:

- Immár akkor más hátra nincs Nagyságos uram, mint hogy békességgel elváljunk, s megvárjuk az időt, mikor megéri a szeretet s a testvériség s a hitbéli vonzódás...

A fejedelem megbánta heveességét, de most már vissza nem vonult volna, ha mindjárt kopjatorésre kerül is sor ebbe a minutumba.

- Annál is inkább - folytatta Thurzó -, mert az én Felséges uramnak szoros kívánsága, hogy Felséged kegyelmébe fogadja az megtévelyült Kendy István urat, önagyságát.

- Semmi külön? - kiáltott a fejedelem s kardjára csapott -, semmi nagyobbat nem kíván a Felség? - s búcsúzóra nyújtotta kezét a nádornak, aki azt alig fogadta el.

A tanácsurak hallgatva s komoran álltak, senki sem szólt bele sem jobbról, sem balról.

A fejedelem kikísérte vendégét s mikor a seregek látták, hogy a nádor egyedül ül a lóra s ő is, a fejedelem is hideg, komor s kimért, attól a perctől kezdve semmit nem mozdultak, csak egymás szemére vigyáztak nagy szorgalmatossággal.

Előbb a nádori seregek távoztak el, azután a fejedelem fordított Tasnád felé, s mindenki suttogott, hogy ebből nem haszon, hanem gyűlölség s kár lesz, hogy az urak étel-ital nélkül s ebéd előtt úgy eloszlanak. S hogy a Nádor hiába hozott magával négy papot... sem öttek, sem nem imáztak...

A fejedelem Tasnádon ebédelt, s Nagy Andrást magához rendelé, egymagát s minden tanácsa nélkül megadta neki a parancsot, hogy sietten sietve s lóhalálában ültesse fel seregét s induljon meg Lugos felé s onnan bé Erdélybe a Vaskapun Brassó iránt Szeben alá. Meghagyta azonban, hogy a szászokra nagyon ügyeljen, egy hajszáluk meg ne görbüljön, mert velük másképpen akar végezni.

Egy hét múlva Kolozsváron volt, s a fejedelmi palota ablakai alatt ácsoltatta meg a vesztőhelyet, s a kiugró tornácról nézte végig Kornis György lefejeztetését.

Harmadik könyv

[I]

A fejedelem megállott a kapu előtt, s az olasz sípos sikoltó szerszámán fújni kezdte, hogy „Lóra hajdú, lóra”. A fejedelem kívánta, hogy harsona szóljon, s a falakról mind idebámultak a várőrizzők.

- Pompásan van építve - szólt a fejedelem, s a bástyát aggodalommal mérte: katonái odakint lesnek, de bejöhetnek-é? A sípos ehhez kevés: le kell csalni a fegyvertől az öröket.

Mindnyájan felnéztek a kapuboltra, mit a fejedelem megcsodált.

A bíró s a tanácsstagok lassan, óvatosan néztek fel, gögösen a magukéra, a két lutheri pap mindeneket helyeselve, amiket a fejedelem szólt, a menet, mely a fejedelmet kikísérte a városból, megtorlódott.

- Mikor rakták ez falakat? - kérdezte a fejedelem.

A főbíró, mint kinek derogál, hogy ő maga feleljen nem szakjába vágó kérdésre, így szólt:

- Felséged parancsolatjára Scharffeneck uram, városi Schreiber úr megfelel.

Intésére előlépett a város főjegyzője, hosszú, sovány, meggörbült nyakú, pergament s téntaszagú ember, s latinul szólott:

- Ezt a kupolaboltot felséges fejedelem, éppen százhusz esztendőknél előtte rakták az mi atyáink, a régi nagyszebeni polgárok.

- Mennyütő kő se fogja rajta - szólt a fejedelem.

A kapu maga is impozáns volt, nehéz nagy tölgyfakapu, melyet csigákkal s láncon lehetett felvonni, de még félelmesebb, ahogy védve volt. Börtönszabású fekete alagúton kellett a városba bejönni a kapuról s annak minden oldala lőrésekkel volt tele, s azon belől fegyveresek állottak most is s végül egy kerek csarnokba ért a bejövő, amelyben ismét lőrések többszörös ablaksorából halomra lőhették a támadókat.

- Bevehetetlen egy kapu - ismételte a fejedelem bólintva.

A gögös szebeni polgárok, akik oly merevek voltak, s fágyosak, mintha egy parányit elmosolyodtak volna.

- Ha isten ne adja - magyarázott a Schreiber -, az ellenség a kapuig érne, annak kell útjokat állni, mert száz mázsás súlyával várfalnál erősebb, kívül-belül öreg vaspáncéllal van borítva, sem tűz, sem ágyúgolyó nem fog rajta. Kívülről az előre kiugró bástyák védik, bent, ha isten ne adja, az ellenség beszakítaná, a tornác s a csarnok. A hetvennégy ablak rakva a szabócéh fegyvereivel.

A magyar urak szinte megiszonyodtak, ezek egy perc alatt halomra lőhetnék őket. A jegyző szavaiban szinte mintha valami fenyegetés s megfélemlítés lett volna, válasz arra, hogy a fejedelem seregeit beeresztették ugyan a külső városba, de hiába vagyunk neki ott húszezer főnyi serege: nem fog tudni a várba bejutni, s ne is próbálja.

- S ha még mind ezeken által jutnának is - magyarázta a városi jegyző -, maga a vár piaca úgy van készítve, hogy a kapufeljárást emeletes házak veszik körül s annak az ablakaiból a legnagyobb seregeket is meg lehet semmisíteni.

A fejedelem gondolkozva nézett vissza:

- Látni kívánom.

A főbíró sietség nélkül, de engedelmesen meghajolt, s a fejedelmet, aki visszafordult s a hat lépcsőfokon a vár udvarára ment, visszakísérte.

- Megmérhetetlen! - kiáltott a fejedelem körülnézve - ennyi bölcsesség oly nagy régi üdőkbe.

- Felséges fejedelem - szólt a főbíró sóhajtással -, atyáink idejében volt az aurea aetas!

A fejedelem bólintott:

- Főbíró uram, az aurea aetas, az aranykor elmúlt minden népeknek: nyomorú világot értünk... De tik még mindig bölcsőbb s jobb módon vagytok, mint mink: hiszen úgy vagyok én itt, mint egy madárfogó kalitkában, hiába akarnék el, kirepülni, s hiába vagyok ország fejedelme, ha a ti vendégszeretetek itt szánna tartani, mit tehetnék?

A főbíró megijedt: ennek foga van; ez valami fenyegetés.

- A fejedelmeket Isten vezérli, nagyságos uram - mondta alázattal.

- És a polgárok szeretete oltalmazza - mondta a fejedelem szinte rendreutasítóan.

- Igenis felséges uram.

A fejedelem tűnődve nézett körül a falakon, melyek csupa drágán megfaragott kövekből voltak rakva.

- Valóságos csudamívek - kiáltott. - De nem azt csudálom főképpen, hogy a házak ily nagy szépséggel vagynak építve, hanem azt, hogy tik, szász uraimék oly maréknyi kevesedmagatokkal ebben az idegen világban ily nagy és hatalmas városokat s várakat tudtatok szerkeszteni magatoknak, amit mink magyarokul meg nem tudtunk szerezni a tulajdon hazánkban lévén...

- Nagyságod nagy jóságú hozzánk - mondta a főbíró, s nem hiányzott belőle az önérzet és a gőg, sem a harag, hogy a fejedelem még mindig itt bent vagyon, volna inkább kívül a kapukon; sokkal jobb szeretné, ha minden dicséret nélkül immár eltávozott volna.

- De mondd csak bíró uram, hogy is tettetek tik szert ennyi s ily erős privilégiumokra? Mégis érthetetlen, hogy a fejedelmek az ország kárára s a többi hazafiak rovására hogyan adhattak ennyit nektek?

A főbíró megkomorult s hallgatott, aztán lassan szólt:

- Azok a privilégiumok a nagy és dicső királyok idejéből valók, felséges uram, mikor még az ország minden határostul egy vala, s nagy és bölcs királyok ültek Szent István király trónusán, s Erdély is a szent korona alatt feküdt.

- Cur, quomodo, quando? - mondta a fejedelem - miért, mimódon, s mikor?

A bíró hosszú, ezüstmíves botját megemelve, intett a jegyzőnek:

- A fejedelem úr őfelsége hallani parancsolja.

A jegyző latinul s szónokolva beszélt, ahogy a hivatalos szónoklatok számára már gyakorta elkészült e feleletre.

- Illustrissime Princeps, mindnyájunk nagyhatalmú fejedelme s ura! Mikor Szent István, első magyar királyunk ükunokája II. Geica király azmi régi atyáinkat, a Rajna tartományokból s Flandriából ez hazába béhivatá, az 1149. esztendőben, négyszáz és ötven esztendőkkel ezelőtt itt: a mi atyáink sűrű mocsarakat találtak s irtatlan rengetegeket, amikbe iszonyúság volt csak bele is hatolni: akkor a király azt felelte nekik: maradjatok itt nálam s irtsátok ki az erdőségeket s tegyetek a helyére réteket és szántóföldeket, szárassátok ki a vizeket s mocsarakat, s ültess-

setek a helyére kerteket: én pedig adok nektek hazát e hazában és nyugodalmat e hánytorgó világban, hogy munkáitok gyümölcsét élvezhessétek.

A fejedelem kíváncsian figyelt:

- Folytasd.

- És a mi atyáink négyszázötven esztendő alatt megmíválták ezeken a helyeken a csodát: vad népek körös-körül s fosztogatók, akik Oláhországból, Moldvából s a hegyeken túlról csaknem minden éven betörtek, rákényszerítették őket a várépítésre, s a vad természet, amellyel nyomról nyomra s lépésről lépésre kellett harcolni, rá a munkára. De ők legyőzték az akadályok toronymagasságú gátjait s virágzó világot teremtettek Isten segedelmével, amelyet nálunknál ezerszer hatalmasabb népek sem tudtak különbül megcselekedni a messze nyugaton. Első bíránk és építőnk lévén ama Hermann bíró, kiről nevezzük a várost a Kis Szeben vize mellett, melyről a ti nyelveteken, Felsőges Uram, neveztetünk Nagy Szebennek.

Valami hivatalos önérzet és gög volt a jegyző szavaiban, amely föllázította a magyarokat.

- Mégis nektek valami titkoknak kell lenni - mondta a fejedelem -, nektek van valami boszorkány tudományotok, hogy meg tudjátok tenni, s mi magyarok, székelyek s több mások koldusul tengődünk környös-körül.

- Nagyságos uram - szólt a bíró -, környös-körül, mindenfelől vész üldözi a szegény szászokat, akik oly kevesen vagynak, és sokan gyűlölik, nem azért, mert gonoszak, hanem mert szorgalommal gyűjtenek, óh felséges fejedelem, a szegény szászok annyi század alatt megtanulták, hogy ez országban csak a munka teszi őket hasznossá a boldog urak között, ezért dolgoznak oly telhetetlen buzgósággal, de Isten óvjon bennünket attól a gyanútól, hogy nekünk jobb dolgunk legyen, mint a Nagyságod többi dicső népeinek.

- Fejemre veted? - kiáltott indulatosan a fejedelem -, ilyen vár belsejében pörzsölöd az orrom alá!... s ha én hazamegyek Fejérvárra, az én fővárosom egy romlott patkányfészek és sasrúgta viskó mellettetek!

- Nagyságos uram, kézcsókoló alázattal könyörgök, mink polgárok vagyunk, nem fegyverforgatók; jámbor népek; mink a suton ülünk s a kalapács és a szerszám mellett maradványon időnk babrálni ily semmiségeken, de Nagyságod vitézi, a mi irigységünk s félelmünk és országunkra nézvést dicsőségünk, lovon és gyalog, fegyverrel nőtt hősök, akikre mi még árnyékát sem merjük nézni magunknak...

- Azt akarod mondani, hogy nem vagytok jó fegyverforgató emberek? - kiáltott a fejedelem. - Hát hova menjek még vitézebb katonákat látni, mint a polgárságnak az a vitéz ezrede, amely köztetek legyen?

- Felsőged nem ismeri a mi elnyűtt testvéreinket, akik elnehezdedt testtel, munkában kifáradva, vékony lábszárakon vonszolják magukat, s törődött karral, vállal cipelik a pajzsot és a dárdát...

- Szó sincs róla - kiáltott a fejedelem -, tik vagytok az én országomnak legkülönb vitézi, s én, aki egész életemet lóháton töltöttem s katonák között, én mondom nektek, hogy büszke volnék, ha e polgársereg velem jönne az én oláhországi utamra.

- Nagyságos uram - szólt rémülten a főbíró -, isten áldja meg nagyságodat e szépséges szavaiért, de hogy lehetne az, hogy ezek a szegény polgárok és törött testek oly hosszú útra elinduljanak?

A fejedelem nevetett:

- Oláhország nektek oly messze vagyon s portékákkal elmenni bé Konstantinápolyig s Arabföldre s Muszkováig vagy Brünnig s Amsterdamiig, az semmiség?... No de nem is kívánom tőletek, titőletek csak azt kívánom, hogy azalatt, míg mink kint az ország javáért s erőjéért vérünket ontjuk, tik itthon mihelyeitekben munkálkodván, fegyvert s más szükségest cselekedjetez nekünk.

- Nagyságod a legbölcsebb fejedelem - mondta mélyen meghajolva a főbíró -, s mi gyermekeink szívébe iktatjuk nagyságod nevét.

A fejedelem nevetett s a főbírónak sunyin bekacsintott a szemébe, s megbökte tréfásan az oldalát:

- Megvan hozzá minden módotok!... erős várak, gazdag szántóföldjeitek, erős törvényeitek, azt csináltok, amit akartok: ez az egész város különös egy község, bíró uram! - s az oldala mellett álló brassai bíróhoz, Weiss Mihályhoz fordult - nemdenem a ti városotok minden civise csak a városban egyes, tehát: a város a nemes személy, vagyis úgy gondolom, a hét szász város hét nemeszt jelent a hazának.

- A hazának felséges uram - mondta óvatosan a brassai bíró -, minden város ezer és ezer hű polgárt jelent.

- De egy kommunitás: egyben egy nemes személy, nem úgy van-e?

A főbíró szó nélkül meghajolt.

A fejedelem türelmetlen volt a hosszú beszélgetés miatt már, mintha valami fenyegetné. Vajon Keresztessy Pál odakint mit csinál, hogy nem ad jelet, hogy itt van a közelben...

- No isten velünk főbíró uram.

Hirtelen valami jutott eszébe:

- De valamit óhajtanék tőletek, míg elmennék: sohasem láttam még polgársereget, s én az embert, katona lévén, csak mint katonát esmérem: akarnám látni a szebenieket, hogyan tudják a katonarendet, mustrát hogy állanak, főbíró uram!

A bíró gondterhes arccal nézett maga elé:

- Felséges uram - mondta -, városunk statutumai szerint a fegyvereket a fegyverhelyekről elvinni vagy elmozdítani is nem szabados.

- Távol legyen! - kiáltott a fejedelem - kívánom is, maradjon minden úgy, amint tik szoktátok. Én nem megváltoztatni akarván az tik szokásit, csak megismernem. Doboltasd fel a népeket, s csak így pusztá kézzel támadjanak fel a szemem előtt.

A főbíró gondolkozott, s engedelmet kért, hogy tanácsnoktársaival s papokkal szólhasson.

Már mikor a fejedelem váratlanul országgyűlést hirdetett Szebenbe, s a tanácsban arról volt tárgyalás, hogy illik a fejedelmet formálisan meghívni, természetesen nem a várba, csak az alsó városba, ő ennek is ellene volt, ő már akkor azt mondta, inkább fegyverbe szálljanak, mint beeresszék a fejedelem seregeit a városba. De akkor leszavazták, mert a többség félt a következményektől, a fejedelem bosszújától, most aztán itt van: húszezer fegyveres van a külső városon, s már csak a vár az övék... Az alatt a pár pillanat alatt, míg társaival külön lépett, felviharzott benne minden rémület: mikor a fejedelmet ötöd- vagy tizedmagával híjták meg éjjeli szállásra a várba, a fejedelem ravasz módon harminc fegyveresét küldte előre a társzekerekkel, melyben állítólag kincsei vannak, s melyeket félt kint hagyni a saját táborában.

Igaz, harminc kísérő jár a fejedelemnek, de azonkívül a társzekerek kocsisai és kísérői újabb huszonhét emberszám volt. Nem lehetett azonban semmit sem tenni, mégis nem hívhatták ki a seregek dühét. A kapuknál állók ugyan megijedtek, le akarták ereszteni a kaput, de azok nevetve kiáltották, hogy: „Megálljatok komé, még hátra a fejedelem!”

Nem tetszett neki most ez a hosszú diskurálás elmenetel előtt, s szapora szóval emlegette Isten nevét, mentse meg őket minden veszedelemtől.

A tanácsnokok gyávák voltak, s azonnal beleegyeztek a fejedelem kívánságába, s a papok megszentelték, hogy mindent a fejedelem kedvére köll tenni; a papok a békesség kulcsárai; a főbíró néhány pillanat múlva alázatos és szomorú arccal tért vissza:

- Nagyságos uram, Felséged parancsolatjára megveretem a dobokat.

A fejedelem nagy szeme nagy fekete lobbót vetett, de hamar lehunyta, s nem szólt, mert a torka el volt fulladva az izgatottságtól.

Dobosok verni kezdték a szépmívű rézdobokat, s arra, mint egy méhkas, megmozdult az egész vár, s mindenfelől polgárok rohantak elő a piacra.

A céhmesterek előléptek, s az intésükre minden céh külön állott fel.

Egyenes sorokban egymás mellett, hogy bámulat volt nézni, mily gyorsan, szabályosan s szó nélkül, úgy ment, mint az álom, mint a boszorkányság.

A főbíró valami borzasztótól félt, nem mert a fejedelemre nézni, ahogy nem mer az ember a fenyegető veszedelemre, a fejedelem nyugtalan volt és ideges, izzadt, s az arca borzasztóan rángatódzott.

A főbíró száraz, rekedt hangon, mereven mutatta be neki a csoportokat:

- A céhek, rend szerint, felséges uram; itt vannak a mészárosok, elől, mellette a pékek s csizmadiák, tímárok. Másfelől a kovácsok, szűcsök, kesztyűsök, szűrszabók, kézművesek. Hátraláttnak, szemben a kalaposok, kötélverők, gyapjűszűvők, takácsok, kádárok. Kétfelől az utca merevén a fazekasok, nyílcsinálók, szabók s zacskókészítők.

- Hány céh van összesen?

- Tizenkilenc, felséges uram.

- Mondd meg a céheknek, hogy meg vagyok elégedve a renddel s fegyelemmel s katonai szerrel. Ha kézműves polgárok ily katonaságot tudnak mutatni, csodálom is, miért kell az egész életet katonaságban tölteni, holott a rendes katonanépekkel ily kemény regulákat elviseltetni nem lehet... Mondd meg a polgároknak, hogy örülnék, ha céhelekben egy helyet ülhetnék.

A főbíró meghajlott.

- Parancsolatjára felségednek.

Németűl szűlani kezdett a néphez. Szavaira a céhek hatalmas vivátot csaptak, a polgárok felemelték a két karjukat, s levegűbe nyűjtották s boldogan kiáltottak. Éltették a fejedelmet tiszta szűvűkből.

Ebben a percben azonban a kapu felől valami szűrnyű és félelmes robaj hallatszott, s a főbíró elnézvén a bástyákra, az őrűk, kiknek semmi körűlműnyek közt sem szabad helyűket otthagyni, mind lebámultak a piacra, németűl ordít rájuk:

- Nézzetek a kapura!

A kaput dörögve eresztik le. A kapuk csikorgása megáll. Félesésében feltartja fatönk, amit Keresztessy Pál darabontjai tolnak alá.

S már ordítva, egymás hegyin hátán kavarog elé Nagy András hajdúsága karddal, s Keresztessy maga, mint egy vén sas, villogva tör elő, és egy fűzfavesszővel diktál. Igazi ördögkapitány.

A kapucsarnokban lövések dübörögnek, de mire a puskák megszólalnak, már torkukon a kés, s a lövések csak ünnepi láрма lesz.

Keresztessy, mint fő hadi ember, a bástyákra ugratja népét, a hajdúk előzönlének az utcákon, és mindenkit levágnak, aki el nem menekül, polgárokat.

A szász bíró elveszti fejét, csak áll, s nem mer a fejedelemre támadni, ellenben a magyar urak a szász tanácsot s papokat a fejedelem köré szorítják, hogy túsok legyenek a céhek ellen.

Egy pillanat alatt mind, a lőréseket, a fejedelem népe lepi el.

Az urak ugyanakkor kirántott karddal, életre-halálra készen a fejedelem körül.

- Árulás! - üvöltenek a polgárok.

- Árulás! - zúg az ordítás a városon.

A főbíró a rémülettől elveszti a fejét, neki kellene parancsot adni; a polgárság rendei felbomlanak, de már el vannak vágva, fegyvertelenül, a hajdúk a várfalakon, a kapufalakon a fegyvereknél.

A főbíró felemeli két karját, senki se figyel rá, a céhek az utcákra húzódnak.

Nagy András szörnyű alakja megjelenik, s irtózatosságon ordítja:

- Aki megmoccanik, halál fia.

A főbíró csak tartja, tartja, felemelve karját, szó nem jön a száján.

A fejedelem kacagva, boldogan, ujjongva nézi beözönlő hajdúit, akik a kapuról mint az áradat tódulnak, tarkán, szennyesen s dalolva.

- Ezt soha nem hittük volna - kiált a főbíró felé harsonás kacagással, s a főbíró csak áll, áll megdermedve s fölemelt merev kezekkel.

Akkor egy lövés az emeletes házból bal felől, s szíven löve elbukik a fejedelem oldala mellett, közvetlen közelében, kartávolságra, Kereki Feri.

Oroszláni ordítás tör ki a fejedelem torkán.

Abban a pillanatban egy fiatal suhanc hajdú, egy rózsás képű gyermek ráveti magát a főbíróra, s markolatig döfi kardját bele.

- Egyet: egyért - sívítja.

- Irtsátok ki! - üvölti a fejedelem, s a hajdúk megrohanják a ház kapuját. - Kereki Feri, fiam, ölbe vegyétek, orvost, orvost!

- Aki férfi az utcán találta, megölessék! Hirdesd a népednek, kutya!

S a városi schreiber, Scharffeneck uram, nyitott szájjal, felemelt karokkal, nehéz, kínos, lidérces álomban megfordul s hirdet, parancsot hirdet, ő úgyis csak parancshirdető. Hogyan? a dobnak is fáj az, hogy ki dobol rajta: ha halált dobolnak, halált. Élet helyett halált. S hiába néz Weiss Mihályra is, a brassai bíró is sápadtan áll, tanácstalanul.

A magisztrátus körülveszi, mind feltartott kezekkel. A magisztrátusnak mindig erősnek kell lennie. A magisztrátus nem sírhat és nem jajgathat és nem omolhat le a földre: a magisztrátusnak most kell fennállani, hogy az életet megmentse, a lakosságot, itt mindenki kétségbeeshet, de a magisztrátusnak úgy kell végezni funkcióját, mint a gép. Arra választotta meg őket a község, hogy magisztrátus maradjon, még akkor is, mikor egy pillanat alatt megszűnt a község maga... S nincs itt senki, aki ezt a hősiességet lássa, a közösségnek ezt a páncélkeménységű kiterjesztett erősségét, a megkeményített lelkeket Szeben piacán, a század nagy hatalmasságát, az egyetlen nagyszerűt ebben a feldúlt lelki és szétbomlott korban: a protestáns magisztrátus öntudatos szenvedő és keresztrefeszítetthez illő kemény állásfoglalását.

Több incidencia sehol. A szászok házaikba rohannak és magukra zárják a kapukat s a bezárt műhelyajtók megett reszketve hullanak le s a kis lépcsőkön, a sötét boltok alatt, a műhelyek padjain kétségbeesve vetik családjuk közt a földre meghasadott szegény életüket, várva, hogy ha kapuról kapura jó a magisztrátus, megnyissák féltett kis váracskáikat a rabló kardnak.

Csak a gyermekek sikoltoznak, s egy-egy idegbomlott nő visong, a férfiak sötéten dülnek a kétségbeesésbe: a szászok statútumai e percben megszűntek, az élet halott.

A felvonuló magyarok daliásan, mint akik ma nagyot cselekedtek, ragyogóan és büszkén sorakoznak fel tömegekben a városház előtt. Főurak jönnek. Most nem lovon, most mindenki gyalogszerrel, s messze virít róluk az érthetetlen dicsőség. Soha nem hitték, soha nem remélték, még álmukban sem, hogy ez valaha sikerül, hogy Nagyszeben piacán ők az urak...

Mint valami csodatevőre, néznek a fiatal fejedelemre, aki selyem és bársony ruhájában mint valami tündérkirályfi villog.

Szószólók és hírnökök megkiáltják, hogy mindenki, akit illet, tudtul vegye: kezdetik az országgyűlés.

S kiválnak a fő-fő urak, s felvonulnak az ország rendei a tanácsházba.

Még mindig vonulnak befelé a megmozdíthatatlan várkapu alacsony nyílásán, átbújva a hajdúk tízezrei, s az országgyűlést már megnyitja maga a fejedelem.

- Nagyszeben városa e perctől az ország fővárosa lőn, elvétetvén a szász nemzettől, a magyarságnak adatik. Kívánjuk kancellárunktól, hogy ennek okát megmagyarázza s a törvénycikkelyt előtárni s terjeszteni ne halassza.

A kancellár feláll s véghetetlen hosszú latin orációban fejtegeti a nagyjelentőségű eseményt.

És a magyar urak s rendek némán és megilletődve hallgatnak: nekik a legnagyobb újság s csoda, ami történt, mert arról Géczyn, Imreffyn és Nagy Andráson kívül senki semmit sem tudott.

A kancellár szörnyű vádakot hord fel az egész szász nemzet ellen. Rájuk hárítja a Kendy-Kornis összeesküvést, megvannak az iratok, hogy Szeben tanácsa harmincezer forintot ígért, ha a vállalat beüt... Rájuk fordítja az oláh vajdával való régi és új szövetkezést, s még az orosz nemzettel való kötésüket is felfedi, mert a szászok a távoli Moszkvába is elküldték küldöttjeiket, s részük van a lengyel-orosz háborúk kitörésében... Nem rajtuk múlt, hogy az Úristen őszentfelsége, a maga kiszámíthatatlan bölcsességében mindezeket éppen ellenük fordította. Mindent rájuk hárít, még a szárazságot s döghalált is.

Ez mind oly megdöbbenő, hogy az emberek elvaskulva és megnémulva hallgatnak. A rendek ott látják maguk körül, maguk felett a hatalmas munkával megépített tanácskozó palotát... Nem fér a fejükbe, hogy ez már az övék. Egész Erdélyben sehol ilyen pompás tanácsház nincs.

Még egy órával ezelőtt ki merte volna megjövendőlni, s most itt ülnek a kényelmes és óriási, magas támlájú székekben. Itt ülnek, de oly idegenül s megrémülve, hogy nem érzik dicsőségnek a jelenlétüket, nem érzik hadi hódításnak a cselt, nem érzik otthon magukat. Még a legcinikusabbak is elfojtják a nevetést, és lesütött fejjel leskelődnek körül, mintha nem hinnének a dologban, s úgy viselik a nagy pompájú termet, mint a cigány a lopott süveget.

A fejedelem maga nem bírja kitartani. Feláll és átmegy hátul a másik kisebb tanácsházba.

Imreffy azonban rendíthetetlenül fejt a szavakat. Sunyi, álmos szeme laposan néz, s nyeszlett hangja nehézkesen darálja a súlyos mondanivalókat.

- A fejedelemtől ered minden polgári jog s privilégium, s minden polgári munka annak a legfőbb jussnak alapján épül, amit a fejedelem akarata teremt: ha tehát a fejedelem hűtelennek s a közhazára károsnak tartja egy népség munkásságát s a hazában való tartózkodását, joga van a privilégiumokat éppen úgy megvonni, amint megadta, s e népet ugyanúgy száműzni, mint ahogy behívta.

- Szászokra, csakhogy szászok legyenek, szükségünk nincs! - Szászokra csak addig van szükségünk, míg azok megismervén jogaik s rendeltetésük határit, alázattal s hűséggel mincünk dolgoznak, s iparbeli s kereskedésbeli tudományukat a közhaza javára fordítják: de abban a percben, mikor ezt ellene fordítják a hazának, mikor éket vernek a megromlott haza s külső szövetségesei közé, mikor belső ellenségekké váltak a haza közepén s pedig birtokában levén minden vagyonnak, amit ez a haza adott, minden erőnek, amit ez a haza teremtett s minden eszköznek, amely a haza oltalmára kellene s ellenben a haza legfőbb romlására leend szánva: akkor a fejedelemnek egy kötelessége van, hogy bátran kitörje a nyakukat.

- Vitézlő uraim, Erdély rendei s tagjai - kiáltotta -, az nagy s dicső Báthory nemzetség pajzsában három sárkányfogak vagynak írva, annak az emlékezetére, hogy legelső őse, Bátor, az rettenetes országszárasztó s szüzlányemésztő sárkánykígyónak hét fejét lemetszette, s ezzel a régi honfoglaló magyarságnak Átilla vagy Árpád, első királyaink idejűkben, megváltotta ezt az országot: most íme, ennek a nemzetségnek ez idő szerént való utolsó férfitagja, Báthory Gábor, esmét a sárkánykígyóval kelt harcra s mégpedig ugyancsak hétfejű sárkánnyal, amely minden aranyat és értéket és erőt felfalt s magába szívott, hogy kövérségében felpöffedve s megdagadva az egész hazának életét s jövődjét megakassza: Báthory Gábor, a mi Istentől adott fejedelmünk a hétvárosú szász sárkánynak egy fejét s pedig a legnagyobb, leghatalmasabbat lemetszve a porba vetette s tik lábaitokkal tapodjátok!

Megdermedve hallgatták a rendek, magyarok s egyetlen torokból éljenzés nem hallatszott, kimeredt szemmel nézték a fonnyadt Imreffyt, rémülettel látták, hogy itt egy olyan kormányzati programról hullott le a lepel előttük, amelyet soha nem mert volna senki is elhinni... Az erdélyi urak, még Báthory leghívebbjei is megrendülve gondoltak arra, hogy most fegyvert fogtak a saját hazájuknak kiirtására, mert mire fog ez vinni? hogy a három nemzet közül kettő, a magyar és a székely, a harmadikat kiölje? s ki fog a szászok helyett nekik ehhez fegyvert szolgáltatni, s pénzt s szekereket s minden egyebet, amit a szászokon kívül senki nem tud e hazában sem csinálni, se szerezni...

Imreffy hiába várta az éljont, s hiába várta a fejedelem is a másik szobában, a kancellár erre maga parancsolta el a vivátot:

- Nos enim universi Status et Ordines Incltyi Transsylvaniae: mink az híres neves, dicséretes Erdélyországnak összes státusai s rendjei, juramus per Deum vivum et verum ac ipsam Sacram Sanctam Trinitatem: esküszünk a felséges igaz élő Istenre és a Szentháromságra: hogy a mi fejedelmünknek ebben a harcában s háborújában s a nemzet javára való törekedésében,

soha el nem hagyjuk, segítjük s ha kell, vele élünk, ha kell, véle halunk s mindenkinek, aki más gondolon van, halálára esküszünk! Vivát Gábrriel Báthory, Princeps Transsylvaniae!!!

Mint kígyóbüvölettől megdermedve állott fel az egész gyülekezet, s vele kiáltották, s nem volt senki, aki ne kiáltotta volna a jurót, az esküszömöt s a vivátot, mert mindenki érezte az Imreffy gyilkos szemét magán, ha késve vagy lassan, vagy nem elég erősen mondta...

A szász tanácsbeliek, akik ezt meghallgatni a terem sarkában állván, jelen lehettek, halálos kétségbeeséssel, delíriumban hallgatták a szavakat, halálos ítéletüket arról a helyről, ahol még ma reggel ők ültek, azokról a padokról, melyeket ők faragtak s építettek a maguk számára s atyáik, őseik négyszázötven éven át...

Imreffy átadta a szót a fiskális direktornak, aki kezdte felsorolni a szászoknak vétkeit pontonként s még a gyűlésből kívánta elfogatni s börtönbe vitetni azt a száznegyvenhét személyt, akik fejenként részesek az ország elleni praktikákban; ami meg is történt, maguknak a szász tanács tagjainak kellvén vezetni az öröket, akik a száznegyvenhét személy ellen elindultak s estvére csakugyan néhányuk híjával, akik véletlenül nem voltak a városban, vagy már elestek, együtt is volt az a száznegyvenhét személy, kiknek neveit Géczy listáján találták. Minden elfogott polgár háza előtt fegyveres katona maradván, aki senkit a világon sem ki-, se bemenni nem engedett a kapun többé.

Míg az országgyűlés folyt, azalatt a fejedelem a nagy tanácsház melletti kisteremben a sürgős dolgokkal foglalkozott, a vár megszállásának minden dolgáról neki hoztak jelentést.

Kamuthy Farkas, akit már Kolozsváron kinevezett Szeben főispánjának, két városi emberrel jött, s jelentette, hogy a bevonulás megtörtént s minden rendzavarás nélkül perfektuáltatott. Az összes várfalak a magyar hadak által vannak megszállva, s a város minden tere s utcája őrséggel rakva.

- A város kulcsait akarom - mondta a fejedelem. - Fegyvereket beszolgáltatni, élethalál büntetés terhe alatt mindennemű fegyvereket a város piacára egybehordass, s a fegyvertárak kulcsait...

A két szász, a Markrichter s a Decimator remegve vette tudomásul a parancsot, s alázatos engedelmisséggel jelezték készségüket.

A városban nem volt egy pisszenés sem. A lakosok a házakba húzódtak, bent családok egymás karjába borulva, reszketve várták a halálos jövendőt. Ajtók, ablakok bezárolva, a félelem s rettegés minden kínjait szenvedték.

Nagy András jelentkezett a fejedelemnél.

- Ez megvan, nagyságos uram, de hun van az mi jussunk? Iletünk vírünk, de hun az kenyérünk?

A fejedelem éppen várta, hogy megmondja a hajdúnak, hogy nincs meglegedve velük, mert harmincezer helyett nyolc-tízezren jöttek le. Nagy fejedelmi felséggel nézett a vén emberre:

- Nem értjük kegyelmedet, főespán uram.

- Nono, a hatalmas Isten se bír ezekkel, harmadhete főtt ítélt híribül se láttak... Aztot is ígíretet, nagyságos uram... a szabad préda felül...

A fejedelem felbőszült. Ezt igen, ezt tudják. Soha nem ígérte, hogy az országon belül egy tyúkfiat is prédálhassanak, de megteszik... ám Szebent nem adja nekik...

- Semmi préda, uram... Egy galambnak is el nem szabad itt veszni.

- Hogy a jóisten szakadjon rá... - üvöltötte el magát Nagy András. - Ez az igazság?

A fejedelem a kardjára ütött:

- Erdély fejedelme előtt áll kend.
- Tudom én hun állok - hörgött Nagy András.
- Akkor arról szóljon kend, harmincezer szálkardot ígért, s harmada sincs.
- Vagyon Nagyságodnak nagyobb országa is, mint a hajdúkerület. Mégse látom a nípek százezerit.
- Ahhoz semmi köze...
- Eb ura kurta, tízezeret felküldöttem Kassára, tízezret elhozok ide, tízezret otthon kell hagyni, majd lehívom, ha nem kell féltetni a családokat ellenségtől, ha megvéd felséged felülről.

Evvel a tarsolyába kutatott s egy valami levelet vett elő.

- Mi az?
- Olvassa meg Nagyságod, megtudja.

A fejedelem egy deákot szólított elő, s felolvastatta a levelet. Dóczy András írta Lónyay Zsigmondnak, s hogy tízezer hajdú megy Kassa felé, s az a híre, hogy fel akarnak menni Lengyelig s a lengyelekkel moldovánokkal mennek Oláhországra. Erre megjuházott, hogy a vén betyár mégis igazat mondott s megveregette a vállát.

- Jól van Nagy András uram, nem lesz semmi hiba. Este hat órakor meglesz a szabad préda. Legyen kegyelmed megnyugodva, a hajdúknak semmi rövidsége nem lesz.
- Ihes ám a níp - mormogott a hajdú, s továbbállott. A kancellár jött ki a tanácsházból nagy felindulással.

Kákoni István is rohanva jött és sűgva mondta a fejedelemnek:

- Nagy dolog van, nagyságos uram, a szász házaknál nemesi portékákat leltünk, kit Bánffy s kit Bocskai címerrel, kit más nemesekével.

A fejedelem felhördült:

- Ó a bestye rablók... S odabé mi van? Mit szólnak uraimék?
- Áment, felséges uram - mondta Imreffy, de szeme vörösen izzott.

Fulladtan tette hozzá:

- Minden ember jól tudja életit... Megmondtam s megizentem előre mindenknek, hogy ellene ne merjen valaki is szólani Szeben dolgának. Ha az életit szereti, ne merjen őfelsége propozíciója ellen reluctálni.
- Sic volo, sic jubeo - morogta a fejedelem a juvenalisi sort -, sit pro ratione voluntas... Így akarom s teszem, akaratom a törvényetek...

Kákoninak mentéje gombját megfogta:

- A száznegyvenhét proskribálnak háza „salva gvardia” lesz... Erős őrséget minden ház elé; hat órakor prédahirdetés, de e helyekről és a publicus palotákról egy szegnek is elveszni nem szabad, minden őrség életivel felel. - Kákoni igenlette s elrohant.
- Nagyságod szíven viseli a haza sorsát - törülgette izzadt fejét Imreffy -, de hol vannak a magyar urak... Még semmi bandérium sehonnan be nem jött.

- Ha hajdúim nem volnának, ülhetnék Kolozsváron, s várhatnám, míg Forgách Zsigmond uram felszedelőzködik.

- Hol van Bethlen Gábor?... a székelyek meg se mozdultak.

- Szeben megvan, ez mára elég - nevetett a fejedelem. Hirtelen oly könnyelműen nevetett, mintha csakugyan valami gyermekcsínyről lenne szó... A szebeniek lakásán címeres szerszámokat letek: azonnal nótába kell fogni őket s elkobozni minden kincsüket... Követim ezzel holnap indulhat a portára... s a városra kivetni százezer forintot. Ha Básta a szegény Kolozsváran ötvenezeret vett, Szeben a dufláját adhatja.

- Ez mind lehetséges, nagyságos uram - mondta Imreffy gúnyosan -, mert a madár kezünkben van, lehet koppasztani... De az ország még nincs jelen, és Bethlen Gábor a székelyekkel nem tudjuk, mit fog felelni...

- A székely urak? azok csak némuljanak meg... oly fegyver van ellenük kezembn, hogy csontjukat töröm...

- Nagyságos uram, azok nincsenek egy városba begyűjtve.

- Aki egy csomóban van, azt a méhet egy köpűbe fogom be, aki szanaszéjjel van, a medvéket, farkasokat, rókákat, azokra ebemet ereszttem. Fel kell gyűjtani mögöttük az erdőt, s mind benneég.

Közelebb lépett Imreffyhez, s megfogta nyakán a kendőt.

- Bemegy uram, s rögtön az országgyűlésben meghozatod a törvényt, hogy minden székely jobbágyok, akik velünk jönnek az olá háborúra, nemességet kapnak.

Imreffynek még a háta is lúdbőrözött. Ez borzasztó, még mi van ennek a fejedelemnek a bögyiben. Parasztforradalom?... Már látta, hogy ha ez el nem sül, ő lesz a székelyek új Dózsa Györgye, s tüzes trónon fogják megégetni a fejedelmével együtt. Azért nem szólt, csak vakarta fejét.

- Ezt meg kell rágni, nagyságos uram. Haggyuk ezt a holnapi gyűlésre. Igen fáradottak uraim.

A fejedelem toporzékolt:

- Bé akarod várni rám Bethlen Gábort - lihegte, fújta.

- Artikulust kelletik ahhoz szerkeszteni.

- Ott a tinta s kalamáris. Azonnal írd meg, és nekem ebbe a percbe bévidd, vagy fejedet vétetem.

Imreffy sápadt lett.

- Nagyságos uram, mindent kockára tesz felséged. A fejedelem kardját markolta, s félig kirántotta:

- Sic volo sic jubeo... Ezt ma lehet cselekedni, vagy soha.

- Szolga vagyok uram - morogta Imreffy, és szédelegve ment az írópulpitushoz.

A fejedelem az ablakból nézett ki a városra.

Lent az ablak alatt a hajdúk állottak, s az idegen városban, ahol már most negyedszer volt jelen, s győzelmet érzett a sok és hosszú elnyomatás, türés, hallgatás után, soká nézte a házakat, amelyek idegenszerűek voltak, keskeny kis emeleteikkel, utcára néző háromablakos

homlokukkal, sehol egyetlen idegen, csak amott az a megkötözött, hosszúkaftános három szebeni kereskedő, akiket nemes katonák kard alatt kísérnek fel; a kezesek és túsok... Most ezek itt rabok saját városukban, s ő úr az idegenek felett... Nagy, nagy diadalérzés fogta el: nem látta tisztán, mi lesz s hogy lesz, de érezte, hogy kezében van minden... Egyetlen csapásra megtörte a százság erejét, s meg fogja törni a nemességét is: s akkor a háta mögött lesz a néhány kiváltságos helyett a tömeg, a Dzsingisz kán s az Attila tömege, amely felsodorja a népeket a világ minden tájáról, az elnyomottak s megtörtöttek, akikből hadsereg nő egy csapásra s előtte, utána, szavára, parancsára, királyi botjának intésre száguld el az Al-Dunára, el a fekete hegyekre, el Konstantinápolyra, honnan mint valami rejtekben élő, iszonyatos sárkány ül s les, vár s karmát hegyesen készíti a pogány török: s ha majd annak dögteteméről visszafordul, utána az özönvíz és előtte tüztenger, és új képe lesz az egész világnak a tengerek között.

Mit neki gyűlés, országgyűlés, mit e néhány ember szavazatja, voksa, a maga erejéből s a maga akaratjából fog cselekedni: ő, Báthory Gábor, parancsolja s rendeli, hogy minden paraszt a székelységen nyerje vissza ősi szabadságát s fegyvert fogván, a fejedelmi táborra siessen Brassó alá.

Imreffy kijött a gyűlésből, oly sápadtan, mintha koporsóból jönne.

- Nagyságod akarata parancs. Az országgyűlés megszavazta a törvényt Szebenért.

- Kancelláris uram, amely napon Bethlen Gábor megjött, az ő híre s tudta nélkül, megbízható népekkel, a székelységre publikálni küldöd a törvényt.

Imreffy értette.

- Isten előtt való bizonyosságom - mondta a fejedelem -, hogy ezt hasznos és szent dolognak vélem.

Imreffy gondolkozva s alázattal szólott:

- Oly jó, hasznos és szent dolgot az ember nem indíthat, hogy ha nem sikerül, az emberek ne szidalmazták: viszont soha oly rossz dolgot nem cselekedhet, hogy ha Isten jó végét adja, az emberek ne dicsérik érette...

Báthory megértette: minden a sikerre megy: össze kell fogni erőit s markába ragadni a szerencse üstökét, vagy mindennek vége.

De nagynak s erősnek érezte magát: a mai győzelem után nem érzett lehetetlenséget tovább...

- Küldj hintót Dengelegyhyné asszonyom után - mondta -, osztoztatni kell az én dicsőségemnek napjaiban, mert soha oly édes testű-lelkű asszonyt szívem nem kívánt, s ha Isten engedi, senki más fejedelemasszonyom nem leszen rajta kívül...

Imreffy meghajlott; a fiatalember úgy állott előtte, magasra emelt karra, hajába dülő ujjakkal, mámoros, szerelemvágyas, boldog, büszke legény; már elfelejtette Imreffynét, nem is emlékezett, hogy annak az embernek felesége szívéhez milyen közel volt, aki előtt kitarja most magát...

A kancellár elhidegülve nézett rá: ebben az egész forgatagban, amely itt megindult, hirtelen ez a fiatal fejedelem oly magánosnak s egy ujjal eltörhetőnek tűnt fel, hirtelen felgerjedt szerelmi forróságában, hogy ő érezte a saját fejére szakadni a veszedelmet: de most hová legyen, nincs kibúvó s nincs menekvés ezalól már többet.

Alea jacta est - gondolta magában -, hozzá kötöttem magam, most mennem kell az ördögök szekerén...

Fanyar nyál futott össze a szájában, s halálos hideg verejték ömlött a homlokán: akkor tett bolondot, mikor Kassán, a Bocskai halála után, elszegődhetett volna Illésházy-nál a trencsényi vár kapitányának, de ő nagyobb jövőt látott a Báthory-gyermek mellett, hogy annak a feleségére villanó fiatal arcát lássa...

- Bort adjatok - kiáltott a fejedelem, aki még egy kortyot sem ivott, mióta bejöttek a hajdúk a várba.

Az ajtónálló mindjárt futott hozzá a tele kupával, s ő hosszút ivott a szász fegyverkovácsok céhének drágán kivert nagy kupájából...

Aztán mélységeset sóhajtott, mosolygott s lágyan, lazán elborultan állt az ablakhoz, s a mérhetetlen magas égboltozatra nézett...

Ilyen boldog, ilyen diadalmas, ilyen győztes még nem volt soha: s oly magánosnak, egyedülállónak, árvának érezte magát a nagy mindenségben.

- Ha ezt az atyus megérte volna - az ecsedi országbíró, a nevelőatyja, akit gögben s hatalomban szegényt soha utolérni nem fog, ha mind e világgal bír is... amint szemét lehunyta, érezte magán barna bogárszemének forró pillantását, ahogy rajta megnyugodott és igazságát, mert ő is magányos vala szegény, minden szolgálai, birtokai s hatalmai közt is... Ennek vére és hősi tudománya dolgozott benne: megemlékezett róla... Így foglalta el Ecsedi Báthory István a nagyváradi Szent László-templomot és megmérhetetlen kincseit, aranykereszteket, serlegeket, tálakat magát tizenkét szekérrel és miseruhákat és más selyemzástzókat negyven szekérrel és azontúl hatvanhárom templom minden ékességét... De lehetett is kemény kálomista, aki könyvet írt az Úristen dicsőségéről és imákat... Így is most százszor magasabbnak érezte magát, mert a szíve azt diktálta, hogy ezt az óriási kincset, Szebent, csak a magyar nemzet nevében tarthatja meg.

És édesapjára szállt vissza gondolata, apjára, a nagy, testes emberre, aki mindig jókedvű és tréfabeszédű volt, még halálos betegségiben is: „Gábris vitéz; Gábris vitéz”, csendül vissza a régmúltból, a gyermeki játékok korából a hangja... Ha megérte volna szegény, a Gábris vitéz mai napját... Húgára gondolt, a bestiára: no, a gyalázatos ma meglátja, hogy jó lesz ügyelni magára, s felesége! óh, a gonosz, gonosz asszony: ez előtt nem merte szabadon kiérezni, még gondolatban sem merte, győzedelmét: ez nem, Palotsay Anna nem jött volna véle, sírna most s nem örvendene, a hideg, szent, a szentségében kegyetlen némbor, óh, ez inkább vetné a gyehennára őt, mint a bakszász várost: soha ez, soha nem engedné, hogy megtörtént legyen, ami történt, de ő mit törődik vele: egyszer élünk s egyszer virágzik az ember ez földi életben; csákányosan szegül ellene a ránéző szemeknek, s kellett, muszáj volt, ki kellett robbannia, mert megfűlt volna, jaj, Bethlen Gábor nagy fekete szemét látta már, mit fog ez szólni, mit fog...

- Imreffy - kiáltotta -, azt a fiút akarom.

- Igenis - szólt Imreffy -, Szilassy Pál.

- Azt a fiút akarom.

- Kéznél vagyon, kegyelmes uram. Felsőged udvari hajdúhadnagyának, Szilassy Jánosnak öccse.

- Az én Kereki Ferimért.

Imreffy csöndített.

- A fiút! - szólt az ajtónállónak.

A fejedelem dagadt kebelével sóhajtott.

- Azér ezt megcsináltuk.

A kancellár érezte a fejedelem olthatatlan büszkeségét és hízlgő dicséret szomjúságát.

- Nagyságos uram - mondta -, ha volt valaha Nagy Sándor, az is bölcsebb és nagyobb hódító nem volt Nagyságodnál...

A fejedelem boldogan mosolygott, s tudta, hogy korbácsot érdemel a hízlgő szóért ez a kutya, de jólesett.

Belépett a fiatal hajdú, Szilassy Pál. Szó nélkül megállt a terem közepén a gyér világosságon.

A fejedelem megütött szívvel, meglököttén ismerte fel a Kereki Feri bosszúállóját. Gyönyörű, tizenhat éves fiú volt, magas, vállas, rózsás arcú.

Odament hozzá. Vállára tette a kezét, a nyakára fonta a tenyerét; olyan volt, mint egy lány, de nagy és frissen sarjadt, gyönyörűen férfias. Olyan közel hajlott hozzá, szinte érintette az arcát, a fiú drága komolyan állta.

Valami vágy, testi kívánság gerjedezett a fejedelemben, nem volt ura, mintha magános életében most rátalált volna valamire, amit olyan nagyon áhított, öreg érzés gyulladt fel benne, öreg embernek, ifjú fiában megnyugvó érzése, a szeméből könnycsepp lobbant elő, s megcsókolta a fiút.

Csak alig érintette meg ajkával annak puskaporszagú hamvas arcát, de tűzfolyamok folytak el testében, s csak annyit mondott:

- Maradj itt, te leszel az én fiam Kereki Feri helyett.

A fiú nem szólt, zavarban volt, s óvatosan kiment.

A fejedelem nem értette, miért megy el, és nem mert neki szólani, és féltékenység gyűrűje gyúlt benne, és a keze a kardja felé villant, hogy a vakul fellobbanó idegen érzésnek engedjen, s levágja a fiút, de a karja már a gondolattól elhalt, s egész teste zavart kínban volt.

- Küldtetek-e már Török Katalinért? - mondta kiszáradt torokkal, mintegy védekezve a fiú iránt fellobbant érzése ellen.

- Igen, Nagyságos úr.

Nagy lakoma volt éjszakára a tanácsházban, száz meg száz terítéssel, folyt a bor, s a sülték kövéren illatoztak, ötven szűz szolgált fel a hódítóknak, a szászok leányai, a fejedelem halálosan részeg lett, nem kellett neki nő, s odaajándékozta a szüzeket a nemes és vitézlő karoknak és rendeknek.

Török Katalin megjött, s idejében megmentette a lányokat. A fejedelmet is lefektette.

[II]

Török Katalin kedvetlenül nézte a fetrengőt, mi köze van neki voltaképpen ehhez az emberhez s a kétségbeejtő csínyhez, holott éppen külön sértette, hogy előre semmit sem tudott róla... Nem méltatta arra, hogy elárulja a titkot, amit forral... Ő nem volt viharadár, aki a vészben sikoltva csapkod, s ereit felfokozza a szélvész, ő csak egy olyan kis díszmadárka volt, aki napon, melegben, a tavaszban tud csicseregni, s gondtalanul, igazi ártás nélkül gondoskodni... Hogy ne hallja a kívülről behallatszó jajveszékelést, s ne gondoljon a város rémséges és szerencsétlen képeire: azzal foglalta le magát, hogy a részegét ápolta s vele pörölt:

- Menjen, menjen innen mindenki - kizavarta az elázott ember mellől a férfiakat, s egyedül maradt a „betegével”. - Lefekszik a kisbaba, betakarózik a kisbaba, meg ne hűljön a kisbaba... - duruzsolta.

A fejedelem nevetett, széles buja ajkaival, ritkás fogaival nevetett, máskor ha nevet, nem látszik a fogsora, inkább csak mozdulat, az indulatos felmozdulás a nevetése, ajakszétnyitás, amely mint gesztus tartozik a lelki mozduláshoz, most azonban nevetgél, lassan, szélesen és halkan, mint a test, amely jóérzéseket nyer a gondolatoktól...

- Szeben: egy ember... - makogja - egy város: egy nemes... Igaz?... - s okoskodva, az ujjain számlálja: - a városi privilégium: megfelel a nemes személy szabadságának... Úgy vagyon?...

- Aludjon, aludjon, ne hozzak vizes ruhát a fejére, nem fáj a kisbabának?

A fejedelem nevetett:

- Ha egy nemes személy... árulásba esik:... leütem a fejét... Szeben... árulásba esett:...

Egy kézlegyintéssel jelezte.

- Aludjon már, s ne beszéljen bolondokat.

A fejedelem nevetett:

- Holnap reggel száznegyvenhét... fog lógni... Lógni... lógni fog... Fognak a kutyák... - hirtelen felkiáltott: - Minden katonám csak egy száz fejet szolgáltatson be: s megszűnt a száz nemzet! Olyan nagy dolog?...

Török Katalin megiszonyodott, a háta lúdbőrözött:

- Ha még egy szót szól, úgy itthagynom, hogy soha!...

De az nem törődött vele; hatalmában érezte őt, mindent, az egész világot; soha ilyen teljesnek magát, ilyen nagynak, onnipotensnek nem érezte: most nem volt az idegeiben a lehetetlenség, az akadály, a meggondolnivaló, nem volt benne félelem a jövőtől, végrehajtás apróbb s nagyobb bökkenői: most, ma s ebben az ittasságban kiteljesedett és határtalan lett...

- Nagy Sándor - mondta -, Nagy Sándornak könnyű volt: kimehetett országából az ázsiai tartományra, az India tartományra: otthon maradt neki az ország... De hol van az én országom?... Ez ország?... ebek országa... marakodó ebek tartománya... Itt nincs ország: itt csak én vagyok...

Szájszögletiben a keserű vonás.

- De majd megmutatom... majd megtanítom... De ha visszajövök... Jaj nektek nálam nélkül, s jaj nektek velem... én majd országot verem ebből a veszett kutyák vásárából...

Fogait csikorgatta: a mámorban hallatlanul száguldottak érzései, s már közeledett a testi kólika...

- Most kiviszem hadaimat, meglobogtatni a zászlókat a szélben - s iszonyatos öklét, vastag karját, duzzadó ujjait marékra fogva, magasba vetette -, megmutatom, ki vagyok, legázolom a gazt, Radult, oláhot, zshiványt, pribéket, a Báthory fegyver fizet Mihály vajdáért.... De hazajövök, s egybekovácsolom ezeket... hegyeket rakatok csontokból, míg össze nem forrnak az összevalók...

Az arca eltorzult, fejét félre kínózta, s a levegőt rágta a bor-kínjában, úgy vonaglott s hörögött.

- Részeg disznó - szitkozódott Török Katalin, s a kis pipes nőcske most mélyen megvetette s undorodott a hőstől, aki emberi gyengeségében állati nyomorúságba csúszott, s elkezdett rémesen vonaglani, nyögni, rángatózni, hörögve, szűkülve fetrengett, mint egy beteg malac.

Ebben a percben valami hallatlan dolog történt, amit még soha nem tapasztalt senki e hatalmas testnél: nem bírta a szervezet a szörnyű tömeg italt, amely természetes utat keresett: okádni kezdett.

Borzalmas volt, el egész a szoba közepéig lőtt, mint egy ágyú, s mivel soha nem próbálta, s nem tudott magán uralkodni s nem is akart, mert annyi öntudata még volt, hogy konstatálja magán e szégyent, életének főbüszkesége volt, hogy gyerekek, rongy férfiak e betegségébe még nem esett, most tájékozva, őriöngve, lábra ugorva, szét az egész házon mint egy vulkán ontotta szét a bűzös, a sár s a fürtelem undokságait.

S ahelyett, hogy megkönnyebbült volna, utána még sokkal nyomorultabb, most már valóban beteg s szenvedő lett: összeesett.

Török Katalin a nagy tanácsházból beparancsolta a lányokat, akik oda azért voltak bezárva, hogy ő maga vigyázhasson rájuk, bajuk ne legyen, vizet s ruhát szereztetett velük, ruháikból csinált rongyokkal mosatta fel a szobát...

Ablakot nyitottak, szellőztettek, a fejedelmet betakargatták, s az szenvedett, nyögött, kínlódott, jégfalaló arccal, koporsóverejtékkel egész testén, a nagy ember, a hős, a győző, a szebeni tanácsház oldaltermében...

Kintről a magyarok dalai hallatszottak, éjféli tivornyák gajdja s kurjongatásai, verekedő hajdúk, akik a rablotton összevesztek, s halálordítás... a lányok mind térdre roskadtak, s zokogni kezdtek...

Csak egy volt a lányok között erős, aki uralkodni tudott magán, szép piros, most ez is megsápadott, duzzadóan nagy lány, a szép aranyhímes szász ruhában ez nem sírt s nem jajgatott, buzgón dolgozott s a fejedelmet virrasztotta.

Török Kata elmosolyodott, szerelemre vélte, s minthogy ő maga is halálosan ki volt fáradva, átengedte a szász lánynak, odaültette a beteg mellé, meghagyta, hogy hidegvizes borogatást rakjon a fejére, aztán ő is lefeküdt.

A lány egyedül maradt a beteg ágya mellett. Leült a kis zsámolyra s arcába nézett, addig, addig nézett, míg álmos lett, szeme leragadt, de akkor is csak nézett, csak nézett, lehunytt pillán keresztül s álmában is, az álmokképekben csak őt, csak őt nézte.

Egyszer aztán sokára arra serkent, mintha nem is álomból ébredne; csak úgy felnyíltak pillái, arra, hogy egy hang azt suttogja:

- Évuska... Évuska...

Ő visszamosolygott csendesen, mint testvér a testvéréhez, pajtás a pajtásához, aztán intett, Török Kata fekvésére nézett a terem másik felébe:

- Pszt, alszik...

A fejedelem nézte, nézte a lányt, mintha álom lenne:

- Évuska - mondta lassan s lehunyta a szemét.

A lányka nem mozdult, csak tovább, álombódultan mosolygott.

A férfi kinyújtotta kezét s úgy, lehunyt szemmel, megfogta a leány kezét.

Soká tartotta így:

- Hogy kerülsz ide?

A leány nevetett, magában kuncogott, ahogy szokott, gyerek vásott csínyes kuncogással:

- Megszöktem nénéműtű, nem tudtam há lenni; besztercei német sógoromnak testvérije itt lakik Szebenbe, az akkor jött haza éppen Ókespurgábűl, s vele elkérezkedtem titkosan... - titkos kis nevetéssal végignézett magán - most szász jány lettem, s gyertyatartó szűzek közé hoztak a palotára.

A fejedelem megborzadt a lányért.

Csak fogta, markolta, idegesen szorongatta a lány nagy, erős kezeit, aztán eldobta, megérezte, hogy ez mennyire szűz és gyermek, hogy mennyire fel nem érett még a vére...

Lehunyta szemét, s soká, soká hallgatott. Megcsillapodva testi-lelki reázűdult vihartól, a nagy tervén dolgozott az agya, a nagy vakmerésen, amely Szeben bevételénél is nagyobb, amely mindennél nagyobb, amit eddig életében akart: látta a székely forradalmat...

Reggel kimennek a levelek, csak hamar, hamar, míg Bethlen Gábor meg nem jön Csíkszeredábűl, hamar menjenek az emberek, s ha szembe találják is, senki meg ne mondja, el ne árulja: csak mikor bent vannak a megyékben, akkor szabad hírűl adni... Végig minden községen a véres törrel, s minden falun a bírót s a falut egybehívatni, s felolvasni a fejedelmi parancsot: aki oláh háborúra kimegy, szabad lesz!

Nem kételkedik benne, hogy a barcasági sík, mire odaér, terítve lesz, tőmve székelyekkel: ezek nagyon fognak, a székely urak, szőrnyedni, de úgy kell nekik, gazoknak s ebeknek, egy sem hozta még meg bandériumját Szeben alá: ha isten ne adja, elveszti az esztét, és egymaga a hajdűkkal végbe nem viszi dolgát, akkor most kinn kushadhatna a vár bezárt nagy kapuja előtt s nyallhatna a száját éhségében s irigységében s mire számíthatna...

Újra erőt vett rajta erejének, őnérezetének nagy felbűzűlása: mintha Szeben várfalai valami hatalmas öltözet volnának, amelyek megővják nyíltól és dárdától s ellenségeknek özön hadától, testéhez tartozónak érezte a várat, amit ma megvett, s most már nem félt, jőjjön bár Forgách a magyarországi hadakkal s a németekkel: Básta sem tudta bevenni Szebent soha, se Mihály vajda, se Székely Mózes, se senki más... s íme, mégis az övé...

De biztossá tenni!... Míg a szászok élnek, addig semmi se biztos, ki tudja, most is még mit forralnak, addig nem érzi itthon magát, míg ezek élnek: itt még a levegőt is ők szerzették, még az is bakszász portéka, s ki tudja, milyen egérlyukjaik, rókaodvaik vannak, ki tudja, nem robbantják-e alá a tanácsházát...

Szemhéja felpattant, s ijedten felűlt, szőrnyű réműlettől megragadtatva, nagy mámorszűdűlés vett rajta erőt, száját kitátotta, s hangtalanul segítségért kiáltott.

Kintről hallatszott az ellenőrző hadnagy kiáltása, s megnyugodott. Nem is bírt mozdulni, fájdalma most nem volt, de oly erőtlén volt, mintha kilopták volna belőle az erőt.

Újra hosszú csönd lett, s elszunnyadt egy kicsit, békésen, mint egy gyermek. Még nem tudott félni...

Arra ébredt, hogy a lány sírt, lassan sírt, püsszegve, mint a gyerek.

- Neked mi bajod? - szólt rá a fejedelem. - Mit siratsz?

A lány soká hallgatott, csak duzmadtan ült. A fejedelem kis kárörömmel gondolta, hogy még ez is valamiért Szebenben... Olyan hatalmasnak érezte magát: mindent megad neki; hatalmában volt, hogy a könnyét felszárítsa, hát újra kérdezte, kissé becézve, kissé fitymálva: - Mit siratsz?

A lány duzzogva püssmogta:

- A macskát.

A fejedelem nagy szemet meresztett.

- Szegény kis macskám - mondta a lány -, senkinek se vétett, akkor is a patkán ült, durubolt, nekem itt másom semmim se volt, még a rajtamvaló se, selyemszörű török macska volt, úgy tudott az ölembe ülni, hízelkedni, jött a katona a sógoroméért s a hosszú dárdájával átszúrta, röhögött, elvitte a hegyin...

A fejedelem lehülten nézte, a lány zokogásba fűlt, halk s szíveszakadt zokogásba a nevetős lány.

- Egy macskáért - morogta - ne bőgj...

- Az enyim volt...

A fejedelem mondani akarta, hogy ad érte ezret, tízezret, kidoboltatja az országba, s minden macskát neki ad... De nem mondta, valahogy megérezte, hogy: azt az egyet vissza nem adhatja... Nézte hát a lányt kis ideig, aztán felvetette szemét a mennyezetre, amely vastag tölgyfadeszkából volt, cifrán faragva, festve s idegen szabású betűkkel idegen szavak voltak pingálva rá: majd ezt is lehámozgatja s magyarul festeti... mert mindennek el kell itten múlni, ami szász: de akkor eszébe villant, hogy az is szász, ami meg kell maradjon: a vastag falak s jó fegyverek, a kemény biztonság...

- Hogy minek is jött haza ide - mondta a lány püssmogva, s régi szokása szerint minden szó után önkéntelen nevetve, csaknem olyan harsogósan, mint azelőtt - az a baromállat; ez az én szász sógorom: mikor Ókespurgában ott maradhatott volna, nagy hivatalbélinek híjták, ott akarták tartani, hogy vigye a családját is magával, de az csak hazajött, hogy aszongya hogy ü nem tudna megélni az idegenbe, mert a szája szász, de a szíve magyar, mert hogy itt nőtt neki minden fejefoka, hát nem tudna megélni idegenbe, hogy ő idevaló; most osztán ülhet a pincébe, temlecebe, s vágják a nyakát reggel lefelé...

A fejedelem egész testét hideg verejték verte ki:

- A kezesek közt van? - kérdezte.

A lány rá se nézett, nevetett, igen és sírt: igen.

A fejedelem az írásokat nézte a mennyezeten, vakul imbolyogtak ott a nagy idegen betűk, s nem lehetett titkos értelmüket megérteni, minden betű mint titokzatos, kísérteties szem meredt rá, minden betű idegen szem, amely gondolataiba túr...

- Mit sajnálsz rajtuk; mind tolvaj, gaz, nemzetrabló, szász - mondta.

A lány hallgatott:

- Jó népek ezek - szólt aztán csöndesen. - Szeretik egymást meg a jóistent... Nekem csak azóta van jó napom, hogy itt vagyok, mert itt engem senki egy ujjal se bántott, csak jó volt hozzám, az idegenhez, otthon még a testvérnéném is vert, sógorom is csak morgott, mindenki szidott, jó ruhám se vót, csak dógozni, senki se törődött velem: itt mindjárt megmosdattak, kiöltöztettek, tanítanak: itt senki se szidja, egy gazda se a feleségit, nem veri kötéllel, ostorral, csendesén vannak, reggeltől estig dógoznak, bort nem isznak, egymásnak köszönnek, Istent dicsérik, templomba járnak, olyan csendesén nevetnek, olyan rendesen megélnék szegények...

- Takarodj! - ordította a fejedelem.

A lány felugrott.

Török Katalin is felijedt, talpra szökött s közelebb jött.

- Küldd ki ezt a... - hörgögte a fejedelem - ezt a szász lányt... ki vele...

Török Kata ijedten nézte a lányt, talán tör van nála, fegyver, de az alázatosan állott, sírt.

- Hónap a sógorod itt fog lógni a piacon! - kiáltotta a fejedelem. - És tik is mind, az egész szász nép, mind, mind, mind, mind... Megszüntetem a szász nemzetet...

Török Kata intett a lánynak, hogy menjen ki; s ez lehajtott fővel, ijedten, alázatosan elfutott...

A fejedelem hanyatt feküdt, s kirúgta magát, legjobb volna most meghalni...

Még soha életében a halálra így nem gondolt. Most igen, igen, most szeretett volna nem lenni... Valami nagy setéséget érzett leszakadni, zuhanásokat, felpattant szemmel, újra setétben, megiszonyodva, elszörnyedve, ordítva hideg verejtékben...

Török Kata takargatta: menj, menj! nem akarta! magában kellett maradni, s rémült volt, iszonyú... Hosszú sor akasztottat látott villogó fényben, messze, messze, amerre nézett, mind felakasztva, karjukat feléje nyújtották, rendesen beszéltek, tisztelettel, hódolattal, ahogy kell, s akihez csak szólott, mindnek kötélén a nyaka, s a levegőben kalimpál, furcsán s hátborzongatóan mind úgy fut el szavára, s úgy lebben elő, levegőben lógva félrefordult fejjel, s csákány a kezükben, fűzfacsákány, avval intenek, s a nyelvük, szólnak, nem szólnak, félreesett, izzadt, csapzott fejükből kilóg, mind halott, s irtózat, lehunytt szemmel néznek, tesznek, sűrögnek-forognak, s a kötelük hosszú, hosszú, mintha fákra, a házak ereszére volnának akasztva s ahogy utána néz, egy kézbe fut odafenn valahol s hosszú gyeplőszárakon futosnak nesztelen, hangtalan, s macska kering folyton, folyton, a lábuk körül, egyre közelebb jön, egy hosszú szőrű török macska, egyre közelebb jön, s a szeme vörösen ég, s folyton dorombol, s egyre közelebb jó, s egyre nagyobb, s a szeme ég, s ez is kötélén lóg, s kitér a száját, ugrásra mered, s veszi észre, hogy ő egy kis egér, aki rémülten keres lyukat, s nincs hol, mert jó a nagy macska felborzolt szőrrel kötélén, s most végre, ugrik, ohh...

Felvetette magát, hörgögte, Török Kata még le se ért feküdni, ijedten fordult vissza.

- Fiam, fiam - suttogta, simogatta homlokát, s az behunytt szemmel fogát csikorgatta:

- Kergesd... kergesd el a macskát...

- Mit? - szólt tisztán, hangosan a nő, s a fejedelem felnyitotta szemét.

Kábultan józanodott ki, nem tudta, mi baj, de a teste remegett:

- Bort!

Török Kata hozta a serleget.

Inni kezdett, kiköpte:

- Méreg, méreg! - kiáltotta. - Vízet, vizet.

Vízet adott neki.

Abból bőven, sokat ivott.

[III]

Reggelig vívódott, nyöszörgött, perc nyugalma nem volt, virradatra mintha elvágták volna, nyugodtan felébredt.

Már akkor megmozdult az egész város, s ostromolták a fejedelem ajtónállóit. Imreffy egész éjszaka dolgozott, megérkezett Géczy, aki nem akart jelen lenni Szeben bevételénél, hogy magáról elhárítsa a gyanút s ódiumot. Vagy talán félt? Lapult?

Török Kata früstökről gondoskodott, s mikor az égettbort itták a nagy zárt, arany s ezüst edényből, melynek csupán egy csöcse volt, vékony szívólikkal, s kézzel kézre járt, hogy mindannyian egymás után itták a gégefojtó erős pálinkát, mondja az asszony:

- S nem inna egy pohár vizet, Nagyságod?

- Víz? - bámult rá a fejedelem.

Az asszony huncutul mosolygott.

- Az éccaka ízlett.

Mindenki nevetett, de az asszony komolyan mondta:

- Megnyomta valami boszorkány, Nagyságodat, macska képében.

A fejedelem homályosan visszaemlékezett valami álombeli éjjeli érzéseire, s hívatta a papot. Megparancsolta, hogy tartson érte istentiszteletet.

Különböző jövedelmű volt, a kancellárral már reggeli előtt elintézte a székely akciót, már aláírta volt a parancsot s a leveleket, miket a hírvivők, kik véres nyárral indulnak a falvakra, hogy ősi szokás szerint a véres nyársat körülhordozván, hadra szőltsák a népet. Imreffy összeszedte aki székely atyafit csak talált, s rájuk hagyta a cselt: ha a Főkapitány szembe jönne, megkerüljék s meg ne árulják.

Früstök után hozták eléje a szász törvényt, amely szépen meg volt írva, s már mind az országgyűlés kiküldött tagjai alájegyezték, csak a fejedelem aláírása hiányzott. Könnyökölve hallgatta végig két ujj közé vett állal, mikor az ítéletet is elolvasták, mely szerint a száznegyvenhét vezető cinkos halálra s jószágvesztésre ítéltetik, legyintett:

- Nem írom alá nevemet... Hajítsátok pokolba...

Csodálkozva néztek rá.

- Menjenek a szászok a szemem elől... Minden húsz éven felüli férfiember szedje magát és menjen világgá... Szászok: nyitva nekik a széles világ... Van nekik másutt is kenyerek: menjenek Ókespurgába...

Lehajtotta fejét, nem tudta, mit cselekszik. A török követséget megbeszélni: a szászok pincéiből s kincses kamaráiból került elő a temérdek ajándék, mi arra volt szánva, hogy a török fővezért s csauszait, bégjeit, basáit, megvesztegesse, hogy engedelmet adjanak neki az oláországi háborúra...

Déltre Géczy is útnak indult s a fejedelem a vár fegyverkamráit járta, nyugtalansága oszlott, ereje elbizottsággá lett, s nem gondolt arra, hogy erőszak erőszakot szül, hogy sikerült rablás rablókat nevel, hogy Géczy Weiss Mihállyal együtt lovagol Brassó felé...

Nem hallotta e két élettapasztalattal teli embernek diskurzusát a világról, amelyet mindketten oly jól ismernek. Géczy örömmel beszélt a brassai bíróval a prágai udvarról, a bécsi kereskedelemről, a norinbergi vásárról: egész Erdélyben nem talált még egy embert, aki hazája szűk határain túl látott volna, még akik bujdosás miatt kénytelenek voltak világot látni, azok is vakok voltak, mint Kamuthy Farkas, otthoni elbizakodottságuk varázsköpenyébe burkolva csatangolták a török végeket, mit sem látva, mit sem tapasztalva, agyatlan szekérkerék módjára görgtek a világ országútján, s nem gazdagultak, csak koptak, romlottak... Nem ilyen volt Géczy, aki nyitott szemmel járt, és az egész világot maga hasznáért vizsgálta végig. Volt már kalmár is, volt kupec, hajcsár, politikai ügynök, áruló, feladó, kém, tolvaj, s minden helyen, minden helyzetben kész a kalandorvér, hogy vakmerőségből meghunyászkodással másszon ki, bizalomból galád árulással csináljon tőkét magának. Tudott élni a helyzetekkel, sem morál, sem kishitűség, sem fáradság, sem a veszélytől való félelem nem tartotta vissza.

Weiss Mihály sokban hasonlított hozzá. Tizenhat éves korában felszabadulva az iskolák s mesterség alól, vándorútra kelt, s tíz évig odajárt, a császár kancellárjáig, ahol scriba volt, sok mindent próbált, de őbenne az egyéni érvényesülés vágyán túl fajtájának közössége élt, s ő mindenkor elhagyta azt a helyet, ahol csak ő maga boldogult volna, de otthoni, erdélyi szász nemzetétől elszakadnia kellett. A fényes császári udvart hagyta ott, a legnagyobb reményéseket s lehetőségeket, hogy hazajöjjön brassói városi jegyzőnek és iparosnak. S hogy mennyire csak személyes hatás, a gyermeki lélekre tett mély benyomás a legizzóbb hazafiság alapja, éppen az ő példája mutatja, mert hiszen csak az apja vándorolt be a szászságba nagy német földről.

- Hanem ez mindenen tútesz - mondta Géczy bizalmasan, a fejedelemre gondolva, -, amit csak a kerek világon tapasztaltam.

Weiss Mihály maga elé nézett, s uralkodott magán, hogy föl se pillantson. Érezte a kalandor mentegetőzését, a gazfickót, aki kivonja magát a felelősség alól, dacára, hogy éppen az ő munkájának megépítésén fárad.

- Ekkora rablást még senki ember fia nem merészelt - nevetett Géczy -, ennek híre lesz a historiában.

- Az bizonyos, hogy a historiában híre lesz - szólt Weiss Mihály -, de önagysága csak akkor fogja élvezni a tett gyümölcsét, ha nálánál jobb fejű emberek biztosítják neki a rablást.

Géczy hallgatott, ezért Weiss Mihály érezte, hogy neki kell magyaráznia.

- Ahhoz, hogy fővel rohanjon a falnak valaki, csak kosfejre van szükség.

- Azt hiszed, uram, ki tudjátok venni markából Szebent.

- Óh uram, te világban járt ember vagy, gondolod-e, hogy a német nemzet sorsát Szeben kőfalai őrzik? A szászságnak magának még hat kővára vagy, s hetediknek számítom a prágai Hradsint. Mert bizonynyal mondom neked, hogy a római császár többet tehet a szász nemzet megmaradásáért a szebeni bírónál.

Géczy ezt belátta, s egyszerre megbillent benne a bizalom Erdély jövőjében. Örült, hogy az események rohanása miatt feleségét még be nem hozathatta. Jó azt tudni, hogy a vihar akár jobbról, akár balról ver, a család biztos helyen ül kis fészken. E pillanatban az üres és céltalan lélek már kibillent útjából egy súlyos és nehéz egyéniséggel összeütközve. Ki tudja, mire ő Konstantinápolyba ér, nem lesz-e már itt egy új Bástyá és egy német-magyar had? Füttyörészni kezdett: ő ugyan fejét se fájdtja miatta, lesz, ahogy lesz...

Weiss Mihály komolyan mondta:

- Vele beszélni nem lehet, mert önagyságával, akár a hadicsákányommal beszéljek: ma egész Erdélyben nincs ember, aki bölcs és tanult, tapasztalt és megértő fejjel vegye a dolgokat, csak éppen, ne vegye rossz néven és aduációnak, csak kegyelmed, uram. Bár szólhatnék...

Géczy belevágott.

- És Bethlen Gáborról mit vélsz?

- Bethlen uram egy jó kard, Géczy uram egy jó fej - szólt ravasz őszinte hangon.

Géczy hallgatott.

- Illésházy nádor úgy szeretett, mint fiát - mondta -, az nagy kár, hogy ő oly véletlen meghalt.

- Thurzó nádor - mondta Weiss Mihály respektussal - Illésházy nádor embereit vette maga mellé, s szíve belsejében őrzi emlékét: amint látja kegyelmed, nekünk Brassóban jó informátoraink vannak.

- Thurzó nádorral szoros barátságban valék, felesége, Czobor Erzsébet asszony, mint szeretett öccsét tart, s különben is sógorságban vagyunk feleségem után, aki Poltháry Soós leány, s így Csáky Istvánnal és a volt fejedelem, Rákóczy Zsigmonddal is.

Weiss Mihály jól tudta, hogy Géczy a Magócsyak zabigyereke, nem is tudni melyiké, minden férfikorú Magócsy élte a frajzt - örömmel kapott e hetvenkedésen:

- Sok injuria esik ez országban, de a sors mindent jóra visz. Legfőbb jogtalanság azonban, hogy egy bölcs embernek fatuskó szolgálatában kell rohadni.

Géczy sarkantyúba kapta a lovát, mert a kísérők túl közel értek, s félt, hogy hírül viszik a fejedelemnek e bizalmas beszélgetést...

Weiss Mihály alázatosan elmaradt tőle, lehajtotta fejét, s az isten titokzatos utaira gondolt, és a szász nemzet jövő csillagát a ködből kibontakozni érezte.

A fejedelem boldogan szíjta magába zsákmányának becsét, mikor megjött Bethlen Gábor.

A Főkapitány ott találta a nagy fegyvertárban, ahol ijesztő bőséggel volt felhalmozva a fegyvereknek garmadája, csak fekete puska, amelyet a Básta katonái használtak, tizenkétezer felül volt: csak most értették meg mindnyájan, milyen bölcsesség volt, hogy a fejedelem megvette Szebent, úristen micsoda dolgok lettek vón itt, abban a pillanatban, mikor alkalma lett volna a szászságnak szövetkezni a fejedelem ellenségével.

Bethlen mély megdöbbenéssel jelent meg a fejedelem előtt. Ennek a ragyogó arcával s boldog lobogásával szemben fekete s komor volt, s hallgatag.

Kint az utcákon már sorba állatták a szász férfiakat; fegyvertelenül, sőt szinte ruhátlanul, úgy, ahogy a dobszó érte őket a házukban, sorba állítottak minden utcában egy-egy tömeget s fegyveres, korbácsos hajdúk tatárvadsággal röpködtek körülük.

A fejedelem érezte a Bethlen hallgatását, keményen kezét fogott vele, egy percre szorította öklét, mintha valamit akart volna mondani, támadni, akkor meggondolta, s nem hozván szóba a főkapitány Szebent, ő sem szólott érte: úgy vették, mintha semmi jelentékeny dolog nem volna, mintha természetes lenne, mintha másképp nem is találkozhattak volna: beszéltek a hadakról, a lovagokról, bandériumokról, a székely nemes felkelésről s a további utazás dolgáról.

- Menjen kegyelmed országgyűlésbe - mondta a fejedelem -, s lássa meg, mit tegyünk a jövőbeli dolgainkról.

Az országgyűlés már együtt volt, s a nádori találkozás dolgait tárgyalta, valamint a pontokat, miket sérelmesnek tartott a nádor a kettejük viszonyában: elvett uradalmak visszaadását, kölcsönösen, a kereskedők sérelmeit s más kisebb dolgokat.

Bethlen szomorúan, de arcán uralkodva lépett a vár piacán végig, csizmája döngette a köveket, Mikó Ferenc hűséges komornyikja ment mellette.

- Hajdúk, nagyságos uram, mindenütt csak hajdúk...

Bethlen így szólt hozzá:

- Ferenc uram, ha így megyünk, megújul a rettenetes idő, Básta s Mihály vajda idejek, s akkor úgy megrontatik Erdély, hogy soha többet meg nem építetik...

Mikó Ferenc szőrös, macskaképű veres ember volt, de bölcs fiatalember, s szabad szavú, így replikázott a Főkapitánynak, emlékezvén a rettenetes időkre:

- Bezony nem volt kegyelem, se nemes, se paraszt, se férfi, se asszonyállatnak, egyaránt emésztette a fegyver mindet: azt pedig, a hallatlan kegyetlenséget a magyar hajdú cselekedte... Oh átkozott nemzetség, úgy kellett ok nélkül bánnod a te felebarátoddal, aki neked sohasem vétett, kenyeredben sem ett, szemmel se látott. Minden javunkat elprédálták, fosztották, falunkat, városunkat elégették, a bennevalót, az ártatlan gyereket levágták - felemelte öklét, s halkán szitkozva átkozgatta: - eltöröl e földről Isten, nem leszesz nyomos, nem marad a te prédád a maradéknak, úgy vész el a pusztító, ahogy másokat rontott!

Bethlen eltűrte, elhallgatta a kis ember mérgeskedését, s hagyta, mert helyette könnyített a lelkén. A hajdúk mindenfelé zsákmánnyal járkáltak, új süvegek s menték voltak vállaikon, új csizmások voltak, s száz portékákkal tele, tarkák voltak, mint a madár.

A tanács elhatározta, hogy a fejedelemnek nagy köszönetet mond a Szeben dolgáért s ez újabb kegyelmességeért a megtorlásban, hogy csupán száműzetésre ítéli a tolvaj fajzatot, ki soha meghálálni ez nagy fejedelmi irgalmasságot nem fogja, hogy kezében levén, életével s szabadságával megajándékozva bocsátja el, kéri azonban öfelségét, hogy a tömlöcben tartott száz-negyvenhetet szabaddá ne tegye, mert ezeknek külső országokon annyi s oly erejük vagyon, hogy az ország ellen praktikálhatnának...

A szebeni házakat pedig kiosztotta a fejedelem kedvelt híveinek, kapott akkor ki egyet, ki két, ki akár tíz házat, minden valamirevaló nemesember, Szebenben. Eleget ették a szászok a magyarok zsírját, most itt az ideje, hogy a rablott kincsek jó magyar kezekbe kerüljenek...

Nagyobb erősségért papokkal szenteltették be az egész várost. Kálvinista magyar papok mosták le buzgó imádsággal a lutherista szász istenszapot. Az egész várost, a kapukat, városházát, tanácstermeket, a piacot és templomokat. Még a házakat is külön megáldották. De inkább csak a gazdag szászok elkönfiskált és salva gvardiává lett házaikat. A szegény viskókért kár vesztegetni az imát. Volt már pap elég, itt, a kolozsvári és fejérvári püspök és vagy harminc bajszos predikátor. Mind örvendett a magyar dicsőségnek és a veszett szász lutterek pusztulásának.

Hát még ha tudták s látták volna a brassai nagy templomban a szászság éjféli isteni tiszteletét. Zsúfolva volt a nagy Mihály-templom, síró és zokogó néppel, anyák a gyermekeiket karon tartották, s reggelig énekeltek s imádkoztak a nagyhatalmú Isten színe előtt.

Weiss Mihály a virradatkor megnyitott tanácsülésben elmondta minden gondolatát, s teljes fölhatalmazást nyert, hogy tegyen, amit jónak lát.

S Weiss Mihály úgy látta jónak, hogy Géczynek rendelkezésére bocsássa a szász nemzet minden kincseit.

Géczy a fölkelő nappal távozott Brassóból, de már lelkében új ember volt, már nem Báthorynak volt hűséges embere, hanem saját magának. A brassai tanács, a bíróval élén, megalkudott vele életre-halálra, hogy szerezze meg a porta jóakarátát a szász ügynek, s keresztbe húzza a fejedelmi terveket.

- Mért prédálja el nagyságod - mondta Weiss Mihály - e kincseket, melyek úgyis a szász nemzet birtoka és szorgalmának gyümölcse, e fajtalan, vak és zsarnok Báthory kedve szerint, mikor ugyane kincsekkel megszerezheti maga számára Erdély és a szász nemzet hűségét és az ausztriai birodalom jóakarátát...

Géczy nem az az ember volt, aki sorsának csillagát ne lássa tündökölni e szédületes előrehaladásban, amely Erdélybe belépte óta kíséri. Mintha csaholó kutyának állott volna mellé a szerencse: ki tudja, még mi ígérkezik!...

Egy hét múlva a fejedelem kiindult Szebenből, visszahagyva ötszáz fegyveressel Kákoni Istvánt, a Kamuthy sógorát, kapitánynak.

Brassó alatt nagy tumultus, a Barcaság, mint egy hangyaboly eső előtt, a székely parasztság már ott volt s kavargott, zsibongott, világ vásárja, gyalogos, bocskoros, mezétlábas parasztokból, visszafordított kaszával, bunkóval, s erdőirtó fejszével fegyveres nép.

A fejedelem e boszorkányszombatjától megmámorosodott; egész új ember lett, úgy lovagolt az éljenző, vivátozó, dicsérő, hódoló, süveglengető parasztsereg közepén, boldog volt most, már az mind csak jól megy: amit az ember elgondol, íme másnapra teljesedik... No híres uramék, senki sem akarta a háborút, még Főkapitány uram milyen orációt csapott a had ellen a fejedelemasszony fogadtatásán, s ő már akkor tudta, hogy senki sem akarja, s mégis meglesz... s megvan...

Amerre szem látott, a mezőket mind emberek heverték tele, mind csak vivát, s éltették Istennel a fejedelmet: éber-e vagy álom, ki tudná azt, ez most valóban egy tündéri kert a ragyogó tavaszban a zöld lombok alatt, virágzó fák között, hogy eljöttek, egy szóra, jó teremtetőisten, egy kiáltásra hogy ott hagyták a kapát s az ekét, s földet s a munkát, s hogy égnék s esküsznek Istenre, szentekre, prófétákra s Kálvinra, Lutherre, mindenre, nagy nemzet és nagy harcos fajta, egy sem felejtette el a szolgaság nehéz száz esztendeje alatt, egy sem, az ősi szent szabadságot, amiből éppen két Báthory nyomta le őket, az az első István vajda, aki Mátyás király alatt a Kenyérmezőnél Kinizsi Pállal a törököt megverte s a másik nagy István, aki elment királynak Lengyelbe, a nagy Báthory István... Mind semmi már, sebj: a harmadik Báthory mindent jóra vitt s visszaadott, s mindig ez mostani jó a jó; elmossa a régi fájdalmaikat... Egy székely paraszt se volt, aki csak egy napra is felejtette volna, hogy erővel vették földjeit s szabadságát, hogy galádul vesznek rajta dézsmát az urak, s hajtják robotba, hogy egy esztendőben száz napot is kell egyik-másik úrnak bedolgozni, s felesége, gyereke s minden bogara szabad préda az úrnak... - Isten ítél - kiáltották -, Báthory gyógyítja, amit a Báthory égetett...

Mámorban és álomban ült a fejedelem lován, s nézte, csak nézte a tömeget, mely hadaival egybekavarodott. Már a hajdúk tízezren, a maga hadai másik tízezren s most a székelyek megannyian, mint ezek együttvéve, kiosztotta a puskákat a löporos palackokkal, s megmustrálta, s igen szép hadat épített a csöcselékből húszezerig valót.

Maga Bethlen Gábor sem szólhatott: ki merné felemelni szavát ennyi harcos ellen... S az urak, a székely urak némák voltak, csak ültek megdöbbenve lovaikon, nem értették, mi ez, s még nem tudták, mitől rettegjenek...

Brassóból megjött a bíró, Weiss Mihály s néhány tanácsbelije.

Hozták a nagy teméntelen sok ajándékot, fegyvereket társzekérrel, élelét bőségesen, húsokat, füstölteket a vitézlő rendnek, lisztet a népnek, sült kenyereket sokezerszám...

A bölcs róka a fejedelemnek négyezer és ötszáz aranyat hozott, s meghívá a fejedelmet Brassó városába früstökre - ötödmagával...

- Vagyon-e nektek erős várak - kérdezte a fejedelem nevetve -, hogy öt embert be mertek eresztetni?

- Vagyon felséges uram - szólt a bíró mély meghajlással -, még százezer ember s száz ágyú se ijeszti meg falainkat.

- Vidd a pénzed - mondta a fejedelem megharagudva. - Ajándoktokat elfogadom; pénzekre nem vagyunk kíváncsiak, hanem a lelketekre.

Weiss Mihály megijedt, mit akar tőlük a fejedelem, hogy így visszaveti pénzét.

Weiss Mihály ott volt Szeben bevételénél s akkor éjjel Imreffy s Kamuthy vallatták meg, nincse része a brassai tanácsnak a szebeniek bűnében. Mivel azonban a fejedelem sietni akart Oláhországra s félt, hogy Brassó megvétele nem lehet már oly szerencsés, mint Szebené volt, s csak feltartaná az időt: azért nem találták bűnösnek a brassai bírót, sőt különösen megdicsérték, s az ő példájával buzdították a szász nációt...

- S jó früstököt lehet-e nálatok kapni? - kérdezte a fejedelem, de elfordította szemét, mintha nem szeretné, megzavarná a bírónak erős fekete szeme, mely ravaszul csillogott s mosolygott, s tudta, hogy övé lesz ez a város, ha bármi történjék is...

- Géczy uram a megmondhatója, felséges fejedelem - szólt alázatos, de ravasz mosolygással a brassai bíró -, tegnap eresztettük volt ki s elkísértettük magunk hú emberivel s szekerünkön egész Konstantinápolyig, ajándékot is tettünk az övéhez bőségesen, s istentiszteletet tartottunk útjának javáért...

- Úgy - mondta a fejedelem, s élesen nézett a szász bíró szemébe. - Majd izenünk kegyelmednek, mikorra várjatok.

Weiss Mihály meghajlott, hátrább húzódott s a kancellárt kérte meg külön beszélgetésre.

Kétezeröttszáz aranyat ajánlott fel neki avval az alázatos instanciával, gondoskodjék róla, a fejedelem önagysága ne többel jöjjön bé Brassóba öt embernyi kíséretnél, mert másképp a kapukat meg nem nyitják s löni fognak a várfalakról.

Imreffy fejét ingatta; tíz avagy tizenkettőt kívánt, különben nem felel érte, hogy a fejedelem egyáltalán bemén-e.

A fejedelem valóban tizenöt emberrel ment be, s nem csukták be a kaput s nem lőttek a falakról, s nagy volt az ebéd, s a fejedelem szó nélkül, igen rendes viselkedéssel ebédelt, s még fényes nappal kijött, s aznap estére elment a hegyekbe, Bethlen Gáborral, az előre elküldött hajdúsereg után...

Lóháton a hegyeket megmászni.

Lóról leszállva az utakat keresni, rájuk szakadt setét s csillagtalan éjszakában, a zavaros tavaszban, a szakadásokban még ott maradt hómezőkön veszni...

Ezt az éjszakát a fejedelem a hó hátán hálta.

Sátrát se vonták fel, bundába burkolva úgy virrasztotta át bor mellett, tűz mellett az éjjelt, s főgondja a széki kutyája volt, a Pogány kutya, melyet maga bundájába takargatott.

Ahogy az ég szürkülni kezdett, talpra szöktek s tovább a hegyeken.

Mintha új elementumba jutottak volna, kinyílt a szíve az egész seregnek, s hajrá, most már minden szabad, hajrá itt már minden a mienk, megszűnt minden fék, hujjahó...

Csiklandozta a szívüket, hogy kint vannak a szegény haza földjén, elmaradt a nehéz gond, el a felebarát, el a becsület, ami a határon túl van, a had jussán: préda...

Tündéri szépségű völgyekre nyílt a hajnal: s ez mind az enyém, frissen rügyellett zöld erdők, fakadó virágok, öblös derék fák: ez mind nekem hódol... Új birtok, új szerzés: minden lépéssel tárgult az ország határa, s mikor meglátták az első oláh viskót, szemük boldog éhesen csapott rá: ez már új tartomány.

- Mi baj, Farkas uram - mondta a fejedelem Kamuthynak.

- Megbocsássa felséged, de ez vén számár Gerőffy uram! nem neki kellett vón az előhadat rávinni Tergovistyére, hanem másnak, akibe van friss fiatal akarás.

Gerőffy a Kolozs megyei főispán, Bethlen barátja, a válogatott nemes haddal előrement, megfogni a rókát.

A fejedelem egy dombra ért s visszafordult, nézte seregének kibomlását, bontakozását a hegyekből. Kavarogva, zavarogva, húhóval s kiabálással jődögélt a sereg, lassan ment a hadak leszállítása, semmi rend s egybetartás, szinte mindenki külön ment egy-egy helyen, ezren s ezren torlódtak meg, azután szétszakadoztak, a legénység dalolt, mások káromkodtak, mindenki okosabb volt a másiknál, mind tanáccsal tele s maguk a vezérek a legtanácstalanabbak.

- Sose érünk be Tergovistyébe - mondta Kamuthy - evvel a csürhével. Jó gyalogos ember, ha reggel Brassóba felkél, estére ott vagy, de mi lovastul, szekerstül egy hónapig se érünk el... Ezt tudja a Főkapitány? Ez a tudománya?

Imreffy vezette a had elejét, s Bethlen Gábor a végét.

Csak azt látni, hogy a távoli rajok nem jönnek s nem jönnek, szekerek állanak az útban, húzával torlódvá, az idő telik, s alig jutottak túl egy hajláson... már letelepültek, tanyát vernek, tüzet raknak, szalonnát pirítanak, s szidják a bestye országot, ahol semmi sincsen: valahol kecskefalkát, mások egy nyáj juhok leltek a hegyekben, elvadászták, lehozták, megették szőröstül-bőröstül. A fejedelem úgy vette észre, mióta kint vannak az országból, sokkal lassabban megy, nehezebben a had előbbre, mint Szebenből Brassóig... Csak azon rettegett, oldalba ne fogja Radul, mert ennek itt vége, akkor vége...

Újra feltápászkodni, megették, ami a tarisznyába volt, s most tovább cepekedni: no de mégis estig, alkonyatig kihúzzák, s akkor újra leheverni a kövér, megtapodott fűbe.

Reggelre mindenki tudta, hogy Gerőffy elszalasztotta a rókát, hogy az oláh vajda megszökött Tergovistyéből, s az egész sereg káromkodott; elvitte a vajda minden családját, cselédit, aranyát, ezüstjét, bojárjait mindenestül, s üthetik most bottal a nyomát...

Másnap még kedvetlenebbül ment a dolog, a fejedelem maga három lovat kinyargalt, előre, hátra, káromkodott, szitkozódott, korbácsa folyton csattogott, s nem nézte úr vagy paraszt, utána, utána, maga szeretett volna Rádul után menni... Nem, ezt nem engedi meg többet: nem Gerőffynek, nem is Kamuthynak, neki magának kellett vón az előhadakkal lenni...

S ebben az átkozott országban sehol semmi; makkon élnek itt a népek? ördög látott ilyen hazát... Bethlen két napig meg bírta őrizni a szekereket, harmadnap meg kellett eresztetni, mert a sok bitang tarisznyság éhes lett, s ha nem hagyják, fegyverrel ostromolja meg az elemózsiát...

A fejedelem egyre rosszabb kedvvel vekengett, nyomorgott tovább...

Ez-e a hadviselés... Így ment-e Nagy Sándor végig Ázsián?...

Találtak tanyákat, mind felpusztítva, elprédálva, szidták a Gerőffy hadát, mint a bokrot, ez a vén csatavesztő, aki a goroszlói csatát is elveszítette, tudott az úton prédálni: azért késett el a rókafogásbul... A fejedelem ingerült volt, százszor megátkozta türelmetlen sietségében a sok népet: negyvenezer ember, negyvenezer felé húz...

Még egyszer ezt, nem így fogja csinálni; rosszul indultak, rosszul vezettek, ha most egy ellenséges csapat rájuk jönne, mihez kezdenének... az egész csorda futna világgá, s nincs senki, aki hadhoz értene, legalább Géczyt el ne küldte volna: egy törött tengelyű szekér mellett állt meg, a székelek nagy szájtátással vették körül, s csak nézték, beszéltek halálig, s egy se nyúlt hozzá: nem az ő szekere...

- Lökjétek ki az útból - ripakodott rájuk; a szekéren két hordó bor volt, s ahogy elfordult, azt rögtön befenekelték s mint a legyek rá, egy ember se ment tovább, míg el nem fogyott, s akik beszoptak belőle, leheváltak a fűbe aludni...

S az urak nevettek rajtuk: ezek hadvezetők?... pocakos komék, országgyűlésében perorálni; s a székeleknek nem lehet parancsolni, mert ahogy a fejedelmet meglátják, mindjárt éljeneznek, lova elé feküsznek, úgy vivátoznak, ütheti őket bottal, ostorral, térden hálálkodnak, s végéhossza nincs a sok beszédnek, panasznak, az uraik ellen való keserveskedésnek, hogy nem akarták őket eresztetni, hogy a feleségükkel, gyerekekkel mi van azóta...

Ez nem had, nem háború, ez utálság, s üsse meg a kő az egészet.

Lovasok vágattak szembe rá, Gerőffy emberei jöttek jó hírrel, hogy elfogták a vajda anyját negyven szekér drágasággal, s azóta talán magát a vajdát is szorítják erősen.

Ez a kis eredmény egyszerre átalakította kedvét: elmondatta, hogy ugrott ki Radul az ágyból éjnek éjszakáján, hogy menekült, s merre, hol bujdosik... Egyszerre fellobogott benne reménység és minden... Vágtatva, vágtatva ment előre kíséretével, s ebéd előtt bent is volt a gyenge szomorú földvárban, ami a tágas ringy-rongy putrikból álló ronda nagy falut, e Tergovistyt körülvette...

Mikor bevágtatott a város kapuján, senki se fogadta, csak a derékig érő sár, ami az utcákat borította. A ló térdig dagasztva baktatott előre, az apró vityillók, félíg földbe ásva, felül fából róva szomorúan, szétszórva, kerítéstelen sivár cigányságban gyatráskodtak, milyen volt Szeben ez világhoz... kőpalotáival, óratornyával, kőbástyaival...

Nagy sokaság jött szembe rá csordába terelve; hajtották ki a lakosokat a városból, hosszú hajú oláhok, kócos oláh asszonyok, mind-mind mezítláb, gyerekeiket hátukon, vállukon cipelve, ijedt, bamba, állati arccal bukácsolva a sárban előre, ruha alig a testükön, szörgubájuk némelyeknek, de a legtöbbikön csak földfekte piszkos, soha nem mosott vászoning, tetvesek, bűdösek, a disznófalka emberebb náluk, ahogy bölgve, bőfögve, nyíva vagy hallgatag szomorúságban cammognak a csattogó, ostoros, csizmás hetyke magyarok előtt...

- Hová viszitek ezeket? - kérdezte a fejedelem.

- Ki a városból, csak ki, menjenek amerre szemükkel látnak.

A fejedelem bólintott, persze, kell a hely, negyvenezer katonának...

Egy lovascsapat felismerte s viváttal éltette: azok vezették el a vajda palotájába, az is alacsony faház volt, csak az alapja volt kőből, de nagy tágas szobák voltak benne, s ökröket nyúztak, vágtak az udvaron.

A fejedelem nyugtalan volt, sem letelepedni, se kint lenni nem volt kedve, nem érezte győzelmét, ahogy a kutya nem érzi diadalnak, ha a bolhát bekapta, szimatolt, keresett, ellenfelet várt, olyan híre van a vajdának: sose hitte volna, hogy ennyire olcsón, minden munka nélkül kapja meg ez országot: csak épp el kell jönni...

Lóháton bejárta a rettentő nagy falut, a földbe vájt putriknak e szörnyű tanyáját, üres volt már az egész, mint vásár után a karám s szembe kezdtek jönni a saját emberei.

- Ha ilyen a világ - mondta magában -, akkor nekem nem kell negyvenezer ember, csak háromszáz jó katonám legyen, s végigmegyek a föld kerekén...

Estve felé a kapuknál bevárta a tisztjeit, s azokkal ment fel az ebédre.

A kancsó mellett lassan megnyugodott, jó húсок, jó borok, a megszokott kompánia körülötte az idegen palotában, ahol pár napja még a Radul pöffeszkedett, most ő ül a főhelyen, s mint a raj gyűlnek és jönnek, mennek udvari népei.

Kint dobszóval, trombitaszóval, nótával kurjongatással érkeztek saját népei, fáradtan, sárosan, az eső megeredt, s hajlékot keresve, éhesen, szomjasan s lassan megtöltötték a rongyos putrikat, amik bármilyen gyalázatosak voltak, mégis eső ellen jók...

Nem várták ám őket sehol a háziak bő lakomával, s nem volt ennivaló a füstös vityillókban.

- Csak annyi jó vagyon - mondta a székel, levetve üres tarisznyáját a földre -, hogy atyámuram disznót öle.

- Azt jól tevő testvér - szólt örömmel a cimborája s már nyelt is hozzá.

- Jól tevő, kiváltlag, hogy életibe megevő, s egészségre vála.

Tréfáltak, nevettek, evvel ütötték el az étvágyat.

De a hajdúk nem nyugodtak bele, azok nagyon tapasztaltak az ilyen dolgokba, s még a vasszeg is megreszketett, amerre néztek: ezek bizony egy-kettőre felkutatták, ahun valami eleség szagolható vala...

Bethlen Gábor maga is megérkezett úgy éjfél tájba, s valami meglepődöttség látszott rajta.

- Megjöttünk, nagyságos uram - mondta -, a nagyisten segedelmével.

A fejedelem már jól ivott volt, úgy döntötte magába a bort, mintha hordót töltene. - Csuda, hogy lejött kegyelmed.

- Bizony csuda - szólott a Főkapitány -, soha nem hittem vón, hogy így lehozzuk a sok tanulatlan hadi népet, mind itt vagyon, egész seregünk. - Leült az asztalhoz, éhes volt, rögtön enni kezdett.

A fejedelem csudálkozva hallgatta.

- Máskor nem így megy - magyarázta Bethlen -, máskor mihelyt idegen földre érünk, a had fele rögtön elsökök prédára, vagy lehever aludni, ordít, jajgat, verekedik: most minden úgy ment, mint a karikacsapás.

A fejedelem nem szólt, komor volt; először vett részt hadban, s dühös volt tapasztalatlanságáért. Később meg is magyarázta Bethlen:

- Ezt mind a Nagyságod fejedelmi személye tette, minden ember tudta, hogy a fejedelem valahova viszi őket, jó helyre, s egy se akart elmaradni...

A fejedelem röstellte magát, hogy fejét elvesztette a zűrzavarban.

- Hadszállításnál mindig csak arra kell nézni - mondta Bethlen komolyan magyarázóan -, hogy a szélső pontok, ahonnan indulunk meg ahova megyünk, jól meg legyenek adva... Ha ellenség a közelbe nincs, akkor nem baj, akárhogy is, csak menjenek, úgyis minden ember csak a maga feje szerint megy előre... Az a fő, hogy idejére odaérjenek, ahova kell... De ha ellenség van, akkor ügyelni kell, hogy sűrűn legyenek az állomások, ahol egybe kell rendezni s mustrálni mindig a hadat, hogy szét ne zavarodjanak a népek... Aki ezt meg tudja csinálni, az nyert: mert nemcsak a mieink ilyen nehezen jók, az ellensége is: de még az ellensége sokkal rosszabb... persze a török sereg, az más, az nem így megy; már a deréksereg; csak épp a basibozukok meg a többi csőcselék...

A fejedelem ingerülten hallgatta; neki ezt mind tudnia kellene: de megértette, s nem fog ez máskor így történni... Rendet kell csinálni, vagy leülni a sutra...

Most Kamuthy Farkas érkezett meg nagy boldogsággal. Elment a Gerőffy had után, még tegnap, csapatával, s már a zsákmánnyal jött meg.

- Itt vagyunk, nagyságos uram: Szeben!... Tergovistye!... Mi lesz a harmadik?... Konstancinápoly?...

A fejedelem hallgatott: jó volna, de hol van ide Konstantinápoly?... s ezzel a csürhével!... el volt zsibbadva a szárnya: már nem mert ezekre bízni...

- Puliszkahegy ez a világ, nagyságos uram - kiáltotta Kamuthy -, csak étvágy legyen hozzá...

A fejedelem hallgatott, mennél vígabbak voltak a többiek, annál csüggedtebb volt ő lelke mélyén: hogy ilyen túl olcsó győzelemben nyerte meg az országot, nem becsülte s nem bízott semmit...

Kamuthy a vajda anyjának kíséretiből kiválasztott tizenkét csinosabb bojárnőt s három papot, s azokat a kosarakba, ládákbá levő kincsekkel felhozatta a palotára.

A fejedelem felpattant.

Nagy ujjongás, éljenzés lett, hogy a nők beléptek, tizenkét sápadt, csinos személyecske, drága ruhákba öltöztetve, de oly lomposak s rémültek szegények.

A fejedelem a papokat kivetette, nem tűrte a papot. A lányokat nézte, csak nézte őket, aztán ő is felállt s vidáman köszöntötte, latin nyelven őket:

- Idvez legyetek a mi vendégbarátságunkban - mondta -, ami az enyém, a tietek legyen, ami a tietek, az enyém legyen.

A lányok bambáskán néztek, nem értették a szót se magyarul, se latinul; de azt megértették, hogy nem korbáccsal biztatják őket, de hajlongással s nyájas nevetéssel...

Odaültették a lányokat maguk közé a lócára, s azok már nem sírtak, s nem ijedeztek, egy se volt köztük, aki mártírnő akart volna lenni: szépen hozzáfogtak enni, örültek, hogy asztalnál ülhetnek.

- Ezért no, hát ezér érdemes volt - szólt a fejedelem, s magához ölelt egy nagy tőgyű igen ifjú leányt, aki lángoló, sápadó, almavirág színű arcával, rémült mosollyal hallgatta a magyar urak nyers tréfáját -, ezért érdemes volt kijönni hazulról, cammogni, éhezni, ázni, fázni: ezt, ezt nem kaptunk volna otthon, amit ez tud adni, úgy-e hűgám?...

- Gyere csak kedves - és a fiatal hajdút, Szilassy Pált maga mellé ültette, a lányt az ölébe adta, és tanítani kezdte, hogy kell csókolni a lányt. Összeölelte őket, s hol a fiút csókolta, markolta, hol a lányt.

Nevettek, ittak: olyanok voltak, mint a jókedvű mackók... A kutya egyszerre kegyvesztetten, hosszan lógó nyelvvel, vidám pofával leste gazdája minden mozdulatát.

[IV]

Sár, sár, feneketlen sár; mozdulni lehetetlen, okos dologra gondolni, tenni, merni, másba fogni mint heverni, heverni.

Sehonnan hír, semerről remény, napok telnek-múlnak, szó sincs továbbmozdulásról, harc nélkül, egy ütközet nélkül, kardkivonás nélkül elérve a cél, ellenség sehol, csak nyomorúság, éhezők és sárba fült haldoklók, idegen nyelv nyomorultjai, akiken még végigvágni sem öröm, oly rendkívül szegények, betegek és Isten elesett bárányai.

Hogy lehet itt továbbnyomulásra gondolni is? Hova? Hogyan?

A fejedelem maga sem gondol, vár, várja az ellenséget. Nem tudja elhinni, hogy nincs. Várja a kiküldött követeket, de se Moldva felől, se Lengyelországból, se tatároktól, sehonnan senki nem jó, mintha a világ végén volnának.

Másnak látszott ez még Gyulafehérváron, mikor Kornis Boldizsár ott volt, hogy a lengyel követekkel tárgyalt. A lengyel! a legögösebb, legúrabb, hetyke nép, amely egész Európában végigparádézott, mindenüvé királylányokat adott, s az öreg, ravasz Báthory István, a lófő bölcsességével nyakukra ült, a kis Erdély a nagy Lengyelbirodalomra nőtt... Ezt meg kell újrázni, ez ősi örökség s mily okosan mívelte az öreg, tudott a díszruhás gögösek világában kártyát keverni, összeveszítette őket ha kellett, hogy egymást gyengítsék, s összefogta, ha kellett az ellenség előtt. Ezt akarja ő is. De itt megfojtva heverni a várban, a természettel s emberekkel harcolni, s nem tudja mihez fogjon, mert rövid a cél, amit otthon kitűzött maga elé, többre lett volna ereje. Nem is vélte, hogy ilyen könnyű dolog egy országot legyőzni. Most nem tud mit kezdeni a győzedelmével, amelyet nem is érez s nem becsül, mert ingyen hullott ölébe.

Ragyogó tavaszi napok, sűrű esővel, sárhizlaló idő.

És a had, mint a méhek szétrajzott, s nincs hatalom, amely összegyűjtse, csak híre jön árulkodással, hogy mennyi szörnyű dűlást, éktelen fertelmességet cselekedének. A fejedelem ezen igen megháborodott elméjében s annál iszonytatóbb ivásnak adta magát.

Bor, részegség, rest heverés, túlfeszített indulatok, asszonyok, kéjtelenség, káromkodás, verekedés, dal, kurjongatás s a portai követek napról napra való türelmetlen várása: evvel telt el két teljes hét Tergovistyén.

- Nektek adom fiaim - mondta végül maga s tenyerével végigseperte az országot, széles jókedvében, haragos dühében voltaképpen pedig tehetetlenségében, mert mit is tett volna, a szétözönlött népek, mint az éhes farkas, szertekóboroltak a Dunáig s túl a Dunán a tengerig, s mindent felprédáltak.

Bolond ivásokba s idegen asszonyok feldúlásába temetkezett legújabb kedvesével, a fiatal hajdúval, hogy siket legyen, s ne hallja, hogy a sereg erői széthullanak: a hajdúk úgy learatják az országot, elpusztítják s égetik, hogy ordasok ligetjévé teszik: hajtják a sok számtalan lábas marhát, csordákat, nyájakat hazafelé: az erdélyiek, akiknek inkább kaland volt a hadi kirándulás: csudálták, hogy a hajdúk fegyver közé vették még a rúgott bornyút is, istenért egy darabot ki nem adtak körmükből, s hajtották el messze, haza s fel a bécsi köre. Persze nekik ez a valóságos tanult mesterségük, a marhahajtás, kisült, hogy most is csak azért jöttek, semmi másért: marha után nézni. Bezzeg nem törték magukat az előhad után, mikor még veszedelmes volt: ezt átengedték az erdélyi hadaknak, s most nem is akartak arról tudni, hogy még valami

más feladat is vár a seregre: Moldva felé, Lengyelország felé... Marhahajtó csordásfajta ez: arra kell nekik a hadviselés, hogy ahol megállapodnak, az országot mind kiürítsék.

Az erdélyiek szívfacsarodva nézték a hajdú-gazdálkodást s hogy a hajdúseregnek már nagyobb fele el is ment. Azokat többet nem fogják látni s nem lehetett szólni, mert Szilassy még az asszonyféle cábárok is túltett, még jobban uralkodott a fejedelem szíven.

- Mi megvevők ez tartományt a hajdúknak - morogtak s szitkozódtak az erdélyi urak, akik unottan nézték a puszta országot, mely még az ő hazájuknál is nyomorultabb volt.

Baj, csupa baj, szerencsétlenség, dühök, várakozás; rossz hírek otthonról, a töröktől az engedelem késik, a Géczy levelei jönnek, jönnek, ígérek, biztatnak, panaszkodnak, sírnak, az ajándékok elköltek, s egyelőre csak annyi parancs jön, hogy míg a győzhetetlen hatalmas császár engedelmet nem ad, ki ne merjenek mozdulni ez helyből: valósággal foglyok hát Tergovistyébe: mint ki ördögöt fog, s nem ereszt többet markából a pokol.

Már mind elégedetlen s kétségbeesett, a székely parasztok s székely nemesek nem tudnak egymás szemébe nézni, a székely komék hegyesen járnak, a fejedelem portája körül ácsingóznak, s ha meglátják őnagyságát, mind csak éltetik: asse tudják, hunnan köttek s oly kevélyek, mint húshagyon; sem ülni, se jární, sem élni, se halni, olyan nagyon. Fejükbe szállt a szabadság, s ne merje itt az idegenbe valaki megesmerni a jobbágyát, aki hasát sütteti a nappal, ahelyett, hogy otthon vonná a robotot!...

Az urak ellenben fel vannak dűlva, s bor közt s józanon traktálják az új szabadok dolgát, az új lázadást, amit a fejedelem szabadított fejükre: szabadítson csak meg az Isten egyszer - mondogatják -, gyerünk csak haza - s fenik fogukat, s titokban lisztákba írják minden jobbágy nevét, aki itt van, így vagy úgy viseli magát...

Egyelőre semmit se tehetnek, de csak rá kell nézni, ha egy nemesúr egy jobbágyból lett katonával szemben van: mint két láncra vert komondor, fogavicsorgatva:

- Még állasz-é? - döfi meg szóval az úr a parasztot - ne lépjél ojan sályára! rakjad a lábod! látom, nagyon értesz magad felől. Nem es lehet velle gyalog beszélni, ha lóra nem kerekedünk!

- S ojan hatalmas? - mondja a másik zászlósúr - soha bizon!... Vigyázzatok, már minnyájunkat felszippant a koszos az arrába!... Tudnak ezek, sokat tudnak tenni, egy pint borra másat is be tudnak herpenteni!

Még csak tréfásan, a paraszt lesunyja fejét, s úgy tesz, mintha nem hallaná. Csak Basa János mer visszavágni:

- Nagyon merkelnek a nagyságos uramék, pedig heába sírnak a sapkába: szabadság vagyon a tarsolyunkba...

- Hegyes, hegyes - vág vissza a székely úr -, hát még milyen hegyes lesz a karó, kit hegyeznek a csíki hegyekbe...

A székelyeknek vezetője lett ez a Basa János, akinek Szék óta nagyon felvette Isten a dolgát, mindig a fejedelem körül van, s udvari főlovásza őnagyságának, aki jobban rábizza az életét, mint magára.

Már csak ez a két ember van teljes bizalmában, Szilassy Pál meg Basa János. Amaz vidám, eleven fickó, tele tréfával s dallal, mulatással, fiatal kövér s piros, mint egy lány, bajsza sincs még, s jó vívó, mint egy gyík: ez a másik meg a maga nehézkes, kemény, óriás testével tunyán s komoran setétlik a fejedelem felett, mint egy várfal. A két ember, kegyencek erkölce szerint nagyon gyűlöli egymást, s mindent megpróbál, hogy ártson a másiknak.

Basa János megérezte, hogy a fejedelem a fiú miatt becézi a zsvány hajdúfajzatot, s miatta reszket attól, hogy a hajdúk elmenjenek, ezért minden gyanús mozdulatukról értesítette őt.

A fejedelem telhetetlen volt a fiú szerelmében, a szemét le nem vette róla, gyönyörködött benne, minden mozdulatában, a változó, hol sikító, hol dörögő, köszörületlen hangjában, gyerekes szavaiban, okoskodó, nagyotmondó bölcsességében, pompás sarjúerejében, vívásbeli ügyességében; ő, aki minden tehetségre oly féltékeny volt, e fiúra soha, ennek mindent adott volna s mindent kívánt. Csak egy anya járhat így a fia körül, leste a szeme mozdulatát, reszketett, ha a közelében volt, és soha nőt úgy nem kívánt, mint ennek a fiúnak kézfogását, szagát, hangját, nevetését, emberes dörögését, egy pillanatra el nem eresztette maga mellől, s megfullasztotta a szeretetével.

A fiú ellene is szegült. Szégyene lett, ami első napokban siker és kitüntetés volt. A hajdúk férfiass, vad erkölce mellett nevettek és gúnyolódtak rajta, ki ördög hallotta azt, hogy egy fejedelem fiú után járjon, s fiús dacosságában egyre merészebben, nyersen és gorombán hárította el magától a babráló fejedelmi kezet. Szökött előle, s ha csak egy percig elszabadulhatott, már megkönnyebbülés volt.

Végre egész nap nem lehetett megtalálni.

A fejedelem dühöngött s pityergett.

- Imreffy, a fiút akarom.

- Felséged mást akart, mikor Havaselvére jött.

S a fejedelem csakugyan mintha elfelejtette volna nagy terveit és célját, amilyen erősítő és irányt mutató volt elhatározottsága a betörés napjaiban, úgy elmúlt most. Mindenki tudta, hogy a hajdúság az oka mindennek, azoktól vérszemet kaptak a többiek, s a fejedelmet inkább sajnálták, mert semmit se tehet a csürhével.

- Felséged elvadítja a fiút.

- Mit teszek én neki? - nem röstellte, nem takarta.

- Fél a szodomitáság híritől - mondta Imreffy -, s szokik a hajdúkkal, mihelyst lehet.

Ettől kezdve magával is hálatta és mint sólymot láncon, úgy tartotta, s napról napra a vívást, karddal verekedést tartottak s boldog volt, hogy Szilassy Palkó mindenkit levert. Basa Jánost is elfelejtette miatta, s az határtalan gyűlölettel leste a percet, hogy kitörje a fiú nyakát.

- Hogy vág a bajusz, János fiam - kérdi egy reggel a fejedelem a lovászát, aki ott ólálkodott körülötte.

- Szöknek a hajdúk - feleli az. - Az éccaka megint elment egy róta.

A fejedelem éppen bal lábbal kelt, tüske lett a szó. Ijedten küldött Szilassyért, s mohón falta be, hogy még itt van. Az ebédlőházban kapta, rögtön megragadta: folyton rémüldözött, hogy a fiú nem akar beszélni az udvari személyek közé, érezte, hogy elveszíti, s ha a fiú az otthont említette, gyilkolni tudott volna.

Néhány úr ott volt a házban, nem tudták nézni a fejedelem dolgát, eloldalogtak.

Megragadta a karját:

- Édes fiam, kérlek, maradj velem, légy szolgálóm.

A fiú nem felelt, elhúzódott; a fejedelem átölelte nyakát, s csókolgatni kezdte.

- Itt maradsz, Pál fiam?

- Nagyságos uram, Isten kegyelméből, otthon is van nekem egy darab kenyérem, nem akarok szolgálni.

A fejedelem szemhéja leereszkedett, marokra fogta a fiatal nyakát:

- Jót mondok Szilassy, légy szolgám, vagy keserves lesz a világ.

- Nem tehetem, nagyságos uram.

Igyekezett kitépni magát a fejedelem kezéből, mert fulladozni kezdett.

A fejedelem farkasnevetéssel taszította el, s Nagy Andráshoz fordult, aki most lépett be; ott ivott rendesen az asztalnál.

- Igaz-e hogy már háromezer hajdú sincs a seregben.

A hajdúvezér legyintett - nagyon utálták már egymást.

- Hazudság - mondta hetykén -, talán két avagy háromszáz cselédem hibádzik.

- Mustrát tartunk, generális uram - mondta a fejedelem fenyegetően: - holnap reggelre mustrát rendeljen kegyelmed.

Nagy András hallgatott.

- Hagyjuk azt hétfőre, Nagyságos uram, akkorra begyűnnek az nípek.

- Hónap reggel Nagy András! - mondta erősen a fejedelem, s Nagy András felállt, kiment.

- A hajdúk után az egész sereget megmustráljuk - mondta a fejedelem az uraknak -, menjenek kegyelmeitek, holnapra látni akarjuk.

Az urak sorra felállottak s elmentek. Morogtak, hogy a hosszú heverésben ki tudja, a sereg merre csavarog, senki sem tudta a csapatának felit, harmadát maga mellett. Hol járnak most a legények.

Dobrudszában vagy Besszarábiában, vagy isten tudja, merre.

Hogy a terem kiüresedett, Szilassy Pál is el akart szökni. A fejedelem hirtelen érezte, hogyha most elmegy, többet nem látja.

- Szilassy fiam!

De a fiú nem felelt, szökött.

- Ha a bőrödet nem féltened - kiáltott utána halálra dühödve -, megvívna az én Basa Jánosommal.

Szilassy és Basa halálos pillantást váltottak:

- Miért ne tenném meg nagyságodnak - fordult a fiú -, szívesen megölöm, ha nagyságod parancsolja.

A fejedelem intett az apródnak, aki mellette állt, a tizenkét éves kis Bárdy Pálnak, hogy adjon kardot; az apród hozta az ő drágaköves kardját.

Szilassy már vette lefelé a dolmányát s könyökön feltúrta a selyeminget, amit valami bojár ládáiból lelt. Basa János szeme vérben forgott, széles szablyáját kihúzta. Szilassy az ajtóban a buzogányhordótól elvette a kardját, s annak élet kezdte körömmel mérgetni.

A fejedelem felpattant, a meztelen kardot kezébe vette s közéjük állott.

Dühöngve szólt:

- De kikészítsd ám, János ezt a nagyságos úrifíút.

Basa rögtön emelte a kardját, Szilassy, mintha valamin járna az esze, csak a szablyája acélát vizsgálgatta.

- Kezdjétek már - kiáltott a fejedelem.

Vívni kezdtek, halálcsattogások lettek, Szilassy derék legény volt, hozzá se férhetett Basa a nagy pallosával s hosszú karjaival.

Basa Jánoson veres selyempruszlik volt.

- A pruszlikot ne bánts! - gúnyolódott a fejedelem Szilassyn - azt én adtam reája.

Szilassy feldühödött, erősebben támadott, s egyszerre csak vér öntötte el Basa János arcát:

- Elég, elég, ne vágd tovább! - kiáltott a fejedelem Szilassyra, s ez vissza is ugrott, abbahagyta, kardját mindjárt lefordította, földnek hegygel.

Mindnyájan forrtak az izgatottságtól. - Látom, derék katona vagy - mondta a fejedelem.

Basa János kendővel a vért kezdte törölni a homlokáról, mint egy fene farkas acsargott a megszégyenítésért.

Szilassy gúnyosan a szoba földjébe szúrva otthagya a kardját, s megvető pillantással nézett a fejedelemre.

Ez felkapta kardot, mintha rá akarna vele csapni, de elvetette, s az az ablak fájában állott meg.

- Hisz csak egy karcolás - mondta nevetve.

Ebben a pillanatban Nagy András dobbant be meztelen karddal.

- Mit akarsz Nagy András? - kiáltotta a fejedelem.

- Semmit, nagyságos uram - hörögte a hajdúvezér -, csak tán én is megviaskodnék evvel a híres lovással.

- Nem tudod te, hogy cselédem vagy? generálisom? - ordított a fejedelem - s úgy jössz rám nyitott karddal, mintha torkomat akarnád metszeni?

Kikapta a Basa kezéből a szablyát s rákiáltott:

- Így forgasd a kardot!

S két karddal rohant rá Nagy Andrásra.

A vén hajdú védekezett, a fejedelem azonban megcsöndesedett, nem volt halálos harc, csak fegyverpróba, erőpróba: egyszerre abbahagyta, mind a ketten leeresztették kardjukat, s gyűlölködő lapos pillantással fordultak el.

- Kemény legény nagyságod, felséges uram - morogta Nagy András békítve, szíveskedve, ravaszul. - Hány órára parancsolja nagyságod a mustrát?

- Hat órára! - mondta a fejedelem.

- Értem: hát legyik hatra...

Nagy András kiment, s a fejedelem ahogy visszafordult, észrevette, hogy Szilassy gúnyosan mosolygott.

Az arcán látta, hogy reggel hat órára a hajdúk megszöknek, s velük ő is... Iszonyú düh lobban benne, vér az agyba, s odavetette a szablyát Basának.

- Mit állsz... Itt az idő, vágjad!...

Basa fogta a kardot, s neki Szilassynak, aki az asztal megé szökött.

Az apród, Bárdy Pál egy kardot tartott kezében, ha a vívók közül valamelyik a magáét elveszti, s önkéntelen odafutott.

- Nagyságos fejedelem - sikoltotta -, ne engedje Nagyságod! - s Szilassy felé nyújtotta a kardot.

- Mit parancsolsz te nekem - üvöltötte magából kikelve a fejedelem, kardjával odasújtott a gyerek felé, s azt torkon találta.

Észre se vette, mert János darabolta Szilassyt.

- Végezd. - ordított rá, s a lovász csak úgy vágta húsvágásokkal, majd beledöfte a kardját a mellébe.

Szilassy összeesett.

- Vigyék a dögöt! - kiáltotta a fejedelem, s az apróra nézett, aki lába előtt vérében fetrengett.

Erre magához tért, a fejéhez kapott, körülfordult, nem volt itt más, csak Mindszenti Pál, nemes pohárnoka, aki sápadtan s megdermedve nézte, mi történt.

- Szilassy fiam - kiáltotta a fejedelem s elordította magát - jaj szerelmes fiam! - Orvost, orvost! Oláország vajdájává teszek, meg ne halj!

Szilassy hörgött, engesztelhetetlenül kiáltotta:

- Nagyságos uram, te engem megvagdaltattál, de él még az én bátyám, Szilassy János, bosszút áll az én ártatlan halálomért.

- Csak jó voltam hozzád! - kiáltotta a fejedelem - jobban szerettelek életemnél! gonosz, rossz voltál hozzám!...

Dühöngve vetette el kardját messze s fejét ököllel verte.

- Ilyen baromállat legyen valaki, inkább megöleti magát veszett kutya módra, mint magát szeretni engedje: istenemre, ez fiún kívül senkit se szerettem életembe, se asszonyt, se embert, ezt is meg kellett öljem szerelem miá, de megállj, Basa János...

A lovász elbódulva meredt rá, a kard megdobbant kezében: hogyan, az ő fejedelme, az ő szabadítója, székelyek csillaga, szegények jótevője...

- Gyógyítsátok meg nekem ezt a fiút, s én arannyal mérem fel nektek, amit nyom: mind a hajdúknak félországot adok, nektek adom Ecsedet, Bátort, csak ezt a fiút éltesse isten.

Ebben a pillanatban kint trombitaharsogás volt, nagy láрма, s jelentették, hogy török főkövetség jött.

- Csatára, csatára - morogta a fejedelem -, ez jókor jött, jaj nektek, most mind ez világ népei...

Szilassy Pál már meg is halt, az egész ház felfordult, mind ijedt volt, senki se tudta mi történt, a fejedelem a fiú ravatalára feküdt, s ott sírt hangos jajszóval.

Aztán megint más jutott eszébe, s felugrott, s hívatta a törököket.

Főurai mind egybegyűltek, a nagy teremben, ahol a véres eset volt s a fejedelem züllött, csapzott fejjel, vad arccal jött s állott eléjük.

A török követ hosszú szakállú ősz ember volt, drága ruhába öltözve, selyem kaftánba, turbánja fehér volt, fátyolszövet, aranyos drágaköves tollas forgóval. Magas, szikár, kemény ember volt, s száraz szavú.

Törökül olvasta fel a szultán fermánját, minden mondatot, amit kiejtett, hatalmas hangon mondta utána a tolmács, magyarra váltva a török szavakat:

„A Jézus hitin levő uraknak dicsősége,
az messiás vallásán levő nemzetségnek választott fejedeleme,
az keresztyénség békességének őrizője,
ki vagy böcsületes térdek meghajtóinak böcsületese,
az vitézlő rendeknek méltóságos ékessége és ura,
Erdélynek fejedelme,
ki vagy Báthory Gábor,
minden dolgaidd jó szerencsések legyenek...
Ez mi hatalmas és felséges méltóságunknak levele megadatván, értésétekre így legyen.”

Hallgattak. A fejedelem, aki nem akart egyebet megérteni, csak amit hallani akart: mint a dobszót, a távoli kürtöt hallgatta, csak akkor ijedt, iszonyodott, rémült fel, mikor mászint fordult a szó, mint kívánta:

„Megemlékezvén róla, hogy Erdélyország a mi boldog emlékezetű ősünk ideitől fogva, az mi fényes székünk zsámolyához ragaszkodván, az hűséget mind ez ideig megtartotta vala... az szerént, mint az mi boldog emlékezetű atyáink oltalmaztak és őrizték, mi is hasonlóképpen oltalmaznók, őriznők és megtartanók a ti kis országotokat:

megértvén azért, micsoda módon akarván tikteket Havaselvének vajdája Radul, háborgatni s szabadságotokban sérteni, mely miatt barátságos viszonyban s bátorságos állapotban velek nem élhettetek volna, sőt az nektek tött fogadás kötését meg nem állotta és be nem teljesítette volna, mely nyomorúságos állapot a ti szíveteket, lelketeket elkeserítvén, s eszetekben vévén azt, az fényességes székünknek zsámolyához folyamodván, találtátok meg az mi hatalmasságunkat, hogy ahhoz ragaszkodván, minden oltalmat és segítséget mi hatalmasságunktól várnátok... valakik az mi fényes portánkra igaz hűséggel jönnek, az mi fényes kapunk mindeknek nyitva vagyon, senki ki nem rekesztetik... úgy a mi hatalmas császári méltóságunk is tinéktek segítségével és oltalommal lenni bizonyossággal köteleztetik...

Térjete meg azért békességgel hazátokba: ez országnak gondját hagyván Michnere, akinek a mi győzhetetlen hatalmasságunk ez vajdaságot adja: elvévén azt az érdemetlen ebtől, Radultól...”

A fejedelem elhalt, lassan megértette, hogy a szultán elvette tőle Havaselvét... hogy eltiltja a további hadviseléstől... s hogy bezárja országa határai közé, mint oroszánt a ketrecbe...

„Kirendelvén az győzhetetlen császár - folytatta a csasz, a szultáni fermán felolvasása után a maga szavaival - a tekintetes és nagyságos bégeknek beglerbégjét, isten kegyelméből a szilisztrét és akirnat arpalogult, azki bírja a szerdárságot minden bégek s beglerbégek felett, hogy feledvén az szilisztrai szandsákságnak zaimit és oszpájait, minden hadakat a szandsákságbul, mind mazulokat, s mind Akirman, Bender, Kili, Izmail s a besliakot, s tatárokat, hogy ezekkel mindjárást mindjárt meginduljon az erdélyi határok mentén hol Ibrahim pasával

egymást hírrel értvén, találtassanak százezernyi seregeikkel, az győzhetetlen hatalmasság szolgálatában, hogy fejér orcával és dicséretes vigyázásban meg ne fogyatkozzanak...”

A fejedelem megtörött, megzúzott lelkiállapotában tudára kellett hogy jöjjön kicsiségének, szegénységének s tehetetlenségének... hadai szétbomolva, emberei elkeseredve, népei egymás ellen dühödve: érezte, hogy harc nélkül és csata nélkül szétbomlott az egész, mint a vitorlás, s elterült a világon a semmiben a sorsa...

Mégis megkeményítette magát s szívét, s méltósággal mondta:

- Értettük a hatalmas császár akaratját, s illendő válaszungkat illendő időben megadandjuk reá.

Elbocsátotta a törököket.

- Ki tette ezt? - kiáltotta magánkívül, mikor hívei közt magában maradt... - Géczy, Géczy! átkozott kutya; ez az, amit nekem ígértél?!...

Mindenki hallgatott: megértették a fejedelem kétségbeesését, de nem volt köztük senki, akit meg ne nyugtatott volna a dolgok ilyen fordulása.

Mit akar, s hová, micsoda hadakat tervelt a fejedelem: bölcs a török, bölcsőbb mindnyájunknál: „Ne bolondoskodjatok” - fülükbe csengett, hogy is mondta a császár az imént.

A fejedelem mintha a feneketlen mélységbe zuhant volna. El, el, elküldte a tanácsot, hogy magában maradjon, s levetette magát a heverőre; szédülő kétségbeeséssel hullott a semmibe.

Hangosan nyögött kétségbeesésében, s ijedt vacogással kuporodott össze. Most mindennek vége, vége, vége... Óh, ez a szerencsétlen nap: ó ez az átkozott ház: még az ebédet hallatlan vidámságban s reménységben érte, s most már összedőlt az egész világ... A szíve úgy reszketett: gyötrelmes, szörnyű félelem fogta el, a hideg rázta s verejték öntötte el, meg forróság, minden pillanatban.

Kint a hajdúk kiabálása: felijedt, keze kardja után meredt: jönnek Szilassyért bosszút állani... Basa, Basa! mozgott hangtalanul a szája: de belefűlt a szó, nem bírta elviselni, hogy lássa a gyilkost... Haját tépte, marta: most mi lesz s mi lesz...

- Imreffy, Imreffy!...

Ha! még ez egy megvan a régiekből, még ez egyben bízhat: Imreffy, Imreffy! küldjétek a kancellárt.

- Már csak te vagy nekem az én barátom - ragadta meg a kezét, s a szeme könnyel tele -, vége, vége, nincs nekem más, csak kardomba dőljek, mint Antonius!

- Távolságot, Nagyságos uram! - mondta Imreffy.

A fejedelem már ez egy szótól fellélegzett: van aki nem tör halálára?...

- Mit csináljunk, mit csináljunk - mondta, s haját marta.

- Inkább Isten kezét kell lássam! - Isten kezét!

A fejedelem lélegzetfojtottan figyelt.

- Csak nagyságod gondolja el, mi lett vala, ha a hatalmas szultán a had folytatására megadja a fermánt?... Mondja meg nagyságod mi lesz vala?... Az engedelem: parancs; hát hova megy nagyságod evvel a parancssal?... elgazultak a hajdúk, s elszöktek; nincs is hajdúseregünk!... a székek s az urak együtt már meg nem lehetnek: odáig fajult a gyűlölködés; szászaink,

kovácsaink nincsenek, s szekereink lovaink alig... Hova menne az isten szerelmiért nagyságod, ha szultán nagy szerencsénkre el nem tilt a bolondoskodástul...

A fejedelem térdére könyökölve, szégyenbe sülve hallgatott: ez utolsó héten már nem mert kimenni a seregbe, mint a gazda, aki iszonyodik látni tönkrement szőlejét, amin úgyse segíthet; persze első héten eszébe jutott: akkor még éhes és szomjas és mohó volt: no, Szilassy Palkó s az oláh asszonyok beadtak neki: méreg volt az, ami megemésztette a támadók seregét... mint az eb, éhesen kap a konc után, s belefal s beledöglik...

- A szultán küldi az új vajdát, Michnét, de Radul Bécsbe szaladt, Lengyelbe szaladt, s ki tudja, nem jön-e már a sereg Moldván keresztül?... Ez még a kisebb baj, s nem is biztos: bizonyos azonban, ami hírt Zilajról hoznak...

- Zilaj? - támadt fel a fejedelem.

- A kassai kapitány Forgách, átjött a meszesi kapun... Kendy vele van, s hátba támadnak...

A fejedelem tátott szájjal nézett maga elé.

- Én nem féltem Nagyságodat, se Moldvába, se Lengyelbe, jól tudom én, hogy Nagy Sándor háromszáz göröggel átfutott a persák millióinak seregén... de nem volt a hátában a magyar had, hogy otthon megtörje a fészket... Ha minden egyes görög vitézének azt kellett volna tudni, hogy otthon családját, anyját, hűgát azóta felkoncolták: akkor nem megy Sándorral... De Nagyságod ezt el nem takarhatja egy katonája elől sem, s akkor pedig, mint a varjak fognak felszállani minden barázdáról, s mennek át a hegyeken, haza...

A fejedelem tántorogva állott talpra: ha hátba szorítják, vége... s ez országban semmi erősség, a víz átfut s lecsorog, sehol megállása nincs: Szeben, Szeben! Otthon is csak ez egy sziklavár: úgy beleérzi már magát, mint csiga a házába...

- Ha Nagyságod meghódítja bár az egész világot, s otthon Kendyék a fejedelemséget...

- Szebenbe! Szebenbe! - kiáltotta a fejedelem.

- Igen - mondta Imreffy -, Szeben az egyetlen hely, mit meg nem vesz az ellenség Erdélyben soha... Ez igen: ha ott van Nagyságod: otthon van, mint méhek királya a köpűben.

A fejedelem nagy léptekkel járt fel s alá...

- Nyergelni. Nyergelni - mondta.

Imreffy megijedt:

- Talán nem oly sürgős!... Hívassa be Nagyságod a tanácsát, s...

- Azt te nálam jobban intézed...

- Hogy Nagyságod elmenjen!... Szökés: akkor itt én semmit se vállalok, itt akkor mindennek vége... A szultán is a választ meg nem kapta... A Főkapitány is már egy hete nem jelentkezett az udvarnál... Mert aztán mindegy: akár odahaza vészett el távol levő sereg mögött az ország: akár a hazaszökött s várba zárt fejedelem mögött tesz mást maga felé a távol maradt sereg...

A fejedelem őrzöngeni kezdett:

- Te is eb vagy, s kutya, s beledet ontom!

Kardot vont, hogy rögtön átverje Imreffyt.

Ez sápadtan húzódott az asztal mögé:

- Nagyságod megölhet, de ha Nagy Sándornak volt Parmeniója: nem volt hívebb s jobb neki, mint Báthory Gábornak az ő Imreffyje.

A fejedelem lecsillapodott.

Néhány lépést tett.

- Nagy András - mondta -, Nagy András... Hívasd Nagy Andrást... Imreffy habozott:

- Testőreit kívánja Nagyságod? Basát?

- Nem, nem, nem, ez egyet nem akarom! - kiáltotta, s nem is maga, de Nagy András miatt, akit ez ember látása felbőszítene.

Bort ivott, s hatalmas léptekkel vágatott a terem egyik sarkától a másikig: Nagy Andrást lefegyverezni, Szilassyért: s mivel lehet a hajdút: prédával...

Fáklyákat hoztak be, gyertya nem volt, csak füstölő fáklyák, a terem egyik sarkában a fegyveres válogatott székely testőrség állott be, a kancellár utasítása szerint mind markolaton tartott kézzel.

A fejedelem mintha észre se vette volna őket, csak járt le s fel magába merülve.

- Nagy András uram - mondta komoran, a vadul betámadó hajdúvezérnek: - én kegyelmedet s mind az egész hajdúságot az én szerelmes fiam, Szilassy Pál véletlen s szerencsétlen haláláért megkövetem... Nyugosztalja isten: mindenható kedvében ő tudja mit tett vele s velem: én őérte a hajdúságnak isten után mindenkor főistápjá leszek, hallotta kegyelmed a hatalmas szultán fermánját, hogy menten vissza kell hazánkba fordulnunk, és azonfelül...

Így megállott: hirtelen megijedt, hogyha megmondja Nagy Andrásnak, hogy Forgách Zsigmond bejött Erdélybe, az mindjárt a hajdúföldet félti, akkor egy napot se várva megy vissza otthonába, pedig még nagy dolgot szánt a hajdúknak...

- Mit csűrjök-csavarjuk - szólt s megállt a vén hajdú előtt: - isten elvette eszünket, de isten azt ostorozza, akit szeret... Nagy András uram: én kegyelmednek adom, a hajdúságnak adom Brassó városát...

Nagy András mereven nézett maga elé. Soká hallgatott.

- Hát a hóldat kinek adi nagyságod - dörögte keserűen.

A fejedelem máris felibe kerekedett: goromba szó volt, de válasz, s érezte, hogy a kapzsi rablót megütötte, a szívét...

- Én azt, fejedelmi szavamra jelentem, hogyha a hajdúság Brassót nekem beveszi: akkor én a várost mindenestül, ahogy van, kegyelmednek s a hajdúságnak adom, s körül mind az egész Barcaságot: akkor kegyelmetek nem fognak ország hasában németnek, vallonnak, magyarnak fegyvere alatt szenvedni, hanem ez nyugodalmas fészekben lesz otthonotok...

Nagy András mélyen eltűnődött: a vér zuborgott benne le s fel: a hajdúság mai lakása, amit Bocskay fejedelemtől kapott, a szikes legelő Hortobágy körül, jó marhatartó hely, de szegény s kerítéstelen: a Barcaság azonban Erdély gyöngye, hegyek közt virágzó paradicsomkert s Brassó vára különb Szabennél, s odaát a magyaroknál sincs egy se amékkal elcserélni lehetne... Kállóért harcolnak már mennyi ideje, s nem adják, német őrség tartja, pedig micsoda nyomorult sárfészek az Brassó mellett...

- Adja ide a kulcsát Nagyságod - mondta durva gúnnyal.

A fejedelem fölvetette a fejét:

- Ha a kulcs markomba volna, akkor... Mégis nem mondta ki, ami a nyelvén volt, hogy akkor kendet nem a vár trónjára, de a pincéjébe invitálnám!...

- ...akkor a hajdúságnak nem kellene megmutatni, mit tud... Brassó kulcsát vegye el kegyelmed s viselje a nemes haza előtt...

Nagy András nem szólt, gondolatban méregette Brassó falait:

- Kű! Csak kűből ne vón a fala - morogta.

- Én Szebent harmincad magammal megvettem.

- Hm, de nekem nem nyílik meg a kapu...

- Megnyílik a szekereknek... Ha a hajdú szekerek úgy, ahogy vannak, bekérezkednek, mind bemehetnek kendtek véle.

- Be: be! de: ki?

A fejedelem hallgatott: az megtörténhetik, hogy a szászok nem adják ki a rablott kincseket, pláne a szövetségesektől rablottakat...

- No én nem úgy esmerem a hajdút... Ha ki nem adják: akkor végük: akkor a hajdúk elevenen megeszik várastul, kövestül...

Nagy András tűnődött.

- Hajnal előtt indulni! - mondta a fejedelem. - Itt a kezem, csapjon belé kend.

Nagy András nézte azt a kezét... Homályosan még feltűnt benne, hogy mért jött ide... karddal az oldalán, mit gondolt... de aztán elhessentette: az egy taknyos kölyök vérivel fizette talán az adót: mert hátha mind az egész hajdúságnak bódogságot szerzett...

- Írásba kék ez nékem - morogta.

- Meglesz az is, van még ténta, van még hártya s kancellárius, meglesz az írás...

Kezet fogtak. Mikor a két kéz megérintette egymást, még egyszer átfutott rajtuk a vér dühe... hogy léket szakasszanak...

A hajdúk két nap alatt mind szekeresstül, hadastul átkeltek a hegyeken, s Brassó alatt voltak.

Nagy András jónak találta a fejedelem által ajánlott cselt, s jóformán kísérő nélkül küldte előre a szekereket, a fejedelem írásával, hogy azokat beeresszék a kapukon, s éjjel biztosságot adjanak nekik. Minden szekérrel négy ember ment be, így csaknem háromszáz embert sikerült bevinni a városba.

Weiss Mihály Nagy Andrást szívesen látta, parolázott vele:

- Hát a kötélre való hol van? - kérdezte.

A hajdúvezér nagy szemet meresztett.

- A fejedelem? - gondolja kigyelmed?

- Az, a kötélrevaló - izzott a szeme a bírónak, de nevetett -, elébb-utóbb megkapja.

Nagy András ühmgetett, a kaput, a falakat vizsgálta, kemény dió, s vajon hogy lehetne meglelni a csapját, hogy a bicsakot beleeressze.

- Hozzák is már ezüst tálcán neki - mondta a brassai bíró -, Forgách uram elindult Kassáról.

A hajdúvezér megijedt.

- A felföldi főkapitány?

A hajdú az otthonra gondolt, fegyvertelen kiszolgáltatva a hajdúföld az ellenségnek.

- S kegyelmed ezt ne tudta volna? - álmélkodott a szász - hm, énnekem ugyan rossz helyen járt el a szám, most kendnek uram, sürgetőbb dolga se lesz, mint megizenni ezt a kurafi gazdájának...

De Nagy Andrásnak ennél sürgősebb gondja is volt, kiment a várból, béjött a várba, és látta, hogy itt semmit se lehet csinálni.

Weiss Mihály érezte, hogy feszül benne valami, s hogy leszerelje és a fejedelemtől gyors elpártolásra bírja, egyességet kötött vele, hogy a rozzant szekereit kicseréli vadonatújakra, megtoldja a zsákmányt párezer arannyal, s megmutatta neki a bizonyságait, hogy Forgách csakugyan fölkészült, s Tokajt már elérte.

Nagy András nem sokat szólt gondolatairól, aláírta, hogy békésen eltávozik Erdélyből a Szamos mentén, de azért nem felejtkezett el a Báthory Gábor gondolatáról, s mikor szekereit kivárta a várból, seregét titokban, bokrokba húzódva a kapu közelébe helyezte el, s csákányt adott a kezükbe, mert nincs a jó kurtanyelű csákánynál jobb szerszám a közeli harcban, kézitusában.

De a sereg hiába várta a szekereket, se a kapu fel nem nyílt, se a szekerek megjelenni nem akartak.

Vége Nagy András nagy dühre dühülve a kapu elé rúgtatott s felkiabált, mi dolog ez, mit spekulálnak odabent a szekerekkel, mért nem bocsátják ki?...

A kapunálló felelt: hogy már ki is bocsátották mindvalamennyit, de nem a főkapun, amerre bementek, s ahol visszavárták őket, hanem a hátulsón.

Nagy András ühmgetett: átkozott brassai bíró! róka fiadzotta a lelkit is: ez is megemlékezett a szebeni tréfáruul...

Erre osztán nekikeseredve azt mondta, eb vigye a Barcaságot, ami biztos, biztos, vitte szekereit a marhák után haza a hajdúkerületbe, Debrecen felé...

[V]

Minthogy pedig semmi vágya nem volt, hogy Forgách Zsigmond hadával találkozzék, szerényen elkerült Lugos felé, pedig sajnálta, hogy a Mezőségen végig nem sétálhat. No de, ami késik, nem múlik, s már azon törte a fejét, hogy lehetne a hátsó kapun kerülni a házba; ha Báthory Gábor be nem eresztette, majd beereszti Forgách!...

A fejedelem nem bírta ki már ez utolsó éjszakát: kétségbeesésében egyik rémületből a másikba esett, repülni, repülni előre, gondolta, mondogatta magában, s hagyta hogy folyjanak a parancsok a visszafordításra... Szégyen és gyalázat kínozza, s minden pillanatban nagy lélegzetet vett, mint a vízben fuldokló, aki nagy vizet akar átúszni, s már a torkán van a halál, Embereit sorra zaklatta, ezer munkát adott nekik, mindent tudni akart, minden emberről hallani, a hajdúkat várta, hogy Brassó elestének híre jöjjön, csodát várt, hogy valami a végén megfordít még mindent, minden percen jönni kell a követeknek Lengyelország felől, s közben hallotta az utcai hűhót, szekerek nyikorgását, a sárban elakadt marhák rúddal püfölését: az Istennel kell megharcolni, aki sarat adott s esőt, s belefojtja a földbe a nyomorult hernyót, aki ember. Ez az utolsó éjszaka szörnyű nehezen múlt.

Éjfél tájban megjött Bethlen Gábor nyakig sárosan, a fejedelem mint egy gyermek borult a mellére:

- Eszemet kell vesztenem - kiáltotta -, eszemet kell veszejtenem... - jajgatott s káromkodott: - Mért vagyok én ilyen szerencsétlen! - s ököllel fenyegette a sorsot.

Bethlen csöndesen, komolyan s szomorúan nézett rá:

- Ha a jó sorsot vidáman el tudjuk fogadni - mondta -, akkor a balsorsot is el kell viselnünk.

- Nincs már ember, sehol és senki, aki engem szeressen!

- Szeretet!... Egy fejedelmet annyian szeretnek, ahányan várnak tőle... A fejedelmet senki sem szereti azért, mert a szíve megmozdul, ha reája fordítja: a fejedelmet nem emberek szeretik, s neki nem egyesekre kell fordítani érzéseit: a fejedelmet népek s tömegek nézik s szeretik vagy gyűlölik... Mert az egyes embert is csak az szereti, aki valami boldogságot vár tőle: még a feleséged is elhagy abban a pillanatban, mikor neki nem vagy javára... Hát még a fejedelmet, aki a maga személyében az ország közjavát testesíti meg!... A fejedelem minden jog forrása, minden előrehaladás, minden javulás az ő kezében van... Úgy kell tehát megállania s magát viselnie, hogy mindenkinek érezzék, hogy ez az ő sorsuk jó kezekben van... A legszeretettebb fejedelem az: akit senki magáért külön nem szeret: a legnagyobb fejedelemnek nincsenek kegyencei, nincsenek bizalmasai, akikkel a törvényeket is áthágja: neki a legtávolabbi alattvalója éppen annyit ér, mint aki oldala mellett áll... Nagyságodnak éreznie kell a magasságot, ahol van, s nem saját személye szerint bírálni meg az eseményeket, hogy azok Nagyságodnak jók-e avagy rosszak: hanem az egész ország jóvoltából. És nem úgy, hogy e pillanatban mi a legkönnyebb s jó, de mi válik javára a hazának még száz esztendő múlva is.

- No és az országnak jó az, ami most történik velem - kiáltott Báthory.

Bethlen elgondolkozott, aztán határozottan mondta:

- Ha én abban a helyzetben volnék, hogy nekem az egész ország javára kell gondolnom, akkor én most ezt gondolnám: Nagyságod zokon ne vegye szavamat...

Nagy fekete szemeit a fejedelemre függesztette:

- Hadat gyorsan állítani éppen olyan dicsőség, mint hamar visszafordulni vele. Nagyságod még a tavaszon semmit nem is gondolt a háborúval, s íme nyár elejére akkora hadai voltak, ez megtörött szegény országból, amit a legjobb időkben a legnagyobb fejedelmek, még a nagy Báthory István sem tudott összehozni... Ezt a népek el nem felejtik, s azt mondják, hogy: Báthory Gábor nagy fejedelem, akinek kezében a kormánybot jól tud művelkedni... Ettől a fejedelemtől félni lehet, s erre a fejedelemre bízni lehet... ez ellenségein erőt tud venni, s akkor áll meg s fordul, mikor szükségesnek látja; a lovak el nem ragadják... A nép a titkos okokat soha nem ismeri: mindig olyan okokat mond, amik az ő gondolatát megerősítik: ha nagyságod hadait megtéríti az ország javára, akkor soha nem fogják azt mondani, hogy a török parancsából tette... Lehet-e valami bölcsőbb, mint ma éppen arra bírni s venni rá a törököt, hogy abban segítsen, hogy saját hazánkat megmenthessük... Nagyságodnak gondoskodni kell arról, hogy fényes török kísérete legyen, hogy a népek lássák, hogy a török nem ellensége, de jóbarátja a hazának...

A fejedelem e bátor s kemény beszéd alatt felocsúdni kezdett mély, süllyedt lelkiállapotából. Csüggedését harag kezdette felváltani, sértette, hogy valaki felette maradhat:

- Az egész ország romlott, felfordult s ellenem van - morogta.

- Nagyságod az ország gondolatát nem jól ismeri. Még minden jóra fordulhat, ami a rossz úton van... Három nagy cselekedete volt eddig a hazával nagyságodnak: a szászok dolga, a székelyek dolga s az oláhok dolga... Az oláhok dolgában nincs senki, aki pálcát törne Nagyságod tette fölött: tízéves harag, fájdalom s bosszúérzés elégedett meg az egész hazában, hogy végre Mihály vajda sok istentelen és szerencsétlen dúlásáért bosszút állhattunk: s ha a história fogja megvizsgálni Nagyságod tetteit, ezt a természetes, jogos és isteni törvények szerint való cselekedetet soha senki is nem fogja Nagyságodnak szemére hányni... Másik a székelyek dolga: itt nem szabad elfeledni, hogy a székely nemzettel boldogtalan s szerencsétlen igazságtalanság történt, mikor ősi szabadságaikat elvették, s a székely nemzet azt el nem is feledte soha. Igaz, a mai meglevő jogokat megtámadta s felfordította Nagyságod cselekedete, hogy elvette a kevesektől s a sokaknak adta a szabadságot: de ez a cselekedet, ha szerencséivel s békességgel kiépülhet, úgyhogy a vesztesek is megtarthassanak valamit régi állapotukból s a felszabadultak is megnyerjenek valamit abból, amit meg kell kapniok, akkor Nagyságodnak a neve áldott lesz még a maradékaiban is, mert az a jó fejedelem, aki a sokakat ki tudja elégíteni... Még a szászok dolga a legnehezebb: igaz, itt is a közfelfogás és közönséges ítélet ellene van a szász nemzetnek, s az első percben jóváhagyja a szebeni dolgot... Ez azonban leg-hamarabb visszaüt a felemelt botra... Máris azért kell itt megállanunk, mert a szász kézműveseket kivetettük magunk közül... Nincsenek fegyverkovácsaink: a magyar kardot forgatni, a székely fejszét emelni bír, de ki tud csak egy vasszeget is kikalapálni... Ez az oka, hogy a régi s az újabb királyok minden privilegiommal kedveskedtek a szászoknak: reájuk szorultanak... Meg kell becsülni azt a nemzetet, amely köztünk szétszórva az életnek főirányítója, a pénzt s a munkát úgy tudja vezetni... Talán a mi fiaink is képesek volnának rá: de mennyi idő kell még ahhoz, hogy megértse egy vitélző nemzet, hogy a piszkos öklű kalapáló munka s a száraz markú, számító kereskedés éppolyan hasznos emberi foglalkozás, mint a hadi élet... Én nem látok semmi nagyobb bajt: a fejedelem szava öl s gyógyít: a kegyelem a fejedelem szájában minden erőnek legnagyobb forrása: senki sem akar elveszni, de mindenki élni akar, s ha a fejedelem megnyitja a kegyelem szaruját, azokra, akiket legjobban leverte előbb keménységében: mohón s áhítattal s rohanva rohannak lába elé a lesújtott népek... mert azt mondják, hogy íme, nem kell nekünk semmit tennünk, s ingyen megkapjuk a mi életünket...

A fejedelem sötéten hallgatott: ez az ember hasznos, de gyűlöletes...

Aztán nem bírta elviselni az oskolamesteres leckéztetést, a szeme nagy lobbot vetett, s lángolva fakadt ki:

- Mit tudsz te arról: mi volt az én álmom: a szabad s független Erdély, amely mint egy vár áll a világ közepén s szövetségese minden szomszéd hatalom: Oláhország, Moldva, Lengyelország, Magyarország. Környös-körül sík országok, s közepén a büszke vár, az erdélyi hegyek belsejében a magyar fajtának boldog tündérekertje...

Bethlen ilyen tisztán soha nem értette még a fejedelem terveit.

Kissé hallgatott, akkor azt mondta:

- A terv, a cél nagy és méltó a legnagyobb fejedelemhez. Ha végrehajtatik, századokra biztosíthatja a magyarság sorsát. De hogy lehet megcselekedni.

Újra csönd lett. Folytatta:

- Országokat egybehódoltatni vagy fegyverrel lehet, vagy haszonnal. Ha Erdély oly erős és fegyverben dús volna, mint egy vár, amelybe katonaság van egybeseregeltetve: akkor uralkodhatna körös-körül az ellenséges népeken, akaratuk ellen is... De Erdély üres: íme most is a hajdúknak seregeivel s a saját fejünkre zúdított székely milíciával léphettük át csak egyszer is az ország határát...

- Nem tűröm fejedelmi akaratom rostálását! - kiáltott a fejedelem, aki behunyta szemét, s nem akart szenvedni a szomorú igazság beismerésétől.

Bethlen nem hallgatott el:

- Nagyságodat én nem bírálom, én számolni akarok Nagyságod gondolataival, s segítséget keresni ott, ahol megvan a segítség lehetősége.

A fejedelem annyira el volt roncsolva lelke fenekén, hogy nem bírt vele, komoran, mogorván hagyta, hogy a Főkapitány tovább vizsgálja:

- Pedig ha arra nem számíthatok, hogy kopjám szárnyával beterítem mind e területet: akkor arra kell gondolnom, hogy akarják ők is, szeressék s vágyják ők is ezt a tervet... Szép volna és nagy és dicső, ha volna egy ország, amely méltóságos hatalommal az egész terület közepét elfoglalná, mint a szív a testnek közepét, s innen áradna ki a vér, ami harcol s táplál, az egész nagy testbe... De ezt emberi erő hogyan tudja elérni... ha az Isten elmulasztotta... Mindazok a népek, amelyek körülvesznek, másképp születtek, másképp gondolkoznak, másat akarnak mint mi: se az oláh nem látja, hogy Erdély uralmából neki csak haszna volna, se a moldovai, se a lengyel, és a magyar sem, holott ez nekünk egyetlen vérünk. Az oláh nem látja, mert íme most is balsorsát nyerte bennünk... a lengyel nem látja, mert soha nem is gondolt rá, hogy valaha ez bekövetkezzék: a magyar? íme még a magyar sem látja, mert hisz ő jön reánk testvérháborúval... s ő akar bennünket meghódítani, s nem is magának, de másnak, idegennek, a távoli német császárnak...

A fejedelem izzadt, s nem mert szólani.

- A fejedelemnek, nagyságos uram, nem lehet olyan álmot álmodni, amelyet akar: csak amit lehet... Nem is csak amit lehet: de amit *kell*... S itt nincs más álom, csak az az igazság, hogy szegények vagyunk, kicsinyek vagyunk, tudatlanok vagyunk, s mi vagyunk másoknak rabszolgája... Jönnek értünk a magyarországi urak? Bizony mondom, hogy a török soha nem fogja engedni Erdélyt: Maga javáért nem engedi, nem miérettünk.

- Ha nekem sikerül - kiáltott Báthory -, ott töröm a kígyó fejit...

Bethlen ránézett... Mégis nagyon fiatal legény ez...

A fejedelem az ablakhoz állt, könnyet törölt ki a szeméből: úgy lelkéhez nőtt a gondolat, hogy most, mikor le kellett mondani róla, elfácsarodott a szíve, s ordítani tudott volna, mint a megsebzett oroszláncolyók.

Reggelig vitatkoztak.

Bethlen boldog volt, mert oly közel még soha nem jutott a fejedelemhez, mint ez éjszakán.

Másnap a fejedelem megadta a választ a török követeknek: bölcs volt s méltóságos, s nemcsak hogy készen nyilatkozott arra, hogy azonnal visszatérjen hazájába, de török kíséretet kért s nyert az Omar pasa embereiből...

Két nap múlva Brassó alatt állt, személyes csapatával, s mögötte érezte a Bethlen lelkét: meg volt nyugodva, hogy a visszatérülés a legjobb rendben fog megtörténni.

Brassó alatt azonban nagy meglepetés érte.

Küldöttjét, Prépostvárit a városba csak másodmagával eresztették be, s a bíró arra a kívánságra, hogy a fejedelem háromszáz lovassal jöhessen be, azt a választ adta, hogy még egyedül sem.

A fejedelem nem akart hinni a fülének: most, mikor valóban engesztelődve tér vissza, mikor a szebenieknek is bocsánatot hoz tarsolyában, mikor egész új lapra akarja fordítani az eddigieket: most köt ki véle a brassói bíró?

Nevetett dühében, annyira váratlan volt.

Azonnal saját kezével írott hadüzenetet küldött: ha rögtön elébe nem jönnek, a bírót az ő kénye-kedvére ki nem szolgáltatják, százezer arany forintnyi sarcot le nem tesznek, s egész népével be nem eresztetik: Brassó leromboltatik, s helye sóval bevettetik...

A brassaiak azt felelték: nekik a római császártól levő privilégiumjuk van arra, hogy hadi időkben még a fejedelmet sem szabad a városba befogadni, s még vendégül sem: különben elég volt a hajdúpróba, az megmutatta a fejedelem szándékát.

A fejedelem nem szólt, továbbment.

Mikor Fogaras alá értek, a városi tanács három küldöttje mély alázattal jött elébe:

- No te veres szakállú - kiáltott rá a reszkető s hebegő emberre, aki vezette a küldöttséget -, beeresztetek-e?

Ez úgy meg volt ijedve, hogy azt mondta: „igen” - holott épp azért küldték ki, hogy az ellenkezőjét jelentse be a fejedelemnek. A fejedelem nevetett, de mikor a vár alá közeledtek, a falakról löni kezdtek rájuk...

Nem volt mit tenni, a szabadban háltak sátor alatt, s a fogarasi uradalmat, mi úgyis csak zálogban volt a szászoknál, már száz éve, felprédálták, s másnap bevonultak Szebenbe.

A vár csodálatos hatással volt a fejedelem idegeire: a hatalmas falak, bástyák, a pihent katonák s a jó fegyverek visszaadták az erejét: már nem ijedt meg, mikor jelentették, hogy átkeltek a Meszesen a Forgách hadai, s valami bolond vidámság vett rajta erőt: kihirdette a szebenieknek, hogy visszaadja a szabadságot, ezentúl mindenki szabadon jöhet, mehet, dolgozhat s kereskedhet, az eltávozottak visszatérhetnek: csupán a vár az egyetlen pont, ahová be nem eresztette őket.

[VI]

Hogy hajnalban felkelt, kiment a kapunyitásra: a vár kulcsát minden éjszakára hozzá kellett behozni. Szó szerint, ahogy István király mondta: akinek Szeben kulcsa kezében van, azé az ország.

Közönséges ruhájában nem látszott másnak, csak egy várbeli vitéznek, a kapu előtt szekerek sora látszott, s szomorú népcsődület foltokban szanaszerte a városon.

- Mit akarnak ezek?

- Menekülők, uram.

- Honnan menekülnek?

- Az éjszaka kezdtek jönni, s mind csak futnak.

Lement közéjük, hallgatta a jajgatást és panaszt. Felpakolt szekerek; úri rendben levő menekültek; bőrládák, pincetokok, ruhás zsákok, dunnákba pakolt asszonyok s gyermekek.

- Vége, vége Erdélynek - jajgattak -, olyan Erdélyország megint, mint a megszedett szőlő.

A fejedelem komoran hallgatta a szünni nem akaró siránkozást.

- Mért hagyátok el házatokat, birtokotokat, marhátokat: hiszen azok is magyarok! - mondta ingerülten.

- Bizony magyarok: de az csak annyi, hogy meg is tudják mondani, mit akarnak elrablani. Gyulafejerváron praesidium nem volt, nem volt őrizés, csak az ottlakók, s a néhány bennszorult nemesség, pusztán volt a vár, mit tehettek, feladták: no el is kezdtek prédálni, a fejedelmi házra rámentek, beköltöztek, egy szeg a helyén nem maradt, csinálni nekik a kenyeret; ami ételbéli volt, azt mind felhordani, különben ők sütik, égetik a népet...

- Jaj az ország lakosainak, ki merre futhat, fut, még ahol erősségecske van, ott megmaradhatnak, de a kerti házakból mehet a lakosság, amerre s ahogy tud, pusztán kell hagyni a lakóhelyeket, s az istentelen pápisták dúlják, pusztítják, égetik az országot; ahol mit kaphatnak, az az övék, lakodalom nekik Erdély, s abba örvendenek, ha itt mindent fel tudnak prédálni...

- No majd lesz még másképp is - morogta a fejedelem.

Végigment a menekülőkön, rémült, sápadt arcok, tűrő, szenvedő asszonyok, beteg férfiak, mert az erősek s egészségesek mind odavannak még a fejedelem hadában a Havaselvén. Szomorú, szerencsétlen népség, jönnek a gyalogosok, tarisznyával vállukon, s gyerekekkel a hátukon, apró gyerekecskék halódó sápadt arcokkal, éhesen s némán, szívet facsaró siránkozással, s nincs nekik mit adni enniek, mint egy lábra kelt lazaretum, beteg s kórosok háza, amely feketén, sárosan vonszolja erőtlen testét, de hová... A fejedelem nem bírt megválni tőlük, magát mardosta a szenvedések látásával. - Két tehenem volt, bornyúm, üszöm, tinóm, malacom, tyúkom, libám, s itt kell éhen halnom, verje meg az isten, aki újra ezt a pogány kort indította ránk...

A fejedelem magára vette az átkot...

A szebeni szászok kijöttek hozzájuk, s egy kis kenyeret, egy bögre ételkét adtak a betegeknek, gyerekeknek, akik mohón itták a vékony rántott leveseket, a barna ciberelevéseket. A fejedelem, mintha a húsát rágnák, úgy nézte a szomorú reggelt.

Serege még nem jött meg, erőtelen volt, s jól tudta, ha megjött volna is, arra ugyan nem lehet számítani. Az éppoly szerencsétlen és szomorú, mint ezek, s a hajdúk, a hajdúk hova lettek?

Elfogott egy lovaskatonát, leszállította a lóról, s visszavágtatott a várba.

Feldúlva rohant a tanácsházba, s a hajdúk után tudakozódott.

Már Imreffy tudta: biztos volt a hajdúk árulásáról Brassóban, semmiben haszonra nem voltak, az egy Szeben bevételén kívül, s ott is mit tettek mást, a rabláson kívül?... Rablás és rablás... Szomorú napok, gyászos hetek lettek, csak a híre jött Forgách lassú közeledésének. Menekülő urak, tanácsbeliek, akik Kolozsvárról jöttek, néhány hét múlva már hozták a hírt a hajdúkról, hogy Nagy András már Forgáchnál van, a kassai gróf mellett látták a táborban.

A hazatérő hajdúk Váradnál szétverték a Forgách alföldi seregét, erre Forgách nagy ígéretekkel megvásárolta magukat a hajdúkat.

A fejedelem ordított kínjában: Sólyomkőn ő nem engedte be az országba a hajdúkat, s most Forgách behozza a farkasfajt, aki csak maga kezére dolgozik... Úristen, ezeknek minden lehet: bent a hajdúk az éhes és nyomorult s szegény Erdélyben, s jól látta, hogy amint végeztek Havaselvével, most azt teszik Erdéllyel: letarolják, kiüresítik, hajtják azóta a seregek háta megett a marhacsordákat, viszik az özvegyasszony tehénkéjét s malacát... Mert a többi had csak kóborol és prédál, de a hajdú gyűjt és takarít...

Sasszárnyakon szállt a rémhír végig, végig az országon, s egyik izgalom a másikat kergeti, valóságos csodának látszik, hogy megéri az ember még az estét, a reggelt. A menekülők, mint ijesztő setét földár, jönnek, jönnek s lassan újra eltűnnek, isten tudja, hova, mintha titokzatos korbács üzné, vagy titokzatos remény csalogatná őket, láthatatlan fonál után egyre beljebb vánszorognak a háború rémítő labirintusában. Boldog, akinek most eszébe jut egy rokon a távoli Csíkben, valami messzi házasság révén, vagy csak egy név, akivel találkozott valaha az országgyűlésen, lakodalomban, vásáron... Kéretlen, s hívatlan vendégek zúdulnak a rémülten meglapuló családok nyakára, s a gazda s az asszony epés szívességgel, kétségbeesett keserves vendéglátással fogadja a szerencsétlenségben irgalomra szorulókat, s farkasmosolygással kölcsönöz ruhát s dunnát s élelmet s lelke mélyén gyűlöli őket a szerencsétlenségért, s fél tőlük, csak maga nyugalma gondol, s nem vállalja a nemzeti szerencsétlenségben a baj felét...

És akkor megint egy újabb és még iszonyúbb kiáltás:

- Itt vannak az oláhok!

Mint a felrúgott méhkas, egész Erdély zúg és sikolt, s az üvegcserepeken fetrengő Jób, másik oldalára veti magát iszonyodásában.

Hideg verejték és halálos görcs áll a tagjaiba, aki hallja, óh, annyi vér és annyi tűz, annyi szenvedés és pusztulás fűződik e névhez, s amilyen féktelen örömmel s kielégüléssel töltötte ki ez utolsó tíz év keserű dühét rajtuk a nép, hogy még az is boldog volt, aki hallotta, hogy most fizetnek a mieink Mihály vajdáért: olyan szörnyűséges rémület, kísértettől való éjféli görcsfogta merev iszonyat állította meg, aki ezt a kiáltást hallotta, hogy újra itt az oláhok! És most újra megindult az áradat délről északnak, akik még tegnap házigazdák voltak, s némi kuporisággal segítettek kikergetett vendégeiken, most velük futottak éjjel és esőben, szélben, gyermekeikkel a hátukon a minden pokolnál iszonyúbb szenvedés elől... Óh, ha most újra ezek fizetnek... Hol van a Főkapitány, hol van Bethlen Gábor, hol a havaselvi hadsereg, amely lassan szivárog vissza, hol a fekete puskások, akik a szászok fegyverével hetykén mentek el, s most sehol egyetlen lélek a védtelenek oltalmára, de elől, hátul tűz és özönvíz, s nincs egyetlen zug az országban, ahol sírástalan telne egy délelőtt a ragyogó nyárelejen.

A fejedelem tébolyultabb volt az örülteknél, minden órán új követet küldött utána, minden vészírt újonnan izent meg.

Rettenetes napok voltak ezek: minden összeomlott, minden a nyakába szakadt; nem bírta el a nyomorúságnak e gyászviharát, már ki se mert lépni a házból, borba s búsulásba ölte magát, csak várt, várt és fogát csikorgatta: hol volt az ő ereje a körülötte egyre szörnyebben feltornyosuló bajokkal szemben.

S a hióbbíreknek se vége, se hossza:

Forgách országgyűlést hirdet, fejedelmet akar tenni.

Kendy István vele van, s a pápista urakat mind maga mellé hívhatja.

Hidy György alkancellár, akit parasztból tett úrrá, Imreffy mellől elszökött, otthagya a feldúlt s zavaros életet, s átállott Forgáchhoz, Kendyhez.

Meghozták a király kiáltványát, amely tizenkét pontban sorolja fel a Báthory Gábor bűneit.

Brassó nyíltan paktál, fegyvert, pénzt küld Forgáchnak.

A fejedelem csak hallgatott, bentről forrt, s egyre nőtt benne az elkeseredés, meg volt kötve keze-lába, s vissza akart, vissza kellett ütni... Kötél volt a nyakán, amely egyre jobban szorított, s mégsem akarta ezt mind elhinni: Még szájában az íze az álmoknak, mikor Sólyomköben Nagy Andrást hívatta: álmokat álmodott: s már egy ilyen szörnyű lidércnyomás: ó, be hamar visszafordította az Isten...

Minden órában új követ...

Radul megjelent Oláhországban, Michnét elkergette, az országot kardcsapás nélkül elfoglalta.

Forgách Dévát ostromolja, Bethlen Gáborné maga védi.

A fejedelem sírt kínjában: Károlyi Zsuzsanna!...

Régi emlékek újultak: látta a Zsuzsanna arcát, hallotta szavát, előtte voltak finom, kemény vonásai, s lassan körötte mind kialakult, ami hozzáfűződött, asszonyok hosszú sora vibrált föl benne: hetek óta utálta s nem tűrte az asszonynépet... Kereki Feri elesett, s vele eltemették a lisztát:

- Régi szép üdönk - mondta ivó cimbora-társaknak -, fiatalunkban írtuk a szerencsés némberek nevét, akiket szerettünk: már kilencszázon fejjül volt a száma, s azt mondtuk, ha ezerig való lesz, akkor megtérünk... no, az Isten elébb megjobbított...

Asztala mindig tele volt népekkel, mert szűk volt az élelem Szebenben, s mindenütt takarékoskodtak vele, csak az egy fejedelmi asztal volt bőséges, hát orcátlanok mindent elkövettek, hogy oda csak egy falásra is bejussanak. Nem is volt már más az asztal körül e napokban, csak alávaló s becsstelen emberek, csalók, kapzsiak faja, akik a fejedelemnek minden szavát megröhögték, megéljenezték s szájtátva hallották, s közben bendőjüket rakták... A fejedelem, aki a legsúlyosabb válságban szenvedett, felütötte fejét, s elcsodálkozott, kik s mik ezek, akik vele egy asztalnál ülnek... De Imreffy nem bánta most, mert így legalább neki szabad keze volt; s könyörtelenül elűzte mindazokat, akik fölöslegesek voltak a városban, hogy az ostromra előkészülhessen...

- Török Kata - sóhajtott a fejedelem -, a kis személy, a szívem kedvese... s az a másik Kata!... - s eszébe villant a Kamuthyné almavirág szépségű arca: ugyan megellett-é?... de hogy? hiszen még nincs ideje... Úristen: még egy gyerekkihordási idő se telt el, s ekkora fordulás...

Úgy ásott vissza emlékébe, a múltba, mintha századok mélyébe túrna: Imreffyné... drága Imreffyné... öreg boszorkányné... nem forr a fazék?...

Feje napokon át ki nem józanodott a mámorból, s már megutálta az emberfajt, csak kuttyájával játszott.

Az urak pedig ittak, és reggeltől estig és estétől alvásig mind csak ittak, aki orcátlan dolgot tudott, mind felhordta az asztalra, s volt köztük egy Prépostvári nevű, aki megesküdt, hogy saját feleségét a föld alól is előteremti a fejedelem számára...

Már úgy tettek, hogy aki a fejedelem kegyébe jut, csak akkor teljes a dicsőség, ha asszonyát csókjával tiszteli az úr...

De míg hallgatta az üres és röhejes szavakat, folyton fülében volt a kint jajgatók s a távolban futók siráma: ült s ivott, bután és komoran, de egy pillanatra sem feledte a szomorúság nótáját, amely a lelkét hasította, szíve folyton szorult, s feje akárhányszor tenyerébe hajtotta, és sírva fakadt.

- Szomorú nép - mondta -, szomorú ország: megindultam előtted, s nem jöttél utánam, láttam és nem láttatok velem, kinyújtottam a karomat, s nem rohantatok a szó után... nyomorultak vagytok, megérdemlitek: bitangok vagytok, baromállatok, csordás kell nektek: a jót meg nem értitek.

- Vége van a magyarságnak, mert a magyarságnak vége, mulatni tud, s mást semmit: ülni tud az asztal mellett, és napot lopni s káromkodni tud s még rabolni se tud, a hajdúk elveszik az orruk elől a prédát, a szászok elveszik a kezükből a pénzt, az oláhok elveszik a lábukról a bocskort: ők nem tudnak egyebet, csak káromkodni s inni.

Minden keserősége visszafelé fordult: bárkit szidott, csak magára vette: Forgách hadai körülvették Szebent.

- Hagyjátok el - mondta -, temessetek el: huszonhárom esztendő vagyok, vén vagyok: nagyot emeltem, megroppant a derekam...

Napokig fantáziált:

- Mindenki elhagyott: mindenki meghalt, megszökött: senkim sincs...

Kornis Boldizsárt siratta, asszonyokat hoztak neki, kiverte: „piszkosfülű kálomista asszonyok”...

Június másodikán egész nap nem tért magához: delíriumban volt, forrósága volt, hányt, szenvedett. Jött Imreffy, s azt mondta:

- Gyógyuljon meg, Nagyságod, jó híreink vannak: Bethlen megjött a Zsily mellett, Déváról elszorította a Forgách hadát, Szerdahelyen alkudott velek, s megesküdt, hogy kimegy Tömösvárra, behozza a tömösvári basát.

Hallgatta, hallgatta, s azt kérdezte:

- Mi van a székeleyekkel?

Most Imreffy hallgatott.

A székeleyekkel baj van: Bethlen a székeleyeket hazaküldte tavaszi munkára, kapálni, hogy ha parancsot kapnak, meg kell jelenniök a táboron. De otthon a székeleyeket az urak jobbágyul vetették, s robotra kényszerítették.

Ezek nem akartak letörni, lázítók s vezetők támadtak, akik fegyverben tartották a székely parasztokat, s a fekete puskások sorra felgyújtották a kastélyokat, ebből támadt a hír, hogy az oláhok itt vannak, de hisz ők is csak úgy harcot vívtak az urakkal. Minden falu egy kis országgá lett, maga tett magának bírót, elfoglalta az úri birtokokat, a jószágot, marhát közös tulajdonba vette, erdők, határok, falu birtoka lett, a munkát közösen cselekszik, s az urak családotul menekülnek, mind itt vannak, vagy Bethlennél. Szerencse, hogy a Forgách országhódítása még gyűlöletesebb, az országgyűlésre senki se ment, s elő se mertek hozakodni a fejedelemséggel.

- Bizony, Nagyságod nagy szeretetben vagyon mind ország-világ előtt - mondta Imreffy -, nincs senki, aki ne szánná boldogtalanságát... s nincs senki, aki ne Báthory Gáborra apellálna a szerencsétlenségben.

A fejedelem e szavakra csakugyan meggyógyult.

Felkelt hevertéből, lerázta betegségét, visszanyerte erejét, s azt mondta:

- Kihúzzuk a mi szabványunkat, s torkát metsszük az alacsony rablóknak...

Mustrát tartott fegyvereseiből a vár udvarán, már kétezeren voltak, mind jó egészségben s jó ruhában, jó fegyveresen: a szíve dagadt, s erői felvirultak, hogy is rémíthette úgy el fejét...

- Most három tűz közé fogjuk Forgách uramat - mondta.

A vár bástyájáról körülnézett a síkon, a távoli hegyekig füstölögtek az ellenség tüzei, a Forgách tábora Szeben körül ökröt sütött minden bokorban...

- Csak süssétek - mondta -, csak süssétek a makkot: Nagy Andrást mindenáron vissza kell hozni pártunkra.

Imreffy megértette: ha a hajdúk visszaállanak, most az egyszer nagy szolgálatot tehetnének: ha a Forgách-sereg hátában ellenségül támadnak...

Prépostvárit küldte hozzájuk követségbe, ez mindig jó ivó cimborája volt a hajdúknak: ennek meg fogják hinni, hogy a fejedelem megbocsátotta a dupla árulást...

- Fentről a hajdúk, napnyugatról Bethlen hadai, középen mink: ezt nem fogják elviselni: délről a székelyek... Vége van a plundrának!...

Hívatta a szebeni tanácsot.

Reszketve, lehajtott fővel jelentek meg a várban.

- Megadtam nektek - mondta - a testi szabadságot, ha emberségesen viselitek magatokat, meg fogtok kapni mindent fokról fokra, mit eddig élveztetek: ma azonban segítséggel kell lennetek! megváltik azután, kicsoda jött bajra? kicsoda gyújt tüzet a másokra!...

Tízezer forintot követelt tőlük, a tanács rémülten bizonygatta, hogy mindnyájan koldusok.

- Menjetek Brassóba, s a többi szász székre, kérjétek kölcsön: vagy minden kegyelmességet visszaveszek.

A pénzt is előteremtették s úgy oldódott minden, mint a karikacsapás: a várat Forgách ostromolni nem bírta, még a külváros falait sem támadta meg, ellenben a várból nap nap után kirohantak a táborozókra, s a féligszült pecsenyéjüket ők ették meg orruk elől...

A fejedelem egy hét múlva nem is az az ember volt, aki előbb: megint tele tüzzel, vérrel s akarattal, megint maga tárgyalt, tervelt s rendelkezett. Prépostvári meghozta Csonka Bálintot.

A fejedelem ölelését küldte Nagy András bátyjának, „érti ő, mi történt, nem is rója fel, ő sem tett volna mást” s még aznap parancsot írt a székelységre, hogy felüljenek, Bethlennek, hogy támadjon.

Forgách pedig csak vesztegette a napokat s heteket, s mit sem csinált: ugyanúgy járt Erdélyben a seregével, mint Havaselvén kint a fejedelem. Mintha megnyertek volna mindent, a sereg felbomlott s széteszlott, mint a varjak a pusztán, rabolt és mulatott, s nem volt semmi hatalom, amely össze tudta volna őket fogni.

Ennyi volt a hadviselés rendje. Azt még meg lehetett csinálni, hogy ilyen-olyan sereget összetoboroz valaki, s azzal megindul, s jól-rosszul meg is érkezik, egy bizonyos pontra, a megtámadott ország közepébe, ahol senki sem várta, senki sem szegült ellene, de hogy a sereget valaki azontúl is együtt tartsa, s készen vigye szükség esetén akcióra, azt sem magyar, sem német, sem erdélyi, sem oláh, sem lengyel haddal megcselekedni nem lehetett. Forgách éppúgy nem volt ura hadának, mint ahogy terve sem volt, célja sem volt, mit kell cselekedni. Ott állott hetekig Szeben nagy falai alatt, s egyetlen ágyúja sem volt, a kolozsvári vár ágyúit hozatta le, azok azonban hasznavehetetlenek voltak, s a szállításuk is oly nehézkes, hogy egy lövést sem tudott velük leadni. Nem volt tehát mit tennie, várt. Várta, hogy majd csak eldől vagy jobbra, vagy balra, várta, hogy az erdélyi urak beteljesítsék, amit ígértek, de az országos rémület hatása alatt s Báthory Gábornak még nem megtépett nimbusza miatt Kendy valóban semmit sem tudott elérni.

Ettek tehát s ittak a fővezér asztalánál, s a legcsodálatosabb dolgot művelték: egy olyan országban, ahol a bennszülött lakosság az éhhalállal küzdött az évekig tartó háborúk, a rossz termés és a nagy állatdög miatt: a hódító sereg dúskálkodva s vígan tudott lakni. A háború szörnyű módja.

S csakugyan addig s addig, míg az idő meghozta a fordulatot. Forgách hamarabb megtudta, hogy három hadsereg gyűl ellene, vagy csak vaklárma ijesztette meg, de egy reggel felszedte sátrait s eltűnt. Szenterzsébet s Bongárd hegyein át. A fejedelem éppen a nagy közös támadást várta már, s ím Péter-Pál napján reggel nincs ellenség sehol, ellenben helyettük megjött, s leszállt három hadsereg.

Kiscsűr felől, északon a hajdúság, mely nyomon követte Forgách hadait, mint a kóbor ebek csordája a nyáját, s estére nyugaton, Kistorony felől török kopják erdeje setétedett. Bethlen Gábor Zülfikár temesvári pasát tízezer törökkel hozta, s mivel útban kapták Omer pasát, aki az oláhországi hadak hírére ült fel a nagyvezér parancsára, ahogy őrzőjáratot küldenek a város utcáira a békebontó elemek megijesztésére, őt is magukkal hozták. A törökök szörnyű áradata, mint sáskahad vonult végig a gyönyörű völgyön, iszonyú emléket hagyva mindenkin, aki látta, hogy íme, csak egy kiáltást merészeljen valaki tenni, s már itt van a pogány sárkányi hadával, hogy megfojtsa minden életet és minden gondolatot.

Csak Báthory nem számította így: ő erejének teljét érezte meg e hadak ily gyors megjelenésével. Hogy a dicsőséget olcsón megszerezze, várbeli ezreit utána eresztette már reggel a Forgách szökött seregének, Medgyes felé utol is érték, megverték szekereseit, elszakasztották poggyászát s lakodalmassá menetben hozták meg másnapra a hetyke dicsőséget.

- Most, most volna az ideje valami szépet és nagyot cselekedni - kiáltott a fejedelem, de nem tudta, hogy mit tehetne.

Úzni Forgáchot, nem sokat ért, az már egérutat nyert, s majd csak kerüljön be Oláhországba, ott végez vele a nyomorúság. Brassót elfoglalni jó volna, de ennek még titkát sem akarta elárulni, hogy mint Szebent a hajdúknak, ezt a törököknek ajándékozta?

Bethlennel most találkozott Tergovistye óta, megölelték, megcsókolták egymást.

- Átkozott dolgok - kiáltotta előtte -, ötvenezer török, cigány rondaságba, cafatos, tipertes rothadt piócák.

Vad keleti nyüzsgésben zsibongott, éhesen, vadul a török sereg körös-körül a vár alatt.

Volt esze, hogy egyet sem bocsátott be belőlük a várba, hanem nagy lakodalmat indított a vezérek tiszteletire, a szebeni mezőkön.

- Köszönöm neked, testvérem, hogy behoztad és soha el nem felejttem ez dicsőségedet, csak egyet, egyet még! - ölelte Bethlent.

- Mit, felséges uram?

- Küldd ki, küldd ki minél előbb őket...

Bethlen meg volt hatva a fejedelem jóságától, hűségétől s szavaitól s bölcsességétől. S két napi okos munkájába került, míg kibeszélhette a törököt az országból. Előbb elment Zülfikár rendes szép hadával, aztán lassan elhúzódott Omer, akinek népe éppen úgy terült el a magyar tájakon, mint elébb a Forgách hadai. Ez is elment, mert itt nem kaphatott semmit, oly szárazság volt, hogy a lovak a földet rágták... Oláhországban sok eső volt, ott legalább a lovak megélnek...

A fejedelem végre megnyugodott. Vége lett a zűrzavarnak, amennyire várta ezeket, úgy megkönnyebbedett, mikor eljött a reggel, hogy egy idegent sem lelt a szeme a határon.

- Most már a magunk dolgára - mondta, s Brassó ellen parancsolta a hadakat. Bethlent újra megcsókolta:

- Neked adom fejedelmi szavammal Hunyadot és egész uradalmát - mondta. - Senki soha úgy meg nem érdemelte Mátyás király óta... Most pedig te leszel Brassó ostromának fővezére... De most elébb azt parancsoljuk, hogy hazamégy Zsuzsannához s megvigasztalod őtet.

Bethlen hálás volt, s tele volt a szíve, és sietve sietett Dévába, hogy feleségét a szörnyű napok után csakugyan megvigasztalja.

Mikor elment, a fejedelem az este kajánul mondta:

- No, Főkapitány uramat sem látjuk hamarosan... A bibliai Zsuzsanna nem ereszti vissza, míg minden lyukat be nem foltoz.

A szóról, hogy „bibliai Zsuzsanna”, eszébe jutott Török Kata, s most már nagy követséget küldött érte, mert Török Kata messze fent volt, elbújva, a szilágyvidéki Almás nevű birtokán.

[VII]

Remélte, hogy Forgáchot még befogja Brassónál, de mire odaért, az már mind kitakarodott az országból a szorosokon, nagyon meleg volt neki, s most ő nem bírt uralkodni a seregén, hogy ne olyan gyorsan előre.

Ellenben Serbán Radul, aki a brassaiak hívására jött be, hogy Forgáchcsal egyesülve megismételje ugyanazt a tréfát, amit néhány éve Mihály vajda csinált, aki Bástával együtt lepte s igázta meg Erdélyt, nem akarta feladni a harcot ily olcsón, s Weiss Mihály tanácsára megbújt a brassai külvárosokban népével s mozdulatlanul várta, hogy a fejedelmi hadak gyanútlanul közeledjenek a városhoz.

Voltak derék székelyek, akik ezt a hírt meghozták a fejedelemnek, de ez semmibe sem vette, sőt vágyott a harcra.

Imreffy tanácsolta, várják be Bethlent, aki pár nap múlva utánuk jön, de a fejedelem nevetett:

- Azt a lélekadta, csak nem ijedtek meg egy pár fejszés oláhtól!

Minden idege forrt, soha még csatát nem állott, s a kard nem akart megmaradni aranyveretű hüvelyében az oldalán.

Dél elmúlt, mikor a sereg Brassóval szemben fölérkezett, Kamuthy is mondta, hogy jó lenne visszább húzódni s bátorságosabb helyet keresni, mert a sereg nagyon rendetlen... A fejedelem a napra nézett, mely már lefelé indult s azt mondta:

- Semmi baj, már a ravasz nem búvik ki a lukból, maradjatok csak itt, mutassátok meg, hogy kacagtok rajta!

S még közelebb, a hóstát alá vitte a sereget.

Szó sincs róla, senki sem félt, hogy a nagy hadaktól oly játszva megmenekültek; ahogy a ködöt sem cséppel, sem hadaróval el nem oszlatja az ember, de a nap egy pillanat alatt felszíja, most semmibe sem vették a dolgot, az ellenséget, amelynek nyoma se látszott, sokan is voltak, jó lovon, jó fegyverrel, segítséget is vártak, reggelre a hajdúkat, pár nap múlva Bethlent, másfelől a székelyeket, biztos volt benne mindenki, hogy Brassó úgy megroppan a markukban, mint a dió.

Csak a hajdúk, azok nagyon hiányoztak. Együtt indultak el Szebenből, de azok az utak rosszasága miatt külön szakadtak Ósínkánál, hogy két falkában ereszkedjenek le a Barcaságra; a fejedelmi seregek a zernyesti úton jöttek, ők felkerültek a Feketehegy felé. Ez bosszantotta a fejedelmet: ezek a gazok már megint spekulálnak, kívárlják, hogy mi lesz, még soha meg nem jöttek idejére, még soha harcba részt nem vettek, s persze, minden zsákmány az övék...

Mikó Ferenc, Bethlen Gábor deákja ott volt a fejedelem közelében, s mikor látta, hogy hol akarják megszállatni éjszakára a sereget, Szentpéter felé a nagy árok és part előtt, ijedten szaladott Imreffyhez:

- Nagyságos uram, meg ne álljunk itt - mondta neki -, mert én gyerekségetmül ismerem ezt a helyet, itt ugyan nem barátságos a megállás. - Imreffy gondolkozva nézett a fiúra, a fejedelemnek szólt:

- Felséges uram, ez a deákocska beszéli, hogy itt nem bátorság a megszállás a nagy árok s víz miá, s igaza ne legyen!

De a fejedelem nevetett:

- Inába szállt kegyelmednek a vitézség, hogy pennarágók szavára így megijed.

Imreffy vállat vont: no hiszen reggelig csak nem lesz baj.

De alighogy leszállottak, kezdenek a vár felől mozogni a seregek. Egyik sereg a másik után jó kifelé Óbrassóból. Úgy délután három-négy óra tájban egyre több sereg kezd kitorlódni s végre az egész had megmutatja magát. A fejedelem Imreffyvel, Kamuthyval egy bokros helyen állott a dombon, s nézték az első fegyvereseket.

Rögtön parancsot adott a fejedelem a harc elébe állítására.

Imreffynek kivörösödött az arca, mert hiába volt legfőbb generális, mégse volt katona, Kamuthy nevetett:

- Ezekkel a koszosokkal - mondta -, ez a bocskoros, mezítlás oláh had?... ha ráordítok, meg se áll az anyja kínjáig.

Harsány hangon parancsolták a katonákat, hogy szembeálljanak, a lovagok lóra szálltak, sátorokat összehányták, szekereket útnak indították, nagy kavargás, futkosás volt, a fejedelem egy kis izgatottságot érzett, boldog volt, most végre harcra kerül. Szinte csodálkozott, hogy szembe mernek vele szállani, már beleélte magát, hogy hírével, nevével elkergeti az ellenséget.

Mikó Ferenc újra előbújt s dadogva mondta, mert egy kicsit hebetelt, hogy:

- Nagyságos uram, alázatosan instállok nagyságodat, a fellegrábul minden mozdulásunkat lássák: azért támadnak meg, mert az ördögárok előtt vagyunk, csináljanak valamit, hogy elébe menjünk szabadabb helyre.

- No né, a tojás okosabb a kakasnál - mondta Kamuthy harsány nevetéssel -, majd holnap mondd meg, szép öcsém, mi bajod.

Mikó Ferenc, aki csúnya kis veres hajú ifjú ember volt, szeplős is, lángvörös lett, s gondolta magában, ennek fele se tréfa, jó lesz itt vigyázni magára, s azt nézte, merre jut közelebb szükség esetén a Bethlen Gábor felé vivő úthoz... Utóvégre öneki nem az a parancsa, hogy elessen, hanem hogy a gazdájához menjen. Olyan helyet keresett hát, ahonnan futni is lehet.

A fejedelem ellenben csak attól félt, hogy visszafordulnak amazok, s megállanak vagy elfutnak, vagy eltűnnek, mint az éjjeli kísértet, csak nem bolondok, hogy szemtől-szembe belejöjjenek a kard élébe s a kopják hegyibe.

De azok csak jöttek rendületlenül, s minden pillanatban közelebb tűnt fel a barna condra, s a fekete süveg bőrtömege.

Már az ordításuk iszonyúan hallatszott, tele torokból üvöltöttek, mint a csikaszok, az ember gerincébe állott a hideg, akármilyen bátor is volt különben. Magukra várták a támadást, s ez az ellenséget még jobban megbátorította s veszekedett dühvel vágtak neki a magyar seregnek.

Egy pillanat alatt eszeveszett gombolyagba kavarodott az egész sor, végig a hajláson, az árok mentén. A fejedelem kivont szablyával állt almás török lován, csillogó arany sisakkal, rajta drágaköves kócsagforgó, s csodálkozott: Ez volt a legnagyobb érzése, hogy csodálkozott: valami lelkesedés dagasztotta a szívét, szerette az ordításnak azt a szörnyű zsvajgását: így kutyák! így emberek! vágjátok! öljetek! értem!... Üsd, vágd, szúrd - ordította maga is.

Csak egynehány percig tartott, akkor valami érthetetlen dolog történt: éppen azt figyelte, hogy a balszárnya előre hajlik; a magyarság az oláhokat betörte, beszakította s ráhajlik ott alól, s sarlóformán vág be az ellenség hátába, mikor azt látja, hogy mellette körös-körül eszeveszett

futás kerekedik, s fejszés oláhok a szeme láttára vágják a meghátráló vitézeket, őt magát is elkapja a rémület, amin uralkodni nem lehet, lovát hátráltatja, akkor nekiugrik egy kis szász ember, s hosszú kopjával feléje szúr, ő a nyeregből kihajlik s karddal nyakon vágja a támadót, hogy az elbukik véresen, de a lova már megfordul s futni kezd felfelé a part mellett, akkor lövés éri a lovat, kidől, s ő messze elrepül, be a cserjék közé, hirtelen meggondolja, fogja a forgós arany sisakját, messze ledobja a fejről s vége a fejedelemségnek, vége a parancsnak, uraságnak, bele a sárba, keresztül az árkon, mellette, körölte futó legények, utánuk az oláhok, szászok szörnyű ordítása, s ő mászik mint a vidra, fut mint a farkas, s hallgat mint a nyúl...

Lélegzetfúlásig szalad s kapaszkodik fel az átkozott part túlsó felén, s a golyók csak úgy repkednek körülötte, s nincs senki mellette, hova lettek a vezérek, a kapitányok, hadnagyok, s feneketlen mocsár körös-körül, amiben nem lehet mászni előre, s egyre több iszonyú sárba csavart magyar katonája körülötte:

- Erre, erre, nagyságos uram - kiáltja egy hang, jó inasa kiáltja, Lónyay Farkas, s kezét nyújtja -, erre, erre, nagyságos uram!

Egy kis dombocskára mászik fel s elnyúlik. Már az az érzése, nincs semmi veszély, már nincs magára hagyva: már mások gondoskodnak róla: immár fejedelem, akinek élete nem az övé, mások dolga annak vigyázása.

Hamarosan többen gyűlnek össze, ő két lábon áll, úgy nézi a mocsáron átvergődőket s a parton futókat.

- Feküdj le - ordítja egy hang -, mind idelőnek - feküdj le, az isten döglesszen meg, mert ha odamegyek, leütlek!

A fejedelem odanéz: neki szól ez? Akkor hallja, hogy mondja Lónyay Farkas:

- Vágjátok le azt ott: a fejedelem őnagysága áll itt...

- Vágjátok le - ordít rá dühében a fejedelem, s boldog, hogy a szava foganatos: rövid dula-kodás után leszúrák a dühöngőt.

De akkor lefekszik, s úgy nézi kimeredt szemmel, hogy űzik a parton szekereit a szászok s oláhok...

Elnyúlik a földön, a sáros fűben, s egész testét megrázza az indulat.

Sokáig csend van a sások és cserjék, fűzfabokrok között, akkor egy hang így szól:

- Nem volt olyan kopjas had, akármicsoda vitéz, hogy ott utat nyithatott volna az árok szélén...

Másik hang ezt mondta:

- Jóisten keze, testvérek! A jóisten így akara megismertetni magát. Így büntet meg minket az utálatos rossz oláh nemzetség által...

A fejedelem felpattant: tovább.

Úszva ment át a túlsó vízen, s úgy kapaszkodott Botfalu felé, ott székelyek jöttek szembe rá, azok megismerték s éljenezni kezdték szokásuk szerint.

- Mennyien vagytok - kérdezte tőlük.

Nem sokan voltak. Ötven-hatvan ember. Nem lehetett velük semmit kezdeni.

- Szebenbe, Szebenbe - mondta -, vezessetek váramba!

Lovat adtak alá, s úgy mentek, elvezették Földvár, Szúnyogszéken át a fogarasi útra.

Közben bealkonyodott, s a szétszórt sereg ki merre tudott, menekült a hegyeken át, mind Szeben felé, csak az Olt mellékén verődtek újra össze. Mire a fejedelem odaért, már mindenki tudta, hogy a hajdúk árulása mindennek az oka, mert megszöktek, alighogy elváltak a fejedelemtől, megállottak s visszafordultak, s amily gyorsan csak tudtak, mentek vissza hazájukba.

Minden dühe és haragja Nagy András ellen fordult, s kínjában az istenekhez imádkozott a csillagok felé, hogy csak egyszer még, adja kezébe az isten Nagy Andrást...

Sárkány faluban megállott s kiadta a parancsot, hogy oda gyűljön minden hadinép.

Csatlósok, futó s lovas katonák mentek szanaszét, hogy összeszedjék a szétszórt sereget, s hajnalban már csakugyan elég jelentékeny része együtt volt a brassai csatának.

A fejedelem átöltözött s komoran ült köztük, s a fejét csóválta, az eláporodott embereket nézte: ezt nem hitte volna; hát ez a csata? Imreffy is megjött, egész bandérium élén, olyan rendesen, takarosan, mintha sétából jönne: ez imponált a fejedelemnek, aki világért el nem mondta volna, hol s merre járt az éjszaka.

Ezt a napot ott töltötték, estére jött másodmagával Mikó Ferenc, aki olyan volt, mint egy kis veres ördög: már megjárta Bethlen Gábort, s azt a hírt hozta, hogy a Főkapitány Szakadátnál hál, hajnalban jön számtalan török hadinéppel s négyezer végbeli vitézek is vagynak vele, akik most jöttek át a Vaskapun.

A fejedelem szeme könnyes lett:

- No, ha a szerencse most így meg is játszott - mondta -, de az Istennek csudálatos dolga, hogy az embert megrettentí s bünteti: holnap annál nagyobb kegyelmességét fogja mutatni!...

Kevés kísérettel Szebenbe indult, amint pitymallani kezdett, a többi hadaknak Imreffyvel azt hagyta, Bethlen Gábor mellé rendeljék magukat, Mikó Ferencet megismerte, hogy ő volt a csata elején a bölcs tanácsoló ifjú, s megajándékozta saját képére vert ötven arannyal s egy jó lóval.

A kis legény boldogan eresztette az aranyakat tarsolyába, s megfogadta, hogy ezekből egyet is fel nem vált s el nem költ, hanem félreteszi jobb időkre, mikor majd egy kis udvarházat ragaszthat rajta. Nagy úr lett egyszerre. Levéllel, követséggel ment vissza urához s ötven lovas kísértc az úton.

A fejedelem Bethlennel Fogarason túl a mezőn találkozott, kezec fogtak, s őszintén elmondta, mi történt rajtuk.

Bethlen vigasztalta:

- Ne törje, marja magát nagyon felséged, a hadban a szerencse forgandó, talán Isten akaratja volt, hogy az első próbában el ne bízzuk magunkat, mert aki hamar nyer, hamar veszít.

- Élek, halok, ráteszem országomat, fejedelmi süvegemet! - mondta a fejedelem - de Brassót megveszem. Téged bízlak meg vele, hogy ezt a dicsőséget érd, szívem legfőbb vágyát teljesíthesd.

Bethlen lesütötte szemét: ellentmondani nem lehet, hát fájdalmas volt neki az ostrom, átvette a parancsot, hogy hadaival, törökökkel, székelyekkel megszállja a várost.

A fejedelem továbbindult:

- Meghívom kegyelmedet mind hadastul, aznap, melyen Brassót beveszik: olyan áldomást tartok, hogy emlékezetes lesz, s Bethlen Gábor olyan jutalmat vesz, amivel egész világ előtt dicsekedhetik.

Bethlen fejét meghajtotta, kezec fogtak, elváltak, a fejedelem ment Szebenbe, és ő Brassó alá.

[VIII]

Brassóért nem adom oda a fejemet és a ti fejeteket sem - mondta Bethlen.

Ez volt minden szónoklata, amellyel Brassó ellen vezette a hadat, de ez, mint a futótűz terjedt el, s minden embert kibékített, megnyugtató s lelkesített.

Később még ezt mondta:

- Brassó a mienk: bírunk kell, mint a régi köpönyegünket: ki vásárolja meg a tulajdon házáért még egyszer, amit maga épített s el nem adott?... Brassót meg kell kapunk: de nem vérrel s vassal: Brassót nem a fegyvereknek kell meghódítani, de a szíveknek kell hozzánk kötni.

Letanyázott a hegyeken innen s két tucat kémeket küldött ki, figyeljék meg s hozzanak hírt, hogy az oláh vajda nem jön-e utánuk a győzelemtől nekibátorodva.

Másnap reggelre már jelentették, hogy mindenütt csöndesek az erdők, az utak, sehol semmi. A Brassó alá küldöttek azt a meglepő hírt hozták, hogy a parasztok azt beszélnek, hogy az oláh sereg megszűnt.

Erre gyorsabb tempóban haladt befelé a brassai utakon.

Nyugodtan, rendesen, a legszorosabb rendtartással, kemény akarattal fékezte a sereget s gyakorolta a szabályos előnyomulásban. A fejedelem hebehurgya brassai csatája jó lecke volt, s mindenki oly erősen fegyelmezte magát, mint csak tőle telt.

Végre magából a városból is kaptak hírt. Arról, hogy a brassai csatában a halottak összeszámolásánál kiderült, hogy magyarok elestek három-négyszázan, oláhok azonban ezren felül: ezzel szemben szászok közül alig tíz-tizenkettő hiányzott. Ezen nagy féltékenység tört ki, mert Radul a szászokat árulással vádolta, kivált, hogy ő maga is majdnem ottmaradt, egy magyar már a kopjáját is oldalának akasztotta, csak a körülötte levő emberei mentették meg. Az oláhság a vajda haragjának hírére azonnal fosztogatni, rablani kezdte a szászokat, s harc támadt a két nép közt, aminek vége az lett, hogy Brassót több helyen felgyújtották, de a szászok az egész csőcselék oláh sereget kiverték a városból, s az eltűnt a hegyeken át, a vajdával együtt.

Bethlen a legnagyobb nyugalommal s renddel vehette körül Brassót, elállotta annak minden útvonalát, hogy senki a kapukat meg ne közelíthesse.

A török sereget beküldte Havaselvébe, hogy Serbán Radul elűzze.

- Csak menjetek - mondta Omar pasának török frázisokkal hízelegve a török ízlésnek -, tekintetes és nagyságos pasa, Isten nagyságodat éltesse, s egy napját ezerré tegye, a győzhetetlen császár szolgálatában kedves jó szerencsével látogassa: csak menjetek: Serbán Radul az átkozott kutya, amilyen könnyen visszafoglalta országát, oly könnyen el is veszti azt...

Számolt azzal, hogy Brassó ellen kapuőrnek ő maga is elég lesz a magyar hadakkal s valóságos isteni segítségnek találta, hogy a török-tatár hadaktól ilyenformán újra megszabadult, s nem kellett velük leéltetni, lelegetetni ami még a sok dúlás és pusztítás után a vetésekben megmaradt a szegény Barcaságon.

Míg ő azzal foglalkozott, hogy valóságos ellenerődítményeket emelt a várkapukkal szemben, addig sok idő eltelt, ezalatt a fejedelem Szebenben országgyűlést tartott, s erős csatákat vívott a rendekkel és önmagával.

Törvénybe kívánta iktatni a székelyeknek saját akaratából adományozott szabadságot, ezzel szemben hajlandó volt engedményeket tenni más téren a nemesség kárpótlására.

A hangulat izzó volt, hosszú beszédek voltak, felhányták a fejedelemnek, akivel a brassai veszteség óta merészebbek lettek, hogy folyton a nemesi rend ellen dolgozik: már Széken az első tette, hogy a nemességre szabadította a parasztkatonákat, s most a székelyek felszabadításával, az ország harmadát elrabolta a nemesi státustól.

A fejedelem, kinek a tanácsház balszárnyát lakásául rendezték be, az egész városból egybe-hordott legszebb bútorokkal, nem sokat törődött a „fecsegő haddal”, mulatott s ivott, átengedte magát ismét féktelen vére tombolásának: csak egy intésébe kerül, s azzal a negyven-ötven emberrel akkor végez, mikor akarja.

A muzsikusok folyton húzták, fűjták, a nótások szakadatlan gajdolták a fejedelem kedves nótáit, s a szép asszonyok csak most kezdték el a nyári farsangot istenigazában. Prépostvári Gyurkó feleségét felhozta a várba, s egyszerre átalakult a levegő: ez a nő egy nagy, kövér testű, de babaarcú s lelkű szép asszony volt, aki gyermeki ártatlansággal, kacagva és virulva vonta egész nagy rokonságát magával, s minden ismeretségét: isten tudja honnan s hogy, de ennyi szép nő sose volt a fejedelem körül: Imreffynének, Dengeleghynének s a többi dámának legfőbb gondja volt, hogy a fejedelmet elzárják a többi asszony elől s a saját boszorkányos varázslatuk alatt tartsák: Prépostváriné nem volt irigy, ő csak mulatni akart s nem politizált és nem rabolt: ő csak kacagott és hízott.

Hetek teltek bele, míg a fejedelem az oláhországi táborozás után a Forgách által megszállott Szeben után s a brassai csata nagy megrázkódtatása után kitombolta magát. Olyan jó dolga volt, s oly titkos tervei, hogy Géczyt is kihívatta Konstantinápolyból.

Géczy sietve jött meg, s hogy portai követségének sikertelenségét feledtesse, majdnem belebújt a fejedelembe, úgy szolgálta kegyét.

- Tisztára az Mahomet paradicsomja, nagyságos uram - mondta Géczy hízelkedve, mikor megjött, s bámult a nagy dáridókon.

Ez időben a törökösség, mint valami édes méreg csiklandozta a keresztyén, főként a protestáns úri rend kíváncsiságát. A reformáció felvilágosította az elméket, hogy az embernek szabad vizsgálódnia a világ minden dolgai felett, „mindeneket megpróbáljatok - mondta a biblia népszerű tanítása -, s ami jó, megtartsátok, ami rossz, elvessétek...” Így a katolicizmus sötét, vak s bírálat nélkül minden ellenkezőt elvető és megsemmisítő zárkózottsága helyett kíváncsiság, minden tudománynak kútfeje s dajkája fordult az ismeretlen dolgok felé. A török rendkívüli hatalma, mindent eltipró, mindenben uralkodó ereje imponált s a törökkel való személyes érintkezés ízt adott titkos keleti bujaságok, gyönyörök élvezetéből. A megfoghatatlan varázsa nagyobb, mint az ismereteknek lenyűgözése.

A fejedelem Géczytől kívánta, hogy bevezesse a török miszticizmusba...

Egy éjjel aztán néhányan voltak együtt, Prépostváriné s még két-három asszony s néhány, már a törökségbe belekóstolt ifjú, s Géczy keleti termet rendezett be, szőnyegekkel s heverőkkel, s az annyira titkos s tiltott dohányzás mellett beavatta a fejedelmet a mohamedánizmus titkaiba.

- Azt úgy értse meg nagyságod - mondta s imbolygó füstfellegek közt kezdett beszélni a szent tanításokról -, hogy a török tudomány szerént a paradicsomnak oly kapui vagynak, hogy egyik szárnya a másiktól százezer esztendeig járó földnyi messzeségre vagyon... Az ő kőfalának épületének fele arany mészből, fele ezüst mészből áll, tapasztása pészéből vagyon, s nyolc kapuja vagyon, s minden kapuján hetvenezer tágas mezője vagyon...

Megszédülve hallgatták a százezer esztendei járóföldröket, s a nők csiklandva kacagtak fel.

Géczy, mintha maga is törökké lett volna, szinte török áhítattal magyarázta az Alkoránt:

- Mindenik mezőben hetvenezer palota vagyon rubintból, mindenik palotának hetvenezer kerített udvara vagyon Hiacinthusból, mindenik udvarban hetven-hetvenezer házak vagynak, aranyból, mindenik házban hetven-hetvenezer ablakok vagynak fejér ezüsből, minden palotán hetven-hetvenezer trónusok vagynak aranyból, s mindenik trónuson hetven-hetvenezer nyoszolyák vagynak ragyogó ezüsből és drága bíborból...

A nők, a rettentő számoktól elámulva felvisongtak, de Géczy határtalan komolysággal folytatta:

- És mindenik ágy körül hetven-hetvenezer leányok vagynak paradicsomi fényességéből.

Egymás keblére bújtak, libabőrös kéjjel csiklandozta szívüket a csodálatos.

- A paradicsom hajléki olyak - folytatta Géczy -, hogyha minden teremtetett állatot egyik terem-be bevisznek is, mind befér... Ott nap, hold nincsen, hanem az Empireum égnek fényességétől világosodik az paradicsom.

- A paradicsomnak lakosai penig mind mezejtelen orcával járnak, s aki az paradicsomba bér, annak kaftánnya meg nem avasodik, maga is meg nem vénheszik, sem álom soha reá nem megyen, sem beteget nem szenved, és egy férfinak száz férfiúi erő adatik ételre és italra s asszonyállattal való öszvemenésre, és mikoron enni és innya leülnek, negyven esztendeig veszteg ülnek, esznek, isznak és közösödnek. Gazdagok lesznek. Harmincháromesztendős korbéliek lesznek, mint a Jézus próféta. Szépségesek lesznek, mint József. Illatosak lesznek, mit Mahomet. És mindennek tíz ujjában drágakövek lesznek tíz-tíz gyűrűben, mert: az úristen adta néktek az Paradicsomot ez világi cselekedetekért.

A fejedelem hallgatta, és belekábult és mint gyűjtő méreg itatta át az ereit s csontjait a buja idegen szó; hevert a heverőn, nagy szemeit a mennyezetre függesztve, aztán szemét lassan lehunyta, száját megnyitotta, s sűrű borkábulatban a szavak idegen, soha nem hallott ízét itta.

S Géczy halkan, dúdolvá, komolysággal folytatta a napkeleti mesét, amely a magyarok ősi meséihez is úgy odaillik.

- Szól a felséges Isten a Paradicsomban a hívőkhöz: óh, én szolgálím, az én szómat ne halljátok többet másut, most magamtul halljátok közbenjárás nélkül: annakokáért én, Isten, ha én immár köszöntöttem az én szolgálímat, szükség, hogy engemet ők meghallgassanak. De óh, én szolgálím, mért rettegetek éntőlem: hallod-é Rézmán angyalom, ezeknek az én magam eledeléből adgy, hadd egyenek, bort is adgy inniok... Mingyarást az angyalok gyöngyből, rubintbul asztalokat és ezüsből tálakat azokból sok különbéle étkeket hoznak, azmely étkeket soha senki sem látott... Azokból esznek, isznak, s ott sem tűz, sem nap nem lészén; mond akkor az Isten: adgy elég bort inni az én szolgálímnak, azért az Rézmán angyal megparancsolja és mindgyarást az mennyei szűz leányok gyöngy- és rubintpoharakat hoznak, bort; az híveket itatják, és Istennek hálákat adnak. Azután mindenik emberre hetven-hetven kaftánt adnak fényködből teremtetet, melyeket soha senki sem látott, sem fül nem hallott, annak utána az Isten felettük egy felhőt támaszt, amelyből illat, eső és színharmat pereg, ismég más felhőt

támaszt, amelyből a Hurin Ayl, az Paradicsombéli szűz leányok jönnek, és mindenkinek hetven-hetven szűzleány és hetven-hetven szép gyermek adatik, igen ékesek. És mond az Isten Rézmánnak: Mondd meg az én szolgámnak, ez a hely, melyet neki adtam, igen főhely, nyugodgyanak abba és mondanak a hívek az Istennek: Úristen, mindenek meg vagynak, semmi fogyatkozásunk nincsen, csak kívánnuk a te szemednek nézését...

Már mindenki hallgatott, mindenki szanaszét feküdt, hevert, s csodálótó szemmel bámultak a Géczy arcára, amely magába merült s különös volt, az ablakon besütött a hold, s a görögtűztől bíborvörösek lettek a falak, mintha a szavak színe festette volna meg.

- És akkor mondja az Úristen Dávidnak: Dávid király én udvari énekesem, kezd el és olvasd a Soltárt... akkor az Isten a Dávid szavát hetvenszeresre változtatja, és igen ékes nótára fogja, s oly megmondhatatlan édessé teszi, hogy a madarak is hallván, énekelni kezdenek. Akkoron mond az Isten Gábiel angyalnak: az Dicsőség látásának homályát vedd el az ő szemükről! Azt mindgyárást elveszi és akkor a hívek: *színről-színre látják az Istent...* Mond az Isten: Tű én hüveim vattok, én is kegyelmes Istenetek vagyok, ezután semmi bánatotok nem lészen és félelmetek nem lészen, mert immár énnéem szenteim, választottaim és barátaim vattok: békesség tinéktek, boldog népek vattok...

Már a szava egészen halk volt, mintha révülésbe esett volna, s az előbb rikoltozó, tomboló társaság egy csapásra, megbabonázva s elálmélkodva meredt Géczyre, aki folytatta:

- Haszen doktor azt mondja: Ezernyolcvan esztendeig néznek reá, Isten színére, egy végben és azután arccal leborulnak és az Istent imádgják, de az Isten mond nekik: én híveim és szolgáim, emeljétek fel a fejeteket, mert most nem leborulásnak, hanem örömmek és ajándéknak napja vagyon...

Ezzel Géczy felemelkedett helyéről, s kezeit keresztbe téve, török módra hajlongani kezdett, s török szavakat mormogott.

Szinte félve, dideregve nézték, mint a búbájost, aki most mindnyájukat megrontja.

Géczy körülnézett, hirtelen megijedt a túlságos hatástól, amit reájuk gyakorolt, mert a törökösség üldözött volt, és semmi a haláltól meg nem mentheti, ha nyilvános lészen. Szerencse, hogy itt papot a fejedelem körül nem látni. Ez még akkor se szereti a papot, ha megszenteli a dorbézolását.

A fejedelem mindnyájukat elküldte, csak Géczy maradjon.

Kábultan feküdt, s a nagyszerű tervről kezdett szólni, amit szívében táplált:

- Abban nevelkedtem, hogy a törököt, mint rühes kutyát utáljam és megvessem: de te most vélem megkedveltetted a törökséget, és én azt akarom, hogy a török hadak az én pálcám alá jöjjenek...

A szeme izzó volt, szinte fekete lángok csaptak ki belőle.

- Azt már megértettem, hogy a török nem akarja, hogy én túlságosra nőjek... Azért nem adott engedélyt a moldvai s lengyel háborúra, azért üzött vissza Tergovistyéből, mert érzi, hogy Báthory s a szultán ketten nem férnek el ez világon... De én nem adom fel a harcot s kívánom, hogy maga akarata s tudtán kívül is szolgálja legyen Báthorynak... Hallod-e, ha ő nem bocsát be a Keletre, s nekem nincs erőm arra, hogy magam forduljak szembe az egész világgal: e rongy, rothadt, semmi ország ebben nem segít: azt akarom, hogy sarkam igazi földön vethessem meg: *Magyarországot akarom...*

Géczy ijedten s csodálkozva hallotta ezt a váratlan eredményét az ő török prófétálásának.

- Hogy lehet a törököt rávenni arra, hogy meghódíthassam velük Magyarországot?...

Géczy hallgatott.

A fejedelem kitört.

- Mit hallgatsz? Néma eb lettél?... Nem kell hozzá semmi, csak engedély, s egy csapásra az ölembe hull: a Forgách serege, az egyetlen számbavehető sereg, amit ki tudott állítani odaát az ország, szétszórva bujdosik valahol a moldvai, a lengyelországi havasokon s idegen pusztákon, ha visszatér is valaha Kassára, ennek nem lesz kedve, sem hitele, hogy új harcra menjen... Ha most gyorsan sereget lehet összeszedni, még őszig Pozsonyba jutnék...

Géczy maga is megborzadt. Oláhországon keresztül jöve, látta a tönkredült országot: Erdélyen át, látta az elpusztult világot, ez vár Magyarországra is?... A Báthory háborújától egyebet mit lehet várni, mint pusztulást.

- Isteni és felséges gondolat - mondta azért hangosan -, ehhez hasonló emberi főben még fel nem támadott.

- Feltámasztom Bocskai idejét - ugrott talpra a fejedelem boldogan, hogy a legelső embernél, kinek tervét elárulta, ily lelkes s elragadtatott visszhangot keltett -, engedje el a porta az eddig meg nem fizetett adókat, adjon százezer aranyat kölcsön, adják ide Moldva s Oláhország erejét, rendeljék alám a budai, temesvári basákat s az egrit meg az országban levő török hadakat, én az erdélyi hadsereggel, a székelyekkel s vármegyékkel és a hajdúkkal őszre átadom a győzhetetlen császárnak egész Magyarországot, Pozsonyig.

Géczy csak azt felelte:

- Felségedé a gondolat, szolgáké a végrehajtás, s valamint Isten előtt minden ember egyenlő, Felséged előtt mindnyájan szolgák vagyunk... A hajdúk árulását elengedi Nagyságod?...

A fejedelem felkiáltott:

- Az el van rendezve! Nagy Andrást felakasztatom, s a hajdúknak új generálist teszek...

Géczy megértette:

- Bethlen Gábor mindig azt mondta, hogy politikát száz esztendőre előre kell csinálni. De én azt mondom, az a legény, aki ma ki tudja vágni magát. Aki száz évre előre gondol, az örült.

Fél éjszakán át tárgyaltak, a fejedelem szerette volna még Imreffy előtt is titkolni a dolgot, s azt kívánta, hogy Géczy egészen titokban szerezze meg a portán az engedélyeket és segélyeket, de Géczy ellenkezőleg, most nem akart titkosan járni el, bizonyosságra volt szüksége a jövő számára.

- Nagyságos uram - mondta -, én csak egy szegény szolgája vagyok nagyságodnak; nem is vagyok ez országbeli. Csak akkor tehetek Nagyságodért, ha nagyságod főemberei mellette állanak, írásukat, pecsétjüket s szavukat felemelik Nagyságod mellett.

A fejedelem főtt, forrt, félt a megijedt szeműek kijózanító pillantásától, de Géczy szép és bátor szavakkal biztatta:

- Felséged az országban, Dei gratia, minden! hogy merne beleszólani a fejedelem akaratába az ország, amely szintén Dei gratiából: semmi.

- Kötelességem az országról gondoskodni!

- Nem úgy, fejedelem, nincs helytelenebb és butább beszéd, mintha az uralkodó a kötelesség szót említi. Szóval sem szabad pedzeni, hogy neki kötelességei vannak.

- Az én hálám el nem marad, ha velem jöttök.

- A hála szót sem a fejedelem számára találták ki. Egy fejedelem elárulja magát, ha azt a szót kimondja, hogy köszönöm. Mit köszön? Mi köszönjük, a szolgák és népek, ha felséged elfogadja életünk áldozatját... Én igen, én egy ital vizet is megköszönök...

A fejedelem szeme fölzámlott:

- Igazad van - mondta -, ha én ilyen hálálkodó fráter lettem volna, ma nem parancsolnék a szász nációnak, legfeljebb a kuvaszomnak.

Belelovalta magát, s hívatta Imreffyt. Már neki mint kész dolgot adta elő, már mintha Géczy hozta volna, mintha a porta bizonyos tudomással bírt volna róla, s így valószínűséggel lenne az engedély megnyerése; Imreffy nem tett ellenvetést. Annyira gyűlölte a magyarokat, s a legutolsó brassai vesztés óta a katonákat, feleségétől elszakadva annyira vesztett életet élt, semmi tartalékja és semmi szilárdsága erkölcsi életének nem volt, hogy már valóban egy nagy, országfutó haramja lett.

- Ha a porta megadja az engedélyt, s a kívánt segélynek csak egyharmadát, akkor is meg lehet csinálni.

- Hogyan: *ha megadja*... Mikor ingyen esik szájába a pecsenye?...

Mindhárman lehajtották fejüket, izzó szemmel néztek maguk elé. Nem kis vállalkozás, amit ez éjjeli órában főztek: ehhez hasonló még az ország történetében elő nem fordult.

Báthory Gábor nem térhetett ki a gondolat elől. Neki harcolni kellett önmagával. Elveszett a lelke, nem volt egyensúlya. Mit neki a fejedelemség, ha csak egyszer is, valahol megáll... Rohanni, rohanni... száguldani, mint az örült a paripán az éjszakában... Ha ő meg akart állni, ott s akkor kellett volna, Szászlónán, a felesége mellett...

- Báthory Gábor nem állhat meg - mondta a fejedelem, s égő szemmel dermedt a végtelenbe... Rohanni, rohanni előre... Ha Báthory Gábor meg akart volna állni: ott állott volna meg már, Szászlónán... mikor a nagy kövér asszonyt behozták neki... Megállott?... Ott hált véle csak egyszer is, és házat épített neki és tálast, meg ládát csinált s rakott meg drágaságokkal?... Az nem nekünk való...

Úgy ült, mint egy felreppenő sas. Haja szemébe hullott, de félreecsapva, hogy a látását meg ne vakítsa: mink nem ruhának viseljük a fejedelemséget, amibe belehízzunk és ami lekopjon rólunk... Nekünk a fejedelemség a mi vérünk... Adta az Isten ezt a kis országot, mink ezt felvettük, és hajrá előre... Mi ez a kis magyarság itt, egy marok... Csináljunk belőle szász?... Megtanítsuk míveskedni, kalapálni és szabni, varrni, hogy üljön a fenekén?... Nem erre kell nekünk a magyar... Vagy hagyjuk kiverni a hegyekbe oláhnak?... Kecskét legeltetni és juhtúrót zabálni?... Nem uram, a magyar és a ló együtt születtek, és együtt repülnek bele a világ pofájába...

- Nem bírok a véremmel... Nem fér bennem az a tűz, amit érzek... Mit nekem az asszony... csak arra kell, hogy megheverjek nála, s ott felejtsem, ahol találtam... Nem szeretem azt a lovat, akiről ott szállok le, ahol felültem... Báthoryak avval indultak, hogy sárkányt hajtottak a mesében, és mind a három fejét levágták... én már hétfejűt keresek magamnak...

Az urak hallgattak, és csodálva s behunyt szemmel és megvakult füllel hallgatták.

- Nem vagyunk ötödik Károly császár, aki egy egész világot örökölt, és egy egész világgal nem tudott mit kezdeni... Ha mink akkor azon a trónon ülünk, azóta török a földön egy pozdorja sincs... De ha Isten segít, még Konstantinápolyból diktálunk a világnak...

- Ahhoz törökké kelljen lenni, felséges uram - mondta Géczy.

Báthory Gábor átnézett rajta, túlnézett, a semmibe nézett...

- Semmi az, uram... az csak szó...

Ettől Géczy is megiszonyodott. Törökké lenni egy Báthorynak?...

- Nekünk szükségünk van erre a darab földre... Kívülről meg nem tudjuk támadni: majd belőlről meghasítjuk a beteg trunkust... Ha enyim Erdély, Moldva, Oláhország, Magyarország, rácok le a tengerig és a drinápolyi földek... akkor enyém ebben az Európa világban a török birodalmak... Visszaseperjük őket a tengeren oda, ahonnan jöttek... Csak meg nem állani, a megállás halál...

Versengés, harc és kétségbeesett vállalkozás volt elég, Ferdinánd császár ideje óta, aki testvérbátyjával, V. Károllyal fogózkodva dolgozott hosszú élete alatt, hogy az egész Magyarországot s Erdélyt visszafoglalja a török kezéből: ezzel szemben az erdélyi végeken alakult magyar fejedelemség sok mindent próbált, hogy visszafoglalja a magyar földeket némettől a török segítséggel, töröktől a német segítséggel, de mindig csak a magyarság szabadsága végett. Az, hogy a magyarországiak Erdélyt azért akarják meghódítani, hogy a német szolgálatába hajtsák: állandó vád volt: de az még eddig soha egy pillanatra sem fordult meg senkinek az agyában, hogy legyen valaha erdélyi fejedelem, aki a török számára akarja meghódíttatni a magyar hazát...

Báthory Gábor nem térhetett ki a gondolat elől: neki harcolni kellett önmagával: elveszett lelki egyensúlyával nem ülhett békén: neki a száguldás volt az életprogramja, s ha keleten romba szakadtak tervei, nyugatról kellett megkerülnie...

A gyűlésbe Imreffy nagy orációval vitte be a dolgot: úgy állítván azt be, mintha a török ajánlotta volna fel, hogy álljanak bosszút az erdélyi nemzetek a Forgách-féle országdúlásért, amelynél pogányabbat még pogányságtól sem tapasztaltak soha, mert az oláhokkal versenyt dúltak, rablottak s égették a fejedelem tartományait, s amit hol kaphattak, minden kémelés nélkül felpredálták... De még az oláhok részéről nem olyan csodálatos vala, hogy mindent, amit tudtak, Havasalföldre takarítottak, mert evvel mi nekik csak a kölcsönt fizettük meg: noha a régebbi években való dúlásaiknak csak félrészét se vehettük meg tartományukon: mindazáltal ők az ő dolgukban jártak... A magunk nemzetsége azonban, kikkel egy nyelvünk, egy hitünk, éppen oly irgalmatlanul dúltak, predáltak, ahova érkeztek, sőt talán szörnyebben, mint az oláhok, soha azoknak okot semmit sem adván, a rettenetes kegyetlenséget kontinuálják vala...

Megbélyegezték azért mindazokat, akik mint lázadók törvényes fejedelmük ellen felkeltek, és a magyar ellenségekhez álltak, szám szerint negyvenhárom embert: két papot, Csíki István püspököt s Koppányi Mátyás kanonokot, hét nagyságot: Kendy Istvánt, három Kornist, akik közül kettő már elvette büntetését személyére, s a többi el fogja minden vagyonára, két Sennyeit s Petky Jánost, a volt székely főkapitányt, harmincnégy nemzetest... s hittel kötelezték magukat, hogy ezeknek, sem maradéknak, még a következő fejedelmeknek se legyen joga soha megbocsátania... Ily rettenetes módon a bűnösöket országul elmarasztván, a megtérteknek adott kegyelemért hálafelelőket írtak, s ezekkel együtt erős ígéretet tettek a bosszúállásra, esküt, hogy a nagy Bocskai idejét feltámasztják: a vallás szabadságának zászlaját kiütik,

a fene pápistákat többül most már kiirtják, s ha másképp nem megy, török segítséggel mindezt végbeviszik.

Imreffy remekelt: a gyűlés magától ment bele annak a megszavazásába, amit a fejedelem maga sem mert remélni.

Mint egy boszorkánykonyha, forrt s kavargott a szebeni várban az országok jövő sorsa: ellenben a nép odakint igyekezett elfelejteni a rajta átvonult had szomorú emlékét, sírva csépeltek a megmaradt s le nem gázolt, le nem legelt termést, zsákokba rakták a búzát, s mindjárt bevermelték a földbe, hogyha, isten ne adja, újra baj lenne, a dúló hadak el ne emésszék a gyerekek s némberek elől, ácsolták a gerendákat s rakták a leégett portákon az új apró veremházakat, s kezdték szántani a tarlókat, hogy új magot vessenek belé a jövő életre.

És sajnálták a fiaikat s férjeket, akiknek még most is ott kell szenvedni Brassó alatt, csak abban voltak megnyugodva, hogy Bethlen Gábor sem a maga fejét, sem a másét nem hajlandó odaadni.

Géczy a fejedelem szekerein megindult Konstantinápoly felé újra; felpakolva a sok számtalan arany, ezüst holmit, ami a szászok ládáiból s raktáraiból még kikerült, hogy azokkal újra megvesztegesse a basákat, s bégeket, a török porta elvetemült népét, fel a nagyvezérig, s eladja rajtuk örökre a magyar szabadságot...

Brassó felé kellett mennie, egyrészt Bethlen Gábor miatt, akit teljesen kikerülni nem volt tanácsos, mert ha megharagszik, akkor mindent elronthat, de lelkére volt kötve, hogy el ne árulja küldetésének igazi dolgát, másrészt azért, hogy ő, aki a brassai bíróval oly jó barátságba keveredett, menjen be a várba s ajánlja fel a fejedelmi kegyelmet: próbáljon békességet teremteni, ha lehet. Brassó tele volt menekült nemesekkel: most ravasz sakkhúzással a Géczy vitte kegyelem úgy szólt, hogy a szászok bűnbocsánata annál teljesebb lesz, minél jobban kiszolgáltatják ezeket a hozzájuk gyűlt magyarokat.

Bethlen hidegen fogadta Géczyt, gyűlölte ezt az embert, tisztátalannak érezte, lelki szennyekkel borítottnak, akinek kezét sem szívesen érintette meg. Géczy még aznap, hogy megérkezett, bekéredzett Brassóba, s be is eresztették. Weiss Mihály óvatosan hallgatta álnok szövetségesének színes, hízelkedő előadását: nagy vacsorát rendelt a számára, s a legfőbb tanácsbelieket meghívta rá... a magyar nemesek közül is többeket... S mikor a felköszöntők megindultak, sokan köszöntötték, még többen átkozták Báthoryt, s végre maga Weiss Mihály is felállván, a következőket mondta:

- Istentől kívánunk nagyságodnak, Géczy András uram, jó szerencsét, hosszú életet s nagy jókat megadatni: köszönetünket mondjuk, hogy a portán oly derekasan vitte a dolgokat, hogy a győzhetetlen császár mindent keresztül szakasztott, amit a mi örült Szardanapalunk támasztott, s ím itt az ideje, hogy mint akkori portára való indulásakor ígértük: ma megháláljuk Nagyságod tetteit: mért alázná nagyságod magát e hitehagyott s szerencsétlen örültnek szolgálatjába?... Mért vinné nagyságod az ország kincseit a portára, hogy ennek az isten nélküli gyilkos fejedelemnek erőt és segítséget szerezzen? Mink itt ezennel felhívjuk s felszólítjuk nagyságodat: hogy mi, akik itt jelen vagyunk, úgy szász nemzetbeliek, mint magyar nemzetbeliek: arra instáljuk nagyságodat, hogy nemcsak hogy nem arra sűrresse a győzhetetlen császárt, hogy megengedjen ennek az alávaló ebcsontnak, Báthorynak, hanem saját maga számára kérje a fejedelmi süveget, botot!...

Mély csend lett a szóra. Géczy megdobbant, szeme elfakult: titkos vágya volt, éjjeli órákban, részegen ápoltság gondolata, hogy az országot magának szerezze meg: de hogy így kívülről s minden akadály nélkül pottyanjon az ölébe, ez annyira boldoggá tette, hogy ezzel a dicsőséges ideával szemben egyetlen ellenkező gondolata sem volt.

[IX]

Mióta Géczy elment, a fejedelem súlyos átváltozáson ment át, egyre komorabb s egyre sötétebb lett, már nem nevetett oly vígan s ártatlanul: jól tudta, abban a pillanatban, mikor kipattant, hogy saját hazáját töröknek felajánlotta, senki sem fog oldala mellett maradni. De utálta már ezt a tespedő, heverő életet, az örökös vitákat apró mindennapi dolgokon: a nemesek privilégiumait, amit naponta újra vitattak: hogy pl. a „vám megállapításnál hogyan kell igazolni azt, hogy a nemes a marháját maga nevelte s így vám nélkül viheti tovább”; hogy „a malmok mennyi vámot tartozzanak adni a földesuraknak”; hogy „a parasztság akármicsoda földeket használ is, ha dézsmaadással tartozó falu határában él, akkor ezentúl a földje után mindenkor dézsmával tartozzék”, hogy „ha oly szűk termés volna, hogy a dézsma ki nem telne belőle, akkor abban az évben a dézsma felére vagy harmadára szállíttassék, a termés szerint, ellenben az a rész, ami a cséplőknek szokott kijárni ebédvéka néven: ilyenkor egyáltalán ki ne adattassék...” stb, stb.

Mintha méreg esett a mézbe, az egész hordó megkeseredik: olyan volt az élete.

Nem érezte jól magát többé az élet szűk határában amely ellen feltámadhatott, lázadhatott, de amin semmiképpen fordítani, változtatni nem tudott: olyan volt, mint aki nagy út előtt áll, sietnie kell, s muszáj a rozzant, rázós szekéren utaznia, mert sem gyalog nem bírja, sem jobb alkalmatossága az utazásra nincs: arra vár, hogy ha majd a célnál lesz, elcsapja a rossz szekeret: ott majd minden lesz s minden jól lesz, s ha nem lesz is: de legalább ott leszünk...

Számba vette a megpusztított haza erőit s hadait. Az összes főispánokat berendelte, jegyzéket csináltatott a vármegyék állapotáról, az elszenvedett károkról s a megmaradt vagyonról, az elhalt emberekről s a hadképes élőkről...

Az eredmény szomorú volt, az ország anélkül is csupa kár s panasz volt már a tavaszon is: de a két hadjárat, amit ő viselt külföldön, s amit a külföldiek vittek végbe felettük, tönkretette az országot: nem baj, mondta, nem baj, biztatta magát, csak a magyarországi had sikerüljön, akkor Erdély örökre boldog lesz, akkor Erdély uralkodni fog az egész Magyarországon, mint most Bihar, Szatmár vármegyéken...

Homályosan izzott a félelem a lelkében, hogy a török lesz majd az úr: de feszült az ökle s válla, hogy csak ott legyünk, belső harc által majd megrepesztjük a bilincset: ha a némettel nem kell harcolni, majd megbírnunk a pogány sárkánnyal, majd belőlről vágjuk fel a hasát, mint Jónás a cethalnak... a mesében... s nem a bibliában, mert ott a cethal irgalmából kerül a szárazföldre a szegény fráter: ez nem ő... ez nem neki való: ő senkitől irgalmat nem kér s nem vár...

Egy nap megjött Prépostvári a Nagy András üzenetjével, hogy nem jön be Kálóból a hajdúgenerális a fejedelemhez: érzi a peccenyesszagnet.

Éktelen dühödött lett: parancsolta, hogy Bihar megye megostromolja Kállót... a magyarországi részek hadait mind a hajdúk ellen rendelte.

Örjögött dühében, a szeme égett, s nem volt körülötte senki bátorságban.

S a napok átkozottul rohantak, fenyegetett az ős, s még semmi sem történt, egyik postát a másik után küldte Bethlenhez: mi lesz már Brassóval, meddig lopják a napot a város alatt?...

Prépostvári csak azt fújta: még egy szász váracska sem tudott ennyi idő alatt megvenni!

Bethlen oly komor volt, és magába zárkózott. Felesége távol, gyermekei nála nélkül élnek... s neki egy veszett ügyben kell magát elvesztegetni... Örültség, mondta magában, elpusztítani azt, ami van... A kevés koldus szegény magyar erőkkal a kevés kis szász értéket megsemmisíteni?... Mire az...

Míg a napok teltek, csak arra vigyázott, hogy a táborban rend legyen. Mindenkit személyesen ismert. Nemcsak a kapitányait s hadnagyait... nemcsak a tiszteket és főbbeket, hanem mindenkit, akinek valami munkát s feladatot kellett teljesíteni. Nála úgy éltek a katonák, mint az iskolában a deákok a préceptor keze alatt. Egy hajszálnyit el nem szabadott mulasztani senkinek semmi kötelességéből. Vasfegyelmet tartott, s mindenütt ott volt. Így érte el, hogy valójában igen kevés emberrel a brassai szászokat úgy beszorította s bent fogta, hogy onnan egy kém, egy jobbágy, egy móc ki nem tudott surranni. Aki éjjel leereszkedett valahol a falakon, az menthetetlenül az ő kezébe került, s azt kivallatta, megvizsgálta s mindent tudott a legkisebb dologig, ami a váron belül volt.

Maga jelölte ki a falak közelében a legjobb helyeket, ahol őrcsapatát felállította, s azokat az őröket maga vizsgálta meg minden éjjel, és jaj volt annak, kit kötelességmulasztáson kapott. Viszont az emberekkel szóba állott. Nem volt oly kicsiny a seregben, akit restellt volna egész élete felől megvizsgálni. Ha olyanra akadt, aki teljességgel alkalmatlan volt a katonai szolgálatra, azt elküldte a mezőkre dolgozni. Mert a szászok földjeit felfogta, s oly pontosan és keményen megdolgoztatta, mintha a saját földje volna. Minden legkisebb darabocskára földön azt termelt, amit a szász gazda természetett volna rajta, ha kijöhet. Már az idő későn lévén, csak tarlórépát és hajdinát vetett. Mikor mondták neki, mire az? Úgyis a szászok fognak aratni, azt mondta:

- A földet az Isten arra adta, hogy munka után teremjen.

A katonák nem katonák voltak, hanem földműves emberek. Nem engedte, hogy a szép napokat elheverjék. Külön zsoldot adott a mezei munkáért a saját erszényéből.

- Nektek ne legyen gondotok az aratásra, hanem a művelésre.

Még a méheket is, amit talált, felfogta és új kasokat fonatott gyékényből, szép és jó kasokat olyanokkal, akik ennek mesterei voltak.

A had eleinte lázadozott és csudálkozott s heverni akart, ahogy hadi téren szokás. De ő egy percnyi szabad időt nem adott nekik. Mint az ótestamentumi zsidók, akik egyik kezükben kardot, a másikban ásót tartottak, a szászok földjei voltak ekkor egész Erdélyben a legszebben és legjobban megművelt földek. Virágos kert volt itt minden talpalatnyi hely. Még az erdőket is rendbe szedette. A kidőlt és bozótos fákat gondosan kivágatta, hogy az erdő megújulhasson. Olyan lett keze alatt a Barcaság, mint egy nagyon gondosan jókarban tartott urasági birtok.

Képtelen volt a legkisebb lustálkodásra és naplopásra. S körülötte az emberek mind felvették az ő lelki ábrázatát, és öröm volt annak, aki ott maradhatott a keze alatt, és a Főkapitány szeméből egy parányi elismerést tudott nyerni.

Főemberek voltak mellette Retteghy András, Kapy János, Rhédey Pál. Ez a három úr oly forrón ragaszkodott hozzá, hogy életüket adták volna érte. Ott volt Mikó Ferenc, inasa, aki kész volt meghalni bármely percben érte. Az alatt a kevés idő alatt valósággal bajtársi hűség fejlődött ki közöttük. Oly szoros kapcsolattal kapcsolta magához őket, hogy azt egy élten át meg nem bontja semmi.

De soha egy szóval sem ijesztette őket olyan beszédekkel, amik a fejedelemnek ártanak. A hírek Szebenből napról napra jöttek, s mindent tudott, de semmiből sem csinált kázust... Tudta a szegény fiatal fejedelem minden lépését. Ismerte, kik most a szeretői, hogy mik a mulatságai, hogy milyen szertelen és szörnyű.

- Isten így rendelte - monda, s az emberek körülötte felnéztek rá, mint egy istenre.

De ő maga mély gondban élt, s egyre jobban érezte, hogy a szegény fiatalember vesztébe rohan.

- Jaj az országnak, melynek gyermek urat adott az Isten.

Magát kellett vádolnia, ő volt az, aki Báthory Gáborra vetette szemét s behozta Erdélybe, mert minden cirkumstanciák azt mutatták, hogy ennek az országnak, ebben az állapotban ez a fejedelem a legjobb... Már Ecsedben látta ivását, de azt hitte, meg fog a fejedelmi munkában józanulni... Látta szertelenségét, de úgy tudta magáról, hogy aki nagy felelősségbe kerül, annak az Isten nyugodt észét ad... Nem történt: itt semmi más nem lehet, csak az, hogy el kell viselni... A vallás parancsolja, hogy a fejedelmet Isten helyett kell tartani, s ő nem is cselekedett másként... Azt nem tudta, hogy mi a fejedelem legújabb álma, hogy a török birodalom örült belsejébe akarja magát ágyazni... Ha tudja, még százszor jobban megijed, mert ismerte a közmondást, hogy ha egy bolond egy nagy követ bedob a kútba, azt száz okos sem húzza ki. Örült, hogy eltelt egy nap és nem volt semmi változás... Gondolta, eljő az idő, mikor a fejedelem órá szorul, s akkor még jó lesz, ha a szászoknak a megmívelt földet adhatja át... Egy pillanatig sem sajnálta volna, mert előtte csak az volt, hogy a szegény erdélyi népnek kenyere legyen, akárki is az a nép...

A kis szász városkákat s kastélyokat egy ujjal is nem bántotta. Azokat megvehetné volna könnyen, gyengék voltak és fegyvertelenek. Nem hadra épültek, hanem védelemre, apró rablók ellen. Isten őrizz, hogy élő értékben kárt tegyen: az nem ő lett volna.

S e mellett a nagy rend mellett, a szegény brassaiak, akik pedig esztendőre el voltak látva élelemmel, oly nyomorúságban éltek, hogy minden napjuk s minden órájuk sírás és rémület volt. A falakról látták, hogy Bethlen Gábor az ő földjeiket úgy szántja s veti, mintha az övé lenne, s ezt nem tudták mire vélni. Ők viszont el voltak vágva teljesen a külső világtól, még a fecske sem repült be hozzájuk, hogy hírt vihessen. Megszűntek a külföldi országokkal való összeköttetések s nem volt erejük úgy dolgozni, mintha mi sem történt volna, csak a templomokat lakták, és énekeltek s imádkoztak egész napon át. Weiss Mihály minden bölcsessége és tréfája kevés volt ahhoz, hogy életkedvben tartsa őket. Bátorságuk nem hiányzott, de mit érnek vele, meg sem mertek szegények moccanni.

Akkor történt, hogy a fejedelem berendelte Bethlent Szebenbe, s helyette új Főkapitányt parancsolt a brassai sereghez, s éppen a részeges, lelketlen Prépostvárit.

De Báthory nem bírta már az életet. Minden nap egy esztendő, s minden éjszaka az örökkévalóság volt neki. Kívánta a Bethlen nyugodt s erős lelkét, hogy annak árnyékában megnyugodjon.

Bethlen fájó szívvel búcsúzott el barátaitól, embereitől. Az utolsó éjszaka valósággal szívfacsaró volt, hogy itt kell hagynia őket.

Mikor Szebenbe ért, megdöbbsent. A szép és rendes város, a szász életnek ez a mintaképe, valóságos pestises fertőnek tűnt fel. A házak nagy része leégett, ami megvolt, haditanya lett, a nép elszéledt, aki csak tehette, és elvándoroltak a többi szász városokba.

A fejedelem, mikor Bethlen belépett a tanácsház fejedelmi szobájába, akkor is mámorosan hevert.

- Bethlen apám - kiáltotta, s felugrott és nyakába borult.

Bethlen a régi szeretetet érezte ebben a kitörő rohamban, ahogy megölelte őt, ahogy könny fakadt a szeméből és csókolgatta.

Ő maga is meg volt hatódva. A fejedelem az utolsó hónapokban sokat változott. Arca puffadt lett, és valami daganat volt az egyik orcáján, bizonyosan foga miatt. Szeme is nedves volt, és borszag ömlött belőle.

- Gonosz hitetlen áspis vagy - mondta becézve és mégis marakodva, ahogy szokott. - Már meg is halhatunk felőled...

- Örülök, felséges uram, hogy szeret felséged... Én is szeretem felségedet.

- Senki sem szeret, mindenki gaz, meglop, csal, hazudik, utál... alávalók s bitangok... Ezt a Prépostvárinét kirúgom az egész frekvenciájával együtt...

Azért mondta, mert maga megérezte, hogy ez nincsen rendjén. Ez az élet nem arra való, hogy Bethlen előtt dicsekedjék vele... Géczy gaz csaló... szerette volna elmondani a portai terveket, de nem bírta magát megmutatni...

- Ezt te nem érted: utálok a dög nőket... rájuk se tudok nézni. Török Kata is kígyó, megszökött, itthagyt, ilyen rondáknak markába eresztett...

Ilyeneket mondott.

Folyton Kendyről beszélt, aki kimenekült Erdélyből, s ellene konspirál. Lehetetlen dolgokat hallott róla, s mindent beszopott, amit csak a fülébe fűjtak.

Bethlennek nehéz napjai lettek. Kérte már másnap a fejedelmet, hogy parancsolja őt a szebeni tábor élére, hogy azt rendbe szedje.

- Ne kínozd magad, nem érdemes, maradj velem, már te is szökni akarsz, nem azért hívtalak, hogy elbújj nekem Szebenben, hanem hogy légy velem, mert szeretlek.

Mégis elérte, hogy bízza reá a fejedelem a táborparancsnokságot s azonnal vizitációt rendezett, s belefeküdt a munkába.

A fejedelem nevette. Pedánsnak mondta, iskolamesternek, és csúfolta, de olyan kedvesen, ahogy soha senki nem tudott szerető szavakkal gúnyolódni.

Bethlen átvette a parancsnokságot, és két nap alatt felforgatta az egész tábort. Új kapitányokat állított, régi embereit kereste elő, s velük oly hamar rendbeszedte a dolgokat, hogy azon mindenki álmélkodott.

Első dolga volt kitakarítani a várat. Valósággal seprőt vett a kezébe, és minden piszkot szeke-reken hordatott ki. Az üszkös gerendákat is rögtön eltakarította, s egy hét múlva Szebennek egész csinos és rendes képe volt; megérkezett a gazda.

Utána a külvárost, amely természetesen még förtelmesebb volt. A leégett putrikat megszüntette, lebontatta, elhordatta. Ott volt a sok heverő katona, akik úgysem csináltak semmit. Az ételmezés gyalázatos állapotban volt. A raktárakat mind felmérte, mindent szerbe-számba vett, regisztrumokat csinált, s fontra mérte ki a porciókat.

A szebeni mezők szintén szántatlanok s vetetlenek voltak, rögtön ekét akasztott a földekbe s tönkölyt vettetett, mert búzára már késő volt. A fejedelem ha látta, mi van itt, nevetett, nem törődött vele.

Ő csak a maga álmaival harcolt, s kajánul azon törte fejét, hogy bontsa meg a Bethlen lelkét. Nem nyugodott, míg nagy ideája nem jött: behozatta Báthory Annát, a húgát, akiről csodálatosképpen megsejtette, micsoda hatással van Bethlenre.

Bethlen nagyon megrémült. Ebben az egész teremtet világban nemigen tudja, hogy valamitől félne; nyugodtan alszik, ha több ideje nincs, egy órát, s ha van, egész éccakát, sem török, sem német, se politika, se fejedelem dühe, semmi az álmát el nem rontja, de ez egytől megremegett: Báthory Anna.

Nem is tudja mért. Ecsedben volt köztük valami. Egy perc. Anna csónakba szállott valami fickókkal, s visszanezett utána, hogy ő nem?... Azóta mindig ég s felgyúlad benne minden vér, ha az eszébe jut... Rettenetesen megzökkent, hogy a fejedelem a húgát hozatja bé.

Éppen együtt voltak, mikor valamit jelentettek titkon a fejedelemnek, vacsoránál ültek s az szólt: rögtön hozzátok bé. De nem gondolta, hogy ember legyen, amit hozni kell, azt hitte, valami objektum: s Annát hozták.

- No, szotyka - kacagott rá a fejedelem -, s ilyen vékonyan?

Anna nem vörös lett, hanem fehér. Bethlen előtt.

- Borkancsó - mondta -, ezért hívtál? Persze.

Úgy útiruhában ült le asztaluknál, s kalapját sem volt hajlandó letenni, sem enni, sem inni.

De a fejedelem hamisan nevetett rá, s zord arcokat vágott, s cirógattatni kívánta magát húgával, de ennek nem volt kedve.

- Kapok szállást? - kérdezte Anna szigorúan.

- Nyissátok meg a Prépostváriné házát - parancsolt a fejedelem.

De Anna, mintha vipera csípte volna meg, felugrott.

- Azt nem... annak a rossz szagú személynek házába soha!

- Neked rossz szagúak az én nőim? - kajánkodott a fejedelem - neked persze csak a lovászok a jó szagúak.

- Akkor te is jó szagú volnál.

Bethlen, mint valami kőbálvány volt jelen. Különös sértésnek vette a fejedelemnek minden szavát.

Mert ez még csak a kezdet volt, a fejedelem minden időhaladás nélkül abba a nyomba hozzáfogott minden pletykát felhányni, ami csak Anna felől hallatszott, vad és gyilkos szavakkal szurkálta húgát.

- Nagyon vékony vagy nekem, már elrekkentetted? - ihogott, és rágt a száját, dús fintorokkal.

Anna felzúdult, állította, minden hamisság.

- Valld csak, kitől kaptad?

Anna gőgösen nézett bátyjára:

- De te kaptál, hallom, valami nagyon jót a dajnáidtól.

A fejedelem ettől a bizalmas szótól majd megőrlt, úgy tetszett neki, s „még meg sem csókol-tál, micsoda testvér, útról jön s nem ád csókot”, s átkapta Annát, és csókolta, mint egy hölgyet. A két vér úgy összekapott, ököre és harapásra mentek, s Gábor fejedelem birkózott hűgával, a birokbl csók lett, s kezdte úgy faldosni s harapni, mint nőféléket szokott.

Bethlen választotta el őket egymástól. Anna dühében könnybe borult, s oly szép volt, meg- veszejtette volna az ördögöt is.

Bethlen elmenekült, „szállást csinál”, s többet nem jelent meg az udvaron, míg Anna ott volt.

Imádkozott s bibliát olvasott.

Szeretett volna hazamenni a feleségéhez, nem lehetett, a fejedelem lélegzeni nem akart nélküle.

- Te - mondta neki -, neked hozattam.

- Azzal engem csak elűz felséged.

A fejedelem nagyot nézett, és másnap Annát kiküldte a várból. Vagy engedte elrepülni?

De akkor aztán nem volt szabadulás, ott kellett legyen mind csak a fejedelem körül.

Ez pedig keserves volt, mert nagy győzelem hírért hozták a következő napon: Prépostvári elfoglalta Feketealom kastélyt Brassó mellett.

- Ezt sem tudat megcsinálni - vihogott rá a fejedelem.

Bethlennek nehéz napjai lettek. Hallani kellett, hogy a brassaiak harmincöt deákot küldtek segítségül Feketealomba. Ezek a tornyot az utolsó emberig védelmezték, végre minden poruk elfogyott, s meg kelle adják magukat s mind leölettek... Ez volt a nagy győzelem.

A fejedelem tombolt, hogy oly sokáig dacoltak s a kapitányt, bizonyos Kurzák Dömét, akit beküldöttek neki, ő maga lövette agyon. Aztán jött a hír, hogy a diákok vezetőjét Prépostvári beküldötte Brassóba, hogy mondja el, mi történt, s azt meg ott ölték meg.

Bethlennek nagy türelemre volt szüksége, hogy ilyen dicsőséget kellett hallania, s a fejedelem minden szóval rávágott, hogy ez nem olyan lomha és pipogya ember ám, ez a Prépostvári.

Hát még mikor az a hír jött, hogy a vidombáki s keresztényfalvi szászok tanultak a Fekete-alom példáján, s maguk jöttek alázattal és deputációval... hogy feladják a váracsát. Ezek a parányi favarak úgy tűntek fel Szebenben, mintha országosan való győzelmek lettek volna.

Egy éjjel Bethlen, mint rendesen, sokáig fenn volt a fejedelemmel. Még mindig nem tudott semmit a Géczy megbízatásáról, de a fejedelem tudni akarta véleményét, s arról beszélt, mi lenne, ha török hadakkal venné be Pozsonyt?

Bethlen nagyon elkomolyodott:

- Egyebet nem mondhatok felségednek - szólt -, csak azt, hogy ahol a török egyszer fegyverét megpihenteti, mint győzedelmes szultán, ott mindjárt imát tartanak napfelfövetelre, s ahol a török dervis egyszer imát mondott: azt a helyet a próféta zászlaja védi... Azt a helyet többet kiadni a győzhetetlen császár birodalmából nem szabad, ha a birodalom minden ereje rámegy is... Lásd, felséges uram, ezér követelik Lippát, mert egyszer már övék volt, Báthory Zsigmond vette vissza, s ezek nem és nem nyugosznak, míg újra a próféta zászlaja alá nem kapják.

A fejedelem erősen hallgatott, s azt mondta:

- Hozzatok más bort, vereset. Utálom ezt a rossz penészes, hordószagú lőrért.

- Abizigaz - mondta Bethlen ártatlanul, mert kedves akart lenni a fejedelemhez.

Aztán tovább ismertette a török szokásokat, hogy elijessze a fejedelmet a fraternizálástól.

- Hogy tudott akkor kegyelmed oly jó barátságba lenni a törökkel, ha azok ily fene népek? - kérdezte gúnyosan a fejedelem.

Bethlen elborult:

- A török is ember, Nagyságos uram s bizony nem rosszabb ember másmilyen embereknél: aki ért a nyelvükön, az inget is leszedheti róluk, s én csak hálával gondolhatok vissza török portai jóbarátaimra, akik most is nagyságod szolgálatában úgy-e bátor, minden haladék nélkül adtak hadat, s el is vitték, mikor nem kellett: ezt semmiféle keresztény fejedelem semmiféle testvéreinek, avagy atyafiának meg nem tette volna... S én számítok is rá, hogy mindenkor készséges segítségre találok náluk... De azt, felséges uram, hogy én az ő szárnyuk alatt végezzek keresztény földön foglalást: azt kétszer is meggondolom, míg egyszer előttük szájamon kiejtem valaha...

A fejedelem sötét arccal hallgatott, s ivott a veres borból, amit a polgármester töltött neki.

Bethlen maga is kissé ivottas volt, s várta, hogy neki is töltsenek, de a pohártöltő nem adott az ő kupájába. Megemelte a kupát s intett, hogy adjon. A bortöltő legény fogta az előbbeni fehér boros korsót, s abból akart önteni.

- Adj nekem, öcsém, veres bort - mondta kissé föl pattanva, kissé féltréfával -, talán megérdemlem!

- Ugyan mivel! - kiáltott a fejedelem - hogy Brassót énellenem védelmezte kegyelmed?!...

Bethlen elsápadt: a fejedelem szeméből ily gyűlölködő vad hullám még nem csapott felé.

A fejedelem nem szólt többet, ő sem válaszolt, ellenben kevés hallgatás után felállott s elment. Szállásán a kaput jól elzáratta, gerendával eltorlaszolta, s reggelig le nem feküdt, csak egy széken szunnyadt, várta a fejedelem hajdúit, most már mindenre el volt készülve.

Reggel azonban a fejedelem maga jött hozzá, egyedül, megölelte, megcsókolta, s egy szót sem szólt az éjjeli esetről, azonban ily szíves, jóságos és testvéries nem volt hozzá a múlt ősz óta, mint ez napon.

De egy rettenetes dolog ezt napot is elrontotta.

A fejedelem egész délelőtt Bethlennel volt, a lóistállókat látogatták meg, s minden lóról valami mesét mondott a fejedelem, aki valamennyit személy szerint ismerte. Volt a többi közt egy öreg csődör, amely már annyira elgyengült, hogy a két első lábán járni is alig bírt, s ha a jászol előtt állott, úgy rogyadozott a térde, mintha rángatózna, minden pillanatban becsuklott; ott állott mellettük Basa János, a főlovászmester, s ez megszólal könnyű tréfával, hogy „de a két hátulsó lába még nagyon jó, nagyságos uram, azért a fedezésre igen megfelelő: mint felséged...”

A fejedelem elveresedett, s ököllel váratlan belevágott a Basa arcába, aki beleesett a ló lába alá. Az megijedt, kirúgott, s szerencsétlenül fejbe rúgta az embert, aki felfelé tápázkodott, a fejedelem a kezében levő korbáccsal megvágta a ló szügyit, az kínjában táncolni kezdett, s halálra taposta Basa Jánost...

Bethlen megdermedve állt, nem mert moccanni, nem merte visszafogni a fejedelmet.

Ez szédült a vérmámortól, s nevetett; a rémülten álló lovászok s hajdúk közt hetykén kiáltott fel:

- Ebből tanulhattok!... Nem volt ennél kedvesebb legényem: de az Istent se nézem, ha ellenem fordul.

Bethlen igen elgondolkozott. A fejedelem ideges volt az esettől. Bethlenbe belekarolt, s egész várnépe szeme láttára hízelegve beszélt vele:

- Szánom, amit tettem - mondta -, de ez egy gyilkos átkozott eb volt: az ölte meg a széki éjszaka mind az urakat, s ez mindnyájunknak életére fenekedett, ez már nem ismert sem istent, sem embert: ez volt az, aki az én kedves Szilassy Palkómat Tergovistyében megmetszette, levágta. - Később mintegy bocsánatkérésül mondta Bethlennek:

- Nem akartam s szánom, de hidd meg, jó testvérem, ennek így kellett lenni...

Nem szóltak többet a dologról, a fejedelem egész nap arról beszélt, hogy most már letesz a hadakozásról, s a jövő esztendőben, csak ezt az egy évet úgy tudja végezni, ahogy gondolja, megtér lelkében, barátsuhát vesz magára, s vezekelni fog: csak még ez egy esztendőben sikerüljön neki:

- Istenem, ifjú sem voltam - mondta -, még az én hősi cselekedetem hol vagyon?... Én abba nőttem bátyámnál az ecsedi várba, hogy elindul a kis királyfi, s levágja a sárkány hét fejét, országokat szerez az ősi országhoz, s hol vagyok én ettől...

Bethlen szeretett volna, de nem mert szólani.

- Te vagy az én egyetlen barátom - mondta a fejedelem a várfokon, ahonnan lenéztek az alattuk levő városra s a körülfekvő alacsony hegyekre s fel az égre -, te vagy nekem már mindenem, gondold fel, milyen árva vagyok: soha nem volt sem apám, sem anyám, senki, aki megverjen, ha rossz vagyok...

- Országja van Nagyságodnak, édes Nagyságos uram - mondta Bethlen.

- Mit csináljak vele - kiáltott a fejedelem -, játéknak nehéz, alattvalónak ostoba: semmit vele mívelni nem lehet se az én jómrá, se az övére...

- Felséges uram - mondta Bethlen -, jegyezze meg kérem e szómat: nem kell az országgal semmit se mívelni:... hagyni kell, hogy történjen, aminek meg kell lennie... Nagyságos uram: nem az a fejedelem dolga, hogy az országot kergesse, mint a négy lovat: hanem az, hogy pásztorkodjon a ménes mellett, s hagyja azt a jó legelőre menni...

- Ha hagyod, szétszalad - mondta a fejedelem -, bizony kettő nem marad együtt.

- Azért van pásztor felette, hogy együttmaradjon: mert bizony ha szétszalad, egyenként meg-eszik a farkasok, de ha együtt van, szép békességben gyarapodhatnak...

A fejedelem nem szólt.

- Ilyen ostobák - mondta, váratlan Szeben környékét vizsgálva -, itt építették ezt a várat a laposon, ahelyett, hogy ama hegynek tetejére rakták volna...

Bethlen ma keményebb volt, mint szokott: mintha jogot érzett volna...

- A szász okos nép, Nagyságos uram: itt kellett nekik, mert nem urat akartak maguk felibe állítani, hanem ők maguk akarták magukat védeni: s ha a vár itt volt körülöttük, akkor a műhelyből s mezőről nem kellett messze szaladni a bástyára...

A fejedelem azt mondta:

- Igazad van.

Megfordultak s visszamentek a tanácsházba.

Ott várt a szász városi tanács.

- Mit kívántok? - kérdezte a fejedelem.

A tanács csupa öreg ember volt, s azzal az alázatos kéréssel jött, hogy engedje el a fejedelem a mai bált nekik... az ő szörnyű nyomorúságukban s bánatukban papjaik tiltják a táncolást, Isten ellen valónak tartván.

A fejedelem megharagudott:

- Mondjátok meg a papotoknak, hogy az Istent nem a hamuban ülésel dicséritek, hanem sokkal jobban a csinos táncsal... Hát azt hiszitek, hogy a jóisten arra teremtett bennünket, hogy megpenészedjünk s megsavanyodjunk?... Fiatalság is van, öregatyám! s higgyétek el, hogy a fiatalság nem sírásra és jajgatásra való, hanem dalolásra és kacagásra... Elvárom, hogy minden leány s minden fiatal asszony ott legyen: ti őhelyettük is imádkozhattok otthon eleget...

- Hiszen éppen ez - mondta egy szenátor -, ez éppen a mi nagy félelmünk, felséges uram...

A fejedelem mosolygott:

- No ne féljetek - mondta -, száz esztendővel öregebb vagyok, mint mikor legutóbb bál volt Szebenben...

A múlt télen mint vendég volt jelen, s a polgárok elgondolták, hogy ha már akkor úgy táncolt s ölelgetőzött: mit fog most tenni, mint a vár ura...

Bethlen a fejedelem hangjában valami őszinte érzést, valami bűnbánatot érzett s közbelépett:

- Menjenek kegyelmetek haza, nagy jó uraim - mondta -, én, Bethlen Gábor, jótállok, hogy feleségeiteket, lányaitokat bátorsággal ereszthetitek a táncba.

Báthory nem szólt, csak odapillantott Bethlenre. A szenátus meghajtotta fejét, s csöndesen, bánatosan eltávozott.

Éjszakára az egész tanácsház ki volt világítva, zászlókkal díszítve, s a szász szépek anyai, apai kísérettel jelentek meg.

Jó ideig rendesen ment a vigalom, a fejedelem csak éjfél után jött be, bizony kissé kapatosan.

Karra vette a legszebbet, s táncolni kezdett vele. Aztán másikat, harmadikat, gyönyörűség volt nézni, mert gyönyörűségesen táncolt.

Hanem a végén mégiscsak elvesztette a fejét, s egy gusztusa szerint való vidám és szép asszonnyal, aki kellettébb igen adta magát nagy táncrepüléssel, a rájuk már nem figyelő tömegből a terem sarkába ment, ahol a tanácsszékek s pamlagok fel voltak halmozva, s egészen sötét volt a zug...

Az asszony megrémült, s hiába akart menekülni a fejedelem karjaiból, kissé felsikoltott; a muzsika tovább szólt; a tánc parancsszóra továbbment, de a tanácsbeliek halálsápadtan s remegve előléptek, s Bethlen későn s kétségbeesve vette észre a fejedelem merényletét az egész nyilvánosság előtt.

Ekkor fogott egy gyertyát s mintha eltévedteknek világítana, sietett a sarok felé:

- Nagyságos uram - mondta -, kérem felségedet, világítok a sötétben...

A fejedelem dühödötten megfordult, ugyanazon az őrült pillantással, ahogy reggel levágta a lovászt a ló alá, kikapta a gyertyát a Bethlen kezéből, s így kiáltott:

- Nohát világíts!

Avval a gyertyát belenyomta a Bethlen szakállába, hogy felgyújtsa.

A gyertya elaludt, de megperzselte a főkapitány arcát: ezt mindenki látta.

A nagy fekete ember merev lett, nagy szemeit rávetette a fejedelemre, aki lobogó s gyűlöletes tekintettel állt szembe vele, egy pillanatig úgy volt, most egymásnak mennek, akkor Bethlen megfordult s elment.

Rögtön lóra ült, s egy szolgája kíséretében hazavágtatott még az éjjel Szebenből Dévára, a feleségéhez.

[X]

Bethlen boldog volt, hogy szerencsésen megszabadult a fejedelemtől, s hazamehet, de a lelke mélyén szorította a gond, most mi lesz.

Két óra járást ügettek az éjszakában, s csak Szelistye táján csendesedtek meg, mikor a rossz útra értek.

Kísérője, Mikó Ferenc s szolgája, Zerecsen János beérték s tisztelettel csatlakoztak melléje, mert szólította őket.

- Lássátok, fiaim - mondta -, most megtanulhatjátok a világi becsület hiábavalóságát s veszedelmes voltát...

Tűnődve léptettek a derengő ég alatt a lombos fák közt, visszafelé az úton, melyen a töröktár hadakkal jöttek volt nemrég, s most egyedül, bujdosva kifelé a hazából...

- Igazságos háború is van - mondta -, de az nem dicsőségért indul, hanem védelemért: nem öldöklés a célja, hanem az életet oltalmazza...

- Mi lehetne nagyobb bolondság, mint aki jeget akarna függőben viselni gyémánt helyett: ilyen, aki mulandó, romlandó dologba keresi a dicsőséget.

Mikó Ferenc megszólalt:

- Nagyságos uram, ne vegye zokon szómat nagyságod, az oskolában tanultam egy igen szép mondást a frígiai emberről, aki fülemülét sosem látott, s az énekléséről azt gondolta, hogy az valami igen nagy és szép állat legyen: no mikor lássa, hogy egy semmi kis szürke madárka, összecsapja a két tenyerét, s felkiált: ez a madárka merő csak hang! semmi egyéb! Vox est praetereaue nihil...

- Nagyon bölcs - szólt Bethlen -, ez az igaz dicsőség, amely nem kíván testi pompát s embereknek, állatoknak, világnak kárt és szomorúságot: magának semmit, másoknak ad mindent.

Mikó Ferenc elhallgatott, s szívére vette a magyarázatot, mert ő ellenkezőleg, úgy gondolta, hogy ez jó példa lesz arra, hogy milyen hiábavaló a dicsőség: de most megérezte a Főkapitányt, annak a nagy lelkét: hogy nem akar saját magának semmit, s mindent csak másoknak, s még szorosabban hozzásimult szívében.

Reggelre Szászsebesre értek. Ennek a várnak kapitánya volt Toldi Márk, nagy, robusztus ember, de olyan jó, mint egy falat kenyér. Kordialis szívességgel fogadta Bethlent, aki semmit se szólt neki útjáról, csak lovakat s kíséretet kért. Reggeli után mindjárt tovább készültek.

- Hova igyekszik urad? - kérdezte Toldi uram Mikó Ferencet.

- Rossz híreket hallott otthonról asszonyunktól - hazudta ez.

Toldi uram bólintott, nagy borvirágos arcán értelem gyúlt ki: bizony, ahol gyerek van, gond is elég van: nála is van éppen egy tucat, s a felesége már tizenhét éve egy éjszakát se tudott végigaludni. Ő maga is, ha nyugodni akar, kinn hál az istállóban a lovak farkánál.

Huszonnégy lovast rendeltetett maga mellé Bethlen.

- Nem hívságból, meghiggye kegyelmed, de hogy az útonjárók azt ne mondják, hogy mezételen megy az ember... - tréfált, mert egy főúrnak illő kíséret nélkül menni, mintha ruha nélkül járna.

- Okosan, nagyságos uram - mondta a kapitány -, mert mióta a fejedelem efféle Istentől nem félő csodakóborlókkkal vette körül magát, azóta bizony sok baj vagyon az utakon.

Toldi Márk már tizennyolc esztendeje kapitánya e várnak, s neki nem sokat számít ez a sűrűn változó fejedelemség, s ha lehet, kimondja a véleményét:

- Én uram, Főkapitány uram, én cseléd vagyok, régi cseléd, én minden fejedelemhez egyaránt hűséggel tartozom - de mióltától fogva őfelsége Báthory Gábor az erdélyi fejedelem, azóltától fogva senki semmiféle marháját övének nem mondhatja, mert semmi sem az övé, hanem mind másé, az gonoszság pedig uram, a sok dúló, fosztó, koppasztó, országunk pusztító latrok és hajdúság miatt meg nem szűnt soha... Én kimondtam, Isten legyen irgalmas, kegyelmes az én lelkemnek...

Egész belevörösödött a bátorságba, de Bethlen megveregette a vállát:

- Bizony, bátyám, jól tudjuk mink, hogy a huzavonás, dúlás, fosztás, kóborlás, emberöldöklés és tolvajlás, erőszak, paráznaság és fertelmesség országunkban eláradott: de lesz ez még másképp is.

A becsületes ember kezdett valamit érteni a hajnali vendég magános jöveteléből, s kardjára csapott:

- Nagyságos uram! Egy istenem, egy becsületem! tizenkét élő gyermekem!... De életemet, véretem ráteszem: ha a becsület szólít, ott lesz a vén Toldi Márk!

Megfogták egymás kezét, s keményen megrázták.

A Bethlen szemében egy parányi könnyecsepp volt: első híve...

- Bár Isten úgy adja, valamit tehessek nagyságodért - szólt Toldi Márk.

- Valamit tehetne apámuram... Nem tudom, otthon van-e vetőmagom. Ha valami tönkölyt adnál... vetőmagnak... És ha a huszonnégy ember közé jó mesterféléket találnál, vagy legalább szántáshoz értőket...

A felesége kialvatlan szemmel, fáradt, meghervadt arccal fogadta, sírva borult a keblére:

- Beteg a kicsi Gáborocska.

Szűnyoghálóval volt ajtó-ablak lefüggönyözve, ott feküdt a pici gyermek a bölcsőben, egész teste vörös, kezecskéivel csapkod, szájacskája kicserepesedve, forró lehelet jön, s rossz szagú, oly kínosan néz, úgy szenved a tehetetlen kis jószág: az apának elfacsarodott a szíve...

Soká nézte, akkor kérdezte:

- Küldtél a borbélyért?

Az asszony zokogva fakadt:

- Mindig itt vannak, borbély, bába, már minden javasasszonyt, az oláhasszonyokat is mind elhívtam: rontás, rontás... mind azt mondta: megrontották.

Az apa tehetetlenül hallgatott: nincs szörnyűbb a beteg gyermeknél.

- Dehogy rontás; vérben megbetegedett.

- Múlt hét kedden éjjel óta...

Hallgattak. Akkor az asszony ráemelte szép, okos barna szemét az urára.

- Mit csinált kegyelmed azon az éjszakán?... Nem kegyelmed miatt jött ez a rontás?

Bethlen gondolkozott. Egyetlen bűnére gondolt: nem akkor éjjel volt-e utolszor Báthory Annával?...

De nem szólt, fordult, kiment, szólította Mikót:

- Még rögtön a szászsebesi lovasokkal vissza, s Fejérvárból kihozod a medicust, Sárvári pap János urat. Rendelj magad után hintót, aki utánatok menjen, s ha csak bír, jöjjön a medicus uram rögtön lóháton, semmit nem késve, s ha a hintóval találkoztok, béülhet, ha törődött, mert nem fiatalember.

Maga is kiment rendelkezni. Juont szólította, a gazdát.

- Az eke készségek megvannak-e, Juon.

- Da, da - felelt lelkesen az oláh.

- Mennyi föld van letiporva; amit tönkretettek a lovasok?

- Aj, aj, mind. Ustrom volt. Mindennek vége.

Juon jajgatott s felsorolta.

- Itt vannak ezek a sebesi katonák. Itt maradnak egy hétigformán. Gazdáskodj nekik. Vágass juhot. Hoztak hajdinát, elvetitek. Hogy vagyunk a kaszálással?

- Keves. Szárazság volt, nincs sarnyú.

- Akkor zabot is vetünk és herét. Van-e mag? Küldj lovas szekereket rögtön Illyébe. Van ott harmincezer zsindey, azt is hozzák le... Aki mesterember, rögtön hozasd elibünk, ács, kovács, fáfaragók, mind, mind... Kohókat állítsanak, szekercét, fűrészt elő; hajnalra minden ember talpon legyen. Ez a huszonnégy is sokat segít.

A sebesi vitézeket előhívatta:

- Ki van köztetek ács, pintér, bognár, kovácsféle?... Enni-inni lesz, mindenki dologra... Ami rom, eltakarítani, ami rossz, megcsinálni... Juon a gazda, mindent ő mutat meg.

A legények vivátot kiáltottak és vidáman csapták béklyóba a lovakat, és fűvelleni vitték.

Apa, anya a gyermek mellett virrasztott egész nap s egész éjjel. A kis Gáborkának nagy forrósága volt egész nap s estére sem szűnt; lent laktak a vár alatt az udvarházban, s annak a szobái nem oly hűvösek, mint fent a vár, kint a kutya ugattak, néha tehénbögés hallatszott, kútnyikorgás, itattak...

- Kegyelmed hogy jött meg ilyen hirtelen?

Bethlen hallgatott. Már éjfél volt; szeme majd leragadt, s csak azért nem aludott el, mert a felesége rémült éberséggel ült a kicsi betegágyánál. Ő szenvedett az álmodástól. Nagy csend volt felettük, szörnyű csend, kint semmi nesz, a halál angyalai a gyermek zihálásában rémítgettek. Rendkívül fáradt volt, most ütött ki rajta az utolsó napok izgalma.

- Baj van? - suttogta az asszony.

Soká hallgattak: akkor így szólt:

- Zsuzsannám... nincs kitérés előre: kezembe kell vennem Erdély dorgát.

Az asszony felijedt, nem értette, de a szíve szinte elállt.

- Mit vél kegyelmed?

- Bujdosóban vagyok - mondta egyszerűen.

Az asszony hallgatott, de a szíve vert, mint a madár...

- Mi történt, mi történt - kezdett lassan sírni, jól tudta, mi az a bujdosás...

- Immár vége, vége Erdélynek - mondta Bethlen -, s benne mindenkinek...

- Jaj - kiáltott az asszony -, hogy mire ez, mire ez! Hogy mért kell neked mindig a tűznél perzselődni, mért kell neked mindig a legnagyobb bajt fejedre venni...

Bethlen az asszony saját szíve felének érezvén, egy pillanatig sem gondolt arra, hogy a felesége ellent fog mondani... Most hirtelen rácsapott az élet rettentő magánosságára: egyedül érezte magát az egész világon, egyedül, társ, barát, lelki rokon nélkül...

Az asszony kétségbeesve folytatta:

- Óh én szerencsétlen, szerencsétlen, legszerencsétlenebb minden asszonyok között: nincsen nekem uram, nincsen nekem senkim: itt kell nekem harcolni a lehetetlenséggel, az én gyenge fejemen van egy ekkora teher, s nincs aki benne osztozzon: rab vagyok, rab vagyok, mi vagyok én itt? se gazda, se cseléd! az én szegény fejem szakad ezerfelé a gondba... Erre neveltek engem, erre szültek engem, hogy egy napi nyugodalmam ebben az életben ne legyen... ötesztendő házaságomban öt hetet össze lehet-e számlálni, hogy együtt töltöttünk, mit öt hetet, öt napot öt év alatt adott-e nekem...

Bethlen hallgatott.

Sóhajtott. Az asszony mint zuhogó eső folytatta:

- Más asszony békességben él az ősköztől örökölt birtokon, tudja mit csinál, tudja, hogy az a malac, ami az udvarában ellett, az ő malaca, azt neki kell felnevelni, mert ő fogja megenni cselédivel, tudja, hogy a gyereke ott fog születni, ahol ő született, s az unokáját is ott fogja ringatni ölében, ahol őt a dédanyja rengette: de mit tudok én: kellett nekem dévai nagyasasszony lenni, vágytam én erre? én az illyei pusztaházba mentem, az is jó volt: nem vágytam én uradalmakra, szerencsétlenségre, mit érek én a gazdagsággal, mikor érte kell adni uramat: özvegy vagyok elevenen, élő kriptába, mindenki irigysége: hallom eleget: a te urad az első, a te urad a legjobb férj Erdélyben: éltél vele?... Csak ennyit mondok: éltél vele?... akkor megtudod... De hát én éltem vele? én éltem vele?... öt napot öt esztendőben... - A férfi hallgatott, kábultan, elernyedten omlott el ültében: most, mikor a legnagyobb energiakifejtésre volna szüksége, most az asszonnyal küzdeni...

- Mért tett engem szerencsétlenné, mért szakított el engem az én világomtól, mért tett engem árvává az emberek közt...

A férfi hallgatott: e pillanatban valóban üresnek, hidegnek, tartalmatlannak tűnt fel előtte az élet: mi is az, amit csinál: szakadatlan, férfiak, idegenek között, folyton lóháton, szalmán hálva vagy nyeregben, mások gondjával terhelve, idegenek, akik soha meg nem értik s fel nem fogják, mit mért cselekszik; mindig munkában, mindig gondban; ha megáll valahol, már épít és javít, mások földjét, házát, életét; rendet teremt a zűrzavarban - és azalatt élete párja itthon elhagyatva, megtörve szenved... Lám, ő mindenről írt neki, szegény nem bírhatja a férfimunkát: nem asszonynak való udvarbírónak lenni...

Míg a felesége patakzó bánatát, végeérhetetlen keserűségét hallgatja, ugyanez benne is elfakad, s átkozza a sorsot, mely őt az országfutó bitang útra juttatta:

- Eleget fáj az nekem - mondja csöndesen, bánatosan -, mit tegyek, az emberek szeme rajtam függ: az éhesek tőlem várják a kenyeret, a szomszások az italt, a szenvedők az igazságot, a kétségbeesett haza a vigasztalást...

- Hát kicsoda maga! - kiáltotta az asszony - isten maga? Isten?... Mindenkinek juttat magából? s hol vagyok én?... Íme csak megjön, s már meg kell bolondulni a csattogástól, kalapácsolástól... jött volna haza elvégezni idejében... De másnak kell dolgozni... Mindenkinek: csak nekem nem?... Akit soha nem látott, annak is ad, azt is kifizeti azért a kívánságáért, amit nem is várt, nem is gondolt: csak énnekem nem adja meg, amire hittel az atyaisten színe előtt esküdött...

A férfi igazat adott a feleségének, s csüggedtsége határtalan lett.

- Én áldozata vagyok a nagy dolgoknak, s te dicsőséged, hogy velem együtt áldozod fel magad.

- Nem áldozom fel magam!... - kiáltott az asszony. - Soha!... Miért?... Én áldoztam fel magamat másnak a gyönyörűségeért?... Én feláldozom magam azért, amit én akarok tenni: de azért nem, amit más akar!... Én feláldozom magam a férjemért, a gyermekeimért, a jövőmért, az enyéimért: de nem áldozom fel magam azért, hogy örült uram örült dolgokat tehessen!... Ezért nem... Nem, nem!...

- Érdekes...

- Azt nekem ne mondja!... Ha érdemes volna, akkor azt énnekem éreznem kellene: akkor jönnie kellene a népeknek processzióval hozzám, hogy ez az a szent asszony, aki az életet adta nekünk: mert én adtam! vegye tudomásul! hogy én: én. Mert belőlem él, s az én erőm tartja fenn magát: vagy ha nem: engem hagyjon az én szegénységemben és az én ismeretlenségemben... Én meg fogok élni kegyelmed nélkül, csak kegyelmed is éljen meg nálam nélkül... Sohasem fogok egy darab kenyérért senkire szorulni: mindig el fogom tudni tartani magamat a magam munkájával: bizonyosan nem ölöm magam bele a dévai uradalomba, de meg fogok könnyebbülni, ha nem kell hátamon viselni a várat ágyústól, katonástul, török, tatár tízezrekkel, akik egy nap alatt felprédálják, amit én három keserves esztendő alatt építettem... Majd lesz nekem egy kis házam csendes helyen, ahol virítani fog a kert, s tyúkok kotkodálnak körülöttem: nem fegyvercsörgés, ágyúdörgés...

Bethlen elmosolyodott:

- Édes kis szívem - mondta igaz részvétellel, de az asszony zokogásba tört ki, s eltaszította:

- Hagyjon engem békességben, azért ha maga elveszítette is az esztét: én nem fogom: csak küldjön engem oly helyre, ahol én jól leszek dugva a világ elől...

- Nem küldelek: viszlek...

- Hová?...

- Erdély fejedelmi székébe.

- Nem, nem, nem!... nem kell, nem kell!... Nem és nem! - kiáltotta vergődő kétségbeeséssel, görcsös sikoltással az asszony - nem kell, nem, soha. Soha, tudja, soha!... Hogy énnekem ott kelljen az egész világ színe előtt vergődni és csapkodni, mint egy kalickamadárnak, soha!

- Tündökölni és ragyogni! - mondta Bethlen.

- Véremmel itatni az egész országot: hogy ne csak birtok, ne csak egy uradalom, ne csak egy vár, ne csak egy hadsereg, de mind az egész ország énrajtam hízzon s énbőlőlem táplálkozzék: soha!

- Zsámolyod lesz az egész ország...

- Nem lesz: jól tudom már: az uram, az a világ bálványa, s én a világ utálatának tárgya: ezt mindenki szereti s rajong érte, s engem mindenki gyűlöl és lenéz. Ez mindenkinek odaadja magát, s felhizlalja a világot, s engem, akitől ezt mind elrabolják, engem, aki megteremtette őt, s akiből minden származik: engem félnek, gyűlölnek s rágalmaznak...

- Tárd ki te is a lelked...

- Én? Jó ember!... Én is szétszórjam magam?... ha én nem gyűjtök, akkor te mit fogsz adni?... Ha az egyik kéz nem dolgozik, mit szór szét a másik?... No, olyan sok az, ami itt van, hogy versenyezve prédálhatjuk ketten is?... Ha én is azt teszem: akkor maga meghalt: akkor magának nem jut mit adni!...

Az asszony felállt, betakargatta a kicsit, aki csendesebben feküdt, mint nappal.

- Jajjaj - sóhajtott -, minden férfi eszeveszett bolond.

Bethlen kábultan hallgatott.

- Én ezt nem engedem tovább! - kiáltott fel újra s váratlan az asszony. - Vegye tudomásul, hogy nem tűröm tovább, hogy az uram a gaz emberiségért feláldozza magát...

- Krisztus urunk is feláldozta magát - mondta Bethlen.

- Én nem akarok Krisztusné lenni.

Bethlen megdöbbsent, majd elmosolyodott.

Az asszony kiáltva:

- Én ember vagyok, s emberi mód akarok élni.

Bethlen, az asszonyát hatalmas karjaival átölelve, átfonva, magába temetve, szerelembe olvadva csókolta.

Reggel megjött a medicus, a szülők alig várták, lesték, mint a megváltót, a kicsike egy csöppet sem változott, se jobbra, se balra, egyformán volt, nem lehetett rajta egyebet látni, csak rettentő forróságot, s hogy aludni nem tud, csak mozgatja piciny testét a belső kintől, már sírni sem bírt, csak nyöszörgött.

Bethlen kiment a lovasok elé, ingujjban, kialvatlan nagy szemekkel:

- Isten hozta kegyelmedet, professzor uram - fogadta az öreg tudóst, aki a teológia professzora volt.

- Mi baj, mi baj? - kérdezte az szapora pislogással: nem szerette, ha nagyurakhoz híjták, mert ott nem lehet az ember elég szabad a tudományával: azok meg is akarnak gyógyulni.

- A kisebbik vérben megbetegedett - mondta Bethlen.

Nem tudott beszélni, a könny szorította a torkát.

- No, no, minden betegség a vérben van - mondta a professzor -; no majd megnézzük, ej de Istentől elveszett rossz utazás volt, nagyságos uram...

Bethlen látta, hogy Mikó Ferenc valamire akarja figyelmeztetni, s észrevett egy idegen embert a saját népe közt, nézte, nézte, s szórakozottan, s csak nem akarta felismerni, honnan való, de zavarta s kellemetlen volt a látása.

- Portól, szennytől nem akar-e a professzor uram megtisztálkodni?

- Isten ments - mondta a professzor -, tilos! csak gyerünk a beteghez, míg a rontás meg nem akadályozza a javítást.

Felemelte az ujját, csendre intett.

- Mely szobában vagyon a betegecske?

A szoba ajtajában megállt, ujját újra felemelte, s mielőtt a küszöböt átlépte volna, mondani kezdte:

*Természet ellen vagyon,
hogy valaki vétek nélkül légyen!
És egy igaz sem találtattatik
Isten előtt az élőknek sorában.*

*Úristen idvezíts engemet a te irgalmasságodért, nem az én érdememért!
Mert az örök élet fellyül haladja az embernek tehetségét,
azt ember el nem veheti, csak az Isten irgalmasságából. Ámen.*

*Szent, szent, szent seregeknek istene,
légy őrizőm, oltalmazóm
és légy kegyes gondviselőm, amen.*

Ezt az egészet monoton hangon elmondva, két kezét felemelte, s erősebb hangon szólt:

- Istennek nevében, ámen.

Azzal belépett.

A gyermek felett ünnepélyesen, mereven tartotta karját s némán imádkozott, akkor kérdezősködni kezdett a betegség eredete felől.

Az anya sírva válaszolt.

- Békességgel, nagyságos asszonyom - szólt rá -, sírás nem orvosság.

Az anya erőt vett a szívéen: ez e komoly s méltóságos ember, aki hosszú fekete ruhát viselt, amelyet csak temetéseken s a szószékben szokott látni az ember: megfélemlítette.

A pap most nekigyürkőzött, és orvossá alakult át, s egész egy hosszú óráig dolgozott a kis gyermekén, hogy szinte csoda volt látni, hányszor kivette, letette, tenyerében tartotta, megáldotta, megmosta, a vizet szénnel s szerekkkel készítette, gyolcsba takarta, akkor megpurgálta, végre eret vágott rajta, szóval mindent megtett, úgyhogy izzadt belé.

Bethlen a laikus ember tehetetlenségével tűrte az orvos munkáját: nézte, nézte, és sajnálta a szegény csöppséget, akinek ezt szenvednie kell...

Fáradt fejében hirtelen fölillant annak az idegennek az arca, akit a lovasai közt látott: vajon nem a fejedelem kémje-e, vajon nem őellene jött-e, rögtön beszélnie kellett volna vele; most a becsület s az ösztön küzdöttek: vajon ha menekülnie kell, itthagya-e feleségét a beteg gyerekkel, vagy hagyja elfogatni magát s leöletni... Ha kint valami nesz volt, már az érkező fejedelmi embereket hallja, s ennek a ceremóniának csak nem akar vége lenni, s addig az orvos parancsa szerint elmenni nem lehet a házból a szülőknek, míg vége nincs: különösen hatott rá, amire sohase gondol az ember, hogy titkos szellemekkel van telve az egyszerű ház, amelyben élnek, jönnek, mennek, s nem gondolnak soha a test felett való dolgokra: kísértetek, boszorkányok láthatatlan serege tanyáz talán itt felettük, s dermedten emelte föl pillantását, s az átlátszó levegőben szárnyas és szarvas tetemeket keresett, borzongott, de uralkodott magán; igaz, még ő sohasem látott efféléket, de talán mert nincs rá tudománya: hiszen titokzatos igazságokkal van telve az élet, amiket, aki nem ismeri törvényüket, soha észre sem vesz, s az

ember vakon él a különös borzalmak között, s jó, ha nem gondol rá, mert különben meg lehet bolondulni...

Kimondhatatlan mély hatással volt rá ennek a teológusnak a medicinális munkája: felizgatott s üldözött lelke száz s százféle veszélyt képzelt el: talán a lovas azért jött, hogy kikémlelje, itthon van-e, talán már meg is kerülték a várat, talán már az utak el vannak állva, s loppal közeledik az ellenség, mint a rossz szellemek, betegségek az egészséges test felé, aki még nem tudja, de már reácsap a rontás, mint héja a csirkére... Vagy szabadulást hoz a lovas: s ő nem veszi fel, előre vágatott, de most a betegség félelmes ereje visszatartja a tudást: mintha nagy sötét fellegek kóvályogva közelednének...

Így kerülgette az országot a háború szelleme, még a tavaszon ki tudott felőle: ki hitte, ki merte volna hinni, mi lesz tavasztól nyárig: óh, mennyi hadak, mennyi halottak, mennyi csonka-bonkák, mennyi leégett házak, mennyi elhajtott jószágok, mennyi kifosztott gazdaságok, mennyi megtört s megszűnt boldogság: s miért? ki tette? ki adta? ha nem a gonoszság szellemei lepték meg ezt a szegény világot: valóban két élet folyik, egyik itt a földön, szemmel láthatóan s érthetően, a másik fenn az égben, amely, ha leereszkedik a fejünk fölé, akkor mindent töből s fenekestől felkavar, összezördít, ami itt addig nyugalomban vala...

Ki fogja valaha megfejteni titkát az életnek: ki fog valaha szembeszállni a titkokkal, melyek előtt a legerősebb elme is iszonyodva hátrál...

Mintha felszabadult volna: úgy hatott rá az orvos szava, hogy most mindenki távozzon el a szobából.

Kitámolygott, s vitte magával feleségét: mert azt hitte, már megfűl...

Az asszony semmire sem gondolt, csak nézte az orvos munkáját, s egyszerűen, józanon, azt mondta odakinn:

- Nagyon kínozza a szegény gyermeket: ennél jobb lett volna, ha hozzája sem nyúl.

Bethlen csodálkozva látta, hogy az asszony ebben a borzasztó helyzetben, a gyermek halálos betegségében olyan józan tud lenni. Ő majd meghalt a rémülettől, és nem mert volna még gondolkozni sem. Ki is ment a házból. Mikó Ferenc csak alig várta, hogy kilépjen, titkos arccal jött hozzá:

- Nagyságos uram, levélposta jött Brassó alól.

Brassó alól!... Bethlen nagyot nézett: hogy jön Brassó alól posta?...

Kiment a tornácra, s ott vette át a levelet az idegen lovastól; most már emlékezett is rá, Kamuthy Farkas lovásza volt. Csakugyan Kamuthy írta, keserves panasz volt a levélben, istenre kéri Bethlent, jöjjön vissza, vagy mindnyájan otthagyják Brassót, „az fejedelem által ide küldött Prépostvári egy hét alatt mindent elvesztegetett, amit annyi nehéz munkával építettek volt, a kapukról a hadat a szászok elszórták, s a kevés nép mind a körülfekvő falvakon kóborol, mint a hajdúk...”

Bethlen gúnyosan nézte a dolgot: örült is neki: mi köze neki már hozzá, csak annál jobb, ha ilyen hamar megérzik távollétét... A levél végén volt egy sor, amely mintha villám csapott volna le mellette, úgy hatott rá: „Gyerőffy urammal azon kérjük Nagyságodat, vegye a megromlott országot gondjába, s Istenünkre esküszünk, mi mind Nagyságodéi vagyunk!”

Mi ez, ha nem lázadás?

Felgyúlt benne a lélek: óh, már Kamuthy is. Kamuthy neki sógora volt a felesége révén, de csak az utolsó időben melegedtek össze, mert addig a fejedelemnek volt a bennfentes, még a felesége meggyalázását sem szánta... De íme most ez az első ember, aki nyíltan mellette pártot ver, ez mélyen a szívébe hatott, s ezt el nem felejtí néki soha.

Az asszony utána jött. Tudni akarta, mi történik. Ura arcát nézte azzal a figyelemmel, ahogy bent a beteg gyermeket, kezét a levél után nyújtotta, s a férfi szó nélkül adta oda.

Lassan elolvasta, nézte, szomorúsága még mélyebb lett, s visszaadta.

Bethlen szorongva nézte feleségét: értette-e az utolsó szokat?... Az asszony nem szólt, nagyon csendes volt, akkor a medicus professzor hívta őket, s gyötrődő félelemmel mentek a szobába.

Az orvos imádkozott, hosszú imát mondott Istenhez, s feloldotta az egész házat minden istentelen hatások alól.

Már Bethlen elvesztette az előbbi varázslást, amit érzett: már nyugodt volt, s nem bízott ebben az egész orvosi dologban: csak nem merte kimondani még önmagának sem.

Akkor kimentek az ebédelőházba, ahol már terítve volt, s ott nyugodtan s szépen beszélgetni kezdtek. A professzor derék, okos ember volt, helyes gondolatai voltak mindenről az életben, amiről beszéltek, elmondta, mennyit szenvedtek a Forgách-hadaktól, s mily csodálatos, hogy a jóisten a magyart mindig a magyarral bünteti a legjobban... Nála volt megszállva valamely felső-magyarországi nemes úr, aki maga semmi rosszat se mívelt, de eleget emlegette, hogy bezzeg a Bocskai idejében az erdélyiek éppen így bántak el az ő vidékeikkel...

Felhozták a cselédházból a leánykát, Klárát, anyai nagyanyja, Sziny Klára után kapta nevét, nagyon gyönyörű, piros arcú, nyelves, futosó, ötödéves leányka volt. A professzor kezébe vette, megnézte, arcát csipkedte:

- Szép gyermek - mondta -, de sok geleszta van benne, ehol adok egy kenőcsöt, csak kívül kenjék a köldököt véle, elvész a geleszta.

Bethlen hirtelen megjíedt:

- Professzor uram, nem kell orvosság az egészségesnek...

A professzor, ha saját mesterségére került szó, mindjárt elvesztette józan esztét, megharagudott.

Bethlen érezte, hogy doktori tudományát akarja fitogtatni, s nem volt ereje, hogy ellenálljon, a kislány táncolt, nevetett, ölébe bújt apjának, akit oly régen látott, ez mohó szeretettel fonta át karjával: ti vagytok nekem az egyetlenem - mondta, egy kezével a gyermeket, másikkal a feleségét ölelve át.

- Ehol meg is vagyok - mondta a doktor, s megkente a kislány púpocskáját.

A gyermek ijedt kíváncsisággal nézte, mit csinálnak vele. Aztán elfeledkeztek a dologról, Bethlen levelet írt; Kamuthynak írta, hogy a székelység kapitányaival értsék meg a dolgot, ő most bujdosóban van, ahonnan vagy jön vissza, vagy se, de ha jön, akkor seregekkel jön, s elvárja, hogy számíthat rájuk.

Másik levelet a temesvári pasának írt, s jelentette, hogy rövid időn belül érkezik, és hogy Erdély dolgaiban a legnagyobb fordulások lesznek. Kéri azért a pasát, mint szerelmes atyját, hogy úgy gondoljon rá, hogy az ő pártja fogását kéri a jövőre.

Alig készültek el a levelek, jöttek mondani, hogy a kisleánynak szaladnia kell, a doktor örömmel mondta: „Ehol már purgálódik.”

De kis idő múlva újra szaladt a gyermek, s attól kezdve minden percben, estig ötvenszer is.

Szörnyű ijedtség lett, a gyermek estvére már éppen úgy feküdt a forróságban, mint a kisebbik, a professzor törte-marta a kezét, eleget mesterkedék, de meg nem állíthatta a bajt, akkor beteg lett a gyermekek mellett való kis pesztra lány is, azt elvitték az alházba, a felsőházban a két gyerek ott volt, s mellette egy pillanatra sem mozdult el sem az anyjuk, sem az apjuk, sem a doktor, sem a vénasszony, a házgondviselő.

Iszonyú éjszaka következett, a forró testtel fetregő s nyöszörgő két gyermek, s a kezét tördelő kétségbeesett anya, aki hősiezen viselte a szörnyű megpróbáltatást, s rakta a vizes ruhákat a gyermekek testére, mert már egyébbel hűteni a doktor nem tudta, s a vénasszony egész hadi karával, az temérdek imádkozás, amit ez éjszakán míveltek.

Az egész udvarban senki sem aludt, lent az alházban is már három beteg gyermek lett s a professzor egyiktől a másikhoz ment, de már ott megelégedett kurta imádkozásokkal s a könnyű purgálással.

Másnap délre a betegség úgy elhatalmasodott, hogy már alig volt fentjáró, mindenki beleesett. Délben lovasok jöttek. Bethlen apatikusan vette tudomásul, hogy a fejedelemtől jönnek: már azt se bánta volna, ha elviszik, vagy az ajtósarkára felakasztják: az Isten keze úgy ránehezedett.

A fejedelem levelet küldött, kettőt, egyiket ő maga írta, másikat az ő rendeletéből a kancellár.

A levél megrendítő volt: „Az istenre kérte, hogy egyetlen testvére megbocsássa neki borbéli dühét s gonoszságát, mit mívelni soha nem fog: ímé, már be is következett az Isten büntetése, mert ímé ma hírt kapott s leveleket, hogy Géczy András, az átkozott kutya, hűtelen és áruló módon, a portán nem ura s az ország dolgában járt el, ahogy meg volt neki hagyva, hanem saját magának fejedelemséget keresett.”

Bethlen elnémult: Géczy fejedelem?...

„A szebeni háznak nagy fittyel levelet írtanak, hogy Géczyt vallják fejedelemnek a brassai országgyűlésen levők, s hogy a szultán fermánja s kísérete Géczynél legyen, s ő már közeledik is az ország határhoz. Ebből láthatja kegyelmed, az áruló Géczy ott mint viselte magát, és minémű hitetlen árulóul cselekedett magunk személye és országunk ellen... A brassaiak és a több hozzájuk beszorult latrok máris csínyt tettek nagy maguk bátorságában, mert kijöttek a várból, s Földváron a székelő nőket s gyermekeket mind felkoncolták s megprédálták a községet s Höltvényt, Hidvéget detto, ahol öreg Mikó Ferenc feleséginek temetésit széjjelzavarták s a koporsóval csúnyán bántak igen istentelenül, mindezért a fejedelem maga saját személyében készül a Barcaságra, de nagyságodnak válaszját várja, hogy mit gondol s vél e nyomorúság felől, vagy már Nagyságod is örvend a megfogyatkozott és szerencsétlen haza állapotján...”

Bethlen sóhajtott: úgy tűnt fel, mintha ég-föld, minden összeomlani készülne... A felesége jött be ájuldozva s szédelegve:

- Gábor, én is oda vagyok - mondta, s az egész teste egy tűz volt...

Két nap alatt huszonnyolc cseléd feküdt a vérbetegségben, Bethlenné félrebeszélt, de mikor megtudta, hogy a fejedelem levelet írt, könyörgött az urának, hogy forduljon vissza erről az útról, s el ne hagyja, lázadásba ne lépjen...

Már úgy látszott, mindenki beteg lesz, s mindenki elhal ez nyomorúságban, akkor Bethlen levelet írt a fejedelemnek, s abban arra kérte, hogyha a hazának sorsát szívében viseli, ő még egyszer visszafordul s oldala mellé áll, de az a kívánsága, hogy az országgyűlést az ország igaz székes helyén, Gyulafejérváron hívja s tartsa: ő, mihelyt házára az Isten nehéz ostora eltávozik, azonnal elmegy, s ott megjelenik.

Ettől a levéltől az asszony megnyugodott. S mintha az éjszakán megfordult volna a betegség, másnapra csakugyan meg is könnyebbültek a betegek, nem halt meg több, csak a két gyermekecske s az öreg dajka.

Soha szomorúbb temetést, mint ez volt, soha megtörtebb embert, mint ez az apa. Kemény természete, elpusztíthatatlan szervezete megbírkózott minden vésszel, de a lelke meg volt zúzva, s szerencsétlen volt végtelenül...

Még az építőkkel és a szántókkal is három napig nem is gondolt.

[XI]

A fejedelem egyszerre összeszedte magát.

Minden energiáját föllobbantotta a brassaiak arcátlan üzenete, hogy: már nem tekintik fejedelemnek, minthogy azt tőle, mint érdemtelenül a győzhetetlen császár elvette s érdemesebbnek adta.

Megjött a saját követe, Kőrösy István is, aki elmondta az egész dolgot, a Géczy mesterkedését, s alattomoságát, hogy tartotta vissza minden lépéstől, s hogy idegenítette el tőle a portát. Meg is akarta őt öletni, s csak nagy nehezen tudott megmenekülni.

A fejedelem határtalanul dühödött volt.

Szebenben csak annyi sereget hagyott Kákoni alatt, amit okvetlen ott kellett hagynia, mert ugyancsak vigyázni kellett, hogy a szászok itt is vérszemet ne kapjanak: a többi vitte Brassó alá. A székelyekre parancsot küldött, hogy kaszát, csépet azonnal otthagyjanak s gyűljenek mind a város alá, de ez még mind nehezen s kevésbé használható sereg volt, a hajdúk hiányoztak neki nagyon, ezért nem szégyellte, még egyszer levelet küldött Nagy Andrásnak: ha meg nem hajol s be nem jön, minden haragjával s bosszújával fenyegetve; ellenben ha megjön, minden jutalmat s kitüntetést felajánlva.

Ő maga augusztus huszadikán érkezett néhány száz főnyi sereggel Hermány alá, amely már egy ízben meghódolt, de aztán szép szót adván, megtréfálta s elpártola.

A kastélyt őrző porkolábokat felszólította a vár átadására.

Ezek rögtön Brassóra küldtek segítségért.

Weiss Mihály önkéntes vállalkozókat szólított, s annyian jelentkeztek, hogy felét sem lehetett elbocsátani. Vezérüknek a cseh Jánost, a festőt tette, aki a hadi tudományokban jártas volt, s az ágyúkat is tudta kezelni.

Báthory az engedelmesség megtagadásán felbőszült, s bár egy órai időveszteség nélkül akart Brassó alá menni, kitért, hogy trombitaszóval bevegye a nyomorult varjufészkét.

Három napig volt falai alatt, s két ízben is felszólította a kastélyt, hogy adja meg magát, de azok gúnyolódtak a falakról.

Két ágyúja volt, két régi ágyú, ezzel lövette a falakat, de naponta húsz-huszonöt lövésnél többet nem tudtak csinálni. Hanem a falak még ennyi ágyú ellen is gyengék voltak, s mikor akkora rés látszott, hogy az emberekbe bizalom támadhatott az ostromban, rohamot parancsolt.

A székelyföldiek azonban még nem érkeztek meg, csak a brassai seregből idegyűlt székely csapat volt jelen, ez pedig éhes volt, fáradt, mert nem volt a szegény Barcaságon még fű sem, nem ennivaló.

Azért nekimentek a kastélynak a fejedelem kedvéért; mikor valamelyik megállt s nézte, hogy is kell felmászni, a másik góbé oldalba bökte: „Ne gondolkozz olyan nagyon komé, mer megbolondulsz!”

Ahogy a réshez értek, a cseh frissen sült kenyeret dobáltatott közjük. Mohón nekiestek s falni kezdték a cipókat, de azokba rakéták voltak s ezek nagy mesterséggel úgy csinálva, hogy csak akkor pattantak el, mikor megtörték a kenyeret, sok szegény székely legény fübe harapott e cseltől, s a többi visszafordult, nem akarta fogát törni a pukkanós kenyérben.

Huszonharmadikán gyalázattal kellett tovább menni, azzal kellett megelégednie, hogy Prázsmár magától befogadta a hadakat, gyenge volt, s nem mert ellentállni.

Dühöngött: ahol csak hozzányúl, mindenütt akadály. Hiányzott benne a nyugalom s a higgadság: még mindig azt hitte, valamit elképzelni, az már végre is van hajtva.

Bosszúságában leült megint a boros kupához, s alvezérre parancsolt rá, hogy sorra menjenek a város körüli helységeken.

Ezek aztán, ami még nem volt tönkre dülva, elpusztították, s egy hét múlva Brassó egymaga állott, még Töröcsvárát is bevette Gyerőffy, s ezzel elvágta Brassót Oláhország felől is.

A brassaiak megijedtek, de mikor legnagyobb volt a veszedelem, megjött a Géczy postája, hogy immár Tergovistyén van a győzhetetlen császár kajmekámjával, s hozták a nagy fermánt, amely megfenyegeti mindazokat, akik a szultán akaratának ellent szegülnek, hogy: „ha többször ellenünk pártot ütök, nyugodjatok meg abban, hogy magatokat kicsinytől fogva nagyig fegyverre hányatlak, országokat porrá tétetem, s akik utánatok megmaradnak, átkoznak benneteket a világ végéig.”

A fejedelem látva Brassó hatalmas falait, s hallva a közeledő törökséget, elkeseredett haraggal újra Prépostvárra bízta a fővezérséget, s kevés dicsőséggel visszament Szébenbe.

Ott Imreffy két levéllel várta. Az egyik Bethlen hozzája írott levele volt. Örömmel olvasta, hogy kész bejöni, de csak ha az országgyűlést Fejérvárra rendeli a fejedelem. „Nagy rációk indítanak erre, felséges uram.”

- Mit akar ez Fejérvárával?

- Tágosabb, felséges uram... Egér nem szereti a fogót s róka is a tyúkketrecet, de nem a farkasvermet...

A fejedelem csudálkozva nézett rá. Akkor Imreffy odaadta a másik levelet. Az is Bethlen sajátkezű hosszú fűszálas írása volt, melyet véletlen elfogott, az a levél, amit Kamuthyhoz s a székelyekhez írt a Főkapitány, amelyben előkészíti azt az időt, hogy ő maga lesz a fejedelem...

Báthory a másig végletbe zuhant.

- Ez ám a falat - kiáltotta -, hát s már mind az egész világ fejedelem lesz Erdélyben!

Törbe csálni, itt nincs más tennivaló, törbe kell Bethlent csálni, s végezni vele, ez a veszedelmes ellenség, nem Géczy.

Elhatározták, hogy a gyűlést Bethlen kívánsága szerint átteszik Fejérvárra, s a meghívólevelet aláírták az egész gyűléssel, amelyben Bethlent meginvitálták.

Egy hét múlva már meg is nyílt Gyulafejérvárán az országgyűlés, amelyen Imreffy volt a praeses.

Ezen a gyűlésen tárgyalták le Géczynek és a brassaiaknak rendkívüli és szörnyű hazaárulását.

Megjelentek a brassaiak követei is, hogy átadják a város feleletét.

Óvatos harc volt ez Géczy és a fejedelem közt, mert ha Géczy a markában volt a fejedelemnek, aki a gyűléssel a legnagyobb felháborodással íteltette halálra s nótáztatta meg az országjavesztett csavargó infámist: de Géczy is megfenyegette a fejedelmet, hogy leleplezi Bécsben a török portának tett hazaellenes ajánlatát.

A fejedelem a török ellen most már végképp eldühödött, soha, soha, soha többet, esküdözött, a törökkel szóba nem áll s együtt nem dolgozik. E hitetlen kutyának csalása, utálatos tette feledésbe nem megy, s most mind csak azon törte a fejét, hogy lehet megtromfolnia.

Nincs más mód, csak a Báthory Zsigmondé, aki szerződést kötött az ausztriai udvarral, és az egész kereszténységgel a török ellen fordult.

Hogy lehet ezzel az esküvel, hittel nem törődő néppel barátságban maradni? hogy lehet a kereszténynek a pogánnyal egy követ fűjni.

Lelke már megint átcsapott egy más szárnyalásba, s úgy érezte, neki csak ki kell nyújtania kezét, s a bécsi udvar mohón kap rajta, hiszen ebben a kézben kard van, amely villáma lesz a pogánynak...

Soha így nem tombolt még, őrzöngött, tajtékozott, s alig várta a napot, hogy visszaüthessen.

Géczy, hogy Géczy bánik így el vele!... az ő Géczyje: ez a fickó, akit ő szedett ki a porból, piszokból, akinek senkije, semmije ebben az országban nincs, akit senki ebben az országban nem tart, csak az ő kedvezése... Hogy egy Géczy mer fejedelemségre aspirálni egy Báthoryval szemben. S hogy a török oly együgyű, felteszik, hogy a verebet a sas helyébe teheti: ez csakugyan merő rohadt és eszeveszett porta már, s ennek itt van már a végítélete, itt az ideje, hogy elpusztítsák a földről ezt az ostoba, felfuvalkodott s nyomorult fajzatot.

De minden olyan lassan megy, hiába zajgatja s kergeti a dolgokat.

Végre elkészült a követség, hogy Kassára, Pozsonyba és Bécsbe menjen. Nagy és fényes követség volt ez, amelynek mindjárt a legelső helyről embert kellett visszabocsátania: mert a fejedelem megőrült a türelmetlenségtől, hogy az egész hosszú utat végire várja.

A követség elmenetele után jött meg Bethlen Gábor.

Bethlent a családi csapás, két gyermekének eltemetése megörölte: napokig szórakozott s közönyös volt, nem lehetett belevonni a dolgokba.

Csudálkozva hallotta a híreket, s nem tudott felettük ítéletet formálni, minden percben mássá lettek azok, s kavargott és zúgott, mint a boszorkányüst füstje...

Az egész napot lakásán töltötte, s azon gondolkodott, hogy kellene s hogy lehetne a felesége kívánsága szerint élni: visszavonulni a közélettől, s valahol csendes tuszkulánumban meghúzódva, szántás-vetéssel s bánattal tölteni hátralévő napjait.

Érezte, hogy körülötte is valamely titok lappang, s nem törődött vele: este ha ágyba lefeküdt, egy pillantásig arra gondolt, hogy reggelt ér-e? elővette a bibliát, s továbbolvasta a zsidó népnek rettenetes és szörnyűséges történetét, amely megvigasztalta a világ mai forgandósága felől: már nyolcadikszor olvasta a bibliát, az egészet, sorra, elejétől végig, s minden mondatban új meg új erőt nyert s új meg új bizodalmat, hogy a mindenható Isten útjai kiismerhetetlenek, de bölcssek, s minden emberi elgondolásnál határtalanul bölcsőbbek: milyen hegyeken s völgyeken vezeti át választott népét, s hogy elvezérli csatákon, bujdosásokon, fogságokon s boldogságokon és boldogtalanságokon keresztül valami ismeretlen cél felé, mért akkor beleavatkozni az Isten dolgaiba, mér törje, marja, szakítsa meg magát az ember, erején felüli

tülekedésekkel... S mi ez az élet is: ez az élet, amely olyan, mint az árnyék, s az élet, ami úgy elszárad, miként a fű, mielőtt aratnák...

Kis gyermekeit siratta, s a maga életét annyiba sem vette, mint az elszálló füstöt...

Egyik napon váratlanul megérkezett Nagy András ötszáz hajdúval.

A fejedelem még egyszer erőt vett magán, hogy kezet fogjon vele, asztalához ültette, s három napig ittak, mintha verseny volna köztük, ki bírja tovább. Harmadnapon csúnyán összevesztek, a fejedelem mindig oldalán függő kardjához kapott, s leszúrta a vénembert. Mire az észrevette volna, már darabokra volt vagdalva.

A hajdúk meg akarták ostromolni a fejedelmi házat, de Imreffy a három nap alatt részben eltávolította, részben megfélemlítette őket. Új vezért nevezett ki nekik a fejedelem, s mert úgyis gyűlölték az öreget, mint minden vén zsarnokot, nem lett nagyobb baj a dologból, elmentek a hajdúk Brassó alá. Fekete Péter, az új hajdúgenerális nem sírt Nagy András után.

Aznap a fejedelem megizente Bethlennek, hogy nála akar vacsorázni.

Bethlen nyugalommal vette a rendeletet s mindent megcsinált, hogy illőn fogadhassa a fejedelmet: már nem tudta, nem arra készül-e, hogy őt saját házában leölje...

Mióta itt volt, Bethlen semmit sem tett a fejedelem javára, mert ez nem mert tőle tanácsot kérni. Mióta első ijedségében visszakönyörögte a Főkapitányt, azóta nagyot fordult érzése a törökkel szemben: már neki Bethlen voltaképp csak arra kellett, hogy tús legyen: hogy a török tudja, hogy udvarában van Bethlen, s ha itt van, addig biztos, hogy ellene mit sem tesz. De ismerve a Bethlen rendíthetetlen törökpártiságát, mindennap rettegett attól, ha Bethlen tudomást vesz a kassai s a bécsi követség dolgáról, nyílt módon ellene szegül.

Kereste hát a nyelvét a szomorú embernek, akiről messze lesírt emberi bánata, amely miatt csüggedten jár, s mindennel szemben közönyös.

A vacsorán jelen voltak Imreffy, Török Kata, aki a napokban megérkezett alvinci udvarházába s újra ápolni s civódni kezdett a fejedelem körül, aki már odáig volt, hogy alig józanodott ki egy-egy órára, újra ágynak esett, a vacsorán nem is volt semmi rend, a fejedelem már nem evett, nem tudott ételt magába venni s minduntalan kidúlt. Sokat epéskedett, tréfált, különösen nagy szeretettel mondott mindenkiről rosszakat, különben kedves volt és szeszélyes, mint egy nagy gyerek.

Ha egy félórát aludt, elnyúlva, akkor megint felkelt, s hallgatta a zshivajt, amely szokásos boros társaság vidámsága volt.

Éjfél felé így szólt:

- Bort... de veres bort...

Bethlen felé nézett s nevetett.

A pohárnok jelentette, hogy nincs vörös bor.

Dühbe jött:

- Tanácslom, hogy legyen, mert ha veres bort nem adtok, véretekkel mosatom fel a pallót.

Mindnyájan elhallgattak: rettenetes volt már, hogy a fejedelem minden tartalék nélkül ölesse az embereket.

Török Kata a fejedelmet ölelgetni kezdte, s mizserálni, színeskedni neki:

- Majd én hozok, hozok a nagy fejedelemnek - mondta -, milyen bort akar a fejedelem, olyat adok - s csókolni kezdte, s visszavonta magával a díványra.

De a fejedelem mintha fokként menne a fejébe a düh, gyanakodó, alattomos pillantással fogadta a tekintetét, halálosan ittas volt:

- Árulók vagytok mind! Mind árulók vattok! Áruló ebek!...

- Én is? Ugyan kinek árulom el Nagyságodat - hízelgett Török Kata -, bizony hogy két garason eladom a brassai piacon, csak sokat beszéljen.

- Már senkibe se bízok: mind kutyák vagytok - itt a levél: itt hordom a levelet két hete keblemben: nézzétek meg, ki az én Bethlen Gáborom!

Bethlen felismerte a levelet.

Elsápadt s nem szólott.

A fejedelem tájékozva kiáltotta:

- Áruló kutyák vagytok mind: csak ez az egy van még, akiben nem csalódtam! - s Imreffyt félkarral megölelte.

Bethlen hallgatott, szomorúan nézte a fiatalembert, aki átható nyugodt pillantásától még jobban felindult, s felállt, magát hánya-vetette s kardját zörgette.

Kapi András és Rhédey Pál megölelték a fejedelmet, s Török Kata Bethlent kituszkolta...

A fejedelem újra ivott, s ahogy Bethlen a szobából kiment, megint elijedt, már azt hitte, Bethlen a hajdúkhöz futott, s jönnek rá, haját kezdte tépni, s követelte, hogy hozzák vissza az ő jó testvérét.

Bethlen nemsokára visszajött, a fejedelem bűnbánóan szorította meg a kezét, s úgy tett, mintha semmi sem történt volna.

Később arról beszéltek, hogy ki milyen jövőt kíván magának, s Bethlen megjegyezte, hogy legjobban szeretne világtól elvonulni s remete lenni... Fent a hegyek közt egy kis birtokot s gazdálkodni...

A fejedelem nagy szemekkel hallgatta.

- Cincinnatus azért ment el szántani - mondta -, mert csak a legnagyobb dicsőséget bírta el: ha ez nem volt, inkább a legaljasabb parasztságot.

Bethlen lehajtottá fejét: lelkében igazat adott a fejedelemnek, akinek mindenkor elismerte szellemi felsőbbségét, vagy inkább mindenkor meglepte s új világításba helyezte előtte a dolgokat a Báthory gondolata; ő a meglevő dolgokról tudott helyes és bölcs képet adni magának, Báthory a jövőről... Neki haditervei erősek és készek voltak, s az ország állapotát, a pártok helyzetét pontosan érezte, sőt a távoli országokról is legtisztább képeket tudta felállítani, amelyeket aztán a bekövetkezett események sorra igazoltak; a fejedelem azonban a jövőbe vetette nagy lobogó tekintetét, a mindaz, amit képzelőereje fölvetett, rendkívüli s nagyarányú volt.

Bethlen sajnálattal látta, de mindig mint második ember állott Báthory mellett: ennek ragyogó fantáziájától ő is kigyúlt, s szíve mély fájdalommal érezte, hogy milyen kár, hogy ez az ember sohasem fogja egyetlen koncepcióját sem végrehajtani.

Ő nem tud tévedni: ez nem tud nem tévedni. De ez a saját biztosságában való meggyőződés szegényesnek s másodrendűnek tűnt fel előtte; a saját józanságának terhet szívesen odaadta volna a repülő szédületnek ama mámoros pillanataiért, amelyekben Báthory fölibe emelkedett az életnek.

Bethlen, szegény, becsületességében ezt nem is titkolta, s hogy a fejedelmet kibékítse, most meg is akarta mondani:

- Nagyságos uram - szólott a maga higgadt s meg nem indult hangján -, Nagyságod engem ellenségének néz, de én istennel mondom, hogy sok-sok fejedelem sok-sok év alatt nem fog annyi s oly nagy dolgokat művelni, mint amit Nagyságod cselekedett.

A társaság csodálkozva hallgatta ezt a beszédet, mert ha volt valaha fejedelem, akinek egy-egy pillanatban holtpontra jutott az élete, mindnyájan érezték, hogy Báthory Gábor ma ott volt.

- Nagyságod volt az első, aki a kis Erdélyországot oly nagy auktoritássá tette magában, hogyha ezt az ország megérthetné, ebből sok száz esztendeig boldogan élhetne... Egyetlen nagy ember volt eddig a trónuson, nagyságod őse, Báthory István... De ő, mihelyt lehetett, a kis Erdélyt itthagya, s elment lengyelek királyának. Ő Erdélyt legjobban lealázta, mert semmit sem tulajdonított neki, hanem annyivá tette, mint egy provinciát, amely magában meg sem állhat... Ellenben Báthory Gábor Erdélyt a magyarság székhelyévé tette, és a lába alá hajtotta körülötte levő országokat: mint egy várat mutatta meg, és ennek a tartományai lettek az ő szemében az egész Magyarország odakinn, Oláhország, Moldva és Lengyelország... Ha elgondolom, hogy ezt meg is cselekszi nagyságod, akkor ez az Erdély ezekkel a tartományokkal éppen olyan kemény s sziklavár és olyan jól fundált birodalom, mint akármelyik Európában. Sem Ausztria, sem Itália, vagy Franciaország sem külön.

A fejedelem fejét mellére ejtette, s hallgatta régi hősi álmainak taglalását.

- Még ez meg nem történhetett: de maga a gondolata kiemeli Erdélyt abból a szomorú szegény állapotból, amiben eddig volt... Ehhez képest a Bocskai uram bécsi békéje is kicsiség... Bocskai nagy ember volt, de a régi szűk kogitációval és csekély opinióval gondolkodott, ahogy a régi Erdélyből semmi mást nem tudott volna csinálni, csak egy sarokkövét a magyar szétdarabolt nemzetnek... A Báthory Gábor gondolata méltó rá, hogy életek és halálok erejével nagyra nőjön s egyik generáció a másik után religiójává tegye annak a megvalósítását.

Báthory megszólalt:

- Volt néha egy s más, ami szívünket megdobogtatta, Főkapitány uram.

- Volt, nagyságos uram... Ha felgondolom s fontra teszem csak azt, hogy Báthory Gábor volt az első fejedelem erdélyi földön, aki észrevette, hogy a szegény nép nyomorúságban van, és ez nem jól vágyon... Hogy az úri és főúri hatalom birtokosaival szembeállította a póri jobbágy-ságot, akkor már megint egy roppant cselekedetre tekintek... Amilyen könnyű volt egyre több és több hatalmat adni azoknak, akiknek máris sok hatalmuk volt - olyan lélegzetmegállító a jog nélküli népnek fölemelése... A kevés hatalmas szétdarabolja a birodalmat: a sokaság hatalma egygyé kovácsolja.

Báthory szomjasan itta a beszédet, amit senki mástól meg nem kaphatott. Akik körülötte lebzseltek, dicsérték arcának szépségét, természetnek daliságát, de gondolatait meg nem értették.

- Még ha azt az ítéletét nézem Nagyságodnak, ahogy a szász nemzet ellen síkra szállott: az is nagy gondolat... Az a birodalom, amit Báthory Gábor álmodott meg: belső ellenségek mellett fel nem születhetik... Kell, hogy az egész nép egy és egészséges legyen - amit én nem tartok lehetetlennek, hiszen minden ember egyformán egy isten teremtménye, akár magyar, akár

szász, akár oláh legyen... és akár kálvinista, akár lutheránus, akár pápista... Akik tehát ezt az egységet és testvériséget kiharcolják, azok az Istennek az angyalai e földön.

A fejedelem szívta a szavak boldogságát: most ő is szerette ezt az embert, akihez hasonlóan senki soha őt meg nem értette.

- Angyaliakra majd még ördögiek is jönnek - mormogta azért, szokott gúnyos uszításával.

Bethlen hallgatott. Már tudta, mire céloz a fejedelem.

- Nagyságos fejedelem - mondta végtelen komolysággal -, nem tudom igaz-e, avagy nem... De ha az a gondolat feltámadott, hogy a törököt a magyarság úgy támadhatja meg legveszélyesebben, ha az egész magyar nemzet a török birodalom testébe van beágyazva... ez is olyan óriási elgondolás, hogy ez senki mástól ki nem telhetett, csak az egy Báthory Gábortól.

- Ugyanúgye?

- Ha elgondolom, hogy amíg a magyarság három darabba van vágva, addig nekünk legfőbb gondunk s munkánk az, hogy egymással harcoljunk... akkor nagyon szerencsés lehet az idea, hogy legyen együtt s egyforma bajban és felelősségben, perikulumban és reménységben az egész magyar nemzet... A török birodalom ma olyan, mintha felpuffadt volna: lehetséges, hogy Jónás a cethatár belülről inkább meg tudja ölni, mintha kintről a partról nézi és retteg tőle...

Báthory tágra nyílt szemmel nézett Bethlenre: vajon mennyit tud ez a pozsonyi követségről?

- Azonban Nagyságod: amilyen nagy elgondolásban, olyan nagy hatalom is kellene a végrehajtásra: úgy gondolom, Báthory Gábor csak azon a módon tudná végrehajtani tervét s gondolatait, amely módon azokat megteremti: támad benne a nagy idea isteni mód, isten: *légyen* szavával. Így kellene jönni a végrehajtásnak is: *légyen s megtörténjék*...

Báthory kínosan értette, hogy ő semmit sem tudott végrehajtani s már látta, hogy soha kiegyenlítődni kettejük közt a távolság nem fog: a tűz s a víz távolsága ez, egyik a másikat el kell pusztítsa.

Lehunyt szemmel, eltorzult arccal hallgatta tovább Bethlent, aki a gondolatokat végiggondolók kegyetlenségével folytatta:

- A Nagyságod akarhatja mind lehetőség, semmi lehetetlenség abban nincsen: csupán a szívós és nehéz munka kell hozzá, amely lassan, csendesen, mint az árvíz, nyomról nyomra végigvigye...

Maga is meghökkent s elhallgatott. Még ennyire dicsőítéssel nem hódolt, s ennyire keményen nem támadott Báthoryra, mint most; de ma túl van a gyöngé emberi korlátokon, amelyek a lelkek közé a szolgai távolságot vetik; ma emberi létének mély völgyében gyermekei sírja fölött túl van a félelmen s ambíción: könnyörtelen keresi az igazságot, s a késő éjjeli órán csupán hangosan gondolkodik. És mégis megijedt, mert a fejedelem szemébe nézett, s abban újra felgyúlni látta azt az örült lángot, amely már szeme láttára annyi életet megemésztett.

- Szóval, az okosság hibázik belőlünk - mondta Báthory gögösen. - Az bizony igen, Főkapitány uram; de ha ez nem hibázanék, akkor mink nem Báthoryak volnánk, hanem Bethlenek, s akkor a címerünkben nem sárkányfogak volnának, hanem koppasztott ludak...

Bethlen elhalványodott.

Ez a vég kezdete?...

Mindenki ijedten hallotta a durva tréfát: a Bethlenek címerében két hattyú van egymással szembe fordulva, s nyíllal átlöve torkukon: ez a két koppasztott lúd!...

- No de késő van, okos emberek ilyenkor már ágyban hevernek, hogy erejük legyen a holnapi okosságra - szólt nyersen a fejedelem, s felállt az asztaltól.

Hiába tartóztatták, nem maradt tovább, mindenki remegve gondolt arra, nincsen-e a fejedelem kísérő hajdúinak kiadva a parancs a Bethlen letartóztatására, vagy még rosszabbra odakinn, s a férfiak kardjukat szorították.

De nem volt semmi. Mikor a fejedelem a lépcsőkön lefelé ment, oldalán a házigazdával, aki hajadonfővel lépkedett bal oldalán: hirtelen a nagy mozgástól, rengéstől a sok ember léptének súlyától-e, a lépcső tetejéről leesett egy kő s a fejedelem mellett zuhant le.

Mindenkiben meghűlt a vér.

A fejedelem halottsápadt lett, s darabig nem jött szóhoz, csak nézte soká a követ lábánál, kardjának markolatát görcsösen ragadva. Végre megszólalt:

- Ez nem volt elég bölcsen: Főkapitány uram. Úgy gondolom: *mellé* esett...

Bethlen erősen, komolyan mondta:

- Isten látja lelkemet, nagyságos uram: ezt nem szabad nagyságodnak felrónia...

A fejedelem gúnyosan mosolygott:

- Csak szemben, Főkapitány uram! csak szemben!

Nem fogott vele kezét, elment.

Bethlen a kapukat eltorlaszoltatta, s minden cselédséget, fegyveresít lábra állította, s amit lehetett, megtett arra, hogy ostrom ellen védhesse magát.

Az éjszaka órái kínosan teltek el, amint hajnalodott, lóra ült s összes kísérőivel kiindult a városból.

Csak akkor hallotta, hogy Báthory nem töltötte az éjszakát a városban, nem mert bent maradni, félt, Alvincre futott még az éjjel, s ott hált Török Katalinnál.

Átment ő is a Maroson s Borbereknél, Alvinccal szemben óvatosan ügetett el hajnalban, s lóhalálában sietett még egyszer Dévának.

[XII]

Mikor feleségéhez jutott, fáradtan, törődötten, szorongó lélekkel, mintha egy egész világ minden bánata rajtuk lett volna: az asszony rögtön látta, érezte, hogy mindennek vége... hogy egész életük szedett szőlőág... Fonnyadó levelekkel, az életkedv hervadt lombjával lebbent az ura felé, hogy annak még mélyebb s még fájdalmasabb sorsát enyhítse.

- Vége? - mondta s megcsókolta a szomorú embert.

Ez szó nélkül hajtotta fejét, fáradt, nagy fejét az asszony vállára, s az simogatni kezdte, mint egy kis gyermeket.

- Jöjjön kegyelmed, uram, édes uram - mondta csöndesen, s a szeme tele lett könnyel -, együtt viseljük ezt is, ha a jóisten adta...

A férfi forrón karolta, mert érezte, e szóval immár magára vette minden gondját s bánatát, holott eddig mind csak tiltakozott ellenük: tiltakozott szegény, s viselte, hordta, eddig is.

Magához ölelte, belső forrósággal s hálával: íme most ő fordul, ő folyamodik az asszonyhoz erőért s újulásért: a gyermekvesztette szegény gyöngye teremtéshez, aki nem nyerhet elég vigaszt és lelki segítséget: az asszonyi lélek minden sziklánál erősebb: nincs a bajoknak s nyomorúságoknak felhője, amelyet el ne viselne.

Föl, föl a várba. Minden percen várta az üldözőket, lent az udvarházban meg nem nyughatott, csak fönt, mikor a vár dübörgő kapuján belől kiszállottak a könnyű szekérből.

A hűvös szobában Bethlen beleroskadott egy sarokba, az asszony feszülten nézett rá, várta a szót, s hogy az ura nem szólt: zokogásban tört ki:

- Az örült, az örült: hát van ember, aki őt rajtad kívül tartsa.

- Öletni akar...

- Óh az átkozott, az átkozott: ez kell Erdélynek.

- Küzd - mondta Bethlen -, küszködik... egy este kétszer támadott rám, s mindjárt visszafordult...

- Nem mer: hiszen ha elveszed karodat, meghalt; lezuhan a fekete semmibe: hogy eddig is bírta igazi ember mellette! Hát mit tett a feleségével, mért nem kell neki Palotsay Anna? Kell neki tisztes lélek? neki csak az oly cafatok kellene, aki előtt parádézhat; hogy ne szégyellje magát, még nagyobb bűnösöket keres, már csak útszéli csavargók s orgyilkos latrok maradnak meg körülötte, akik azelőtt az erdőket és pusztákat lakták: de így kell, így kell Erdélynek!

- Igen - sóhajtott Bethlen -, éjjel-nappal iszik, vendégeskedik, paráználkodik.

Elmondta az esti jelenetet, a vacsorát, hogy újra a vörösborkomédia volt, hogy a Kamuthynak írott levél hozzá jutott...

- Odaadta neki, tőled kicsalta, neki odaadta...

Bethlen az emberre gondolt, Kamuthyra, a széles nagy fogai felvillantak előtte, ahogy nevet, s kurjogat: nem római jellem, székely góbé, de a fejedelmet már elhagyta, egész szívvel elfordult tőle, meg is van az oka: felesége... a leendő gyerek... s nem nyert semmit a fejedelmen; mit kapott tőle? A Weiss Mihály meggyesi birtokát, amiket ez maga pénzén vásárolt, ez az egész egyáltalán, egy Prépostvárit emelt elibe, ezt a pöffedt, szeplős durva embert: ehhez képest

Kamuthy egy kedves, derék kölyök... Nem, az semmiképpen nem lehet: azt a levelet csak Imreffy szerezte meg... Imreffy bizonynyal észrevette a Kamuthy lovását, hogy az Dévában járt, rálesett, elfogatta, talán meg is ölette, vagy börtönben van, vagy megvesztegette...

A legkisebb részleteket is meghányták-vetették; Bethlen sem szokott beszélni a saját dolgairól, de a feleségével úgy beszélt, mintha hangosan gondolkodnék; összebújtak, mint a viharban a két árva madár a gyenge fészek fenekén, pityegtek, suttoztak, a fejük majd szétszakadt a fáradtságtól.

Estére feljött Bethlen István a gazdaságból. István a temetésre jött le, és itt maradt egy időre, hogy bátyja helyett gazdálkodjon. Titkos célja is volt, sohase lévén pénze, Gábortól szeretett volna ezer forintot kapni, de Zsuzsánna miatt nem tudta, hogy lehetne. Annál szorgalmasabb volt a gazdaságban, most is a cséplésnél volt, csak az udvarban hallotta, hogy a bátyja megjött, s rohanva rohant fel a várba.

Bethlen fáradtan ülve maradt, s félkarral magához ölelte az öccsét, másik térdén a felesége ült:

- Ti vagytok nekem az én kedveseim - mondta -, senki más, senki más a földön, csak a mennybéli jóisten az égben, felettünk.

Bethlennét is elfutotta a szeretet, s most ő is megölelte Istvánt, s megcsókolta annak izzadt arcát:

- Látod - mondta -, látod... - s nem tudott egyebet mondani.

István el volt lágyulva s szintén sírt.

- Három árvák - mondta az asszony.

Bethlen előtt fölillant gyermekkorra, annak a szenvedései, az árvaság keserű kenyere.

- Emlékszel-e István - mondta -, mikor tizenhárom éves voltam... te csak hét... mikor bátyáméknál láttam, hogy nem lesz belőlünk semmi, csak béres az udvarban, semmit nem tanultunk, se ruhánk, se csizmánk, se tudományunk, igazi árva módra neveltek, s birtokunkból is kiforgattak, írtam egyszer aztán Puky István bátyámnak Borsodba, hogy édesanyámra való szeretetből jöjjön értünk s vigyen el, mert mink nem tudunk megmaradni abba a gyalázatos tudatlanságba, mert mi itt semmit se tanulunk és semmit se tudunk, bátyánk se iskolába nem ad, se rendes vitézi életre nem nevel, oláh cseléd lesz így belőlünk... Akkor voltam ilyen állapotban mint ma: se kint, se bent, de bennem volt a nagy törekvés a jóra!... Vót ennivaló, innivaló, nem mondhatom, nem sajnálták tőlünk, de mit ér, vad parasztnak hagytak. Így kerültem osztán magam erejéből, szomszédok, atyám volt barátihoz való titkos rimánkodások után apródnak a fejedelmi udvarba... Ott is, mit tanultam, csak amit éccaka lopton loptam, gyertya mellett, semmi jó iskola, egy mesterem volt, az Isten megáldja haló poraiban szegény Kolosváry uramat, a fejedelem iskolamesterét, akitül egy kis latint tanulhattam, Cicero nevét: ajj, s verekedni az életért... nemcsak a magaméért, hármónkéért és a többiekért, százakért, ezrekért, az egész országért. Már tizenhat esztendő koromban Báthory Zsigmond fejedelem mellett, az oláh háborúba nekem kellett a vezetést egy ízben felvenni, s nem veszett oda csak egy ember a csapatbul; az is azért, mert ostoba volt, s önfejű... Nem sok vér szárad a nevemen, pedig szinte soha csatát el nem kerülhettem, mindig jelen kellett lennem, ha valaha volt, s milyen csaták, hadak, háborúságok, istenem...

Nem bírt ülni, felállott, levegőt kellett szednie, s nagy tagjait megnyújtóztatni.

A szív eláradott rajta, nem bírt magával.

- Már húszesztendőös koromba bujdosóba kellett nekem menni a nagy nehéz világba, törökök földjére, menekülni az ittvaló nagy setét öldöklések elől... Ha meg kellett halnom, mért nem akkor talált meg a kés... mér kellett hiában ez időket érne... Ha most is csak ott vagyok, ahol akkor...

István konokul buffogta:

- Már akkor fejedelemmé választották kegyelmedet.

Bethlen előtt feltűnt a temesvári bujdosók kis tábora: ő volt a legifjabb, s mikor Székely Mózes is elesett, s üres volt Erdély, csak az oláh vajda uraskodott rajta: őt választották meg a bujdosók, el is vállalta vón, de mindjárt kiütt az irigykedés... fiatal volt még nagyon, hiába... Elkomolyodott:

- Azt jól tettem - mondta -, azt Istennel tettem, hogy el nem vállaltam: - s mosolygott - gyenge volt még Bethlen Gábor a fejedelemségre; az ország akkori megdúlt állapotjában mit tehettem volna: de kiláttam, hogy kit kell fejedelemmé hoznunk; hoztam azt, aki mindnyájunkat bujdosásba kergetett, aki levágatta szegény bolond Zsigmond fiatal kezével Báthory Boldizsárékat, aki a németesnek feje volt Prágában odáig a császár oldalánál: Bocskait...

Mosolygott, mint valami gyermekes boldog emléken:

- Volt egy jó fickó a kezem alatt, azóta elesett az is, szegény Gáspár... ez jó török volt, és nagyon ügyes futó, csenő fickó: ez örménynek öltözve elvitte leveletem Bocskaihoz... Éppen jókor, mert azt meg akkor szorította legjobban Belgiojoso, már ki volt tűzve a napja, hogy nótába fogják s konfiskálják birtokait: s hogy a maga bőrére érezte a német hálát, nagyon elkeseredett szegény megromlott haza állapotján: s elfogadta a voxot... Volt neki egy török jóra való foglya, emir vót, a Bocskai emirje, az jött-ment aztán, s csinálta a traktát, azon a színen, hogy a tulajdon váltságába jár...

Bethlen nem szokott magáról beszélni s szinte röstellte, ha belemelegedett, de most ernyedte volt, s lelke lazán húzódott, mint sírás után a gyermeki lélek, s más kettő áhítattal hallgatta s szomjasan, Istvánnak égett a szeme a büszkeségtől, Zsuzsannának csorgott a meghatottsága a szeretettől, az ő édes, küzdő szegény kis embere ifjúsága fölött...

- S milyen igazam lett, milyen szép lett: milyen nagy fejedelem lett Bocskai uram...

István morogva mondta:

- S mikor haldoklott, másra testálta az országot...

Bethlen:

- Még nem volt itt az én időm...

- Míg élt, elvette tőled Hunyadot...

Bethlen nem akart vitázni:

- István fiam, vigyáztasd a fejjvári utat. Ha jelt vesznek észre Szászváros felől, a lovak nyergelve álljanak: nem hiszem, soká késsen a fejedelem lovása, vagy könnyörgést hoz, vagy halált.

Erre a szóra megborzongtak s az asszony rémulten sürgette a sógort, menjen, menjen.

István felcsapta süvegét s kiment.

Hogy újra együtt maradtak, s egyszerre megint rájuk szakadt a csönd, a gyermekvesztett családi szoba minden kriptánál kínosabb csendje...

- Ó én árvám - mondta Bethlen s keblére ölelte, forrón szorította a feleségét, aki mély és ájult zokogásba tört ki.

Reggelig semmi sem történt, hajnalban azonban megjött a fejedelem lovasa. Csakugyan könyörgést hozott, kéremést, hogy Isten a bizonyosság, nem volt szabad rosszat gondolni: hisz soha még így testvérét nem szerette s míg él, meg nem hálálhatja, hogy egész életéről oly igazságosan s bölcsen beszélt, s hogy ahhoz fogja alkalmaztatni magát, s ímé, a török Brassó alatt, és senkije sincs, s kéri, vállalja el a követséget Brassóhoz, a törökhöz, megmondani, hogy ki s mi az a hitvány áruló Géczy... s hogy pénz nem lévén a kincstárban, háromezer aranyban inskribálja neki Szászvárost s a szász városi uradalmait mind örökölni...

A levélre nagyon elgondolkoztak mind a hárman.

Hunyad megyét a Maros keresztben szeli át, s a Maros mellett szűk, de gyönyörű völgyesség. Ez a völgy három uradalomé: nyugaton a legszegényebb Illye, ez volt a Bethlen-család öröksége, amit még az ősapja kapott Mátyás királytól, az is Bethlen Gábor, az első akit nagynak hívnak a családi krónikák, aki Magyarországról jött be; budai parancsnok volt Mátyás király alatt; itt épített a második Bethlen Gábor is, akinek Kinizsi-lány volt a felesége, s a mohácsi csatában esett el; de azóta a többiek kezén elpusztult, elromlott volt az uradalom, úgyhogy az árvák már csaknem a kis romlott házat is elvesztették. S isten segítségével neki sikerült jókarba hozni, a felesége kezén hogy kiépült s felvirult ez a szép róna határ...

Másik uradalom a dévai váré. S íme ezt is megkapta, előbb Bocskaitól, most Báthorytól, s e pár év alatt, ez is mint egy boldog világ virult fel, most már felesége mellett fölférriasodott öccse levén benne a gazda, mikor ő is hadakban nem járt: s így ez is a szegény asszony tündéri kezében virágzott fel.

A völgyességnek harmadik uradalma keleten a szászvárosi, s ezt kínálja fel most háromezer aranyért Báthory...

Így az egész vármegye boldog s termő síkja kezükre szállana: békés időkben lehet-e szebb s boldogabb jövő, mint itt gazdáskodni, a magyarságnak ezen a drága útján úr lenni s kivírtatni az élőfákat, s paradicsomot szerezni a népeknek, kicsinyeknek s nagyoknak...

Mintha e pillanatban teljesedett volna be a gyerekkori álom: Bethlen mélyen megrendült s ez sokszorosan áthatott feleségére.

- Mit vél kegyelmed - mondta az asszony -, nem lehetne-e megvenni? s elmaradni a fejedelem barátságából... Hisz itt úgy kiesünk az erdélyi udvartul, ha akarom közel, ha akarom sehol nincs...

Bethlen feleségével s öccsével kiállott a várkastélyára s végignézett a völgyön keletre, nyugatra, szívét szorította a boldogság: ha ezt mind magáénak mondhatta: akkor nem volt drága semmi, s nem volt sok a szenvedés és fáradtság s türelem... nem drága a jövő... apró falvak fekete tetői, virultak körül a lombos erdők, s kanyargott a drága Maros ezüstje; a két ember újra összeborult: mire ez, ha nincs kiért, kinek... ha elmentek a kedves kis angyalok...

Bethlen egészen reménytelennek érezte az életet. Hát neki soha gyermeke nem lesz? Felesége boldogtalan beteg lett az utolsó gyerek születésekor, s a medicusok ezt megmondták, hogy több magzatot nem fog nyerni. Így élni akkor gyermektelenül... Mire így az élet?

Tűnődve, habozva, délre mégiscsak arra fordult, nincs értelme, hogy itthon eméssze magát, hátha a hazának segíthet: feleségével összerakatta a háromezer aranyat. Török pénz volt ez, amit megtarthatott, mert még nem volt szükség rá, hogy hadra fordítsa.

- Most jön a brassai csata! - mondta Bethlen István - majd csak ránéz a jóisten erre a szegény országra, s csak ottmarad az eb fejedelme!

Elmosolyodtak, még maga Bethlen is, az öccse szép reményén, s az asszony azt mondta:

- Én nem tudom, édes uram: ahogy maga jónak gondolja, nekem mindenképpen jó, csak maga, maga legyen meg nekem...

Délig még kiment Istvánnal körülnézni a gazdaságban. Ott érte utol egy lovaslegény. Török Kata írt sebtiben, hogy az istenért valamiképp a fejedelemnek, bármit írta, ne higgyen, mert az éjjel mondta, „oly koncot vetettem, belefal a kuvasz, s akkor fejét vétetem, hogy több baj ne legyen véle”...

Nem akarta feleségét ijeszteni, s nem szólott a levélről, mikor bement ebédelni. Csak magába szorongatta a rémítő hírt.

De alkonyatig újabb három lovaslegény is jött, Retteghey, Gerőffy, Kapy írtak, hogy el ne hagyja magát fordíttatni, mert a fejedelem megesküdt halálára, s száz ház jobbágyos birtokot tűzött ki a fejére, alighanem a szászvárosit.

Ez mindent eldöntött.

Bethlen mintha megszabadult volna, felszabadult volna, visszakapta erélyét s bátorságát: itt már nem volt habozni való:

- Szívem feleségem - mondta -, én csak azon kérlek: itt a várban maradj. Ezt a várat soha senki bevenni nem fogja, pláne ez a fáttyú, aki még egy szász kastéllyal sem bír meg minden székelivel. István melletted marad, s most ebben a percben hozzáfog minden élelmet, karácsonyig elégségest felgyűjteni. Éjjel-nappal mind vizet hordjatok, s megtöltsétek a kutakat, s amikor lehet, letről igyatok: engem itt bevárhattok... Én most megyek a temesvári pasához, onnan bé a portára, s Isten minden segítségével lehet, hogy egy hónap alatt, de az ünnepig minden biztonnyal megjövök.

Maga elé rendelte a várkapitányt, porkolábot s kioktatta őket, aztán az egész cselédséget, katonaságot, s feleskette asszonyuk hűségére.

Mikor Bethlenné magába maradt, összeroskadt; mi lett belőle, a vidám, hatalmas asszonyból: elveszett minden gyermeke, eltűnt szeme elől ura, semmije többé, csak a szíve, a szerelem, a remény...

Mikor a fejedelem megtudta, hogy Bethlen megszökött s kiment az országból, őrvongott a dühtől s kétségbeeséstől, az országgyűlés már eloszlott, s hogy megelőzze a Bethlen praktikáit, Brassó alá indult, hogy a várost, török-szakad, beledöglük, vagy nem, de mindenáron megvegye.

[XIII]

Közben megjöttek a hajdúk is, s az Imreffy erélye és gyorsasága, pontossága az egész ország minden hadierejét még egyszer mozgósította ebben az esztendőben.

Weyrauch Dávid, kőhalmi királybíró meg is írta Brassóba idejében, hogy egyezkedjenek ki, mert a fejedelem nagy hadikészülődéseket tesz, s isten ne adja, hogy a szászság második fővárosát is elveszítse.

Weiss Mihály azt válaszolta rá: „Ha az egész ország ránk jön is, se baj, van mivel megvendé-
gelnünk, szállások bőven vannak a falakon kívül, a fejedelmi konyha készen jön a lakomákra, s
bors hozzá a mi ágyúinkban van”...

A városban a hangulat harcias volt, s mindenki bízott, hogy most aztán végeznek, hiszen még
eddig nem is érte őket semmi veszteség, s velük a magyar nemesség egy része, velük Géczy s a
porta kegyelme, s odaát hiányzik Bethlen Gábor; kitől féljenek? Imreffytől, vagy a részeg
kandúrtól?

Weyrauch Dávid írt, hogy a fejedelem kész a kegyelemre.

- No, ami a fejedelem kegyelmét illeti, abban nemcsak én vagyok Tamás, hanem mind az egész
város, s nem hiszünk benne, míg itt nem lesz ő maga köztünk, hogy kezünket oldalába
tehessük... Ha pedig te azt akarod, hogy mindnyájan Dávidok legyünk, küldd be hozzánk a
magyarság Saulját, s megláthatja, milyen vígan várjuk...

Vígabban is tudtak volna azért lenni Brassóban, s Weiss Mihály írta is a levelet egyre-másra a
portára, hogy: „Nem hagyhatjuk s nem is hagyjuk magunkat megtréfálni, mint a szebeniek,
pedig Báthory Gábor ugyancsak hozza ránk a hajdút, katonát, székelyt, s ölik, vágják,
pusztítják az hatalmas császár juhait, a portának nem kicsiny kárára... Pedig neki is észbe
kellene venni, hogy Báthory Gábor nem a maga erejéből lett erdélyi fejedelem, hanem a
győzhetetlen császár kegyelméből: ezért nem kellene neki a hatalmas császár juhait megnyúzni,
csak a gyapját venni... Nem is félünk mi ettől a híres fejedelemtől, aki még egy romlott kastélyt
se tudott soha megvenni, csak az hatalmas császár köntösihez tartjuk magunkat, s ő
hatalmasságától várjuk az mi sorsunkat.”

Weiss azonban már egyre többet gondolt csöndes éjszakai órákban, mikor a város számadásait
rendezte, arra, hogy a török csupán fermánt adott Géczynek, s a hadsereg egyre késik. Néhány
nap múlva meg is jött futva Mehemed bég, azzal a hírrel, hogy a brassaiak miatt őt a nagyvezér
csaknem megölette: mert a brassaiak olyan lelkes izeneteket írtak, hogy a portán mind azt
vélték, hogy az egész ország alig várja a szultán új fejedelmét, s most még sereget is kívánnak
hozzá. Őneki kellett szegény fejének megszenvedni amiatt, hogy a „bolondkirály”, ahogy
Báthoryt a portán csúfolják, nem esett térdre s nem csókolta meg a Géczy kezébe adott
szultáni írást.

Weiss fanyarul hallgatta a jó béget. No nem baj, mondta: a magunk erején is megleszünk, s
szállást és prebendát, ellátást rendelt a bégnek.

Géczy folyton a sarkában volt s lelkesítette őket: Báthoryról oly rosszakat beszélt, hogy ez
maga felért egy segédcsapattal, s a fogoly hajdúkat felbérelte s megfogadta a város számára.
Ezekkel egy hajnalon ki is ütött, s a feketehalmi erősségbe besétált; a székely őrség hajdúknak,
magyaroknak nézte őket, s beeresztették, ők aztán az egész őrséget lekenyerezték: akik még

úgy virradtak, hogy Báthorynak védték a bástyákat, délre már Géczynek lesték az ellenséget: egy sem akart fára kerülni.

A brassóiakat fellelkesítette ez a kis siker, s egyre-másra kitörtek, egymással versenyeztek, s Géczy vezérlete alatt Töröcsvárt isten tudja hányadszor elfoglalták.

Csak azt sajnálta Weiss, hogy a régi fegyvertárs, Radul nincs, hírek jöttek róla, hogy családjával együtt Bécsben van, ahol minden vagyonát s hitelét elvesztette, leányai varrással keresik kenyerüket.

Mehemed bég azonban vállalkozott rá, hogy az új vajdával is megkötí a szövetséget, s kiderült, hogy Michne vajda éppolyan Radul, mind volt Serbán: a véd- és dacsövetség egyszerre nagyra emelte a brassaiak önérzetét, s most aztán maga Weiss Mihály rettegett attól, hogy Báthory meggondolja, s nem jön ide helybe.

Géczy biztatta:

- Ha nem jön az ebellette, majd elmegyünk mi utána Kolozsvárig.

Weiss a fejét csóválta:

- Tudod-e, nagyságos fejedelem - mondta Géczynek -, mennyit adott ki a város ez esztendőben?... Csak követségre kétezer forint, a katonák zsoldja négy hónap alatt tizenkétezer forint... A brassaiak se vájnak könyökig a tallérban...

Géczy nevetett:

- Tudod-e, bíró - mondta -, hogy mikor odaát voltam, jöttek a katonák a hópénzért, rendelte a fejedelem, hogy fizessék meg nekik, mit mondott a kincstartó: azt, hogy: felséges uram, akit *monétának* híjnak, olyan valamink nincsen...

- Mégis visszautasította az én négyezeröttszáz talléromat - mondta gúnyosan Weiss.

- Lehetetlen - csodálkozott Géczy.

- Őkeme visszautasította - sóhajtott a bíró -, Imreffy uram azonban elvötte duflán...

Nevettek.

E napokban már az egész város lázba gyulladott.

Minden házban s minden ajkon ének volt, zengett a dicséret, anyák gyermekekkel a karjukon futkostak az utcán, s a brassai nagy templom szakadásig telve volt egész nap imádkozóval, s három pap felváltva folyton prédikált. Mintha nem hadba, hanem lakodalomba készülének, oly nagy volt az öröm.

Minden készen volt, zsoldosaik már szinte kiélték a várost, s csupán becsületből is jól kellett dolgozniok, az oláh csapatok Töröcsváran voltak; volt ezernyolcszáz oláh, nyolcszáz magyar s székely, kétszáz oláh lovas, a többi gyalog és némi török, tatár, akik azonban csak rettegtetésre valók voltak, s huszonnégy deák kísérte a háromszáz szász polgár kemény seregét.

Elhatározták, hogy kimennek a Székelyföldre, hogy azt fellázítsák, onnan Segesvárra, hogy a többi szász nemzet népeit magukhoz vegyék, s onnan föl Gyulafehérvárra, hogy ott Géczyt a fejedelmi székbe ültessék.

Szeptember tizennyolcadikán indult ki Brassóból a had, a nép zokogva s ujjongva kísérte a külső falakig, s messziről kendőket lobogtattak utánuk.

Egyenesen mentek a Székelyföld felé, s mikor a szekerek simán repültek az úton, a lovak oly nyugodtan ügettek, a gyalogosok oly vidáman énekeltek: akkor Weiss Mihály fölemelte szemét az égre, s visszagondolt arra a szegény kis mesterlegényre, aki a nagy pestis után gyalog ment vissza azon az úton, amelyen atyja bejött, Csehország felé... Milyen vígan, könnyen s mily egyedül gyalogolt az úttalan utakon, füttyörészve s zsoldárokat énekelve a porban, s friss vízbe áztatta kiégett, forró lábát... Rendes kis árva legényke volt, írástudó s lelkes, aki jól kinyitotta a szemét, s nem ijedt meg a maga árnyékától: s most íme egy hadsereggel megy, ő a vezér, egy fejedelem is büszkén nézhetne: „No te Weiss Mihály - mondta magában -, neked ugyan fölvitte az isten a dolgodat.”

Ma már nem volt rossz kedve, mint tegnap, s mosolygott magában, hogy a végrendeletét is megírta: miért? a jóisten sokkal nagyobb veszedelmektől mentette ki már őt: most ijedezzen, mikor ennyi lelkes, bátor, kardos, sisakos, ágyús katona van mellette, alatta... Ej bizony nem, akkor ha meg nem ijedt, midőn a Sajó mellett egy vén hajdú megtámadta, hogy őt, a vékony szász legénykét agyonüsse a megnyűtt csizmájáért: most ijedni, mikor az övé Brassó városa?

Büszkeségében könnyes szemmel nézett vissza a drága Brassóra, annyi munkájának, örömeinek, aggodalmának, reménységének tanyájára, ahol oly híven, annyi ragaszkodással, szeretettel kapcsolódott hozzá a nép, s nem volt a városban egy gyermek sem, aki ne kiáltotta volna az ő nevét s ne nézett volna rá, mint egy istenre...

De mikor elmúlt a város, a dombok kanyarodóin eltűnt a vár, s egyre messzebb értek, lassan mély bánat kezdett benne feltámadni: hová, hová e háromezer emberrel?... mintha kiindulnának a világból...

Egy kis vízen kellett átlépniök estére, ez a határ Brassó földje s Székelyország között; a hidat épen találták rajta.

Géczy mondta, háljanak meg ezen a parton, de öneki kellett, neki ki kellett lépni a szász föld határiból, öneki a testében kellett éreznie, hogy túl vannak a kétségen, s hogy nem haboznak és nem tétováznak, hogy vége a fecsegésnek, a tervezgetésnek, várakozásnak: ő meghódított területen akarta tölteni már az első éjszakát...

A szekerek megindultak s szépen mentek, ráhajtott az első ágyú, az alatt beszakadt a híd...

Nagy hűhó, nagy láрма, beszéd, az ágyút kivenni, kiszedni: közbelépett, parancsolt, rendelkezett, erő kellett s akarat s kötél, saraglyafa s csapórudak...

Megijedt ettől a kis balesettől: ha a legelső percben ennyi jajt csinál egy ágyú beragadása, még mi következhetik...

Géczy nevetve nézte felháborodását s kétségbeesését:

- Mit kínlódsz vele - mondta -, van elég léhűtő gazember, majd kiszedik tavaszra!

A bíró fel volt háborodva: magyar könnyelműségnek mondta, s mélyen megvetette Géczyt: emiatt veszítik el a háborúkat - gondolta: elpotyázni mindent, ez az egész életük.

Belemelegedett, végül már ő maga is megfogta a kötelet: ettől tette függővé, hogy sikerül-e a vállalat vagy sem, s boldog volt, mikor az ágyú a holdvilág mellett mégis szabadon s mozgó állapotban volt a túlsó parton.

Másnap egész nap azzal telt el, hogy a sereget átszállították a kis vízen.

A nép hamar megette a tarisznyában hozottat, s egyszerre csak jelentkeztek és sürgették a szekerekre rakottakat.

A bíró még el sem csodálkozott ezen, mikor tűz verte fel az ég alját, a sereg előre elkalandozott s a környéken levő falvakat kezdte rabolni.

Mélyen felháborodott, humánus nevelése eddig folyton csak azért zúgott, hogy ők szenvedték a rablásokat: s most azt kellett látnia, hogy a saját népe, amint Brassóból kilépett, s a várfalak által megszabott fegyelmet s a törvényeket áthágták, éppen olyan vidám s vad csűrhe lett, mint bármelyik martalóc csapat.

Ő nem lett volna képes rá, hogy a szegény asszony malacát elrabolja, s el kellett néznie, hogy a legjobb emberei az oláh segítőkkel versenyt fosztogattak, ahol kit megfogtak, lehúzták róla a ruhát, a falu házai mind üresen álltak, s valóságos kéjjel cipeltek ki minden megmozdíthatót, mit ottbenn találtak.

Neki a szekerekre, poggyászokra, fegyverekre kellett gondolni, nem lehetett mindenütt jelen, s kapitányai, hadnagyai, tizedesei, porkolábjai nem bírtak a jókedvű fickókkal, a deákok a toronyból ledobták a harangot azzal a kiáltással, hogy: a mienket is elrabolták s pörölyökkel darabokra zúzták.

- Megvesztek, megvesztek - mondta Weiss Mihály, a agyonlövetett két katonát, akik egy szegény asszonyt az ő szeme láttára hasítottak ki.

Valahogy rendbeszedte, sorra állította őket, s egy újabb nap megint azzal telt el, hogy most meg Illyefalvánál az Olton keltek át.

Ott is üres volt már az egész teremtetett község, a magyarság mind futton futott s menekült fölfelé, csak a templomkastélyt védték, s a kiküldött kémek azzal jöttek vissza, hogy egész Háromszék üres, menekül a nép az utolsó csecsszópókkal, mennek Csík felé, a hegyekbe...

- De hisz nem azért jöttünk, hogy mi a székelyeket megpusztítsuk - kiáltotta Weiss Mihály magából kikelve -, hanem azért, hogy őket pártunkra vonjuk s fellázítsuk a fejedelem ellen.

A katonasága azonban mit törődött azzal, hogy a brassói bíró hogy képzelte el odahaza Brassóban a sétát: ez rabolni jött s minél előbb megszédni magát, hogy loppal, szökve elillan-hasson át a hegyeken a saját otthona felé.

Weiss Mihály nem értette Géczyt, aki mit sem törődött ezekkel a dolgokkal, semmiségnek mondta, s egyre csak arról beszélt, hogy kutatni, tudakozni kell a fejedelem hadai felől.

Illyefalvát háromnapos ostrom után feladták, a kastélyból Weiss Mihály elnézett Sepsiszentgyörgy felé: a népe sürgette s követelte, hogy Szentgyörgyöt azonnal megtámadják, de ő úgy érezte, ezzel örökre eljátszaná a székelységgel való megegyezést, s elhatározta, hogy egy tapodtat sem megy beljebb a székely földre, s reggel elrendelte, hogy az egész sereg fordul vissza a szász földre, Botfalunak, Földvárnak...

Mindenki nevetett rajta: ezt ugyan könnyebben is megtalálhatták volna, kár volt ily kerülőt tenni, Földvárra egyenes úton is mehettek... Soha nem hitte senki, ha maga szemével nem látja, mennyi kár, baj tud történni ily kevés utazással. Mire még egyszer átkeltek az Olton, egy kerekük nem volt épségben.

- Hova tettem a szememet - kesergett Weiss Mihály -, hogy e gyülevész népséget hadseregnek néztem, mi közük ezeknek hozzám s az én ügyemhez, mindenféle csavargó tatárok, rácok, oláhok, hajdúk, s mezítlásos székelyek...

Megbújt néhány száz főnyi brassai testvére közt, s most bánta, hogy sajnálotta a jó brassai polgárokat kihozni a városból erre a nehéz útra... De sajnálta őket szíve szerint, úgy érezte: erre jók lesznek e csordabeliek is...

Géczy el is vált Weisstől s maga mellett tartotta Nemes Balázst, Horváth Györgyöt, Kálnoki Jánost, a székely kapitányokat.

Mikor Weiss elrendelte, hogy Botfaluval szemben újra keljenek át az Olton, Géczy méregbe jött s addig veszekedett, míg a bíró bele nem nyugodott, hogy maradjanak csak a túlsó parton, s húzódjanak lassan Hídvég felé.

De Weiss nem tudta visszahozni a már átkelt népet, s azok a túlsó parton mentek felfelé, ha ugyan mentek, s nem cserkészni szóródtak szét s tovább rabolni a szász síkon...

Egy egész hét eltelt, s Weiss kezét-lábát majd megette, hogy még sehol sincsenek s mit se tettek: nem lett volna jobb ezalatt a városban ülni?...

Szeptember huszonnegyedikén kapták a hírt, hogy a fejedelem az Olt túlsó partján Földvárhoz közeledik.

Weiss Mihály rögtön imát mondott s kardjára esküdött, de Géczy gyanúsán nézte lóhátról a reggeli ködben a túlsó partot, ahol a kék darabontokat ismerte meg.

- Ezekkel akarsz te megütközni, te Fejér Mihál? - mondta Weissnak s a hátuk megett s körülöttük rendetlenül álló seregbe mutatott. - Jobb lesz, gyerünk vissza a legsebesebben Brassóba.

- A húsos fazekak mellé! - mondta Weiss mérgesen - még nem ültél ott eleget!

Géczy vállat vont: nojsz neki ugyan mindegy.

De napközben is előhozta, hogy jobb lesz legalábbis a hermányi kastélyba húzódni.

- Ej, ilyen parádé után vissza nem megyek csata híján - mondta Weiss, aki már egészen elvesztette otthoni kedélyességét s nyugalját, epévé keseredett benne a lélek... Sírn tudott volna, ez is háború: - nem térek vissza többet, nem látom én Brassót soha - mondogatta Fronius Mihálynak.

Rögtön hozzáfogtak az átszállításhoz, s az egész sereget sikerült Földvár alatt a Brassó felé eső réten felállítani.

Még készen sem voltak, a fejedelmi hadak megrohanták őket, csupa lovasok, s szilajok, frissek, vadak s legázolták a rusnya előcsapatokat. De a szászok helytálltak, a azt kiáltották: árulás, az oláh vajda eladta őket...

Géczy karddal vágta, Weiss puskával lövette, de az oláhok futottak, s egyszerre eltűntek, mint a disznócsürhe a bozótban.

Imreffy vezette a szemköztieket s némán nézte a földvári dombról a lába alatt s szeme előtt kavargó csatát. A nap ekkor kibomlott a fellegek közül, s Géczy felismerte Imreffyt.

- No szász - mondta -, azt ott lövesd le, akkor ha elveszítéd is a csatát: megnyered Brassót.

Weiss Mihály a szász puskásokkal célba vettette a kancellárt, aki nem vette észre, hogy reá fordulnak, oly fáradt s rezignált volt: Az éjjel a fejedelem egy pillanatra sem engedte el magától, folyton őrséget kell váltani körülötte, mert minden bokorban Géczyt s Bethlent várja.

Ebben a pillanatban fordult be a fejedelem maga, testőrsége élén Veresmart felől s hujjahóval hajtott rá a szászságra, nem nézve, maga embere-e vagy sem.

Ő maga vezetett, lovon ült s lova táncolt, neki a tömegnek, ami még tartotta magát, Géczy már messze vágatott, egyenest Brassó iránt, meg sem állt a város kapujáig.

Nevetett az egész dolgon, egy szikrát sem fájt neki.

A fejedelem is nevetett: az ilyen csatát szereti, amely csak egy rohamból áll: mint pozdorját, szórta szét a szászságot; ő maga három szászt vágott le, s csak azért nem többet, mert már a többit előtte ellőtték, vagy ki tudott, futott, hogy lóval sem érték utol.

Soha még ilyen boldogságot nem érzett, mint most, mikor a halottakkal borított csatamezőn táncoltatta lovát.

- Weiss Mihályt, Weiss Mihályt! - kiáltotta - hozzátok nekem a brassai bíró fejét, amennyit nyom, annyi aranyat adok érte.

Weiss Mihályt nem hozták el, mert azt ismeretlenül vágta le a Barca vizénél Tunyogi Gergely nevű hajdú a csizmájáért, amit mindjárt le is húzott róla; de elhozták az Imreffy tetemét, amelyet a szászok golyói lyuggattak át...

A fejedelem győzelmi mámorából valami határtalan rémületbe ocsúdott:

- Az utolsó emberem! - kiáltotta - az én utolsó emberem!...

Fölemelte a két karját az égre, s megfenyegette az eget, aztán zokogva fakadt:

- Átkozott legyen ez a nap, ez a győzelem!

Negyedik könyv

[I]

Mint a megfélemllett madár addig verdesi magát a kalitban, míg összetöri minden szárnyát: a fejedelem vergődött s hajszolódott élete szűk karámjában.

Most, hogy magára maradt, feltűnt még egyszer előtte nagy célja: nagy ember, s erős és világbíró lenni.

A földvári csatamezőn kijózanodott, s a halottak halmai felett megrémült kisded lett: ím a győzelme. S itt az ország belsejében, saját népe között, holott indulásakor úgy képzelte, őszre már övé lesz környös-körül minden világ, s legalábbis Krakkóban fog a koronázó Vavel felé ellenállhatatlanul közeledni...

Katonái száguldoztak, ujjongtak, jöttek-mentek, szép és duhaj száguldozásokban mulatott a tekintete: de ő komolyan állt egy helyben az Imreffy holtteste felett, s szótlanul nézett a távolba: úgy járt, mint az árván maradt gyermek: csak most érett az élet nehéz voltára.

Nincs más mit tenni: most aztán hajtani tovább, s Brassóra rá, az ellenség futó csapatai már régen eltűntek arra délen, s érezte, tudta, hogy hiába volt e csűrhe felett a könnyű győzelem, ha a város kapui meg nem nyílnak.

- Mondjatok egy imádságot felette - szólt a körülötte állóknak.

Zavar lett s kapkodás: papot elfelejtettek hozni a csatába, vagy csak Imreffy hiányzott, aki mindent el tudott intézni...

Már türelmetlen kezdett lenni, s szeme villámlott: nem bírta elviselni, hogy kimondott kívánsága máris ne teljesült légyen, s mindjárt felforrt ereiben a vér, akkor előlépett egy magas, szakállas ember, az Imreffy íródeákja, Pécsi Simon, süvegét levette, s szólt:

- Legyen dicsőség és hála a mindenható Istennek, s testvéreim, mondjuk el Dávid imádságát.

A fejedelemnek jólesett, hogy nem pap, csak közvitéz, s hogy nem szónokol oly könnyen, de rebeg. Az ember deres szakállú, mégis bátor, a hangja is megemelkedett:

- Uram isten - kiáltotta a Dávid igéit -, hajtsd hozzám füleidet, és felelj meg énnékem: mert nálad nélkül igen szegény és gyöngye vagyok én.

Mintha a szavakban valami titkos erő volna, megütötték a lelkét a szavak, s fejét lehajtotta.

„Irgalmazz Uram isten énnékem: mert én, minden napon csak tehozzád kiáltok.

Mert te, Uram isten, jó és bűnbocsátó isten vagy: igen irgalmas mindenkhez, akik tehozzád kiáltanak...

Megszorulásom napján is hozzád kiáltok, tudván, hogy megfelelsz énnékem.

Mert nagyságos vagy te, Úristen: és úgy dicsőítetik a te neved...”

A fejedelem egészen megborzadt: úgy tűnt fel neki, mintha ő volna az isten, akihez kiáltanak, s íme semmi hatalma megcselekedni ez naptól fogva; úgy érezte magát, mint egy erejevesztett isten, s a lélek úgy folyt, úgy csordogált vissza ereiben, mintha eltűnne s elmúlna belőle az élet...

Az ember hallgatott, akik hallgatták, elgondolták, hogy ez az a világot járt zsidós-ember, kit Erzsébeten fiává fogadott amaz Eössy Andorjás, de beszélni tud, mely nagy boldog bánattal kiáltja a zsoltár mondásait, kielégült és fölemelkedett szóval:

„Úristen, sok kevélyek támadtak énreám: kik csak szemek eleibe se vőttek tégedet és a te félelmedet.

De te Úristen, ki hozzájuk is igen irgalmas vagy: késedelmes vagy a haragra s kész az irgalmazásra.

Tégy csudát rajtam, könyörülj rajtam, tekints énreám: szabadítsd meg a te szolgálódnak fiát, hogy lássák az emberek.

Hadd lássák az én gyűlölőim, és pironkodjanak és megtudják, hogy te Uram megsegítettél és megvigasztaltál engemet...”

A fejedelem felvetette a szemét az égre, most jó volt s ez halálosan jólesett... ez a szíve fenekéről jött, e szavak, úgy érezte, mintha otthon volna Ecseden, s hallaná messziről még bátyjának, Báthory Istvánnak hangját, amint rekedten dübörög, s mennyet ostromolva parancsolja a szentségét és az istennek félelmét a félelemtelen úr... Hát jöjjön is az Isten, most, most jöjjön, s segítsen, ha tud... Hadd lássák az irigyek és gyűlölködők, a Bethlen Gáborok, a Géczyk, a szászok, a magyarok, a pogányok, az egész világ, hogy van isten odafenn, s az odahajtja az ő lába alá a fejüket...

Ez jó ima volt: ez jólesett, ez az imádkozás...

A katonák énekelni kezdtek, s ő kábultan és ellankadva hallotta az éneket: azóta sem volt szívvel jelen semmiféle istentiszteleten: mióta hazulról, Ecsedből erre a nagy világi égésre és gyöttelemeire eljött...

Megrázta s lecsillapította, szerencsétlenné s boldoggá tette ez az egyszerű istentisztelet, óh, ha most leomolhatna s elfeküdhetne a fűben, de pillantását felnyitni nem meri: körülötte környös-körül szemek, akik reánéznek s parancsát lesik, a jövőt: s arcok, akik már a füvekkel hajolnak össze, s akiknek már mindegy a vérbuzogás az ő ereiben...

S ahogy nem tud e holtakkal mit tenni: fel nem támaszthatja, hogy újra megölhesse őket: nem tud azoknak semmit mondani, akik parancsát várják: hová, hová, miért, mire...

S mégiscsak meg kellett indulni egyszer, s mégiscsak rendelkezni kellett: óh, parancsolni afelől, aki annyi s minden parancsot végrehajtott...

Most, most fakadt fel a könny a szemében, magát siratta, ő szegény önmagát, aki elveszítette a kezét, szavát, a parancsot ejtette ki a szájából, s a mindenhatóság illúzióját...

- Tegyétek - mondta - saraglyára, s bévisszük temetni Brassóba.

Brassóba!... Megrémült... Oda sem gondolt, s csak mondta: Brassóban temetjük...

Összeszorította fogát, s lóra ült, s nem szólt többet, s előre vágatott, el Brassó felé. Bizonyára az isten szava szólott belőle...

A fellegrvár setéten tűnt fel a völgyteknőben, mögötte roppant hegyek, előtte nagyszerű térség s a síkságok torkolatában a szédítő magas ormon a vár, körötte lent a város, magas és sötét bástyákkal körülövezve.

Aggodalom szorította szívét, de habozás nélkül rendelt ostromot ellene, s népe alig összedelőzködve vágatott a város alá.

Ágyúlövésekkel fogadták.

Pukkanás volt, magja alig, de hőkkenve állott meg a lovassereg.

Szétszórt sorokban állottak, s a fejedelem farkasszemet nézett a várossal: lelkében a tehetetlen düh duzzadt s lobogott:

Hát így mutatja meg az Isten?...

Orrcimpái tágultak s lüktettek, s csak nézte, nézte, vad s fanyar képpel a fekete falakat s a nagy köríves páncélkaput. Az ágyúk egyre sürjebben szóltak a falakon, füstfellegek csaptak fel itt-ott a bástya lőrésein, puskák ropogtak: itt mit tenni nincs: szédülni kezdett, vértolulást kapott, s mint a farkas a jól őrzött hiú oldalától, hosszú merev bámészkodás után, mikor már körölte kezdtek röpködni a golyók, s egy kőgolyó, nagy ágyúkő ott vágott le előtte húsz lépésre, lassan megfordította a ló száját s visszatért...

Illő távolban együtt gyűlt a kisdud serege, holmi ezer lovas; zsibongtak, tanácskoztak, mind a várat nézték, s fanyalogva bírálták: nem lovasnak való hajrá.

A fejedelem csüggedten nézett rájuk: vajon mi lesz...

Pipali Mihók hajdúkapitány lóháton jött s kopjája hegyén egy szakállas fejet hoz. Elébe nyújtja a véres fejet, s ő nézi, nézi, s lassan ráismer: Weiss Mihály feje.

Elfordítja szemét: a kapuk be vannak zárva... Weiss Mihály feje itt van, s a kapuk be vannak zárva... Ha Weiss Mihály volt az ellenség: mért nincsenek nyitva a kapuk?...

Körölnéz: jó volna immár leszállani a lóról, s hol van a sátor... Hol van Imreffy, hogy a sátor még most sincs felütve?...

- Verjetez itt tanyát - mondja ridegen - Itt fogunk hálai.

Mozgás, szekerek után néznek, azok még messze vannak, de a fejedelem nem bír a lovon maradni, mindjárt leszédül a nyeregből; leszáll, ketten is segítik, egy kis halom oldalába köpenyt terítenek, s sápadtan odaájul.

Buzás János hajdúkapitány megvetően legyint:

- Szopósgyereket minek hoznak a bálba...

Csak néhány percig fekszik, szinte élettelenül, felpattan, nem bír nyugodni, megint másat parancsol, étellel kínálják, elutasítja, itallal, kiűti a kupát, s vágóban vezeti a lovassereget nyugatra a Vidombák patak partján árkon-bokron át, csak úgy bódulatában rohan, Keresztyén-fálván át, hol egy fertályig megáll s őrségét rendeli, aztán tovább, s mikor feltűnik előtte az égbenyúló sziklán Rozsnyó fellegvára, süvegét levágja, s kiáltja: „Rohamra hajdú!”

Kesely arcú lovas pogány áldozással néz a megvehetetlen magasba, a kopasz bércezt koronázó komor várra, el nem megy, míg ez kezébe nem esik...

Három nap, mint éh farkasok álltak a vár alatt, megmászták a hegyoldalt s föl a falak tövébe; a szászok vitézül tartották, de egyetlen ágyújuk sem volt s tehetetlenül kellett nézniök, hogy mint a csikaszok gyűlnek a hajdúk a favár palánkjaiba.

Harmadnap kitört bent a lázadás: víz nem volt s az oláh őrség szakadatlan vajákkolt, s szökdösött le a falakon, kegyelemért könyörögni.

- Hozzátok kötözve a bírót a kezembe! - mondta a fejedelem, s az oláhok megrohanták a tanácsházát, s hozták a kötelezt, amelyben, mint bikát a vágószékre, elhurcolják a bírót a fejedelem elé. Nem volt mit tenni: a támadók már hordták a fát, hogy a vár alatt tüzet rakjanak, melybe belepusztul úgyis a parányi fészek s erre irgalomra, kegyelemre feladták magukat.

A fejedelem fölment a várba, hajadonfővel, fegyvertelenül, a várőrség alázattal feküdt lába elé: „Menjetez a pokolba” - mondta nekik, s a hajdúknak intett: „vigyétek, amit találtok”...

Megállt a vár fokán, körülnézett a csodálatos völgyön, a Bucses ormain, s a fogarasi havasonkon, nem volt türelme tovább ott maradni, belső tűz s láng hajtotta, megfordult, s menni, menni, mikor serege rendbe szedődött, élére állt, visszafordult, de megérezte Brassó hiábavaló ostromát, érezte a hiábavaló küszködést, ott az átkozott Brassó alatt, mit kezdjen párszáz legénnyel oly temérdek nép előtt... Kinevettesse magát?... megfordult, s Zernyest felé hazament Szebenbe.

Nem volt idő napot lopni, a sereg már el volt rendelve, éppen a gyülekezése közben kellett kilépni, mikor támadt volt a hír, hogy Weiss Mihály kijött Brassóból s indul fejedelmet koronázni Fejérvárra.

Voltaképpen meg lehet elégedve, hiszen teljes sikerrel végződött a vállalkozás: Weiss Mihály halott, feje itt van a szebeni bástyán, Géczy nyilván többet nem gondol a fejedelemségre; a brassaiak elvesztették vezérüket, s most már el vannak vágva mindentől, török, német ellenségük, s kell hogy észre térjenek.

De hol van Bethlen?... Már híre jött, hogy ötven barátjával járt a temesvári basánál, s hogy elindult nagy fényes török kísérettel a portára a szultán lába csókolására...

Szörnyű napok, szörnyű idők: a fejedelem örök rettegésben él.

Ha körülnéz, nem érti, hogy élt eddig oly vidám, könnyelmű s boldog életet: mintha varázsköpenyben lett volna, semmi veszélyt nem ismert. Most, ha nézi az arcokat: minden szemben ellenséget lát; aki nevet, rajta nevet; aki sír, miatta sír; aki hallgat, gondolatát takarja; aki beszél hazudik.

Nézi az arcokat: Gyerőffy Bethlen cégéres cimborája: minden percen várja saját magától, hogy felakasztassa... Mikola János, Gyerőffy barátja, kiben Bethlen is megnyugodott, Kapy András, s aki intette, hogy Bethlent ne bántsa: Rhédey Pál, két átkozott kopó, akik itt szaglászni, s még hívséget mutatni sem erőttetik magukat...

Kamuthy megszökött: hol a hízogó Kamuthy, a gaz áruló: meg nem hal, míg ennek nyakát nem szegi; ha körülment az ország urai közt, egy is nem volt, akinek szemében ne leshetné meg a gonosz árulást...

Megjöttek a követek Kassáról, s ragyogó arccal hozták a jó hírt, bedobolá Forgách Zsigmond a magyar hadakat Tokajba, s máris kész indulni újra Erdélyre. Örömmel vette a fejedelem hívását, s kész jönni a fejedelem segítségére.

Ez is csak gyűlöletet kelt benne, tudná, mit cselekedjen, de nincs kivel elvégeztesse akaratját; mindenben ő maga-kancellárja nem lehet, s Pécsi Simon, akit maga mellett tart, még tekintély nélkül való ahhoz, hogy öreg aranygombos uraknak parancsoljon... mit tévő legyen, s hogy szolgáltatassa ki magát a nyomorult Forgáchnak, aki mikor derék haddal jött rá, úgy-e bizony lómájra szorult Moldvában, s harmincezer emberéből hétezret vitt haza elnyűtten, rongyosan Kassára, s most ingyen kapja Erdélyt, övele együtt: mert hogyan lehet ember nélkül megviaszkodni azokkal: segítséget hozó hadaktul az Isten őrizzen, nékiek jó lesz, de nem minekünk...

A lóhúson éhezett urak, Forgáchcsal Homonnay György, a kényes úrfi, most fog jóllakni a pecsenyén, amit Báthory Gábor süt nekik, s Dóczy András, a részeges csap, aki egy józan szót életében nem mondott, meg Czobor Mihály, akivel Kassán Bocskai udvarában összeveszett, hogy nem akart deferálni a Báthory névnek: most ő emelje fel a zászlaját, s meghajtsa előtte a sárkányfogas címet? Vagy Rákóczy Lajos, aki csak azért jön, hogy Erdélyből elrabolja még, amit lehet, s töltsse vele a szerencsi kamrákat... És Thurzó? Thurzó György? mekkora s milyen nagy elégtétel a palatinusnak, hogy aki nem akart előre köszönni neki a hadadi mezőkön, most alázatosan ő kínálja magát, országát, s kézcsókra jő...

De hát másfelől meg a pogány s Bethlen Gábor...

Már erről is vagyon hír: a porta Géczyt elvetette, látva, hogy semmire se jó: s Ahmed szultán megesküdött őseire, hogy Erdélyt három darabba vágja, s három vajdaságot csinál benne: legyen minden nemzet külön, s akkor majd nem veszekednek, a magyar külön, a szász külön, a székely külön: no, Géczynek is befellegzett...

Ez az egy vigasztalása volt, hogy mindenkinek lejár a napja, s ő mindenkit túlél, immár nem is haragudott Géczyre.

Az országgyűlésben azért mégis bevitte a törvényt, hogy: mind a lázadóknak, mind az elszakadottaknak sok gonoszságáért az ország neki elégtételt adjon.

De a gyűlésben már nem elnökölt Imreffy, s a vita nagyon hosszú lett, s végül is alázatosan instanciával járultak elébe: hogy „ha az Isten Sodoma tartományának tíz igazért megkegyelmezett, felséged sok ezer hívének könyörgésére adja meg azoknak a vétkeseknek újonnan életöket, jószágukat”.

A fejedelem beleszédült, mámoros, vérmámortól nedves szemekkel nézett körül rajtuk, s érezte, hogy nem ő parancsol ezeknek többé: megfordult a világ, most felébe nőtt a hatalom...

Legyintett: tegyetek amit akartok.

Így kegyelmesebb lett a válasz Brassónak, mint valaha remélni lehetett.

Ezen a napon a meggyesiek küldöttei jöttek elébe szintén Brassó miatt könyörgeni: már meg is gondolta: itt valami magasabb bölcsesség dolgozik: jobb így, hogy ő enged s megbocsát az ország kérésére, mintha itt is csalódás és szerencsétlenség érné...

- Bocsássa meg nagyságod a szegény nyomorultaknak bűnöket, akik ebben a nagy égő láng közepiben lévén, nem tudnak hová lenni, s féltükben az felséged ellenségei közé kerültek...

- Csak ember lehet bűnös - mondta nekik -, állatban bűnt fel nem találunk... Mít tehetünk, hogy emberek vagyunk...

Később azt mondta:

- Már el van végezve, megbocsátok Brassónak és Géczy Andrásnak is.

Míg egyfelől jártak a követek tovább sűrűn Kassa felé, másfelől Brassóba mentek, s egy hét múlva ki volt tűzve a Géczy megkegyelmeztetésének napja.

Október elsején kijött a bezárt urak részéről Géczy András és Nemes János, s örök hűséget esküdtek János pap előtt az országnak, a városiak közül Chrestels János, Kattner Bertalan, Greissing Kristóf jöttek ötven lovassal. A fejedelem túszaik voltak Tököli Miklós, egy finom modorú ifjú nagyságos és Jantsó Pál negyven inassal.

Géczy Szebenbe érkezve, a fejedelem lábához borult:

- Árulóvá lettem, Nagyságos uram - mondta -, megszegtem eskümet: hogy sohasem fogok a szászoktól elválni, de a nagyságodhoz való igaz szerelem, főben járó bűnöktől sem tud eltartani: én ott is csak a nagyságod embere voltam, dolgaiknak minden titkát kitanultam, s most itt vagyok, hogy nagyságod rendelkezék velem.

A fejedelem kihúzta kardját s kegyelmesen a vállára helyezte Géczynek.

- Kelj fel, többet ne vétkezzél ellenem - mondta.

Géczy a sok nyomorúságban, amiről nem győzött eleget beszélni, meghízott, s nagyobb bajuszt eresztett, s mindenben tekintetesebb volt, mint még néhány hónappal azelőtt. Hozzá is szokott a parancsoláshoz, s egy pillanat alatt megérezte, hogy a fejedelem elvesztette régi erélyét és akaratát, s puha lett, aki arra vágyott, hogy vezessék s gyámkodjanak felette.

Most boldog volt, hogy bezárkózhatott ismét valakivel, akit régen ismer, aki hozzátartozik a gondolataihoz, aki érte s neki gondolkodik, s leveszi a fejéről a felelősség terhét.

- Nagyságos uram - mondta Géczy -, itt minden fenekestől fel vagyon fordulva: nagyságod nem tudja, mik készülnek a portán.

- Hallom, három vajdaságot főznek.

Géczy legyintett:

- Az semmi, amit a szászok szeretnének: ez az ördög katonája, ez az elvetemedett tökfű Benkner királybíró dolga, hogy a szászok külön vajdaságot kapjanak: ez mind olyan, mint a pimpimparé virág tolla, elfújja a szél, s nem tudja az ember, mi lesz belőle; egy baj van csak, s csakis egy baj: Bethlen Gábor. Ha nagyságod meg akarja törni a kígyó fejét, s már azt elmulasztotta, hogy idejében végezzen vele egy késszúrással: feleségit kell élve idehoznia: avval megtarthatja örökre az urát, hogy az moccanni se mer, inkább baráttá lesz, vagy még hamarabb dervissé.

A fejedelem régi boldog ideit érezte felújulni, tervezett, támadott, s megtörtént, amit akart.

Az urak felzúdultak, hogy Bethlennét Dévában megostromolják: az árva asszonyt, akinek most haltak el gyermekei, s az Isten éppen eléggé megszomorította.

Géczy felkacagott:

- Nincsenek gyerekei? majd a fejedelem tesz róla, hogy mire megjön az ura, ikrei legyenek.

Az egész hadat, ami kéznél volt, tízezer főnyi hajdúságot, mind Déva alá indította.

Egy hétig állott a hajdúság Déva alatt, s felprédálta, amit a német s a török meghagyott, ezt a gyönyörű uradalmat is. Károlyi Zsuzsánna sírva nézte a vár ablakából a tüzeket. De ezalatt a rendek felindultak Déva ostromán, s a fejedelmet rákényszerítették, hogy kegyelemlevelet írjon alá, mind az egész gyűléssel egyetemben Bethlen feleségének.

Gyerőffy ment a kegyelemmel Bethlennéhez, akit el is vitt Gyulafejervárba, ahol maga házában megszállította, cselédeivel és szolgálóival egyetemben.

[II]

Mikor Géczy a szebeni szászoktól elbúcsúzott, már mint a fejedelem barátja, azok sötét arccal néztek reá.

- Nagyságodnak immár jó - mondta Chrestels János -, Isten rátekintett s jótettért megjutalmazta.

Géczy felfortyant:

- Isten oda tekint - szólt kevélyen -, ahol van, ami érdemest lásson.

Hegyes Gerard azt mondta:

- Nagyságod megtaníthatna, hogyan kell az Isten előtt érdemes lenni.

- Neked adhatok egy jó tanácsot - veregette meg a vállát, sértő gúnnyal Géczy -, te még fiatal ember vagy, hasznát veheted... Tapasztalt embert ne fogadjatok be városotokba, s titkaitokba ne avassátok be...

Élesen felkacagott:

- Majd meglássátok, mit fog nekem használni titkaitok tudása!

A követek mélyen meghajoltak, s nem szóltak, elmélkedve távoztak el Szebenből.

Ebben a pillanatban minden rendben volt a fejedelem körül, amint talán soha nem volt tavasz óta.

Brassó megbékült, s lemondott harminckétezer forint követeléséről, ellenben fizetett újabb hétezer forintot, visszakapta Törcsvárát és Brassó fellegrát, s örült, hogy nem kell tovább harcolni.

Az országgyűlés is megbékült, s Báthoryt kinevezte e békekötésért a haza atyja s megtartója díszes nevével.

A fejedelem örült, hogy Géczyben ilyen pompás kancellárt nyert, s Géczy örült, mert Fogarast megkapta örök birtokul, s ezzel övé lett Erdély leghatalmasabb vára.

E percben olyan béke volt Erdélyben, amilyen nyugodt s csendes a haldokló az agónia előtti órában.

Bethlen Gábor ekkor már Konstantinápolyban volt.

Iszkender pasa, aki most jött meg Magyarországról, jól ismerte Bethlent, s tudta, mi a jelentősége odahaza Erdélyben: szárnyai alá vette a menekült főurat, aki mély szomorúságával s rendíthetetlen komolyságával nagyon rokonszenves volt a török vezérek között.

Bethlen otthon volt a török fővárosban, nyugodtan járt a térdig érő szennyben, mely az utcákat fedte, úgyhogy a ló is alig tudott benne csetleni, botlani, s nem mutatta, hogy észreveszi, hogy a cifra mennyezetek s az aranyos boltozatok omladozva, rogyadozva emlékeztetnek az idők múlására.

Sokat üldögélt velük szótlánul a tanácsban, ahol az alacsony díványokon, keresztbe tett lábakkal hallgatták az egymás hosszadalmas, keleti frázisokkal kitöltött és kapzsi, alattomos, irigy érzésektől átitatott beszédét, közben némán várták a vízóra cseppjeinek csepegését.

Ebben a városban semmi sem volt sürgős, s ha valaki valamit hamar el akart intézni, csak azt az egyet nem volt szabad megkísérelnie, hogy sürgesse, mert akkor mindenkinek az ellenszenvét kihívta maga ellen.

Bethlen jól ismerte e szokást, s egy dervist megszágyenítő békességgel várta a maga igazának teljesedését.

Azonban, mint mindenütt a világon, még a török városban is történnek rendkívüli dolgok, amelyek siettetik az eseményeket.

Iszkender pasa budai basává akart lenni, épp ezért eszközölte ki, hogy Konstantinápolyba visszarendeltessék. Hogy célját elérje, Mehmed basát Budáról el kellett távolítani. Nagyon jó volt erre Negroni, a bécsi követ, aki Budán keresztül jött Stambulba, s úton-útfélen elmondta, hogy Buda oly állapotban van, hogy a legcsekélyebb ostromot sem bírja ki. Igaz, hogy ez a teljes leromlás nem Mehmed pasa alatt történt, csak az ő szeme előtt fejeződött be, de most már csak arra emlékeztek, hogy Ibrahim, a bölcs és erényes, ugyenezen a Budán fogadta Bocskai királyt, akinek koronát küldött a győzhetetlen padisah. Hogy történhetik az, hogy még öt évvel ezelőtt Bocskai királyt egy ragyogó és fényes Budavárában lehetett fogadni, „melynek szépségét és ékességét leírni lehetetlen, s hol az élőkútfejek sokasága oly bőséges volt, s oly vizeket adtak, amelyek ezüstitisztaságú csőből csergedezve, az élet vizéhez hasonlatos édes vízzel bírtak”: s most, mint még a hitetlen német is bevallja, egyetlen háznak sincs fedele, egyetlen kapunak sincs ajtaja, egyetlen ablaknak sincs fedője, s a felséges padisah katonái télen s nyáron az ég alatt alusznak, s ha valaki azt mondja nekik, hogy: „testvérem, ez nem jól van így”, csupán annyi a válasz reá, hogy „Allah nagy és Mohamed az ő prófétája, Buda bevehetetlen vár, az igazhívők szemefénye”.

Ilyenfórmán csendes és komoly beszédekben, melyeknek susogó bokrában vipera sziszegett, elhatározottat, hogy Buda vára basája hazug és részeges, aki soha józanon nem található, s körülötte is egyetlen józan ember nincsen, sőt még a nép is annyira az ivásnak adta magát, hogy közöttük egyetlen józan nem találkozik, s ez okból a falakat nem is őrzik, még a kapusok sem alusznak a kapuknál.

Ha pedig ez így van, pedig így van, mert ezt még maga a hitetlen német is bevallja, akkor nincs más hátra, mint az istentelen hazug és részeges budai pasát eltávolítani az igazhívők szemefénye éléről, a bevehetetlen budai várból.

Egy napon végre jelen volt Bethlen a basák nagytanácsában, ahol Iszkender barátja, Terjáki Hasszán előadta a dolgot, s a budai basa ellen irányította beszédje toporzékoló paripáit.

Végighallgatták a Terjáki Hasszán előadását a komoly s istenhívő basák, de nem merte senki levonni a konklúziót, mert nem tudták, valóban keresztülvihető-e a budai basa megsemmisítése.

Felszólalt azért Sahin Geráj pasa, s mintha Budáról nem is volna szó, beszélni kezdett nagy kitéréssel.

- A világ padisahja árnyékában sem baj, sem szerencsétlenség nem érheti az igazhívőt. Mahmud pasa győri bég mértékletes és szelíd volt, és Béglərbég volt a pécsi béglərbég, akinek kellett a győri várat is élelmeznie. Az volt a szokás, hogy évente kétszer-háromszor vagy két-háromszáz szekér Győrből lement Pécsre, s élelemmel megrakodva tért vissza. Azonban a hitetlen kutyák bégjei és agái rendszerint rajtuk ütöttek, elvették az élelmet s a barmokat; ily módon a pécsi szandzsákságból öt-hatezer ökröt elhajtottak, s némelyik járásban egy ökör sem maradt, én a magam szemével láttam, hogy a hitetlen kutya magyar, a nyomorult rájah, Allah pusztítsa el, maga húzta feleségével az ekét, mert nem volt semmi állatja. Bármennyit

panaszkodtak is szegények, nem hallgatták meg őket, és ezt látnia kellett a szelíd és mértékletes Mahmud bégnek, és nem tehetett semmit.

Akkor megszólalt a pártatlan vezér, Musztafa pasa, aki jól értette Sahin Geráj célzását, és azt helyeselve, megerősítette a következő szavakkal:

- A bölcsek a mérnöki tudománnyal az égig érő lépcsőket készítene, hogy utat építsenek a trónushoz, és célt érnek, a halál órája ellen azonban semmiféle óvszert nem találnak... A padisah, mielőtt e szavakkal: „térj meg uradhoz megelégedve”, e mulandó szultánságtól búcsút vett, Allah irgalmazzon neki: ezt megelőzve mondta nekem: „Győr erős vár volt, s nagy híre volt, s elveszett...” És én azt mondom, Buda az izlám szemefénye s bevehetetlen, s el fog veszni.

Most már egyhangú volt a vélemény, s mindnyájan tudták, hogy a budai pasát semmiféle hatalom meg nem mentheti a megfojtatástól.

Akkor megszólalt Szeád Eddin hodsza:

- Reggel és este kedves kötelességem azért imádkozni, hogy az izlám országok határait Allah védelme őrizze meg, és a hit harcosait hódítással és gazdagsággal örvendeztesse meg, és a szerencse útjain sikeresen vezérelje... Én magam Győr vára bevételénél jelen voltam, és tudom, hogy a vár elvesztésének sok előjele volt: így például a visszaélés, hogy az őrizetre kirendelt dsebedsik és kul ogluk bár Győrött íratlak össze, de mind Pécselt vagy Koppányban vagy Fejérvárott házasodtak meg, s Győr várába nemigen mentek, ilyenformán a vár üres lett. Majd ismét élelmiszer hozatalának ürügye alatt két-háromszáz ember is eltávozott, sokat mulattak, s a tartomány szegénységét sanyargatták... Azonban a kormányzó nem törődött evvel, csak ópiumot szívott, s azok a hitetlenek, akik előző évben faágyúval bevették Tata várát, úgyhogy onnan egyetlen élőlény nem szabadult, szennyest elméjükben elgondolták, hogy lássátok, Győrből évente négy-ötezer ember távol van, node próbáljuk meg...

A hallgatóságot nagyon érdekelte a szemtanú előadása, aki oly bátran nevezte Mahmud pasát ópiumszívónak, holott Sahin Geráj pasa éppen most mondta bölcsnek és mértékletesnek. Örvendtek, hogy a hodsza, gyengeelméjük szokása szerint, oly őszinte, s mindenki reá fordította pillantását, de egymáson észrevéve az illetlen s helytelen kíváncsiságot, újonnan elkomolyodtak, s bánatosan néztek maguk elé. A hodsza tovább folytatta suttogó hangon:

- Egy éjjel a Pálffy nevű átkozott, néhány ezer gyalogost maga mellé véve, a faágyút elrejtette, s még saját katonáinak se mutatta meg, s így hozták Győr kapujához. A mi kormányzónk gondatlansága folytán a várnak néhány, deszkákból készült kapuja előtt éjjelre se a felvonóhidat fel nem vonták, se másképp el nem zárták.

- Néhány hitehagyott éjjel a kapuhoz jött, s azt kiáltotta: „kapus, kapus!” s a kaputorony őre, egy inas felébredt álmából, fejét a takaró alól kivonta, s mondá: „kik vagytok?” Ezalatt a faágyút közel hozták.

- „Pécsről ennivalót hozunk, az ellenség utolért, s futva nehezen menekültünk meg, gyorsan nyiss kaput, hogy bevihezzük a várba.”

- A fiú pedig válaszolá: „Elmegyek, a kapusnak hírt adok, s a kulcsot elhozom.”

- Ez alatt a szóváltás alatt az ágyút tetszésük szerint közel hozták és elsütötték. Mihelyt a kaput betörték, a jelenlevő annyi ezer átkozott a várba ment. Benn a várban ki részegen, ki pedig ópiumtól bódultan feküdt. Mihelyt a balesetről értesültek, hogy a híveket két oldalról megtámadták, egy kissé megfélemlettek, miként ez szokása a hasonló embereknek, de ekkor Jahja aga, a janicsárok agája, aki dözsölő és kicsapongó, de vitéz férfi vala, az izlám csapatok

élére állva, „Az igaz hívők vágya a harcolás” mondásnak értelme szerint felbuzdította és fellelkesítette őket. A hitharcosok csapatonként nekibuzdultak, és életüket feláldozni nem vonakodtak, hanem mindegyik egy-egy felbőszült oroszlánképpen a várba tört hitetlenekkel harcba bocsátkozott. A harci zaj, a hájhuj kiáltozás, a dobpergés, trombitaharsogás, a viaskodó népek lármája olyan fokú volt, hogy az ég és a föld megremegett attól. „Azt vélnéd, hogy a végítélet tört ki.”

- Szóval a harc és ütközet hevessége miatt még a hetedik égben az angyalok is rémülve néztek le, s a hitetlenek megtöréseért esedeztek a segítő istenhez. Egész reggelig eltartott az ütközet, és tizennyolcezen lettek névtelenné és jeltelenné, és íme mégis egy erős vár így jutott gondatlanság miatt az ellenség kezére.

A hodsza elhallgatott, erre mindnyájan imaszerű csöndben maradtak, s mereven néztek a márványkockákkal kirakott padlóra.

Aztán a hodsza így szólt:

- Beszélték, hogy a részeg janicsáragát élve vitték a gyalázatos Pálffy elé, aki még tizenöt-húszezer aranyat is elvett tőle: „Így őrzöd e várat? Ezt az aranyat a mai napra rejtegetted-e?” - mondá neki, s fejét levágatván, póznára tűzette, és a várban körülhordoztatá, s kiáltatta: „Aki e várat így őrzi, annak ilyen sorsa legyen.”

Mindnyájan halkan felkiáltottak:

- Nagyon helyes, nagyon helyes!

Az öreg Terjáki Hasszán, hosszas csönd és néma gondolkodás után így szólt:

- Helyes lesz-e Budát ilyen helyzetbe hozni? Mohamed népe országának és az iszlám birodalmának ily meggyengítéséről ki fog felelni?

Erre halkan mindenki azt mondta:

- Az ítélet erről a nagyhatalmú Alláhnál van.

Bethlen elég jól tudott törökül, s értette a beszédet, most a szíve örült, mert látta, hogy egyetlen hang sem hallatszott Iszkender basa ellen, s ez már bizonyosan budai basa lesz. Ez pedig magával hozza, hogy András Demeter napig, vagyis mire a hó leesne, a török hadviselés téli határáig, el kell végezni a hadjáratot, bizonyos tehát, hogy akkorra ő is otthon lesz kedveseinél...

Egy hét múlva bemutatták a világhatalmú szultánnál.

Nagy pompa s nagy ceremónia vette körül a győzhetetlen padisáht, százával állottak a selyemkaftánba öltözött basák s bégek, s a janicsárok vérveres ruhája pazar volt.

Iszkender basa a padisáht értesítette, hogy Bethlen Gábor szépen el tudja mondani a beszédet törökül, ami a szultánnak nagy multság volt, mert még sosem hallott hitetlent, aki három szónál többet el tudott mondani az igazhívők nyelvén.

Megmondatta azért neki, hogy parancsára mondja el az erdélyi állapotokat.

Bethlen előre készült a szónoklatra s a legnagyobb nyugalommal beszélt; de minden kijelentés után meg kellett állnia, hogy a tolmács költői formába öntse az ő gyaurlakatait, viszont a legelőkelőbb tolmácsot kapta, a legjobb költőt, aki minden mondatot, amit ő mondott, a végtelenségig kicifrázott és túlzott, hogy a szultán kedvét megnyerje.

- Hatalmas császárunk zsámolyánál arcainkkal leborulva alázatos könyörgéssel kívánunk minden jókat Istentől hatalmasságodnak - mondta Bethlen, s azt hitte, a török ízlést ez alázattal teljesen kielégítette.

A tolmács elragadott szemét felemelte, s két kinyújtott karral rámutatva így szólt:

- A hitetlenek által lakott Erdélyi vilajetnek főura, Bethlen Gábor, aki otthon hatalmasabb a kősziklánál s szabadabb a repülő sólyomnál: térdén csúszik a nagy messzeségből, mint egy kis egér a legfelségesebb és győzhetetlen padisah lábaihoz.

Bethlen nem volt elkészülve rá, hogy az ő törökül mondott szavait a tolmács ugyanolyan módon fogja közölni, mintha idegen nyelven szólt volna, ezért egy pillanatig megzavarodott, aztán folytatta:

- Kismadárnyi lelkemet, szabadulást keresve hatalmas császár szárnyai alá ajánlom.

A tolmács:

- A sivatag oroszlánja, a szakállas és hatalmas kardú hitetlen, kinek párja nincs sem a császárnál, sem a szultánnál, kinek kardjánál hatalmasabb kard nincs, aki bárhová megy, mindenütt győz: igen árvául gondoskodik azon, vajon életének táplálására egy falat adatik-e kezébe.

Bethlen:

- Minekutána a nagy emlékezetű Szolimán szultán idejében a magyar nemes kétfelé oszlott, s egyik törökösnek, másik németesnek tartatott, két párt származott: s ezek azóta mai napig egymást üldözik s gyűlölik. Én gyermekségem óta törökös vagyok, ezért most harmadízben szenvedek száműzetést, mert hű voltam a portához. Ifjú koromban könnyen türtem a bujdosást, azután hittem, hogy a fényes szultán szárnyai alatt megnyughatom, s íme most, mikor a németek kitisztítása után azt vártuk, hogy hazánkban csendességgel nyughatunk, egy új és szokatlan zsarnokság alá estünk.

A tolmács a legnagyobb nyugalommal várta be, míg Bethlen bevégzi szavait, akkor jéghideg arcot mutatott s Bethlen megfigyelte, hogy a szultán mindig pontosan olyan arcot öltött, amilyen a tolmácsé volt. Beszéde alatt a beteg, pergamensárga arcú szultán szeme fakó lett, fáradtan s közönyösen nézett, nyilván egy szóra sem figyelt, s egy szót sem értett szavaiból, csak akkor csillant fel újra, mikor a tolmács megszólalt:

- A hitetleneknél csak egy van ily hatalmas és dicsőséges vitéz, ó padisah, amilyen a győzhetetlen szultán bégjei s pasái között megszámlálhatatlan sok van, hogy ha akarnám, sem tudnám nevüket elsorolni, s azt sem mondhatnám, hogy egyik a másik felett kiválik: de ezt az egy hitetlen hőst, az erdélyi király, az a Bolondkirály, papucsá sarkával tapodja.

Bethlen:

- Az én hazámnak, Erdélynek dolgai mind szép rendben folynak, mióta a világbíró hatalmas Szolimán császár által helybe állíttaték, egészen addig, míg a mostani fejedelem, Báthory Gábor össze nem gázolta a szegény hazát.

A tolmács:

- Fenséges padisah! én, szolgád, e magas birodalom minden része közül legszebbnek, leggazdagabbnak nevezem ez Erdély nevű legkisebb tartományodat, melyet egy örült alattvalód, a gyalázatos Bolondkirály sarkával és csizmájával tapos, mint a földre pottyant érett figét.

Bethlen:

- Ez a Báthory Gábor fejedelem a felséges szultán ecsedi hívének s szolgájának, néhai Báthory Istvánnak fia, bátyjának kincseit eltékozolván, az országnak jövedelmeit tolvajokra s asszonyokra elpocsékolván, annak utána a saját városait prédálta, s szomszéd országokra ment, a padisah birodalmában, hogy lakomáit s vendégségeit folytassa, így az egész ország harcba borult miatta.

A tolmács:

- Padisahunknak egy csekély szolgája származott a legkisebb és leggazdagabb hitetlen kutyától, akinek annyi kincse s aranya, ezüstje, drágaköve s minden ékességei voltak, hogy az Aladin lámpájával járó legfelségesebb indiai szultán elálmélkodott volna azon kincseknek hegyénél magasabb s tengernél szélesebb garmadáin. De a Bolondkirály belemarkolt e kincsek tengerébe, s ezt kiáltotta: Efendi! nesze egy véka arany! Insallah! nesze egy karaván serleg s szőnyeg, és még mit kívánsz. Isztrafullah: uram, bocsá, ez a beszéd elbizakodottságból származik, én nagyon félek, hogy e beszédnek rossz vége lesz!

Bethlen:

- Erdély elveszett, mert eszeveszett életbe merült.

A tolmácsnak, aki előre gondosan elkészült az erdélyi állapot költői ismertetésére, eszébe jutott a legfontosabb, s minden kímélet nélkül s hatalmas hangon kiáltani kezdett, úgyhogy Bethlen ijedten elhallgatott:

- Padisahom, az szükséges most, hogy helyeden szilárdul megállj. A dolognak állapota ilyen. Dicső őseid idejében is így cselekedtek! Mohamednek - üdvözlét neki! - csodája következik! insallah! Jókedvű légy!... Tudd meg, hogy a Bolondkirály így kiáltott: nem ismerek sem Istent, sem embert, csupán azt kívánom, hozzátok hozzám a ti leányaitokat és asszonyaitokat és vásárt tartok a leányokból és asszonyokból és akkor az egész ország minden főura elhozta az ő leányait tizenkét évtől kezdve s feleségeit az élet virágzásának koráig, a nagy termekbe, amelyeknek tágossága méltó a Próféta tekintetére, mert az egyik végétől a másikig a leghangosabb trombitának hangja sem hallatszik el s alapjától a boltozatáig legsebesebb szárnyalású sólyom sem tud repülni, teles-telve Erdély vilajetjeinek hitetlen asszonyaival s leányaival, akik fehér testük fehérségével s kövér testük kövérségével megbabonázták volna a legszentebb derviseket is: akkor a Bolondkirály szétosztotta nekik aranyait, ezüstjeit s várait s kardjait s minden ékességeit.

Bethlen kínos zavarba kezdett jönni, most már a kihallgatás oly fantasztikus méreteket öltött, hogy nem tudta, mit tegyen. Körülpillantott a basákon s bégeken, s ámulva látta, hogy a nagyvezértől kezdve az egész társaság elragadtatott arccal néz a tolmácsra, ajkuk megnyílt, szemük tágas lett, s mohón isszák, mint az ópiumot, a napkeleti meséknek ezt a boszorkány-italát.

Aztán a szultánra nézett, annak az arcéle kipirult, sovány pergamensárga bőre fényes volt, a szeme izzott, mint egy beteg gyermeké, s ő szinte ijedten nézte ez örültet a trónon.

A szultán ránézett, követelte, várta, hogy ezt, ezt folytassa, s ő így szólt:

- Bizony, felséges padisah, a mi fejedelmünk borzasztó dolgokat mívelt, nem kímélte az urak feleségeit sem, sokakat megszeplősite, sőt még tulajdon hűgát is megkörnyékezte.

Megdöbbenve vette észre, hogy oly dolgot mondott, amit nem akart elmondani, de mintha rajta is kezdett volna eláradni a mánornak és láznak az a hevülete, ami az egész társaságot elfogta.

A tolmács:

- Tengerkegyességű padisah! Térjünk vissza ismét a tárgyra! A teremő nagy Istenre mondom, hogy abban az országban senkiben egy csepp bátorság nem lakozik, amióta a Bolondkirály ilyen csodálatos dolgokat cselekszik, amelyeket leírni lehetetlen. Rusztem tízezer szüzet tett anyává, de a Bolondkirály tízezer anyát tett magának szüzzé. S nem volt éjjele és nappala s nem volt nyugodalma s pihenése, a mikor már senki más fel nem izgatta lelkét és tüzet, akkor így szólt: Jaj szolgám, jaj lelkem, hozd el nekem az én egyetlen hűgomat, az én anyámnak méhéből eredettet! S mikor elhozták s ragyogó kőöntőükkal ékesen elébe vezették, akkor így kiáltott a Bolondkirály: „Testvér, nekem nincs erőm, hogy tégedet fogadjalak, jöjj hozzám!” És hétszer anyává tette az ő leánytestvérét s hétszer elvetéltette, mint aki az ételt torkára dugott ujjakkal eltávolítja, hogy újra örvendhessen az ízes falatoknak. Furfangos ember ő, sokszor színt változtat, és azt mondja: „Testvérem, én a te értékedet nem tudtam, Isten büntesse meg rágalmazóidat!”

Bethlen megcsömörlött, s mély szomorúsággal hallgatta a beszédet, amely egyre féktelenebb s egyre bujább lett: szemmel látható volt már, hogy az egész egy beteg, egy teljesen tönkrement ember ópiumálmokba fűlt fantáziájának felcsigázására való: az ő puritán lelke megundorodott, s szeretett volna felkiáltani: Ésaiással: „Megútál téged, megcsúfol téged Sionnak leánya. Szidalmaztál és káromlottál és felemelted szemeidet az Úrra!...”

Immár nem is kérdezték őt, nem kellett szólnia, fajtalan s szörnyű mesélésekbe ereszkedett a tolmács, akit a saját képzelete elragadott, s mintha magukban volnának, ömlött szájából a szó, s titkos és nyomorult kéjelgéseknek meséit kiáltotta, s ezt mind az tette külön izgatóvá s fontossá, hogy egy idegennek, egy profánnak jelenlétében történt, s a szultán, aki egy szót sem szólt, merően nézte Bethlen arcát, mely szintén kipirult, de nem örömtől s gyönyörtől, hanem szégyentől és felháborodástól.

Ebben a pillanatban valami rettenetes dolog történt: a szultán felemelkedett, kimeredt, aztán összeesett a trón előtt.

S csodálatos, senki sem mozdult, senki sem sietett a segítségére.

A nagyvezér ülve maradt, s vele mind a többiek, és Bethlen elé kinyújtva kezét így szólt:

- Szól a nagy padisah, mind e világnak ura s parancsolója: „Elküldelek téged a te hazádba, s az összes muzulmán harcosokat segítségedre adom, és Erdély királyává teszek.”

Bethlen fejét meghajtotta.

Akkor megszólalt Gürcsi Mehemmed kajmekám:

- Tanuld meg betlengábor, ki vagy Erdély fejedelme a győzhetetlen császár megmásíthatatlan akaratából! hogy Erdély mindig gazdag volt, míg a hatalmas császár szárnya alatt tartotta a fejét, de ha elpártolt, sok kőkémény pusztán maradt, s tanúskodott a hálátlanság haszontalanságáról.

- Elmegy veled, akit a győzhetetlen császár melléd rendel, s visz magával annyi népet s katonaságot, amennyit a győzhetetlen császár, a padisah tetszése parancsol: s neked adja Erdélyt, mint egy kaftánt. Nem teérted és a te hűségedért, hanem a szegénységért és a jobbágyságért, mert nem neked vagyon szükséged Erdélyre, hanem a mi vilájetünknek vagyon szüksége egy becsületes, bátor és hűséges vezérre s fejedelemre.

Így mindnyájan szólottak egy mondatot a dívánban, s ki mikor megszólalt, Bethlennek eszébe jutott, hogy ennek s ennek mit ígért, hány ezer aranyat s hány darab serleget, s vajon hogy fogja teljesíteni.

Végül újra megszólalt a Nagyvezír:

- Esküdj meg betlengábor, ki vagy Erdély fejedelme, hogy Lippát és Jenőt, a két várat, a hatalmas szultán két fénylő gyémántját, lelkedre mindjárt, ahogy fejedelmi süveged felteszed s kardodat kézbe veszed: a hatalmas császár birodalmába tüstént s azonnal átszolgáltatod, s ha másmint nem megy, saját katonáiddal harcolod meg s veszed bé, saját népeddel a várárokot megtöltöd s ostromlod: de ezt a két várat azonnal megadod, különben Istent hívom bizony-ságul, hogy kicsintől fogva nagyig fegyverre hányatlak, országokat porrá tétetem, semmi grácia nem adatik, és minden veszedelmeteknek magatok lésttek okai.

Bethlen hallgatta s bánatos volt, de csak megtörténjen, csak meginduljon a dolgok rendje. Ez itt mind csak szó, s mit sem jelent: ez mind olyan, mint a kaftán, amely beborítja a ruhát, a testet, s egyformává teszi az összes férfit, akár kicsi, akár nagy, akár vékony, akár vastag, akár okos, akár oktalan. A kaftánoknak ebben a tömegében azonban az érdekeknek, az egyéneknek annyi változatossága van: minden kaftánban egy-egy hernyó lakik, amely falánk szájjal les, les s vár, s mihelyt lehet, harap. Rápillantott a háttérben álló janicsárookra, akik mind irigy s kapzsi szemmel néztek reá, s éppúgy szerették volna bekapni s felfalni, mint a kaftánosok, csak nem jutnak hozzá: ebben az egész városban mindenütt, bárhova lép s bárhova néz: az éhezett emberek pillantásával kell találkoznia, a tengerparton hemzsegő koldusok ezernyi ezer népe, amely rögtön földön csúszik, ahogy egy jól öltözött embert meglát, és alamizsnát kunyorál, s még attól is boldog, ha a nagyúr korbácsával megvágja; föl a legmagasabb hivatalokban levőkig a kapzsi éhségnek tombolása folyik. A koldusoknak a napi ennivalója hiányzik, a bégnek a testőrsége, a nagyvezírnek a fejedelmi palota pompája. S az alávetett tartományok minden termése, minden megmaradt kincse, minden felgyűlt aranya csak arra való, hogy az ő fényűzésükre legyen. A férfiaknak ebben a szörnyű és elviselhetetlen birodalmában, ebben a szenvedhetetlen katonavilágban csak egyetlen szenvedély van: a rablás szenvedélye. Minden egyéb ennek az árnyékában húzódik meg. Itt senki nem dolgozik, mindenki csak élősködik: egy szervezett s hallatlan rablóbanda a világ közepén, amely öncéllá nevelte a zsarolást, fosztogatást, gyilkosságot, orgyilkosságot, a zshiványtságot, s legfeljebb némi zshiványbecsület fedi a lelkekből mesterségesen kitenyészett aljas és rossz indulatokat. A katonai fegyelem, a feletteseknek való rabszolgai engedelmisség, a lefelé való abszolút gög, a határoknak s distanciáknak kétségbeesett tisztelete s a feltétlen önkény; egy ideális katonavilág, amelyben nincs egyén, nincs magánélet, nincs család, nincs magántulajdon: ahol minden a szultáné s minden a szultántól ered, ahol mindenki minden pillanatban tovább repül s más helyre kell hogy költözzön, ahol senki egy órára sem mondhat semmit a magáénak, mert életével együtt minden pillanatban elvesztheti, ahol egymás közt mulatva, a maguk különös szirupba főzött gyűlöletével s rózsamézbe olvasztott rettegetésével beszélnek apró esetekről, például: Said budai basa jó építkező volt, de egyszer beleütött a villám a puskaporos toronyba, az felrobbant, s ez elég ürügy volt arra, hogy ellenségei kieszközöljék halálát.

Mindezt ismerte már, de így még nem értette meg soha, mint ebben a percben, itt a trón előtt fetrengő, ópiumörületben nyavalygó szultán előtt, amint rendületlen nyugalommal tárgyalnak tovább az óriási pénzkeresetre számító basák a dívánban.

- Szegény Erdély - sóhajtott magában -, hogy fogod megbírni ezt a kövér pókhadat, amely a te sovány bordáid közé ereszti szűróját, s még megmaradt kis véred kiszíjja.

Ez a pillanat eskü volt a lelkében: megvédeni mindenképpen s minden eszközzel az országát, hogy csak ezek be ne tegyék a lábukat. Fizetni, fizetni, ajándékozni s adni, tenni, amit csak lehet, amivel az éhségüket távolból lecsillapítani: csak be ne lépjenek a határon e sehonnai, semmitlen, felelősségnélküli katonák...

Ezalatt Báthory Gábor a Géczy szárnyai alatt megnyugodott, s rábízva a vezetést Géczyre, újra nekiadta magát a dorbézolásnak, amitől Imreffy halála után tíz napig tartózkodott. De mi volt az ő sereggyűjtésük a török hadsereg megindulásához képest.

Géczy parancsolt s írt, íratott, fenyegetett, rimánkodott, magyarázott, s csak nem akart megmozdulni senki. A bihari, a szilágyi végek már zúgtak, s oly lassan mozogtak, hogy hiába teltek a hetek, még követeik sem jöttek. A felső vármegyék azt üzenték, eleget szenvedtek már az idén, ebben az évben nincs idejük háborúra, mert a termést kell betakarítani, a szászok sehol sem voltak, negyvenezer forint adót vetett ki rájuk, de kétszáz sem volt ebből a kasszában. Legnagyobb baj volt a székelyeknél. Itt nem mer mozdulni a tűzhelytől senki. A parasztok rettegetek, hogy ha elmennek, házukat az urak felferik, s családjukat büntetik a „szabadságért”, az urak nem mentek, mert ismerték a szegénység rabló dühét, csak a lábukat húzzák ki.

Ezalatt Konstantinápolyban kiadták a jelszót:

„Az izlám vitézség nincs-e már meg?”

S erre a szóra csodálatos lelkesedés fogta el a basákat, s mindenki maga akart elmenni Erdélybe Bethlen Gábort visszahelyezni. Híre ment a tolmács beszédjének, s elképzelhetetlen gazdagság híre kelt, mintha Erdélynek a völgyei a hegyek tetejéig arannyal volnának fedve, s mintha az erdélyi nők, akik a Bolondkirályt megbabonázták, minden török katona számára a földi paradicsomot ígérnék.

Végre mégiscsak Iszkender basánál maradt a vezetés, nemcsak hogy budai basa lett, de főszerdár, az egész hadjáratnak fővezére. Senki nem ígért oly gyors hadmozgósítást, és senki annyit a többi dívánbélieknek, mint ő.

A határszéli emírekhez rögtön kiment a rendelet, hogy mivel Buda várát újra építeni kell, azért nagyobb számú katonaságra van szükség. Mire Iszkender basa a szerémi mezőkre ért, már óriás hadsereg várta, amelyet meg is indítottak rögtön Temesvár felé.

Báthory Gábor még mindig egy-kétezer ember között vergődött, s Bethlennek azon kellett dolgoznia, hogy a felgyűjtött irtózatoss rablócsordának legalább felét-harmadát más irányba tereljék.

Végre Iszkender basát sikerült meggyőznie, hogy elég lesz egy kisebb sereggel bevonulni a Vaskapun, s másfelől Sahin Geráj az oláh és moldvai bégeket maga mellé véve Brassó irányában gyülekezett fel.

[III]

Géczy egy éjszaka, nagy ivás után belepiszkált a fejedelembe.

- Nagyságod mellett semmire se lehet menni.

Báthory, minél jobban elvesztette önbecsülését, annál érzékenyebb volt, hogy másoktól, pláne Géczytől csak magasztalást kapjon. Dühösen csapott fel:

- Mi bajod már megint?

Géczy hallgatott.

- Semmi.

A fejedelem fűtyörészni kezdett, csak meg kellett billenteni, már leszédült a mélybe, utálta magát, hogy oly hiába vesznek a napjai, s az örök reménytelenség mardosta a húsát, nemcsak a lelkét.

- Alávaló ebek vagytok, a bűnötök verjen meg - szitkozódott, mert egyebet nem tudott tenni.

- Ki hiszi el, hogy igazánból való háborúra készülünk! - morgott Géczy. - Senki sem akar táborba jönni.

A fejedelem hallgatott.

- Hogy is higgyék, hogy Bethlen ellen van a had, mikor már ő itt a fejedelem: mindennapos lakodalom van odaát, csak itt a halotti tor.

- Hol? - ordított fel Báthory - Stambulba?... Jól vigyázz, mert megvágatlak...

- Felséged? Felséged már meg van vágva... Azt mondta Szkender basa követünknek: Erdélyben van a fejedelem s fejedelemasszony... De egy kard van a kettő közt, s azon a ti bak fejedelmek át nem ugrik...

Báthory értette s hörgött.

- És ebbe igaza van a pogánynak - unszolta Géczy.

- Ne kínozz engem; mit akarsz, bestye?

Géczy darabig hallgatott.

- Ország kormányzása nem asszony udvarlása. Vagy fejedelem valaki, vagy udvari inas. Felséged akkor még valaki volt, mikor a főkapitánynak nem tűrte el, hogy felségjogokat gyakoroljon Kolozsváron. Most behunyja a szemét, mikor a főkapitányné asszony éppen azt cselekszi Fejérváron.

- Mit csinál? Be van zárva, hogy szuszogni nem bír, ki nem lép.

- Be van zárva, ha a becsületszó erős zár: az asszonynak, tudjuk, hol a becsületje, akárhol, de nem a száján. Szóval Bethlennének minden éccaka világos az ablaka reggelig. Ha ő nem megy ki, vannak, akik bejárnak hozzája.

- Úgy.

- Vacsorák, vígságok, felséged tanácsi nem mennek keresztül Fejérváron, hogy ne tisztelkedjenek jövődöbéli asszonyuk előtt.

- Ooo - hörgött fel Báthory, s részegen mereven nézett az éppen előtte álló inasnak az arcába. Lukács volt, a régi ecsedi hajdúja.

Előrehajlott, s rábámult a rémült fickóra, mint a vérivó tigris.

- Ez az oka - káromta s megfenyegette a legényt. - Ha ez parancsomat akkor megteszi, az ebellette, s Imreffyné be nem jő hozzám akkor délelőtt, s éjszakára meg nem szöktet, se feleségemet ott nem veszítem, akkor minden másképp fordul, meglássátok akkor minden másképp fordul...

Felállott s haját tépte.

- Egy patkány elrágja az oroszlán kötelét, de ez a patkány, ez belemart a dicsőségem lábikrájába... Vessétek ki az ablakon!

Az urak mind részegek voltak, újra ordított rájuk:

- Vessétek ki az ablakon!

Az ordításra bejöttek az úrfiak, a hajdút megfogták, ez nem is védekezett, úgy elcsodálkozott, hogy nem tudta, mit tegyen.

- Ki az ablakon! - ordította a fejedelem, s a hajdút kivetették. Mély csönd lett, hallani lehetett a puffanást lent a mélyben, a szebeni vár köves utcáján...

Géczy merész volt:

- Így! ez jó volt, ez fejedelmi tett volt, Nagy Sándorhoz illendő. Nincs is abban hiba: nagyságod a hímbeliekkel jól emberkedik, de a femininum genus előtt behúzza a farkát.

- Hallgass - hörögte a fejedelem -, mert utána mégy. Nyergeljétek a lovakat.

Többen futottak.

- Azt állítod, ma is vendégség vagyon nála?

- Csapassa le a fejem Felséged, ha nem.

- Meg is lesz...

- Ez egy új Penelope, felséges uram, amit mi nappal gyűjtünk, azt éccaka szétbontja...

Éjjel katonaság vette körül Bethlen Gáborné gyulafejevári palotáját, s a fejedelem felizent, hogy illendőképpen akarja tiszteletét tenni. A követnek parancsa volt, hogy a teremből embert ki ne bocsásson.

Mire az asszony magát összeszedte volna, már ott is állt előtte, rárontva, keményen, elszántan s gögösen Báthory Gábor.

Az idő késő volt, éjfél felé, gyertyák égtek sűrűn s a szobában sokan voltak, de Báthory meglepetve, megdöbbenve nézett. Férfi nem volt Bethlenné körül, csak leányok, s öregasszonyok, fontak s kézimunkát végeztek. És mindnyájan tiszta feketében.

- Isten hozta felségedet - mondta az asszony, aki rendkívül sápadt volt, haja barnán, kettéválasztva sima homloka felett, egyik szemöldöke idegesen feljebb kanyarodott, mint gyanakvó kígyócska, a szemek azonban kitartoán, mélyen néztek.

Báthory nem szólott, megzavarodott az asszonyi nép gyülekezetében.

- Jöttem, mint a kísértet - mondta -, félsz-e a kísértettől?

- Isten kezében vagyunk, Nagyságos uram - szólt Bethlenné.

- Mért vagy fent ez éjszakában?

- Minden éjszaka fent vagyok.

- Mit szősz, mit fonsz ellenem?

- Felséged ellen?...

- Hol vannak a férfiaid?... a híveid... a szeretőid?

Bethlenné kiegyenesedett, s merőn nézett a fejedelemre.

- Felséges uram... Báthory Gábor: kövesse meg magát.

Az asszony nép megdermedve nézett, s halálos félelemtől reszketett. A fejedelem korbáccsal kezében, mint magát elvesztett örült állott közöttük. S le volt győzve, és forrt belülről, szégyellte magát.

- Annál jobb - mondta önmagát marcangolva, s belehajtv a vad és méltatlan örvénybe... - annál jobb... Ki innen!... - s körülintett az asszonyokra.

Mint a szél előtt a fű, zsibongva, reszketve hajolt össze a sereg.

De Bethlenné felemelte kezét:

- Egy lélek sem távozik el - szólt, s az arca egyszerű volt, fejét kissé előre ejtette, nem volt dacos, nem volt fenséges, nem volt kiáltójel, egyszerű és szomorú asszony volt, gyermekeit vesztett szegény teremtes, de ebben a gyászban megindítóbb, mint lett volna a khérubimok szárnyával vállain.

- Egy lélek se bizony, egy se távozik - rikácsolt a fejedelem. - Ez az éjszaka a piros öröm éjszakája... Vagyunk elegenden vérbeli férfiak.

S belemeredt a Károlyi Zsuzsa szemébe, tébolyodott, végtelenbe néző szemeivel. S kívárta amíg a méreg hat, akkor újra:

- Éjjel nem tudsz aludni? ébren virrasztasz? készíted a sebéseknek s megcsönkítettaknak a tépést? és a kötést? s az urad készíti a fegyvert?... Szerencsétlen vagy, tudd meg... szerencsétlen vagy és boldogtalan vagy, és ha azt hiszed, hogy te fogod bekötözni annak sebjét, aki Báthory Gábort megöli, akkor nagyon ostoba vagy, de hiszen asszony vagy...

Az asszony megdermedten, ellenmondás nélkül s tiltakozás nélkül hallgatta.

- Megmondtam neked - folytatta Báthory, s régi, diákos, heccelő, furcsa módján hajolt felé, kötekedve s kicsinyelve, s kicsinyesen és rövidlátó nagy szemeit ráhunyorgatva, s ritka fogait nagy buja szájából vicsorgatva, s most oly csúf volt -, megmondtam neked, hogy Károlyi Zsuzsanna akkor született mikor Bethlen Gábor feleségül vette! Mit akarsz?... Bethlen Gáborné megszűnt, ha Bethlen Gábor fejedelem lesz... Károlyi Zsuzsa lesz megint... ezt akarod?... A nap mellett árnyékot akarsz játszodni? Árnyéka akarsz lenni a napnak? - s röhögött.

Károlyi Zsuzsanna felemelte a fejét, s szembefordult:

- Mit akar kegyelmed tőlem?

- Báthory Gábornak nagy az éhsége, nagy a kívánsága, de csak szemével kívánó mommutállat ő: hanem Bethlen Gábornak nagy az étvágya, és nagy az akaratja: te akarsz mellette fejedelemasszony lenni?... Kis jószág! más lesz az!... Él az Isten, hogyha Báthory Gábor ebek koncára jut: marad még Báthory-vér, aki Erdély trónján fog fényeskedni... De az Károlyi Zsuzsannának rosszabb lesz a halálánál... Mert akkor még árnyék se lesz belőled.

Kacagott, harsányan, gonoszul...

- Reszkess szerencsédőtől: fonó asszony az alházba való... Fejedelmi ágyba: fejedelmi személy... A te urad?... Az fölfelé néz, s még átgázol rajtad, mint a garádicson...

Ezzel lesúnyta a fejét, s megfordult, és ingó léptekkel, vastag nagy medveformán elment.

Leballagott a lépcsőn, s utánavilágítottak. Felnézett a lépcső tetejére, s megcsóválta a fejét, ily alattomosan akart vele végezni a nagy bitang, mondta, mert meg volt győződve felőle, hogy az a tégl a múltkor kiszámított terv volt, s már bízni kezdett benne, hogy szerencsecsillaga megvédi: Bethlen nagy számító, de csak lent a porban, Báthory Gábor feje túl van a porfelhőkön, amelyeket Bethlen Gábor tud felverni.

Bethlenné remegett, fagyott síri szobor, megértette, s ó asszonyi balgaság, elhitte, és halálig tartó rettenetes gyűlölet fakadt fel benne Báthory Gábor ellen, mert *igazat* mondott... s Anna boszorkány! s Báthory... ó, jaj, ó, jaj!... Ő pedig árnyék... a nap árnyéka?... a napé?

Mióta van árnyéka a napnak?

Másnap megjelent a fejedelem udvarában, Szebenben Husszain csausz nagy kísérettel.

A fejedelem három napig váratta, akkor bocsátotta maga elé; nagy göggel s nagy pompával fogadta:

- Mit akarsz s mit kívánsz, becsületes török?

Ez meghajtotta fejét s alázattal, magyarul mondani kezdte:

- Hála legyen Allahnak, aki igazhívő szolgálói közül a muszulmánokat nagyon felmagasztalta, és ügyeit megsegítette; tisztelet és üdvözet a hitetlenek virágának, Báthory Gábornak, ki vagy Erdély fejedelme. A világ hatalmas ura, a mindenbíró s győzhetetlen császár, a padisah, megkeresi az ő legkisebb szolgáját, Báthory Gábort, akit az ő akarata helyezett a fejedelemségbe: hogy és mint vélekedel arról, amit első leveledben, írott betűkkel, s illő alázattal küldtél a hatalmas császárnak...

Báthory szívéből utálta ezt a csúszó-mászó édeskés nyelvet, s közbevágott:

- Ne cifrázd, sok dolgunk vagyunk, sietünk.

A csausz újra fejet hajtott, s folytatta:

- Jól tudom, hűséges vajdája a győzhetetlen császárnak, hogy serénységben nincs párod a hatalmas szultán szolgálatában, s mondásod hogy a padisah barátjának barátja s ellenségének ellensége leszel, mindenkor tündökölni fog a hűségnek példái között...

- Nos, halljuk, jó csausz, mit akarsz elérni tőlünk.

- A páratlan vezér, Musztafa pasa parancsolta, úgymond „jaj fiam, jaj szolgám, hozzátok elő a defterkönyveket s az adókönyveket”. Szolgái s tihájai szaladtak a rézeffendiért, s előhozták a könyveket, amit a páratlan vezér, Musztafa pasa kívánt. S azokban írva vala, hogy Erdély adója húsz esztendő óta megadva nem volt. Parancsolta azért a páratlan vezér, hogy „leghűségesebbem, Husszain csausz, te jól ismered az erdélyi vajdát, Gábor fejedelmet, eredj el, s kérdezd meg, mikor fogja teljesíteni, amit első levelében ígért, hogy mind az adókat hiány nélkül megfizetendi”.

Báthory felpattant.

- Húsz évi adót?... Egy batkát se!... Egy polturát se!... a te uradnak, a páratlan vezérnek? Akinek társzekérrel s lóteherrel küldtem az őseimtől örökölt birtokimat, marháimat, arany s ezüst kincseimet, s hálából fejedelmet nevezett ki a nyakamra: többet Erdélyért ócska papucsomat nem adom!

Mély csönd volt.

- Bárhogy van, Alláh tegye könnyűvé.

Báthory már megbánta heveskedését.

- Írjátok neki egy szép levelet. Mi nem szoktunk cúkoros szókkal beszélni, mi emberi nyelven szólunk, ha haragszunk, haragosan, ha szerelmesek vagyunk, szerelmesen: de ti mindig cikornyával szóltok, se szerelem se harag nem látszik meg. Írjátok neki, hogy Erdély fejedelme mindenre kész, s mindent megad, de nem úgy, mint eddig, setétbe, vaktába: szegődött bér, osztott konc: ezután meg fogom kérdezni, mit adtok s mit kértek: megfizetem... Adjátok ki nekem az én megszökött emberemet, aki hozzátok ment irgalmat koldulni, Bethlen Gábort, adjátok ide, annyi aranyat adok, amennyit nyom.

A csausz mereven nézett s hallgatott.

- De ha ki nem adjátok, ám ti lássátok, ha nyakatokra mennek a németek az egész világról, mert ha engem innen elkergettek, isten ne legyen irgalmas, kegyelmes, de mind hátatokra hozom az egész világ német seregét, s akkor szorul a kapca.

A csausz így szólt:

- Ha így van a helyzet, akkor add ide ezt a levelet értelmesen megírva, mint eszes fejedelemhez illik, mert a királyt dicséri az ő levele, és a tolmácsot az ő tolmácsolása.

Báthory újra egyet kötött indulatán, s még enyhébben mondta:

- Nézd, öreg atyus, te értelmes öregember vagy: beláthatod, hogy van okom a haragra, de ti vagytok az okai, mert minden kifutott ebnek meghallgatjátok a csaholását: úgy-e bizony, mikor Géczy András odajárt az én követségembe, annak is meghittétek, amit beszélt: pedig látod, megcsalt titeket, az én parancsomból: itt van mellettem...

Husszain csausz fölemelte szemét:

- Mondom, aki mit akar, de te ezt a szót ki ne mondd: mert hol vagyon itt, akit említesz?

A fejedelem körülnézett. Géczy nem volt a teremben.

Megszökött, gondolta magában, bosszankodva rajta, s haragudott is, de Géczy később megmagyarázta, hogy azért nem jött be, mert megírta a levelet a töröknek abban az értelemben, ahogy a fejedelemmel előre megbeszélték.

A csausz a levelet elvitte, s erre másnap hallották, hogy Giraj khán betört a tömösi s a törösvári szoroson. Csak akkor értették meg a csausz szerepét: az egész adókérdés arra való volt, hogy a hadüzenetet indokolja. Az egész világ előtt oka legyen, hogy az erdélyi fejedelmet azért támadja meg a szultán, mert megtagadta a húszévi adóhátralék megfizetését.

A nép máris remegve fut a törökség elől, s a székelységen lázadás tört ki. Mintha egy pillanat alatt lángba borult volna a mező, a fejedelem hirtelen azt sem tudta, merre s hova forduljon.

A székeleyek közül minden percben érkezett egy követ, s hozták a hírt, hogy a török had gyenge, szedett-vedett csűrhe, amely meg sem mer mozdulni s a fejedelem nagyobb bajra figyeljen: éspedig arra, hogy az urak ellene szervezkedtek, s Bethlennek írtak, s követeket küldtek elébe Temesvárra, már visszajött a portáról.

Rettentő ijedtség volt az emberekben: mindenki elvesztette a fejét, páni rémülésben futkosott minden ember, mintha a végítélet közeledne, jeleket beszéltek, már megint vérpatakok fakadtak a fák tövében. Csíkban kotló alakú csillagot láttak s földrengés volt a szász vidéken. Brassó városában is viszály ütött ki, a tanács egyik része hű akart maradni a fejedelemhez, mert ők is látták, hogy a török had haszontalan népség, amely cigányok módjára fegyvertelenül és éhesen kóborol, ez soha nem fogja bevenni Brassót, sem Szebent, sem a fejedelem hadait meg nem veri, ellenben, ha a fejedelem marad felül, akkor igazán isten legyen irgalmas most már a szász nemzetnek. De a nép a török pártjára állt, s Benkner, aki maga vajda akart lenni Erdélyben, a szász nemzet külön vajdája, tudálékos arccal, papos módon járt-kelt, s úton-útfélen prédikált Szodomának s Gomorrhának végső veszedelméről.

Egyik nap a fejedelem követei mentek keresztül a városon a török kísérek vezetése mellett, s ezek oly udvariasan bántak a fejedelem embereivel, hogy rögtön elterjedt a híre, hogy Báthory kegyelmet nyert a portán, s a nép reszketni kezdett.

Most Bánffy Demeter és Pécsi Simon, aki tudott törökül, álltak oly szánalmasan a tatár kán előtt, mint pár napja öelöttük a csasz.

A kán átvette a gazdag ajándékokat, s azt kérdezte:

- Megbékélt már az a ti Báthory vajdátok az országgal?

- Meg, nagyságos kán.

- Hát Brassóval?

- Igen, avval is.

- Hát békességben vagyon az ország?

- Békességben van.

- Ne ugass, mert én tudom, hogy nincs békességbe.

- Van, kegyelmes uram - bizonygatta az öreg Bánffy Demeter.

- *Jabana szulaz ag szakall köpeg* - ordított képéből kikelve a kán Bánffy Demeterre, s a tolmács utána ordította ugyanolyan hangon:

- *Hjába szólasz, agg szakállú kopó!*

Korbácsát rájuk emelte, s ugyancsak gyorsan kellett visszahúzódnok.

Vették is eszükbe, hogy itt ugyan rosszul áll az uruk dolga, s hamar visszafordultak, de nem engedte őket a kán. Egy verembe zárta a követséget, s ott egyebet nem kaptak, csak ha békát enni lett volna kedvük.

A fejedelem s Géczy most éjjel-nappal verették a hidat a Maroson, hogy a sereget átszállítsák, de a hajdúk fent voltak Nagyenyed táján, s náluk nélkül nem volt értelme az egész elindulásnak, s minden órán új s újabb csapatok jöttek, mintha földből nőttek volna ki.

- Szebenbe, Szebenbe - sürgette a fejedelem, s a saját kezével szeretett volna átröpíteni a folyón minden embert - Szebenbe, Szebenbe, a bevehetetlen jó Szebenbe.

Csodálatosképpen néhány nap alatt tízezernél nagyobb sereg gyűlt össze, s mint a tenger árasztották el a vidéket, a költözködtek hangyamódra hosszú sorban poggyászukkal, batyuikkal a vár felé.

De míg ők Brassó felé figyeltek, megjött szerdán éjjel a hír, hogy Szászsebesen vannak a törökök, Iszkender basa a Vaskapu és Déva felől jó Bethlennel.

Szászsebes már csak egy óra járás lovon s a szebeni út közepén, most már mindennek vége, a fejedelem kétségbeesve ült nyeregbe, soha többé Szebent el nem éri, Géczyt s hű szolgáját, Lónyai Farkast maga mellé véve, mindent otthagyt szanaszét, felborulva, elszórva, úton elvesztegetve, „a székelyekhez!” kiáltotta, „a székelyekhez!”

Éjszakai időn, setétben vad s elhagyott utakon lóhalálába vágatott néhány hű szolgája kíséretében föl a Maros völgyén, majd a Kisküküllő partján, s ebben a percben nem tudta, ki ő, mi ő? honnan jön s hová megy, fejedelem-e még, vagy sem.

Háta megett az iszonyatos csönd, amely rémekkel teli, s előtte vak sötétség.

[IV]

Ugyenezen az úton ment a múlt őszön, mikor a Székelyföldet bejárta. Most ellenállhatatlanul támadtak fel az emlékek, amint a nap feljött, s a Küküllő völgyében végigfutott, az aranyba sárguló búbajos völgyben.

De nem látta a hegyormok szeszélyes vonalát, a kis folyó vidám kanyargását, nem látta a meg nem rendült természet nyugodt bölcsességét, felzaklatott lelke magába mélyedt, s szíve hevesen vert. Még egy szál tartotta, még egy reménysége volt, még egy adója, akire számított.

A székelyek, a székelyek: köztük bátorságban s biztonságban fogja magát érezni, s a lovakat hajszolta, hajszolta, hogy minél hamarább, minden percért rettegve, befusson, mint valami kész várba, ahol aztán semmi baj nem érheti.

Éjjel-nappali menés után elhaladtak Medgyes, Erzsébetváros alatt, s alig telepedtek le kicsit legeltetni, nem merték egyik várost sem megpróbálni, mert már szorította őket a lelkiismeret, mert félt, hogy itt szorul, s ki tudja, nincsen-e már ezeknek is értésükre, hogy mi történt, vagy mi készül, ez erős szász városoktól semmit se várhat, csak haraggal nézi a kőfalakat, s tovább, tovább.

Dánosnál sereg jó szembe.

Megállanak, lovas- és gyalogsereg, soká vizsgálják s már készülnek, hogy neki a Küküllőnek, át a túlsó parti hegyekbe, s megkeresik a marosvásárhelyi utat s felvádolnak, mikor végre felismerik, hogy a székelyek jönnek.

Nagy boldogság.

Mindjárt új helyzet áll elő, s a fejedelem méltóságos módon ül meg lován.

Géczy elrendezi a lovasságot, s így várják be a székelyek előre küldött vezetőit.

A csapat most jött a fejedelem táborába.

Negyvenen voltak lovasok, s kétszázan gyalogok.

Örült nekik, s maga mellett tartotta őket.

A következő hely Segesvára volt, tavaly itt fogadták a legnagyobb ünneppel, azonnal elhatározta, hogy ezt a várat rögtön felkéri, s ott megpihen, míg újabb hírt nem hall.

Délután három óra tájban értek a vár alá. A vár s egész város egy hegyes dombról ijedten nézett le rá, kapuit becsukta, s az előreküldöttek már visszatértek, hogy a város nem ereszt be a hadi idők miatt egy lelket sem, s nem akarják hinni, hogy maga a fejedelem itt volna.

Géczy levelet írt, erős nagy levelet, hogy a hitre tartsák magukat, különben el nem kerülük szörnyű végüket, s a levelet aláírta a fejedelem, de a sebes induláskor nem gondolt rá senki s pecsétviaszt nem találtak.

Míg a küldöttek visszajöhettek, a sereg letanyázott az országút mellett, éppen a Küküllő kanyarodóján, ahonnan a várat legjobban lehetett látni, sem közel, sem távol, úgyhogy onnan puskával kárt nem tehettek bennük.

A fejedelmi banderiumnak semmi elesége nem volt, a góbéknak is elég kevés, s gyanús szemmel nézték a hatalmasok szegénységét, de megosztották a falatot, abban a reményben, hogy Segesváron majd kipótolják.

Az éjszaka rájuk szállott, a városból semmi választ nem lehetett kapni, mert a kapun be nem bocsátották, a polgármester azt izente ki, hogy hajnal előtt egy lelket sem eresztenek be, s csak tartották magukat erősen ahhoz, hogy nem a fejedelem, s nem a fejedelem.

Nem lehetett arra vállalkozni, hogy ilyen kevesen megostromolják most rögtön a várat, azért jó tanyát igyekeztek csinálni, sátor azonban semmi nem volt, s maga a fejedelem egy kis pásztorkunyhóban vonta meg magát Géczyvel, a többiek kint az isten szabad ege alatt tanyáztak a deres hidegben s erős őrségen: legalább nem aludtak el.

A székely hűségesen virrasztott.

A fejedelem éjszaka nem aludt, fölserkent néhány órai alvás után, s kiment a csillagos ég alá.

A kunyhó előtt ott állt a székely gubában s hosszú nyelvű dárdájára támaszkodva aludt.

- Alszol-e - rázta meg a vállát.

Fölserkent.

- Dehogyan alszok, dehogyan alszok - rezzent az fel.

- Láttam, hogy aludtál.

- Hogy aludtam vón, mikor nem aludtam... Csak nagyon néztem!

A fejedelem nem veszekedett, s nem jutott eszébe, hogy felakasztassa. Továbbment, s ő is nekidőlt egy fának, maga elé hajlott, s nagyot nézett...

A távolba akart nézni, át a hegyeken, a távolságokon, látni akarta a török hadat, amely most valahol szintén nyugszik az éjszakában, vajh bementek-e már Gyulafejérvárra, talán azok is így tanyáznak a város előtt, de nem ennyien, hanem számtalanok, csorda, rettenetes.

Bozontos fekete ember jött felé:

- Megállj, ki vagy!

- Én vónék, nagyuram.

A székely csapat főtisztje volt, nemes Mikó Miklós.

Sokáig állottak egymás mellett szóvalanul.

- Mér késtetek így el, apám - kérdezte a fejedelem.

- Elkéstünk vóna? - morogta az. - Mitül késtünk el, nagyságos uram.

- Múlt héten már ott kellett legyen minden szék a fejérvári táboron.

Mikó uram hallgatott.

- Nem lehetett a haddal, nem akarta az igazságot, sokat perlettek, hogy a főnép és lófejek kik az lófőségben vagynak, ezek meg ne róttassanak, ahogy az törvény van. De régi szokás szerint hadra készen legyenek. De a paraszt népség, a második artikulust meghamisította: hogy azkik földön lakók, mind megróttassanak, minden rendbeliek, akár egy ekések, akár félekések, akár marhások, akár marhátlanok. Senki nem akart rovást hagyni magán, mióta nagyságod kiadta a rendelist, hogy aki az olá hadra megy, senki nem akar jobbágyságot esmerni... Mán ott van nálunk is a faluszerin, vagyunk nemesek azaz nobilisek három család, mink a Mikók, a Fodorbeliek meg a Czerjékek. Egész ekés vagyunk paraszt hét család, meg Pál polgár család. Félekés van tíz család, egymarhás van öt család, marhátlan van tizenhárom, Kovács Miklós polgárral tizennégy. Hát nem vót itt ez idáig semmi baj, mert vótak jobbágyszeren elegen, amékek megdógozhatták a fődeket, vót miből kivenni a dézmát, úrnak, nemesnek, országnak,

papnak. Mert minket három nemes családot, harmincöt vagy harminchat jobbágynépnek kellett kitartani. Igen, de most ezek a koszos, vedlett bitang népség mind kardra tett szert, meg puskára, tőtisse ugyan nincs, hát csak annyit ér vele, mint egy fustéllyal, de nem akarnak az istennek se igazságot tudni. Ki-ki magának, mind csak magának gyűjt, gyarapít, hajtja barmát, ahová jólesik: hogy most aszongyák a közszabadság kiütött, kiadta a fejedelem. Mind a mellit veri, hogy ű is fejedelem szabadja, meg ű is...

A fejedelem hallgatott, lassan értette a szót, s tetszett neki: csinált hát egy kis felfordulást mégis.

- Az asszonyok nagyon békétlenek, kivált az én feleségem is csak alig maradhat, hogy eddig a szösz kiadta fanni, neki szépen felfonták a télen, a pászmákat mind behordták, tavaszra, húsvétra be lehetett állítani az esztovátákat s lehetett szűni: most meg a vedlett kócos bitangjai azt vetik, hogy van nekik maguknak elég fonnivalójuk: az igaz, mind kinyűtték maguknak, ellopták a kenderfödeket, a feleségem, míg odavótunk, alig tudott magának valamit menteni. Hát miből lesz most ruha a népnek, maguknak: cselédeknek. Az igaz, cseléd sincsen, egy se akar bent lenni, már a botos le se mer menni a faluba, mert ígrik neki, hogy újra elverik... Eccóval meg van romolva a világ, nagyságos uram...

A fejedelem mereven mosolygott.

- Az főnép szolgálai is, kik lovok hátán őfelségének hadban és egyéb szükségben urokkal egyetemben szolgálnak, kiknek uruktól ruházattal vagyon, esztendőre fizetésekképpen szegődtségek vagyon, most, hogy senki meg nem róttatik, adópénzt nem fizet egy dénárt is: mind el akar széjjedni, senki magánál nagyobb urat esmerni nem akar...

Odalépett a másik főember, Rophaj Mátyás uram, s megértvén, hogy a fejedelem előtt Mikó uram illetén nyugalommal beszél a nemesi rend kínját, maga mellettük valónak vélte a fejedelmet, s nagy lánggra lobbanva elkezdte szidni tele szívből a nemigazútonjáró, hazug ingyenélőket, akik az uraik zsírján akarnak hízni, s akiket nagyobb ellenségnek esmér mindenbéli ellenségénél, akár töröknél, akár tatárnál, mer az mind csak gyün s elmegy, de ez itt marad.

Mégis fojtva beszélt, mert az őrálló székelő nagyon kezdett ügyelni a szóra.

Három katona jött, akiknek kötelességük volt, hogy a vár kapujáig járjanak s vissza, hogy baj ne érje őket, ha éjszaka kiütnének a szászok. Megálltak mellettük, nagy hetykén köszöntek, s kezdték úgy hányni-vetni magukat, mintha ők is nemesemberek volnának.

- No Mikó uram - mondta az egyik -, száll-e még a zöd furuja?

Mikó uram erre a konfidenciára, amit a fejedelem önagysága szeme előtt kellett eltűrnie, éktelen dühbe jött.

- Te kapubéli cigány, te - mondta neki -, te falusarki rusnya béka, hát hun őriztünk mink együtt disznót, hogy együtt furulyázzunk?

Az ember nevetett, már ehhez hozzá volt szokva, hogy az úriemberek szidogatják őket, de nincs annak semmi ereje.

Mikó uram elővette a zöld csutorát az oldalán lógó tarsolyából, s megkínálta égettborral a fejedelmet, ékesen köszöntvén:

- Ne utázza no!

A fejedelem elvette az edényt, s egyet szippantott a vékony csöcsin. Jóféle erős pálinka volt benne, csakúgy égette a gyomrát az embernek.

Jóízűen esett, melegített; megborzongott, összébb húzta magán a köpenyét, s tovább nézte az embereket. Mikó uram megkínálta társát, Rophaj uramat, akkor eltette a kulacsot.

A paraszt ott oldalt irigyen nézte, s szerette vón megkóstolni, de Mikó uram odasandított:

- Ebbe fogatok nem vásik, békahúgy a béletekbe.

- De azt is mink főztük, úgy-e Mikó uram?

Rophaj uram a szesztől megmelegedve szintén hangos lett.

- Sajtáromba tej-vaj, tietekbe ganaj.

- Rophaj uramat nem céloztam - mondta a legény -, vagy aki belém szól, fogát rakja ki elébb a fűre, hogy le ne nyelje, ha meg tanálom tenyerelni.

Rophaj uram, az égettbor tette-e, vagy hogy a fejedelem mind ez ideig egy szót sem szólt, s így teljes helyeslést vélt felőle, de egyszerre fölemelte a csákányát, s teljes erővel fejbe vágta a parasztot, úgyhogy az felfordult.

A fejedelem kardjához kapott, s hátralépett.

- Mit csinált kegyelmed?

A másik két katona elszörnyedt s kiabálni kezdett:

- Lassabbaeskán nem lehetne-é?... - avval nem sokat törődve, nekiestek Rophaj uramnak, s elkezdték a dárdanyelével agyabugyálni.

- Megálljatok - kiabált a fejedelem, de biz ott senki se törődött vele, az emberek mind össze-futottak, s az éjszakában egyszerre csúf verekedés lett, szólni sem kellett, magától kialakult a két párt, nemesek, s parasztok vágták egymást, mint a tököket.

Géczy kiugrott a kunyhóból, jókor, mert éppen felgyújtotta valaki, hogy jobban lássák egymást. A fejedelem parancsolt volna, de kinek: itt a szeme láttára csata lett, s ő nem tud mit tenni.

Sohase hitte volna, hogy ezek a kedélyes szavakkal diskuráló székelők ily hirtelen mérgűek, s ily könnyen áll náluk a kard.

- Báthoryak ide - kiáltotta egyszerre egy hang, távolabb - „Bethlenek ide” - hallatszott a másik oldalon. S egy pillanat alatt szétvált a két elem, s a fejedelem látta, hogy mind a nemes emberek szembe vannak, s a csűrhe viseli az ő nevét.

Már el nem lehetett kerülni a színvallást, Géczy megrántotta a köpönye szarát.

- Nagyságos uram, gyerünk innen, hadd egyék meg egymást az ebek.

A fejedelem ment a csatlósok felé, akik a lovakat nyergelni kezdték. Géczy Mikó Miklóst odaszólította:

- Mikó uram - mondta -, menjenek kegyelmetek csak egyenesen tovább Fejérvár felé, ott fogják már találni Bethlen Gábort a fejedelemségbe: adja neki kegyelmed ezt a levelet.

Mikó nagy szemet meresztett.

- No, a jó hírnek szeretik a nyakát szegni - mondta -, hogy erről nem is hallánk.

Géczy szembe hunyorított:

- Mondja meg kegyelmed a fejedelemnek, hogy várja meg, míg tizenkettőt üt az óra: s tudja meg, hogy a *tizenkettedik ütést Géczy cselekedte*.

Mikó értetlenül nézett rá.

Géczy odaadta a levelet, s kezet nyújtott.

Azzal visszatért, felült lovára, s a fejedelem után ügetett.

- Hol voltál? - kérdezte a fejedelem.

- Semmi, csak a csizmám szorított.

A fejedelem később azt kérdezte:

- Mit beszéltél Mikó urammal?

- Vagy úgy?... Megmondtam neki, hogy jó lesz, ha visszafordulnak, mert Fejérvár felől jön a török s tatár.

A fejedelem lassan ügetett, tűnődött: Géczy hazudott, érezte, hogy hazudott, s most elhúzódott tőle, fal támadt köztük, s óvakodott ez embertől.

Még egyszer szerencsét próbált a várral. A kőfal alá mentek, s Géczy felkiáltott, hogy eresszék be őket.

- Közel az erdő, menjetek oda, ahun eddig voltatok - kiáltott le az őr.

- Ha istent ismertek, eresszetek be, hogyha most bebocsátok, halálig veletek maradunk.

- Nem lehet a kaput leeresztetni - kiáltott ridegen a kapus.

- Kötelen vonogassatok fel a falon, mert itt lep az ellenség.

De azt se tették meg, azért a városka falai alatt zsugorodtak virradatig. Akkor kijött az őrség fegyveresen, maguk után a kaput bezáratva, körüljárta a várat, hogy nem ólálkodik-e valahol ellenség, amely a kaput fenyegeti. Mikor szorgalmasan megvizsgálták az árkokat, berkeket s az erdőt, megnyitották a kapu rostélyát, és odahívták a fejedelmet, hogy igazolja magát.

De még akkor is csak azt a választ adták, hogy a tanács hajnali harangszóra összegyűl, és döntené fog a bebocsátás felől.

A fejedelem elunta a dolgot, elfacsarodott a szíve, hogy Erdély ura, aki még esztendeje banderiummal s harangok zúgásával vonult be a kivirágzott városba, most mint egy koldus ácsorogjon a kapu előtt, s szólott kísérőinek, kik vagy húszan mellé verődtek, hogy Udvarhelyszékre akar menni, a székelyekhez, bármi lesz is.

Előőröket küldtek ki, akik megvizsgálják az utakat, és hegyről a völgyeket, nincs-e ellenség?

Mikor beértek Udvarhelyszékre, a falvakon nagy csendesség volt, mindenütt megkérdezték, hogy hol vannak a székely hadak, hogy a Sepsi széken kívül semmi székelység nem jött eddig a fejedelem táborára.

- Fent voltak Kereszturon, ott gyűlnek a seregek egész Udvarhelyből s Felcsíkból.

Erre tovább mentek, de ahogy Kereszturhoz közeledtek, egyszerre ágyúdörgést hallottak.

Ijedten megállottak, mert nem tudták, mi lehet, hogy kerül szembe most már errünnen az ellenség, talán Girej kán jött fel Brassóból, vagy pedig Moldovából tört be a tatárság?

Megállapodtak, s előre küldtek, hogy tudakolják meg.

A lovakat kantárszáron tartották, s leszálltak róla, hogy fűvelljenek egy kicsit a szegények.

Nemsokára véresen fut eléjük egy ember, elfogják, az elbeszéli, hogy a székely urak most fizetnek a bátoriaknak.

Egyre több-több menekülő jön s megértik, hogy azok a székely urak, akiknek a jobbágyságot felszabadította a fejedelem, titkon tanácsot tartottak s ahelyett hogy a fejedelem parancsára táborba mentek volna, Kereszturba gyűjtötték a sereget, s azt lovasokkal, gyalogosokkal körülvették, tarackokat, ágyúkat is vonatának fel, de mind avval a színnel, hogy a fejedelem parancsára a fejedelmi hadba igyekeznek, s most reggel mind rávetették a nyavalyás széke-lyekre, akik nem is vélték, hogy ez az egész arra van, hogy őket levágják s jobbágyság alá vessék az urak.

Jön egy udvarhelyi városi polgár, fekete góbé székely, tiszta véresen, s mondani kezdi:

- Én már egy hete este naphaladat-tájban láttam, hogy készülődnek a lovasok - sírva beszélte, s vérét kendőjével szorította le -, de nem tudta azt senki csak ű magok, hova mennek, csak látám, hogy minden felől s el. És hát Marosszékre mentenek, és azoknak a székelyeknek a nagyját, akiket a fejedelem a Havasalföldje idején szabaddá tett, fogdosták meg. Kiket ágyokban tapasztaltanak éjjel, úgy fogták meg a magok házában a feleségek mellett. Reggelre kelve hát úgy jönnek bé az hadak, s úgy hozzák őket szegényeket, mint valami nagy gonosztevőket. Semmit avval nem mulatnak, hanem tegnap sok nyársot faragtatának a város erdejéből és az akasztófához hordaták a nyársakat. A székelyeket is odavivék és sokakat nyársba vonának, sokat felakasztának szegényekben. Estvére kelve esmét elküldenek és újra behozának, kiket is hasonlóképpen mészárlának az akasztófa alatt.

Iszonyodva hallgatták a beszédet, a székely nyugodtan folytatta:

- Egy Károly Andrást is hozának - hadnagy volt ez köztük; azt lófarkon megvondozák és kivivék, fővel alá vonák szegényt s lábbal fölfelé fel az égfelé a nyársba, úgy gyalázzák meg az ártatlant. Sokakat felakasztának esmét, egynéhány nap úgy lön a dolog. Ekkor az öldöklést megúnák, elhagyják, hanem az orrokat, füleket kezdték mecceni, de azt is oly istentelenül, hogy az orrát ajkastul elmeccék, annyira, hogy csak a foga maradott szegényeknek, és így is sok meghalt miatta, a fülét is kinek elmeccették, a nyaka felé nyúzták alá. Ilyen nagy istentelen dolgot töltenek rajtok. Végére azt is hátrahagyván, azt rendelék, hogy csak felpiricskolják őket; és olyan nagy deszka lapockát csinálának, hogy éktelen volt az, de annak élet és fokot faragtak, avval kilencet ütöttek rajta a laposával, de az utolsót az élével vágták oda, fenekére a lapátnak, melyet láttam, hogy oly súlyosan esett, hogy a fara csontja mind apróra törött miatta. Azt is mondták, hogy sok már meghalt abban is szegényekben. Ilyen rútul bánnak a szegény megszabadult székelyekkel, akik Havasalföldébe voltak a fejedelemmel. Ezeket szemeimmel néztem, én is gyanús lettem, pedig nem is voltam az olá háborúba, de most csak ki kell kiáltani valakire, hogy ez is *bátori*, mindjárt viszik a fővesztőre, úgy viaskodtam meg a városi darabontokkal, s lóra kapván elvonhattam magam, azóta én is akasztófán volnék.

A fejedelem látni akarja a színhelyet, s a székely az erdőn át elvezeti, míg csak a hollókkal lepott tisztásra nem érnek.

Iszonyodva látta az akasztófa körül a sok nyársat s mindeniken egy vonagló emberi állat, mint a tövisre szúrt bogár. Már hangjuk se volt, csak vérrel tátogtak s tehetetlenül nézte egy pillanatig, akkor megfordult s eszeveszett futással menekült, mintha az örület tört volna ki rajta.

Géczy sürgette, hogy menjenek vissza Medgyesig, s a vásárhelyi úton fel Kolozsvárra, de ő már gyanús volt, s a fejedelem a legelső patak mentén bevette magát a hegyekbe.

[V]

A bujdosó fejedelem a hajnalban ijedten menekült, mint egy rémséges boszorkány-nyomás elől, s erdőn-völgyön át egyenesen futott északra, most már Kolozsvárra.

Radnóthon szintén hajnalban ment át, s látta Kornis Boldizsár kastélyát, de beléje nem ment.

Köpenyét arcába húzta, mintha a néma ház nagy tetejével fenyegetően kísérné. Valaki elmondta, hogy a szegénységnek eladományozott birtok tönkrement, mert a szegények maguk sem hittek a vagyonukban, s örültek, ha valamit elhordhattak, s a készből felzsákmányolhattak, még maga az udvarház is üresen állott, s nyomorult parasztság nem mert belemenni hálni, mert látták Boldizsár urat éjjel holdvilágon, mint kísértetet, nagy ragyogó csákányával sétálni a falakon keresztül.

Egerbegyen mégis beszállt reggelizni. Kamuthy persze nem volt itthon, ez most Bethlen Gábornál van, az áruló, felesége ágyban feküdt, a liliomszépségű kis teremtés nem bírta kiviselni a nagy terhet, elvetette, s élet-halál közt feküdt, csatlósok, darabontok mesélték, hogy azt mondják, Farkas uram megtaposta a feleségét a fejedelem miatt.

Mintha ég, föld összeesküdött volna, minden összeomlott, minden visszafordult.

A fejedelem vad s elkeseredett lélekkel ment tovább. Tordán fejül lévő táborban együtt találta az urakat, Allia Farkast, a brassai csata vezérét, Kovacsóczyt és a maga pártjabelieket.

Istenre kérte s parancsolta nekik, hogy jöjjenek vele bé Kolozsvárra.

A vész hírek egyre jobban szorították őket, mindenki a tatároknak száma nélkül való nagy sokaságáról beszélt, s oly rémület volt, hogy a vitéz férfiak mint kis gyermekek sikoltottak.

Éjszaka nem bírt megnyugodni, nem bírta már sorsának kegyetlenségét, felült fekvőhelyén, s félóráig összeszorított foggal hangosan nyögött. Szolgája ijedten jött hozzá, „nyergeltess” - mondta neki.

Csak mikor lovon ült, s a ló száját keletnek fordította, akkor nyugodott meg, mintha egy titkos belső hatalom parancsolt vón rá. Úgy érezte, hogy ami történt, mind egy magas úr parancsából lenne, hogy őt vezeklésre kényszerítse, és minden elmúlik, amint odaér... Gyötrődő szívvel vágatott a Maros partján Görgény felé.

Szomorú egy út volt. Kis falvak sűrűn maradtak el megette, nemrég a legboldogabb völgyége Erdélynek, most fele égetten a Forgách hadai s a hajdúk pestise után...

Deres hajnal volt, mikor megérkezett. Itt még ártatlan volt az ember: beeresztették a várba.

Követnek jelentette magát a fejedelemtől, a vén dajka rémülten ismerte föl a fejedelmet.

- No, mit habozol, szólj az asszonynak, hogy itt egy penitenciajáró szegény beteg.

- Igen, kegyelmes uram.

Rideg, komor hely volt, amint körülnézett, örömtelen rideg hely, granarium volt, pajta, csűr, sohase hitte volna senki, hogy itt fejedelmi asszony fog lakni.

Végigfutott előtte az emlék, Szász Lóna, a kárpitos terem, a nagyszerű úri társaság, ahol a feleségét utoljára látta, s most e dohos, egérszagú halotti veremben... Fejét öklére hajtotta és sírt, elsírta magát azon, hogy itt van, a jóságban, maga megalázásán, soha ezt nem hitte volna...

Egyszer csak felütötte fejét, a vénasszony sokáig nem jó vissza.

Eszébe villant, óh, talán újra a szászlónai tréfa, várátja, *megvárátja!*

Fejébe szállt a vér, fölpattant, két percig mereven nézett az ajtóra, de az ki nem nyílt, és nem repült feleség örömpesve a nyakába.

Zöldfényű tükör volt szemben a falon, belenézett s elálmélkodott: *hat évvel öregültnek* látta magát. Mintha hat esztendeje várna a feleségére e világon.

Erre süvegét szemébe húzta s keserű dühösen eltávozott. Rohant, hogy vissza ne hívják.

Senki se ment utána.

A sereget még ott találta, ahol hagyta, mindenki ijedten tűnődött a fejedelem eltűnésén, s kitörő örömmel fogadták.

Élűkre állott, s Kolozsvárra indította őket diétára.

Lassan haladt a had, s most az egyszer nagy szív s nagy lélek nyílt fel benne. Bátor arcot mutatott, s mindenben jelen volt, rendezett, biztatott, s előljárt, és senkit el nem hagyott.

Állította, hogy minden jóra fordul, hogy semmi ez; esküdött, hogy már Váradon vannak a császári seregek, s hogy kiverik s Stambulig kergetik a pogányt.

De senki sem hitte, s mikor egy estére kelve Kolozsvár alatt állottak, várva a város küldöttségét, hogy a fejedelem éjszakai szállásra bemehessen.

A kolozsváriak hasonlóképpen azt üzenték, hogy a város statútumai nem engedik, hogy napszállat után hadbeli népekből valaki is bemehessen a falak közé.

A fejedelem nevetett, már Segesvár alatt megtanulta, hogy: „Elég közel vagy az erdő, men-jetek oda, s ha fejedelem vagy, ülj a palotádban!”

Rendelkezett, hogy no, akkor csak üssék fel a sátorokat, s a szekerekről bort kerítettett, s éjfélig együtt tartotta szóval s kedvvel az urakat.

Ezek mind a legnagyobb nyugalommal ittak, de a szíve fenekén valamennyi setét volt, s farkasnevetés volt az csak, mikor a fejedelem végre még táncra is kerekedett előttük.

Másnap nagy fényes küldöttség indult a városba, de csak ötöt eresztettek be belőlük.

Azok is avval jöttek vissza, hogy a kolozsváriak nagyon köszönik a látogatást, de „már meg fogtak elégedni a fejedelem szép táncának látásával”.

Báthory csak most vette gondolóra.

Rendelkezett, hogy a had alakuljon át hadi országgyűléssé.

Az urak megtették, a nép a vidám fejedelemben úgy bízott, mint valami csodatevőbe, s máris árulást emlegettek, s mind kész volt a fejedelem mellett kardot rántani. Némi hírek is feszítették a lelkeket, a székelyföldi lázadás felől, s a széki éjszaka emlékei fenyegették az urakat, nem tudták, nem kerülnek-e reggelre a paraszt katonaság lándzsájára, mint akkor, ott Kornisék.

Igyekezett hát a fejedelemnek hízelegni s kedvében járni, s rossz arcot senki sem mutatott, s világ kincseért a Bethlen nevét ki nem ejtik vala, de még azt sem lehetett hangosan hallani, hogy török vagy az országban, s nem is oly messze, már Tordán vagynak.

Hallgatott minden ember s igyekezett jó arcot vágni a keserves trufához.

A fejedelem követet küldött Tordára Szkender basához: fennmaradt a követi utasítása, hogy: „Hallottuk kegyelmed ittlétét, s nem tudjuk mire vélni, de ha kegyelmed igaz úton jár, az áruló Bethlen Gábort megfogatván kezünkbe küldje, vagy idevaló országbeli embernek szeme előtt megölse: akkor ezen írásom legyen zálogul, melyben én hűtemre fogadom, hogy amit Géczy András a portán hűttel fogadott, azt én mind meg teljesítem: Jenő, Lippa várát átadom, adót megfizetem, s a jövő esztendőül duplájára emelem, s magamat országom minden hadaival a kegyelmes császár kezére bocsátom. Hogy eddig is az adót meg nem adtam, annak is Bethlen Gábor, az áruló, az oka, mert főtanácsosom lévén, soha nem kívánta, azt mondta, ne adjatok adót, ajándékkal is megéri a török. Csak most veszem későn eszembe, hogy mind hamis tanács volt, arra való, hogy legyen mivel vádolnia a fényes portán.

Kérem kegyelmedet édes apám Szkender bassa, vigye ki hadait az országbul, s álljon Tömösvár mellé, én hatalmas császár ellen rebellis nem voltam, nem is akarok lenni, akit csak kegyelmed az erdélyi főrendek közül kívánni fog, legyen zálogul mind kegyelmednél. Én pedig hadaimmal ez helyről Lippára mégyek s azt kegyelmednek, ha nem másképp, ostrommal megveszem, mert a magyar katonáim maguktól meg nem adják, de én sem véretem, sem életemet nem szánom, megmutatom nagyságodnak, hogy azt a várat csontok hegyein s vérek patakján keresztül is megveszem, s úgy adom a felséges császár kezébe, mint egy pomagránátot, arany tálcán. Az elmaradt adót mind a jövő tavaszon egy aranyig beszolgáltatom, s fogadom, hogy ezentúl az effélében más szájával nem eszem, s szavát sem fogadom.

Ezen szavaimat, hogy kegyelmed előtt megmutassam igaznak lenni, ím tulajdon kezemmel írt s ujjamban viselt titkos pecsétemmel roborálom, így küldöm Ibrahim bégétől ökegyelmétől, s ennek hitelt adjon kegyelmed.”

Nagyon megvidámodott ettől a levéltől, melyet a rendekkel aláíratott s velük erős esküvést jegyeztetett, hogy vele élnek-halnak.

Másnap délre azonban megjött Ibrahim bég a Szkender basa levelével, mely kemény s elutasító volt.

Báthorynak csak ezt írta:

A hatalmas császárnak soha tehozzád semmi kedve nem volt, miulta sok istentelen életednek és veszekedésednek hírét vette. Elvégezett akaratja ez őhatalmaságának, hogy soha Báthory nemzetségnek többet Erdélyt bírni nem hagyja. Ez szót higgye meg tőlünk kegyelmed: hogyha egy nagy havast megtöltene is arannyal Báthory, és az hatalmas császárnak adná: akkor sem engedné.

Báthory komoran, szédelegve hallgatta a levelet, most végre megindult alatta a föld, s úgy érezte, levegőbe repült, s elvesztette minden keménységét a világ... A rendek olvasták a basa hozzájuk írott levelét:

*Írja kegyelmetek, hogy a mostani fejedelmekkel élni-halni akartok, és mást uralni soha. De mi e dolgoknak sok híjját látjuk, mert az országot nem minde-
nestől az nemességüül értjük állani, noha azok az első, és azoknak is sok bántásit tudjuk lenni: hanem az egész szászságot is egyik főtagjának tekintjük, kik minde-
nestül megrontattak szabadságukban, s a székelységet, amelyről nem tudjuk kik s mely okért most oly éktelen forradalomban vagynak.*

Azért, ha velünk végezni akartok, a szemeteket felnyissátok, és okosabban gondolkodjatok a dolgról, s mihozzánk eszes és fő embereket küldjete, akikkel mi rólátok, fejedelmekről s az országról mindent megbeszélhessünk.

Égetésért, rablásért a török hadak nem jöttek, jöttek az erdélyi főnépek kérésére. S ha ti most s máskor is mást írtatok, azt jól értjük, mert

FEGYVER ALATT NÉMÁK A LELKEK.

Írjuk azért, hogy valaki ezentúl Báthory fejedelmének mondja, az az őhatalmas-sága ellensége, s büntetlen nem marad.

Hogy azért mindnyájan jól megértsétek, ezennel meghagyjuk, hogy Kolozsvárra menjen minden ember, s ott mindjárt fejedelmet válasszon kegyelmetek magoknak, mert mi innen addig ki nem megyünk.

De mihelyt a fejedelmválasztás meglészen, az mi Istenünkre s hitünkre esküszünk, hogy mindjárt kimegyünk és kegyelmekre s az országra oly gondot viselünk, hogy Isten akaratjából egy tikmony el nem pusztul ez országban.

Itt késedelmesség nem lehet, mert az csak kegyelmeknek árt: az hadakat csak az Isten tudja, hogy tarthatjuk békén ez négy-öt nap alatt a dülástul: de ha el nem jó kegyelmek, bizonyosan elhihetitek, hogy hadainkot reátok bocsátjuk s akkor bizony uram, kivonsszák házatok népit az erősségből, s ha ki levágattatik s elraboltatik, az Istennek szent angyalai előtt, a kegyelmek lelke adjon számot róla, mert bizony a föld színén lakni nem hagylak, s bizony-bizony eljött Erdély-országnak utolsó veszedelme.

Néma csöndben hallgatták a rendek a levelet, valaki azt kiáltotta:

- Éljen a fejedelem!

Erre valami csodálatos dolog történt: mindnyájan felállottak, s egy szívvel, lélekkel kiáltották Báthory felé a vivátot.

Báthory vérködös szemmel nézett körül rajtuk. Nos, hát mégis, azok az emberek, akik annyi időn keresztül jóban, rosszban vele voltak, akik mindenkor vakon szavazták meg parancsait, s kísérték őt imbolygó, elromlott útjain: még egyszer mellette állanak mint egy szív s egy test.

Felállott, most neki kell ezt a hűséget viszonznia.

Soká nyugtatta szótlantul, könnyfátyolos pillantását a tömegen s így szólt:

- Mi Báthory Gábor, Erdély fejedelme Isten kegyelméből, s Oláhország, Moldva vajdája, Magyarország kapcsolt részeinek ura s a székelyek főispánja, köszönjük kegyelmeknek ezt a hűséget s böcsületet... Immár csak azon kérjük kegyelmeket, késérjenek el Nagyvárad felé ország határáig, Sebes váráig, s ott hittel és emberséggel kegyelmeket elbocsátjuk s hitük alól feloldjuk...

Elfojtotta a szavát a könny.

Akkor tomboló lelkesedés vette körül, hozzá rohantak s vállukra vették, s nem volt vége a rajongásnak.

Amint a hadak megindultak, s Báthory lóhátról nézte, hogy olvadnak le arra Lóna felé, felvillant előtte az a szép nap, mikor a felesége elé ment így a hadakkal ezen az úton.

Milyen víg és boldog nap volt az... Elcsüggedve nézett a múltba, s ah, már akkor is az volt, Bethlen volt a fő ellensége!... S mindenki, mint ma... Felesége jéghideg arcát látta: talán ha más lett volna ez is! ha vele tudott volna érezni! ha meghajtott volna a fejét, ha egy kis áhítattal néz fel őreá!...

- Feleségemet nem sajnálom - mondta hirtelen hangosan.

Géczy figyelmesen nézett reá, teljesen váratlan volt neki.

- Mindennek ő az oka. Nem lett volna szabad asszonnyá lennie, s protestánssá... Neki apácának kellett beöltöznie: s világtól, emberektől elvonulva pergetni az olvasót... Búsuljon! keseregjen! s további *hat évig* csak hadd szidjon engem: ez neki jó lesz: legalább nem érzi magát bűnösnek, s tisztán mehet az istene elé...

Könny futott le az arcán, s megsarkantyúzta lovát, visszafelé vágatott, mint akkor; mintha most is akaratlan, öntudatlan, valami gyermeki szeszélybe akarná a kikerülhetetlen előre haladást fullasztani.

Körül kerülte Kolozsvárt, s mikor az éjszaki oldalra ért, megállt.

Megnyílt előtte az a völgy, amely arra fölfelé vezet, ahova annyit lovagolt, boldog ifjú éveiben.

Talán a ló is ugyanaz volt, beérték lassan, néhányan leghívebbjei közül, akik aggódva lesték minden mozdulását s valami egész váratlan szeszély szerint elindult fel a völgyben a hegyekbe Súlyomkő felé ez esős, ködös alkonyatban...

Lassan, ügetve ment az őszi aranyat ontó, tar és vörös vágáson az őszre újra zöldellő réteken s kis patak mellett, a didergő éjszakán.

Énekszó ütötte meg a fülét, pópista ének.

Kis csapat nép ment a rossz úton, valamennyien kibontott nagy hajjal, férfiak és nők s mezítláb. Utálatosan piszkosak voltak, s amint utolérte őket, nyeregből is érezte a bűdösségüket.

- Kik vagytok?

- Mártírok.

A fejedelem elámult.

- Magyarok vagytok, vagy szászok?

- Mártírok.

- Miféle mártírok?

- A keresztyén hit mártírja, a számtalan mártírokból, akik ellepik a kerek világot Isten dicsőségére.

- Hova mentek?

- A keresztre.

A fejedelem megdöbbenve nézett a csoportra s a próféta szemébe, ki maga fiatal ember volt, válláig érő hosszú hajjal, rozsdabarna ember, erős fekete szemeit ráfűggesztette, fiatal arcát ritka kétágú szakáll s testét vastag piszok borította. De a szeme félelmetes volt, s a fejedelemnek el kellett fordítani tekintetét, mert úgy érezte, le kell mindjárt szállni a lóról, s ruháit elosztva, mezítláb beállni a csoportba, óh, mert hova is megy, hol vár reá élet, van-e nála mártírabban e bolyongó földön.

- Az sem ment meg semmitől - mondta, s legkisebb gyermekkorának érzései villantak föl benne, a végtelen térdeplések, imák és litániák, melyeket a csecsemőkorban a beszéd első igéinek tanulása korában kellett végeznie. Hároméves volt, mikor árván maradt, s azóta kálvinista hiten nevelték, de most úgy érezte, mintha a dajka emlőinek íze újult volna fel inye közt.

- Apage Satanas - kiáltotta a próféta -, mi hozza meg a lélek csendességét, ha nem a kínvallás? Mi vidámítja a szívet, ha nem a sanyargatás? Nézd meg, soha gonosztevő nem szenvedte oly vidám csendességgel az ő kínját, amely bátor és csendes lélekkel túrték, sőt ugyan szomjúhozta és keresték a gyenge szüzek is az hallatlan kínokat. És ennyi számlálhatatlan sokaság meg nem utálhatta e világot és önnön életét az Isten lelke nélkül. És a kínok is olyanok, hogy ember el nem viselheti az mártírok kínját az Isten ereje nélkül. Hogy mondhatod akkor, hogy az nem segít az emberi szíven.

Oly különös volt ez a hajnal és ez az elragadtatott ember, aki mintha fölötté állana a földnek, alakja beleolvad az égbe, míg ő összeroskadva és reménytelenül ül a lován.

Egy fiatal nő áll a próféta mellett s csodálva emeli rá a nagy dióbarna, tűzbenégő szemét, az üdvözültek elragadtatásával hallgatja, egy pillanatra el nem néz róla, s a boldogság reszket vonásain.

- Évuska! - kiált fel a fejedelem.

De a lány felemeli az ujját, s int, hogy hallgasson, mintha a pacsirta énekét figyelné, s a próféta tovább beszél.

- Lássátok-e, mely természet fölött való dolog, hogy a mártíromság kínja szaporítja a híveket, a mártíromság ugyan édesgetés az keresztyénségre, a mártírok vére vetőmag, s a földbe ástott mártírok lelkéből fakadt a keresztyénség dicsősége. És, miképpen a zsidókról mondja az Írás, hogy annál inkább szaporodnak vala, mentül inkább nyomorgattatnak vala: azonképpen a keresztyénség is.

A fejedelem csak a leányt nézte, és belesajgott szívébe, hogy soha ő ezt az elragadtatást nőben, férfiban fel nem ébresztette.

- Ha Isten előtt kedvesek volnátok, inkább jó dolgot adna, mint ilyen szörnyű nyomorúságot - vágta oda keserűen a prófétának.

- Pagane, pagane! - kiáltott ujjongva a próféta, mintha kedvére való alkalmat talált volna a replikára: - így szólnak a pogányok, de Isten megmutatta, hogy minden egyéb dologtól elijednek az emberek a kinnal, de a keresztyén hitnek szerelmére a kínok gerjeszték fel a híveknek szívet. Nincs szenvedés! akinek az Isten elveszi a szenvedés érzését. Nincsen éhség! nincsen fájdalom! nincsen fáradtság! nincsen betegség! nincsen félelem... Úgy-e soha szolgát nem kapsz, ha a szegődésnek napján az új szolga szeme láttára felakasztatod a régi szolgádat, és azt ígéred az újnak, hogy csak jól szolgáljon, övele is ezen formán bánsz: lásd, mindazonáltal a Krisztus szolgálóinak kínja lőn a főeszköze a világ megtérésének.

- Évuska, Évuska - a fejedelem korbácsával cserdített, s nézte a leányt, a szeme könnyes lett: az egyetlen lány, az egyetlen teremtség, akit mindenkor megkímélt vágyai s akarata zabolázatlan kitöltésétől; félő borzadással nézte, mint titokzatos hatalom által elragadott prédáját, mintha örültet nézne, örület tombolása volt előtte, a csoport térdre vetette magát a próféta körül, s várta annak a mártíromságát, s valami lázas és kigyúlt elragadtatás volt, a foguk vacogott, és testük reszketett, és a lány nagy volt és szép és idegen. Ezt most lóra kapni, ölbe s elvinni és boldog lenni vele...

Ah, de hol, hová, minek?

- Midőn ama hittől szakadt Julianus üldözné a keresztyéneket - kiáltott a próféta -, egy Theodorus nevű ifjún ki akarva tölteni dühösségét, minden kínokat megpróbálta rajta, de az ifjú oly vígan volt, oly szép énekszóval dicsérte az Istent, mintha jóllakásban lett volna s akkor szomorodott el, mikor a kínok megszűntek. És mikor kérdezték, mondotta: hogy egy szép ifjú

forgolódott mellette a kínokban, és ennek törölgetései és vigasztalásai elfeledtették vele a fájdalmat.

- Hát csak vigasztald tovább e szegény leányt - mondta keserűen a fejedelem s megcsapkodta lovát, és elvágatott.

Messze utánazengett a hegyről az énekszó.

Most ismerte föl, hogy ez az a hely volt, ahol akkor télen Emir lova belezuhant a hófűvásba. Óh, bár a lábát törte volna, most nem volna világ bujdosója... Hát mi volna?... Palotsay Anna férje?...

Hiszen nincs is helye, ahol éljen, se Kolozsvárt, se Fejérváron fejedelmi palota... Előbb rakni kellett volna fészket? hogy azután rajta üljön...

Viharmadár volt, ezen segíteni már nem lehet.

Hajnalban Sólyomkő feltűnt, a kis udvarház tornácán mintha állana valaki, szoruló szívvel nézett oda fel, de meg nem állt, be nem fordult, gyötrődő szívvel továbbügetett.

Még a farkasok ez időben nem vonítanak, még nincs hó, az idén későig tart az ősz.

Egész reggelig mentek, s csak mentek, mintha a lovak már nem is lovak, de repülő madarak volnának.

Almásra értek.

Török Kata már hetekkel előbb előrejött, s amint befordult a portára, nagy komondorja előrohant, majd megbolondult, úgy járt, szűkölt s nyítt a ló körül, lábát csókolta, s hogy fáradt lábakkal leszállt, a nyakába ugrott.

Könnyekig meghatotta ez a hűség; mert ez hűség, ez szeretet: megölelte, megveregette a kutyát, mekkora lett a széki éjszaka óta, s ez is végig tanúja volt a szomorú életének.

- Pogány - kiáltott rá -, te még megismeresz, még szeretsz!... Pogány, kutyám! Emlékszel még Székre, Tergovistyére, Szebenre, Fejérvárra, jó szív.

A kutya földre feküdt s hempergett, s a lába előtt fetrengett, s majd megbolondult a szeretettül.

- Többet el nem válok tőle. Meglássátok - mondta a fejedelem -, ez lesz az utolsó hívem!...

Török Kata sírva s boldogan fogadta a fejedelmet.

Ez teljesen összeomlott, elfeküdt a házban, ágyba került. Meleg dunnák közt, fáradtan, hallatlanul kimerülten, szédelő aggyal feküdt: s még egyszer, egy kicsit, embernek érezte magát.

Vége volt a hajsának, a feszült gondolatoknak, az energiának, az akaratnak, a bűnnek, a bolondságnak, vége volt mindennek...

Aludni azonban nem bírt. Egy-egy percre elszunnyadt, meg újra felriadt, a fáradtság, a kimerültség nem hagyta aludni...

Bort kért, s bort ivott, s jólesett, még egyszer jólesett, s ott az ágyban, reszkető kézzel döntötte magába az italt, a szája félrefitult, szenvedett, egy összetört beteg test.

Csak két napig bírt megmaradni, Kata ölelte és tartóztatta, de ő ment, „visszajövök érted” - mondta -, „fejedelemasszonyt tészek belőled...”

De mikor mondta, maga sem hitte, gonosz volt: hitegette s csak áltatta, az asszony mélyen s fájdalmasan nézte, mint minden nő, aki ezt a szegény fiút valaha megölelte, s szíve szerint megérezte: fájó keserőséggel nézte, „óh te szegény, te szegény, te szegény...”

Ez volt minden nő érzése, akkor is, mikor még gazdag volt s hatalmas, és egy ország ment szava s akarata után, mennyire szánta most ez az asszony, aki elmúlva és elenyészve látta...

A Szilágyságon keresztül ment Váradra.

Nem mehet sehol és semerre, hogy e rövid dicsőség nagy múltjának emléke ne kísérné: elnézett a zilahi hegyek felé, a hadadi mezőkre, s feltűnt előtte az a májusi nap, milyen hős és úr és valaki volt, mikor a palatinust megleckéztette...

- Mit! egy öreg ember: emlékeimből élek! - mondta. - Hat esztendő óta öregültem - *azt mondta* Palotsay Anna...

Géczy vigasztalta, s víg volt mellette, mintha sétán járnának...

A fejedelem rávetette nagy, nagy, mély karikás szemét s úgy elcsodálkozott: mért van? hogy van? minek itt ez az ember mellette?... Úgy el tudta volna képzelni, hogy egyedül ballag ki a világból, az életből, a végtelen mezőkön s nincsen sehol falu, és nincs sehol város, és nincs élet és nincs halál, csak ez az egy: menni, menni, léptetni, lehajtott fővel, s jön a szél, felveri köpönyegét, jön a vihar, beleveri arcába az ég bánatát, jön a nap, felszárítja, s talán eltűnik a végén, mint a sár fészarád az úton...

Váradon végre egy várkapu, amely megnyílik előtte, s amely befogadja.

Váradon oly fejedelem volt, mintha mi sem jött volna közbe.

[VI]

Már ott voltak a hajdúk s udvari népe, akik Kolozsvár felől jöttek, a főurak, s az erdélyi hadak mind elmaradtak, s már itt volt a staféta, aki meghozta a kolozsvári gyűlés panasz- és vádlevelét a fejedelem ellen. A fejedelem Géczynek adta, s vele olvastatta a hosszú levelet.

Felséges urunk és fejedelmünk volt eddig nekünk felséged - írták a rendek -, s akartuk volna, hogy soha ez másmint ne volna. Hogy ne hozta volna változását sem a terhes üdő, sem a hatalmas és győzhetetlen császárnak erőszakos kényszerítése, mely eddig hazánknak iszonyú romlásával fenyeget, se a felséged köztünk való magaviselete arra okot ne adott volna.

De hogy nézzük ezeket a keserves és siralommal teljes napokat? ennyi tüzet, lángot? édes hazánknak porrá, hamuvá lételét? és sok ezer lelkeknek örök rabságra vitelét? szívünk szakadásával hogyan szemléljük. Magok akik cselekszik, a török hadak kéri a hatalmas Istennek méltó büntetését annak fejére, aki ezt nekünk okozta.

Amit az üdők hoztak magukkal, arról mi nem tehetünk, és az hatalmas győzhetetlen császárnak éles fegyvere és kemény parancsa ellen semmit sem rugódózhatván, hogy a hazát szörnyű veszedelméből, mint a tenger habjaiban szinte elboruló hajót, kiragadjuk és megszabadítsuk: kénytelenítettünk a felséged személyeitől elszakadnunk és eddig köztünk való fejedelemségitől örökre búcsút vennünk.

Nem akarjuk felségedre hárogatni; de meg kell gondolja felséged, hogy bizony nem gondolván sem az Istennek rettentő sok csapásával, kik rajtunk forgának: így a múlt esztendei sáskajárással, a tavaszi szörnyű árvizekkel, hallatlan köesőkkel, a múlt esztendőbeli szörnyűséges rossz terméssel; sem pedig a világbíró császároknak intésével, fenyegetésével: Felséged a jó és boldog állapotot nem Isten áldásának, csak prédának és ragadománynak állítván, szófogadatlan vakmerőséget műveltünk, s azt most későn, Istennek súlyos ostorát látván, felségeddel együtt siratjuk.

Jóllehet felséged felől szomorú szívvel halljuk, hogy hazánknak ilyen iszonyú romlását látván, felséged, mintha csak örvendezne rajta, most is csak táncsal és vigadással mulatja.

A fejedelem felkacagott.

Géczy lassan s betűzve olvasta a nehéz olvasatú írást, s úgy kellett szájából kivárni a szavakat, amelyeknek értelme, mikor kialakult, csak annál erősebb hatást váltott ki.

- A jó erdélyiek - mondta -, s nekik fáj most a multság, hogy elmúlt; fejük fáj tülle, s hogy nekünk még bírja agyunk, irégylik.

Géczy nem folytatta. Az ajka mozgott, de csak magában sillabizálta az írást.

- No, csak olvasd, olvasd!

Noha pedig felséged saját maga felszabadította a Felséged, mint fejedelmünk iránt való kötelességünk alól avval is, hogy semmi rendeket az országban régi szabadságában s törvényiben meg nem tartván, sőt abban megrontván s a szomszéd országokat maguk oka nélkül fegyverrel háborítván s megrontván, s mi nagyobb, a felséges császárt követői előtt szidalmazván s megmaradásunkért tulajdon maga kijelentvén, hogy még csak „viseltes papucsát sem adná érettük”, annak utána esedezésünkre s kérdésünkre nem ügyelvén, a fejérvári táborban egy gonosz személynek tanácsára mindnyájunk levágatását elhatározván...

A fejedelem álmélkodva nézett fel:

- No Géczy, ez te vagy.

Géczy nem szerette ezt a mondást, mely ellene irányult, s nem nevetett rajta; valóban ő gondolt erre, de nem került megbeszélésre a dolog, s most, mint a szoruló róka, izzadt, már nem volt hontalan Erdélyben, s nem szerette volna elveszíteni Tövisi udvarházát, sem Fogaras várát...

A fejedelem azonban hangosan nevetett:

- Akkor adtátok volna ezt a tanácsot! Istenemre, most negyven-ötven nyelvvél kevesebb kukorékolna utánam...

Géczy nem szólt, tovább betűzte az írást:

Annak felette a Kolozsvár mellett való táborból este sötétben való induláskor, Sebes vára felé mutatván az utat, azt üzené az országnak, hogy csak Sebes váráig késérjük felségedet, aztán ki-ki szabadon gondolhat magára, és hitünket felszabadítja. Azalatt pedig a seregeket maga kalauzi által más bolygó utakra, sűrű erdőkre tévelyesztvén, felséged akikkel akarta, más útra szakadt, Almás és Somlyó felé, és így hagyott el bennünket veszedelmes állapotunkban...

Géczy és Báthory egymásra néztek. Mi ez?...

- Talán, hogy mikor látták felségedet Sólyomkő felé elmenni, utána indult a sereg?... - mondta Géczy.

A fejedelem hangosan felkacagott.

- Nem véltem, hogy oly nyájjal vagyon dolgom, ki a számár után s kolomp után jár, s nem a maga esze után... Ők nem tudták merre van Sebes vára?... Hisz az ő országjuk...

Soká mulattak a baromállat népségen, amely jó helyen kereste Sebes várát s a magyarországi utat, valahol fel éjszakra, mikor el sem lehet tévedni annak, aki Kolozsvár felől Váradnak indul, hiszen csak egyetlen út vezet a nagy völgyiségen végig Gyalu, Bánffy-Hunyad, Sebesvára felé...

Harmadik és főoka pedig: - olvasta Géczy - hogy ennek a mi szegény hazánknak megmaradását mostan csak a győzhetetlen császár oltalma és hűsége alatt esmerhetjük, és aki tőle el akar bennünket szakítani, annak mi hűséggel nem tartozunk.

- Hej, de rájuk jött a hűség, bestye kurafi uraméknak!

Látjuk pedig, hogy felséged most is nyilván őfelsége hatalmassága ellen igyekszik, ki miatt hazánknak megmaradt része is hamar semmivé lenne.

- Vesszetek el mind magvastul - morogta a fejedelem. - Holnap itt lesz a tokaji kapitány, Abaffy uram, s rátok megyek. Szerdek nyomorék gyülevész török hadatokkal megbírok!

Hogy mely nagy idegensége vagyon a hatalmas császárnak felséged fejedelemsége ellen: Szkender basának parancsaiból felséged igen tudja, ki ellen nekünk több tusakodásunk, ennyi hadaknak rajtunk való szörnyű pusztítása s utolsó veszedelminktől való félelmünk vagyon...

- Utolsó ebek, gyáva kutyák... Ha visszagondolok rá, hogy egész idő alatt egy csapatot nem lehetett bennük összeállítani, amelyik csak egyszer is megállotta volna a helyét... Csűrhe, hadhoz nem értő szennyes gyülevész népség... Ezekből hadrendet?... Hogy ezek meg tudjanak állani, korhely sehonnaiak...

Géczy olvasni akart.

- Hagyd el, hagyd! Nekem nem szólanak, s nekem nem szólhatnak! Soha ezeknek rendes serege nem lesz, soha ezekkel hadat vinni senki nem fog... Az egész ország nem ér egy ütött-kopott tallért...

- Elbúcsúznak felségedtől - mondta Géczy, akiben nem fért a káröröm -, s kéri, ne szidalmazza őket felséged, hanem alázza meg magát az Isten előtt, s tűrje szerencsétlenségét csendesen.

- Hogyne, majd barátta leszek - mondta Báthory gögösen, s kardjára csapott.

„Lám, ez hatalmasabb uralkodókkal is megtörtént, sohase szégyen az idők kénytelenségének engedni” - mondta Géczy a levélből, s azzal ő is felállott.

Most ketten egy szobában, egymással szemben állottak, kardosan, elvágva mindentől, s Géczynek megfordult a fejében a gondolat, hogy no most egyenrangúak vagyunk: „No Báthory, te éppolyan elcsapott fejedelme vagy Erdélynek, mint jómagam.”

A fejedelem fordult, s szó nélkül átment a vár másik termébe, Géczy, ahogy utána nézett, megvonaglott a karja: jó volna egy csapással végezni vele: s így bebizonyítani, hogy minden mendemonda hazugság: Bethlen uram ezt megköszönné...

De csak megállott az ökle: ezt nem, maga kezeivel soha...

Az udvaron valami zsvajgás volt.

Ahogy a fejedelem a nyílt ajtóba kilépett, nagy kiáltással, viváttal fogadták.

- Mi az, porkoláb uram?

A porkoláb nagy varnyubajszát félretörölte, s széles kardjával csörömpölve az udvar kövein közelebb jött:

- Jenei kapitány uram, Petneházy uram holmi ragadománybul küldi felségednek a legjavát: hét darab török nyőstyint.

A fejedelem nevetett.

Ahogy az őszi nap elöntötte arany fényivel, olyan szép volt, olyan fiatal s gondtalan s boldog, senki nem hitte volna, hogy országavesztett bujdosó.

Felvezettette maga elé a török nőket, akik után hosszú sor török katona jött, hatalmasan megvasalva, s kőgolyókkal kezükön, lábukon.

A nők arca le volt fátyollal takarva, poros, nagy barna kámzsákban voltak, de látszott, hogy szekéren hozták őket, s ugyancsak megóvták a nagy törődéstől.

- Mutassátok az arcát.

Egy vén katona nehéz, ügyetlen kézzel kezdett babrálni fejkendőjükön, de az egyik nő látva, hogy úgy sincs menekülés, elszántan fogta, s felvetette fátyolát a fejére.

Csinos kis arcocska bámult ijedt szemmel, szepegve a szép fiúra, s mindjárt el is mosolyodott.

- Egyem meg a lelkit! - kiáltotta a fejedelem s gyengéden megcsípte a leányka arcát.

- Vigyétek fel őket a palotába, adjatok nekik fürdőt, enni-innivalót, s gondoskodjatok róluk.

A vén katona irigy mogorván mondta nekik:

- No feneegyenkibenneteket, azanyátokhasába nem vót olyanjódógotok, mint itt lesz!

Azzal elvitték.

A porkoláb azt mondta:

- Nagyságos uram, mit míveljünk ezekkel a kantörökökkel; Petneházy uram azt izeni, ezek mind válogatott ebek s azon kéreti Nagyságotat, legelsőbb is száz pálcát vágasson rájuk, mert megérdemlik.

A fejedelem elmosolyodott:

- Inkább adjatok nekik valami fröstököt. Azon jobban csodálkoznak majd.

A fejedelem kiment a várudvaron keresztül az alsó várba, hívatta a hajdúkapitányokat.

Ladányi s Zámbo voltak a hajdúk élén, meg Szilassy, aki Pál öccsért vérbosszút állandó, soha nem felejtette, hogy vágatta öccsét a szodomita; nem akart azonban szemet szúrni, s mindig kint volt a mezei hadaknál.

Zámbo újságolta, hogy mára megérkezik Abaffy, a tokaji kapitány.

A fejedelem hosszasan nézett a hetyke hajdúkapitány arcába:

- Mintha már láttalak vóna.

- Ecseden - mondta a hajdú.

A fejedelem ráismert, s egy pirospozsgás kis menyecskére gondolt, aki nem haragudott úgy a pitykzésért, mint az ura.

- Zámbo Mátyás!

- Vónék! - morogta az sötéten.

A fejedelem a vállára ütött.

- Mit csinál a menyecske?

- Szoptat - mondta Zámbo Mátyás, és a fejedelem nevetett.

Vidám, rendes, megszokott hadi élet volt. A fejedelem a tokaji kapitány hírére rendelte, hogy a fejedelmi kocsit készítsék elő.

Azon harmadnapja dolgoztak az udvari mesterek, ez volt az a hintó, amelyen Bocskai járt valaha, s erőssen megavítt szíjait s selymeit, lódingjait újították.

Lovakat is festettek, mert magyarországi nagy divat volt a színesre festett ló. Kettő-kettő sárgára s kékre s narancsszínre s fehérre s lilára volt festve, nagy csótárokkal s drága hevederekkel, török kivert rézdíszes nyereggel felszerelve fogták hintó elé. A fejedelem a bécsi császár emberét fejedelmi dísszel kívánta fogadni.

Éjszakára értek be a tokaji hadak, s másnap délelőttre volt téve a parádés kivonulás a sereghez.

Mikor a fejedelem a városon végigment pompás hintóján és fényes kíséretével, a nép szájátva bámulta, s egymáshoz hajolva suttogtak, hogy hiába a cifraság, Erdélyben már elveszett minden. De csak suttogva, egy-egy szemmozdulattal, s nem volt ember, aki hangosan kimondani merte volna; ellenben sötéten s félve gondoltak a jövőbe, ha megint ostromot kell kiállani, mint már néhányszor... Úristen, iszonyú dolgok jönnek még reánk...

Mikor a fejedelem a váradi síkon meglátta a tokaji kapitány seregét, a nagy tágas rónán úgy elveszett az, hogy felállva a hintóban messzebb s körül nézett.

- Mit néz nagyságod? - kérdezte Abaffy.

A fejedelem komolyan mondta:

- Keresem, merre van a had?

A kapitány elsötétedett.

- Nohát!... Debrecenig nincsen haddal beborítva a mező!...

A fejedelem élesen mondta:

- Azt hiszi kegyelmed, evvel a bandériumocskával végig lehet sétálni Erdélyt?...

- Kétezer válogatott legény.

A fejedelem hallgatott, most már aztán igazán le volt sújtva... Annyira, hogy most először életében nem bírt uralkodni magán: „Ez hát a német császár?” kiáltotta. „Ez a nádorispán? Ez a magyar segítség?... Kétezer embert küldenek, mikor ekkora dologról van szó...” Mikor ő a nádor fogadására ment, ötezer lovast vitt magával, a nádor seregét is legalább hárromezerre becsülték még a gúnyolódók is: és most az ország felszabadítására, a törökök kiverésére, kétezer lovast bocsátanak alá...

Nem akarta elhinni, hogy ez minden, hogy nem jön több; hogy ez a felső-magyarországi hadak; hogy ez a nagy hadikészülődés, amit oly régen hirdetnek.

Abaffy végre is kénytelen volt megmondani, hogy Kassán áll a deréksereg, de várja, hogy Báthory új kötést adjon, s hogy új feltételeket fogadjon el.

A fejedelem ki sem szállt a kocsiból, rögtön fordíttatta a lovakat, s vissza bement Váradra.

Az úton mindenki látta kedvetlen arcát, s találgatták, hogy összeveszett a tokaji kapitánnyal.

Az ebéd még nem volt készen, mikor megjöttek, mert későbbre várták őket, a fejedelem keresztülment a házon, fel a palotába. Az urakat mind otthagya, csupán Géczy ment kis tűnődés után maga is utána.

- Hiszen ha én ezt tudom - kiáltotta Báthory -, az Erdélybe jött török hadak mind mellém állottak volna!... Ha én akkor Husszain csausznak szájaíze szerént szólok!...

Géczy hallgatott.

- No! - kiáltott rá a fejedelem - nyelvetlen tuskó lettél... Te legjobban tudhatod, te indítottál fel rájuk... Ha te nem vagy, akkor én most Erdélyben élek boldogul! s a Bocskai fejedelemségénél nagyobb királyságban vagyok, mert istenemre, avval a sereggel, aki bejött az országba, Bécsig meg nem állottam volna!

Géczy így szólt:

- Én nem tagadom! Igaza van felségednek!

- Adjál nekem tollat s téntát, mert levelet írok a bécsi királynak, de nem szegezi ki a palota kapujára! Majd írok én új kondíciókat neki!...

Géczy írószerszámokat szedett elő, s a fejedelem ledobva köpenyét s dolmányát, nekiállott írni.

Géczy magában hagyta s lábujjhegyen távozott, nem magának a császárnak írt, hanem Thurzónak, szíve nagy felzúdulásával:

Minap írt vala Nagyságod nekünk levelet, s Dóczy uram is mást; hogy eddig nem válaszoltunk rá, sok dolgaink miatt haladott. De legelsőbben is nemcsak mi, hanem minden jó ítéletű emberek álmélkodással csodálkoznak, nem is hisszük, hogy keresztények közt ilyen dolgok történhetek: hogy egyszeri konföderáció meglétén s arrúl diploma kelvén, annak utána újabb írást kívánjon egyik a másiktul, mint Nagyságod kíván most éntüllem...

Ha mi, uram, három várat eladtunk volna a töröknek, de nem is hármát, csak kettőt s végül már eggyel is beérte volna: akkor ezt a két török hadat is, ki most Erdélyben van, mind a moldovai s havaselyi vajdákkal egyetemben mindgyárást mellénk adják, és ugyanazt a két országot, Erdélynek alávetvén, minden utódinknak adják örökös örökre. De mi ilyen dolgokrul ne hogy traktálnánk, de még csak gondolkodni sem akarunk. Azt ítéljük, hogy a keresztény fejedelmek ezt megértik, s jó néven is veszik, mert minékünk Uram, sem birodalmunktól elidegenítő várunk nincsen, sem cserélni való tartományt nem bírunk, sem egy talpalatnyi földet is a máséért, mit nem kívánunk, el nem adunk! Azért jöttünk ki ide Váradra is, hogy birodalmunknak a legkisebb részére is gondot viseljünk. A magunkéval, uram, megelégedettek vagyunk, s vérünk hullásával halálíg oltalmazzuk, s inkább akarunk lenni a törökkel halálos haragba, mint országunk romlásával csendes békekességbe.

Kérjük azért Nagyságodat szeretettel, bocsásson Nagyságod csak tízezer embert mellénk segítségül! Abaffy uram, annyi késés után megjött, de azt hittük, azért késik, hogy derekas hadat hoz: s szívem szerint mondhatom, egymagában érkezett, valami cselédi vannak vele, s nem is akarom higgyem, hogy ez Nagyságod tudtával legyen. Ha valahol fizetett hadai vannak a császárnak, őfelségének, most küldjétek ide uram, ha valaha akartatok szolgálni szegény hazánknak! mert most vége lesz Erdélynek, s osztán egész Magyarországnak és az egész kereszténységnek romlása.

Pedig bizony meglesz: kétségkívül rövid napon bekövetkezik, ha magunk személyén és birodalmán a törökség hatalmat vészen...

Nagyságod őfelségének küldje meg levelünket!

Egész felhevült, mintha e levéllel valóban megtette volna, amit kellett, lángoló arccal s lobogó tekintettel ment ki az ebédlőházba.

Ott mindenki fanyar volt és hideg.

De a fejedelem azt vélte, hogy levele mégis mindent jóra fordít. Abba-nyomba gyors postával, nagyúri követtel küldte Thurzóhoz. Kíséretet egyformán rendelt a maga hadaiból s az Abaffyból s megvidámodott szívvel elfeledte a mai kedvetlenségét, s jóízűen ebédelt a társasággal.

- Hej csak a cigány zenemíveseket szánom - mondta nevetve -, egész Erdélyből csak azok után fáj a szívem.

- Megfogdosták őket a törökök - mondta Nadányi -, nyelvet fogtunk volt még Tordán, s hallottuk, hogy Szkender basa vonatja velük magának most az hajdú táncot.

Nagyon nevettek, s a fejedelemnek eszébe jutottak a török hölgyek, rendelte, hogy vezessék be őket.

A nők nagyon szép ruhások voltak, s az urak kíváncsian s kívánczozva nézdegélték őket.

Nagy nevetések lettek körülöttük, hogy arcukat nem akarták felfedni s sikoltoztak, de a fejedelem gavallér volt, megbékítette őket vidám kedveskedéssel, nyakából akasztotta le az aranyláncot s vetette nyakukba, s a többi urak is követték a példát.

Csúnya nagy dárídó lett velük, kívánták, hogy táncoljanak a nők, de nem tudtak szegények, csak gajdoltak valami kis török dalocskákat, s hajlongtak hozzá.

Fajtalan szavakkal tréfálgattak velük, s a hajdúk mutatták meg, hogy kell táncolni.

Így jó sokáig elmulattak, míg csak a fejedelem el nem aludt boritta módon, ahogy szokott.

Mielőtt lefeküdtek volna, Géczy megszólította Abaffyt:

- Kapitány uram - igen kedves ember vagy a fejedelem előtt.

Abaffy nevetett.

- Láttam ma reggel, mikor a hintóból majdnem kilökött.

Géczy:

- Azóta hozzád juhádzott. Reggel bemehetnénk hozzá.

- Bemehetek kancellárius uram, ha kegyelmed is bejönne.

Együtt mentek be másnap reggel, s a fejedelem ágyban fogadta őket.

Pálinkát hoztak, nagy vert korsóban, s ittak egyet a jóegészségre, kis kortyokat az erős italbul.

Szinte féldélig elmulattak, akkor a fejedelem felöltözött, befogták a tíz festett lovat, s a hintókon kimentek a város határára a sereghez.

Ez így ment azután mindennapon. Egy reggel az Abaffy kapitány hadából egy furcsa szerzet kért kihallgatást. Sima fejű alázatos ember volt, s gyengén beszélt magyarul:

- Kegyelmes uram, ezt a csekélységet hoztam felségednek.

S letett az asztalra a fejedelem elé három darab edényt, egy kancsót, egy tálat és egy poharat.

A fejedelem kíváncsian nézte. Kézbe vette s kérdezte, miből legyen a matériájuk.

- Földből, kegyelmes uram, agyagból.

S hogy meghallgatásra talált, nagy boldogan kezdett róla mesélni, hogy készül, milyen korongon dolgozzák ők, s hogy miféle metallumból csinálják a mázat, ami semmi vizet átal nem ereszt, s oly széppé teszi az együgyü sáredényt, hogy azt elmondani nem lehet.

- Felséges uram, bujdosói vagyunk mink az földnek, mert hitünk miá sem az pápistaság, sem az kálvini s luteri körösztyénység meg nem tűr.

- Miféle hitetők vagyon, hogy ily ellenségek lettetek?

A fazekas halkan s érthetetlenül beszélt a hitről, mely tútesz istenségben, virtusban és moralításban minden más népeken.

- Nem szívelnék műnket - mondta -, mert mink sem ölni, sem rablani, sem hazudni nem akarunk.

Báthory nevetett:

- Jó barátom, akkor nem is lesz belőletek államépítő és fenntartó elementum.

Soká elbeszélgetett vele. Helyet kért az országban, ahol jó földet kapjon, s hogy a népeknek javára mívelhessék olcsó és szép cserépcsináló míveket.

- Én most ebben keveset tudok nektek segíteni - vallotta a fejedelem -, de van nekem egy öcsém, Báthory Anna asszony, az nagy boszorkány lesz, ha Isten is segíti, az szereti a szépet, vigyétek hozzá cserepjeiteket, ő lesz nektek patrónátok.

Néhány aranyat adott az embernek, s megmondta, hogy Tasnádba menjenek, itt Szilágyságban, Zilaj felé hűgához, aki most éppen özvegységben van, s úgyse tudja, mitévő légyen.

- Hogy higgyen szótoknak, s meg hogy nekem is nagy szívességet tennétek, vigyétek el neki ezeket az atyánkról maradt kincseimet, és szóval mondjátok szerelmes ölelésemet.

S megnyitván ingét, kivett egy vékony aranyláncon lógó keresztet. Tarsolyából előszedte étszerét, tiszta arany s gyönyörűséges mív.

A cserepes ember letérdelt s alázattal és áhítattal csókolta meg a fejedelem kezét, aki pillanatig sem kételkedett benne, hogy a drágaságokat átal fogja adni.

Abaffy kapitány azonban csak egyre sötétebb lett, mint akinek nyomja valami a szívét.

Géczy is egyre komorabb volt, már október huszonötödike volt, s jött a hír, hogy az erdélyiek egy tíztagú tanácsot választottak az ország élire, hogy a fejedelem cserbenhagyta őket, s ez most Kolozsvárra fejedelemválasztó országgyűlést hirdetett. Géczy jól tudta, hogy ott őt örökre kiűzik Erdélyből, hacsak Bethlennek s az országnak valami nagy szívességet nem tesz. Ezért elszánta magát az utolsó cselekedetre.

Már napok óta példálózgatott mindenki, hogy mennyi baj s háborúság lesz abból, ha az országnak két fejedelme lesz, s Géczy egyszer, mikor csak hárman voltak együtt, ő, Abaffy meg a bihari főúr, Dezsőffy Gáspár, aki nyílt ellensége volt a Báthory nemzetnek, hangosan ezt mondta:

- De mire is két fejedelem egy országnak?

Összenéztek s megértették.

Abaffy azt mondta:

- Én, uram, jó lelkiismerettel vagyok felőle.

Erre a bihari követ is megbátorodott:

- Ki ad arra nekem feleletet - mondta -, hogy melyik jobb? elhallgatni dolgát egy személynek, aki rossz, istentelen s gonosz igyekezettel, nagy veszedelembe ejti a hazát... vagy semmint elnézni annak a szegény hazának, nemzetünknek főveszedelmit?

Géczy suttogva mondta rá:

- Inkább vesszen az egy istentelen: mint az Isten egész nemzete!

Akkor csak elváltak, de mindnyájukban érlelődött a gondolat, s ettől kezdve a két ember egyre szívesebb, mézesebb lett a szegény fejedelemhez.

Mikor huszonhatodikán reggel be akartak menni, Géczy így szólt Abaffyhoz:

- Mondom, igen kedves ember vagy a fejedelemnél s nagy hited vagyon nála. Ha bemegyünk hozzája, csak dicsérje kegyelmed a kardját: meglásd, mindjárt kivonssza és kezédbe adja! Ha kezédben leszen a kardja, hiszem, könnyű leszen mindjárt...

Abaffy elfogult, bólintott s helybenhagyta.

Bementek, a fejedelem egyedül volt, de várakozásuk ellen félig felöltözve, csizmában volt s nadrágban, de szélesen kihajtott elejű csipkés ingben.

- Rút éccakák; derek - mondta Abaffy.

- Még semmi hír a palatinustól? - kérdezte a fejedelem.

Géczy megrázta a fejét.

- Semmi.

- Jó kardja van nagyságodnak - mondta Abaffy, s az asztalon keresztbe letett kardra nézett.

- Ez valóságos arabus acélkard - mondta a fejedelem -, benne is vagy az török írás.

Felvette a kardot, kivonta tokjából, s Abaffy felé tartotta.

- Na csak nézzed, ha tudsz törökül, elolvashadd. Evvel a karddal ki merek szállani akár tizenkettő ellen, ez meghajlik, mint a sás, de el nem szakad.

Evvel fogta, odanyújtotta, s kezébe adta.

De ebben a pillanatban, mintha valami öntudatlan vezette volna a kezét, felvette, már mikor jobb kézzel nyújtotta a kardot, ballal fogta a hosszú tört, amely embernél magasabb s háromélű vércsatornája idegen jelekkel írva, s ezt maga elé emelte:

- De ez még többet ér - mondta -, evvel lórul s gyalog egyformán tud víni az ember.

Abaffy meglassúdott s nézte a kardot nedves, párás szemmel, nem tudta, most mi fog történni, s várta a saját ereiben, izmaiban, hogy majd csak eldől, s lesz, ami lesz.

Ebben a percben azonban nyílt az ajtó, s belépett Lónyai Farkas, aki a fejedelmet egy pillanatra se szerette magába hagyni.

Ez eldöntötte a dolgot, Abaffy kínosan felnevetett:

- No, nagyságos uram, ez aztán kard magáért: evvel vágtatlanul is lehet dolgozni...

A fejedelem nem értette, nem is ügyelt rá. A kardot még egyszer megnézte, s visszatolta szeretettel a tokjába, mely veres bársonnyal volt borítva.

- Ez a tok - mondta -, ez nem onnan való, ahonnan a szablya, ezt úgy gondolom, csak itt csinálták valahol a szászok.

Ledobta a kardot az asztalra, s a tört letámasztotta. Avval kezét fogott az urakkal, s elbocsátotta őket.

- Most borbély jön be hozzám - mondta -, fertelmesen meg fog készíteni.

Az urak kimentek, s zavarodott szemmel néztek össze.

Nem szóltak semmit, de nagyon röstelkedtek.

Mikor a fejedelem felöltözött, a hintó előjárt, beleült, s az urak lóháton kísérték. Így ment ki a hadi néphez.

Mikor a várkapunál mentek, valami véletlen akadály volt, a sorompó nem volt leeresztve, a kocsinak meg kellett állni.

Géczy így szolt Abaffyhoz:

- Nézze csak kegyelmed, ez jó hely lenne!... A hajdúkkal el lehet csinálni.

Abaffy látta, hogy a fejedelem a hintóban egyedül ül, s jónak találta. Odaszólította Szilassyt.

- Szilassy uram, nézze meg kegyelmed ezt a helyet, ahogy a hintó áll, s azután beszélünk...

Avval odaugratott a fejedelem kocsijához, s mondta:

- Ezt a sorompóst meg fogom csapni, hogy még egyszer elő ne forduljon ez a dolog.

- Inkább aggy neki egy aranyat, az foganatosabb - mosolyodott a fejedelem.

- Igaz a, felséges uram - nevetett Géczy, s elhatározta, hogy tíz aranyat ad a porkolábnak, hogy fel ne nyissa a sorompót.

Hátuk megett volt a vár kapuja, s előttük a sorompó, egészen egérfogóba voltak. A sorompó egy nagy átláthatatlan kapu volt, csak a gyepű kapuja, s nem oly erős és bevehetetlen, mint a váré.

Másnap reggelre minden el volt készítve. Szilassy kapitány boldog volt, hogy öccse haláláért bosszút vehet, s a legvadabb s legdühösebb legényeket válogatta meg, s nem is szólt nekik, mire készíti őket, mert elég volt az így is; ezeknek csak meg kell eresztetni a nyakörvét, mint a veszett ebnek: már eddig is csak avval tudták féken tartani őket, hogy szorosan fogták a fegyelmet.

Másnap reggel újra bent voltak a fejedelemnél az urak, de csak pár percre. Figyelmeztették, hogy kész a hintó.

- Ma nem megyek ki - mondta a fejedelem -, ma dolgom van idebent.

Levelet akart írni a császárnak.

Az urak dühösek lettek, s még csak nem is mutathatták: már annyian tudnak a dologról, hogy ha még egy nap elmúlik, akkor minden kiszülhet: a fejedelemnek is vannak emberei, akik kiszolgálják.

Géczy másat eszelt, ebéd után a városon kívül néhány házat felgyújtatott, s azt hirdette, hogy itt vannak a törökök a váradi hegyekben. A hajdúk s katonák mind felültek, s lett nagy zsidobongás.

A török lányok sikoltozni kezdtek, ahogy a tüzet az ablakon át látták.

Géczy kirohant, s nemsoká visszajött:

- Nagyságos uram, a hadban olyan hírek vagynak elterjedve, hogy fölséged féltében Ecsed várába ment, és a felföldi hadak mind haza akarnak menni.
- Nem örültek meg - kiáltott a fejedelem, s az ablakhoz futott.
- Immár mind felültenek, csak indulófélben vagynak.

A fejedelem látta, hogy lent a síkon mozog a sereg.

- Ebből nagy kára lesz felségednek, mert semmi had mellettünk nem léssen, ha török megjön, isten ne adja, megszállhatja a várat kardcsapás nélkül.

A fejedelem csak nézett, nézett. Erre nem is gondolt eddig; csakugyan, várvédő seregnek ez is jó, a pár ezer ember...

- Mennyi eleség vagyon itt a várban? - mondta; hirtelen az villant fel benne, hogy a török tél felé nem szeret hadba fogni, de ennek a várnak a vívását bizony még megkísértheti. - Intézkedjék kegyelmetek - szólt a körötte állókhoz -, hogy a várat élelemmel bőségesen ellássák, mind Bihar, Szilágy, Szatmár idehordja az eleséget, lehetség, hogy itt fogunk telelni.

- De jó lesz, ha felséged megmutatja magát a hadnak - mondta Géczy sürgetve -, hadd lássák, hogy sehova se ment, így inkább megmaraszthatnánk őket.

A fejedelemnek tetszett a tanács:

- Bátor úgy legyen! - mondta - készítsék a hintót, kimegyek, hadd lássanak.

Géczy maga futott, s a kapitányok hallgatva s kényszeredetten maradtak a fejedelem körül, mert egyszerűbb emberek voltak, mint hogy széneskedni tudtak volna.

Ahogy körülnézett, a fejedelem egy pillanatra úgy érezte, mintha ellenségek, farkasok, vadak közt volna.

Megszédült, de aztán a saját hangos szavaitól elfelejtette.

Géczy a fejedelem hintójának szerelésénél maga ott volt s babrált a tokokkal, amiben a puskák voltak, s a szíjakat úgy megkötözte, hogy azt elbontani nem lehetett.

Lónyay Farkas, szokása ellenére, lóra ült s Komáromi Andrást is szólította:

- Gyere András komám - mondta -, kísérvük a szegény fejedelmet.

Mikor a fejedelem beült a hintóba, meglátta két hű emberét.

- Ti is itt vagytok? - szólott. - Jobb vóna, ha odafel ügyelnétek.

Lónyai Farkas csendesesen meghajtotta a fejét:

- Felséges uram, ne űzzön el felséged magátul.
- No, gyertek, üjjetek be - mondta a fejedelem Géczynek s Abaffynak.
- Dehogy, Nagyságos uram - szólt hangosan Géczy -, még azt mondanák, őrizzük Nagyságodat!

A fejedelem elmosolyodott s egymagában hátradült. Lent csaholt a kutya, s ahogy a hintó megindult, kinyújtott nyelvvel kínálkozva, könnyörögve nézett rá.

Fütttyentett neki, s a kutya boldogan s nagy szökéssel felugrott a lába elé a kocsiba s áhítatosan bámult a szemébe.

Megsimogatta a fejét, nem tudta, mi van vele, nagyon magában érezte magát, jólesett a szívének, hogy ez a kutya legalább vele van.

A hintó gyorsan haladt, s a nép szokás szerint most is bámészkodott a szűk utcákon végig; ahogy a hostádra értek, a várkaput, ahogy a kocsi kiment, rögtön felvonták; Lónyai Farkas észrevette, visszafordult s álmélkodva nézte, mi ez, mit akarnak, de mire visszanézett, akkorra a kocsi megállott, mert a sorompó kapuja megint be volt zárva. A fejedelem bosszúsan nézett előre, hogy megint a tegnapi jelenet ismétlődik, de csak annyit tudott kérdeni:

- Géczy!... Mi az?

- Finis rei! - Nagyságos uram - kiáltotta Géczy - Gloria dei! - s hozzátette csöndesen: - Hála Ég urának: vége az világnak!...

A fejedelem felállott a hintóban, de már akkor két oldalról mintegy hatvan lóval vágattak rá a hajdúk, elöl Szilassy János, s puskákkal sortüzet adtak rá.

Megsebesült, de kiugrott a kocsiból s egy fűzfához menekült.

Kardját vonta, s Géczy után nézett, aki lóhátról s nevetve nézte az ő futását.

A fűzfa mellett újabb lövések érték, akkor megrohanták a hajdúk, s első volt Szilassy János, aki szembevágta:

- Nesze az öcsémért, nagyságos uram!

- Nesze a feleségemért! - kiáltotta Zámbo Mátyás.

- Nesze az országért, nesze Nagy Andrásért, nesze a sok latorságért! - vagdalták, míg összeesett.

A kutya vonított s üvöltött s lábaikrájába harapott a hajdúknak, de elvesződött szegény egy csizmán. Lónyay Farkas karddal rohant közéjük, de levágták hamar, s Komáromi Andrást is.

A hajdúk, szokásuk szerint, mindjárt megfosztották ruhájától, lehúzták róla még a csizmát is, s a testet bevetették, mint egy dögöt, a Pece vizébe. Senki sem volt, aki szánta volna, csak a kutya maradt teste mellett, s maga is véresen, eltörött lábbal ott feküdt s nyalogatta sebét, s elkergette a holtról a legyeket.

Ha valaki közeledett, veszett csikorgással fenyegette, s távol tartotta az estefelé előkukucskáló kíváncsi parasztokat, akik később azt beszéltek, maga az ördög őrizte lángot okádó torokkal a testet.

A hártýára, amit a fejedelem akart teleírni Mathias II-nek, a bécsi császárnak - Géczy írt levelet még ezen a napon Bethlen Gábornak, akiről akkor jött a hír, mikor visszatértek a palotába, hogy huszonharmadikán új fejedelemmé megválasztották.

Az nagyhatalmú szent, véghetetlen irgalmú felséges atya Úristen, - írta - a mi előbbeni kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, Báthory Gábornak sok gonosz magaviseletét, cselekedeteit megelégelvén: a szegény hazának is ennyi sok kár-vallásit, szörnyű inségit megszáván: ez mai nap, úgymint októbernek huszonhetedik napján, délután három órakor Váradon, Velence utcában, valami legények által életének véget vete.

A tollat nagyon keményen találta használni, elromlott a lúdtoll. Újat vett elő a tollú tokból, s kését előkeresvén megfaragta, kipróbálta, úgy folytatta:

Így az nagy félelemnek, inségnek vége, s abból megszabadulván, az egész várban a nemességet, katonaságot, polgárságot s parasztságot megeskettük: hogy a várat feje fennállásig meg nem adjuk, hanem ezt a szép várat, amit a mi atyáink Erdély jóvedelméből építettek a haza oltalmára, s a kereszténységnek megmaradására, életünk fogytáig Erdélynek megtartjuk.

A tollal baj volt. Nem jól szedte a tintát, megint újat kellett csinálni, s akkor így folytatta:

A római császár seregétől nincsen mit tartani, azok el fognak távozni, csak a török hadak eltávolítását is sürgessék, én minden erőmmel a szegény hazának parancsolatjára vagyok s Lippába, Jenőbe s más helyekre megírtam, hogy most már ne hajladozzanak emide-amoda, csak önnagyságát, a mi új mostani fejedelmünket keressék fel s önnagyságától várják a maguk parancsát s megmaradásukra való gondviselést.

A levelet gondosan lepecsételte, s inasát szólította, János Jánost:

- Ezt a levelet rögtön viszed Kolozsvárra. Akármilyen időben érsz oda, rögtön keresed a fejedelem önnagyságát, Bethlen Gábort. Fogarasban kapod tőlem azt a kőlábas házat, amely a piacon vagyon s vásárbírárságot mindhalálodig.

A legény nagyon megörült, s két kézzel nyúlt a levél után: Géczy már meg is bánta az ígérését, no se baj, majd annak idején elég lesz megtudnia, hogy: igen, árendába, esztendei bérért!...

Nagy kedvvel maradt el, s Abaffyval egész éjszaka ittak.

[VII]

A levél másnap este nyolc órakor már a Bethlen kezében volt. Vacsora mellett ült az urakkal, s mindnyájan nehéz szívvel ültek az asztalnál. Csak Szkender basa volt vidám, ami az erdélyieket annál jobban nyomta. Bethlent mindenki becsülte, sokan szerették, de ezek az urak, akik a nagy Bocskai kérését, hogy az általa kijelölt főurat válasszák fejedelmükké: nem teljesítették, ezernyi hála mellett sem, hogy a szabad fejedelemválasztás elvén csorba ne essen; most kénytelen-kelletlen bele kellett nyugodjanak, hogy parancssal, fegyverrel kényszerítsenek rájuk valakit... Titkos könnyek szivárogtak a kemény arcokra, s mindenki esküdött, hogy jobb lett volna meg nem érni ezt a napot...

Bethlen rögtön elolvasta a levelet.

- Ó a boldogtalan! - kiáltott fel rémülten - Meggyilkolták Báthory Gábort!

Az egész társaság megdermedett.

Mintha lidércnyomásból szabadultak volna, s mégis szörnyű volt a rémület.

Néma csend lett, mint a kriptában, az arcok a füstös fáklyafényben kísértetiesen meredtek Bethlenre.

- Olvasd fel a levelet - szólt Bethlen Pécsi Simonnak, s odaadta a papírt.

Pécsi felállott, s fulladt hangon, kissé patetikusan, mint egy búcsúztatót, olvasta Géczy levelét.

Szkender basa tudott annyit magyarul, megértette. Ő szólalt meg először:

- Bátor volt, vitéz volt, nagy szerencséje volt... immár elmehetek magam dolgára... Ez az egy ember félelmesebb volt, hogysen mint az egész erdélyi, magyarországi, s német birodalom minden hada...

Az urak lehajtották fejüket, mintha elveszítettek volna valami nagy, megváltó csodatevő reményt. A Bethlen eskütétele holnap reggelre volt kitűzve, de mindenki várt még, várt valami sorsfordulatot.

Bethlen így szólt:

- Másoknak a fejedelemség dicsőség öröm és jóérzés: nekem teher és lesújtó sors... Mások életük legfőbb munkáját végzik érte: én ki nem térhettem előle. Más fejedelmek virítanak, mint a virág a napban, s tündökölnék, mint az aranymadár az égen: én szomorú vagyok s fekete. Bizony tündérország elmúlt Erdélyből, mind fejedelmével együtt, s a szép asszonyokkal... Már nekünk nincs más Erdélyünk, csak egy kipusztított tündérkert, s nincsenek más asszonyaink, csak szegény szenvedő némberek, akik böjtölni fognak mások vendégsége után s dolgozni mások tombolása után s takarékoskodni mások pazarlása után... Báthory Gábor nagy lélek volt: a legkülönb, akit valaha ifjúban remélhattünk: igazi tündérkirályfi, de a tündérek nem e világra valók... Aki emberfia magasabb szellemekkel fog kezét: belepusztul a szerencsébe...

Soká hallgattak, akkor még ezt mondta Bethlen:

- A villámcsapás megszünteti a vihart.

Körülnézett a teremben, s szemébe tűnt Kovacsóczy könnyes arca.

- Kovacsóczy uram - mondta -, kegyelmed mindig hűséges volt a szegény boldogult fejedelelemhez, kérjük kegyelmedet, szóljon néhány búcsúszót felőle.

Kovacsóczy felállt, nehezen tudott szólani, mert Bethlennek ez a szava megmarkolta a szívét, s a könny elborította a szavait. De aztán megerősödött a hangja, s beszélt a szegény fejedelemről, megismerte annak vétkeit s hibáit, de felemlítette szépségét, nagyságát, nyájasságát, mindenkihez való szíves szeretetét, s a haza felől való roppant gondolatait: amit tett, minden rosszra fordult, de amiket gondolt, csak a mi országunk jövőbeli boldogságáért cselekedte...

Bethlen visszagondolt a régi Báthoryra, az ecsedi ifjú főúrra, ki őt fölemelte, s azokban a nehéz időkben a semmiből kigyarápította, magához kapcsolta, hosszú éjjeleken együtt maga mellett tartva, nagyszerű gondolatitól el nem zárta, a szónok szavai alatt fellobbantak benne a pompás és rendkívüli érzések, amiket hajdan Báthory mellett átélt, várva Erdély feltündöklő napját, s örvendett, hogy elfelejthette a későbbi szörnyű idők rémségeit... Könnytől párás szemeit sűrűn törülgette, aztán szólította Allia Farkast, Báthory leghívebb tábornokát, s parancsolta:

- Kegyelmed Allia Farkas uram, kegyelmedet kinevezzük Nagyvárad főkapitányává, s meghagyjuk és rendeljük, hogy amaz utálatos cselekedet elkövetőjét, Géczy András árulót megfogatván, kezünk alá bocsássa.

Mindenki éljenezte e szót: mert ha a levélben Géczy tisztára igyekezett is magát mosdatni, mindenki tudta, hogy csak ez a kalandor, jöttment világcsavargó cselekedhette.

- A szegény, boldogult fejedelem tetemét pedig megkeresvén, szekérbe tétesse és tisztességesen vitesse el, hova ifjú éveiben vágott, a Nyírségen a bátori templomba, ősei temetőjébe. S ott a sekrestyében letevén várja a tetem az időt, mikor az anyaföldnek visszaadattatik...

Beszéd közben ellankadt, meggondolta s elejtette, amit rendelni akart: feleségére gondolt, kit ez az ember oly megbocsáthatatlan sértett, s lehetetlennek érezte ma, ölötte, szegény előtt csak szóba venni is e holttest felmagasztosítását...

Majd az idő; ha elült a vihar!

Valóban, e pillanatban, mintha egy szörnyűséges villámcsapás után az ég kitisztult volna: Erdély képe egyszerre kiderült.

Reggelre mindenki tudta a hírt, s még az ellenségek sem tudtak az első percben örvideni: oly rendkívüli s rettentő előfának dőlte volt ez, hogy a zuhanás rettenetessége megrázta a szíveket.

Csak a szászok lélegeztek fel igazán: a szászok nem tudtak hova lenni az örömtől: csak most, ebben a percben nyugodtak meg, s a szászok kacagtak és sírtak és ujjongtak és átkozódtak most már nyitott szájjal: míg Báthory élt, addig egy pillanatuk sem volt tiszta, nem volt jövőjük...

Az eskütétel másnap délelőtt megtörtént, nem a megszokott nagy pompával, amit ily szerencsétlen állapotban elővárásolni nem lehetett, de nagy és komor ünnepélyességgel.

Az utcák hemzsegték a néptől s mindenki félve szólt s hallgatva bámult a koronázó urak tömegére, már tudták a Báthory Gábor halálát, s a fantázia minden díszével kicifrázták; voltak, akik beszélték, hogy ebek marcangolták szét; voltak, akik tudták, hogy katonái felfalták, mint Dózsa Györgyöt; de sokan rebesgették már, hogy nem is halt meg, csak eltűnt, s rosszakat jövendöltek a szegénységre, melynek jótévedője volt. Vége Erdélynek mondták, nincs már, aki istápolja a szegényt. Beszélték, hogy a székelyek megbosszulják a gyilkosságot, s hogy már Tordán vannak, onnan fogják megtámadni a várost, mihelyt a törökök kimennek.

A töröknek nagy szerepe volt e napon. Az ország főgenerálisa elől vitte a török szultán adta ajándékot, a buzogányt, a zászlót. A fejedelem után pedig a főkancellár selyembe burkolva, magasra emelve vitte arannyal ékes tekercsben a szultán athnamejét, amellyel a fejedelmet megerősíti a fejedelemségben.

A török kísérő is sok volt, basák és bégek s ismeretlen főtisztek, akiknek nevét sem tudja kimondani a nép, de tágra meresztett szemmel nézi őket, borzong, ha elgondolja, hogy tudnak ezek fegyverre hányni s rabszíjra fűzni magyarokat... Beszélük, hogy csordaszám hajtják máris a foglyokat, akik most meg sem állanak Konstantinápolyig, ahol rabszolga lesz belőlük, s fiatal fiúkat falkával szednek össze, hogy janicsárnak neveljék...

Az ünnepélyes eskütétel után a fejedelem fogadta a rendek küldötteit.

A magyaroknak ezt mondta:

- Hazánknak mostani romlott állapotában, a régi jó emlékezetű fejedelmeknek dicséretes példáját fogjuk szem előtt viselnünk s elsősorban is az ország békességét míveljük, mindennek-főként a Fényes Portához oly engedelmisséggel, hogy a szegény Országnak többet ily romlása be ne következzen.

A magyar követek fejüket hajtották s hittek.

A székelyek küldötteinek:

- Hazánknak mostani első rendeit, tanácsit, tisztviselőit, akik meg akarnak állásukban maradni, mindeneiket megtartjuk és semmi időben a haza hasznos fiait más idegenért hátra nem vetünk. A székelyeknek állapotját majd kivizsgáljuk, s a régi királyoktól adott székely szabadságot felállítjuk, de úgy, hogy az a székely uraknak jussát s igazságát, ahol juss vagyon s igazság: ne károsítsa. Az iszonyú kegyetlenségeknek véget vetünk, s nem engedjük, hogy míg fejünk fennáll, a mi országunkban testvér a testvérré kezét emeljen s testvér a testvért megrövidítse.

A székelyek lehajtották a fejüket és bíztak.

A szászoknak:

- Átok legyen az Isten előtt, és Isten ebből a helyből ki ne vigyen, ha én valaha a kegyelmetek Privilegiomának megrontására igyekezem, holott amim vagyon, tőletek vagyon, az ingemet, dolmányomat, köntössimet, papucsimat tik veszitek, étellel, itallal tik tartotok... Azon leszek ezért, hogy a szászok nemcsak hogy dolgozzanak s kereskedjenek, de hogy a régi virágzásba jöjjetek, s egész Európában mind keletre s nyugatra egyformán kereskedhessetek.

A szászok lehajtották fejüket és sírtak.

Valami bizalom s áhítat vett erőt a lelkeken, s a fejedelem, aki most itt állott, olyan volt, mint az ótestamentum prófétái, akik magukra veszik a mindennekfelett való terhet, hogy kivezessék a népet a pusztából s a siralom völgyéből...

Akkor egy hang belekiáltott a mély csöndbe.

- S mi léssen a katolikusokkal?

Az új fejedelem fölemelte fejét, s tömérdék komolysággal felelt:

- Mindennek megjön a maga ideje... Alázattal kérem az országot, higgyétek meg, mi minden erőt, ami a haza javára akar és tud lenni, nem eltiporni, hanem együvé fogni kívánunk.

Mire roppant s egetverő vivát támadott, s a rendek boldogan és lelkesen csodáltak az új vezérre.

Ez napon megindult a törökség is Szkender basa vezetése mellett, Budára, hogy ott a szultán rendelete szerint elvegyék a jelenvaló basa fejét s kezéből a kormánypalcát Magyarország gazdag, fájdalmas belső harmada felett.

S harmadnapon szekérre tették Báthory Gábor szegény megsebesült tetemét, melyet régi hívei közül csupán kutyája kísért, s megindították a Bethlen rendelete szerint a bátori templom sekrestyéje felé, hogy ott várja a végtisztességtétel funebrális ünnepét. Mondják, teste meg nem rothadott, és a ravatalon oly szép volt, mintha az örökkévalóság nászágyán élne.

Az istenadta boldogtalan.

.oOo.